

DE OPKOMST

VAN HET

NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE.

VERZAMELING VAN
ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

TWAALFDE DEEL.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
MDCCCLXXXIV.

VOORWOORD.

De bladzijden die hier volgen, mogten nog niet het einde zijn van het werk, zooals dit in aard en omvang gaandeweg vervormd was. „De Opkomst van het Nederlandsch gezag over Java” was toch reeds eene doorlopende geschiedenis van dat gezag geworden, zoodat een logisch besluit slechts het verhaal van zijn val kan zijn.

Niet alleen de rijkdom van stof verbood mij het nu reeds zoover te brengen, maar ook de onverzwakte overtuiging, dat het licht der Archieven onontbeerlijk is voor de juiste kennis en beoordeeling van dit gedeelte der geschiedenis van Java, in weerwil van enkele, onde zoowel als nieuwe, verdienstelijke monographiën. Slechts heeft de uitvoerige levensbeschrijving, door mr. P. Mijer indertijd van den Gouverneur-Generaal van Overstraten geleverd, mij weerhouden van het opnemen der even belangrijke als volumineuse Memorie, welke deze als Gouverneur van Java opstelde, en door diens biograaf genoegzaam werd uitgeput. Daarentegen wordt die biographie thans, door andere bescheiden, op zeer gewigtige punten aangevuld. Het gemis, dat allengs sterker begint gevoeld te worden, der Resolutiën van de Hooge Regering sedert 1793, is mij grootendeels, dank zij de bemoeizucht der Commissarissen-Generaal,

door dezer Resolutiën en die der Gecombineerde Vergadering vergoed. Uit Batavia mogt ik het Verslag van van IJsseldijk (n°. LXIV der Oorspr. Stukken) ontvangen, en eenige bijzondere inlichtingen, waarvan in de aantekeningen gebruik is gemaakt.

Zoo voeren de stukken van dit Deel ons van het begin van den eersten Engelschen oorlog tot in den tweeden, een tijdperk waarin al de wrange vruchten geplukt werden van den achteruitgang van de algemeene zaken der Compagnie en van een slecht bestuur in Indie. De handel en vaart der eenmaal zoo krachtige Maatschappij tot een staat van volslagen verlamming gebracht; alle particulier initiatief, alle deelneming in de publieke zaak uitgedoofd, regt en zedelijkheid verkracht door een nepotisme onder de bestuurders, dat geheel Java omspande; de diepe ontevredenheid der Europeesche bevolking zich uitend in de beweging van 1795 te Batavia, en het misnoegen der inlanders proportiën aannemend, waardoor ten laatste hunne trouw verdacht werd; onder dat alles, de godsdienstige dweeperij door Mahomedaansche priesters gevoed, en aan de hoven der vorsten van Java een welkom toevlugtsoord vindende: zietdaar de gesteldheid van de laatst overgeblevene bezitting der Compagnie in dit tijdperk, het verval waartoe zij geraakte, de gevaren die zij opleverde. De oorlog met Engeland die gevaren nog verhoogende, werd de toestand van Java dermate haghelijk, dat elk oogenblik het einde nabij scheen.

Voor het laatste Deel blijve de schets der gebeurtenissen voorbehouden tot waar dat einde werkelijk daar was.

GINNEKEN, September 1884.

M. L. VAN DEVENTER.

I N H O U D.

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK	Blz.	I
ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK		XLI
Oorspronkelijke Stakken 1781—1799.		
I. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 5 September 1781		1
II. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 9 October 1781		6
III. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie, 29 December 1781		8
IV. Dezelfden aan den Gouv. van Java, 5 Februarij 1782		15
V. Akte van onderwerping van den Pangerang van Bawean, 27 April 1782		17
VI. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan den Commandeur van Bantam, 10 Junij 1782		23
VII. Dezelfden aan de Bewindhebbers, 31 December 1782		24
VIII. Dezelfden aan de Oorlogsgecommitteerden, 31 December 1782		34
IX. Dezelfden aan de Bewindhebbers, 31 December 1783		38
X. Memorie van R. T. van der Niepoort, aftredend Gezaghebber over den Oosthoek, 9 Julij 1784		46
XI. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 December 1784		63
XII. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 24 Junij 1785		68
XIII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 15 November 1785		71
XIV. Staat der domeinen (belastingen) in het gebied van Batavia, 1785		75
XV. Resolutie van Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 20 Junij 1786		76
XVI. Overzicht der productie van de onder Batavia ressorterende regentschappen, 1786		80
XVII. Memorie van Joh. Siberg, aftredend Gouverneur van Java, 18 September 1787		81

XXVIII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 29 December 1787	Blz. 124
XIX. Dezelfden aan dezelfden, 7 April 1788	130
XX. Contract met den Socsoehoenan, 29 September 1788	133
XXI. Rapport van den kapitein ter zee A. Kuvel, 28 October 1788.	145
XXII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 14 November 1788	151
XXIII. Dezelfden aan dezelfden, 30 December 1788	160
[XXIV. Staat der bevolking van Batavia en de Ommelanden, 1 Januarij 1789	164
XXV. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 15 October 1789	165
XXVI. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 24 October 1789	176
XXVII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 December 1789	182
XXVIII. Akte van verband van den Mandareschen kapitein Boeton, 19 Januarij 1790	187
XXIX. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan den Gouverneur van Java, 6 Julij 1790	189
XXX. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 4 September 1790	191
XXXI. Verslag van den Commissaris voor de Zaken van den Inlander H. J. Guitard, 27 September 1790	195
XXXII. Dagverhaal van den Gouverneur van Java, 21 October—1 December 1790	209
XXXIII. Ordonnantie omtrent de levering der koffij, 25 Januarij 1791	229
XXXIV. Ordonnantie omtrent de Liberale Gift, 19 September 1791	230
XXXV. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 December 1791	232
XXXVI. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 25 April 1792	242
XXXVII. Memorie van G. C. Gockinga, aftredend Resident van Tjeribon, 31 Augustus 1792	276
XXXVIII. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 3 November 1792	286
XXXIX. De leden der Militaire Commissie aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 8 Januarij 1793	297
XL. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 Januarij 1793	303
XLI. De Commandeur van Bantam aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 5 Junij 1793	309
XLII. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 31 December 1793	311

XLIII. Overzicht van den Opiumhandel, 22 Januarij 1794	Blz. 316
XLIV. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 Januarij 1794	318
XLV. De Resident van Tjeribon aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 19 Februarij 1794	323
XLVI. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 30 November 1794	327
XLVII. Staat der producten van de Batavia'sche Boven- en Preangerlanden, 1793—1794	329
XLVIII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 Januarij 1795	330
XLIX. Rapport van Commissarissen-Generaal aan de Bewindhebbers, 4 Julij 1795	335
L. Adres van Batavia'sche burgers aan Commissarissen-Generaal, 5 December 1795	359
LI. De Commissaris-Generaal S. C. Nederburgh aan de Bewindhebbers, 22 December 1795	365
LII. Overzicht der bevolking en plantagiën van de Batavia'sche regentschappen, 1795	390
LIII. De Resident van Tjeribon aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 19 Januarij 1796	391
LIV. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 31 Januarij 1796	393
LV. De Gouverneur van Java aan den Eersten Commissaris-Generaal, 9 Mei 1796	400
LVI. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie, 22 Julij 1796	406
LVII. Staat der verpligte leveringen uit de regentschappen van Java en Madoera, Augustus 1796	416
LVIII. Overzicht der producten van Java, 1791—1796	417
LIX. De Commissarissen-Generaal en Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 7 Julij 1797	425
LX. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan Dez., 31 December 1797	431
LXI. De Commissarissen-Generaal en Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan Dez., 18 Januarij 1798	447
LXII. Staat van het Maatschappelijk kapitaal in Indie, op ult. Augustus 1798	451
LXIII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers. 13 November 1798	452
LXIV. Verslag van W. H. van IJsseldijk omtrent de gesteldheid van Java's Oosthoek, 15 Junij 1799	464
LXV. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, 3 October 1799	557

E R R A T A.

- Blz. 119, 7de regel van boven staat: „hy thans allen laat inzien“,
lees: zich thans alles laat aanzien.
- „ 208, staat: „Praccamontjang — 0800“,
lees: Praccamoentjang — 8000.
- „ 286, onder den 4den regel van boven,
bijtevoegen: Cheribon, 31 Augustus 1792.
- „ 404, bovenaan staat: „geborgen“, *lees:* niet geborgen.
- „ 448, 11de regel van boven staat: „hy provisie“, *lees:* by provisie.

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het tijdperk dat thans voor ons ligt, was bovenal rijk aan lotwisselingen op internationaal gebied. Geopend door het afbreken der betrekkingen met eene natie die men tot dusver slechts als „arrogante competeuren” in Indie beschouwd had, zou het blijken dat zoo ras die mededinging tot openlijke vijandschap oversloeg, de magt der Compagnie in hare grondslagen ondermijnd werd. De eerste vredebreuk met Engeland was gelukkig van korten duur; en de toen ondervonden hulp van de zijde van Frankrijk groeide aan tot het plan van een Fransch-Nederlandsch koloniaal verbond. Maar de loop der gebeurtenissen in Europa stond aan de vervezenlijking van zoodanig denkbeeld in den weg. En spoedig werd de oorlog met Engeland door eenen met Frankrijk gevolgd, die voor den handel altans niet minder nadeelige gevolgen na zich sleepte. De tweede oorlog met Engeland, eindelijk, het gevolg der omwenteling in het moederland, leidde tot het verlies der Oost-Indische bezittingen, met uitzondering nog slechts van Java, dat alleen door de toepassing van veranderde handelsbeginselen voor een geheel ondergang kon behoed worden.

Hadden gedurende een vorig tijdperk, de gebeurtenissen in Europa niet dan een zijdelingschen invloed op Indie uitgeoefend, wij staan thans voor de regtstreeksche en veelzijdige terugwerking, die de geheele magtstelling van Nederland in het Oosten van de omkeeringen die daar plaats grepen, ondervond.

Aan de bekende feiten van den eersten Engelschen oorlog in Indie hebben wij weinig toe te voegen ¹. Die oorlog liet, even als de daarop gevolgde met Frankrijk, Java onaangetast. Maar zijn korte duur maakte juist het wrakke gestel der Oost-Indische Compagnie wereldkundig. De onweêrbare staat, waarin zij de meeste harer bezittingen gelaten had, was veelal oorzaak, altijd verontschuldiging voor eene slappe verdodiging. Haar scheepsmagt, vervallen in weêrwil van ontzagheelijke uitgaven, bleek buiten staat om haren zeehandel te beschermen, zoodat opvolgende oogsten van handelsproducten onverkocht liggen bleven in de Indische pakhuizen. En niet alleen was de gemeenschap tusschen het moederland en Indie belemmerd, zoo niet afgebroken; maar, evenals de Maatschappij haar onmagt had moeten erkennen tegenover hare schuldeischers in Europa, bleef zij thans ook in gebreke om den geldeisch der Hooge Regering te Batavia, zelfs in de geringste mate, te voldoen. Over 1782 werd evenmin als over 1783, een penning op Java uit Europa ontvangen, en deze twee jaren van oorlogstoestand waren toereikende om het „prangendst geldgebrek” te weeg te brengen, waaraan de overzeesche bezittingen ooit hadden bloot gestaan ².

Buiten hetgeen toen door de hooge Compagnie's ambtenaren werd bijeengebragt, mogt het niet gelukken meer dan vijf ton aan contanten op Java zelf te negotiëren ³. Men zag zich tot de nitgifte van papieren geld gedwongen, dat echter in vele gevallen, als bij de betaling van soldijen en plantloonen en den inkoop der producten, niet eens aanwending kon vinden. De nood steeg zoo hoog, dat men te Batavia, nog vóór dat de vrede met Engeland gesloten was, producten aan de Engelsche Compagnie ging verkoopen, om toch maar in 't bezit van contanten te komen. En het ergste was dat, na het herstel van

1 Zie echter n°. VIII.

2 Zie o. a. blz. 40, 41.

3 Zie blz. 31.

dien vrede, alle takken van handel bleven kwijnen, de welvaart als vernietigd scheen, en de welcer zoo magtige en rijke Nederlandsche Maatschappij, nog tien jaren na de uitgifte harer papieren van crediet, buiten magte was om die intewisselen. Geen wonder, dat de oud-secretaris der Hooge Regering Craane eene scherpe tegenstelling maakte tussehen den tijd vóór en dien na 1781, en tot de slotsom kwam „dat het de oorlog met „Engeland was, die de Compagnie geruïneerd heeft” ¹.

De Bewindhebbers in het moederland schenen door de noodlottige uitwerking van dien oorlog niets te hebben geleerd. Wat, na de beëindiging daarvan, het meest hun aandacht bezighield, was de hervatting der aanspraken van vóór den oorlog en een hardnekkig vasthouden aan de monopolieën der Compagnie. De bepaling van het vredesverdrag, waarbij aan de Engelschen de vaart in de Oostersche Zeeën werd toegestaan, was hun een doorn in 't oog. „By ons in overweging genomen synde” — zoo schreven de Heeren XVII aan Gouverneur-Generaal en Rade van Indie — „hoe men alle mogelyke voorzorg behoort te „gebruiken, opdat de aan de Engelschen by het jongste vredes- „tractaat toegestane vrye vaart aan die Natie geen aanleiding „geve tot het dryven van eenigen handel aldaar, min nog om „zig tot dat einde in die kwartieren neêrtezetten, hebben wy „noodig geacht UEd. aanteschryven om derselver gedachten te „laten gaan, of niet zoo in den omtrek van 's Comp. Oostersche „provinciën, de eigentlyk gezegde Molukkos, als daaromstreeks, „zal behooren te worden opgenomen, welke de landen zyn „waarvan de Comp. in vroeger tyd daadlyk bezit genomen heeft, „of waarvan zy alsnog daadlyk bezit zou kunnen nemen, en „of hetzy door postvattingen of het oprigten van teekenen van „eigendom alsnog enige nadere voorsieningen zouden kunnen „en behooren te worden gedaan, om aan andere Europeesche „Natiën, en insonderheid aan de Engelschen, den pas afte-

¹ MS. Memorie, 9 April 1791.

„snijden” ¹. Er sprak uit deze aanschrijving eene overschatting van eigen krachten, waaraan altans de Hooge Regering te Batavia niet kon gezegd worden zich overtegeven. „By her-
„haling” — antwoordde deze — „hebben wy alle middelen van
„voorsiening tegen het dryven van handel en het indringen
„van vreemde Natien, voornamentlijk der Engelschen, beraamd.
„Terwyl wy de bedenkingen van U.E.H.A. dienaangaande den
„ministers om de Gröote Oost nader ter overweging voorge-
„houden hebben, moeten wy intusschen U.E.H.A. informeren,
„dat ongeagt het door de uitgestrektheid der landen onmogelyk
„zyn zoude post te vatten daar zulks tot seekerheid en veilig-
„heid wel soude worden vereischt, wy zelfs, zoolange wy in
„die zwakke gesteldheid blyven continueren, buiten staat zyn
„zulke plaatsen te besetten, die anders noodzakelyk zouden
„zyn” ².

Kennelijk gaf de Indische Regering hier die extensive staat-
kunde op, die het Bewind in het moederland nog steeds voor
den geest zweefde, liet zij zich altans overreden, dat deze niet
meer was overreentebrengen met de bekrompenheid harer hulp-
middelen. Iets anders was het, op beperkte schaal waakzaam
te zyn. Was men verplicht geweest aan de Engelschen de vrije
vaart in de Oostersche Zeëen toe te staan, de noodzakelykheid
vereischte nu te meer de schepen dier natie van de kusten van
Java te weren; en Gouverneur-Generaal en Rade bleven niet
in gebreke met dat doel hunne voorschriften te geven ³. Wijse-
lyk bepaalden zij zich tot het bereikbare; wat in dien zin
tot eigen versterking strekken kon, geschiedde eensdeels
door de onderwerping van Bawean ⁴, en de inbezitnening
van de eilanden in en om Straat Sunda gelegen ⁵, anderdeels

1 I'c Bewindhebbers aan Gouv. Gen. en Rade, 28 Dec. 1786.

2 Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh., 22 Januarij 1788.

3 Zie blz. 66.

4 Zie n^o. V.

5 Zie omtrent Prinsenciland en verdere eilanden in Straat Sunda blz. 183—84.
omtrent de Duizend-eilanden blz. 441—42

door de bevestiging van het Nederlandsch gezag over de vorsten van Java.

Terwijl aldus, met meer of minder wijsheid, getracht werd de gevolgen van den Engelschen oorlog afteweren, werd van andere zijde een aanbod ontvangen, dat ten doel had den vrede in Azie door het bondgenootschap met eene vreemde mogendheid te verzekeren. Het was de Gouverneur-Generaal der Fransche Oost-Indische bezittingen, die aan de Hooge Regering te Batavia het voorstel deed tot „eene bondige uniteit by tractaat”, waardoor „de respective possessien in Indie geen gevaar meer zouden „te duchten hebben, ja men integendeel in staat zoude zyn „om dezelve niet alleen tegen alle temeraire invasiën te guaranderen, maar ook de agresseurs berouw te doen hebben van „de minste onderneming, die zy op die possessien zouden „durven tenteren” ¹. Gouverneur-Generaal en Rade van Indie hadden de afdoende hulp, van den schont bij nacht de Serecy tijdens den jongsten oorlog ondervonden, op hoogen prijs gesteld; en nu zij de gevolgen der overmagt van Engeland in Bengalen begonnen te gevoelen, erkenden zij — gelijk te verwachten was — „de nuttigheid, ja noodzakelykheid van eene naauwe alliantie met Frankryk”. Zoodanig verbond zou toch, naar hun inzien, niet alleen „de rust en vrede in de Indische gewesten „verzekerd, maar ook de wettige possessiën gemainteneerd en „des noods tegen alle invasiën beschermd hebben.”

Niet aldus echter het opperbewind in het moederland. Natuurlijk moesten voorstellen van zulk eene wijde strekking aan zijne beslissing onderworpen worden, en werden zij dit metterdaad, blijkens het verhandelde aan de Hooge Tafel. Noch in de notulen der Bewindhebbers, echter, noch in die der Staten-Generaal treft men eenig spoor aan, dat het voorgestelde koloniale bondgenootschap met Frankrijk daar het onderwerp van opzettelijke beraadslagingen zou hebben uitgemaakt. De invloed

¹ Zie n°. XV.

der Europeſche gebeurtenissen was hierbij onmiskenaar. Het beſtaande traktaat met de Franſche Regering ſpoedde, met de heerschappij der patriotten in de Republiek, ten einde. Bijna gelijktijdig met de ontvangst van het voorſtel van den Gouverneur-Generaal der Franſche Oost-Indiſche bezittingen, herkreeg de invloed van Engeland en Pruiffen hier te lande de bovenhand. Het duurde niet lang, of een verdedigend verbond tuffchen Nederland en Groot-Brittannie werd geſloten, hetwelk, tot de kolonieën uitgerekt, aan de gouverneurs der wederzijdsche bezittingen eene groote magt ingeval van een vijandelijken aanval verleende. Men was toen te 's Hage zoo weinig gunſtig voor de Batavia'sche plannen geſtemd, dat het verzoek van den Franſchen ambassadeur om alſnog „ voor de reſpective poſſeſſien „ in Indie” soortgelijk verbond met de Republiek aantegaan, beſlist werd afgewezen ¹.

Maar ook het bewind der Compagnie meende reden te hebben om bijzonder omzigtig jegens Frankrijk te werk te gaan. Dat rijk had in 1785 een handelsverdrag met Egypte geſloten, waardoor al dadelijk de bezorgdheid der Commiſſie van het Beſogne was gaande gemaakt ². Het werd gereedelijk erkend, dat het 13de artikel dier overeenkomst de kien in zich bevatte eener geheele omkeering in de handelswereld. Dit artikel bedong voor het eerſt den vrijen *doorvoer* der voortbrengſelen van Indie door Egypte naar Europa. Wat de nieuw gevormde Franſche O.-I. Maatſchappij zich daarvan voorſtelde, was niets minder, dan de verſchillende havens van Europa aan de Middellandsche Zee, Turkije en zelfs de jongſte Ruſſiſche nederzettingen aan de Krim, langs dien weg te voorzien van de handelsproducten van Indie, van China en Japan ³. De handelsweg over Basso-

¹ Nota van den ambassadeur de St. Priest, 3 Junij 1785. Reſolutie der Staten-Generaal, 14 Julij 1788.

² Reſolutie der Bewindhebbers, 9 November 1785.

³ Zie een *Mémoire sur le commerce de l'Égypte* (3 April 1786) van den handels-agent der Republiek te Alexandrie, Vaſſin; een ſtuk, dat belangrijke bijzonderheden en beſchouwingen bevat omtrent de geſteldheid van Egypte op dat tijdstip, en de foukonst van den doorvoerhandel.

rah en Aleppo, nog geheel in handen der Engelschen, stond dientengevolge verlaten te worden, te eerder daar de vaart door de Roode Zee was gebleken slechts gevaarlijk te zijn voor de onkunde der Arabieren. Wat zou de invloed der nieuwe rigting op alle handelstransactiën niet verderfelijk kunnen zijn voor de reeds kwijnende Nederlandsche Compagnie; wat dreigde die weg over Suez niet een gevaarlijk mededinger te zullen worden voor den tot dusver gevolgden, over hare bezittingen aan de Kaap!

De doorvoerhandel via Suez werd in den loop van 1789, door den aanbrengh van rijke ladingen uit Pondichéry voor Europa bestemd, metterdaad geopend. En de kundige Vaslin had wel juist gezien, toen hij aan de Bewindhebbers schreef: „Ces faibles commencemens de l'entreprise des Français laissent „entrevoir à des yeux prévoyants des changements considérables „dans le système de commerce de l'Europe.” Eene handelsonderneming, die — het behoeft nauwelijks herinnerd te worden — weldra door eene staat- en krijgskundige onderneming van Frankrijk in Egypte stond te worden gevolgd. Geen wonder, dat Engeland zich aangordde om die plannen te bestrijden; de zending van een vertrouwelijk agent naar Caïro moest strekken om, zoo mogelijk met medewerking van den Agent der Republiek, aan Frankrijk de voordeelen te ontfutselen, die het daar reeds behaald had. De hulp, die de Engelsche Regering in deze bij Nederland en den Nederlandschen handel zocht, was haar van vooraf verzekerd ¹. En zoo werkte de naijver van het Bewind der O.-I. Compagnie ² met de politieke inzigten der

1 Vaslin aan Boers, 19 Maart en 11 April 1787. Vaslin aan de Bewindh., 4 April 1789.

2 Het was ook op haar uitdrukkelijk advies, dat de Staten-Generaal weigerden een handelsagent van Frankrijk te Batavia te erkennen. Het verzoek om toelating van een „agent de la marine de S. M. et de la Nation Française” werd door den Franschen ambassadeur in Sept. 1786 bij H.H.M. gedaan, maar, na herhaald tenporiseren, bijna een jaar later afgewezen.

Die afwijzing was wel overeenkomstig den tot dusver gevolgden regel, die verbood dat vreemdelingen welke niet in dienst der Compagnie stonden, langer dan drie maanden te Batavia verblijf mochten houden; maar de toepassing van dezen regel op

bovendrijvende partij zamen, om de Republiek van Frankrijk te vervreemden, nog vóórdat dit laatste rijk aan haar zoowel als aan Engeland den oorlog verklaarde.

Ook ten aanzien van dezen oorlog in Indie zij hier slechts een enkel woord aangestipt. De Fransche kapers verontrustten in de eerste plaats de kusten van Java; en handel en scheepvaart leden door hunne herhaalde verschijning groote verliezen, te meer daar ook de stoutheid der zeeroovers bij dien staat van zaken vrij spel had. Van het oorlogsjaar 1793 dagteekende de geheele ondergang der particuliere vaart en handel op Java.

Tegen het eind van het daarop volgende jaar, schijnt er werkelijk vrees voor een aanslag der Franschen op Java en de hoofdstad van 's Compagnies bezittingen te hebben bestaan. Batterijen werden ijlings opgericht; het eiland Onrust werd versterkt, en zelfs voorzien van de noodige inrigtingen om kogels gloeiend te maken. De beschikbare oorlogschepen werden in straat Sunda zamengetrokken, en zouden, ingeval de verwachte Fransche vloot eene te sterke overmagt vertoonen mogt, den koers zetten naar straat Bali, met de baai van Oeloepampang tot vereenigingspunt ¹. Maar die vrees werd ijdel bevonden, ten gevolge van den omkeer dien de gebeurtenissen in Europa inmiddels op nieuw ondergaan hadden. Nog waande men zich op Java in oorlog met Frankrijk, toen de Kaapkolonie reeds in handen van Engeland viel; en eerst de ontzettende tijding dat Malacca door de Engelschen veroverd was, en andere bezittingen der Compagnie een gelijk lot te wachten stond ², bragt te Batavia de zekerheid, dat de vrienden en bondgenooten van gisteren andermaal vijanden der Republiek geworden waren. Onafgebroken bleef aldus de oorlogstoestand heerschen, slechts met verschil van tegenpartij, en onder steeds ongunstiger wor-

de vraag om toelating van den handelsagent eener bevriende Mogendheid was te opmerkelijker, daar Frankrijk, van zijne zijde, in zijne overzeesche bezittingen vreemde Consuls toeliet.

¹ Secrete Resol. van Commissarissen Gen., November 1794.

² Als voren. Extr. Besogne 12 Oct. 1795.

dende omstandigheden. Het zou zoover komen dat Java, afgesneden van hare zusterkoloniën, verstoken van alle gemeenschap met het moederland, en buiten staat om iets met vrucht uit eigen krachten te ondernemen, zich gedoemd zag den loop der gebeurtenissen eenvoudig afte wachten, en, aan zich zelf overgelaten, er zich toe bepalen moest naar middelen tot zelfbehoud, van welken aard die ook zijn mogten, omtzien.

De magteloosheid der Compagnie bleek van den eersten Engelschen oorlog in Indië af, uit haar leunen op den staat. Zij moest het zich laten welgevalven, dat de Staten-Generaal, door hunne commissarissen, den toestand der „Defensie en Militie in de Oost-Indiën” deden onderzoeken, die — zooals H. H. M. oordeelden — „in zulk eene gedelabreerde situatie „waren, dat bij den eersten aanval zeer gemakkelijk de pos- „sessiën, aldaar gelegen, den Staat zouden kunnen worden „ontnomen” ¹. Die magteloosheid bleek uit de overleggingen aan de Hooge Tafel te Batavia, niet minder dan uit die van het opperbewind, en leidde tot de dringende aanvraag om met 's Lands eskaders gesteund te worden, daar de scheepsmagt der Compagnie reeds in allen deele te kort schoot. De laatste vloot door haar in Indië in zee gebragt, onder den schout bij nacht Schrijver, had het sprekendst beeld van onmagt opgeleverd. Deze had gekruist in straat Sunda, terwijl de Engelschen zonder slag of stoot de bezittingen op Sumatra's Westkust wegnamen; zij had zich daarna in straat Malacca opgehouden, terwijl de vijand de eene plaats na de andere in Bengalen veroverde ²! „Vermits 's Comp. ontzag grootelijks vervallen was”, zeiden nu Gouverneur Gen. en Rade niet zonder reden, „was „het volstrekt noodzakelijk dat de vlag van den Souverein in

¹ Resol. der Staten-Gen. 24 Nov. 1788. Zie ook blz. 297.

² Rapporten van Schrijver, Nov. 1781 — Febr. 1782 en Febr. — Oct. 1782.

„de O. I. gewesten bestendig moest aan handen blijven.” Zij namen zelfs hun toevlugt tot de fictie, dat zij te Batavia den Souverein vertegenwoordigden, om de wenschelijkheid te be-
toogen dat de verlangde staatshulp onder de bevelen van het Indisch bestuur zou worden gesteld ¹. Was er nog een bewijs noodig voor de diepte van verval waarin de Compagnie gezonken was, dan was het wel dit, dat zij die staatshulp behoefde, niet slechts om haar tegen een Europeschen vijand te beschermen, maar om thans, na een bezit van meer dan anderhalve eeuw, haar gezag te handhaven over de vorsten en volken van Indie.

De eskaders van van Braam en Staringh bragten altans eenige verligting in den benarden toestand. Ook op Java werd met voordeel van de aanwezigheid van het landseskader door de Hooge Regering partij getrokken. Men mogt daar van geluk spreken, dat de hoog loopende geschillen met de Vorsten voorvielen na het beëindigen van den Engelschen oorlog, en vóór dat een nieuwe krijg met eene Europesche mogendheid uitbrak. De oude, der Compagnie met hart en ziel toegedane Soesoehoenan stierf in 1788; en al had de troonsopvolging zonder andere ongeregeldheden dan eene mislukte onderneming van de zijde des Sultans plaats ², en al werden bij het contract met den nieuwen Keizer ³ al die quaestiën tot klaarheid gebragt, wier regeling sedert lang raadzaam was toegeschenen ⁴, — er bleven te veel teëre geschilpunten tusschen de Vorsten onderling en met Mangcoe Nagara bestaan, de jeugdige Keizer zelf had zich reeds te veel bloot gegeven ⁵, dan dat de voortduring der tot dusver geheerscht hebbende rust en vrede op Java met grond kon verwacht worden. Zij werden dan ook verstoord tot eene hoogte, waarop al de magt vereischt werd waarover de

¹ Zie n°. XII.

² Zie blz. 153–155.

³ Zie n°. XX.

⁴ Vg. Deel XI, blz. 410, 411.

⁵ Zie blz. 124 en 162.

Compagnie en de Staat in die oogenblikken beschikken konden, om te voorkomen dat de geheele politieke toestand van Java 't onderste boven werd gekeerd.

Van den verzwakten toestand des Keizers, gedurende de laatste maanden van diens regering, had de onrustige Sultan van Djocjocarta gebruik gemaakt om een *coup de main* tegen zijne staten te wagen. Het was toen, dat de Hooge Regering te Batavia 't best oordeelde dat Pacoe Boewana, nog bij zijn leven, door zijn zoon zou worden vervangen. Maar terwijl die verandering, op verlangen des Keizers zelf, stond voltrokken te worden, stierf de trouwe vriend der Compagnie, om voor den Adipatti Anom plaats te maken, tot wiens verheffing de magt der Maatschappij met die van den Staat zamenwerkte ¹. Het zou eeliter al spoedig blijken, hoezeer men zich in zijne verwachtingen van dezen nieuwen Keizer bedrogen had.

Er was nog geen jaar na de troonsbestijging van Pacoe Boewana IV verloopen, toen allerlei geruchten in omloop kwamen, die aan eene herhaling deden denken der gebeurtenissen van 1741. Naar de uitingen van diens opperpriester te oordeelen, zou de jeugdige Keizer niet, als zijn vader, de verstandhouding met de Compagnie willen aankweken; hij zou, integendeel, met plannen omgaan om alle Europeanen uit zijne omgeving te verbannen, en het woord te verbreken, jegens Christenen verpand, als zijnde niet verbindend voor den Mahomedaan. Men ging zoover van hem hetzelfde voornemen toe te schrijven, dat zijn grootvader destijds volvoerd had, van de Hollandsche bezetting, zoo te Solo als te Djoejo, over den

¹ In September 1788 werden, tot steun van Java's Gouverneur, de Landsregenten « de Valk » en « Scipio » naar Samarang gezonden. Men oordeelde het noodig, met behulp van de bemanning dier schepen, « de beide Javasche vorsten, en inzonderheid den Sultan, te doen begrijpen, dat de Comp. ook buiten zig zelve resources « van magt had om hen in bedwang te houden. » De bevelvoerende officieren dier bodems moesten aan de Hoven van Soeraarta en Djocarta te keunen geven, « dat « H. H. M. de Staten-Generaal der Vereen. Nederlanden en Z. D. H. de Prins van « Oranje de vrienden en beschermers zouden zyn van die vorsten, die standvastig « bleven in de contracten met de Compagnie »

klings te doen jagen. Zelfs ontdaan van overdrijving, waren deze berigten wel geschikt om de bezorgdheid der Hooge Regering gaande te maken, en de Gouverneur van Java kreeg in last te onderzoeken, of de slechte gezindheid des Keizers jegens de Compagnie werkelijk — zooals beweerd werd — aan den invloed der priesters moest worden toegeschreven, om in dat geval de uitlevering dier personen te eischen ¹.

De opeischingsgeschiedde, maar zonder gevolg. De antwoorden des Keizers, eerst ontwijkend, werden weigerachtig. En men dreef te Soeracarta den spot met de vermaningen van Java's Gouverneur zoo ver, dat aan den Radeen Santric, wiens uitlevering in de eerste plaats gevorderd werd, juist nu, als cliwong van een weinig schrauderden rijksbestuurder, het beheer over het Solosche rijk werd opgedragen. Greeve had wel juist gezien, toen hij van den beginne af de noodzakelijkheid van krachtige maatregelen betoogde. Nu werden echter tevens handelingen van den Resident bij 's Keizers Hof ontdekt, die een zonderling tusschenspel vormden in den loop der gebeurtenissen ². Vóórdat deze beregt waren en de agent der Compagnie van het tooneel verwijderd was, viel er aan geen ernstig optreden tegen de ware of vermeende schuldigen te denken. Men moest zich daarom voorloopig vergenoegen met eene „bezegelde acte”, waarbij de Solosche hofgrooten zich aansprakelijk stelden voor de handelingen dier gevreesde geestelijken, die in den vollen zin van het woord het oor des Keizers hadden ³.

Dat uitstel leidde tot nieuwe verwickelingen. In het voorjaar van 1790 overviel den Sultan eene zware ziekte, die geruimen tijd diens dood deed verwachten. Reden genoeg voor den Keizer om zich tot tergende handelingen jegens het Djocjosehe hof te laten verleiden, en voor Mangeoe Nagara om zijne aanspraken op den troon van Mattaram weder te doen gelden. Die aan-

1 Gouv. Gen. en Rade aan Greeve, 10 Aug. 1789.

2 Zie hieromtrent blz. 171—175.

3 Gouv. Gen. en Rade aan Greeve, 13 Nov. 1789.

spraken werden thans zelfs met ongewonen klem, op officiële wijze te berde gebracht. Maar des Sultans ziekte week, en ter naauwer nood hersteld, stond hij weder gereed om zijn wrok over het voorgevallene bot te vieren. Een groot gedeelte van zijn volk werd onder de wapens geroepen. En terwijl Mangeoe Nagara, van zijn kant, door zijne wapeningen ontzag inboezemde, ging de trouwelooze Keizer voort, met die regenten in zijn rijk die der Compagnie toegedaan waren, door aanhangers van de „Paapen” te vervangen ¹. Te regt riep Greeve uit: „de Vorsten „zouden zoo halstarrig zich niet gedragen, als zij wat meerder „blijken van de magt der Maatschappij zagen” ²; en wel mogt de Hooge Regering spreken van de „wankelende gesteldheid” van Java in deze oogenblikken, ontbloot als men was van datgene wat alleen vermogt klem aan hare vertoogen bijzetten, geld en troepen.

Gelukkig gaf de goede uitslag der zending van Staring's eskader gelegenheid, om eenige troepen uit Macasser terugte-ontbieden. De hulp voor Malacca bestemd, werd aangehouden om op Java dienst te doen. De gewapende manschap van eenige strandregenten werd vereenigd, en de onmisbare Madoc-rezen kwamen weder de Compagnie in haren nood met 1600 man bijstaan. Voorts werden Maleijers en Boeginezen aangevorven, en ontbood men twee compagniën van het regiment Wurtembergers van de Kaap de Goede Hoop ³. Eindelijk stelde Staringh, van de expeditie tegen den vorst van Boni teruggekeerd, de bemanning van 's Lands oorlogschepen ter beschikking van den Gouverneur van Java ⁴.

1 Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh., 18 Mei 1790. Greeve aan Gouv. Gen. en Rade, 27 Julij 1790.

2 Als een bewijs hoe weinig ontzag de Vorsten thans voor de Compagnie toonden, moge strekken, dat toen in Julij de Hollandsehe bezettingen van de forten van Soeracarta en Djoejocarta vermeerderd werden, beide Hoven weigerden hun de voorgescreven verstrekkingen van levensmiddelen te doen.

3 Greeve aan den Gezagh. te Soerabaja, 11 Sept. 1790. Gouv. Gen. en Rade aan Greeve, 24 Oct. 1790.

4 Zie blz. 209, 10.

Toch zou deze magt niet hebben toegereikt, indien men niet op eene der strijdende partijen had kunnen leunen. De staatkunde door de Hooge Regering gevolgd, bewees dit: zij strekte van den aanvang der verwickelingen af, tot een eendragtig en gemeenschappelijk handelen met den Sultan ¹. Zij bleef aan die staatkunde getrouw, ook waar de weinig consequente en vreesachtige Greeve, aan oogenblikkelijke indrukken toegevend, haar tot eene tegenovergestelde handelwijze poogde overtehalen ².

Scheen er tot dit laatste eenige aanleiding te bestaan bij de ruwe aanvallen, die de Sultan zich tegen den Keizer en Mangcoe Nagara veroorloofde, toch kwam zelfs Greeve tot de overtuiging, dat die openlijke vijandelijkheden niets waren in vergelijking met het gevaar, waarmede de Compagnie door de geheime oogmerken en bedekte aanslagen des Keizers bedreigd werd. Het verschil van aard en bedoelingen tusschen den jeugdigen Soesochoenan en diens vader bleek reeds uit hetzelfde feit, door beiden begaan. De oude vorst, aan Mangcoe Nagara's kleinzoon een naam toegekend hebbende, waardoor de Sultan zich beleedigd achtte, verving dien, ten gevalle van de Compagnie, en ten einde den vrede te bewaren, door een anderen: aan die toegevendheid had de erfgenaam van Mangcoe Nagara de schitterende benaming van Zon der krijgsoversten ³ te danken. De tegenwoordige Keizer, daarentegen, tartte, met daarna dezelfde onderscheiding aan zijn broeder te geven, den Sultan openlijk uit, en verschool zich tegenover de Hooge Regering achter anderen, wjl het in troebel water goed visschen is. Zijne handelwijze ten aanzien van Mangcoe Nagara werd door dezelfde dubbelhartigheid gekenmerkt. Terwijl hij beurtelings aan Gouverneur en Residenten de verzekering gaf, dat hij Mangcoe Nagara tot onderwerping aanspoorde en de Compagnie des noodig tegen diens vorderingen steunen zou, zette hij dezen onder de hand

¹ Zie n°. XXIX.

² Greeve aan Gouvern. Gen. en Rade, 11 Sept. 1790.

³ *Prang Wedono*.

aan om in zijn verzet te volharden, en bedreigde hem in 't tegenovergestelde geval met het verlies dier vele waardigheden, waarmede zijn gezin in 's Keizers landen begunstigd was ¹. Alles aanwendende om het werk des vredes te verijdelen, ging hij den vertegenwoordiger der Hooge Regering, gezonden om dat werk tot stand te brengen, met de betuiging te ontmoet, dat hij niemand beleedigd hebbende, ook het nut eener bevrediging niet inzag ².

Maar hiermede stelde zijne veinzerij zich niet tevreden. Gedwongen door de magt welke de Compagnie op het gegeven oogenblik nog wist te ontwikkelen, tot de onderteekening van een traktaat waarbij zijne geschillen met den Sultan beëindigd werden ³, zocht hij oude aanspraken ⁴ en nieuwe voorwendsels op, ten einde langs zijwegen het vuur weder te doen ontbranden. En toen hij, dank zij de toegevendgezindheid des Sultans ⁵ en de waakzaamheid van Java's Gouverneur en der Residenten aan de beide Hoven, dien toeleg verijdeld zag, smeedde Pacoe Boewana IV een aanslag, die, hoewel in den staat van voorbereiding gebleven, geen geringer doel had, dan Greeve met de te Soeracarta aanwezige Hollanders op 't onverwachtst te doen overvallen en vermoorden. Daartoe gebruik makende van den terugkeer des Gouverneurs uit Djoejocarta, in het begin van October, legde de Keizer een groot feestmaal aan, waarop al de Compagnies ambtenaren genoodigd werden, maar waarvoor deze, op grond van gerezen achterdocht, bedankten. Na eenig uitstel, drong de Keizer op nieuw bij Greeve aan, dat hij de uitnoodiging toch zou aannemen; maar inmiddels waren

1 „*Diarium* wegens Greeve's optocht naar de Hoven”, 25, 28—30 September 1790.

2 *Diarium* enz., 22 September.

3 Het bevredigingstraktaat van 28 Sept. 1790.

4 Onder die oude aanspraken behoorde het recht des Keizers op Antang, welk landschap sedert 1768 door de Compagnie in bezit was gehouden (Zie Deel XI, blz. XVIII.)

5 Zoo was de Sultan de eerste die zich schriftelijk verbond, om geene vijandelijkheden tegen Mangcoe Nagara te zullen ondernemen, wanneer deze eene gelijke verbindtenis wilde aangaan (*Diarium*, enz. 25 Sept. 1790).

berigten bij van Reede ingekomen, en werd eene briefwisseling van den Radeen Santrie, Z. H. cersten vertrouweling, ontdekt, die geen twijfel omtrent het beoogde verraad overlieten ¹. Greeve schreef dan ook: „Soowel de situatie van den Kraton, „waarin men als opgesloten kan worden, en de onmogelykheid „om zig in een weerbaren staat te stellen sonder achterdocht „te laten blyken, als de importante gevolgen die het voor „'s Comp. belangen soude hebben, hebben my bepaald om mij „onder voorwendsel van indispositie daarvan te excuseren, „vervolgens *bij een brief* van den Keizer afscheid te nemen, „en overmorgen naar Samarang te vertrekken” ². Onder welken indruk de Gouverneur van Java daar aankwam, laat zich denken. De overtuiging dat men met den Sultan ééne lijn trekken, en Mangoe Nagara 't kostte wat het wilde van 's Keizers zijde aftrekken moest, werd daardoor slechts te meer versterkt.

Ging de Keizer dus voort zich aan de verkeerde inblazingen dier raadslieden overtegeven, die in de Comp. brieven slechtweg „paapen” genoemd werden, omdat er vreemde geestelijken onder hen waren, dan werd het nu hoog tijd, de uitlevering dier gevaarlijke personen te vorderen. Maar die uitlevering was reeds aangevraagd, en — geweigerd. Zij werd dit op nieuw, en op de meest categorische wijze. „De Keizer” — zoo heette het — „had zich verbonden, om met de acht Paapen die zijne „begunstigde raadslieden zijn, te leven en te sterven, en veel „liever met dezelve het hazepad te kiezen, als ze overtegeven” ³. Onder zulke omstandigheden, en terwijl aan alle zijden de gewapende manschap der vorsten gereed stond om er op los-tetrekken, was het verklaarbaar, dat Java's Gouverneur, op wien met den kommandant van het Landseskader het beleid der zaken voornamelijk neêrkwam, des noods op eigen gezag,

1 *Diarium* enz., 10—21 October 1790.

2 Greeve aan Gouv. Gen. en Rade, 12 Oct. 1790.

3 Zie blz. 218.

aan Mangcoe Nagara eene jaarlijksche toelage verzekerde, ten einde dezen door den band van het eigenbelang aan de zaak der Compagnie te verbinden ¹. Dat hij zich, echter, door den ernst der gebeurtenissen liet overhalen, om het plan te beramen tot eene vacantverklaring van het Keizerschap, en dit aan denzelfden Mangcoe Nagara optedragen, wiens aanspraken herhaaldelijk als strijdig met het belang der Compagnie verworpen waren, was eene handeling die van weinig staatsmanswijsheid getuigde, die door de instemming van Staringh niet verontschuldigd werd, en die zeker de voorafgaande goedkeuring en de uitdrukkelijke magtiging der Hooge Regering zou hebben gevorderd ². „Die stap was zoo gedugt,” de gevolgen daarvan waren zoo onberekenbaar, dat het voor Greeve in de eerste plaats gelukkig mogt heeten dat het tot zulk een uiterste niet behoefde te komen; gelijk Java's Gouverneur, nog op het laatste oogenblik zich bezinnend, zelf eene opschortende voorwaarde stelde voor de uitvoering van het beraamde plan ³. Maar dit plan had toen reeds zijne *raison d'être* verloren, doordat de genomen maatregelen nog ter juister tijd doel troffen.

Sedert den 4den November werd het Compagnie's fort te Soeracarta door de zeesoldaten van 's Lands oorlogschepen bezet, en het bevel over de daar samengetrokken magt, waartoe ook de Madocrezen behoorden, door den kapitein ter zee Hartman

¹ Zie blz. 213, 14.

Blijkens het *Diarium*, 29 September, was tusschen Greeve en de Eerste Residenten aan de beide Hoven overeengekomen, dat indien de toezegging van 4000 sp. matten aan Mangcoe Nagara niet door de Hooge Regering mogt worden goedgekeurd, de uitkeering daarvan dan zou blijven ten laste van hen en hunne opvolgers.

² Zie den brief van Greeve en Staringh van 9 Nov. 1790 aan Hartman en van Rede, op blz. 218, 19.

Gouvern. Gen. en Rade schreven, zoodra zij daarvan kennis droegen, aan Greeve: „Wy betuigen U ons gevoelig leedwezen, over het door U geconcerteerde plan . . . om het Keizerryk vacant te verklaren en 't zelve aan den Prins Mangcoe Nagara optedragen, zonder ons daarvan alvorens kennis gegeven, of onze qualificatie tot „zoo een gedugten stap verzogt te hebben.”

³ Zie blz. 224.

gevoerd. Te Salatiga was een legerkamp opgesteld, onder het kommando van den uit de Javasche oorlogen bekenden majoor van Rijk. Benden uit des Sultans Mantjanagara'sche landen waren aan de noord- en oostzijde van Soeracarta zamenge-trokken; terwijl de Hollandsche bezetting van Djocjocarta tot Tanquisang werd vooruitgeschoven, ten einde zoo na mogelijk de hoofdplaats des Keizers te helpen omsingelen. Van Mangcoë Nagara's openlijken of bedekten steun verzekerd zijnde, was door die gecombineerde maatregelen een ontsnappen der opge-eischte „Paapen" zoo goed als onmogelijk gemaakt. Een ulti-matum werd nu aan 's Keizers rijksbestuurder overhandigd, waarbij dezen slechts de keuze overbleef tusschen de uitlevering zijner geliefkoosde raadsliden, of den oorlog met de Com-pagnie, zooals deze op dit oogenblik ten oorlog was toege-rust ¹.

Hadden reeds de eerste aanstalten schrik en vrees aan 's Keizers hof te weeg gebracht, nu werd goede raad duur. De meeste rijks grooten, gerugsteund als zij zich zagen door de onheilspellende troepenbewegingen daarbuiten, kwamen thans luide op tegen de vreemde indringers, die zich ten hunnen koste tot de hoogste ambten verheven hadden. Terwijl den Keizer zelf de moed ontzonk, waren al zijne naaste betrekkin-gen voor toegeven gestemd. Eene groote raadsvergadering, in den laatsten nacht vóór den gestelden termijn gehouden, deed eindelijk alle aarzeling overwinnen. En slechts enkele dagen waren verlopen, toen, door bemiddeling van den braven Pan-gerang Poerbojo, de meermalen genoemde Radeen Santrie, Panenga, Condoeroeng, Noer Saleh en Gus Bachman, 's Keizers vertrouwelingen en de hoofdaanleggers der nog ter regter tijd gestuite tragedie, aan de Compagnie werden overgeleverd ².

Al valt het bezwaarlijk met volkomen juistheid aantewijzen,

¹ Zie blz. 223.

² Greeve en Staringh aan Gouv. Gen. en Rade, 29 Nov. 1790. Vg. *Hageman*, Tijds Ind. Taal. Id. Vk. IX, en *Veth*, Java, II.

welke rol Mahomedaansche geestdrijverij in deze gebeurtenissen vervuld had, dat zij er eene speelde is ontwijfelbaar. Reeds eene poging tot verzet te Soeracarta tegen den vriend der Compagnie, den vorigen Soesoehoenan, was bij onderzoek gebleken geen anderen oorsprong te hebben, dan de dweepzucht van eenige geestelijken. Waren door den ouden vorst de drijvers vervolgd en verjaagd, onder Pacoe Boewana IV daarentegen konden zij, althans in diens eerste regeringsjaren, geacht worden volkomen veilig te zijn. Wat meer zegt, de jeugdige vorst had reeds als Kroonprins aan hun leiband geloopt ¹. En het bleek nu, dat dezelfde invloed hem was blijven beheerschen; dat slechts in de plaats van een Wiro Coesoemo een Wiro Widicto gekomen was; en dat hetgeen de laatste ijveraars den Keizer leeraarden, in de oogen van een deel der hofpriesters eene valsche leer was, den Mahomedaan van den ouden stempel onwaardig ².

Het bestuur der O. I. Compagnie was niet gewoon zich veel rekenschap te geven van diepzinnige godsdienstige vraagstukken, en wij zouden te vergeefs in zijne overwegingen naar eenig spoor zoeken, dat ons op den weg kon brengen van die nieuwe rigting van den Islam, die zich ook in de staten des Keizers van Java bleek te openbaren. De Compagnie omvatte elke uiting der Mahomedaansche godsdienstige wereld, die ter harer kennis kwam, onder de algemeene benaming van bijgeloof, en vergevoegde zich met die priesters die het 't gouvernement of bevriende vorsten lastig maakten, te brandmerken als „paapen”. Zij liet zich — en zij was hierin in haar regt — alleen aan die zijde der dingen gelegen liggen, die in aanraking kwam met haar oppergezag en haar belang. Maar nu verdiende het toch opmerking, dat de bijgeloovige geest, dien de Hooge Regering goed vond toetschrijven aan de „paapen” die haar in den weg traden, beurtelings de verschillende vorsten van Java

¹ Zie blz. 124.

² Zie blz. 167.

beving, dat hij zich hier en daar tot de bevolkingen uitstreckte, en hand aan hand ging met eene invasie van vreemde priesters, die hare verbodsbepalingen trotseerden. Zoo was het gelegen met den te Soeracarta tot Tommogong Wiro Widicto opgeklommen radeen Santrie en diens medestander Bachman. Zoo was het met die priesters, die uit den vreemde, voornamelijk uit Mecca gekomen, de bevolking van Tjeribon fanatiseerden, en eene schuilplaats vonden bij den getrouwen maar dweepzieken Sultan Canoman ¹. Zoo was het geval met Mamoed, dien heerschzuchtigen geestelijke, die den Panembahan van Madoera zelven in zijn val dreigde meêteslepen ².

Zoo was de Arabier Saïd Mochamad Ebenoe Abdullah een paar jaren tevoren uit Mecca in de Bataviasche Bovenlanden aangekomen, toen de Hooge Regering in 1787 aanleiding vond om ook hem te vervolgen. Onder voorgeven eener heilige zending, trok deze priester, van Batavia, nu eens naar Bantam, dan weêr naar Djocjocarta. De Bantamsche hofgrooten wist hij van zijne leerstellingen te doordringen, en de Koninklijke familie benoemde hem tot haren *goeroe* of godsdienstleeraar. Dat hij van die positie gebruik maakte, om zoowel aan den Koning van Bantam als aan den Sultan compromitterende voorstellen „ten aansien van de Hollanders op Java” te doen, bleek weldra op overtuigende wijze ³.

In een der buitenwijken van Batavia zijn intrek nemende bij een persoon die in sterken reuk van vroomheid stond, genaamd Abdoel Kadir, predikte Saïd Mochamad voor eene breede schare, die zoowel uit de stad als uit de bovenlanden daar bijeenkwam. De heftige toon zijner toespraken, die tot opruijende

1 Zie de berigten van Gockinga van 1790, en van Umbgrove van 1796.

2 Zie n°. IV.

Ook de Panembahan kreeg, bij die gelegenheid, van den Gouverneur van Java de vermaning, „voortaan niet meer aan bijgeloof te doen, en geen vreemde paapen het oor te leenen.”

3 „Relaas van den Commissaris voor de Zaken van den Inlander”. — Secr. Resol. Gouv. Gen. en Rade, 10 Sept. 1787.

taal oversloeg, leidde tot een bevel van gevangenneming ¹. Maar toen men hem wilde vatten, had hij met Abdoel Kadir de wijk naar Bantam genomen. Achterhaald, bleven beiden gedurende eenigen tijd in hechtenis, maar werden, naar 't schijnt wegens gebrek aan bewijzen, of, wat wel zoo waarschijnlijk is, uit vrees voor de bevolking, weder in vrijheid gesteld. Saïd Mochamad, als opperpriester geëerd, gedroeg zich uiterlijk rustig, en zou misschien op vrije voeten gebleven zijn, indien niet de in de Resolutien der Hooge Tafel ² bedoelde brief aan den Koning van Bantam ware opgevangen. Die brief, waarbij het verzet tegen de Christenen allen Mahomedanen als een Gode gevallen werk voorgehouden, en hun de bedevaart naar Mecca aangeprezen werd, was te veel voor het geduld der Hooge Regering. Zijne papieren werden nu in beslag genomen, en hij zelf werd op het Kasteel in verzekerde bewaring gesteld. Echter geschiedde zulks „in alle stilte, om de commotiën die „hieruit onder het gemeen zonden kunnen voortvloeyen, te „prevenieren”. De brigadier Colmond werd persoonlijk met het toezigt over dit „zeer gevaarlijke subject” belast; en in plaats van diens voorgenomen tweeden togt naar Mecca, werd deze onder buitengewone voorzorgen naar Ceilon verbannen.

Was nu weder ten aanzien van den Koning van Bantam, de ernstige vermaning noodig, om „aan de dweepachtige voor- „stellingen der vreemde paapen toch geen gehoor te geven” ³, zoo vormde dit een schakel te meer in de reeks van feiten, die wij over geheel Java op dit tijdstip waarnamen. Deze wijzen alle op eene beweging en opwekking onder de moslims, die, al mogt de Compagnie haar aandacht uitsluitend bij de staatkundige zijde er van bepalen, echter een godsdienstig karakter

¹ Volgens het „Itelaas”, werd door Saïd Mochamad, op den lautsten avond vóór zijne vlugt, de heilige oorlog tegen de ongeloovigen gepredikt.

² Zie blz. 128, noot.

³ Secr. Resol. Gouv. Gen. en Rade, 30 Aug., 13 en 21 Sept. 1787. — Gouv. Gen. Alting aan den Commandeur van Bantam, 3 September.

had, dat, naar de pangocoelos des Keizers van Java te oordeelen, met de toen aangenomen belijding van Mahomed's leer streed. Moet men ook hier niet aan dien *revival* in de Mahomedaansche wereld denken, die zich in de tweede helft der achttiende eeuw baan brak, en mag wat hofpredikers eene „valsche leer” noemden, niet met meer regt teruggebragt worden tot die merkwaardige Wahhabitische poging, om den Islam van de ingesloopen misbruiken te zuiveren? Wij kunnen slechts gissen, en meenen te eerder ons tot die gissing te mogen bepalen, omdat de half geestelijke, half staatkundige beweging, die zich in de besproken gebeurtenissen openbaarde, door de maatregelen der Compagnie en de betrekkelijke onverschilligheid der Javaansche bevolking op godsdienstig gebied, in de geboorte gesmoord werd.

Was echter — wat wel eens beweerd is — de zeerooverij „in haar oorsprong niet anders dan een bepaalde vorm van „dien godsdienstoorlog” ¹ die, volgens de Mahomedaansche wetgeleerden, de normale toestand der moslemen behoort te zijn, dan zeker had de Compagnie bij voortdoring een schrikbarenden religieusen vijand op de wateren te bestrijden. Het kan te minder verwonderen dat zij hierin op den duur te kort schoot, wijl de zeerooverij in gelijke mate aan kracht en stoutheid won, als het vermogen om haar weerstand te bieden afnam. De Indische Regering vreesde daarvan het ergste, sedert de weerlooze toestand waarin zij verkeerde zoo wereldkundig was geworden, dat ook de zeeroovers in den Archipel niet konden nalaten daarvan onderrigt te zijn ². Zoolang de eerste oorlog met Engeland duurde, verontrustten zij de N.-O.-kust van Java en de Zuidkust van Tjeribon. Het duurde niet lang, of zij nestelden zich op de kusten van den Oosthoek, zonder dat Java's Gouverneur bij magte zijn zou hen van daar te verdrijven.

Maar gedurende den oorlog met Frankrijk en den tweeden

¹ Zie *Dozy*, „Het Islamisme”, en *Niemann*, „Inleiding tot de kennis van den Islam”.

² Zie blz. 443.

Engelschen oorlog zou het nog erger worden. De zeeroovers vertoonden zich toen in den groep der Karimon-Djawa eilanden met zulk een aantal sterk gewapende vaartuigen, dat 's Compagnie's kruissers evenmin als de particuliere koopvaarders voor hen veilig waren. In de baai van Samanca werd alles door hen in vuur en vlam gezet, en roofden zij niet slechts de vaartuigen met peper beladen, maar ook de pepervoorraden in het land opgeschuurd weg. De post Toulang Bawang in de Lampongs, de standplaats van een Hollandsch resident en eene bezetting, verdedigd door een goed versterkt fort, moest voor de overmagt dier roovers verlaten worden ¹. Terwijl eene poging om zich van het Prinsen-eiland meester te maken door de onversaagdheid der inwoners mislukte, en een aanval op Anjer afgeslagen werd, hielden zij daarentegen in de onmiddelijke nabijheid van Batavia, in het regentschap Tjassem, geruimen tijd stand. Kampongs werden geplunderd, inwoners weggevoerd; en daar de zeeroovers de rivieren van Tjassem en Tjilamajja bezet hielden, moesten zij van de land- en zeezijde tegelijk worden aangevallen, en was eene versterking der schans van Tjanjongpoera noodig, om hen in bedwang te houden. Toen het eindelijk gelukte hen te verdrijven, waren alle kampongs aan het zeestrand door de bevolking verlaten.

Boeginesche en Balische zeeschuimers hadden zich op de zuidkust van Java, in het vóór nog geen twintig jaren veroverde West-Baleboangan, vormelijk neêrgezet. Dit waren dezelfde lieden, die geregeld de vogelnesten van Noessa Barong roofden, en ten verkoop naar Bali bragten. De armoede en vadzigheid van den regent te Klattak was oorzaak, dat zij op het zuiderstrand konden huis houden naar verkiezing ². Dit duurde zoolang totdat een avontuurlijk Macassar, na van Boeton de wijk naar Karang-Assem te hebben genomen, aanbod den

1 Bejnon aan Gouv. Gen. en Rade, 29 Mei en 6 Julij 1793. — Zie n°. XLI.

2 Memorie van Greeve, § 118. — Zie ook blz. 56.

zuidkant van die roovers te zuiveren. De eenige voorwaarde, daartoe door hem gesteld, was dat het *ôte-toi de là, pour que je m'y mette* ten zijnen behoefte hier zou worden in toepassing gebracht; waartegen hij zich verbond, zich met zijne onderhebbende Mandarezen, als getrouwe onderdanen en schattingplichtigen der Compagnie te zullen gedragen ¹. De Hooge Regering zag in dit aanbod niets dan voordeel, zoodat weldra eene expeditie naar de zuidkust, in overleg met den zich noemenden kapitein Boeton, werd op 't touw gezet. Eenige honderde manschappen trokken onder bevel van den kommandant van Pasoeroean in December 1789, over Lamadjang, naar Poeger, terwijl Boeton met zijne Mandaresche vaartuigen de baai waar de zeeroovers zich verschanst hadden, insloot. Door de vereeniging van beide te Wedi Alit, zagen deze zich gedwongen de wapens neêrteleggen. Hunne sterkte werd geslecht, en daarentegen Boeton met de zijnen in 't bezit gesteld van het Boeginesche dorp en het om-liggende land ².

In den beginne ging alles goed, zoodat daar, met volledige instemming der regering, bosschen omgehouden en jagonvelden aangelegd werden. Maar het duurde niet lang of de natuur hernam hare regten, m. a. w. Boeton en zijne Mandarezen hervatten hun beroep van zeevaarders op avontuur. Weldra strekten hunne rooftogten zich tot straat Sunda uit, en moordden en plunderden zij tot in 's Keizers landen. Om de geschiedenis van kapitein Boeton in ééne periode zamentevatten — zoo bleek nu de noodzakelijkheid, om de Mandarezen weder met geweld te verdrijven uit de landstreek, in wier bezit men ze eerst gesteld had. Half Maart 1796 werd daartoe eene afdeeling troepen onder den vaandrig Phaff naar Wedi Alit gezonden. In een gevecht, waarbij Boeton zelf de aanvaller was, en zich niet wilde overgeven, sneuvelde deze met een aantal zijner

¹ Zie n°. XXVI en XXVIII.

² Greeve aan Gouv. Gen. en Rade, 27 Febr. 1790. — Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh, 31 Dec. 1790.

volgelingen. Van de overige Mandarezen vlugtte een deel naar Bali; het andere deel werd gevankelijk naar Soerabaja opgebracht, en bij het Compagnie's korps Maleijers ingelijfd ¹.

De groote moeilijkheid die zich in verband met het gebeurde voordeed, de keuze van een nieuwen regent voor West-Balembongan, waarin men reeds eenmaal zoo deerlijk misgetast had, werd door Greeve's opvolger, van Overstraten, op volkomen bevredigende wijze opgelost. Dit gedeelte van Java leed nog groot gebrek aan bevolking: Socro Adiwikromo, die thans tot regent aangesteld werd, nam, als schoonzoon van den pangerang van Sumanap, op zich, om hierheen een genoegzaam aantal Madoerezen ter neêrsetting te ontbieden ². Op die wijze werden de pogingen voortgezet, die in 1768 met de vestiging van Madoerezen in den Oosthoek begonnen waren ³. Met welk gevolg dit geschiedde leert ons Engelhard, die bij zijn bezoek aan Poeger, nog geen tiental jaren later, in dat district reeds het dubbele bevolkingscijfer aantrof van dat ten tijde van Boeton.

Van den regent van Oost-Balembongan kon eveneens getuigd worden, dat hij, in overleg met de ambtenaren der Compagnie, alles aanwendde om de meerdere bevolking van het land zoowel als zijne stoffelijke ontwikkeling te bevorderen ⁴. In het algemeen, geraakte thans de Oosthoek van Java uit den achterlijken toestand, waarin de Compagnie die landstreek bij de verovering gevonden had. Veel werkte daartoe de ge-

1 Van Hlogendorp aan v. Overstraten, 17 Maart 1796 — v. Overstraten aan Gouv. Gen. en Rade, 31 Maart en 10 Junij 1796. — Zie ook blz. 436.

Men vindt eene curieuse voorstelling dezer gebeurtenissen bij *Hayeman*, en bij degenen die hem naschreven. Met het oog daarop zij hier nog bijgevoegd, dat de aanvoerder der Compagnie's troepen zelf in het gevecht gevaarlijk gewond werd.

2 Van Overstraten aan Gouv. Gen. en Rade, 10 Junij 1796.

3 Zie Deel XI, blz. XV.

4 Van Overstraten berigte daaromtrent uit Samarang: „Successive worden derwaarts gezonden de Javanen, die zoo bij den Raad van Justitie als den Landraad tot ligte straffen zijn verwezen, . . . verder ook de ligte vrouwspersonen, die hier in eene al te groote menigte worden gevonden.“ — Vg. blz. 478, 9.

makkelijker gemeenschap mede, die met het Westen van Java in het leven was geroepen. De wegen werden aanhoudend verbeterd ¹; eene geregelde wekelijksche postdienst verbond, reeds onder van Overstraten's beheer, Soerabaija met Samarang en Batavia ². Naarmate de cultures voortgang maakten, dunden bosschen en woestenijen, en zelfs de aanwezigheid van Boeton en zijne Maudarezen aan den zuidkant werd aan dit ontginningswerk dienstbaar gemaakt. De plaats der Banjoewangische wildernissen en der vlakten van Oeloepampang namen thans rijst- en jagonvelden in, en koffij- en pepertuinen verzezen allengs in de beide oostelijkste regentschappen. Sedert 1786 werd reeds indigo uit Banjoewangie geleverd, en de zwavel van daar afkomstig, werd in hoedanigheid met de beste gelijkgesteld. De algemeene ontwikkeling was van dien aard, dat de Hooge 'Regering er van gebruik maakte om tot eene geregelde heffing van het middel der in- en uitgaande regten overtegaan ³.

Malang en Antang waren nog zeer schaars bevolkt, en een grooten hinderpaal voor den vooruitgang dier streek leverde de moeijelijkheid van den afvoer der voortbrengselen. Intusschen was er de tabaksbouw algemeen verspreid, en leverde deze een product op, dat in waarde gelijkgesteld werd met den beroemden Kadoe'schen tabak. De groei der koffij was er dermate weelderig, dat men „den aanplant daarvan zoover „kon uitbreiden als men slechts wilde.”

Bijna even vruchtbaar, maar ver vooruit in cultuur en bevolking, waren Bangil, Soerabaija, Pasoerocan, Bezoekie. De twee regentschappen van Soerabaija telden vóór het einde der eeuw ruim 130,000 inwoners, het zeer veel kleinere Bezoekie 50,000. Waren deze landen toonbeelden eener rijke voort-

1 Zie het verslag der reis van Van IJsseldijk, onder n°. LXIV, en meer bijzonder omtrent den grooten weg door den Oosthoek, blz. 498 en 509.

2 Memorie van Overstraten, § 182.

3 Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh., 31 Dec. 1790.

brenging, zoo van rijst als van koffij, peper en andere producten, Bezoekie met name verdiende den naam van „de tuin „ van Java, een aardsch paradijs” ¹.

In een woord, Java's Oosthoek kon thans reeds veel meer voordeel aan de Compagnie hebben opgeleverd dan metterdaad het geval was; gelijk ook eene verhooging der contingenten van eenige meest bevoorregte hoofden en pachters zonder moeite verkregen werd. Voor eene meer regelmatige uitbreiding dier voordeelen moesten echter gunstiger omstandigheden dan die van een aanboudenden oorlogstijd worden afgewacht.

Beperkend voor de ontwikkeling van dat vruchtbare land waren ook de op commerciële overwegingen gegronde voorschriften van het opperbewind in Nederland. Men kent het lot der suikercultuur in de strandregentschappen, waarover straks nader. Eerst van 1788 dagteekende de groote impulsie, die de cultuur der koffij op Java ontving; zoodat deze voor het gouvernement der Noord-Oostkust, gezegd kon worden eerst met dat tijdstip te zijn begonnen ². In 1795 waren in dit gouvernement, zonder de Vorstenlanden, nog slechts vijf millioen koffij-boomen aanwezig, en telde de Oosthoek van Java er ter naauwernood 300.000.

In de andere deelen van het eiland was de koffijteelt van ouder dagteekening, en werd haar uitbreiding ook wel zoo krachtig bevorderd. In het Tjeribonsche ging zij, dank zij voornamelijk de zorgen van Gockinga, met zoo rasse schreden vooruit, dat gedurende het tijdsverloop van 1791 tot 1794 de jaarlijksche productie steeg van 1,875,000 tot 2,875,000 ponden ³. De Bataviasche Boven- en Preangerlanden leverden omstreeks dienzelfden tijd eene jaarlijksche opbrengst van 70 tot 90 duizend picols koffij ⁴. Wanneer men in 't oog houdt, dat de

1 Zie blz. 501, 2.

2 Gouv. Gen. en Rade aan den Gouverneur van Java, 23 Oct. 1788 en 23 Oct. 1792. — Zie blz. 160 en 303.

3 Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh., 30 Mei 1795.

4 Zie ook n°. XLVII.

oogst aldaar een paar jaren te voren nog 50,000 picols beliep, en vóór 1788 zelden de 20,000 te boven ging, dan zal het bezwaarlijk ontkend kunnen worden dat de ontwikkeling dezer belangrijke cultuur ook vóór Daendels' komst haar beteekenis had. Naar den voortgang dier laatste jaren te oordeelen, waren Commissarissen Generaal volkomen in hun regt, toen zij bij hun rapport aan de Bewindhebbers, de gemiddelde koffijproductie van het eiland Java tegen het begin der tegenwoordige eeuw stelden op achttien millioen ponden ¹.

Maar, even als het bewind in het moederland aanvankelijk, door zijne handelsspeculatiën geleid, orders met het oog op een vermeerderd debiet van koffij gaf, zoo oordeelde het ook daarna een cijfer van 12 tot 15 millioen ponden de uiterste grens van productie, die men bereiken mogt. Om hunne stellige bevelen omtrent de koffijcultuur op Java gevraagd, gaven de Heeren XVII in 1793 te kennen: „dat het niet noodig toe- „scheen die verder te extenderen, te meer daar zy in de „tegenwoordige omstandigheden niet in de gelegenheid zouden „zyn, te voldoen aan de voorwaarden van extra-contanten, „schepen en zeevarenden, waaraan die uitbreiding geacero- „cheerd was” ². Het gevolg dezer laatste aanschrijving kon geen ander zijn, dan dat, waar men eerst met kracht begonnen was aantepplanten, die kracht verflaanwde, en men weder op extirpatie bedacht moest worden ³. Welk een nadeeligen invloed zulks op de bevolking zou hebben, die eerst „genoeg- „zaam met geweld tot eene cultuur had moeten gebragt „worden,” welke thans op nieuw gestremd werd, lieten de gezaghebbers op Java dan ook niet na te doen uitkomen. Ook voor hen was het maar al te duidelijk dat, zoolang het opperbewind der Oost-Indische bezittingen bij de Compagnie berustte,

1 Zie blz. 342. — Vg. *Daendels*, „Staat” enz., p. 49, 50.

2 De Bewindhebbers aan Gouv. Gen. en Rade, 10 Junij 1793.

3 Zie blz. 318 en 558.

de cultures uitgebreid of beperkt werden, niet zoozeer overeenkomstig den stand der wereldmarkt, als wel naar gelang der beperkte berekeningen eener half commerciële half politieke vennootschap, en der bekrompenheid harer hulpmiddelen ¹.

Op Java zelf werd uitbreiding en verbetering der cultures betracht, zoover die eenigszins met de neigingen en bevelen van het opperbewind was overeentebrengeu. De katoenteelt en bereiding der katoenen garens verliep geenszins uit gemis aan toewijding, of wjl zij een last voor den inlander was, maar omdat voor dat product geene markt in Nederland kon gevonden worden. De indigo-cultuur was, in weerwil van alle daaraan verbonden ongerief, steeds vooruitgaande ². Met den Sultan en Mangcoe Nagara werden overeenkomsten getroffen, waarbij deze zich verplichtten de indigo-teelt en bereiding, onder Europeesch toezigt, in daartoe aangewezen streken intevoeren. En toen de productie van het belangrijke artikel peper in het Bantamsche en de Lampongs sterk afnam, eensdeels door de ondernemingen der zeeroovers, gepaard met groote sterften in de Bantamsche bovenlanden, anderdeels ten gevolge der onlusten door de Palembangers veroorzaakt, toen droeg de Hooge Regering zorg voor eene evenredige vermeerdering der peperteelt in de standregentschappen, en wist zij de beide vorsten van Java te bewegen om eenige landen aan de Compagnie aftestaan, uitsluitend voor die cultuur bestemd ³.

De suikerproductie was het voorwerp der bijzondere zorg van Commissarissen-Generaal. En men kan hun, en Nederburgh in 't bijzonder, den lof niet onthouden van het nut te hebben erkend, dat in de vermeerdering der handelsvoortbrengselen

¹ Zonderling is de ophief, door *Daendels* gemaakt, van de uitbreiding der koffijcultuur op Java in de jaren 1808—'11, alsof de verdienste van het groote aantal boomen die toen geplaut werden, toekwam aan zijn bestaur, en niet aan de geheel veranderde omstandigheden.

² Zie n°. LVIII en blz. 343, 4.

³ Zie blz. 292—'94, 312 en '13.

van Java gelegen was, ter tegemoetkoming in de groote behoeften van den staat in Europa. Even als dertig jaren later de nood van het moederland tot de invoering van het zoogenaamde cultuurstelsel leidde, was de regeling en grootst mogelijke uitbreiding der cultures op Java, op den grondslag der verpligte leveringen, het uitgangspunt der voorstellen, die de Hooge Commissie bij haar omstandig rapport van Julij 1795 aan het bewind onderwierp ¹. In dit opzigt kon Nederburgh beschouwd worden als de voorlooper van van den Bosch.

De voorschriften der Commissarissen-Generaal gaven dan ook een geheel nieuwen stoot aan de cultuur der suiker in het gouvernement van Java's N. O. kust en Tjeribon, waar deze tot dusver ten behoeve van Batavia's ingezetenen was onderdrukt geworden ². De bevoorregting van de ommelanden der hoofdstad had haar doel grootendeels gemist; de voortbrenging der suiker had er slechts onder geleden ³, en bij den gestadigen achteruitgang der kolonie, ontbraken nu de noodige middelen voor nieuwe ondernemingen. Hoezeer de Hooge Regering de cultuur ter hoofdplaats trachtte aantewakkeren, waren daarvan dus weinig vruchten te verwachten. Daarentegen was op Java de ondernemingszucht opgewekt door het vooruitzigt, dat wederom vergunning zou worden gegeven tot de uitoefening van dat bedrijf, dat daar met geringere kosten gepaard ging. De regenten deden er zelve aanzoek om; en het was te voorzien, dat wanneer eenmaal de tot dusver bestaande orders zouden zijn ingetrokken, hier vooral een middel zou gevonden worden om het doel, dat Commissarissen-Generaal zich voorstelden, te bereiken: „de

1 Zie n°. XLIX.

2 De Resol. van C. C. G. G. van 19 Aug. 1797 bevat voorschriften tot bevordering der Indigo- en Peper-cultuur in de Bataviasche Boven- en Preangerlanden.

3 Hoe sterk de suikerproductie van Batavia achteruitgegaan was, blijkt uit eene vergelijking der cijfers van toen en van dertig jaren vroeger. Omstreeks 1765 bedroeg de gemiddelde jaarlijksche opbrengst 10 millioen ponden (Deel XI, blz. 64), in 1795 slechts 4 millioen.

„ressources der Compagnie zooveel mogelyk te vermenigvuldigen" ¹.

Aan den anderen kant moest wel gewaakt worden, dat de nieuwe cultuur geen nadeel toebrengt aan de voortbrenging van het voor de volksvoeding onontbeerlijke artikel rijst, en dit te meer wijl de Javanen veeleer te bewegen waren tot het bewerken van gebruikte, dan tot het ontginnen van onbebouwde gronden. Er werd derhalve bepaald, niet alleen dat de aanteleggen suikermolens over de verschillende regentschappen van Tjeribon, Java en den Oosthoek verdeeld moesten worden, maar ook dat voor de teelt van het riet alleen boschland en woeste gronden mogten worden gebezigd. De Panembahan van Madoera stond nu, op aandrang der Hooge Regering, mede gronden voor de suikercultuur af ². Een zeker quantum van het product schreef men voor dat aan de Compagnie, tegen de gewone prijzen, geleverd zou worden; maar, om de ondernemers aantemoedigen, beloofde men hun tevens, dat wat zij daarenboven zouden voortbrengen door hen vrijelijk mogt worden uitgevoerd. Ook alle tusschenkomst der Residenten werd uitdrukkelijk verboden. Eindelijk voorkwam men nieuwe knevelarijen van de inlandsche hoofden, door voorteschrijven, dat de Javaan alleen tegen betaling in de molens zou mogen worden werkzaam gesteld ³.

Onder den invloed van zoo billijke bepalingen, ontwikkelde zich de suiker-industrie op Java met rasse schreden, zoodat zij een tiental jaren daarna reeds, in weerwil der voortdurende oorlogstijden, in een bloeienden staat verkeerde.

Tegelijkertijd trachtte van Overstraten een nieuw beginsel op Java ingang te doen vinden, door het aangaan van contracten met particulieren, ter bebouwing van woeste gronden. Had tot

1 Vg. hierbij, om het verschil van standpunt, de marginale beschikking der Hooge Regering op de Memorie van van der Burgh § 115, in Deel XI blz. 473,4.

2 Zie blz. 528.

3 Zie blz. 344—'46, 452, 539 en vg.

dusver onvoorwaardelijk de regel gegolden, verschillend van dien voor Batavia, dat de grond op Java aan de Compagnie toebehoorde, thans meende Java's Gouverneur het oogenblik gekomen om van dien eigendom afstand te doen, waar dit in het voordeel der ontginning zijn zou. De contracten, tot dat einde door hem gewild, hadden tot grondslagen: de kosteloze afstand van woeste gronden door de Compagnie, aan de eene zijde, en aan de andere, de aanleg voor rekening der ondernemers van koffij- en peper-plantages, waarvan één picol per morgen moest worden afgestaan, en onder verplichting dat de verdere producten tegen de gewone prijzen aan de Compagnie zouden worden geleverd ¹. De eerste voorwaarde werd geacht integaan vijf jaren na den afstand der landen. Het waren voornamelijk de onbebouwde gronden in het Djambocsche gebiedte en in de districten van Samarang, Salatiga en Oenarang, die den Gouverneur daartoe het geschiktst voorkwamen.

De Hooge Regering vereenigde zich met de denkbeelden en voorstellen van v. Overstraten ², die daarover zoowel met de betrokken regenten als met landbouwkundigen te rade ging. De gedetailleerde plannen, die daarna door hem werden opgemaakt, zijn niet meer aanwezig ³; maar volgens onze stukken, bepaalden deze zich tot de districten van Samarang en Kaliwoengo, welke daartoe opgenomen en opgemeten werden. Ook daarop werd de goedkeuring te Batavia verkregen, onder deze enkele restrictie, dat de gronden bij voorkeur niet voor de koffijteelt zouden gebezigd worden ⁴. En het gevolg hiervan was, dat nog gedurende zijn bestuur over het gouvernement

1 Mem. van Overstraten, § 225. — Zie ook blz. 295—'97 en 314.

Opmerking verdient, dat van Overstraten's biograaf, mr. P. Mijer, van dit onderwerp met geen enkel woord gewag maakt.

2 Gouv. Gen. en Rade aan den Gouv. van Java, 10 Mei en 11 Oct. 1793 en 22 Aug. 1794.

3 Volgens een berigt van den Gouverneur Generaal O. van Rees aan den Minister van Kolonien, van 27 Mei ll.

4 Zie blz. 320.

van Java's N. O. kust, eenige landen in het Kaliwoengo'sche bij contract aan particulieren werden afgestaan; hetgeen al dadelijk eene vermeerdering van cultures beloofde ¹. De verpligte tantième daarvan zou met de nieuwe eeuw ingaan.

Zeker was dit nog slechts een begin, klein in omvang, maar uithoofde van het beginsel van niet geringe beteekenis. Hadden meer particuliere ondernemers zich voor het nemen dezer proef verklaard dan er zich aanmeldden, toen het beginsel stond toegepast te worden, dan was dit te wijten aan de ongunstige omstandigheden, die velen huiverig maakten hunne gelden te wagen ². Maar het was te verwachten, dat zoodra de inmiddels uitgebroken oorlog met Engeland ten einde liep, het nu gegeven voorbeeld navolging zou vinden. Van Overstraten ging daarbij ook van deze overweging uit, dat, wanneer slechts eenmaal bleek dat de ondernemingen voordeel afwierpen, velen die anders gewoon waren na verloop van dienstdiensttijd of met bijeengegaaarde penningen naar het vaderland terugtekeeren, daardoor zouden genoopt worden zich voor langer tijd op Java te vestigen, en hun kapitaal aan de verdere vruchtbaarmaking daarvan te besteden. Een nieuw en krachtig element zou aldus voor den bloei van Java gewonnen worden. Het was te betreuren, dat de noodlottige oorlogstijden zoo goede en juiste inzichten voor een groot deel verijdelden.

Twee voor de politieke gesteldheid van Java hoogst belangrijke aangelegenheden vermogt van Overstraten nog te regelen, vóórdat hij tot de algemeene landvoogdij van Nederlandsch Indië geroepen werd. Dit waren de successie van een nieuwen Sultan, en die van Prang Wedono in de plaats van Maugeoe Nagara.

1 "Van de producten die op deze landen gecultiveerd kunnen worden" — schreef v. Overstraten, met het oog op de jongste voorschriften der Bewindhebbers — is de koffy voor alsnoch uitgesloten; doch ingeval er nadere orders komen mogten om de culture daarvan verder uittebreiden, zal het billyk zyn de eigenaars van zoodanige landen daarin ook te laten participeren, ter hunner meerdere aanmoediging . . .

2 Mem. van Overstraten, *l. c.*

De dood van Sultan Amengcoë Boewana was met niet minder beduchtheid te gemoet gezien dan die van den vorigen Keizer; en na het gebeurde in 1790 bestond er nu te meer reden voor vrees, daar de Djocjosche Kroonprins zich reeds bij al de leden zijner familie evenzeer als bij zijn volk gehaat had gemaakt. Had de rijksbestuurder Danoeredja zelf den vorigen Gouverneur van Java niet gewezen op diens heerschzuchtigen en wispelturigen aard! Ook was hier te eerder verzet van de broeders des Kroonprinsen te wachten, nu juist de oudste, de pangerang Ingebei, zich van de troonopvolging uitgesloten zag. Tevens begonnen, zooals gewoonlijk bij zulke gelegenheden het geval was, nog vóór den dood des Sultans, de prinsen aan het andere hof zich te roeren. Zoowel Mangcoëboemi als Boemi Notto, beide 's Keizers broeders, verwijderden zich uit den Kraton: veeg voorteecken voor de vriendschappelijke betrekkingen tusschen Solo en Djocjo. Weldra hoorde men dan ook, dat zij aan het hoofd eener gewapende magt gereed stonden om een inval in Sultan's land te beproeven. Mangcoë Nagara's bewegingen waren evenzeer verdacht, en dat hij, wien het nog steeds niet had mogen gelukken de erfopvolging in zijne eigene bezittingen verzekerd te zien, thans, als de kans schoon was, zijn slag zou willen slaan, behoorde geenszins tot de onwaarschijnlijkheden.

Niet minder moeilijkheden berokkende de Kroonprins zelf, door het tal van bezwaren waarmede hij al dadelijk tegen de eedsaflegging aan de Compagnie opkwam ¹. De bedenkingen, door hem daarna tegen de voorwaarden van het nieuwe contract gemaakt, vormden eene geheele reeks, van zoodanig gewigt, dat zij eene onderhandeling noodig maakten. Wanneer al die zwaarigheden, die zich bijwijlen dreigend genoeg lieten aanzien, uit den weg gernimd werden, wanneer de oproerige prinsen werden in toom gehouden en ten deele bevredigd, en de nieuwe Sultan ten laatste een eed aflegde die zijnen vader niet had

1 Zie blz. 247,8.

kunnen afgedwongen worden, en een contract onderschreef eensluitend met dat 'twelk den Keizer opgelegd was, — dan was die uitslag het allermeeft aan de uitmuntende hoedanigheden van Java's Gouverneur te danken. Door een betoon van inschikkelijkheid, toch, waar de Javaansche zeden die raadzaam maakten, en van eene onwrikbare vastheid, waar deze door het belang zijner meesters gevorderd werd, ontwikkelde van Overstraten eene mate van menschen- en zaakkennis, evenredig aan de groote resultaten die hij behaalde.

Aan Mangcoe Nagara was door hem te kennen gegeven, dat indien deze zich nu niet rustig hield, bij de medewerking der Compagnie tot de erfopvolging van zijn kleinzoon verbeuren zou. Het gold dus nu, die voorwaardelijke belofte natekomen. Daartoe gebruik makende van de gunstige gelegenheid dat hij den Keizer kon believen door de verheffing van diens zootje tot Kroonprins, wist hij de voorloopige toestemming te verkrijgen, dat Prang Wedono aan Mangcoe Nagara in het onverminderde bezit van diens 4000 Tjatja's opvolgen zou. Dit was eene concessie van te grooter belang, wijl aan dezen laatste zijne landen door den vorigen Keizer geenszins in eigendom gegeven waren; terwijl de Sultan, bij de rijksverdeeling, geweigerd had ook het geringste aan den tot onderwerping gekomen Maas Saïd aftestaan ¹. Een niet minder geldig bezwaar tegen de inwilliging van dit verlangen was gelegen in de talrijke arme prinsen aan het Keizerlijke hof, die op het bezit van Mangcoe Nagara's landen aasden, en met de toezegging daarvan hadden kunnen bevredigd worden. In weerwil van het een en ander, werd echter de wil der Compagnie doorgedreven, en het gelukte van Overstraten zelfs, den Keizer de verpligting opteleggen om het bewuste bezit ten eeuwigen dage aan Mangcoe

1 Tijdens de onderhandelingen te Soeracarta in September 1790, gaf de rijksbestuurder des Sultans zelf aan Greevo te kennen, dat het onbillijk was den last der dotatie van Mangcoe Nagara uitsluitend te leggen op het Keizerlijke Hof (*Diarium*, enz., 30 Sept. 1790).

Nagara's geslacht te verzekeren. Het overwegende belang, dat de Compagnie ten allen tijde op een prins aan het Solosche hof kon rekenen, die gezind en in staat zijn zou om den evenaar der magt naar hare zijde te doen overhellen, gaf hier den doorslag. Slechts ééne voorwaarde moest Prang Wedono zich getroosten. Daar het gebleken was, dat zijn grootvader zich metterdaad nog andere landen, negorijen en tjatja's had toegëigend dan die welke hem in 1757 waren afgestaan, moest hij zich verbinden dat meerdere aan den Keizer terugtegeven. Aan die voorwaarde werd in het begin van 1796 voldaan, nadat de Pangerang Ario Praboe Prang Wedono zijn overleden grootvader was opgevolgd, en aan den Keizer, ook op het stuk der eerbewijzingen en pligtplegingen, gegeven had wat des Keizers was ¹.

Inmiddels had men getracht tot eene nadere opneming, en zoo noodig verdeeling, der vorstenlanden te geraken, ter aanvulling van die welke in 1773 had plaats gehad, en waarvan de uitkomsten bij het verdrag tusschen den Soesoehoonan en den Sultan van 26 April '74 waren omschreven ². Zoowel Siberg ³ als Greeve had de wenschelijkheid dier nadere opneming betoogd, op grond van de uitbreiding der bebouwde gronden en de toeneming der tjatja's, die zij daar hadden waargenomen. Daaruit konden, naar hunne zienswijze, mettertijd twisten en verschillen tusschen de beide hoven ontstaan.

Op ditzelfde standpunt stelde zich de Hooge Regering, bij haar aanschrijving aan van Overstraten om de opneming in 1792 gevolg te doen nemen. Maar, ware het niet dat dit geschiedde bij wijze van beschikking op de nagelaten Memorie van diens voorganger ⁴, dan zou de vraag alleszins gewettigd zijn, of het tijdstip daarvoor wel goed gekozen mogt heeten,

¹ Zie blz. 413.

² Zie Deel XI, n°. XXXVII.

³ Memorie van Siberg § 5.

⁴ Zie blz. 259.

en de bedenkingen door beide de vorsten daartegen ingebracht niet in allen deele juist waren. Ter naauwernood was toch een nieuwe Sultan in de regering van het Djoejosche rijk opgetreden, die zich wel bewust was bij zijne onderdanen niet bemind te zijn. En weinig langer was het geleden, dat 's Keizers landen eerst tot rust gekomen waren, nadat te Soeracarta de vrede met de Compagnie getroffen was. Zou niet de orde in de beide landen in de waagschaal gesteld zijn, wanneer hunne volken thans met een onderzoek naar ieders staat en onderhoorigheid geplaagd waren? Vrede heerschte tusschen de rijken onderling, en scheen na de optreding der nieuwe regeerders meer dan ooit verzekerd: kon die vrede iets winnen, zou hij niet veeleer moeten verliezen bij de uitvoering van den voorgestelden maatregel? Ieder der vorsten verzekerde, dat die opneming zijner landen juist aanleiding geven zou tot de geschillen, die men wilde voorkomen; en de Sultan deed daarbij niet ten onrechte opmerken, dat „zoo er in het Djoejosche thans „meer tjtaja's gevonden mogten worden als in het Soeracartasche, „zulex daaraan te attribueren zoude zyn, dat de Djoejosche „onderdanen door industrie en moeite meer woest land tot „bouwland gemaakt hadden, waarop het Soeracartasche rijk „nimmer eenige aanspraak zou kunnen maken”. De Keizer, van zijn kant, verkeerde eveneens in den waan, dat zijn rijk op dit tijdstip volkrijker en beter bebouwd was, dan dat des Sultans.

Beide vorsten onderwierpen zich echter bij voorbaat aan de beslissing der Hooge Regering, wanneer deze in hunne bezwaren niet zou kunnen treden ¹. Al zag men te Batavia ook geheel van de opneming der vorstenlanden af, en toonde men dus te deelen in de beschouwingen die van Overstraten zelf daartegen aanvoerde, zoo verplichtten de vorsten zich niettemin bij vormelijke akten, tot die opneming op verlangen der Compagnie te

1 Zie blz. 260 en 274.

zullen overgaan, zoodra er geschilpunten omtrent de verdeling der rijken tusschen hen in 't vervolg mogten rijzen ¹.

Dat Java's Gouverneur soortgelijke opneming en volkstelling liet doen in de strandregentschappen en die van den Oosthoek, is bekend ². Maar tevens werd door hem een nauwkeurig onderzoek ingesteld omtrent de regelen, waarnaar de regenten en mindere hoofden de inlanders bestuurden, een onderzoek dat vrij wat meer tijd en studie vorderde, dan het eerste. Geen district toch, „ja zelfs geene enkele dessa” — zeide van Overstraten — die niet zijne eigene *adats* had: *adats* die somtijds zeer onzeker, maar bijna altijd drukkend voor den gemeenen man waren.

Dit onderzoek had dan ook eene veel wijdere strekking. Er waren, ook onder het tegenwoordig bestuur van Indie, nog altoos mannen als van Overstraten en van IJsseldijk, die ten volle doordrongen waren van de overtuiging dat de Compagnie in de betrekkingen tusschen den inlander en zijne hoofden, in het belang van den eerste, moest tusschen beide komen ³. Het besef daarvan had onder de landvoogdij van van der Parra, tot zoo menigen heilzamen maatregel geleid. En zoo bedong ook van Overstraten, toen hij als Gouverneur van Java de pepercultuur in de vorstenlanden van Compagnie's wege invoerde, vrijstelling van alle heerediensten en lasten ten behoeve der opgezetenen van de daarvoor aangewezen landen ⁴. Maar die lasten verschilden in het oneindige in de verschillende deelen en onderdeelen van Java. Slechts in enkele werd daaromtrent éénvormigheid betracht: dit waren de verpachte landen Bezoekie en Panaroekan en het regentschap Bangil. Eigenlijk gezegde heerediensten bestonden daar niet; de Javaan werd er voor elken arbeid gehuurd en betaald. Hij bragt slechts van het

1 Zie blz. 290.

2 Zie n°. LVI.

3 Zie o. a. blz. 544 en 548.

4 Zie blz. 312, 13.

zijne op, naar gelang de oogst goed of slecht was. Werd zoo-
doende alle onregmatige belasting bij misgewas voorkomen,
ook in andere opzigten stonden de inlanders daar niet aan
gelijke knevelarijen als elders bloot. En het gevolg daarvan
was, dat die districten als voorbeelden van een goed bestuur
golden, dat zij de dichtst bevolkte van geheel Java geworden
waren, en er geen veld meer onbebouwd lag.

Was eene algemeene verandering in de huishouding der re-
genten en mindere hoofden mogelijk, en kon deze op de leest
geschoeid worden van Bangil en de verhuurde landen ¹, dan
zou voorzeker voor de Javaansche bevolking ontzagheijk veel
gewonnen zijn. Van Overstraten voorzag daarvan dit groote
voordeel: „dat langs dien weg de gemeene man niet langer
„blootgesteld zou wezen aan knevelaryen en onderdrukking
„van zyne hoofden, en zeker zou zyn van zyne bezittingen” ².
Het denkbeeld zweefde hem voor den geest, om, ter bereiking
van dat doel, van Compagnie's wege vaste bepalingen met de
verschillende regenten te maken, waarnaar ieder hunner ge-
houden zijn zou zijn bestuur interigten ³.

Was echter een zoo schoon doel bereikbaar onder zulke on-
gunstige tijdsomstandigheden? Er behoorde geen profetische blik
toe om te voorzien, dat van de zijde van hen wier belang bij
het behoud van het oude betrokken was, niet alleen van de
inlandsche hoofden maar zelfs van de geestelijkheid, „onop-
„houdelyke machinatiën” tegen deze diep ingrijpende verande-
ring zouden in 't werk gesteld worden ⁴. Het was allermintst
zaak die uittelokken, zoolang de oorlog met Engeland aanbleef.
Voor een zoo belangrijk hervormingswerk werden wel voor-
deelige tijden en een gevestigde vredestoestand gevorderd.

Maar alle zekerheid ontbreekt ook, dat denkbeelden en voor-

1 Zie omtrent het bestuur in het Regentschap Lamongang, blz. 532,33.

2 Memorie van Overstraten § 178.

3 Zie blz. 408.

4 Zie blz. 549.

stellen zooals wij in de geschriften van Overstraten en IJsseldijk met vreugde begroeten, weerklink zouden gevonden hebben bij het ligchaam der Hooge Regering. Noch in de geheime of gewone resolutiën der Hooge Tafel van dit tijdstip, noch in die van Commissarissen-Generaal, wordt toch eenig blijk aangetroffen, dat de hervorming van het bestuur der inlandsehe regenten het onderwerp van opzettelijke beraadslagingen zou hebben uitgemaakt ¹. Ook onder van Overstraten's opvolger in het gouvernement van Java hoort men daarvan niets meer. Lag hierin een nieuw bewijs van die zorgeloosheid voor de algemeene belangen, die te Batavia spreekwoordelijk was geworden? Was het van de Hooge Regering onder de landvoogdij van een Alting wel te verwachten, dat zij eene regeling die zoo veler bijzondere belangen dreigde te krenken, met kracht ter hand nemen zou? Onwillekeurig wijst dit onderwerp ons op den treurigen toestand van een centraal bestuur, dat sinds lang de grootste stoffelijke en zedelijke vraagstukken ondergeschikt maakte aan het eigenbelang zijner leden, het belang eener familieregering, die door haar magt en uitgebreide vertakkingen den aard en zelfs de vormen eener partij had aangenomen.

1 Daar de Resolutiën der Hooge Regering te Batavia sedert ulte. December 1793 op het Rijks-Archief ontbreken, blijkt dit uit het aangehaalde berigt van den Gouverneur-Generaal van Rees aan den Minister van Kolonien, van 27 Mei 11.

Ook Nederburgh vermeldt hieromtrent niets naders in zijne in 1802 verschenen „Verhandeling.“ Zie ald., blz. 188,9.

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het wordt tijd dat wij het oog slaan op de hoofdmannen der Compagnie, die thans de magt in Indie in handen hadden. In lateren tijd was aanhoudend het stelsel gevolgd, om den landvoogd der Oost-Indische bezittingen uit en door den Raad van Indie te doen verkiezen, en dien Raad zich zelf te laten aanvullen. Hoe gevaarlijk en gewaagd dit stelsel was, bleek vooral nu het slechts strekte om de kwade eigenschappen der bevoorregten bottevieren, geld- en heerschezucht te bevredigen. De Hooge Tafel te Batavia was in het laatst der 18de eeuw zoozeer het tooneel eener familieregering geworden, de hoofdplaats onzer bezittingen dermate het middenpunt eener onbeperkte dwingelandij, door eer- en zedeloosheid geschraagd; geheel het raderwerk der regering was een zoodanig weefsel van intrigues geworden, waarvan de draden zamenliepen in Batavia, — dat de Compagnie nauwelijks meer op bekwame of eerlijke dienaren rekenen kon, dat de misbruiken elkander zoolang opvolgden, tot zij ten regel werden, en diefstal en onregt aan het algemeen belang gepleegd, niet slechts straffeloos geduld, maar verontschuldigd en beloond werden.

Nog eenmaal, eene halve eeuw te voren, was een soortgelijk verval waargenomen; maar toen had het beleid en de geestkracht der opperbewindhebbers in Nederland daaraan tijdig een einde gemaakt ¹. Thans was echter de vroegere geestkracht

1 Zie Deel IX, blz. XXX—XXXIII.

geweken, en de overweldigende drang van allerlei tegenspoed had aan een goed beleid afbreuk gedaan. De vermaningen en palliatieven, nu door het bewind der Compagnie toegediend, strekten slechts om het schelste licht over den algemeenen toestand te doen opgaan; en het bederf, dat overal was doorgedrongen, sleepte ook hen mede, die gezonden werden om het te stuiten.

Wel verre dat het wantrouwen van het moederland jegens de bestuurders in Indie, met de partijschappen zou ontstaan zijn en met de verandering van den regeringsvorm verband hield, deed reeds de eerste aanleiding om dat wantrouwen te doen blijken ten volle de verdorvenheid der Indische huishouding kennen. Het was alsof met den dood van van der Burgh en Rademacher, niet alleen de veerkracht uit het bestuur, maar ook de goede trouw uit alle handelingen der Hooge Regering verdwenen was. Er werd een tekort in de Grootte Geldkas des Kasteels ontdekt, van meer dan een millioen. Opmerkelijk genoeg, geschiedde die ontdekking eerst na het overlijden van den grootkassier, welke kassier de schoonvader was van den algemeenen secretaris der Hooge Regering. Toen Alting, nog Directeur-Generaal zijnde, mede verantwoordelijk was geweest voor den staat der Compagnie's geldkas, had hij eene opneming daarvan laten doen; maar de geringe ernst dier opneming was daaruit gebleken, dat hij ze aan den eigen broeder des kassiers toevertrouwde. De bewering dat hij, zoowel als anderen, die kas reeds „in een dubieusen staat” hadden gevonden, is ook nooit wederlegd geworden ¹. Intusschen werd bij den dood van den frauduleusen kassier het tekort eerst wereldkundig; en nu spande Alting's geheele aanhang zamen om Breton, die op dat oogenblik de functien van Directeur Generaal waarnam, alleen en geheel aansprakelijk te stellen voor dat tekort, van

¹ Bewindhebbers aan Gouv. Gen. en Rade, 23 Nov. 1785. — Memorie van bedenkingen door van Stockum en Greeve, 7 Dec. 1786. — Secrete Resol. Gouv. Gen. en Rade, 27 Dec. 1786. — Bewindh. aan Gouv. Gen. en Rade, 3 Dec. 1789. — Gouv. Gen. en Rade aan Bewindh., 4 Julij 1791.

hoe oude dagteekening het ook was. De vraag, wie de schuldigen waren aan den diefstal van de gelden der Maatschappij, en hoe die schuldigen behoorden gestraft te worden, trad geheel op den achtergrond voor deze, op wie of wien de schade het best zou te verhalen zijn. Deze vraag werd met de meeste vrijmoedigheid tusschen partijen zelve, Breton, die naar Utrecht toog, om vandaar uit de bewindhebbers voortelichten, en Alting, die zich met de zijnen te Batavia sterk genoeg wist, gedebatteerd. De Zeventienen stelden de zaak in handen van praktijzins, die na ze vier jaren in handen gehad te hebben, op het vragen van nadere inlichtingen bedacht werden. Die inlichtingen vermogt natuurlijk te Batavia niemand te geven, zelfs niet de Commissarissen-Generaal, die voor het onderzoek der gepleegde misbruiken derwaarts waren gezonden ¹. En het einde dezer van eer- en trouweloosheid zamenhangende zaak was, dat, op voorstel der betrokken Indische regering zelve, het tekort eenvoudig op de boeken werd afgeschreven!

Zelden verliep een jaar, waarin niet een nieuw schandaal, gepaard aan de wijze waarop de schuldigen bejegend werden, de sprekendste blijken gaf van het diepe verval van het koloniaal bestuur. Op het tekort der Compagnie's Geldkas volgde dat in de Bank-Courant en de Bank van Leening te Batavia, instellingen waarbij zoo menigerlei kleine bezittingen en zoovele verschillende belangen betrokken waren. „De schandelyke „directie van den Heere de Boek in die beide banken” werd overtuigend bewezen; maar dit nam niet weg, dat die persoon, lid van den Raad van Indie zijnde, lid van den Raad van Indie bleef, en zelfs Commissarissen-Generaal zich vergenoegden met hem alleen de directie der banken te ontnemen ². „Een „man die in de dienst oud was geworden”, kon Nederburgh niet van zich verkrijgen om „aan den dyk te zetten” ³.

1 Commiss. Gen. aan het O. I. Comité, 18 April 1799.

2 Zie blz. 335.

3 Nederburgh aan de Bewindh., 1 Julij 1795.

En daarna was het een bedrog op groote schaal in de ver-
 schepingen van koopwaren, dat ontdekt werd. En dan volgde
 weder een tekort in de specerijen-pakhuizen, een tekort in het
 ijzer-magazijn ¹, en waar al niet! Wat moeten al die hoogere
 en lagere Compagnie's ambtenaren elkander onderling niet ge-
 wantrouwd hebben, waar elks streven zoozeer op het bestelen
 der Maatschappij ten eigen bate uitliep. Getuige de angstige
 voorzorgen, die ten laatste bij de overdragt der administratiën,
 van welken aard of naam ook, werden genomen, en de nood-
 zakelijkheid om den ambtenaren gedurig hun pligt voor oogen
 te houden, en hen opzettelijk te vermanen zich toch „als egr-
 „lievende dienaren” te gedragen ². Een sterk sprekend voorbeeld
 van algemeen en maar al te gegrond wantrouwen leverde een ge-
 heim besluit van 1788, bij hetwelk de verbranding bevolen werd
 van een groot deel van den voorraad nagelen, die toen in de
 Compagnie's pakhuizen aanwezig was. Die voorraad was zoo
 toegenomen, dat hij naar het oordeel der Hooge Regering niet
 voldoende bewaakt kon worden en niet veilig was onder de
 hoede der beambten, „al wilde men” — zoo luidde hare
 resolutie — „eene getrouwe en cerlyke handeling admitteren,
 „hoezeer de voorzigtigheid vereischt dat men daaromtrent ge-
 „noegzame zekerheid behoort te hebben, die in deze ontbreekt”.
 Men besloot daarom eene aanzienlijke partij door het vuur te
 vernietigen, „als het veiligste en zekerste middel om alle mis-
 „bruiken te prevenireren” ³.

Dat die misbruiken van allerlei aard niet in het geheele
 raderwerk der Indische huishouding hadden kunnen voort-
 woekeren, wanneer zij niet in de toongevende kringen aange-
 kweekt waren, ligt voor de hand. Hoe de oneerlijkheid van
 den Raad-ordinair van Indie de Boek bejegend werd, weet
 men. Twee andere hooge administrateurs, onder wier beheer

¹ Zie ook blz. 442,43.

² Zie blz. 184 en 187.

³ Zie n°. XIX.

de grofste verduisteringen plaats gehad hadden, werden tot de voordeelige betrekkingen, de een van Eersten Resident aan het Hof des Keizers, de ander, een schoonzoon van den Gouverneur-Generaal, tot die van Gecommitteerde voor de zaken van den Inlander bevorderd. — Wij hebben bij eene vroegere gelegenheid gezien, hoe onder de landvoogdij van van der Parra, en vooral door diens verlichte zorgen en die van van der Burgh, de particuliere vaart en handel op Java eene nieuwe vlugt hadden genomen: onder het bestuur van Alting werd aan deze belangrijke bron van welvaart geheel de bodem ingeslagen. Dit was, naast den onvermijdelijken invloed des tijdsomstandigheden, voornamelijk het werk der hoogste gezaghebbers.

Niet ten onrechte had Siberg reeds in vorige betrekkingen den naam van een handig koopman verdiend. Toen nu deze schoonzoon van Alting ¹ met het gouvernement van Java begunstigd werd, was het laatste uur voor allen bijzonderen handel geslagen. Met het reeds door hem vergaderde kapitaal trad hij regtstreeks en zijdelings als concurrent der particuliere handelaren op, kocht hij of deed hij door de kapitein-Chinezen alle rijst en zout opkopen, en verhandelde hij die hetzij aan de Compagnie, of overal elders. De eenige die de voordeelen daarvan mede genoten, waren enkele ondergeschikte residenten op Java. In officiële adviezen, bestemd om zoowel ter Hooge Tafel als ter vergadering van Commissarissen-Generaal gebracht

1 Hoever de begunstiging der familieleden van den Gouv. Gen. Alting ging, leeren ons de brieven van Nederburgh. In een afzonderlijken brief aan de Gecommitteerde Bewindhebbers van 1 Julij 1795 heet het: „Het is niet tegentespreken, dat sedert lange jaren de beste bedieningen aan de kinderen en verwanden van den Heere Alting zyn toebedeeld. Dat werk heeft de heer A. geheel gedirigeerd, en zekerlyk daarin de Groningers niet vergeten.“

In een vertrouweljk schrijven aan Prins Willem V van 25 Maart 1794 lezen wij: „Met de onbepaalde heerschzucht welke hier plaats heeft by degenen die in het hoofdbestuur gesteld zyn, gaat een niet te betoomen drift gepaard om hante con-siderabel uitgestrekte familiën in alle eerste bedieningen te dringen, en immer schatten. in dezelve nittestorten; hetwelk deze nadeelige uitwerking heeft, dat „er eene familieregering plaats heeft, welke op de despotiekste, en voor allen die „er niet toe behooren of zig door lage en misdadige toegeeflykheid aan weten te „attacheren, op de onverdragelykste wyze wordt uitgeoefend“.“

te worden, werd openlijk verklaard, dat de Resident van Joana, van Gaaswijk, langs dien weg, in weinig tijds een half millioen, en Siberg's opvolger in het gouvernement van Java, Greeve, gedurende de drie jaren van zijn bestuur, een vermogen van meer dan een millioen bijeengaarde ¹. Was het mogelijk, dat zulke feiten onder de oogen der landvoogdij plaats hadden zonder medeweten, ja, zonder conniventie, en werd daardoor niet de volksstem geregvaardigd, die de schuld van dat schromelijke misbruik van magt zocht bij de allerhoogsten in rang ²?

Wij zijn geneigd het aan een gevoel van eigen schuld bij deze laatsten toetschrijven, dat niet slechts straffeloos in alle rigtingen kon misdään worden, maar dat de Hooge Regering zelfs partij koos voor de ontrouw harer ondergeschikten. Het was een openlijk erkende regel geworden, dat eerst het belang der dienaren gewaarborgd behoorde te zijn, aleer voor dat der Compagnie gezorgd wierd. Waar er beslist zou worden tusschen het gebruik maken van gehuurde schepen voor den handel der Maatschappij, of het aanhouden eener eigene scheepvaart, zetten de Opperkooplieden des Kasteels, in eene vraag van dat gewigt, onbeschroomd het eigenbelang der ambtenaren op den voorgrond. Zij genoten bij de Compagnie's schepen immers het voordeel der gepermitteerde lasten ³. Gouverneur-Generaal en Raden van Indie beschouwden de zaak uit hetzelfde oogpunt, en drongen die nog met eenige vergezochte redenen bij het opperbewind aan ⁴. En de bewindhebbers, van hun kant,

1 Adviezen der leden van den Raad van Indie omtrent de particuliere vaart en handel op Java, Julij 1794.

In het advies van Mom lezen wij: „Om liet maar regtuit te seggen, zyn sedert „ettelyke jaren, de Gouverneurs en de Residenten der subalterne comptoiren op Java „de eenigste opkoozers, en dus ook allcen de verkoopers der Ryst geweest, en zyn „daarin door niemand tegengegaan nog bedwongen“

2 Zie o. a. artikelen in het Amsterdamsche Dagblad „De opregte Nederlander“, van Januarij 1787, en de Secrete Resolutie van Gouv. Gen. en Rade, 9 Nov. 1787.

3 Een berigt van de opperkooplieden des Kasteels is aangehaald in den brief der Bewindhebbers aan Gouv. Gen. en Rade, van 31 December 1788.

4 Zie o. a. blz. 131.

misten de kracht om daartegen iets anders aan te voeren, dan „de verdenking, nu genoegzaam tot zekerheid gebragt, dat „het belang der Compagnie's dienaren meerder bedoeld werd „dan dat der Compagnie zelve”.

Zelfs de alleenhandel der Maatschappij in koffij en specerijen werd daardoor bedreigd. Van de gepermitteerde lasten, die de ambtenaren naar gelang van hun rang genoten, maakte men gebruik om ook in deze „ongepermitteerde” artikelen handel te drijven. Maar dit was niet genoeg. Deensche Chinavaarders wisten, bij het aandoen van Batavia, koffij der Maatschappij magtig te worden, en verkochten die in Europa. Groote hoeveelheden specerijen, meer bijzonder nagelen, werden ter sluiks door Amerikaansche schepen opgekocht. Over de Vereenigde Staten vervoerd, werden zij daarna in Europa ter markt gebragt ¹. En wat antwoordde nu de Hooge Regering, door Bewindhebbers in het moederland verantwoordelijk gesteld voor een zoo verregaand misbruik van vertrouwen? Dat de sabandaar, zijnde de voor de uitklaring der schepen verantwoordelijke persoon, inmiddels overleden was, dat verscheidene opvolgende officieren van justitie en de waterfiskaal eveneens overleden waren, en dat eindelijk ook degeen die het laatste ambt had waargenomen, nog kort te voren was overleden: van daar eene volstrekte onmogelijkheid, om het Bewind omtrent de door hem gesignaleerde feiten de verlangde opheldering te geven ²!

Deze weinige trekken mogen de administratie van den Gouverneur-Generaal Alting kenschetsen, zooals zij dit verdient. Van zoodanig bestuur was geen heil voor den zinkenden staat der O. I. Compagnie in Europa, noch voor hare bedreigde belangen in Indie te verwachten. Toch werd, niet zonder de noodige zalving, van tijd tot tijd vertoon gemaakt, alsof men op midde-len bedacht was om de Maatschappij in haren geldnood bij te staan. Door Alting persoonlijk werd daartoe eens de aanbieding

¹ De Bewindh. aan Gouv. Gen. en Rade, 25 Sept. 1789.

² Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh., 18 Mei 1790.

van een voorschot gedaan, die echter door de bewindhebbers beantwoord werd met den pertinenten twijfel: „of wel het „wezentlijke oogmerk daarbij was, een belangeloos voorbeeld „van ijver voor de Compagnie te geven”. In de zitting der Hooge Regering van 3 December 1787 betoogde de Gouverneur-Generaal de noodzakelijkheid „om de Maatschappij in de im- „portante lasten, die zij te dragen had, tegemoet te komen”, en deed daartoe het voorstel tot het heffen van een hoofdgeld op de slaven. Hoe weinig ernstig echter de opoffering van de zijde der overheidspersonen zelve gemeend was, bleek al spoedig, toen een ontwerp van belasting naar aanleiding van dit voorstel opgemaakt werd. Daarbij verkreeg toch de Landvoogd vrijstelling voor niet minder dan 175 slaven, de Directeur-Generaal voor 140, de Raden van Indie ieder voor 105, en zoo vervolgens ¹. De belasting stuitte overigens in het gebied der hoofdstad af op de hoogloopende ontevredenheid, die zoowel de slechte tijdsomstandigheden als het tyrannieke beheer van Alting's aanhang onder de bevolking verwekt hadden. „De voors. im- „positie” — zeiden de schepenen van Batavia — „soude den „ingesetenen seer hard vallen, en niet nalaten een ongenoegen „te veroorsaken, waarvan de gevolgen evenmin te voorsien „waren als de middelen om deselve tegentegaan”. Toen die nieuwe belasting daarop in het gouvernement van Java's Noord-oostkust ingevoerd werd, bragt zij daar het eene jaar vijf, het andere drie duizend gulden op.

Geen wonder dat eindelijk het opperbewind in Nederland, de stille tegenwerking der Indische regering zoowel als de heerschzucht en verregaande oneerlijkheid van elk harer leden ² moede, begeerde den stand van zaken door andere oogen te

¹ Resolutie van H.H. Schepenen der stad Batavia, 8 Nov. 1790.

² In zijn vertrouwelijk schrijven van 1 Julij 1795, gaf Nederburgh omstandige inlichtingen omtrent de personen der hoogste ambtenaren in Indie, en wist hij onder de leden der Hooge Tafel slechts één te noemen dien hij den naam van een „door „eerlyk man” waardig keurde, dat was Titsingh. Deze was een geslagen vijand van Alting en Siberg.

doen opnemen, en op de plaats zelve naar middelen tot herstel te doen omzien. Want voor het nemen van krachtiger en meer afdoende maatregelen, waren evenmin de bewindhebbers van dit tijdperk, als de omstandigheden waarin de Republiek verkeerde, geschikt. Zooals in zulke tijden gebruikelijk is, schoof men den last op commissiën; en op de zending van Verhuëll c. s., belast met het onderzoek naar de doode en levende strijdkrachten der Compagnie, volgden weldra te Batavia Nederburgh en Frijkenius, als Commissarissen-Generaal voor geheel Indie met eene magt bekleed, als zelden speciale lasthebbers hebben bezeten.

Beide zendingen waren der Indische Regering een doorn in 't oog. Dat men hare vervallen fortén ging opnemen en ging wroeten in haar verouderde legerinrigting, stuitte haar zoozeer tegen de borst, dat zij omtrent de verrigtingen der Militaire Commissie liefst een volstrekt stilzwijgen in acht nam. In welke verhouding zij zich tegenover haar plaatste, en welken indruk de commissie van haar verblijf in Indie medenam, bleek uit het afscheidsschrijven door deze nog na haar vertrek aan Gouverneur-Generaal en Raden gerigt ¹.

Met de commissie van Nederburgh en Frijkenius was het eenigszins anders gelegen. De Gouverneur-Generaal was al dadelijk aangewezen om daarin als derde persoon plaats te nemen; en nu het aangewezen vierde lid overleden was, gelukte het Alting de Commissarissen te bewegen, krachtens hunne instructie, zijn schoonzoon Siberg daartoe te benoemen ². Van dat oogenblik werd het beider streven, de meerderheid in deze commissie te verkrijgen, en dit gelukte hun in de hoofdzak zoozeer, dat zij niet alleen ongestoord het beleid der zaken bleven voeren, maar zelfs een nieuwen steun voor hunne partij erlangden: de Eerste Commissaris-Generaal werd eerlang geheel gewonnen

¹ Zie n°. XXXIX.

² Nederburgh en Frijkenius aan de Bewindh., 14 Dec. 1793. — Geheime Instructie van Commiss. Gen., 19 Aug. 1791.

voor die familieregering, wier misbruiken hij geroepen was te contrôleren en te bestrijden ¹. Nederburgh's geschiktheid echter voor de vervulling zijner netelige taak werd aldus ook van den aanvang af aan gegronnen twijfel onderhevig.

Het gevolg hiervan was, dat allen die uit verschillenden hoofde onder de „onverdragelyke uitoefening dier despotieke „famieregering” ² leden, weldra de hoop op herstel hunner grieven langs den gewenschten weg moesten laten varen. Daar waren de schepenen van Batavia, die de norsche heerschezucht van hun president Siberg niet minder moede waren, dan de vernederende eerbewijzingen, waarmede zij en hunne burgers het voorregt kochten van de leden der Hooge Regering in hunne stad te bezitten. Daar waren vele bekwame en getrouwe dienaren der Compagnie, op zoo ergerlijke wijze achtergezet voor gunstelingen, dat van Overstraten, toen hij de landvoogdij aanvaardde, door niets meer getroffen werd dan door het volslagen gemis aan kundige ambtenaren. Daar waren de leden van den Raad van Justitie, die bij elke gelegenheid de onafhankelijkheid der regterlijke magt te verdedigen had, en die reeds zoo menigmaal had ondervonden en doen blijken, dat het Alting en diens partij alleen te doen was „om aan bijzondere oogmerken en belangens genoegdoening te geven” ³. Voor zoover er van deze verschillende ontevreden en niet naar het moederland waren uitgeweken, om daar hunne klagten ingang te verschaffen, vereenigden zich thans allen in eenzelfde gevoel van teleurstelling, eenzelfde wrok, eenzelfde haat.

Een nieuwen grond voor ontevredenheid, en tevens eene reden van verdeeldheid, gaf de weerklink der gebeurtenissen op sociaal-politisch gebied in Europa, en in onze Republiek

1 Vg. *Lauts*, Geschiedenis van het verval, enz. I, Hoofdst. VI.

2 Zoo schreven Nederburgh en Frijkenius aan Prins Willem V.

3 De Raad van Justitie aan Gouv. Gen. en Rade, 12 Oct. 1785.

Het conflict tusschen dien Raad en de Hooge Regering in 1796 is onlangs uitvoerig besproken in het *Tijds. voor Ind. T. Id. Vrk.*, Deel XXIX.

zelve. Had het Nederlandsche gemeenebest nooit uitgeblonken in de toepassing der gelijkheidsbeginselen, dan scheen het oogenblik om daaraan te herinneren te eerder gekomen, nu die beginselen elders op de stoutste wijze in toepassing werden gebracht. „Het was er verre van af” — om met Nederburgh te spreken — „dat de Fransche beginselen te Batavia geene „voorstanders zouden vinden, zelfs onder zeer voorname personagiën” ¹. Slechts verloren zij bij dezen veel van hunne scherpte, door eene alles beheerschende geldzucht. Was ook de eigenaardige atmosfeer, waarin de hoofdplaats der Oost-Indische bezittingen ademde, oorzaak dat daar geen eigenlijke strijd van keezen en oraujeklanten gedijen kon, toch wonnen er de fransch-republikeinsche begrippen, de begrippen „dier barbaren” — zooals Nederburgh, met de zekerheid van instemming te ontmoeten, aan den Prins schreef — veld bij alle ontevredenen. En dit was evenzeer het geval onder de jongere ambtenaren der Compagnie, die met den weinig klassieken naam van pennisten aangeduid werden. Commissarissen-Generaal zoowel als de meerderheid der Hooge Regering duchtten die zoozeer, dat, toen de Fransche schepen die ter opsporing van la Peyrouse uitgezonden waren, te Soerabaija binnenvielen, zij een opzettelijk onderzoek voorschreven naar de politieke denkwijze der officieren en bemanning, en degenen die republikeinschgezind bleken te zijn onder een afzonderlijk toezigt stelden ².

Onder een despotiek koloniaal beheer konden zulke elementen van strijd geruimen tijd in wrijving zijn, eer zij losbarstten. Zoodra echter waren de omstandigheden niet gunstig, en waren er niet hoofden gevonden, bereid om openlijk of in 't geheim de leiding op zich te nemen, of het verzet dat zoolang gesmeuld had, openbaarde zich in eene scherp geteekende beweging. De aanleiding daartoe werd gevonden in het bondgenootschap tusschen het moederland en de Fransche demo-

1 Nederburgh aan Prins Willem V, 30 Nov. 1794.

2 Zie blz. 322, noot, en n°. XLVI.

cratische republiek; de hoofden waarop men steunde, waren de tegenstanders der regering van Alting, met welke Nederburgh zich zoo spoedig vereenzelvigd had.

Het was een ongekend verschijnsel in de geschiedenis der Nederlandsche Compagnie, toen in de raadzaal te Batavia, den 5 December 1795, Hartman, Andriessse en van Naerssen, als afgevaardigden der Compagnies dienaren, en Tesseire en Balje als vertegenwoordigende de burgerij der hoofdstad, een adres kwamen overgeven, waarbij een tachtigtal ingezetenen van allerlei rang en stand hunne grieven blootlegden. Dat hun aantal verder reikte, bleek uit een nader petitionement, enkele dagen later, ter volledige adhaesie-betuiging aan het eerste. Het was te Batavia een vast gebruik geweest, gewigtige nationale gebeurtenissen door vreugdebedrijven te vieren: zoo de geboortedag des Stadhouders, de Pruisische contrarevolutie zelfs. Waarom niet aldus — zoo werd nu gevraagd — bij de sluiting van het vredesverbond tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, „eene gebeurtenis zoo gezegend, zoo „belangrijk als eenige, zoolang de republiek bestaan had”? Die gebeurtenis was met eene blijdschap vernomen, geëvenredigd aan het geluk dat daardoor aan het vrije Nederland voorspeld werd, en de adressanten verlangden daarom, dat ook nu een openbare feestdag zou worden uitgeschreven.

Nu de ware vrijheid haren zetel opsloeg in de Bataafsche Republiek, „op de onwrikbare zuilen van gelijkheid en broederschap”, behoorden ook alle uiterlijke teekenen van distinctie, die meer dan ergens te Batavia „tot vernedering van elken „vrijen Nederlander” plaats vonden, te worden afgeschaft.

Eindelijk, gaven de petitionarissen hunne verbazing te kennen omtrent de werkeloosheid der Regering tegenover de gevaren, waarmede de thans weder aangevangen oorlog met Engeland de Oost-Indische bezittingen, en Batavia in de eerste plaats, bedreigde. Zij deden op eene niet zeer ingewikkelde wijze, hun wantrouwen jegens de Commissarissen-Generaal wier be-

noeming en uitzending nog door den Prins-Stadhouder geschied was, blijken in den volgenden slotzin: „Elk in onze betrekking, „zullen wij alle zoodanigen die eenig nadeelig oogmerk mogten koesteren, zonder onderscheid van rang of aanzien, op het nauwkeurigst gadeslaan” ¹.

Even nieuw en onverwacht als dit petitionement te Batavia was, even snel was de uitwerking, die het had. Het kon nu aan den Eersten Commissaris-Generaal blijken, hoe verkeerd hij gehandeld had, toen hij van zijne zelfstandigheid ten behoeve der partij van Alting afstand deed. Met Frijkenius vereenigd ware hij naauw tegen haar invloed opgewassen geweest: nu zijn mede-afgevaardigde echter elke gelegenheid aangreep om hem te dwarsboomen, werd hij door die partij medegeslept in hetgeen haar belang of haar vrees, op een gegeven oogenblik, medebragt. De ernst der omstandigheden maakte het deze ten pligt den storm te bezweren; „de vreesachtige Heer Alting en Siberg, ten eenenmale geïntimideerd en uit het veld geslagen, hadden de lafhartigheid zich te voegen bij het advies van den Heer Frykenius” — schreef Nederburgh ². En zoo werd hij overstemd, en kregen de ontevredenen, op de verschillende punten die zij aangeroord hadden, hun zin. Het reglement omtrent pracht en praal, dat de lagere ambtenaren jegens de hoogere en de burgerij jegens al wat ambtenaar heette tot de dwaasste eerbewijzingen verpligtte, werd nu „om de publieke „rust te bewaren” ingetrokken ³. Staande de vergadering, waar de misnoegden zich aangemeld hadden, werd reeds aan hun verzoek voldaan om uitschrijving van een openbaren feestdag, ter zake van het naauwe bondgenootschap der Bataafsche en Fransche republieken. Commissarissen-Generaal maakten van den nood een deugd, en verklaarden dat zij „in de blijdschap

¹ Zie n^o. I.

² Zie blz. 374.

³ Resol. Gecomb. Verg., 10 Dec. 1795.

deswegens deelden"; en Nederburgh haastte zich naar den Haag te melden, dat zij „eene gedistingeerde festiviteit hadden „gegeven”.

Maar ook in de aangelegenheden die hun het meest ter harte gingen, zagen zij zich gedwongen toe te geven. De gewezen Gouverneur van Ceylon, van de Graaff, een der vele vijanden van het tegenwoordig bestuur, was niet alleen door de *vox populi*, maar door bewindhebbers zelven voor den gewichtigen post van Directeur-Generaal aangewezen. Met behulp van allerlei spitsvondigheden, had men echter van de Graaff, die niet tot de familieregering behoorde, te Batavia uit den ambtelijken kring weten te weren, en was de benoeming van het opperbewind dus onuitgevoerd gebleven ¹. Nu de burgerij haar stem zoo luid verhief, dat het om het behoud, altans het rustig bezit van het gezag te doen scheen, werden Alting en Siberg, welke laatste wederregtelijk van de Graaff's betrekking bekleedde, door vrees bekropen. „Na deliberatie” — men kan zich voorstellen op welken toon deze zal gevoerd zijn — „werd „goedgevonden, dat de Eerste Raad en Directeur-Generaal van „de Graaff thans in de *dadelyke exercitie* van dat ambt zal „worden gesteld, met de eerste stem en *préséance* in Rade van „Indie by absentie van den Gouverneur-Generaal” ².

Nauw verband hiermede hield de concessie, die tevens aan „de zwakheid van de Heeren Alting en Siberg” werd ontworpen, op het allergewichtigste punt der verdediging. Eene

1 Van de Graaff was uit Ceylon te Batavia aangekomen in November 1794, en dus nu een vol jaar uit de uitoefening zijner betrekking geweerd, in weerwil hij daartoe reeds bij de aanschrijving der *Zeventien* van 4 Januarij 1791 benoemd was, en in weerwil hij zich bereid verklaarde om als Directeur-Generaal aan de Hooge Tafel zitting te nemen achter Siberg, die tevens Commissaris-Generaal was. Voor de lens was van de Graaff daar wel eenmaal in den stoel geplaatst naast die van den Gouverneur-Generaal; maar voor die gelegenheid had Siberg zich moeten verwijderen. En in de Resolutien der Commiss.-Gen. van dien dag volgde, als correctief, deze bepaling: „dat Z.H.Ed. Siberg vooreerst in de waarneming van het Directoraat-Generaal zoude continueren” (*Resol. Commiss. Gen., 7 en 15 Nov. 1794*)

2 *Resol. Commiss. Gen., 5 Dec. 1795.* — Zie ook blz. 370, 374—'75.

der grootste fouten door Nederburgh begaan, eene fout trouwens moeilijk te vermijden nadat, naast den Gouverneur-Generaal, ook Siberg deel der commissie uitmaakte, was dat Commissarissen Generaal, in plaats van zich bij hunne taak van contrôle en hervorming te bepalen, als besturend ligchaam opgetreden en hoe langer hoe uitsluitender werkzaam waren. Ook de zaak van het defensiewezen was allengs in den kring hunner bemoeijingen getrokken, zoodat het dagelijksch bestuur daaraan vreemd werd of slechts de uitvoerder was van hunne bevelen. Met behendigheid hadden de leiders der adresbeweging van dien staat van zaken partij getrokken, en liep dus het volkspetitionement zamen met het verzet dat zich aan de Hooge Tafel openbaarde, en dat in den mond van sommigen een kwalijk verborgen wantrouwen jegens Nederburgh verried. Strekte die dubbele aanval om de strijdlust van den Eersten Commissaris-Generaal te scherpen, de meerderheid daarentegen werd daardoor tot toegeven gestemd. En niet alleen werd nu besloten „de „geheele behandeling en directie der defensie aan de Hooge „Regering over te laten”, maar ook werden de onderteekenaars van het adres op dit punt volkomen tevreden gesteld. Zij bekwamen vrijheid om eenige uit hun midden af te vaardigen, ter deelneming aan de beraadslagingen over de verdediging van Batavia tegen de Engelschen ¹.

Het was met die verdediging vreemd gesteld. Wat het adres van 5 December daarover zcide, had Nederburgh dermate wrevelig gemaakt, dat hij onverwijld van eenige hoofdofficieren een tegenadres uitlokte. Het verhandelde aan de Hooge Tafel, waarin hij zeer juist een verwijt van verwaarloozing der defensie zag, had hem zoozeer buiten zichzelf gebragt dat hij, na op een hoogen toon tegen hare leden te hebben uitgevaren, de verantwoordelijkheid voor het werk der verdediging van zich af schoof, en eindelijk zijn ontslag aanbod ². Intusschen was

¹ Zie blz. 366—'67, noot.

² Zie n°. LI.

het beeld, van den toestand in de Resolutien der Commissarissen-Generaal zelve opgehangen, treurig genoeg, om de bezorgdheid zoowel der burgerij als van de leden der Hooge Tafel te wettigen. Er was geen enkel verdedigingswerk in orde, geene enkele batterij in staat tot iets meer dan het geven van een saluutschot; het Waterkasteel verkeerde in den „meest defectu-
„eusen staat. By het laten afschieten van de stukken canon,
„werden de meeste onbekwaam” ¹. En dit, terwijl de oorlog met Engeland feitelijk begonnen was! Men zou verwacht hebben, dat bij zulk eene gesteldheid te land, de verdediging ter zee des te meer op den voorgrond zou zijn gesteld. In de plaats daarvan, deed men het scheepsvolk aan den wal komen en de schepen van oorlog ontwapenen, uit overweging, „dat wanneer
„men dezelve kwam te verliezen, men niet alleen niets ge-
„wonnen zoude hebben met opzigt tot de defensie ter zee,
„maar tevens verliezen een notabel ingrediënt en ressource voor
„de defensie te land”. Onrust, dat tijdens den oorlog tegen Frankrijk met buitengewone middelen versterkt was, werd nu van alle geschut en ammunitie ontbloot, en alzoo nutteloos gemaakt ².

Het was niet onbegrijpelijk, dat de openbare meening de slaphed der verdedigingsmaatregelen, in tegenstelling met hetgeen nog geen jaar te voren tegen de Franschen beraamd was, aan Nederburgh's bekende Engelschgezindheid toeschreef. Zelfs werd, onder den indruk der berigten van nederlagen en overgaven aan de Engelschen, die dag aan dag te Batavia vernomen werden, van landverraad genompeeld. Wij zijn geneigd een iets minder scherpen, en met meer zekerheid aantetoonen grief tegen den Eersten Commissaris-Generaal te doen gelden: het is deze, dat hij de in December '95 gedane concessiën

¹ Resol. Commiss. Gen. Extr. Besogne van 12 October 1795.

² Resol. Commiss. Gen., Aug. en Oct. 1795.

Vg. de „Echte Stukken” en de „Requeste” van *mr. S. C. Nederburgh*.

weder ongedaan maakte, daardoor nieuw voedsel aan de ontevredenheid gaf, en niet rustte eer hij de leiders van de beweging dier dagen vervolgd en verdreven had, in plaats van de goede elementen die zich daaronder ontegenzeggelijk bevonden, te benuttigen voor het doel zijner gewigtige zending. Door zich op het standpunt der genomen besluiten en daarbij gedane concessiën te stellen, ware dit voor Nederburgh zeer wel doenlijk geweest niet alleen: het was in de gegeven omstandigheden de aangewezen weg. Maar Nederburgh — en dit deed op nieuw zijne ongeschiktheid voor de hem toevertrouwde taak blijken — deed alles achterstaan voor zijne persoonlijke ijdelheid; hij zag in het gebeurde in de eerste plaats en bovenal een inbreuk op zijn gezag, eene onduldbare kwetsing zijner majesteit. Daarom moest van de Graaff, hoewel door de Bewindhebbers tot tweeden persoon naast den Gouverneur-Generaal benoemd en door Commissarissen zelve als Directeur-Generaal uitdrukkelijk toegelaten, evenwel in de uitoefening zijner functiën geschorst blijven. Daarom moest een man als deze, die met zijne erkende bekwaamheden het krachtigste tegenwigt tegen het bedorven bestuur van Alting had kunnen opleveren, tot den bloede vervolgd worden. Daarom moesten de stellers en bevorderaars van het adres van 5 December aan de justitie overgegeven worden, en leden van het pennisten-korps als gemeene misdadigers in den kerker zuchten. Daarom beroofde Nederburgh zich vrijwillig, en voor altijd, van de eenige medewerking, die hij bij zijne hervormingstaak, indien het hem daarmede ernst geweest ware, nog had kunnen benuttigen, en moest de beweging van December te Batavia worden voorgesteld als eene geduchte revolutie, waaraan hoe eer des te beter de kop behoorde te worden ingenepen, wilde men Java behouden. Nog bij den Koning van Holland, vijftien jaren later, maakte Nederburgh zich eene verdienste van die daad te hebben verrigt. „Je me erus obligé” — durfde toen de gewezen Commissaris-Generaal schrijven — „de démasquer et de punir le vice,

„partout où je le trouvais. Ce fut le cas lorsqu' une faction „aveugle chercha, à la suite de la révolution en Europe, de „bouleverser Batavia. Ni les clameurs de la multitude, ni les „dangers personnels que je courus, pouvaient me faire départir „un moment de ce que je crus devoir à ma patrie; et l'Isle „de Java fut préservée du sort affreux de St. Domingue"! Het is reeds gebleken, welke waarde aan deze voorstelling verdient gehecht te worden.

Maar, revolutie of adres-beweging — zeker is het, dat zij door de onverzettelijkheid van Nederburgh voor 't oogenblik betengeld werd. Het was hem met zijn verzoek om ontslag niet zoo hoog ernstig gemeend geweest. Tevens hadden Alting en Siberg, hoewel een oogenblik voor den storm wijkende, wel ontwaard, dat zij den steun van den Eersten Commissaris-Generaal op den duur niet ontberen konden. En naar middelen omziende om de verdeeldheid in den boezem der regering neêrteleggen, kwamen zij al spoedig op het denkbeeld, waartoe de door Commissarissen-Generaal gevolgde weg als van zelf leiden moest, om het ligchaam der Hooge Commissie met dat der Indische Regering zamentesmelten ¹. Alle strijd van bevoegdheden werd daardoor voor 't vervolg afgesneden. Men kreeg nu het zonderlinge schouwspel, dat het controlerende ligchaam in buitengewone zending en het besturende, gezamenlijk, Indie regeerden. De Gecombineerde Vergadering, onder welken naam zij zich voortaan vereenigden, was de logische eindpaal op den dwaalweg, waarop de zamenstelling dier Commissie, en de leiding door Nederburgh daaraan gegeven, haar gebragt hadden.

Van die Gecombineerde Vergadering werd Nederburgh president; daarin verschaften hem niet alleen zijne talenten, maar ook het naauwe bondgenootschap met Alting's aanhang eene onbetwistbare meerderheid; terwijl zijn tegenstander van de Graaff zich, om consequent te zijn, daaraan onttrok. De partij-

¹ Resol. Commiss. Gen., 9 Dec. — Resol. Gecombineerde Vergadering, 10 Dec. 1795. Zie blz. 380,81.

regering was nu volkomen; zij behoefde nog slechts bevestiging door het verwijderen of onschadelijk maken harer vijanden. Reeds waren, om de stoutheid van een vertoog van den Raad van Justitie te boeten, drie van deszelfs leden met verbanning gestraft; twee daarvan waren hun straf slechts door eene volledige onderwerping ontkomen ¹. Thans werden de bevoorwaarden, de onderteekenaars en allen die slechts vermoed werden eenig deel aan de zamenstelling of verspreiding van het adres van 5 December gehad te hebben, vervolgd, in hechtenis genomen, of op allerlei wijzen gekweld: sommigen moesten nog jaren daarna de gevolgen hunner daad op het gevoeligst ondervinden. En toen Nederburgh zich sterk genoeg gevoelde, had hij den treurigen moed ook het ontslag en de verbanning van den Directeur-Generaal van de Graaff doortedrijven; een ontslag, dat niet alleen lijnrecht streed tegen het besluit door Commissarissen-Generaal vroeger genomen, maar dat ook in de omstandigheden van het oogenblik, allernadeeligst was voor de zaak der verdediging van Batavia ².

Wat de bovendrijvende partij bij dit alles vergat, was, dat de verbannen klagtig vielen in Nederland, en daar, ook voor het bestuur der O. I. bezittingen, eene rigting aan het roer was gekomen, die in menig hoofdpunt van hare beginselen verschilde. Letten wij op den indruk, dien de laatste voorvallen op Java in de Bataafsche Republiek te weeg bragten, dan zien wij het wantrouwen jegens de Indische Regering aangroeijen, met elke nieuwe opzending van personen die Nederburgh's, Alting's of Siberg's ongunst belooopen hadden. Men zag in Nederland in de geïncrimineerde feiten niet de misdaden,

1 Wegener werd naar Nederland opgezonden; maar Hartman en van der Hoesen presenteerden een request van submittie aan Commiss. Gen., en hebben zich door dezen voor den eerlijken en zich onschuldig gevoelenden mensch vernederenden weg gesauveerd - (*O. I. Comité aan het Volo. Bewind der Bat. Republiek*, 16 April 1799).

2 In het Ms. «Protest door W. J. van de Graaff aan de Hooge Regering van Nederl. Indie overgegeven, den 15 Maart 1796», vindt men een bericht omtrent den staat der verdedigingswerken op dat oogenblik, van den kapitein Vegezack.

die de Gecombineerde Vergadering te Batavia daar wel in wilde vinden, en de Commissarissen-Generaal vernamen weldra uit 's Hage het ernstige verwijt, dat men van hen „meerder „onzydigheid en minder animositeit verwacht had”. Voor het bestuur in het moederland vorderde de staat van zaken op Java een opzettelijk onderzoek, zoodat eerlang een geheime zending in de persoon van Prediger derwaarts vertrok, die voor het oog met een openlijken last voorzien werd. „In het geheim” moest deze „niets onbeproofd laten, om door omgang met alle standen „alle noodige informatiën te bekomen, zoo met betrekking tot „het daar voorgevallene, als met opzicht tot het politiek, militair, financieel en commercieel bestuur der Hooge Indische „Regering, gelyk ook van al hetgeen den algemeenen geest des „volks betreft”¹. Het vertrouwen door het Oost-Indisch Comité in Prediger gesteld, was destijds onbeperkt.

Hierbij zou het niet blijven. De onderdrukking der Decemberbeweging te Batavia was, afgescheiden ook van de wijze waarop zij had plaats gehad, den patriotten der Bataafsche Republiek een doorn in 't oog. De berigten uit Indie werden daarbij onheilspellender, naarmate de voorstanders der nieuwe orde van zaken hunne klagten luider deden hooren, en de Hooge Regering daarentegen een behoedzaam stilzwijgen in acht nam. De leden der Regering, altans het meerendeel hunner, even als Nederburgh en Frijkenius, gingen hier door voor „vuige „aanhangelingen van Oranje”, wier Engelsch-gezinheid hen in de hoogste mate verdacht maakte. Die verdenking sprak zich uit in veel beteekenende ontwerpen, waartoe het Comité zich in October 1797 verleiden liet.

Het uitzigt op vrede, dat voor eene wijle door de onderhandelingen te Rijssel gevoed werd, deed het plan rijpen tot uitzending eener scheepsmagt naar Indie. Nadat het treurige lot van het eskader van Lucas ook het bijzondere doel van

¹ Geheime Instructie van Prediger, 7 Sept. 1796.

diens zending naar Batavia had doen mislukken ¹, werd nu eene veel omvattender instructie voor den kommandant van het nieuwe eskader vastgesteld. Zij deed zien, tot welke hoogte hier het wantrouwen in de bedoelingen der magthebbenden in Indie gestegen was. Daarbij werden toch de gevallen ondersteld, dat of de Commissarissen-Generaal of de Hooge Regering te Batavia met Engeland heulden, en dat een van beide lichamen weigeren zou te gehoorzamen aan het Bataafsch gouvernement en het nieuwe bestuur der Oost-Indische bezittingen. In die beide gevallen, luidde het voorschrift, moesten de weerspannige regeringsleden gevangen genomen, en naar het moederland opgezonden worden. Bleek evenwel, dat de geheele Regering in verzet was tegen het bestuur dat de Republiek had aangenomen, dan moest, met behulp der militaire magt, de Raad van Justitie te Batavia voorloopig in haar plaats als hoogste Regeringsligchaam worden ingesteld ².

Het plan dier krasse maatregelen werd echter door het afbreken der onderhandelingen over den vrede verstoord. Met het begin van 1798 was „de staat van Europa in 't gemeen „en van deze Republiek in 't byzonder zoodanig, dat het be- „zorgen van een toereikend secours, hetwelk bestand kon zyn „tegen de overmagt der Engelschen op de reis van hier naar „Indie, voor alsnog onuitvoerlyk werd” ³. Dat wil zeggen, dat de uitvoering der beraamde plannen, bij gemis aan eene toereikende magt, waarop het Oost-Indisch Comité staat zou kunnen maken, niet mogt worden gewaagd. Men had bovendien gemeend eene „Commissie van Veiligheid” voor Batavia intstellen, wier taak gedurende den tegenwoordigen oorlog zyn

1 Lucas had in last gehad, om te Batavia komende, zijne tusschenkomst aan te bieden in de geschillen tusschen de leden der regering, en om in die geschillen, zoo noodig, eene beslissing te nemen. (*O. I. Comité aan Commiss.-Gen. en Gouv.-Gen. en Rade*, 7 Sept 1796).

2 *Secrete Resol. O. I. Comité*, October 1797.

3 *O. I. Comité aan Comm.-Gen. en Gouv.-Gen. en Rade van Indie*, 9 Februarij 1798.

zou, het oog te houden op al degenen die zich door woord of daad als Engelschgezind kennen deden ¹; men zag echter ook daarvan alras de onmogelijkheid in.

Het Comité moest zich onder die omstandigheden bepalen tot de aanstelling van een nieuwen bevelhebber over de krijgsmagt op Java, tevens hoofd eener commissie van defensie; de terugzending naar Batavia van Wegener, den steller der befaamde Remonstrantie van den Raad van Justitie, die zoozeer Nederburgh's ergeuis had opgewekt; het verbod aan Commissarissen-Generaal, om eigenmagtig ambtenaren te ontslaan en naar Nederland optezenden; en de aanschrijving aan de Hooge Regering, dat zij zich voortaan zou hebben te onthouden van inmenging in de zaken der justitie. Een aantal vervangingen van Indische ambtenaren, in den geest van het Comité, en waarbij een sterke voorkeur voor de onderteekenaars van het Bataviasche adres van 5 December 1795 werd aan den dag gelegd ², voltooide de reeks dezer besluiten, die wel is waar de bestaande Regering in Indie niet omverwierpen, maar die berekend waren om haar te dwarsboomen en in toom te houden. Onbegrijpelijk was het niet, dat de warmste aanhangers en meest bevoorregte leden der regeringspartij te Batavia het ligchaam, dat thans het bestuur der Oost-Indische bezittingen in handen had, gelijk stelde met den „Bloedraad ten tyde Alva's opgericht” ³.

In beginsel was ook reeds in 1797 besloten tot het ontslag der tegenwoordige Commissarissen-Generaal, en de zending derwaarts eener nieuwe commissie van wege het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek ⁴. Prediger hield niet op, van uit Batavia op de terugroeping van Nederburgh aante-

1 . . . „ en voorts op alle opene en besloten gezelschappen, waarin zoodanige -suspecte personen bij den ander komen “. (Instr. dier Commissie, in de *Secr. Resol. O. I. Comité*, 8 Nov. 1797).

2 *Secr. Res. O. I. Comité*, 8 en 10 Nov. 1797.

3 Engellhard aan Nederburgh, 1 Dec. 1800.

4 *Secr. Resol. O. I. Comité*, 15 Sept. 1797.

dringen ¹; en op den Eersten Commissaris-Generaal kwam het voornamelijk aan, wyl deze niet slechts voor de verpersoonlijking der vurigste Engelschgezindheid gold, maar zich ook had doen kennen als de talentvolste tegenstander der democratische begrippen. Wat het Oost-Indisch Comité echter voor alsnog van eene omzetting der Regering te Batavia in haren geest weêrhiel, was de overweging dat deze, altans de groote meerderheid harer leden, een alles overweggenden invloed uitoefende en de werkelijke magt op Java in handen had. Stuitte de familieregering aldaar, met al haar eenzijdigheid, hare verkeerdheden, hare verdachte beginselen, den patriotten in Amsterdam en den Haag tegen de borst, het zou niettemin eene roekelooze daad geweest zijn, haar in deze tijden van gevaar geheel van zich afkeerig te maken. Zoolang de oorlog met Engeland duren zou, scheen het de wijsste raad te zijn tijd te winnen, en, nu de onmogelijkheid van magtsvertoon bleek, het gaande te houden, dan het behoud der laatst overgebleven bezitting in Indie op het spel te zetten ². Het Comité was om die reden zelfs huiverig Nederburgh te ontslaan ³. Maar de gebeurtenissen kwamen het te hulp; Nederburgh drong thans zelf op zijn ontslag aan, terwijl diens mede-Commissaris Frijkenius inmiddels overleden was. En ook in den boezem der Hooge Regering had eene verandering plaats gegrepen, die allergelukkigst terugwerkte op de verhouding tusschen haar en het O. I. Comité.

Alting had eindelijk de landvoogdij neêrgelegd, en in plaats van Siberg, die door Nederburgh daarvoor was aanbevolen

1 Den 2 Januarij 1798 schreef Prediger aan Smisnart, den Secretaris van het Comité: - Ik repeteer, hetgeen ik met Umbgrove geschreven heb omtrent Nederburgh. Hy moet hier van gaan, hoe eer hoe liever, en eene nieuwe commissie moet paraisseren, en wel spoedig. Want Overstraten zal alleen, hoe knap hy ook is, alle geest van tegenkanting niet kunnen overwinnen. -

2 Zie de Ms. Adviezen van Wiaelius, 1799.

3 Vg. de brieven van het O. I. Comité aan de Commiss.-Generaal, van 4 Jan. en 12 Julij 1798.

maar in Holland gewantrouwd werd ¹, had van Overstraten die hooge betrekking aanvaard. Het duurde niet lang, of de goede bedoelingen, het onkreukbare karakter en de veelzijdige bekwaamheden van dezen gewezen gouverneur van Java wonnen de sympathie en het vertrouwen der bewindhebbers in het moederland. Hoewel behoudend van beginselen als Nederburgh was, verzekerde van Overstraten zich door zijne oprechte kordaatheid evenzeer van medestanders, als de laatste zich door zijn aanmatigenden en wraakzuchtigen aard vijanden had gemaakt. De keuze van Overstraten tot Gouverneur-Generaal herstelde in vele opzigten wat de verschijning van Nederburgh op Java bedorven had. Zij deed voor de eensgezindheid tusschen regeerders en geregeerden meer dan alle maatregelen en de zending van alle emissarissen van het Oost-Indisch Comité.

Het strekte beiden, den Bewindhebbers in het moederland en van Overstraten tot eer, dat zij elkander begrepen en waardeerden, en een meeningsverschil ter zijde stelden, ter wille van de groote belangen die op het spel stonden. Het was zelfs alsof tegenover eene indrukwekkende figuur als de nieuwe Gouverneur-Generaal, in wien het Comité spoedig leerde al zijn vertrouwen te stellen, de strijd der beginselen veel van zijne scherpte verliezen moest. Hadden de nieuwe bewindhebbers hun bestuur ingewijd met voorteschrijven, dat de begrippen van vrijheid en gelijkheid, die in de Bataafsche Republiek zegevierden, ook in de Oost-Indische bezittingen zouden toegepast worden ², tegenover van Overstraten gaven zij daaraan eene strekking, die het stellige karakter er van merkelyk temperde.

Het gold de gemoederen in Indie voortebereiden tot eene

1 Hoever het wantrouwen jegens Siberg ging, bewees de aanschrijving, door het O. I. Comité op 13 Oct. 1796 aan de Commiss.-Gen. gerigt: - om den heer Siberg niet te ontslaan van de waarneming van den post van Directeur-Gen. vóór dat deselve de directie behoorlyk sul hebben verantwoord, en denselven alsnoch een behoorlyken en suffisanten borgtogt te doen stellen voor mogelyke tekortkomingen .

2 Het O. I. Comité aan Gouv.-Gen. en Rade, 5 Sept. 1796.

gewichtige omkeering in de beginselen van het staatswezen. Hoe algemeen dit denkbeeld ook in de aanschrijving van het Oost-Indisch Comité uitgedrukt was, meenden zoowel de Commissarissen-Generaal als de Hooge Regering zich tegen de uitvoering daarvan dadelijk te moeten verzetten. Ten aanzien der inlandsehe vorsten en volken, wyl het geheele bestaan der Compagnie op dezer tegenwoordige gesteldheid en de met hen aangegeane verbindtenissen berustte. Ten aanzien der Nederlandsche burgers in de overzeesche bezittingen, omdat hun getal niet verdiende in aanmerking te komen, en er onder die weinigen bezwaarlijk enkelen konden gevonden worden, bevoegd om in zaken van gewigt hun stem uit te brengen. Eindelijk, omdat het belang der overzeesche bezittingen niet afgescheiden kon en mogt worden beschouwd van dat der Compagnie ¹. Het Comité, van zijn kant, grondde zich op overwegingen van utiliteit, om van de door hem vooropgezette stelling terugtenemen wat slechts naar een begin van uitvoering zweemde. „De leer van vryheid en „gelykheid” — heette het nu — „was wel gegrond op de „onvervreembare rechten van den mensch en burger”, maar dit nam niet weg, dat zij „in 's Lands Indische bezittingen niet „kon worden overgebracht noch geapliceerd, zonder die bezittingen blootstellen aan verwarringen en misbruiken, waaraan „wy niet kunnen denken zonder angst en schrik”. De slavernij wekte een diep medelijden bij dat Comité op: het achtte de slaven in Indie „gelyk wy en alle menschen vry geboren. „Maar, aan den anderen kant, vorderen de onvermydelyke omstandigheden imperieuselyk, dat die staat van slaverny voor „alsnog blyve voortduren”. Aldus het O. I. Comité in 1799! Men ziet, het wist zoo noodig water in zijn wijn te doen; gelukkig voor het behoud en de welvaart van Java. De afschaffing der slavernij wilde het nu eerst ter hand nemen in gemeenschap met andere Europesehe natiën, die evenals de

¹ Zie n°. LIX.

Bataafsche Republiek overzeesche bezittingen hadden; — bij herstel van misbruiken en hervorming in Indie, zouden steeds de belangen dier bezittingen en hare gevestigde betrekkingen op den voorgrond staan ¹. Deze nadere verklaringen, kennelijk uit eene bedaarder overweging der gegeven toestanden voortgevoeld, bragten het hare bij, om de bekommering te Batavia door de denkbeelden van het Comité opgewekt, tot bedaren te brengen.

Was alzoo een groot moreel gevaar voor 't oogenblik van Java afgewend, het bestaan zelf der kolonie werd telkens meer bedreigd, en binnen enger grenzen teruggedrongen. Weldra was van alle Nederlandse bezittingen in Azie Java de eenig overgeblevene, verstoken niet slechts — zooals wij zagen — van alle hulp uit het moederland, maar ook in de gemeenschap met geene andere dan de Fransche kolonie Mauritius, krachten puttende om zich staande te houden. Eene poging tot samenwerking, bij het in gelijke omstandigheden verkeerende Manilla beproefd, bleef zonder uitwerking ². Waar Nederland's hoofdbezitting dus geheel aan eigene krachten en hulpmiddelen overgelaten werd, kwam alles aan op den staat waarin haar verdediging zich bevond. En in dit opzigt wreekten zich thans de algemeene zorgeloosheid van het opperbewind der Compagnie, en de ontoegankelijkheid van Alting's administratie voor de nieuwere krijgsgedrippen. Het eenige gevolg van de verschijning der Militaire Commissie in Indie was geweest de vervanging van den brigadier Colmond, als hoofd der militie op Java. Overigens was alles gebleven bij het oude. De forten en versterkingen bij de verschillende residentsposten aangelegd, waren alleen berekend om den inlander in bedwang te houden; voor de verdediging tegen een buitenlandschen vijand waren en bleven zij geheel ongeschikt. De noodige ammunitie zelfs, voor de bediening van het verouderde geschut, was op de meeste

¹ Zie blz. 428, vrg. noot.

² Zie blz. 463.

plaatsen niet aanwezig, doordat de kogelgieterij te Samarang slechts hoogst onvoldoende in de thans dubbel gevoelde behoeften voorzag: Het geschut was van dien aard, dat, zooals de officiële getuigenis omtrent Batavia luidde: „by het laten „afschieten van de stukken canon, de meeste onbekwaam „werden” ¹. De linie van defensie en kustbatterijen bij de hoofdstad werden eerlang door Daendels geheel nutteloos bevonden.

In het Bantamsche verkeerde het fort Speelwijk in denzelfden staat als het Waterkasteel te Batavia, als Belvedere te Soerabaja, en alle andere sterkten van dien aard. Zij waren tegen den eersten ernstigen aanval niet bestand. Terwijl de Koning van Bantam zijn goeden wil aan den dag legde, om zijne weerbare manschap opteroepen, bleek echter ook zijne volslagene magteloosheid, en moest de Hooge Regering, van haar kant, erkennen, niet in staat te zijn om hem van uit de hoofdplaats eenigen steun te verleenen ². Aan Soerabaja, als de sleutel van den Oosthoek, was veel gelegen. De rivier was daar op beide oevers door batterijen verdedigd; zoo ook de zeeport Sambilangan, op Madoera. Maar, behalve dat door het een noch het ander de reede van Soerabaja of die van Grissee beschermd werd, beletten zij ook niet dat oorlogschepen de engte van Menare vrij doorvaren konden, zooals de togt van den Franschen schout bij nacht de Serecy met zijne onderhebbende bodems door die straat daadwerkelijk aantoonde ³. Dit kwam eenvoudig daar vandaan, dat de batterijen op het eilandje Menare, die dit hadden kunnen beletten, wel op het papier, d. i. in de rapporten van Siberg en van Hogendorp bestonden, maar er metterdaad niet waren!

1. Secrete Resol. Commiss.-Gen., 12 Oct. 1795.

2. Gouv. Gen. en Rade aan de Bewindh., 31 December 1793. — Seer. Resol. Commiss.-Gen., 9 Julij 1796, en aldaar het advies van Nederburgh.

3. De Serecy toonde daarmede in 1798, aan de toen aanwezige commissarissen in den Oosthoek, het geheel onvoldoende der bestaande verdedigingswerken aan.

Artillerie en genie, magazijnen en hospitalen zelfs, met uitzondering van dat te Weltevreden, alles verkeerde in den meest gebrekkigen toestand. Slechts door een stelsel van recruterijng, dat in vele gevallen op eene gewelddadige opligting geleek, slaagde men er in, de levende strijdkrachten tot een eenigzins voldoende cijfer optevoeren. Daarbij voegden zich de in een nationaal korps omgeschapen Wurtembergers ¹ en de Fransche hulptroupen, die allengs van Mauritius op Java werden aangebragt ². Ook bleven de onvermoeide pogingen van van Overstraten, om de inlandsche troupen aan krijgstuclit te gewinnen, niet geheel vruchteloos. Intusschen waren wel Batavia, Samarang en Soerabaja als de drie hoofdpunten aangewezen, waarover die troupen verdeeld werden; er was wel, ingeval van een inval der Engelschen, eene retraite landwaarts in voorgeschreven ³. Maar aan het zamentrekken eener eenigzins voldoende magt op bedreigde punten was niet gedacht: wat de Militaire Commissie in de eerste plaats gewild had, de vorming van een veldleger, om daar gebruikt te worden waar de nood het vorderen zou, daarvan bestond schijn noch teeken. Overweegt men hierbij, dat al de havens en reeden van Java, bij het gemis aan scheepsmagt, weerloos waren, dan schijnt de stelling niet gewaagd, dat de laatste Nederlandsche bezitting in den Archipel reeds voor den vijand openstond, lang vóórdat het slechte beleid van een vreemden bevelhebber, gevoegd bij het verraad van inlandsche hoofden en andere inwendige oorzaken, de overgave aan Engeland verhaastten.

Had van Overstraten de juistheid dier stelling erkend, toen hij aan Commissarissen-Generaal het denkbeeld onderwierp, om 's Compagnie's geheele magt in het gouvernement van Java's N. O. kust zamentetrekken? De onderstelling lag voor de hand,

¹ Secr. Resol. Commiss.-Gen., 16 Julij, 13 Aug., 17 Sept. 1796, 4 Januarij 1797.

² Zie blz. 449, noot 2.

³ Geheime instructie aan de Strandresidenten, 4 Junij 1796.

dat Batavia, als de verzamelplaats der grootste rijkdommen, den eersten aanval zou te verduren hebben. En Batavia was, naar het oordeel van van Overstraten, waarvan de juistheid door de naaste toekomst bewezen werd, met de beschikbare magt niet te behouden. Wat dan, indien de hoofdplaats genomen werd, en de vijand zich zelfs van de leden der Hooge Regering meester maakte! Ontegenzeggelijk ware dan het middenpunt van den tegenstand, de band ook met de vorsten verbroken, en de beste kans op het behoud van Java verspeeld. Daarom wilde hij Batavia bij tijds verlaten, de overgeblevene schepen te Soerabaja vereenigen, waar zij tot de verdediging der haven konden medewerken, en de geheele krijgsmagt hetzij daar, hetzij te Samarang zamentrekken. De producten behoorden uit de magazijnen naar de bovenlanden te worden vervoerd. Commissarissen-Generaal en de Hooge Regering zouden veilig den zetel van het bestuur, niet alleen naar Samarang of Soerabaja, maar zelfs aan een der beide hoven van de vorsten van Java kunnen overbrengen. De zekerheid van de trouw en krachtdadige hulp van Keizer en Sultan zou er des te grooter om zijn. En in alle gevallen zou de verdediging tegen een vijandelijken aanval, op Java veel geschikter te voeren en langer voltehouden zijn dan op Batavia ¹.

Maar, de wijsheid der commissarissen ter zee en te velde en het belang der handelaren hadden er anders over beschikt. Het viel niet te ontkennen, dat wierd dit voorstel aangenomen, de hoofdstad aan haar lot zou worden overgelaten. Dit nu streed zoozeer tegen alle traditiën, alle gevestigde gebruiken, alle bijzondere belangen der Batavia'sche kolonie, dat het niet onnatuurlijk een bijna eenstemmig verzet uitlokte. Alleen Nederburgh, minder door particularisme gebonden, en niet blind voor de helderheid van Overstraten's betoog, toonde zich daarmede ingenomen, en drong het bij zijne mede-Commissarissen met

¹ Zie no. LV.

ernst aan ¹. Maar de meerderheid, tevreden zich achter een officieel advies te kunnen verschuilen, was met de oorlogscommissie van gevoelen, dat Batavia zich zeer goed tegen de Engelschen zou kunnen verdedigen, en dus de grond ontbrak waarop het voorstel van Java's Gouverneur heette te rusten. Ook de verdedigbaarheid der hoofdstad was eene traditie, en daaraan was reeds te lang geofferd om die op eenmaal prijs te geven. Men vergat slechts, dat — zooals de voorsteller zeide — „het water aan de lippen stond”, en het oogenblik spoedig voorbij zou zijn, waarop ingrijpende maatregelen tot behoud der kolonie met kalm overleg konden worden genomen.

Vormden de numerieke sterkte en betrekkelijke geoefendheid der troepen een lichtpunt in den verdedigingstoestand van Java, deze werden echter niet verkregen dan ten koste der bevolking, vooral van den Oosthoek en van Madoera, waar geregelde wervingen geschieden. Van IJsseldijk zoowel als na hem Engelhard, bevond dat niet alleen het Madoera van den Panembahan, maar ook het Sumanapsche gebied dientengevolge in bebouwing en bevolking ontzaghelijk leden, zoodat Tjacara Diningrat er thans ernstig op aandrong om van het verleenen van verdere oorlogshulp ontslagen te worden. Een grooter kwaad nog dan die herhaalde leveringen van manschap voor de verdediging der kuststeden, was het verloop van volk, dat, om de krijgsdienst te ontgaan, de wijk nam naar de aan Chinezen verhuurde landen ². Voor de inlanders stond, toch, de aanwerving voor de dienst en opzending naar Batavia tamelijk gelijk met „naar hun dood te gaan”; terwijl de schrik daarvoor nog vermeerderd werd door de behandeling, die zij op de hoofdplaats ondervonden. Zoodra het gerucht zich slechts verspreidde dat de Compagnie volk noodig had, liepen dan ook geheele negorijen ledig; en het gevolg daarvan was, dat uit verschillende streken van den Oosthoek reeds in October 1797 wel 3600 gezinnen de wijk

¹ Zie blz. 405, noot.

² Zie blz. 502 en 504.

hadden genomen naar de Mantjanagara'sche landen des Sultans en Keizers ¹. Java's Oosthoek, die bij de volkstelling tijdens van Overstraten over de 600,000 zielen telde, was daardoor in het begin dezer eeuw met bijna een tiende verminderd ².

Desertie uit de militaire gelederen was onder zulke omstandigheden een verklaarbaar verschijnsel: op welk eene schaal zij plaats greep, leeren ons de wanhoopsuitingen der Hooge Regering. Zij herhaalde zich dermate, voornamelijk onder de Madoeresche hulptroepen, dat niet slechts bijzondere maatregelen ten aanzien van verscheidene regenten moesten genomen worden, maar dat zij aanleiding gaf om bepaaldelijk de trouw van die van Madoera te verdenken. En hiertoe bestond te meer grond, bij het gevaarlijke drijven der geestelijken, en den dweepzieken aard, dien zoowel de pangerang van Sumanap als de panembahan met het meerendeel hunner landgenooten gemeen hadden. Eene herhaling van het gebeurde in 1782 werd thans niet zonder reden gevreesd: in de plaats van den eemaal zoo geduchten Mamoe, had nu de niaka Mangoe Sastro het oor des Panembahans ingenomen. Evenals toen, maakte de oorlogstijd een snel handelen noodzakelijk, en Tjaera Diningrat's slechte raadsman werd met die alle opzien vermijdende handigheid, waarvan de Compagnie in zulke gevallen het geheim bezat, uit 's prinses nabijheid verwijderd. Eerst nadat Mangoe Sastro te Batavia in verzekerde bewaring gesteld, en aan een nieuwen Resident de zorg voor het toezigt over den panembahan toevertrouwd was, kon men van die zijde weder gerust zijn ³.

Maar nu dreigden nieuwe onheilen, even ver van het middenpunt van het bestuur verwijderd. Want, terwijl het algemeene misnoegen onder de bevolking van den Oosthoek tot eene hoogte

1 De Residenten te Soeracarta en Djoejocarta aan den Gouverneur van Java, 23 en 27 October 1797.

2 Verslag der reis van Engelhard, 27 Mei 1803.

3 Zie blz. 456, 525,6 en 561,2.

klom, dat het de bezorgdheid der Regering gaande maakte, werd in Banjoewangie eene zamenzwering ontdekt, die geen minder doel had dan de Hollandsche bezetting daar te vermoorden, en de Baliërs intehalen ¹. Men kan uit de officiële berigten dier dagen zien, welke behoedzaamheid steeds betracht moest worden jegens die oude Balemboangers, die met eene volharding eener betere zaak waardig, een ellendig bestaan in de ontoegankelijke wouden voortsleepten en daar hun heidensch geloof bewaarden. Hadden zij zich tot deze uiterste poging om de heerschappij der Compagnie afteschudden, door aansporingen van buiten laten overhalen? Of bleef de oproerige beweging tot de Javanen van Banjoewangie en den naasten omtrek beperkt? Zeker waren alle kenteekenen daar van een overleg met den Balischen Gustij van Djembrana, denzelfde die in 1780 nog met zijne aanspraken op Balemboangan was te berde gekomen, — zelfs sprak men van Engelsche inblazingen; zoodat de zamenzwering grootere afmetingen bezat dan wel aanvankelijk vermoed werd. Gelukkig bleef de beloofde hulp van den nabuur uit, daar juist tegelijkertijd de havens van Bali door de Boeginezen verontrust werden. Uit Soerabaja en Samarang werden ijlings eenige compagniën naar Balemboangan afgezonden; zij slaagden er in de oproerlingen uiteen te drijven, en hun hoofd Mas Sekar gevangen te nemen. De schuldigen werden of in het fort van Banjoewangie streng gestraft, of gevankelijk naar Samarang overgebracht ². En hiermede werd de verdere voortgang eener beweging gestuit, die wegens de vertakkingen die zij ook buiten het eiland had, zich gevaarlijk genoeg had laten aanzien.

De ontevredenheid was op vele plaatsen door de gedragingen van den Gezaghebber over den Oosthoek zelf gevoeld. De pressing van volk, niet alleen voor 's Compagnies krijgscienst, maar

¹ Van Hogendorp aan van Reede, Julij 1797. — Van Reede aan Gouv.-Gen. en Rade, 25 Julij, 1—16 Aug. 1797.

² Van Reede aan Gouv.-Gen. en Rade, 11 Dec. 1797.

ook om als matrozen op van Hogendorp's eigene schepen dienst te doen, werd door dezen op zulk eene verregaande wijze gedreven, dat de regering meende daarin tussehenbeide te moeten komen ¹. De bovenmatige heerediensten, zoowel van den inlander als van de Chinezen gevorderd, en de dwang door van Hogendorp bij beide gebezigd opdat zij zijne particuliere koopwaren tegen hooge prijzen zouden aannemen, hadden op het laatst zooveel verzet uitgelokt, dat van verschillende zijden klagten daarover te Batavia werden aangeheven. En de ontevredenheid van den inlander moest wel hoog gestegen zijn, eer zij op den zetel der Hooge Regering vernomen werd. Zij uitte zich overigens op eene niet te miskennen wijze, door de verhuizing van honderde gezinnen uit het Soerabaja'sche naar elders ². De omstandigheden waarin Java thans verkeerde, maakten het dringend noodig dat daaraan een einde kwam, niet alleen in het belang der bevolking zelve, maar evenzeer met het oog op den oorlogstoestand, die eischte dat men op de trouw dier bevolking rekenen kon. De Hooge Regering deed dan ook eene daad van regtvaardigheid en van goede staatkunde, met van Hogendorp uit zijn post van gezaghebber te ontslaan. Van IJsseldijk vermeldt uitdrukkelijk, in het verslag zijner reize door den Oosthoek, in 1799, den gunstigen indruk, dien dat ontslag op „de regenten even „zoowel als de gemeene man” gemaakt had, en voegt daarbij, dat „haar land weêr meer begon te floreren door de terugkomst „van dezulke, die hetzelve om de geleden verdrukking en „mishandelingen verlaten hadden”.

1 Zie ook blz. 456 en 559.

2 De feiten werden in hoofdzaak door het voorloopig onderzoek, aan den Gouverneur van Java opgedragen, en daarna door de nasporingen van Van IJsseldijk, bevestigd. Zij werden als tanelijk bewezen aangenomen in het preadvies van den Gouverneur-Generaal, waarbij deze voorstelde van Hogendorp aan den Advokaat Fiskaal over te geven. Hierbij houde men in 't oog, dat van Overstraten, wel verre van een vijand van Hogendorp te zijn, dezen „opregt genegen” was.

(Zie de *Resol. Gow.-Gen. en Rade 12 Julij 1798*, de *Secr. Resol. Commiss.-Gen.*, 23 December 1797, van Reede aan *Gow.-Gen. en Rade*, 1 Dec. 1797, *Nederburgh aan v. Hogendorp*, 17 Maart 1795, enz.)

Een geducht onweder was intusschen voorbij gedreven. Steunende op berigten die voor volkomen betrouwbaar golden, en het grootendcels ook waren, deelden Gouverneur-Generaal en Rade in 't najaar van 1797 aan de Bewindhebbers mede, dat eene groote Engelsche vloot werd uitgerust, met landingstroepen, bestemd voor eene expeditie tegen Batavia en Manilla. Reeds was in de hoofdstad van Nederl. Indie alles tot de verdediging in gereedheid gebragt; reeds lag te Penang, de verzamelplaats der Britsche vloot, de eerste divisie gereed tot uitzeylen, — toen daar tegenbevel ontvangen werd, de troepen weder ontscheept, en de schepen in de Britsch-Indische havens opgelegd werden. Van Overstraten was juist ingelicht, toen hij meldde, dat dit staken der vijandelijke onderneming te wijten was aan de bedreigingen van Tippu Saib, den bekenden vorst van Mysore, die den Engelschen in Hindostan reeds zooveel ongelegenheden veroorzaakt had, en aan den gelijktijdigen inval van den Shah van Cabul in Lahore ¹. Slechts is uit later bekend gemaakte brieven de waarschijnlijkheid gebleken, dat de expeditie, wier voortgang op die wijze gestuit werd, niet Batavia, maar alleen de Philippynsche eilanden gegolden heeft ².

Er bestond overigens reden genoeg, om een aanslag der Engelschen tegen Batavia te verwachten. Wederom in den loop van 1799 was het gerucht dat eene onderneming met dat doel op handen was, in Holland algemeen verspreid, en Wischius schreef: „de berigten uit Engeland doen met grond een „gewelddadigen aanval op onze laatst overgebleven bezitting „duchten”. Wellesley, de Gouverneur-Generaal van Britsch-Indie, moest telkens nieuwe verontschuldigungen bij den Koning van Engeland aanvoeren, waarom diens stellige bevelen, die

¹ Gouv.-Gen. en Rade aan het O. I. Comité, 5 Sept., 12 Dec. 1797 en 19 Maart 1798.

² *Wellesley-Despatches* 1, p. 16.

Mill and Wilson, in hunne *History of Brit. India* VI, beweren echter, dat de Engelsch-Indische expeditie van 1797 ook Mauritius zou gegolden hebben.

een aanval op Batavia voorschreven, niet werden opgevolgd ¹. Maar die verontschuldiging was zoovele gegronde redenen, welke het gouvernement van Britsch-Indië, op verschillende tijdstippen, van een aanval op Java weêrhielden. Wij noemden reeds den oorlog in Hindostan tegen Tippe Saib; deze werd kort daarop door een niet minder hevigen met de Maharatta's gevolgd. En nauwelijks was de eerste ten onder gebracht, of de togt van Napoleon naar Egypte trok weder de aandacht der Britsch-Indische autoriteiten, en hare active deelneming aan het pleit dat daar stond beslecht te worden, tot zich ². Eindelijk, waren de geschillen tusschen een nieuw Britsch Ministerie en de directeuren der Compagnie te Londen, zoowel als de leus van bezuiniging en onthouding die te Calcutta den boventoon had gekregen, oorzaak, dat ook gedurende de eerste jaren van Lord Minto's landvoogdij, Batavia in rust en vrede werd gelaten.

Zullen wij, ten slotte, nagaan hoe Nederland's hoofdbezitting zich in dit moeilijke tijdsgewicht als zelfstandige magt staande houden, in zijne behoeften voorzien en aan zijne verpligtingen voldoen kon, dan valt het sterkste licht op de hulpmiddelen waarover zij zelve in zoo ruime mate beschikte. Reeds bij de komst van Nederburgh te Batavia, had hij den toestand zoodanig gevonden, dat „de pakhuizen overkropt waren met de „kostbaarste retourgoederen, terwyl men zich buiten staat bevond dezelve aftezingen” ³. Java ging gebukt onder zijne rijkdommen, die, in plaats van de bronader zijner welvaart uittemaken, elk oogenblik dreigden in handen te zullen vallen van den vijand. Van den eersten dag af van den oorlog met Engeland, gold het de vraag wat te doen met die schatten,

1 *Despatches* II, p. 401. Wellesley to V. Adm. Rainier, 22 Oct. 1800: „I find myself compelled to suspend a second time the final execution of His Majesty's commands respecting Batavia”

2 „Political and Military Events in British India”, bij *W. Hough*, I Chap. VIII.

3 Nederburgh aan Z. H. Prins Willelm V, 30 Nov. 1794.

opdat zij vooral dienstbaar zouden zijn aan de verlatene en hulpellooze kolonie.

Op het stelsel van niet in Indie zelf te verkoopen was al inbreuk gemaakt, naar mate de onmagt van het moederland bleek om zijne bezittingen van de noodige middelen te voorzien. Om de onvoldane jaarlijksche eischen te dekken, waren gelden in de kolonie zelve genegotieërd, was er papieren munt geslagen, en eindelijk geleend bij de Engelsehe autoriteiten in Bengalen ¹. Dat alles was echter onvoldoende, of staakte geheel, zoodra de noodlottige uitwerkselen van den oorlog zich daarbij voegden; van dat oogenblik af werd in de handelsproducten van Java op Java zelf, in meerdere of mindere mate, handel gedreven ².

Nog was tijdens den eersten Engelschen oorlog, het volkenregtelijk beginsel volgens hetwelk de vlag de lading dekte, ook Nederland's overzeesche bezittingen te hulp gekomen. Naast de verkoopen op Java gecontracteerd, was daardoor de gelegenheid open gebleven, om met de verscheping der producten naar het moederland onder onzijdige vlaggen voorttegaan ³. Volgens de H.H. Zeventienen, konden „alle goederen, geene „contrabande zynde, in voors. schepen gerustelyk geladen „worden, als steunende de door hen aangegane contracten op „den in het recht der volkeren aangenomen grondregel: vry „schip, vry goed” ⁴. Wat echter voor aangenomen gelden mogt in December 1782, was het niet meer gedurende den oorlog van 1795. Engeland's aandacht en magt werden thans niet langer door den oorlog met de Vereenigde Staten afgeleid; en terwijl Engeland voor het verlies zijner scheepvaart op Amerika vergoeding in Oost-Indie zocht, wijdde het zich tevens met alle kracht aan de bestrijding van het nieuwe volkenregtelijke beginsel. Begunstigd door de omstandigheden van den algemeenen

1 Zie blz. 132.

2 Zie blz. 39, 42, 74, 395, 462.

3 Zie blz. 38 en 39, noot.

4 De Bewindh. aan Gouv.-Gen. en Rade van Indie, 7 Dec. 1782.

Europeschen oorlog, slaagde het hierin volkomen, en kon op dit tijdstip zijn bevoorregte stelsel: dat de vlag de lading *niet* dekte, gezegd worden zoowel theoretisch als praktisch het pleit te hebben gewonnen.

Voor den retourhandel der Compagnie zou dit de doodsteek geweest zijn, indien het handelsvernuft niet op het aangaan van „gesimuleerde” verkoopen bedacht geweest ware. Het blijkt nu, dat het denkbeeld om producten van Java door schijncontracten in Europa aan handelaren van onzijdige staten te verkoopen, ten einde die veilig te kunnen verschepen als vreemd eigendom, door de Hooge Regering te Batavia zelve werd aan de hand gegeven ¹. Dat het Comité voor de O. I. bezittingen en het Uitvoerend Bewind te 's Hage, door de eigenaardige bezwaren daaraan verbonden, en den onderlingen strijd der vreemde wetgevingen, in groote moeilijkheden geraakte, ook met den Franschen bondgenoot, is van elders bekend. Maar het was nimmer de bedoeling der Indische Regering geweest, dat aan haar denkbeeld zoodanige uitvoering en uitbreiding zou worden gegeven, dat daardoor geene ruimte gelaten wierd voor de verkoopen op Java. Zij zou aan haar eersten pligt tekort hebben gedaan, indien zij het belang van Java niet was blijven op den voorgrond stellen, en zij deed dit met al den ernst, dien haar verlaten toestand gebood. Om Nederland's eenig overgeblevene bezitting in een tamelijk weerbaren staat te kunnen stellen, de krijgsmagt te onderhouden en vreemde hulptroepen aantenenen; om aan de verbindtenissen tot den inkoop der producten, het voornamste bestaanmiddel van den inlander, te kunnen voldoen; om aan de papieren munt, die thans tot een

¹ Zie blz. 427,8.

Dat deze handelwijze in overeenstemming was met de toenmalige strekking van het praktische volkenrecht, blijkt o. a. uit het verdrag tusschen Engeland en de Noordsehe mogendheden van 1801, waarbij als regel aangenomen werd, dat niet als vijandelijk eigendom beschouwd worden die voortbrengselen van oorlogvoerende landen, welke het eigendom geworden zijn van onderdanen van neutrale mogendheden.

bedrag van meer dan vijf millioen op Java in omloop was, haar crediet te doen behouden, 'twelk de eerste vereischte was voor alle transactiën, — bestond immers nog slechts één middel, de dadelijke verkoop van producten tegen contanten. Alleen daardoor slaagde men te Batavia er in, gedurende de noodlottige oorlogsjaren, „het hoofd boven water te houden”; dat middel komende te ontvallen, moest men verklaren niet te weten, hoe de „dagelijksche importante uitgaven” zouden worden goed gemaakt.

Dit was zoo waar, de strijd voor het bestaan was zoo nijpend, dat de opvolging der bevelen uit Nederland ondergeschikt werd aan dat eerste levensbelang. En nu mogt het O. I. Comité al voorschrijven, „om verder geene verkooping in Indie buiten „deszelfs speciale magtiging te doen” ¹, de Hooge Regering achtte zich, zoolang het moederland haar aan haar eigen lot overliet, verplicht en gerechtigd regtstreeks handel te drijven in de producten van Java, „als de *cenige* ressource welke haar „in staat stelde om de zaken gaande te houden”.

De vreemde vaart was nu het behoud der kolonie geworden. Zij bragt er de provisiën aan, die voor het levensonderhoud gewenscht werden, maar ook, wat verre het voornaamste was, de piasters, zonder welke het geheele raderwerk der huishouding van Java spoedig zou hebben moeten stilstaan. Had het bewind in het moederland zijn zin gehad, dan waren de vlaggen van alle vreemde natiën reeds voor lang van de vaart op Nederl.-Indie afgeschrikt. Vóór weinige jaren nog hadden de bevelen daarheen gestrekt, om vooral den Noord-Amerikanen elken handel op Java te beletten ². Thans waren de handel en vaart dier jeugdige republiek, wier beteekenis als commerciële natie door de Bewindhebbers ten eenen male miskend was, de eerste

¹ De Personele Commissie van het O. I. Comité aan Gouv.-Gen. en Rade van Indie, 24 Julij 1797.

² De Bewindh. aan Gouv.-Gen. en Rade, 26 April 1790. — De Kamer Amsterdam aan Dez., *i. d.*

om aan de in 't naauw gebragte kolonie steun te geven; en weldra namen, naast de Fransche, de Amerikaansche en Deensche vlaggen de plaats der Engelsche op Java in. Niet om, zooals het Comité wel zou verlangd hebben, eene vrachtvaart te onderhouden, voor schip en lading gelijkelijk gevaarlijk ¹, maar om met de Hooge Regering te Batavia een handel te drijven, die onder de gegeven omstandigheden voor beide partijen even voordeelig was ².

Alle eigene scheepvaart der Compagnie had sedert lang opgehouden; zelfs was men te Batavia verplicht, om de overblijfselen harer eens zoo magtige vloot voor verrotting te bewaren, ze aan den meest biedende te verkoopen ³. Het waren dus de vreemde natiën alleen, die daar den handel onderhielden, en naar Amerika even goed als naar verschillende deelen van Europa den schat van Java's voortbrengselen vervoerden. Al moest nu voor een deel aan de gebeurtenissen der laatste jaren deze algeheele afwijking van de wetten der Compagnie worden toegeschreven, te ontkennen was het niet, dat op die wijze aan vreemden werd toegestaan, wat steeds aan de eigene landgenooten ontzegd was. Al was het op louter utiliteitsgronden, kon Nederburgh zich niet weêrhouden de vraag te stellen: „wat „het deren zou, dat de particuliere Nederlandsche vlaggen het „getal der vreemde dat in de Indische Zeëen rondzwierf, ver- „grootten”. Eene reden te meer alzoo ter bestrijding van den monopoliserenden geest der oude Compagnie. De rigting des tijds, de oorlogsomstandigheden, de fouten der Compagnie zelfs, leidden onmerkbaar naar de openstelling ook voor Nederland's ingezetenen, van de vaart en den handel op Indie. En het voorstel, dat de Commissarissen-Generaal daartoe deden, steunende zoowel

1 Zie blz. 427.

2 De verkoop der producten op Java hield zoolang aan, dat Daendels dien als eene „maxime” aannam bij het vaststellen der grondslagen voor de Indische huishouding. (*„Staat”* enz., p. 123).

3 Zie blz. 441 en 461.

op het belang der handelaren als dat der havens van het moederland, werd de grondslag eener eindelijke verandering van stelsel.

Onder den drang van gebeurtenissen, zoo geweldig als eene omwenteling in Europa en een oorlog die de kolonien aan den rand van den afgrond bragt, zou de nieuwe orde van zaken tot stand komen. Het monopoliestelsel, waartegen zoolang het particulier initiatief te vergeefs geijverd had, werd onhoudbaar bevonden, sedert het zijdelings en regtstreeks door een vreemden vijand was aangetast. Van buiten kwam die onweêrstaanbare aandrang, die de berekeningen van het eigenbelang vernietigt en stelsels omverwerpt, en zelfs zij die als hervormers in dit tijdperk optraden, hadden hunne beginselen aan den vreemde ontleend. Ook in dien zin zeiden wij, dat de oorlogen met Engeland in Azie de grondslagen van het bestaan der O. I. Compagnie ondermijnd hebben. In staat- en krijgskundig, maar vooral in economisch opzigt, in de verhouding tot de inlandsehe bevolkingen zoowel als in de bejegening der Europesche natiën, stelde het overwigt van Engeland in de Oost-Indiën voorbeelden en regels, die niet straffeloos konden worden in den wind geslagen. Eene andere magt dan die der Nederlandsche Compagnie, op andere grondslagen gevestigd, gaf voortaan den toon in Azie. Zou Nederland weder oprijzen uit den val, dien zijn gelukkiger mededinger hem daar bereid had, dan moest het leeren, wat de onde Compagnie steeds verzuimd had, medete-gaan met zijn tijd.

I. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal en Rade
van Indie.

HoogEd., enz.

By myn aanwesen in de Bovenlanden, enz.

Vervolgens met den Keizer, in presentie van het opperhoofd van Stralendorff en den Pangerang Adipatty Mancoe Nagara, overlegd en raad gepleegd hebbende over de hulp en bystand, die de Compagnie van gemelde Zyn Hoogheid versogt had en ook verwagtede in de teegenswoordige omstandigheeden, waarinne men dagelyks en op eene onverwagte wyse door den vyand, de Engelschen, aan de stranden konde worden aangevallen ¹, bood die vorst zyn volk en gantsche magt ter hulpe en bystand van de Compagnie aan, met byvoeginge teffens dat ik daarover naar goedvinden maar geliefde te disponeeren, of anders aan hem te kennen te geeven op welke wyze en maniere de Compagnie de noodige adsistentie wilde ingerigt hebben; 'twelk aanstonds in het werk zoude worden gesteld. Dan, hierop door mij voorgesteld zynde, dat de zoo cordaat en gul aangeboden hulpe eerst benoodigd zoude zyn wanneer de vyand, oog op Java hebbende, eenige onderneming aan de stranden mogte komen te doen, egter dat het voor alsnog het voornaamste oogmerk was, dat Zyn Hoogheids gewaapende volkeren in gereedheid waaren, om op de eerste wenk hetzy voor Batavia, Samarang, Soerabaya, off eenige andere plaats in een korten tyd te kunnen afsakken, wyl ik en ook Uwe Hoog Edelheeden van meening waaren dat men

¹ Siberg was in Junij aangeschreven, om zoowel den Soesochoenan en Sultan als de Regenten van Madoera uittenoodigen hulp troepen in gereedheid te brengen, en tevens te bewerken dat de regenten van Djipan, Cartasana, Wicosaba en Djapan aangeschreven wierden om den Gezaghebber in den Oosthoek, des gevorderd, met troepen bijtestaan. (*Gouv. Gen. en Rade aan den Gouv. van Java, 19 Junij 1781.*)

ter vermyding van noodeloose bewegingen, die ook niet dan met zwaare kosten en andere inconvenienten konden verseld gaan, het eerder afkomen der volkeren naar de stranden diende te excuseeren; weswegen ik thans eenelyk Zyn Hoogheid versogt, om tot het in gereedheid houden der magt de noodige orders te stellen. Waarop de vorst goedvond dese onderlinge schikking te maaken:

Dat Zyn Hoogheid, direct na myn vertrek van Souracarta, naar alle de hoofden zyner landen zoowel oost- als westwaards circulaire beveelen zoude laten afgaan, om hun volk, dat bereids in den wapenhandel geoëffend wierd, op het eerste geroep van my off den Gesaghebber in den Oosthoek, tot adsistentie, alwaar gerequireerd word, te doen marcheeren;

Dat zyn Hoogheid nog afsonderlyk zoude expedieeren opene brieven voor den Sourabaya's Gezaghebber aan de Inlandsche regenten en hoofden in de landen om de Oost gelegen, met dezelfde orders om op het eerste requisiet te verschynen alwaar vereischt werd, ten einde hierdoor met het somtyds over en weder schryven geen tyd werd versuimd, waardoor er eenig oponthoud zoude kunnen worden te weeg gebragt;

Dat er te Souracarta zelfs, tot bystand van Samarang of daaromstreeks, bereids aan handen en in gereedheid waaren 5000 en meerdere manschappen van de beste en uitgeleesendste volkeren, bestaande in 48 compagnien infantery en 2 compagnien dragonders, alle op zyn Europees gekleed en gemonteert, en ook voor een groot gedeelte met snaphaanen en carabyns voorsien, en soowel geoëffend en geexerceerd dat ze met compagnien Europeesche militairen gelyk te stellen zyn.

En dewyl de Vorst geen bekwaamer veldheer over gemelde 5000 man wist uit te denken dan Pangerang Adipatty Mancoe Nagara, die vol vuur scheen om teegens de Engelschen, waarop geheel Java verbitterd is, te ageeren, waarom de Vorst, onder myne bewilliging en toestemming, het commando aan dien aanweesenden Prins opdroeg, wanneer die troupes hetzy te Samarang of op Batavia gerequireerd wierden; egter met die recommandatie aan den Pangerang Manco Nagara, dat, wyl Zyn Hoogheid de Keizer het oppergezag over die troupes in handen van my stelde, ook alle orders in het veld of waar die troupes zig mogten bevinden, letterlyk moesten worden

geobserveerd en nagekomen, mitsgaders dat hy Prins zorgen moest, om wanneer het leeger in het veld gerukt en aan de stranden was, er eene goede en scherpe discipline over gehouden wierd; dat er vooral geene excessen, nog ook geene verschillen tusschen de leegers van hem en die van den Sulthan exteerden, want dat het alsdan de tyd niet was met elkanderen te twisten, maar om met vereenigde magt de Compagnie te assisteeren. 'Twek alles gemelde Mancoe Nagara met de kragtigste verseekering en eede beloofde te zullen nakomen en observeeren, van welke maatregelen ik my alles goeds beloove en Uwe Hoog Edelheden de beste gevolgen zoude durven verzeekeren, te meer daar hy Mancoe Nagara zooveele plegtige betuigingen van welmeenendheid heeft gedaan, en my toen ik hem over het een en ander onderhield, en ook over zyne dwaase voornemens om met eene Banjareesche prinses te willen trouwen, waarin Uwe Hoog Edelheeden geensints bewilligden, gelyk hy ook betuigde daarvan voor altoos af te zien, met traanen die hem over de wangen rolden, in het byweesen van den Keizer en het opperhoofd van Stralendorff, my om den hals vallende, verzeekerde van voortaan zich altoos aan de orders en het goedvinden van de Compagnie, van den Keizer en van my te zullen onderwerpen, zonder afwyking in het een of ander, enz.

Vervolgens met den Sultan getreden zynde tot het maaken van de noodige schikkingen omtrent de door hem te verleenen adsistentie, ingevalle de Compagnie aan de stranden dan wel te Batavia door de vyanden mogte worden geattacqueerd, waaromtrent die vorst met alle bereidwilligheid, even als de Keyzer, al zyn magt tot hulpe en bystand van de Compagnie aanbood, en dat wel zoodra die mogte worden vereyscht; zeggende dat hy ruim 5000 kloeke en weerbaare soldaaten, gewoon aan den wapenhandel, in gereedheid had om op het eerste requisit naar Samarang af te zakken, mitsgaders dat alle zyne Mantjanagara'se volkeren oost- en westwaards wierden gedresseerd, en ook bereeds waaren geordonneerd om op het eerste bevel, alwaar die begeerd wierden, tot hulpe te komen; terwyl Z. H., straks na myn vertrek, den regent van het Djipan's district, den Tommogong Radeen Rongo Prowirodiridjo, die zig by myn aanweesen te Djoejocarta bevond, een schrander en iverig man, naar den Oosthoek zoude zenden, om in persoon met den Gezaghebber te Sourabaya de

noodige schikkingen en maatregelen tot eene spoedige en voldoende adsistentie te maaken, zonder daartoe eenige nadere ordres en last dientweegen van hem Sulthan af te wagten; omdat anders met het over en weeder schryven te veel tyd zoude verloopen, en het met de hulpe en adsistentie somwylen eens te laat worden. Zeggende de Vorst verders, dat er in de Mattarm altoos nog troupes tot eene spoedige adsistentie voor Batavia byeen te krygen waaren, om zoodra die gerequireerd wierden, over land naar derwaards te marcheeren. En wanneer ik den Vorst te kennen gaf, dat ingevalle zyne volkeren naar Samarang en de verdere stranden mogten worden gerequireerd, het opperbevel daarover aan my moest worden gedefereerd, was hy daarover niet alleen zeer meede in zyn schik, maar repliceerde teffens, dat hy aan den ryksbestierder Radeen Adipatty Danoriedjo, in het commando over die troepes stellende, zoude demandeeren om alle de orders van my te ontvangen en prompt uittevoeren; voegende daar nog by, dat ik met zyne volkeren geliefde te handelen naar regt en billykheid, en niemand wie hy ook zyn mogte, die niet de ordres prompt observeerde, te versooneen, maar ten scherpsten te straffen, alles met een opregte en welmeenende cordaatheid, die teffens des Sulthans iever en beleid kwam aan te toonen. Dit gevoegd by de goede exercitie van de meeste zyner onderdanen en de subordonnantie en dapperheid waaraan die gewoon zyn, zoo stel ik my vast en seker voor, dat zoo en wanneer het ter zaake komt, men alzoo veel nut van des Sulthans troupes zal kunnen belooven, dan die van den Keizer, omdat de volkeren van deese niet zoo veel aan de fatigues en strikte orders als subordonnantie gewoon zyn dan die van den Sulthan, op wiens bevel en wenk alles ten eersten moet worden geexecuteerd.

Uit het een en ander zal Uwe Hoog Edelheden blijken, hoe geeneegen en bereidwillig ook die Vorst zich heeft betoond om met onderlinge magt den vyand manmoedig te keer te gaan tot hulpe van de Compagnie; hebbende my zelfs op het laatste oogenblik, wanneer ik opstond om afscheid van hem te neemen, een aangenaam blyk van zyn gezindheid gegeven, toen hy met een glaasje wyn de conditie van 's vyands spoedige ondergang en de victorie van Compagnie's wapenen instelde en allerhartelykst wenschte.

By deese laatste onderhandeling met den Sulthan, heb ik het

point raakende de voor vyff à ses jaaren tot hem overgelopen onderhoorigen van den Pangerang Mancoë Nagara, die hy tot nog toe heeft geweigerd uit te leveren, ¹ en vermeld by Uwer Hoog Edelheden dispositie op de memorie van den Heer Raad extraordinair van der Burgh, best geoordeeld niet weder te moeten aanroeren, omdat die Vorst in een voorgaand discours my bereeds met een weigerend antwoord ter weder uitkeeringe van dezelve gezegd had, dat te Souracarta by Mancoë Nagara ook verscheidene van zyne onderdaanen zich ophielden, doch dat hy die nimmer of ooit wederom begeerde, omdat die alle bestonden in een hoop van vagebonden, en dat dezulken die nog naar derwaards de wyk mogten neemen van geen beeter alloooy waaren.

Maar wanneer ik den Sulthan kwam voor te stellen, dat het de voorzigtigheid vereisschen zoude om by de tegenwoordige tydsgesteldheid een aansienlyke quantiteit van ryst aan de stranden in voorraad te hebben, om wanneer de leegers der vorsten eens aldaar verscheinen mogten, alsdan aan dat voedsel geen gebrek te hebben, en dat ik dierhalven vryheid versogt om van zyne naastby gelegen landen zooveel ryst te moogen laten opkopen als te bekoomen zoude zyn, gaff Zyn Hoogheid niet alleen daartoe volkomen vryheid, te meer omdat het gewas gezeegend gereusseerd was, maar gaff aanstonds orders aan zyne regenten, om degeenen die ik tot den opkoop van ryst uitzond, in allen deele te faciliteren en te gemoet te koomen.

By myn aanweesen te Souracarta en Djocjocarta, 's Comps. forten off loges in oogenschouw genoomen hebbende, heb ik dezelve in eene zeer goede staat en order gevonden, en beide ook in zooverre volbouwd dat het alleen in deselve aan de voltooying der opperhoofd-woningen en de besolderingen van eenige andere gebouwen nog kwam te ontbreken, welk werk men te Souracarta heeft moeten staaken, uit hoofde van dat de kruk der zaagmoolen aldaar gebrooken was, waardoor men van de benoodigde planken en andere houtwerken ontriefd geworden was; inmiddels dat ik de opperhoofden op het ernstigste gerecommandeerd heb om te zorgen, dat ook het weinige dat er nog in die loges manqueerde zoodra mogelyk voltooid wierd.

Van de qualificatie Uwer Hoog Edelheden, om ook de comptoiren

¹ Zie Deel XI, blz. 307, 308.

bewesten Samarang tot Tagal toe te gaan opneemen, zal ik zonder wettige verhindernissen tegen het laat van deese maand gebruik maaken, wanneer alsdan de Javaansche poeassa of vasten voorby zyn zal; terwyl ik met de in het aanstaande voorjaar te doene reise naar de om de oost van Samarang gelegen comptoiren, de vryheid gebruiken zal de nadere qualificatie daartoe van Uwe Hoog Edelheeden te verzoeken.

Ik geeve my de hooge eere met de meeste veneratie en hoogachtung te blyven, enz.

(w. get.) Js. Siberg.

Samarang, den 5 September anno 1781.

II. Resolutie van Gouvern. Gen. en Rade van Indie, omtrent de vrye vaart en handel (uittreksel).

Dingsdag, den 9 October 1781.

Op enz.

De Heeren Raden David Joan Smith en Hendrik van Stockum, ter voldoening aan de resolutie dezer Tafel van 23 Febr. II., de in A^o. 1778 herdrukte Orders op de vrye vaart ¹ op nieuw geexamineerd, en nopens de veranderingen die daarin uithoofde van voors. resolutie of uit aanmerking der veranderde constitutie dienen te worden gemaakt, overgegeven hebbende een ampel bericht vervattende Hun Ed. consideratien op dat sujet, zoo is goedgevonden en verstaan:

Bij het derde artikel,

d.) het verbod tegen den handel in Javasche en Cheribonsche suiker te royeeren, en in dies stede by de nieuwe Orders te stellen:

„De handel in alle soorten van Javasche en Cheribonsche suiker, en invoer alhier en te Malacca, blyft vry, tot wederopzeggens toe, mits by uitvoer of overscheep ter reede alhier en te Malacca . . 12 st. per picol betaald worden.

¹ Zie de Resolutie op de Vrije vaart en handel van 9 April 1778, in Deel XI onder N^o. I.

g.) den verboden aanbreng van kippings of pitjes eenlijk bepaald te laten tot Tonkinsche en Palembangsche, en dus de woorden Chinasche en Japansche by de nieuwe Orders te excuseren.

By het twaalfde artikel:

bekend te stellen dat degenen die genegen zyn van Malacca naar de Chinasche kust te varen, ook gepermitteerd zal zyn om van daar terugkeerende den cours te stellen hetzy naar Malacca of naar Batavia, na hunne verkiezing.

By het veertiende artikel:

de woorden Malacca, Johore of Riouw wegtelaten, omdat men van het beletten der vaart uit China naar Johore of Riouw bereids heeft afgezien.

Het vyftiende artikel te veranderen als volgt:

„Van Batavia, Samarang, Sourabaya, Grissee, Madura (van waar men passen op Sourabaya moet halen) en Cheribon, is de vaart gepermitteerd naar Palembang, Malacca en daaromstreeks, Riouw daaronder begrepen, mits niet bewesten Malacca stevenende als met Malac'sche passen.

Het achttiende en negentiende artikel almede in dezer voegen te altereren, als:

„Alle inwoners van de plaatsen in straat Malacca gelegen, die van Malacca zelve en van Palembang word gepermitteerd, de ryst en andere benoedigdheden van Java en Cheribon zelve te halen, voor contanten dan wel voor voortbrengselen hunner landen, en ten dien einde direct derwaarts te mogen varen, mits die vaartuigen niet beladen zyn met Chinasche koopmanschappen, westersche lynwaden of zyden stoffen, veelmin met amfioen.

„De invoer en verkoop van Chinasche koopmanschappen word op alle plaatsen gehoorende onder het gebied of de gehoorzaamheid van de Compagnie aan een ieder toegestaan, onder deze bepaling nogtans, dat van de Chinasche goederen die niet van Batavia, of te Macassar of Malacca met de voor die comptoiren geaccordeerde jonken direct uit China worden aangebragt, dubbele tol zal worden geheven.

Alvorens te disponeren over het voorstel van de III. Smith en van Stockum, om aan de Ambonsche en Bendasche handelaars vryheid te verleen, van bepaaldelyk te mogen varen naar Sourabaya, Grissee en Samarang, en van daar weder naar die hoofdcomp-

toiren terug, de ministers aldaar te gelasten hunne consideratien daarop te suppediteren. En inmiddels de gepermitteerde vaart van Macasser, Ternate en Timor, voor zoover het aandoen van Java betreft, op den presenten voet te laten.

Op het eenendertigste artikel, te stellen:

„De invoer tot Batavia van lynwaden (buiten de aan de Comp. gereserveerde soorten), zydestoffen, koussen, katoen en alcativen van Malacca, is aan Bataviasche christenburgers en de officieren van Comp. schepen, met uitsluiting van alle anderen en dus ook van Malaccasche christenburgers, gepermitteerd, onder betaling van enz.

Voorts, belangende de Orders voor de vaart om de West van Indie, tot opheldering van het elfde artikel bekend te stellen:

dat de Bataviasche ingezetenen, die met hunne schepen en mindere vaartuigen naar de West van Indie navigeren, in de eerste plaats de hoofdcomptoiren moeten aandoen, maar, daar niet verkiezende te lossen, zy dan zoodanige nadere passen naar de onder dat hoofdcomptoir sorterende residentien of naar vreemde etablissementen kunnen verzoeken, als zy geraden zullen vinden.

En daarby nog te voegen, dat de vaart en handel van Batavia direct naar de Fransche Eilanden mede is gepermitteerd. . . .

III. De Gouverneur-Generaal W. A. Alting en Rade van Indie aan
Z. D. H. en de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp.

Batavia, 29 December 1781.

WelEdele Hoog Agtbare, enz.

De noodzakelykheid waarin wy zyn, om mits den ontstanen oorlog en het niet versenden van retourschepen dit jaar, van de Sweedsche en Deensche Chinavaarders, die in hunne terugreise straat Sunda passeeren gebruik te maken, ten cinde daarmede aan UWEd. Hoogagtb. af te senden ons generaal verslag van het voorgevallene soo te deser hoofdplaatse als de subalterne comptoiren, heeft ons teffens gebragt in de verpligting om dat verslag zooveel te ver-

vroegen, dat de papieren des mogelyk tydig genoeg vervaardigd en naar den mond van straat Sunda gebragt konnen worden, tegen den tyd op welken die schepen gewoonlyk aldaar passeren, en welke schikking dan ook ten onvermydelyken gevolge heeft gehad, dat die beschryving byzonder omtrent de oostersche gouvernementen en ook ten opsigte van dese hoofdplaatse soo volkomen volledig niet heeft kunnen vallen als anders geschiedt

Met opsigt tot *Java's Noordoostkust*

De fortificatien, die sedert de oorlogsdeclaratie der Engelschen tegen onze republieq noodig geoordeeld en geextruceerd zyn, waaroontrent wy ons aan onze brieven van 5 en 9 July refereeren, zyn die van Samarang, Sourabaya en Banjoewangie gerepareerd, en die aan de Hoven van Souracarta en Djocjocarta in een goeden staat bevonden, terwyl wy ter vermeerdering der artilleristen den 5 Juli qualificatie hebben gegeven, om niet alleen eenige knappe inlanders tot dat werk in dienst te nemen, maar ook, zoo als hier geschiedt, eenige bequame militairen en matrosen te animeren om het manœvreren by 't canon te leeren

Omtrent de *inlandsche zaken*

Kunnen wy verzekeren, dat niet alleen alles in rust en met de Comp. in eene goede harmonie is, maar dat ons ook uitmuntende en treffende blyken van der vorsten welmeenendheid en getrouwe aankleving zyn voorgekomen ter gelegenheid van de door den Gouverneur gedane hofreise

Voornamentlyk heeft de Keyser zig erkent als een kind van de Maatsy., en verzekerd liever alles ja zyn leven te willen wagen dan de Compagnie te verlaten, en niet alleen voegzaamheid en inschikelykheid betoond zoo met opzigt tot de door den Gouverneur gedaan propositie om in plaats van den by dien vorst in disgratie geraakten ryksbestierder Sasra Diningrat den Cadoes regent Manco Judo met die waardigheid te bekleeden, en 's Gouverneurs voorslag om niet-tegenstaande de geneigdheid tot het kiezen van een buitenlandsche prinsesse voor zyn zoon Pangerang Adipatty Anom zig tot de dogter van den Pamacassangs regent te bepalen, als ten aanzien der hulde die door den ryksbestierder en zyne verdere zendelingen, schoon de Sulthan dit standvastig gedeclineert heeft, weder te Samarang is gedaan, na een eigenwilligen aandrang dat zulks mogt

geschieden, en onder aanbieding van een naar 's lands smaak heerlyk en uytgesogt present.

De Sulthan volhardde, gelyk zoo even gezegd is, in desselvs opinie dat het doen van de hulde te Samarang hem tot kleinagting zoude strekken, dog niet gelyk bevorens, omdat hy die daad vernederend aanmerkte ¹, maar uit bedugting dat hy na een bestendige weigering in 1779 en 1780 thans daartoe zonder nadere redenen zeer faciel overgaande, zig voor den Keizer en zyn Hoff mogt belaggelyk maken, onder aanbieding van verscheidene propositien tot redres weshalve de Gouverneur, nithoofde van Z. Hs. in anderen opzigte betoonde welmeenendheid en vriendschap Z. H. voor ditmaal heeft laten volstaan met de aanbieding, en de saak laten berusten

De prins Aria Mancoenagara heeft by 's Gouverneurs aanwezen aan het Hof van den Keizer, mede vele plegtige betuigingen van welmeenendheid gedaan en van zyn voornemen om eene Banjareesche princes te trouwen afgezien, terwyl hy op 's Gouverneurs voordragt door den Keizer met nieuw bewesene weldaden verplicht is, alzoo een zynere zoogenaamde Mas Hobok ² met eene natuurlyke dogter van dien vorst in den echt verbonden is, en twee andere zoons genaamd Maas Soeria Reksoemo en Maas Soeria Dipoera bevordert zyn, de eerstgenoemde tot regent van een deel des landschaps Pro-norogo en de tweede tot bepatty van den ryksbestierder.

In het district van Balemboang is de post Poegar, om de wille van de ongezondheid der plaats en omdat dezelve tot het oogmerk van de aanhouding niet dienstig bevonden was, opgebroken ³, nadat het daartegenover liggend eiland Noesa Barong alvorens was gevisiteerd, wanneer hetzelve reeds ten eenemale verwilderd is bevonden. . . . Mits de gemelde verandering, is verder noodig gecoordeeld Passourouang in staat te stellen om de onder hetzelve gestelde post Lamadjang van de noodige manschap te versterken, maar op deze schikkingen, sedert nader ontvangen tyding van den door Engeland gedeclareerden oorlog, nadere en andere gevolgd zynde, gedragen wy ons dienaangaande aan ons secreet schryven aan den Gouverneur dd. 21 Septber.

1 Zie deel XI, blz. 392, 410—11.

2 Deze uitdrukking is voor de beste kenners der Javaansche taal onverstaanbaar.

3 Zie Deel XI, blz. 493.

In Ooster-Baleboangang wierd in het voorjaar ontdekt een hoop swervende ingezetenen, waarom wy den 29 May qualificatie gaven om 45 à 50 Maleyers in dienst te nemen om tegen hen gebruikt te worden, dog met ernstige recomandatatie om zoowel voor als onder het gebruik van geweldige middelen, steeds en zooveel immer mogelijk zou zyn den vriendelyken en zagten weg in te slaan, wanneer wy den 5 July omdat men het vermoeden had dat die menschen uyt vreeze voor eenen zoogenaamden Pangerang Singuo teruggehouden wierden sig aan de Comp. te submitteren, eene premie van 4 à 500 sp. realen gesteld hebben op het hoofd van dezen gewaanden pangerang; en dewyl de sedert opgekomen omstandigheden het gebruik van geweld allezins ontraden, hebben wy den 17 July geapprobeerd 's Gouverneurs voornemen om behalven het stellen van gemelde premie, hen eenelyk langs den weg van vriendelykheid tot onderwerping aan te lokken, en by eene verdere halstarrigheid te doen gadeslaan en te beletten dat zy niets nadeeligs tenteeren. Voorts hebben wy uyt compassie met de nog al ongunstige gesteldheid der inwoonders van Baleboangang, hen nogmaals en ook die van Banjer, Passourouang en Bangil voor drie jaren gelibereerd van alle contributien en belastingen, in hoope dat men door den tyd dat land tot verhaal zal zien geraken en de Comp. van deze gunstbewyzing een dubbel genot zal hebben. Inmiddels is door ons egter ordre gegeven tot een onderzoek der paarlbanken omstreeks Oeloepampang, hetwelk in het aanstaand voorjaar staat te geschieden.

De panembahan van Madura en de regent van Sumanap hebben wel verzoek gedaan, dat de door hen voor Macassar bezorgde en aldaar sedert eenigen tyd militierende hulptroupen zoodra maar eenigzins gemist konden worden mogten worden teruggezonden, gelyk omtrent een groot gedeelte is geschied; dog zy hebben desniettemin, by de nader gedane eischen van 400 man voor Ceylon en 1000 koppen voor Batavia, door eene spoedige overzending van die manschap onder hunne officieren, alle welmeenendheid en trouwe betoond, welke wy van hen konden verwagten

Cheribon. Sulthan Seppoe aangaande, bedeelde de resident den 24 April dat dezelve krankzinnig was. Wy gaven daarop den 25 Mei ordre, dat de resident verzeld van den oppermeester, van Zyn Hooghs. toestand oculaire inspectie zoude nemen, dog terwyl

hiertoe vergeefs kans gezogt wierd, adresseerden zig de pangerang Adepatty Anum, de beide ooms van den Sultan, de ryksbestierder en de priester van 's vorsten tempel by brieven aan ons, met verzoek om de afhankelykheid der gezamentlyke princen en hoofden van gemelden Sultan uyt hoofde van zyne krankzinnigheid op te heffen, en den kroonprins Pangerang Aria Koelon ¹ met een superieur gezag en autoriteit onder den titel van Sulthan Moeda te voorzien. Dewyl ons daardoor op eene zekere wyze kwam te consteren, dat die vorst zig metterdaad in den beklagenwaardigen toestand bevond, zoo hebben wy om eene reeds twee jaren geduurd hebbende regeeringsloosheid aan dat hof en de daaruit spruitende ongelukkige gevolgen voor de onderdanen te doen eindigen, het aan ons gedaan verzoek toegestaan, en den voormelden pangerang Koelon tot Sultan Moeda aangesteld, onder voorwaarde dat hy het gezag en de regering zal administreren tot het herstel van den krankzinnigen vorst, om die alsdan aan Zyn Hoogheid weder over te geven, waartoe dezelve zig by een schriftelyk bewys heeft verbonden, en ook om zyn ongelukkige broeder gedurende zyne krankzinnigheid niet alleen met alle bescheidenheid en distinctie te behandelen, maar dien vorst ook naar redelykheid een billyk bestaan te geven.

Aangaande *Bantam*, zyn den 5n November reeds gedeeltelyk en worden thans overigens aangeboden de sedert 1 January jl. vandaar ontvangen brieven.

Onder de inlandsche zaken moeten wy voornamentlyk aanhalen, dat de Koning in zyne te meermalen gemelde aankleefing aan de Comp. volhardt en daarvan nadere verzekering en blyken heeft gegeven, voornamentlyk in een onlangs met den Commandeur gehouden conferentie, ter gelegenheid van welke die vorst betuyging heeft gedaan, dat behalve de gerequireerde adsistentie, zooals die by de contracten bedongen is, daarenboven nog op alle mogelyke adsistentie in cas van vyandelyken aanval kan worden staat gemaakt, hebbende zelfs versogt, dat wy de magt souden bepalen welke Z. II. des noods ter hulpe herwaarts zou zenden.

Batavia. . . . By onse jongste eerbiedige van 5 Nov. hebben

1 Zie Deel XI, blz. 288, waar deze Aria Kielen genoemd wordt.

Hageman (•Handleiding•) schijnt van het hier medegedeelde niets te weten.

wy slegts kortelyk en als by preteritie gewag gemaakt van de verandering, die wy hadden gemaakt in de nieuwe schikkingen in a^o 1778 op de *particuliere vaart en handel* beraamd, en derhalven zullen wy daarvan hier ter plaatse een volledig verslag ter neder stellen; waartoe overgaande melden wy, dat by de op 6 febr. afgelopen besoigne over de memorie door den heer Raad extraord. J. R. van der Burgh als afgaand Gouverneur en Directeur van Java's N. Oost-kust aan ZEds. vervanger het daarby voorkomende point rakende de particuliere vaart en handel buyten dispositie gebleven zynde, met intentie om daarover nader de gedagten te laten gaan, en sedert by eene afzonderlyke rondlezing andermaal geresumeert wesende de resolutie, tot inkrimping van de vaart van Java, Madura en Cheribon naar Palembang, Malacca en plaatsen in de straat van dien naam, zoomede tot tegengang van de vaart der Chinasche Jonken door straat Malacca, behalve jaarlyks een voor Macassar, twee voor Banjermassing, en allen die den wil herwaarts hebben, den 9 April 1778 by ons genomen, — is dat onderwerp ter sessie van den 23 february op nieuw in deliberatie gelegd, ten einde de noodige besluiten te nemen om op de best voegelykste wyze te temperen het bezwaarlyke dat in de executie der by bovengen. resolutie gearresteerde orders ten nadeele van den particulieren handelaar lag opgesloten, alsoo die ordres, gelyk by resolutie van 4 dec. 1780 nog was aangemerkt, niet dan met veel schade, moeite en gevaar, ja zelfs veelyds onmogelyk geobserveerd konden worden. Hierop kwam by ons als sovele pointen van gewigt en consideratie in overweging, dat het oogmerk, 't welk men door het nemen der resolutie van den 19 April 1778 en het arresteren van de daaruit voortgevloede biljetten had gehoopt te bereyken, was geweest eensdeels, het licentieuse van de vaart en handel tusschen Java en Malacca door geschikte maatregelen paal en perk te stellen, ten einde Batavia als de hoofdplaats te favoriseren en Java en Malacca door geschikte deelen mede staande te houden, en ten anderen de illegitime vaart der Chinesen direct uit China naar Malacca en andere daaromstreeks liggende plaatsen door klemmende middelen tegen te gaan en te beletten; dog dat de uytkomst evenals in vroeger jaren van agteren had bewezen, dat in stede van het effect daarvan te ontwaren, de handel op Java en Malacca dermate in verval was geraakt, dat de

Heer van der Burgh behalve verscheyde aangetoonde nadeelige gevolgen voor de Maatsy. en hare onderhorigen op Java, Cheribon en Malacca, indien daarin niet spoedig voorzien en de overwalsche vaart weder op den vorigen voet gesteld werd, eene geheele vernietiging van die voor Java voornaamste tak van commercie meende te mogen voorspellen; dat ook de Malaccasche Ministers, ongerekend eene vroegere vertooning van het nadeel, door de voormelde limitatie op de vaart van Malacca naar Java veroorzaakt wordende, jongst wegens de blykbare verslapping van de particuliere vaart en handel sedert de executie van het verbod tegen de vaart der Chinesche jonken derwaarts en de daaruit voortgesproten ruïneuse gevolgen voor de welvaart der ingezetenen, aan de inlandsche hoofden niet hadden kunnen weigeren zig met een request aan ons te adresseren om eene gunstige intrekking van dat interdict te solliciteren, byzonder ook by overweging dat Comps. domainen te Malacca, die voor 1777 verpagt zyn geweest tot 97255 Rds. voor 1781 gedaald zyn tot 75730 Rsd., of 21500 beneden. 1777; — dat de Handelsocieteit te Aymuy had gecommuniceert, dat schoon zy by het verbod tegen de vaart naar Malacca een groot verlies had, zy egter aan de ordres daaromtrent van 1778 zig zouden onderwerpen, maar Johor niet konden missen, zonder van den handel ter zee geheel af te zien; dat men ook onvermogene was het besluit van 9 April 1778 om de jonken, die door straat Malacca elders anders dan naar deze hoofdplaatse tragten te varen, of plaatsen aandoen alwaar de vorsten des lands door exclusive contracten aan de Nederl. O. I. C. verbonden zyn, door de kruissers te doen arresteren en herwaarts te zenden, in de tegenwoordige onmagt aan volk, ter executie te stellen, en het laatste gedeelte van dien zelfs zou stryden tegen het regt der volken.; dat het in zelve voegen bezwaarlyk viel behoorlyke zorge te dragen op de prompte nakoming van het verbod tegen den invoer, zoo hier als te Amboina, Banda, Ternate, Macasser, Java en Cheribon van Chinasche waren, die niet eerst te dezer hoofdplaatse direct uit China waren aangebragt

Om alle deze en inzonderheid nog op fundament van de in de praemissen der meergen. resolutie van 9 April 1778 aangehaalde aanmerkingen: dat namentlyk het favoriseren van de vryheid in de

negotie en het opheffen van restrictieve bepalingen en dwangmiddelen. . . . den handel hoe langs hoe meer in bloei doet toenemen en geëxtendeerd worden, mits men in staat en attent is om, met behoud van die vryheid, de sluikeryen in verboden en contrabande waren te beletten, — resolveerden wy by resolutie van 23 february, 1°. voortaan jaarlyks een jonk uit China op Malakka toe te laten, tegen betaling derzelfde tolln als vóór 1778, 2°. de directe invoer op Java, buiten Batavia en Cheribon, van Chinesche waren mede toe te laten, tegen betaling aldaar van dubbele tol ¹ enz.

IV. De Gouverneur Generaal en Rade van Indie aan den Gouverneur van Java.

Batavia, 5 February 1782.

Erntfeste, enz.

Geenzints gestigt over het versmadend gedrag van den Panembahan van Madura ten aanzien van zyn broeder, den waardigen Regent van Sidayoc, mishaaft ons insonderheid ten allerhoogste het dwaas en misselyk bestier van dien regent, de verwaarloosde administratie van het land Madura, door den blinden afstand van zyn geheele gezag aan den snooden en intriganten paap Mamoed, gelyk wy zulks beschreven vinden by UEd. aparte van den 14 January p^o, en waarvan de omstandigheden by het berigt van den Bancallangs commandant Morgenstern al vry bedenkelyk voorkomen ².

¹ Dit gedeelte bij verkorting medegedeeld, wegens de bijzondere langwyligheid van den brief.

Zie n°. II hiervoor.

² Het berigt van *Sibery* van 14 Januarij luidde: „Ik vind my in de noodsaekelykheid gesteld om UHE. kennis te geven van het gedrag van den Panembahan van Madura, te meer daar de zaak, die ik te vergeefs getragt heb uit den weg te ruimen, wel eens van zeer onnangename gevolgen kon worden, indien niet intyds door voorzigtige maatregelen werd tegengegaan. Uit de nevensgaande brieven zullen UHE. beoogen, met welk een minagting de Panembahan zyu braven broeder, den Radeen Tommongong van Sidayoc heeft behandelt, welke haat vooraamelyk ontstaat door opstokingen van zekeren zich te Madura bevindenden dweeper of paap, in name Mamoed, aan wien de Prins niet alleen in alle voorkomende zaeken het oor verleent, maar ook, zelfs door denzelven geregeerd wordende, zich tot langheden laat verleiden,

Wy beschouwen dit gedrag met UEd. als in alle opzigten strydig met de verbintenissen, welke de Prins schuldig is natekomen, en oordeelen teffens dat, naarmate de gevolgen daarvan gevaarlyk kunnen worden, de nootsakelykheid des te grooter is om daartegen met allen spoed op de efficacieuste wyze te voorzien, en aldus het quaad in de geboorte te smoren.

Ten dien einde onse deliberatien met relatie tot dit sujet sooveel mogelyk verhaast hebbende, laten wy dese dienen om UEd. ten spoedigste te voorsien van onse ordres, waarnaar dese uitsigtelyke affaire sal moeten behandeld worden.

Vooraf dan approberende hetgeen dienaangaande bereids door UE. is te werk gesteld, gelasten wy U verder, om, ter gelegenheid dat gemelde Prins door UEd. soude worden geordonneert sig in 't begin van de aanstaande maand Maart te Samarang te vervoegen, tot prestatie der verpligte hulde aan den onderget. Gouverneur Generaal, en waarop UEd., indien die Prins soms dese verschyning op 't een of ander pretext mogt tragten te delayeren, met allen ernst zal moeten urgeren, onder voorhouding dat UEd. eenige zaken apart en mondeling met hem te verhandelen heeft, — alsdan

en zaken onderneemt die strydig zyn met de door hem by deszelfs aanstelling tot Prins-Regent van Madura plegtig bezworene voorwaarden. En wel, ten principale, met zich het regt aantematigen om den Maduresen Bepatty Mangoe Nagara het gezag te ontnemen, en daarmede den dweeper Mamood te favoriseren, dien de Prins ook publicq op de passebaan tot Niaka of Groot-Mantrie heeft laten voorstellen, en verscheidene andere mantries door deezen zynen mignon doet afzetten, en in diens plaats gunstelingen van Mamood laat aanstellen. Behalve nog de verdere willekeurige directie, die de Panembahan, op raad van Mamood, in zyne districten oefent, met den Chinezen hunne gehuurde landeryen af te nemen, en die menschen broodcloos makende nootsaeken sal sig met der woon van daar te verwyderen, en daardoor het land exposceren aan eene vry mindere leverantie van producten dan bevorens. "

De *Gezaghebber van den Oosthoek* voegde, op grond der vertrouwelyke mededeelingen van *Morgenstern*, daarby: "Mamood heeft den Panembahan reeds voorspeld, dat er binnen drie maanden eene heele verandering in Madura sal zyn Die schurk is wel soo doortrapt dat hy weet, zyn gedrag en gezag onder onze regeering niet duren kan, en hy heeft wel sooveel magt op den Prins dat hy hem geheel Engelsch soude maken Ann Morgenstern is verhaald, dat de Panembahan sig al soude hebben uitgelaten, dat, als de Engelschen van den zee kant en de Sultan, die ook niet Compagniesgeziend is, van den landkant samenspannen, de Compagnie het absoluut verliesen moet, wyl sy te swak is. "

(*Siberg aan Gouvern. Gen. en Rade, 14 January 1782, en van der Niepoort aan Siberg, 31 December 1781.*)

den om veele redenen voor Madura hoogst schadelyken paap Mamoed, soo hy den Panembahan te Samarang verselt, daar ter plaatse, dog anders, en indien hy te Madura mogt blyven, by absentie van den Prins, op de minst commotie en gerugt makende wyze, te doen ligten, en wel geseecureerd herwaarts te senden, om voor altoos de gelegenheid benomen te worden zyne quade desseinen te hervatten.

Wy verwachten, dat de Prins schuldpligtig sal voldoen aan de geordonneerde overkomst; dog, indien het onverhoopt mogt gebeuren dat hy agterbleef, soo recommanderen en qualificeren wy UEd. om met het opperhoofd van der Niepoort de noodige maatregelen voorzigtig te nemen, dat het oogmerk seeker bereikt worde; al ware het ook des noods *met opligting van den Prins*, soo hy ongehoorsaam blyft en hem verder laat misleiden. Welk laatste middel egter alleen en niet anders sal geemployeert mogen worden, ten ware alle andere middelen vrugteloos of niet toereikende mogten zyn, en ten ware UEd. zelfs in de executie deser ordre een merkelyk gevaar mogt stellen.

Het verloop der Sumanapsche hulptroupen thans dermate excessief geworden zynde, dat wy genoodzaakt zyn geweest eene der vyf compagnien, die nog maar 62 koppen sterk was, in te trekken, de officieren af te danken, en de gemeenen te verdeelen onder de overige compagnien, van welke eerste ook reeds 58, van de tweede 34 en van de derde 39 man was gedeserteerd, geven wy UEd. ook hiervan kennis by deese, om den Regent van Sumanap met ernst te kunnen voorhouden welk slecht volk hy herwaarts gesonden heeft.

Waarmede, na groete, blyven enz.

V. Akte van onderwerping van den Pangerang van Bawean. ¹

Ik ondergeteekende Pourbo Ngoro, door de benevolentie van de doorlugtige Generaale Nederlandsche Geoctroyeerde Oost Indische Compagnie althans regent van het eyland Lubok, in de wandeling

¹ Zie Deel XI, blz. 436 noot, en het Tijds. Ind. T. L. V. k., IX, blz. 291.

genaamd de Baviaan, onder den titel en eernaam van Pangerang, verklaare en verbindt my by deese neevens alle myne hoofden, zoo groote als kleine op het voorschreven eyland, tot de nakominge der ondervolgende voorwaarden, welke ik beloove getrouwelyk te sullen observeeren en doen observeeren.

Artikel I.

Dat ik de voorschreven doorlugtige Nederlandsche Oost Indische Maatschappy in het regentschap en bestier van haar eyland Lubok off de Baviaan, welke in den jaare 1749, met de Javasche stranden, meede door den Keizer van Java den Soesoehoenang Pacoeboeana Senapatty Ingalaya Abdul Rachman Sahidin Panatagama is afgestaan off meer daaronder begreepen is geweest, als myne wettige landsheer erkenne, en dat ik mitsdien gemelde Compagnie oversulks ook gehouw en getrouw weesen, en den dienst als regent met alle oplettendheid, gehoorszaamheid en iever waarneemen sal, agtervolgens de beveelen die my van tyd tot tyd zullen worden gegeven, hetzy van Hunne Hoog Edelheeden den Heere Gouverneur Generaal en de Raaden van Indie te Batavia, dan wel van den Heere Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostkust.

Art. II.

Dat ik voor vast alle jaaren eens, en wel in de maand April of Mey, in persoon op Samarang verscheinen zal, en voorts ook zoo dikwils als het gerequireerd word, hetzy te Samarang of te Batavia, om myne eerbied te bewyzen aan de Compagnie, mynen opperheer, aan wien ik myn welvaart te danken hebbe.

Art. III.

Dat ik met geene koningen, vorsten, regenten, hoofden of wie het ook zyn mogte, evenmin als met andere die niet neevens my onder de Compagnie sorteeren, en vooral met niemand buiten Java, geen gemeenschap ofte correspondentie houden zal, zonder daartoe erlangde speciaale permissie van den Heere Gouverneur en Directeur te Samarang.

Art. IV.

Dat ik ook eeven daarom my met de negotie, die buyten op het eyland Lubok of de Baviaan gedreeven word, niet verder zal bemoeien als de Compagnie my komt te ordonneeren en toelaten zal, en dat

ik daarenteegen met alle trouwe en oplettendheid zal trachten te waken, keeren en tegengaan alle sluykeryen en alles wat tot nadeel van Compagnies negotie of inkomsten mogte worden in het werk gesteld, het zy in amphioen, speceryen, lywaaten ofte andere artikulen van handel of negotie, zoo van de Overwal, van Java, Balie en de verdere eylanden en plaatsen daar beoosten leggende, als van Borneo of elders, van waar ofte waarna toe het zoude moogen weesen.

Art. V.

Dat ik geene vaartuygen van wat soort die ook mogten weesen, buyten die van Java, welke met behoorlyke passen voorsien syn, zal admitteeren, maar dezulke die met geene passen gemunieert zyn afwyzen, of in beslag neemen en naar Samarang ter dispositie van den Heere Gouverneur en Raad oversenden, of daarvan ten eersten kennisse geven.

Art. VI.

Dat ik ook geene vaartuygen hoegenaamd van eenige der Overwalsche plaatsen, hetzy Malacca, Palembang, Johor, Riouw ofte eenige daaromstreeks geleeene plaatsen, mitsgaders geene van de Ceramse kust, Borneo ofte eenige om de Oost, Noord of West gelegene plaats, schoon die ook van passen mogten zyn voorzien, zal admitteeren, maar deselve afwyzen, en buyten de verstrekking van drinkwater geen gerieflykheeden bewyzen, veel minder met deselve zelfs eenige de minste handel dryven.

Art. VII.

Dat ik alle vaartuygen, hetzy aan Compagnies onderdannen ofte aan die van vreemde mogentheeden of natien behoorende, en komende van off de wil hebbende na eenige der plaatsen waarop de vaart verboden is, waaronder speciaal behooren Bancoeloe, de Ceramse kust en andere in de groote Oost gelegene plaatsen meer, mitsgaders de vaartuygen der zeeroovers en andere nadeelige traffiquanten, zal aanhouden, en des moogelyk in arrest neemen en naar Samarang zenden, dog my daartoe niet in staat bevindende, alsdan direct daarvan naar Samarang, Sourabaya of enig ander naastby geleegeen comptoir op Java kennisse te geven en vandaar de noodige adsistentie te verzoeken; waartoe ik my verpligt altoos twee à drie

bekwaame vaartuygen met de noodige manschappen in gereedheid te zullen houden, en om teffens ook te dienen tot kennisgeving van alle voorkomende of voorvallende gebeurtenissen, hetzy dat dezelve relatie hebben op het regentschap de Baviaan zelfs, dan wel op het belang van de Compagnie in 't gemeen, zoo door het inkomen van deese off geene gerugten, off by ontwaringe van scheepen van vreemde natien of mogendheden.

Art. VIII.

Dat ik geene van myne eigene vaartuygen, nog ook geene van die der ingezeetenen op het eyland de Baviaan, naar eenig ander plaats op Java zenden zal ter afhaal van ryst, pady en andere producten, als alleen naar Samarang, Sourabaya en Grissee, naar werwaards die vaartuygen dan ook van de noodige passen zullen worden voorzien, en van daar terugkeerende, insgelyks gemunieerd syn van een behoorlyke Hollandse pas, even als van het eene comptoir naar het ander op Java geschied, waarop de qualiteit van het vaartuig, het getal der manschappen en waarin de lading bestaat, specifiek moet bekend staan.

Art. IX.

Dat ik ook geene vaartuigen op de Baviaan thuishoorende naar eenige der gepermitteerde Overwalsche plaatsen ten handel zal laten vertrekken, dan alvorens daarvoor met een behoorlyke pas, hetzy van Samarang, Sourabaya of Grissee te weesen voorsien, vanwaar ik die bevoorens teegens de ordinaire betaaling zal laten verzoeken en afhaalen, en daarby getrouwelyk opgeeven de groote van het vaartuig, het getal der manschappen, waarin zoowel de lading als de ammunitie tot defensie bestaat, mitsgaders dat alle de op Baviaan thuishoorende vaartuygen by hunne terugkomste van de Overwalsche plaatsen, eerst de rheede van Samarang, Sourabaya of Grissee zullen aandoen, ten einde aldaar naar de ordre te werden gevisiteerd en geexamineerd, off ook eenige contrabande off verboden waaren gelaaden hebben, en om vervolgens nadat van de visitatie met een bewys zullen weesen voorsien, verder naar de Baviaan te stevenen, zonder eenig ander plaats op Java of Madura buyten zeenood aan te doen, ingevalle sy mogte goedvinden van de geheele laading na derwaarts te vervoeren.

Art. X.

Dat ik direct nog indirect geen hulpe nog adsistentie verleenen zal aan dezulken die in oorlog off vyandschap met de Compagnie zyn, nog ook aan dezelve op eenigerly wyze geen toevoer van ryst, pady nog andere levensmiddelen bezorgen, maar daarentegen hetzelfde zooveel mogelyk is tragten tegen te gaan en te beletten, mitsgaders ook, om wanneer het eyland de Baviaan door dezulken vyandelyk werd geattacqueerd oft aangevallen, dezelve behoorlyk en naar uiterste vermogen te defendeeren, en des doenlyk de vyanden van de Compagnie te verjagen en te vernielen.

Art. XI.

Dat ik en alle de ingezeetenen op de Baviaan voortaan geene vaartuygen op Joana, Rembang, Lassum, Touban of enig ander plaats op Java zal laten aanbouwen of inkoopen, nog ook die niet op de Baviaan zelve aantimmeren, grooter dan van vyff lasten, zonder alvoorens daartoe de noodige permissie van den Heere Gouverneur en Directeur te Samarang te hebben erlangd, nog ook niet zonder van een zoodanig vaartuig te weesen voorsien, met het behoorlyk transport of bewys van eigendom, veel minder dat ik my emancipeeren zal, om een ofte meer vaartuigen aan enige vreemde natie, die niet onder het ressort van de Compagnie behoord, te veralieneren ofte verkoopen, zonder ook alvoorens daartoe speciale permissie te hebben erlangd.

Art. XII.

Wyders beloove ik nevens myne hoofden geene zaaken van eenige aangelegenheid, de onderdaanen op de Baviaan betreffende, aff te doen dan met communicatie en toestemming van den Heer Gouverneur en Directeur te Samarang, maar dat ik alle delinquanten en misdadigers voortaan naar de order van de Compagnie zal renvoyeeren aan den Landraad te Samarang, en my eenelyk te vreden houden met de afdoening van kleine geschillen van weinig belang.

Art. XIII.

Gelyk ik ook in het algemeen beloove de onderdanen van 's Compagnies eyland de Baviaan, zoowel groote als kleine onder myn

opzigt zig bevindende, in alle regt en billykheid te behandelen, geene nieuwe lasten op te leggen, geene van myne hoofden te verstooten, te verongelyken of te verwisselen, maar dat ik, wanneer iemand van deselve zig ontrouw off onvroomelyk teegens my off nog zooveel meer tegens de Compagnie gedragen mogte, alvorens daarvan kennisse geeven en adsistentie verzoeken zal, en des noods tot eene provisionele arresteering van desselvs persoon en goederen overgaande, alsdan de zaak overgevende ter decisie van den Heere Gouverneur en Directeur te Samarang.

Art. XIII.

Wyders beloove ik, dat ik met een ieder geduurig in alle vrede en vriendschap zal trachten te leven, mitsgaders myne onderhoorige onder den anderen ook alle vrede en vriendschap doen onderhouden.

Art. XV.

Eindelyk en ten laatsten, dat ik in alle extraordinaire voorvallen, waarvan in deesen niet speciaal is gesprooken en die in der tyd eenige naadere bepaaling mogte requireeren, my aan het goedvinden van de Compagnie gedragen, en de ordres die daaromtrent hetzy in kas van eenige verandering ofte andersints mogte gegeven worden, zoowel met iever en vleyt zal obedieeren, als ik tot een teeken en bewys dat ik den inhoud deeser acte en de daarby gedaane beloften en verbintenissen zonder de minste afwyking heylig zal nakoomen en doen nakomen, mitsgaders onderhouden en doen onderhouden, zonder de minste tegenspraak deese acte van verband, neevens nog twee van gelyken inhoud, met myn hand onderteekend en met myn zegel verseegeld hebbe, op den eed, die door my op heeden onder den Alcoran plegtig is afgelegd.

(w. get.) Pangerang Pourbo Nogoro.

Samarang, den 27 April anno 1782.

T'en mynen overstaan:

(w. get.) Js. Siberg.

VI. De Gouverneur Generaal en Rade van Indie aan den Com-
mandeur van Bantam.

Batavia, den 10 Juny 1782.

Erentfeste, enz.

Ons gedragende aan 't geen UEd. bereids door den Heer Gouverneur Gen. in antwoord is toegepast op deszelfs secreten brief van 7 dezer ¹, laten wy UE. hiernevens toekomen copie der instructie aan de kapiteins op de oorlogschepen „het Slot ter Hoge” en „Comp^s. Welvaren”, tot het doen der bekrusing in straat Sunda, ten welken einde die beide bodems, verzeld van de boeyers „de Postiljon” en „de Adelaar”, nog heden van deze reede zullen worden gedepêcheerd.

By de gemelde instructie zal UEd. zien, in wat geval en op welke wyze de capiteins zyn gelast om den post Samanca te restabileren. Dewyl die post voor de Compagnie en voor den Koning van groot gewigt word geoordeeld, bevelen wy UE. Z. H. deswege niet alleen zonder verzuim kennis te geven, maar ook aan te zetten om, ter bereiking van het oogmerk, van zyne zyde mede al het mogelyke te contribueren, zoo ter verdryving der Engelschen, als ter beveiliging zyner landen tegen de ondernemingen onzer vyanden, en dus voornamenlyk te voldoen aan ons requisit om, tegelyk met den Resident van der Ster, dien wy UE. ordonneren nevens de bezettingen van Samanca derwaarts terug te zenden, des mogelyk onder convoy van de schepen, ook naar Samanca te laten overgaan 200 à 300 kloeke mannen, onder een vigilant hoofd, om dien post te helpen bewaren en defenderen; moettende UE. den Koning bovendien

1 In dezen brief van den Commandeur *Meybaum* leest men: „De Koning, my door den ryksbestuurder ten Hove hebbende doen versoecken, gaf my te kennen, dat een Engelsche sloep, daags na het vertrek van onse bezetting van Samanca, daar waren gearriveerd, en er nog een schip in 't gezigt was; dat de Engelschen de schuld van het vertrek der onzen weten aan den Regent, die zy zeiden de onzen gewaarschuid te hebben; dat zy vervolgens van genl. Regent hadden gevergd, dat hy afstand van de Lampons zoude doen, waarin hy niet bewilligd, maar geantwoord heeft dat hy, een onderdaan van den Koning van Bantam zynde, zig daartoe niet bevoegd vond, waarna hy in arrest werd geset”

Z. II. versogt my UIIE. van het vorenstaande kennis te geven, en instantig te versoecken de noodige maatregelen te beramen, om de Engelschen hoe eer hoe liever van daar te verjagen, vermits de overgave van de Lampons aan de Engelschen voor de Compagnie en voor Hem een groot verlies is”

aansporen om steeds een goed getal bequame vaartuigen op Samanca in gereedheid te houden, om, ingeval de Engelschen al te sterk mogten zyn, te kunnen dienen tot eene veilige retraite

Waarmede na groete blyven, enz.

VII. De Gouverneur Generaal W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Generl. Oost-Ind. Comp.

Batavia, 31 December 1782.

WelEdele Hoog Agtbare, enz.

Volgens onse jongste, enz.

Java's Noord-Oostkust. De Inlandsche zaken continueren nog in dezelfde vredige gesteldheid . . . schoon er diverse gewigtige veranderingen zyn voorgevallen.

De Kroonprins van den Keyzer, die volgens het bedeelde by onse vorige generale advisen, zig met het gezantschap tot het doen der hulde incognito naar Samarang had begeven, om daar de hem toegedagte bruid, zynde de dogter van den Pamacassangs regent, te zien, heeft daar circa drie weken vertoefd en is, omdat die regent wegens zyn laat vertrek van huis en tegenspoedige reise, in dien tyd niet gearriveerd was, zonder die dogter te zien naar het Hof vertrokken, omdat hy daar op het Besaarfeest moest present zyn. Egter is de gemelde dogter sedert, na haar arrivement te Samarang, nevens haren vader en moeder, door een gezant van den Keizer afgehaald, en dewyl de Prins in deselve behagen gevonden, mitsgaders de Keizer en de Keizerin volkomen in het huwelyk bewilligd, ook de Keyzer en de Prins by aparte brieven onze toestemming 's Comps. wegen verzogt en wy die gegeven hebben, zoo twyfelen wy geensints of dat huwelyk zal eerlange voltrokken worden, schoon hetzelve, omdat de prins zyn vyftiende jaar nog niet bereikt had, eerst tot het laatste van het jaar en jongst tot het aanstaande voorjaar uitgesteld is.

Den Capitain onder Zyn Hoogheits hulptroepen alhier (te Batavia) Maheso Tatiet, wien wy a^o. p^o. wegens zyn wangedrag nevens zynen vader Karoos Bogo opgezonden hadden, heeft die vorst tot straffe in

gezelschap van zyn evengenoemden vader laten vegten eerst met een extra ordinair grooten en vervolgens nog met een middelmatigen tyger, waarin zy beiden zwaar egter niet doodelyk gequetst, en na het overwinnen van die beide tygers onder bewaring van een wagt zyn, om, zoodra ze genezen zyn, aan de Comp. te worden overgegeven.

. . . . Maheso Tatiet is na het genezen zyner wonden geëchapeerd, nevens een Mantrie Wiero Judo genaamd

De gem. Wiero Judo had voor zyne ontvlugting tot zyne ontschuldiging bygebragt, dat hy in het obedieren van Zyn Hooghts. orders belet was door den ryksbestierder Sasra diningrat, en dit heeft den haat, welke de vorst al lang tegen desen getoond, dog dien men tot nog toe gesust had, tot zulk eene verbittering gebragt, dat gedagte Sasra diningrat naar Aja, zynde een in poelen en moerassen gelegen onvrugbaar eilandje, in ballingschap zoude zyn gezonden, indien de Gouverneur niet nog ter goeder ure voor dien ongelukkigen, dog voor de Comp. zeer wel geintentioneerde hoveling dese mitigatie had weten te verwerven, dat hem vergund is onder een jaarlyks genot van 500 sps. tot onderhoud, hier ter hoofdplaatse onder ons opzigt te mogen blyven.

Op de voordragt van den Gouverneur is de regent van Koedoes, Tommongong Mangko Judo, als daartoe het geschikt wezende, onder den naam van Radeen Adipatty Sindo Redjo in zyn plaats tot ryksbestierder aangesteld, die vervolgens ook te Samarang den eed van trouwe aan de Comp. heeft afgelegd

De Sulthan is van een a^o. p^o. gehad hebbende indispositie weder volkomen hersteld.

De regent van *Wester Balemboang* heeft volgens het bedeelde door den Gouverneur by brief van 30 April, te Samarang de hulde gedaan, en die van het oostergedeelte dier landschappen is mede op weg geweest, om dit bewys van dependentie te geven, dog heeft het ongeluk gehad tusschen Touban en Lassum door zeeroovers aangestast, en in het gevegt tegen hen doodgeschoten te worden; ¹ in wiens plaats tot regent is aangesteld een broeder van den gesneuvelde, die by de ingezetenen zeer geagt is, en tot het regentschap de vereischte qualiteiten heeft. In dat district is voorts ontdekt en by de gevange-

¹ Zie omtrent dezen regent van Oost-Balemboangan Deel XI, blz. XXX.

neming gesneuveld zekere zig met den titel van Panembahan Maas Willes vereerd hebbende dweeper, die volgens de opgave van verscheiden tot hem relatie gehad hebbende en als gevaarlyke subjecten opgezonden, mitsgaders gedeeltelyk door ons naar Ceylon gebannen lieden, in zynen toeleg van nieuwe onlusten te stigten in zooverre gevorderd was, dat hy twee zyner voorm. aangelingen als zendelingen had afgezonden om de Balische vorsten Gusty Mangoey en Gusty Djembrana tot assistentie van hem te persuaderen, dog welke zendelingen te Banjoewangie, daar zy naar gelegenheid zochten om naar Baly over te steken, zyn aangehouden, en by examinatie de verblyfplaats van den gem. vermetelen paap hebben aangewezen.

Een niet minder eerzugtige paap, genaamd Mamoed, was by den Panembahan van *Madura* zooverre in gunst geraakt, dat hy niet alleen in alle voorkomende zaken het oor van den prins bezat, maar ook denzelve volstrekt regeerde, en tot allerley lagen en tegen de door hem by zyne aanstelling bezworen conditien strydende handelingen verleidde, zelfs zoo verre, dat gedte. Mamoed met het gezag van den Bepatty bekleed, alles na zyn zin deed, en dus de hand vry had om zyne aanhangers te verheffen en de ingezetenen te knevelen; waarby nog kwam dat Mamoed de rol van een propheet spelende, voorzgd had eene groote verandering, die in *Madura* binnen drie maanden zou voorvallen, en dus bedugting gaf van den gemelden Panembahan wel eens geheel Engelsch te maken, als het gebeurde dat dezen kwamen.

Dan, het is den Gouverneur, door het beramen van gewisse maatregelen, die tevens prompt zyn geëxecuteerd, naar wensch gelukt dien bedrieger, die zig niet had kunnen onttrekken om den Panembahan naar Samarang tot het doen der hulde te vergezellen, aldaar in de knip te krygen en te doen arresteeren¹; gelyk hy dan ook sedert

1 Zie hiervoor N°. IV.

Nadat door den Panembahan de voorgeschreven hulde te Samarang was afgelegd, werd Mamoed, in diens tegenwoordigheid, op staanden voet gevangen genomen, waarover — schreef Siberg — die Prins zeer ontsteld was. De Gouverneur voegde daarbij de vermaning tot den Panembahan: „ dat hy wegens zyn strafwaardig gedrag verdiend had zelfs gearresteerd te worden, maar dat Hun HoogEd. hem voor ditmaal geliefden te pardonneren, uit consideratie van syn andersints goede hart en het attachement van het Huys van *Madura* aan de Compagnie.“ (*Siberg aan Gow. Gen. en Rade*, 26 Maart 1782.)

herwaarts gezonden, in de boeyen geseecureerd en naar Ceylon verbannen is, nevens twee zynere aanhangers, die anders apparentie zouden hebben gehad by den Panembahan in de plaats van Mamoeed te succederen, indien zy door den Bepatty in absentie van den Panembahan niet opgevat en opgezonden waren. De Panembahan heeft buiten dit, veeleer dwaas dan ontrouw gedrag, geen blyken van qualyke gezindheid gegeven, maar integendeel, nevens den regent van Sumanap, weder recruten voor hunne hier en op Ceylon zynde hulp troepen geleverd, en de hoofden zynere troupes, welke zig nog te Macassar bevinden en die versogt hadden naar Madura terug te keeren, op des Gouverneurs te kennen gave dat dit versoeck tans zeer te onpasse quam en de mousson ook reeds te verre verlopen was, by een aan den Gouverneur medegedeelden brief vermaand, dat zy derhalven niet moesten kleinmoedig worden en met geduld de verdere bevelen van de Comp. afwagten, opdat het werk en de dienst van hen niet onvolmaakt mogt blyven.

In het *Rembangsche district*, zynde een der strandregentschappen, is insgelyks een paap opgevat, die onder den titel van pangerang Ambo Bondo, gezogt had daar een aanhang te maken

Het eiland *Baviaan* of *Lombok* is sedert lang met regt, wegens de clandestine vaart op Johor en Riouw, ook wel naar Bancahceloe en Ceram, als een smokkelnest en teffens als een schuilplaats van zee-roovers aangemerkt, zonder dat recommandatien aan het daar zynde hoofd of de derwaarts gedane toezendingen van kruissersvaartuigen aan het oogmerk tot tegengang hebben kunnen voldoen. Men heeft daarby ook niet met zekerheid kunnen ontdekken of dat eiland eertyds tegelyk met de stranden aan de Compagnie afgestaan is, dan niet, ofschoon het eerste door oude Javanen getuigd wordt en ook eenigsints uit de retroacta op te maken is; en dus heeft men min of meer geschroomd, geweld te gebruiken, om daardoor geen aanstoot te geven aan de inlandsche vorsten, die gewoon zyn op dat eiland handel te dryven, en door dat canaal gelegenheid hebben ongepermitteerde goederen, voornamelyk Amfioen, tegen ryst, pady, zout, andere levensmiddelen en ook zelfs vaartuygen bij de Chinesen te troqueren, schoon zy thans vryheid hebben direct op Java te handelen. De Gouverneur heeft derhalve dit eiland, zoowel als de onder Sumanap behoorende Cangiansche eilanden, door vyf wel gearmeerde kruys-

pantjallangs laten opnemen; en dewyl op de Baviaan, behalven de daar te huis behoorende vaartuigen, ook zeven overwalsche gevonden zyn, den regent van hetzelfde naar Samarang laten komen, en voor ieder dier ongequalificeerde (on)gepermitteerde vaartuygen 30 sp. realen tot boete doen betalen, onder serieuze recommandatie om alle overwalsche, Bancahoeloesche en andere ongepermitteerde vaart van zyn territoir te weren. Tot nakoming van welk interdict, die Regent zich gewillig heeft verbonden by een schriftelyke en met eede bekragtigde acte obligatoir, ¹ by welke de Compagnie als wettige lantsheer van dat eiland en de Regent sig als vasal erkent, alle correspondentie met andere vorsten, welke niet onder de Compagnie sorteren, en ook den verkoop van vaartuygen sonder permissie verboden, alleen de vaart op Samarang, Sourabaya en Grissee met passen, en de aanbouw van vaartuigen tot eigen gebruik ter grootte van 5 lasten toegestaan, mitsgaders de judicature over delinquenten aan den Samarangschen landraad word gereserveerd; aan welke plegtige belofte, mits de onzekerheid of gedagte regent die verbintenissen getrouwelyk zou nakomen, de Gouverneur voornemens is de noodige klem te geven, door een om de zes maanden herhaald onderzoek.

De vorsten van Baly Badong en Djembrana hebben zoo met den gezaghebber in den Oosthoek als met ons de correspondentie onderhouden; dog aan ons verzoek om een paar compagnien hulptroupen, hebben zy niet voldaan, de eerste omdat hy zelf in oorlog was, en de andere omdat hy van Gusty Mangoey dependeert en dese daartoe moest permissie geven, schoon de eerstgen. aan een afgezondene van ons tot den inkoop van slaven voor den zeedienst niet alleen behulpzaam is geweest, maar zelfs van 30 dier lyfeygenen geen tol heeft laten heffen.

De *zeerovers* hebben zich vroegtydig en in menigte langs de Javasche N. Oostkust vertoond en ook eenige schade gedaan, zonder dat dit door de ordinaire kruissers heeft kunnen worden voorgekomen. De ministers zyn dus genoodzaakt geweest de galei de Vesuvius te laten vermaken en armeren; en dewyl de zuideust mede niet veylig is geweest, doordien die rovers aldaar zoowel als in het Cheribonsche

¹ Men vindt deze Akte hiervoor, onder N^o. V.

en Jacatrasche zig hebben vertoond, schoon door 's Keyzers volk manmoedig afgeslagen en op vlotten zelfs in zee vervolgd, hebben die herhaalde strooperyen en het passeren van ongepermitteerde handelaars langs die kust ons dit jaar op nieuw gepersuadeerd, om het in a. p°. reeds gedeeltelyk beraamd project tot tegengang van die roveryen en morshandel in overweging te nemen, en daartoe nu gebruik te maken van een ontwerp, waarnaar de Gouverneur Siberg meende dat die bekruiising behoort te geschieden

Cheribon De inlandsche zaaken blyven steeds in dezelfde voordeelige situatie van rust en vrede, waarvan de heylryke voortbrengselen zich in den aanwas en vermeerdering van den landbouw sigtbaarlyk verdubbelen. De vorsten hebben den 16 October de hulde aan den ondergeteekende Gouvern. Gener, door den resident gerepresenteert, solemneel afgelegd, en hunne by die plegtigheid gedane hommage-geschenken zyn op den gewonen voet gerecompenseerd.

Bantam Insgelyks hebben wy, om, met opzigt tot de inlandsche zaken, de goede gezindheid van den Koning te bewaren, zooveel ons doenlyk is geweest, Zyn Hoogheid met het verzochte geriefd, o. a. met 100 snaphanen, 100 patroontassen, 900 vuursteen, enz. Z. H. heeft ons daarentegen ook zeer veel genoegen gegeven, zoo door de prompte voldoening van zyn contingent als een geschenk van 200 baren zwarte en 100 witte peper enz. In het eigentlyke land van Bantam is alles in rust, dog daarentegen is er onder het ressort der residentie van Lampong Toulong Bauwang een misnoegen der Lampongsche hoofden tegen de volkeren van Poety al sedert negen jaren smeulende geweest, hetwelk door de Bantamsche ryksbestierders successive door palliative middelen wel gesust, dog niet gesmoord is geworden, en eyndelyk in een openlyken opstand zoude uitgebarsten zyn, had niet de resident in January 11., by gelegenheid dat de gezamentlyke hoofden van agt negoryen uit de districten van Wyboelang en Tagamaän te kennen gaven, dat zy met voorschryven van den presenten ryksbestierder weder naar Poety geweest synde om de van hen gedroste en nog niet uytgeleverde slaven te reclameren, vrugtelooos waren teruggekomen, en verklaarden met de gesamentlyke ingezetenen der agt Lampongsche provintiën geresolveerd te hebben gewapend naar Poety op te trekken, om hunne slaven van daar te halen of met hen hun leven te ver-

liezen, op die onstuimige gemoederen ingang genoeg gevonden om hen te persuaderen, dat ze alvorens het effect der intercessie van 's Comps. bedienden te Bantam behoorden af te wagten, dewelke hy beloofde voor hen te verzoeken, gelyk hy dan ook gedaan heeft; en waarvan het gevolg is geweest, dat de Koning alle geïnteresseerden met hunne bewyzen van eigendom ten hove ontboden, en aan die van Poety het protegeren van weggelopen slaven geïnterdiceerd heeft, zoodat er als de gemelde pretendentes opgekomen zullen zyn, waartoe de resident hen zou aanmoedigen, gegronde hoop is die facheuse en aan de peperculture nadeelige affaire uit de wereld te helpen. . .

Aan den resident van Lampong Samanca was, (vóór de vyandelyke inneming van die den Engelschen sedert weder hernomen, dog naderhand verlaten residentie) door de bedienden, op ons aanschryven gelast, dat zooveel mogelyk moest tragten door bekwame middelen zekere berigten van Bancahoeloe te erlangen, ten welken einde ook 3 personen door hem zyn geëmployeert en derwaarts gesonden, die by hun terugkomst een omstandig relaas hebben verleend, dog hetgeen ons in verscheiden opzigten strydig met de waarheid is voorgekomen.

Voor zooverre de zaken van oorlog tot deze plaats betrekking hebben, is door ons ook reeds aan de Heeren daartoe gecommiteerde Bewindhebbers verslag gedaan van het voorgevallene: dat namelyk de Engelschen 's daags nadat de residentie Lampong Samanca door de onzen verlaten was, deselve in possessie genomen hebben, dat wy het fort weder door een detachement hebben laten hernemen en er 500 man van 's Konings volk in bezetting gelaten zyn, tot dat wy onlangs, op 's Konings verzoek, die manschap mede terug ontboden hebben. . .

Balavia. . . . Omtrent het tans meer dan ooit allergeewigtigst articul van gelden en negotiatien (hebben wy nog ter kennis van Uw Hoegagt. te brengen), dat toen het by de uitkomst bleek dat er van de negotiatie van gelden op assignatie of op intrest, na de bepaling en conditien ter onser resol. van 3 Sept. . . . op het 1e niets, en op het 2e eenlyk ingekomen waren Rds. 20000, op interest tegen 6 % in 't jaar, wy ons eindelyk wel genoodzaakt hebben gezien over te gaan om, ter bekoming der absoluut benoedigde gelden, conditien van minder restrictie en van meerder voordeel en advantagie

aan te bieden, die wy hebben geoordeeld dat nergens anders in konden bestaan, dan in het verleenen van assignatien van geld tegen geld sonder eenige korting, invoegen wy dan ook den 5 Nov. . . tot het besluit zyn getreden om de gemeente by een biljet te adverteren, dat aan een iegelyk die genegen mogt wezen geld te tellen op assignatien naar Nederland, daarvoor souden worden verleend assignatien, om betaald te worden met geld om geld 18 maanden na de dagteekening der assignatien, met verzekering dat die spoedig na de telling souden worden opgemaakt. Dan, dit middel voldeed ook geensints aan de verwagting die men daarvan mogt hebben. De bewustheid dat in saken van dien aard aan voorgangers veelmaals gelukt anderen ter hunner navolging op te wekken en gaande te maken, en dat sulks in deesen, daar men voornamentlyk moest be- tragten om de byna algemeene twyfelmoedigheid en tevens zoo zeer toegenomen wantrouwen weg te nemen, mogelyk geen vergeefsche moeite zoude zyn, had wel den ondergeteekende G.G. tot het besluit gebragt, om een proef te nemen of dat oogmerk zoude kunnen worden bereikt, door een ten voorm. dage gedane aanbieding ter telling in 's Comps. cassa van 50000 guldens, om door UwEd.H.agtb. in Neder- land voldaan te worden op soodanigen tyd en tegen sulken cours als Hoogstdeselve sullen goedvinden, gelyk de heer Raad extraord. van der Burgh alstoen ten selvden einde by die som eene andere voegde van 100000 gulden op denzelfden voet, die vervolgens ook nog met 3000 gecartelde ducatonen van den Cheribons resident van der Beeke vermeerderd is; dog alles wat daarop volgde bestond slechts in eene groote vyf ton, geteld tegen de bepaalde conditien.

Wy hebben den 5 November mede besloten, het munten van gouden en silveren ropyen alsnu voor een ieder opentestellen, de gemeente daarvan kennis te geven, en intusschen Comp. wegen daar- mede een begin te maken, en van het in voorraad zynde baarsilver tot / 208,673, en baar goud tot / 19,457, zoomede nog eenige in vroegere jaren van Java en Cheribon in geschenk ontvangen goudwerken te laten vermunten; gelyk dan ook de Munt ter selver tyd van de noodige bediendens voorsien en thans werkelyk aan den gang geraakt is. Egter heeft zulks voor alsnog zeer weinig toegebragt, om Comp. geldcassa van contanten te voorzien, en men zal eerst in het vervolg kunnen bepalen of het voorbeeld door de Comp. omtrent de Munt

nu zelve gegeven, particulieren zal aansporen om hetzelfde na te volgen.

Het gebrek aan geld in Comps. cassa nam intusschen dag aan dag toe, en men was zelfs genoodzaakt den Ambonschen geldeisch, groot 1650000 Rds., verre beneden de gearresteerde vermindering van een derde of slechts met 90000 Rds. te voldoen, hetgeen nog ter naauwer-nood kon verzameld worden.

Jaccatrasche Boven- en de Preangerlanden. . . . De inzaam en leverantie der producten heeft . . . gedurende het jaar 1781

bestaan in 31110	picols	coffyboonen
20	"	peper
195	"	6½ c cattoenen garens
29 $\frac{55}{125}$	"	Indigo
en in 1782 in: 24816	picols	Coffyboonen
16	"	peper
134	"	115½ c cattoenen garens
37	"	16 " indigo, ongerekend de pady. . .

De voorraad van producten, insonderheid van coffyboonen van tyd tot tyd dermate toenemende, dat men by eene aanhoudende leverantie, zoo de zaken niet spoedig mogten veranderen, en daaruit gelegenheid erlangd worden ter verzending van dat product naar Nederland, eerlang in verlegenheid om de noodige bergplaats sou geraken, namen wy ter sessie van 6 aug. in overweging of het zoo uit dien hoofde als om de uytgave van contante penningen ter beta-ling van dat articul sooveel mogelyk te verminderen, ook noodza-kelyk zou zyn eene bepaling te maken, nopens de quantiteyt coffy-boonen die gedurende de presente ongunstige tydsgesteldheyd sou kunnen worden aangenomen; omdat, hoezeer men ook bedugt mogt zyn voor de inconvenienten en onaangename gevolgen, die daaruyt souden proflueren, men egter aan geen minder swarigheden onder-worpen souden zyn, indien men de geleverd wordende parthyen wegens gebrek aan contanten niet soude kunnen betalen. Dog nadat wy allen de voorschreven gronden blykens de daarvan sprekende resolutien by aandagtige deliberatie overwogen hadden, besloten wy de acceptatie daarvan hier en te Cheribon tot het einde deses jaars op den gewonen voet te blyven continueren, dog indien men geen favorabele berigten uit Europa mogt ontvangen, of door UwEd.Hoog Agtb. in staat gesteld worden om de afsending van retouren naar

Nederland weder voortgang te kunnen laten nemen, gelyk tot ons innig leedwezen tot hier toe het een nog het ander niet is geschied, alsdan in deese het jaar eindigende maand december nader en soodanig over dit point te disponeren, als wy souden oordeelen met het meeste belang van de Compagnie en met de billykheid overeen te komen.

Ingevolge hiervan, hebben wy onse deliberatien ter byeenkomst van 31 dezer tot dit gewigtig sujet nader bepaald, en toen in overweging genomen dat, hoezeer men met genoegzamen grond scheen te mogen stellen dat de oorlog tusschen den Nederlandschen Staat en de Kroon van Engeland van geen langen duur sal zyn, en het ook zeer apparent is dat eerlang de zoolang verwachte schepen uyt Nederland sullen opdagen, en men dus in de aangename hoop op deze twee evenementen alnog soude kunnen temporiseren met het nemen van eene finale resolutie over het niet accepteren of onbetaald laten der coffy, byzonder ook daar de inconvenienten die daaruyt voor 't vervolg sullen resulteren, en de gevaarlyke gevolgen die onder den inlander in de bovenlanden te dugten zyn, maar al te zeer in 't oog vallen, het egter niet minder zeker was, dat de omstandigheden waarin men verseert allezints vereischten om over dit stuk, als van het hoogste aanbelang, tot eene determinerende dispositie te treden

.....
 (en) besloten wy als het beste middel waarvan employ te maken was, de vorsten en regenten te doen voorhouden en aankondigen: 1° dat er aan de stranden geen bergplaats meer voor de coffy overblyft om verder iets aan te nemen, en dat zy zig derhalve sullen moeten getroosten om de coffy in de bovenlanden opgeschuurd te laten, totdat men ontset van schepen bekomt en afscheep kan doen, ten ware dienaangaande met den Gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander eene bekwame schikking tot het bergen der in der tyd overgebragt wordende coffy gemaakt kan worden, waartoe denselven deswegen onderhouden zynde, sig niet ongenegen heeft betoond — en 2°. dat men vooreerst, mits de schaarsheid aan geld, en wyl men de coffy, wegens den aansienlyken voorraad, niet sal benoodigen en dus de acceptatie kunnen intrekken, de coffy die indertyd geleverd sal worden niet kan betalen, maar dat men egter om hen sooveel mogelyk te gemoet te komen en de culture niet te

laten vervallen, hun $2\frac{1}{4}$ of uiterlyk $2\frac{1}{2}$ Rsd. en op Cherikon 2 Rds. per picol op hand (te) betalen, om den gemeenen man zyn dagloon te verstreken, voor de quantiteit die ieder regent of insamelaar na een behoorlyken opneem door Gecommitteerdens of op een door de posthouders gegeven bewys onder presentatie van eede, sal aantoonen voor de Comp. in reserve te hebben, onder speciale conditie dat de schade van brand of bederf sal blyven voor rekening en risico dergenen die de penningen sullen hebben ontvangen, en onder verband om des gerequireerd wordende de opgegeven quantiteit waarvoor zy het handgeld ontvangen hebben in goede dengdsame coffy in Comps. pakhuizen te leveren, tegen betaling van het resterende

De inkomsten van Jaccatra, die in het boekjaar 1780/1 bedroegen	Rsd. 773668.2
hebben in 1781/2 belooopen.	" 633570.15
en zyn dus in laatstgen. boekjaar verminderd . .	Rsd. 140097.35

De *particuliere vaart en handel*, reeds zoolang gedrukt door den nadeeligen invloed des oorlogs, wordt door de ingezetenen alhier thans nog maar flauwlyk gedreven, en aan den gang gehouden door midelen niet min buitengewoon dan kostbaar in den hoogsten graad, en ware het niet, dat wy den yver van sommigen, welken het vermogen ontbrak ter uytvoering hunner welmeenende vues, sooveel doenlyk hadden ondersteund, gewisselyk sou alsdan eerlang in het weleer soo bloeyend Batavia geen kenmerk van koophandel meer gevonden worden

VIII. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie aan de Gecommitteerden tot de zaken van den oorlog, te Amsterdam.

Batavia, den 31 December 1782.

WelEdelGroot Agtb. Heeren,

Van de weynige zaken die sedert het afzenden onzer laatste zeer eerbiedige van 8 Oct. deses jaars in dit kort tydsbestek met relatie tot den oorlog hier ter hoofdplaatse voorgevallen, of van elders ter

onser kennisse gekomen zyn, by deze gelegenheid dat wy onze generale beschryving aan de WelEdHoogagtb. HII. XVII. afzenden, ook aan U na gehoudenisse een succinct verslag sullende doen, bepalen wy ons daaromtrent weder eerst tot de *fortificatien* en gebouwen, inzonderheid omtrent de reeds vry ver gevorderde versterking van het kasteel en hetgeen daartoe betrekking heeft, welken aangaande wy nader den 26 November besloten hebben, de getaxeerde waarde van de erven buyten de poort Rotterdam tot aan de tuin van heemraden ten bedrage van 10863 Rsd. aan de eygenaars uit Comps. casse te laten afgeven, voorts de afbraak der bouwvallige en gedevaliseerde huizen langs de buitengracht benoorden de Utrechtse poort en naar de Groninger gracht aan de eigenaars te permitteren. . .

Omtrent de *gewapende magt* hebben wy niets anders te voegen by hetgeen deswegen verhandeld is by onse jongst eerbiedige van 8 oct., dan dat de Sultan van Java op het onverwagtst de terugzending naar Djoejocarta heeft versogt van syne sig te deser hoofdplaats bevindende hulpstroepen, waarover wy hem, by het antwoord op zyn deswegens aan ons geschreven brief, op eene ernstige egter minsame wyze onderhouden, en onder het oog hebben gebracht hoe weynig dit quadreert met de contracten, waarna die eygensinnige vorst steeds de vertooning wil maken dat zyn gedrag omtrent de Comp. altoos is afgemeten en ingerigt. Op dien brief sien wy zyne positieve verklaring vooralsnog te gemoet, en indien zyne onbuigzaamheid, die in velen opsigte en nog laatst omtrent de aflegging der verpligte hulde door niets heeft kunnen worden overwonnen, hem in dezen ook voor reden en billykheid onvatbaar maakt, sullen wy zyn verzoek inwilligen, als tans de tyd niet zynde daaromtrent andere mesures te nemen en in 't werk te stellen. Welken invloed dit op den Keyzer ten aensien van zyne auxiliaire sal hebben, is vooralsnog onzeker; ondertusschen kunnen wy niet nalaten hetselve te capteren als eene nieuwe drangreden voor ons aanhoudend geroep om eene haastige en toereykende versterking, waarvan de hooge noodzakelykheid van dag tot dag accresseert.

Van de ten *oorlog toegeruste schepen* zyn er twee, namentlyk den Dolphyn en 't Hoff ter Linde nevens de goerab de Snelheid, ingevolge onse secreete resolutie van 15 oct., niet lang daarna van hier vertrokken, ter beveyliging der vrye vaart en handel van Comps. ingezetenen en bondgenooten, en ter zuivering zooveel mogelyk van

het Banca's en Malacca's vaarwater van vyandelyke kapers, die zich sedert het retour der kruisvloot onder den schout by nacht Jan Diederik Schryver weder derwaarts mogten begeven hebben.

Twee andere gewapende schepen 't Slot ter Hoge en de Diamant zyn, ingevolge ons besluit van 22 October, naar Straat Sunda gedepecheerd ter bekruiſſing derzelve in de engte tusschen het Princen-eiland en Keyzerseiland, in zoodanige positie dat alles wat die straat in of uit zeilt gezien kan worden, en om het vaarwater van vyandelyke schepen en vaartuigen, te suiveren

Onder het betrekelyke tot de *buitencomptoiren*, is het vyandelyk gedrag van *Riouws regent* tegen de Comp. ontstaan uit zyn eerst wel te kennen geven dog naderhand door de plegtigste betuigingen van het contrarie listiglyk ontveinsd, en zoo men niet anders dacht uit den weg geruimd, maar nu openlyk gedeclareerd misnoegen over het prysmaken van het Engelsche schip *The Betsy* in zyne haven, wel juist geen evenement dat in de presente omstandigheden onschadelyk zal zyn, byzonder ten aansien van Malacca en desselfs ingezetenen, dog waarvan men egter hoopt de gevreesde nadeelen te zullen voorkomen, indien het de ministers gelukt een voordeelig gebruik te kunnen maken van de voornoemde oorlogschepen de *Dolphyn* en 't *Hoff ter Linde* nevens de goerab de *Snelheid*, 't schip *Europa* en de *Jonge Hugo*, vergeleken met de geene die men weleer noodig heeft geacht, om het reeds te lang als ten hoogten nadeelig beschouwd heul- en smokkelnest der Engelschen, dit Riouw uitteroeyen, daartoe ten vollen toereykende schynt te zullen zyn, en ook zoo men vertrouwt om dien dubbelhartigen Regent over zyne vyandelyke aggressie berouw te doen hebben, waartoe onze bevelen aan de ministers speciaal tenderen

Deze nadeelige gebeurtenis is intusschen dubbel vergoed door eene andere, bestaande in de herovering van *Trinconomale* in het laatst der voorl. maand Augustus door de Franschen, ondersteund door een detachement uyt het nabygelegen commandement *Jaslanapatnam*, waarvan de heer schout by nacht en chief der Fransche vloot de *Suffren* aan den onderget. Gouv. Generl. heeft kennis gegeven by een briefje van 28 Sept. jl.

By onse generale beschryving die thans afgaat aan UwEdH. agtb., zullen UwEd. op verscheidene plaatsen beschreven vinden

de middelen , die nader zyn beraamd en waarvan gebruik zal worden gemaakt, om sooveel immer mogelyk in staat te geraken tot de prestatie der verpligte adsistentie der franschen met geld, en by dieselfde beschryving zal UEdH. Agtb. onder hetgeen deze hoofdplaats betreft thans nader allerovertuigendt consteren, hoeseer onse aanhoudende sorge sig assidue bepaalt om naar gelang de beproefde middelen onvoldoende bevonden worden, gestadig nieuwe resources uyt te denken om ons in het tegenwoordig geldsgebrek (hetgeen reeds sooverre is geweest, dat Comps. cassa volstrekt aan courante muntspecien ledig was) te redden, en het desmogelyk nog zoolang dragende te houden totdat wy hier zien opdagen de toereykende hulp, die wy vertrouwen dat UwEdgr. Agtb., als uyt sooveel egte tafereelen die daarvan in onse aan hoogstdezelve ingerigte brieven voorkomen, van de dringende noodzakelykheid tot een onverwylde en sufficerende voorziening ten volle overtuigd, ons reeds zullen toegeschikt hebben

Wy hebben dus UwEdgr. Agtb. thans nog maar alleen ter kennis te brengen het arrivement alhier op 12 dezer van het particulier scheepje de Concordia, komende van Madras, werwaarts hetzelfde door den chef der fransche vloot van Trinconomale gesonden was, ter overbrenging en uytwisseling der by de overgave van hetselve aan de Franschen krygsgevangen gemaakte Engelschen, en waarmede vervolgens hier zyn aangebragt een getal van 219 dienaren der Nederl. Comp., allen by het verlies van *Negapatnam*, *Paleacatta*, *Sadraspattanam*, *Trinconomale*, item van de schepen Groenendaal en Canaän by de Engelschen in krygsgevangenschap geraakt

Onder het schryven dezes ontvangen wy nog van den Java's Gouverneur Siberg het voor ons byzonder aangenaam berigt, dat de Sultan te Djoejocarta op de gedane terugontbieding zyner hier militerende hulptroepen niet verder schynt te willen aandringen

IX. De Gouverneur Generaal W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Gen. Oost-Ind. Comp.

Batavia , 31 December 1783.

WelEdele Hoogagtb., enz.

Alvorens wy treden ter inrigting van het generaal verslag , dat wy gewoon zyn jaarlyks aan UwEdH. te doen, sullen wy vooraf eerbiediglyk rescriberen op UwEd. seer gerespecteerde missive van 7 dec. 1782 Wy noteren dan in de eerste plaats , dat van de zeven gewapende schepen en een vragschip, welke UwEdh. ons bedeelen dat den 7 July 1782 uyt Texel zyn in zee geloopen, buiten de gearmeerde schepen 't Zeepaard, Schoonderloo en Java, zoomede het vragschip de Both, dat volgens het reeds gecommuniceerde aan UwEdh. van de Caap direct herwaarts gestevend zyn, sedert op den 15 en 16 Nov. van Ceylon nog te dezer rheede verschenen zyn de gearmeerde schepen de Ganges, Holland en Voorburg, terwyl het vierde gewapend schip de Zeeuw eerlang zoude volgen.

Daar dan door deese kostbare equipage zoo weynig beantwoord is aan het daarmede bedoelde oogmerk, soo door de ongemeen groote sterfte op deselve, als de lange aanhouding der vier laatsten aan de Fransche eilanden gedurende bykans drie maanden, waardoor dezelve eerst op 3 Aug. te Gale zyn gearriveert, en dus lange nadat de narigt wegens de vrede's preliminaires om de West van Indie was aangebragt, gevolgelyk zonder eenig nut aan de Fransche vloot onder den Heer Commandeur de Suffren te hebben kunnen bewyzen, soo mag men sig wegens desen tegenloop van zaken ten uitersten beklagen.

Wyders bedanken wy UwEdH. voor de communicatie van het inhuuren en herwaarts zenden der Pruyssische schepen Prins Hendrik, Potsdam en Breslauw, de twee laatste voor China, welker arrivement alhier UwEdh. voor den ontvangst dezses sal gebleken zyn uit onse eerbiedige van 22 Aug. en 5 dec. dezses jaars.

Intusschen hoopen wy, dat eerlang mogen opdagen de agt schepen, welke UwEdh. besloten hadden onder *neutrale* vlaggen naar Indie te zenden, ten eynde wy verder buyten verlegenheid mogen blyven, en dat dezelve wegens de apparentie tot vrede in Comps. schepen mogen bestaan, ter ondersteuning tevens van Indies zoozeer verswakke

staat met militairen, zeevarenden en ambagtslieden. UwEdHoogAgth. zullen wyders uyt onse circulaire missive naar de respective buiten-comptoiren dd. 27 Sept 1782 en ons eerbiedig schryven aan de HH. Commissarissen tot de oorlogszaaken dd. 8 Oct. 1782 en 30 Juny 1783 reeds hebben ontwaard, dat wy hebben vastgesteld en alomme aanbevolen in het confisqueren en vrygeven van prysen op den vyand veroverd, den in het regt der volkeren aangenomen grondregul: vry schip, vry goed (met uitzondering slegts van contrabande goederen) in het oog te houden en te agtervolgen

Inmiddens sullen wy ons zooveel mogelyk tot narigt laten strekken het goedvinden van UwEdH., om vooralsnog niet te treden tot den verkoop van producten in dese gewesten ¹. Wy hoopen echter dat UwEdH. zig zullen laten welgevallen, dat wy in een enkel geval, om contanten te bekomen uit hoofde van groot gebrek aan geld, daarvan zyn afgeweken, door het afstaan op 21 Nov. en 2 Dec. aan den Capitain van het Pruyssisch particulier schip de President van 50000 ponden zwarte peper tegen Rsd. 18 de 125 pd., mitgaders circa 800 picols coffy tegen rds. 14 het picol, en het toeseppen op 19 Sept. aan den Capitain van het Pruyssisch particulier scheepje Azia van 1000 picols van dat soort peper mede tegen rds. 18 de picol

Aangaande het door UwEdh. genomen besluit om buyten de by Hoogstderzelve missive van 18 mai 1782 vermelde 4 schepen geen aanbouw te doen, zyn wy verpligt UwEdH. in consideratie te geven, dat Comps. navale magt considerabel verminderd is, en eenige der hier aan handen zynde schepen oud en afgevaren zyn, en andere door het lang stil liggen in een zoodanigen staat zyn geraakt dat deselve een sware reparatie vereyschen, invoeegen wy nader in eerbied de vryheid gebruyken, dit aangelegen point aan de goede voorziening van UwEdh. op het nadrukkelykste voor te dragen.

Dan wy zyn bovenal met het bitterste leedwezen aangedaan over de verklaring, die UwEdelh. by voorm. missive gelieven te doen, van

¹ Zie Deel XI, blz LXXVI

De aanschrijving der Bewindhebbers daarmtrent luidde: „Wy hoopen dat door het inhuren van neutrale schepen zal komen te vervallen de door UE. gedane vraag wat met de by u liggende retouren te doen; terwyl wy den verkoop der Indische producten in Indiën zelfs, immers vooralsnog, niet raadzaam oordeelen.“ (*De Bewindhebbers aan Gov. Gen. en Rade, 7 December 1782.*)

buiten staat te zyn, de op onsen geldeisch van 30 Oct. 1780 tot 58 tonnen provisioneel gearresteerde voldoening van 20 tonnen te effectueren, en mede niet te connen voldoen onsen by missive van 5 Nov. 1781 gedanen eysch van 60 tonnen. Met het grootste regt mogen wy ons derhalven beklagen, dat wy na zooveel zorg en bekommernissen, thans weder zullen moeten worstelen met een prangend geldgebrek en de nadeelige en akelige gevolgen die daaruit te dugten zyn, sonder dat ons verder eenig uitsigt tot redding overblyft, te minder nog daar de Indische verkoop buyten wat Japansch koper en speceryen mede eerlang geheel stil zal staan. De grootheid van dat gebrek zullen UEdh. o. a. ter volkomen overtuiging kunnen afnemen nyt een berigt, deswegen ingediend door de Opperkooplieden des kasteels en den Grootkassier, geinsereerd ter onser resolutie van 28 november ¹.

1 Bij Resolutie van Gouv. Gen. en Rade van 17 October 1783 was aan de genoemde Opperkooplieden en den Grootkassier de taak opgedragen, om zoo na doenlyk optegeven, welke contanten men tot ult^o. February 1784, na den gewonen loop, zal noodig hebben voor deze hoofdplaats, Java, Cheribon, Bantam, en de Oostersche comptoiren, ter voldoening aan de eischen voor geleverde producten, getrokken wissels en verloopen interessen, mitgaders de gewone uitgaven alhier, en voorts wat er daarentegen in dien tyd calculatief zal inkomen, zoo aan winsten, inkomsten, als verkogte koopmanschappen. *

Tot grondslag harer berekeningen nemende den staat van zaken gedurende de laatst voorgaande dertien maanden, kwam deze commissie tot de volgende treurige slotsom:

•De onvermydelyke en bekende uitgavens bedraagen in de drie maanden December tot ult ^o . February.	Ryksdaalders. 698550
en daarouder alleen aan contant.	421350
en de inkomsten, zoo als hiervoor hebbe betoogd, mede in gemelden tyd	180200
en daarouder alleen maar aan contant	37000
	<hr/>
zoodat de uitgavens de inkomsten zullen surmonteeren . . .	518350
en daarvan alleen aan contanten	384350
zoodaas dat hierouder specifiq wordt aangetoond, namentlyk :	

Uitgavens.

de onvermydelyke maandelyksche van pr ^o December 1783 tot ultimo February	298200
en daarvan aan contant	150000
de vier Oostersche gouvernementen en het comptoir Timor . . .	157550
en dat altemaal aan contant.	157550
de interessen voor de diaconie	3800

Wy hebben dus ook, om maar aan contanten te komen ter gedeeltelyke voldoening van de geldeischen der Oostersche provincien, van hoeveel speculatie die zaak ook zoude geoordeeld worden, en hoe bedenkelijk en nadeelig zulks ook is voorgekomen voor den aanstaanden

en dat altemaal contant	3800	
de leverantie van coffy		170000
en daaronder stelle aan contant	70000	
de leverantie van suiker		29000
de leverantie van tin en peper		40000
en dat altemaal aan contant	40000	
<hr/>		
de uitgavens bedragen		698550
en daarvan alleen aan contant	421350	

I n k o m s t e n .

Van de pagt	78000	
en daarvan maar alleen aan contant	12000	
van den contanten verkoop	6000	
en daaronder aan contant	1000	
van de regenten en dat by rescontre	12000	
van de drie Chineezen	25200	
en daaronder stelle aan contant	5000	
van de Amphioen societeit	50000	
en waaronder stelle aan contant	10000	
van de munt	9000	
alle contant	9000	
<hr/>		
De inkomsten bedragen		180200
en de contanten die men gist daaronder te zullen sorteeren	37000	
<hr/>		
Gevolgelyk zullen de uitgavens de inkomsten te boven streeven :		Rs: 518350
en de benooidigde contanten meerder bedragen dan de in te komene		Rs: 384350
In de Geldcassa is heeden met de rds: 50000 aan bankbrieven uit de geldkamer, per restant		Rds. 327760 —
daarvan rds: 2398: 16 aan contant, en in de groote Geldkamer is het restant altemaal aan contant		137525 : 33
<hr/>		
of te zamen		Rds. 465285 : 33

waarvan Rds: 140000 circa aan contant.

Zoodat er over het geheel genomen nog ruim ryxdaalders 53000: zal te kort komen, om het tot ult^o. February 1784 te kunnen gaande houden, onverminderd nu nog niet alleen dat de groot-cassier met den eerste van de volgende maand Maart ten minsten rds. 40000 by provisie aan contant voor de ordinaire verstrekkingen hiervoor genoteerd, zal benooidigd wezen, maar ook dat er met primo van de aanstaande maand December door den grootwinkelier worden gerequireerd rds. 15 a 16000 aan contant, ter affbetaaling van de nu jongst alhier gearriveerde gearmeerde scheepen, en als wanneer de tekortkoming over het geheel zal bedraagen circa rds: 110000, en van de contanten circa rds: 200000. (Resol. Gouv. Gen. en Rade, 28 November 1783.)

Chinaschen handel te zullen zyn, zoo men niet intusschen merkelyk van Palembang worde voorzien, ons in de dringende noodzakelykheid gevonden, om volgens het beslotene op 24 November, aan vier mits den wapenstilstand onder de noodige precautien ter deser rheede geadmitteerde *Engelsche Compagnies* schepen, na China gedestineert, 5000 picols thin aftestaan tegen 19 ryksd. het picol. — Billyk en met grond mogen wy derhalven ook vertrouwen, dat UwEdelh. sedert het doen der voorm. verklaring op den ontvangst onser nadere berigten, uit overtuiging van den geldeloosen staat waarin wy ons bevinden, en overweging der droevige vooruitzigten welke daaruit te voorspellen zyn, op 'onse herhaalde vertogen een oog van gunstige reflexie zullen hebben geslagen, en intusschen Indie soodanig voorsien van contanten, naarmate het gevaar by gebreke van dien palpabel is. Dit is des te noodzakelyker, dewyl wy UwEdelh. moeten informeren, dat de door hoogstdezelve ons voorgestelde drie middelen om dat gebrek voor te komen, of sonder effect of min toereykende zyn ¹; nadien men, wat het eerste betreft, weynig of niets op interest kan negotieren, ongeagt de verhooging tot een $\frac{1}{2}$ perc., terwyl men van het 2^e of de acceptatie van gelden op assignatien naar Nederland, niettegenstaande het voor de Comp. nadeelig remboursement der ducaton tot 80 stuyvers, door de uytgeputte fondsen der ingezetenen en dat reeds alles in Comps. cassa is byeengevloeid, mede weynig verwagting kan hebben, te minder nu wy ter voldoening aan

1 Door Bewindhebberē was dienaangaande het volgende geschreven :

• Wy begrypen zeer wel, dat het gemis aan gereede penningen UEd verlegenheid kan veroorsaken, en het is om die reden dat wy op middelen bedacht zyn geweest om hierin te gemoet te komen. Drie middelen zyn ons voorgekomen daartoe te kunnen dienen, waarvan wy de keuze aan uw beleid overlaten; terwyl wy wel mogen lyden dat UEd. gedeeltelyk het eene en gedeeltelyk het andere middel in 't werk stelt.

Die middelen zyn deze :

1°. dat UEd. voortgaat met gelden te negotiēren tegens de minste interest mogelyk, welke wy egter wel mogen lyden dat des noods hooger dan na gewoonte word gegeven.

2°. het accepteren van gelden op assignatiēn, betaalbaar in Nederland drie jaar na het sluiten der vrede, met den interest van 3 $\frac{1}{2}$ %, integaan met den dag dat de gelden zullen wezen in kas geteld.

Het 3de middel is hetgeen waarvan het Caapsche ministerie reeds gebruik heeft gemaakt, nl. het slaan van papieren geld, 'twelk twee jaar na het sluiten van den vrede zoude kunnen worden ingewisseld. (De Bewindhebbers aan Gouv. Gen. en Rade, 7 Dec. 1782.)

de begeerte van UwEdh. by een nader biljet hebben gestipuleert, dat de betaling drie jaren na het sluiten van den vrede soude geschieden, onder het genot intusschen van 3 $\frac{1}{2}$ % 's jaars, — en het 3e of het papieren geld reeds sedert eenigen tyd ingevoerd, wel van eenig effect is in de colonie, dog niet van een algemeen gebruik, omdat het niet kan dienen ter afbetaling van militairen, zeevarenden, inlanders en andere behoeftige lieden, veelmin tot den handel of verzending naar de buyten comptoiren

Java's Noord-Oostkust Omtrent de *geldzaken* (aldaar) schreven de ministers by brief van 22 febr. ll., dat zy geen vooruytzigt hadden, om de negotiatie van contanten tot op een derde van hetgeen er in dit jaar zou noodig zijn te brengen, en by missive van 2 October verzogten zy, dat onder de contanten, welke wy op hunne eischen zouden voldoen, geen papieren van credit mogten sorteren, uit hoofde dat men met deselve by de Javanen niet kon teregt geraken. Edoch het eerste of de negotiatie is beter uytgevallen dan men verwagt had, want behalve 20000 rds. aan contanten, die wy hen in April toezonden, hebben de ministers door beleeningen op interest en de acceptatie op assignatien naar Nederland het zooverre gebragt, dat zy den 14 October nog maar Rsd. 10000 noodig hadden tot february aanstaande, en sedert mede die overige Rsd. 10000 ruim magtig zyn geworden, op onze betuiging dat wy door groot eigen gebrek, niet alleen behalve f 1500 aan duiten, daarvan niets konden bezorgen, maar ook moesten verklaren volstrekt onvermogen te zyn, hen verder iets tot assistentie by te zetten; terwyl wy teffens niet dan noode qualificatie verleenden tot de negotiatie op wissel naar herwaarts, en tot facilitering van het tellen op assignatie naar Nederland, het remboursement van de gecartelde ducaton ook weder op 80 stuivers stelden. Wat de creditbrieven betreft, zoo is men daaromtrent mede niet geheel zonder succes geweest, want 22 oct. hebben de ministers voor Rsd. 30000 geëischt van de nieuw geïntroduceerde volgens biljet van 30 sept., ter inwisseling tegen de ingetrokken, die daar successive uytgegeven waren. Onder de middelen die daar gebruykt zyn om de eischen van contanten te verminderen, behoort ook zoowel de verkoop van Japans staafkoper tot 40 Rsd. 't picol. als 't verbod van den uytvoer van duyten; maar voornamelyk mogen wy onder die hulpmiddelen, tellen de op ons aan-

schryven van 19 Sept. volbragte afdanking van alle gedurende den oorlog in dienst genomen inlandsche militairen, tot op 200 man na, die vooreerst uyt consideratie van de zwakheid der guarnisoenen in dienst zyn gehouden

De *Inlandsche zaaken* continueren in een gewenschten toestand, doordien de Vorsten zoowel ten opzigte van elkander, als tegen de Compagnie in rust zyn, en de meeste onderhandelingen die men met hen gehad heeft met bewyzen van wederzydsche vriendschap zyn vermeld geweest. Onlangs zyn hunne hulptroepen, die te Batavia gelegen hebben, teruggezonden, nadat de Keizer en Sulthan vooraf daartoe geprepareerd waren door de kennisgeving, dat tusschen de Republiek en Engeland een stilstand van wapenen gesloten was, hetwelk zoowel als de daarop gevolgde dankbetuiging en toezegging van een geschenk ter gedachtenisse, waaraan gearbeid wordt, zeer vriendelyk is beantwoord. Nogthans blyft men de vereischte omzigtigheid oeffenen, en uit dien hoofde is door ons met communicatie van den heer Siberg, een contract ontworpen, om by het overlyden van een der regerende vorsten met zynen opvolger gesloten te worden ¹ . . .

De *Particuliere vaart* heeft bestaan in de aankomst van 669 en vertrek van 885 vaartuigen, waarvan het getal dus niet minder aanzienlyk is geweest dan in a^o p^o, wanneer er 656 barken, sloepen en mindere vaartuigen aangekomen en 840 van daar vertrokken zyn, hebbende onder meer andere producten, in 178 $\frac{1}{2}$: 3540 $\frac{1}{2}$ en 178 $\frac{2}{3}$: 5125 coyangs ryst vervoerd. De oorzaak van deze florissante vaart, die voornamentlyk gedient heeft om Batavia, de Oostersche gouvernementen, Malacca, Banjermassing en Palembang van benooidigheden te voorzien, is voornamelyk geweest de door ons vroegydyg verleende vryheid tot den uitvoer van ryst, met uitzondering alleen van Riouw. Om de gemelde nuttigheid van deze vaart, hebben wy dezelve successive gefavoriseerd met concessien tot den aanbouw van vaartuigen.

Cheribon. Mits het steeds toonemend gebrek aan bergplaats voor de coffy, en voornamelyk aan geld om dit product naar gewoonte by de leverantie aan de leveranciers te betalen, hebben wy alvorens tot het uiterste of de staking der acceptatie te treden, den resident

¹ Vg. § 17 der Memorie van v. der Burgh, in Deel XI blz. 410, 11.

gelast te beproeven, om aan ieder regent of inzamelaar, voor de quantiteit coffy, welke hy na een behoorlyken opneem of op een schriftelyk bewys van de posthouders dan wel opzigers, onder presentatie van eede, zal aantoonen ter leverantie gereed te hebben, voortaan maar te betalen 2 Rds. per pikol op hand, ten einde aan den gemeenen man zyn dagloon te kunnen verstrekken, en het rssterende in het vervolg, wanneer de Comp. die coffy in hare pakhuizen zal kunnen ontvangen, gelyk mede om de Cheribonsche princen en verdere coffy leverende hoofden op eene ter bereiking van het oogmerk meest geschikte wyze voor te houden en aan te kondigen, dat aan de stranden geen bergplaatsen voor de coffy meer overblyft om verder iets aan te nemen, en dat ze zig derhalve moesten getroosten de coffy in hunne landen opgeschuurd te laten, tot dat men ontzet van schepen bekomt en afscheep kan doen; mitsgaders hen teffens onder het oog te brengen, dat ofschoon de Compagnie, wegens den aanzienlyken voorraad welke aan handen is, geen meer coffy noodig heeft en dus de acceptatie zou kunnen intrekken, te meer daar de zware onkosten, waarin men door den oorlog vervallen is, de schaarsheyt van geld in Comps. cassa zoozeer hebben doen toenemen dat men niet kan continueren met de prompte betaling van hetgeen verder van dat product ter leverantie wordt ingezameld, men egter om hen en de planters zooveel mogelyk te gemoet te komen en de culture niet te laten vervallen, het voorschreven expedient van eene gedeeltelyke vooruitbetaling wel had willen ter preuve stellen, in vertrouwen, dat zy hetzelfde van hunne zyde mede zooveel mogelyk zouden tragten te bevorderen, onder zoodanige conditien als wy aan ged. resident teffens by missive van 10 January voorschreven.

Maar dewyl ons door denzelven by zyn brief van 16 Maart wierd beantwoord, dat aan ons evengemeld besluit wegens de gereduceerde acceptatie en de bepaalde afbetaling van de coffy ad 2 Rds. per picol als by vooruitschot, zou voldaan worden zonder dat 's Comps. aanzien en vermogen by de Sulthans in eenig compromis behoefde te geraken, alzo wel veel coffy in de landen van die vorsten gereed lag, dog door hem direct geen 600 picols in de pakhuizen geleverd wierden, welke hy liefst voor zyne eigene rekening en risico op den ouden voet zou accepteren en particulier opschuuren, terwyl alle andere leveranciers met de door ons uitgedagte middelweg ten

uiterste vergenoegd waren, zoo hebben wy dien voorslag geaccepteerd, en de door hem te dien einde gemaakte schikkingen geapprobeerde, met concessie dat, volgens zyn verzoek, van de gemelde reductie zoude uitgezonderd blyven eene quantiteit van circa 600 picols, welke buiten het restant van 178½, sedert ult^o augs 1782 tot 24 January 1783 en dus voor den ontvangst van onze ordre, geleverd en afbetaald waren.

De *Inlandsche zaken* continueren op een vredigen en allezins gewenschten voet

Aangaande *Bantam* omtrent de *geldzaken* hebben de bedienden by hun schryven van 27 Oct. betuigd, dat hun na een allernauwkeurigst onderzoek was gebleken, hoe de invoering van *papieren geld* te Bantam ten eenemale ondoenlyk was, aangezien de kleine waarde, waarin hetselve zoude moeten bestaan, dewyl de soldaat en matroos daar gewoon waren maar één duit of een oortje te gelyk uyttegeven, behalven dat het door de Bantammers ook niet zou geaccepteerd worden, en men in eene volstreckte onmogelykheid zou verseren, daarvoor iets het minste tot zyn nooddruft te bemagtigen

De *inlandsche zaken* continueren op den vorigen voet, zoo in de Bantamsche als Lampongsche districten, en de Koning geeft ons mede op den duur alle wenschelyke blyken van attachement en ware zugt voor de belangens der Maatschappy

X. Memorie van R. F. van der Niepoort ¹, aftredend Gezaghebber over den Oosthoek van Java, aan zyn geëligeerden vervanger, den tit. opperkoopman Anthony Barkey.

Soerabaya, 9 July 1784.

Alsoo ik op myn nederig verzoek om ontslag uyt desen post van H. H. Ed. een gunstig fiat erlangde zoo heb ik dit volgende by wyze van memorie in geschrifte gebragt.

¹ Zie omtrent van der Niepoort, Deel XI blz. 344; noot 1. Barkey was Secretaris van den politieken raad te Samarang.

Eer en alvorens ik deese plaats en dies omslag beschryve, sal ik UEd. een détail geven van de regentschappen, die den Oosthoek uytmaken, en aan den westkant beginnen, alwaarover *Grissée*, onder de Tommongongs Ario en Brotto Negoro, dat twee hupsche lieden zyn, waarmede weynig te doen valt, alzo zy accuraat op hunne zaken en de voldoening hunner verpligte leverantie, bestaande in 487½ Rds. tjatjageld, 160 coyang ryst en 6 picol cattoene garen voor contante betaling passen, te seggen is, dat de gewezen resident Fockens aldaar begonnen heeft hout te leveren, 't welk hy in der vorsten landen liet opkopen, en 't welk van jaar tot jaar vermeerderd zynde, de Comp. veel te hulp sal komen, des de nieuwe resident van Hogenhouck wel sorgen mag, hy daer iemand aanleert om na den presenten ouden inkoop, die het menschelyker wyze niet lang meer kan maken, sulx daar gaende te houden, wyl er iemand boven moet zyn om daar met der vorsten regenten in der minne om te gaan. De resident is ook verpligt 's jaars voor particulieren op koop aan de Comp. te leveren 25 picols cattoenen garens tegen de bepaalde pryzen.

De *Panumbahan van Madura*, *Pangerang van Sumanap* en *Pamacassangs* regent, alsook die van *Sidaijoe* en *Lamongang* leveren hier hunne producten, en de twee laatsten contribuieren ook met de *Grisseesche regenten* in de dagelykse en andere heerediensten. De gesteldheid van 't fort is bouwvallig, dog zulks allereerst by geëerd aanzyn van den heer Gouverneur opgenomen zynde, sal ik hierover niet verder seggen. By het heylige graf te Girie is eene kris berustende, welke volgens eene acte van den vorigen Heer Gouverneur van der Burgh niet mag afgegeven worden dan aan ZEds. successoren, sulks requirerende. De inlander stelt er veel superstitie in en myn antecesseur had die naar sig genomen, daar de regenten van *Grissée* over gedolcerd hadden. Dan is er een capt. Chinees Ten Tsingko, welke teffens pagter van de in en uytgaende regten in 't sout is, bedragende sulks 16725 Rds.; ook ligt er een hoofd der overwalders, lieut. Boeyong. Veel aanvaart en passage is er van en na den overwal en elders, omdat de plaets zoo gemakkelyk aan zee gelegen is. Het is meest bergachtig land, welks rystvelden voornamelyk door de regens moeten slagen, kunnende de landen langs de rivier Solo liggende eenlyk van dat water geholpen worden. Boven dit regentschap ligt het kleyn district *Lamongang*, onder den Ton-

mongong Djoyo Djirdjo, die eene verpligting van 250 coyang ryst en 3 picols cattoene garen mede voor contante betaling voldoet, gelyk ook de bewesten de rivier Solo woonagtige Radeen Tommongong Soera Adiningrat van :

Sidajoe, 200 coy. ryst en voor betaling 6 picols garen; dese is een broeder uyt onegten bedde van den Panumbahan van Madura, hy is gansch de beste economicus niet, en daardoor nog in schulden. Dit district strekt westwaarts tot Legon ¹, 't uysterste dat tot den Oosthoek gerekend word, en van daaraf mag wel een oog in zeyl gehouden worden tegen den morshandel, vooral in amfioen, dien men zoo zeker stellen mag als het moeyelyk te beletten is, dat met kleyne vaartuygjes van Bawéan by nacht en ontyden gebragt en ingevoerd word langs die streek en den noordkant van :

Madura, welks westelykste gedeelte, wel $\frac{2}{3}$ van 't geheele eyland van desen naam, als een leengoed van de Comp. staat onder Zyn Hoogh. den *Panumbahan Adipatty Tjacradiningrat*, een man zeer welmeenend voor de Maatsy. en een vriend van Europeanen, zeer zagtsinnig en goedaartig, ja ik durf zeggen te toegevend voor den hardvogtigen Maduresen landaert, waerdoor het ook toekomt dat zyne finantien nog in geen beteren staat zyn, en de leverantie van groene cadjang steeds laat inkomt. Dog dit laatste hoop ik dat beteren zal, nu Z. H. alle mantries ingevolge vorige gebruyken gelast heeft van dat graan jaarlyks aan te planten, om by misgewassen op de dessa's, die sulks ordinair leveren, hierdoor secours te vinden.

Op de twee vorige bepattys, Radeen Aria Wirja Negara en Radeen Aria Mangoen Negara, is niet veel te roemen geweest; de presente radeen Aria Adi Mantjanegara, oom van Z. H., die in 't begin dezes jaers eerst is aangesteld, hoop ik dat beter voldoen zal, ten minste hy is by my reeds sedert jaren lang als een vigilant man bekend. De Panumbahan, die thans hoe langer hoe meer naar 't priesterlyke overhelt, heeft voor een jaar of drie eenen zekeren Mamoed tot een mignon gehad, die veel kwaad deed, dog ook spoedig door de sorge van den Heere Gouverneur van Madura verwyderd wierd. Thans heeft hy er eenen als tot agterraad, eenen Aris, een panacawan van hem, die veel vermag, doch zoo ik tot nog toe bespeure geen kwaad

¹ Lagoeng.

doet, en zoolange mag men hem laten; want de prins wat zwak hierin zynde, soude dog spoedig een ander het hok in krygen, en die soude somtyds erger praktyken in het hoofd kunnen krygen. Z. H. is getrouwd met zyne nigte, dogter van 't gewesene Sampangs hoofd Radeen Aria Pourbanegara, welke thans den titul voert van Ratoe Adipatty, alwaar tot nog toe geen kinderen by verwekt heeft; doch daarentegen heeft hy by diverse bywyven twee zoontjes en vyf dogters, waarvan de oudste getrouwd is aan den zoon van Pamacassang's regent. Eén egte broeder Radcen Tommongong Djajadiningrat heeft hy nog; deese is een groot débauchant in de sexe en de amphioen geweest, en toen in a°. 1780 by installatie van desen panumbahan sig wat onvergenoege aênstelde, zooals u omstandig sult kunnen sien by mynen eerbiedigen aparten brief naar Samarang dd. 14 Febr., mogelyk omdat hy in het regentschap van Sidayoe was voorbygegaan, nam ik hem herwaarts mede, zooals de toenmalige Heer Gouverneur hem ook naar Samarang opontbood, waar hy sig alsnog oponthoudt, en schoon permissie hebbende, zoo ik hoor, schynt hy nog niet genegen te zyn te retourneren. Buyten den presenten Radeen Tommongong te Sidayoe, heeft de Panumbahan nog drie onegte broeders, present te Bancallang Nog zyn onder Z. Hs. zorge en opvoeding de vier zoontjes en zes dogtertjes van zynen in 1779 overleden antecessour, van welke weesen Z. H. ter verantwoording en uitkeering by mondige dagen onder sig heeft 2384 Rds., volgens daarvan geregelde specifieke verdeling by wyze van obligatie. De pagten zyn H. by contract door H. H. Ed. afgestaan, dog betaalt daarvoor 's jaarlyks alhier in cassa 5000 Rds. aan revenuen, en levert te Grissée 60 coyans groene eatjang en 12000 kannen clappus olie, 30 picols cattoene garen voor contante betaling. Wy hebben te Bancallang een fortje, daar als commandant in ligt de vaandrig Frederik P. Arie, een man die sig by den Panumbahan bemind schynt te maken en met den inlander wel kan omgaan. Het fortje door de vorige Panumbahans gebouwd, moet ook door den prins onderhouden alsmede van vuur en licht voorzien worden, verstrekkende Z. H. insgelyks de ryst voor de ligt kostgeld genietende dienaren. Z. H. staat direct onder Hun HoogEdelh. en den heer Gouverneur te Samarang, en dus met zyn land buyten uwe bemoeyenisse; ¹ dan des niettegenstaende sal u ondervinden, dat

1 Vg. *Veth*, Java II, blz. 524.

Madura al wat schryfwerk verschaft, doordien Z. H. niet alleen de beleeftheid heeft van by ontfaugst en verzending van brieven aan den Heer Gouverneur over Comps. affaires communicatief met u te werk te gaan, maar sig aan u adresseert, wanneer er eenig verschil is tusschen Z. H. en Chinese pagters, dan wel tusschen Europeanen of Chinesen met Maduresen, byaldien parthyen sig daar door den commandant of bepatty niet laten assopieren. Daarby komt nog het onderhouden eener vriendelyke nabuurschap, dat de prins dikwerf met het zenden van kleyne presentjes doet, 't welk ook al eens met iets beantwoord moet worden, en welke goede harmonie met dezen in volk zeer magtigen vorst, die de *balanshouder* in den Oosthoek kan genoemd worden, derhalve tot 's meesters dienst uwe zaak is, vooral om by onverhoopt toeval een spoedig en goed secours van hem te kunnen krygen, 't welk en wat verder verplicht is u zal consteren uyt zyn hier ten translaet-comptoire berustend contract.

Aan Z. Hts. oostelykst district grenst het kleyne regentschap *Pamacassang*, dat voor deese onder Sumanap gehoord heeft, dog thans daarvan afgescheiden is en op sig selve staat onder den Radeen Tommongong Tjakradiningrat, eonigste echte afstammeling van het oude Sumanapse regeringshuys, schoon langs de vrouwelyke linie alsoo en van den Tommongong Joedanagara geen soone nagelaten zyn. Hy leeft ook niet zonder te wenschen van 't een of ander tyd nog eens in zyn voorvaderlyk regentschap te komen, zynde getrouwd met eene egte zuster van den presenten Panumbahan, en zyn oudste dogter thans gehuwd met den Pangerang Adipatty te Souracarta. Hy is accuraat in zyne leverantie te Grissée, welke jaarlyks bedraagt 30 coyang groene catjang, 7500 kannen clappusoly en 12 picols cattone garens, en attent op 't geene in zyn regentschap omgaat. Eenige parnakk-Chinesche handelaars en dito Malyers houden sig te Branta in zyn zeedorp op, met welke en zyne Pamacassangers nu en dan wel eens wat voorvalt, die sig met zyne somtyds wat eensydige handelwyze niet vergenoegd, aan my adresseerden. De pagt alhier bedraagt 's jaars 2250 Rsd., en de pagter is de Chin. Licut. Ten Hoetsing alhier.

Sumanap, dat hier op volgt, staat onder den pangérang Natta Cocsoemo, een vadsig man, die soo ik hoore, hoe langer hoe sterker aan den amphioen vervalt, van gemeene priesterlyke afkomst, en reeds

door zyn vader by eene andere gemeene vrouw verwekt vóór dat hy kwam te trouwen aan Raden Ayoe Rasmene, afstammeling van de hiervoren reeds aangehaalde Sumanaps Tommongong Joedanagara. Hy is eerst getrouwd geweest met eene dogter van den in 1770 overleden Panembahan, wanneer er na haar overlyden een doodelyken haat ontstond, of mag ik liever zeggen, den tusschen Madurees en Sumanapper aangeboren (haat) verlevendigde, en die nog niet geheel weg is; daarna trouwde hy met eene dogter uit het Grobogansche priesterlyk huis, waarvan nog een zoon in wezen is, en nu ten derdemale is hy getrouwd met eene dogter van den gewesenen Samarangs hoofdregent Soera di Mangala. Zyne inkomsten zyn ruym en wel tusschen de 40 à 50000 sp. realen, dus gaat hy den Panumbahan en alle strandregenten in gegoedheid ver te boven, en daar ook zeer op steunende, doch laat alles bergen in de papen-negory Limbong, waaruyt hy afstammende is, en zyn heele vaderlyke familie nog woont. Over zyn dienst of het niet voldoen der verpligte leverantie, welke bestaat in 80 coyang groene catjang, 17500 kannen clappusoly en 35 picols cattoene garens voor niet, en dan nog tegen betaling als het van wege H.H.Ed. gerequireerd mogt worden 30 coyang groene catjang met 3750 kannen clappusoly, kan ik niet klagen; met dikwyls aansporen komt hy toch effen. De pagt bedraagt 's jaars 14325 ltsd. en de passers afgestaan aan den oud-Capt. Chinees aldaar, Tong Hangsaey, tot een middel van bestaan voor dien ouden sukkelaar zyn leven lang, welke dispositie den pangerang zeer tegen de borst is, en alles steeds aanwendt om dien ouden man te plagen en was het mogelyk dien passer weder aan een ander te verhuren, waarover al in onderhandeling is met den Lieut. Chinees.

Het fortres is daar eerst nieuw opgebouwd, voor rekening van den pangerang, die verpligt is hetselve te onderhouden en ook de noodige verandering te bekostigen, zooals nu van de geprojecteerde omtrekking van het fort met eene muur en glacis, by wyze van een bedekten weg, welke door H.H.Ed. geaprobeert is by Hoogstderzelver geëerd schryven van 27 Oct. 1783; alsmede is hy verbonden de verstrckkingen er voor en voor de bezetting te doen, even als de Panumbahan te Bancallang. Als resident ligt er de titulair koopman Abraham van Hemert.

De eylanden Celombo N.waerts en alle onder den naam der Can-

giansche begrepen, welke oostelyk op liggen, en wel 70 in getal zoo groote als kleyne, bewoonde en nu en dan onbewoonde, souden bedragen, volgens 't rapport in a°. 1763 aan den toenmaligen gezaghebber den heer Breton gedaan door den gecommiteerden commandeur Lapro, welke deselve exact opgenomen hebben, gehooren ook sedert a°. 1772 weder onder Sumanap; en 'tgeen daarvoor voor desen aan de Comp. voldaan wierd in garen, enz. loopt nu onder 't hier voorts gespecificeerde contingent van Sumanap. Dog de Comp. zoude hiervan veel meer inkomsten kunnen hebben, zoo dezelve eens (geen dringende redenen daartegen zynde) aan vertrouwde Chinesen, per admotie of by publike verpagting, evenals Oeloedjamie om de west, Besoekie en Panaroekean om de oost, afgestaan wierden, wanneer er de handel zoo door de eigen natuurlyke voortbrengselen als in tripang, agar agar enz. ook sterker wesen zoude, daer de Cangiangers, zynde vissehers, dat goed dan niet naar Macassar zooals nu vervoeren, maar daar wel aan de tot handel geboren Chinesen ten verkoop brengen zouden; waarvan nu afgeschrikt werden door de knevelaryen van de Sumanapse mantris, die op die eylanden 't gezag hebben, en hen dezelve of te goedkoop afnemen of dan over dit dan over dat articul rusie veroorzaken, waardoor zy er van jaar tot jaar al minder komen en van hunne visscheryen aanbrenghen. Dat die eylanden vry zyn van smokkelhandel, durf ik niet verzekeren, maar de pangérang heeft den presenten heer Gouverneur op hoogstdeesselfs ernstige bedreigingen van hem dese eylanden anders weder te ontnemen, beloofd exact te zullen waken dat er niets van verboden waren wierd aangebragt. Hoe verre hy, die zoo een vadsig man is, daaraan beantwoordt, laat ik daar; doch zoo lange men hem het tegendeel, en dit zal altoos moeyelyk te doen zyn door de verre afgelegenheid, niet bewyzen kan, moet men geloven dat hy zyn belofte gestand doet. Op deese eilanden vallen eenige bosschen van djatti-, kam- en andere soorten van hout, zynde van de eerste soort balken van 24 à 25q. te vinden.

Hierover ligt het eyland *Baly*, daar u niets mede nytstaan heeft, dog egter niet zó onverschillig dan wel in vroegere tyden in 't oog moet gehouden worden, omdat zy onse nabuuren zyn aan Ooster Balemboang, en daervan maer afgescheiden zyn door eene naauwe straat, ook omdat Balemboang voor desen tot schutsheer gehad heeft

den Balischen Gusti Agong te Mangoewie, alsmede omdat de Gusti Djembrana, die sig als 't in syn kraam te pas komt een vasal van Mangoewie noemt, a^o. 1780 in een brief aan den gewezen commandant Mierop niet onduidelijk te verstaan gaf, nog praetensie op dat land te hebben; doch op 't welk door H. HEd. niet eens reflexie geslagen, en geapprobeerd is dat men sulks onbeantwoord passeerde. Te *Baly Badong* hebben sig eenige Balemboangers, Malangse en Lamadjangse voortvlugtige rebellen opgehouden, om welken uitgeleverd te krygen ik veel moeite gedaan, dog niets hebbe kunnen uytwerken tot in a^o. 1780, toen Gusty Moera Djambi daar met zyne geheele familie vermoord is door Gusty Moera Caleran, welke om Comps. gunst verzogt, en teffens opsond Radeen Notto Coesoemo en den Lamadjanger Bagus Imam. II. HEd. hebben hem door den sabandhaar te Batavia en door my van hier doen beantwoorden; dog als een usurpateur zynde, met stilzwygen over zyne komste aan de regering, eenelyk met verzoek van uytlevering der daar nog zynde rebellen, namelyk de zoons van P'angerang Willis, Maes Anom met de Malangse Radeens Soeronogoro, Djojonegoro en Bagoes Sleeman, item den Lamadjanger Radeen Notto Poero, — dog het is er by gebleven, en sedert niets van gekomen.

Balemboegang, verdeeld in Ooster- en Wester-, een land door een en denzelfden samenloop van zaken te vuur en te zwaard verwoest, en dat des jaren lang noodig zal hebben, eer tot volle herhaal komt. Eer ik hier iets verder segge van de praesente staat, sal het noodig zyn, dat ik om U eenig détail van den loop en aaneenschakeling der zaken daar successive voorgevallen te geven, noteere dat het in vorige tyden nooyt gesubmitteert is geweest onder de Javasche vorsten, maar lange onder zyn eygen prinsen gestaan heeft, totdat 't eindelyk als schutsheer moest erkennen den Balier Koning Gusti Agong van Mangoewie. In a^o. 1763 kwam de regerende Adipatty, die een parthy had aan 't Hof van Mangoewie aan zynen broeder Maes Willis, afzakken naar Besoekie, hielt met den toenmaligen gezaghebber Breton een mondgesprek, offereerde zyn land op favorable conditiën aan de Comp; dog Hun Edheden vonden deze acceptatie onnoodig, des hy vertrekken en sig weder submitteren moest te Baly, waar daarna of wel in 1766, op zyn terugreise van 't Mangowische hof naar zyne staten vermoord is, als wannecr III. Edh.

goed vonden dit land, hetwelk toen door een onderkoning van wege Gusti Mangoewi geregeerd wierd en vol Baliërs was, te occuperen, ook omdat men bespeurd had dat de Engelschen sig daar nestelen wilden, en over het bouwen van een fortje al in onderhandeling waren met den Baliër vorst Gusti Mangoewie. De zee- en landmagt, die zulks moest doen en ook uytvoerde, vertrok in 't begin van 1767 hier van daan, en debarqueerde laatstgem. te Panaroekan, almede onder den Baliër gehoorende, om vervolgens den togt over land te doen, onder den Capit. en Samarangs Commandant Erdwyn Blanke, die ook meester wierd. Uytterlyk bleef er alles stil en 't volk in gehoorzaamheid, totdat in 't begin van 1768 de pangerang Maes Willis, als vriend om zig te onderwerpen van Baly overkwam, dog 't duurde niet lang of alles was er weder in vuur en vlam, wanneer er andermaal een magt naar toegezonden wierd onder den gezaghebber Coop-à-Groen, die kort daarna te huiswaarts keerde en vervangen wierd door den heer Colmond, welke de gemoederen er weder in schynbare rust bragt, en ook de overgebleven Balische maesen, nadat Maes Willis ook opgekomen en versonden was, vandaar verwyderde. Maar in 1771 smeedden de regenten eerst een verraad, daarna viel er een tumult onder de Europesche bedienden voor, waar zelfs eenigen 't leven bylieten, en in de maand Augustus van datzelfde jaar stonden de inwoonders weder op en vatten de wapenen op tegen de Comp., onder sekeren Bappa Larat die sig voor den Pangeran Willis uitgaf, hetwelk veel moeyte gekost heeft hen andermael tot gehoorzaamheid te brengen, by welke occazien het land ook totaal geruïneerd en van inwoonders ontbloot is ¹.

By onzen eersten optogt in 1767 van Panaroekan viel de Lamadjangs regent Cartanagara, een swager of broeder van den Malangs hoofdregent Adepatty Malayoe Coesoemo, ons legertje in de zyde, hetwelk Comps. eer niet dulde ongewroken te passeren, gelyk er dan ook een corps tegen hem gedetacheerd wierd; en hy daarop door het Labaksche aan de zuydkant naar Malang vlugtende, schoon onderweg zyn been brak, en kort daaraan stierf, wierd hy van Malayoe Coesoemo opgeëischt, die weygerende hem uyt te leveren, ook met

¹ Men vindt het verhaal der hier bedoelde gebeurtenissen in Deel XI, blz. V—XV en XXI—XXVIII.

de wapenen geattaqueerd moeste worden, vindende in 't laatst van 1768 aan de zuyderstranden, waar sig na lang zwerven gevangen had moeten geven, zyn eynde, en ook met hem den geheelen stam van den vermaarden Balier Soerapatty, welke sig tot duslange in die streken staande gehouden had, de totale uytroeying. In den loop van gemelde zaken was de radeen Maes, zoon van den Pangérang Prabojoko, broeder van den presenten Sulthan, welke zig sedert den vorigen in 1758 geëindigden Javaschen oorlog nooyt had willen onderwerpen, maar steeds in 't byna ontoegankelyke Antangs gebergte opgehouden en ernerd had, met daaruyt invasiën in der vorsten daaraangrenzende landen Cadirie, Wirasaba, DJapan, enz. te doen, gem. Malayoe Coesoemo te hulp gekomen; dog almede verdreven en alomme vervolgd werdende, heeft hy sig eyndelyk aan der vorsten hoofden, daar toen ook te veld liggende, overgegeven, gelyk zyn vader de Pangérang in 't Loedalmsche gelyktydig gevangen wierd door den vaendrig Imhoff, en zyn zy beyden van dese cust verzonden.

In 't begin van a° 1771 was onse post op Nocsa Barong afgeloopen door zeeroovers, en in September daar weder als een gevolg van den opstand in Ooster Balemboang alles uytgemoord door de inwoonderen, welke op hun beurt kort daaraan weder overheerd wierden door Mandharcezen, welker hoofd een juragan Janie daar lange of tot kort voor onse herovering in a° 1777 't gezag heeft gehad.

Byna terzelfder tyd, dat de opstand in Ooster Balemboang was doorgebroken, wierp sig in 't Adirogosche ook een wyf op als Keyserin, en stelde Wester-Balemboang in geen minder rep en roer, totdat het ook al door de wapenen te onder gebragt, ellendig genuincerd door honger en kommer, van inwoonders ontbloot was, en onder welke ramp dese landen allen nog zugten, sonder dat er in eenige jaren nog hoope van volkomen redres of bevolking komt, dat langzaam aan door de voortteeling der praesente inwoonders moet geschieden; want van elders, wat moeite ook gedaan is, zyn geen Javanen te bewegen hunne geboorteplaatsen te verlaten en zig daar ter woon neder te zetten.

Ziedaar eene korte schets dier rupturen, waarby vele andere omstandigheden vloeyden, wel waardig om by ledigen tyd eens nagelezen te worden, en 'twelk alles UEd. duydelyk en breedvoerig vinden sal in de zoo afgaande als aankomende aparte brieven van en naar Samarang, Balemboang en Passourouang.

Thans is onse hoofdpost in 't Ooster-Baleboangse *Banjoewangie*, en nog een minder fortje te Catappan-Caliboentoe, dog beyden maar van palissaden en thans zeer slegt gesteld, zynde ook alreeds door H. H. Ed. de qualificatie verleend, zooals by de papieren ter secretary blykt, om er in der tyd eene formidabele van steen te leggen; komende het my voor, dat dit land iets meer opluikt en in volk toeneemt, dan wel Wester-Baleboang. De regent radeen Tommongong Wirot Goeno is een geboren Baleboanger; zyne zuster, die eertyds met den in 1766 op Baly vermoorden Pangerang Adipatty, daarna met den in 1770 overleden Madureschen Panumbahan getrouwt is geweest, en door H. H. Ed. niet oirbaar geoordeeld wierd haar verblyf weder in 't Baleboangsche perpetueel te houden, is thans hier getrouwd aan den Bepatty Nottopoero. De Lieut. Kaysel ligt daar als kommandant, doende veel moeyte den inlander tot den landbouw aen te moedigen, en heeft hy ook al een partytje indigo tot een proef afgesonden, waarop nog geen antwoord van dies bevinding is ontvangen van Samarang; dog deselve kwam my extra ordinair goed voor. Eenige paarlreven zyn er, dog van geen belang; de vogel-nestklippen aan de Zuidkant werden meest door de daer zwerfende roovers geleege, zoodat er de jongste pagter maar gansch zyn rekening niet by gevonden, en daarom by H.H.Ed. versogt en ook geobtineerd heeft van die pagt ontslagen te zyn.

Wester Baleboang bestaat uyt de vier districtjes *Pradjikan*, *Sentong*, *Djember* of *Adirogo* en *Sabrang*, welke tot a^o. 1779 elk onder hun byzonder hoofd sorteerden; dog men meende toen, dat als zy eens onder een eenig hoofd en wel uyt de in die en aangrenzende districten geliefde Passeroeangse familie gesteld wierden, zulks veel tot derzelve populcering zoude helpen. Zulks geschiedde, en daarover is regent de 2e zoon van den Passourouangs Adipatty, onder den titel van Tommongong Prowiro diningrat; dog of sulx aan de intentie voldoet, durf ik niet seggen, en stelle eerder 't tegen myn gedagte is uytgevallen. Hy houdt zyne residentie te Klattak aan de Zuyderstrant, by de uytwatering van de rivier *Giltem*, alwaar ook eene Europese wagt

Panaroekan, daar wy een postje hebben onder den sergeant Frederik Rieme, en *Bezoekie* liggen aan de noorder stranden van dit wester Baleboang, zyn beyden by wyze van huur afgestaan

aan den Capt. Chinees alhier, Han Tjan Pitho, het eerste voor 500 en 't andere voor 1000 gelyke Rd. spaens en 10 coyang ryst, die te Passoeroeang geleverd wordt. Het laatste floreert extraordinair, dog Panaroe kan sooseer niet. Hieraan volgen aan strant: *Banger*, welks contingent in 8 coyang ryst, 6 pic. wax voor niet en 2 pic. gaeren voor betaling en ook de pagt op Rds. 450 's jaars beloopt, staat met *Lamadjang* onder den Tommongong Jojonogoro, derde zoon van den ouden eersten regent alhier, Bappa Tjondronogoro. Dit bovenlandsch district soowel als *Malang* en *Antang*, onder den Tommongong Cartanagara, zyn mede door de rampen des oorlogs ontvolkt, en is er weinig van te zeggen, strekkende zig tot de zuyderstranden, en waarover nog in die zee liggen de eylanden *Noessa Barong* en *Poelo Somper*, welk eerste in 1777 onbewoonbaar gemaakt is, door 't dempen der soetwaterquellen, enz. dat, en of er zig weder geen gespuys nederzet, ingevolge H. H. Eds. ordre, in de beide kenter tyden der ooster en westermouzon, wanneer het facielst valt, door een commando Europeesen uyt de besetting van Lamadjang en eenige inlanders besogt moet worden, schoon het dikwyls diffieel ja ondoenlyk wordt uyt gebrek van gewapende vaartuygen en 't gevaar der roovers; zooals nu nog in dit jaar 't geval is geweest, dat het overstekende commando by aenbreken van den dag in de baay van Jorook twee groote vaartuygen ontdekte, het eene op de wal ter calfatering, en 't andere vlot, blykens 't schryven van den Passourouangsen Commandant in dato 20 Maart pass., waarom zy moesten terug keeren. Op gemelde twee eylandjes en oostelyker in zee gelegen klippen Goenong Pagger en Dedalie zooals op vele plaatsen aan die Zuyderstranden vallen vogelnestjes, dog hiermede en dies pagten is 't gelegen als met die van Ooster-Balemboang, omdat ook altoos geroofd worden door de zig daar jaar in jaar uit ophoudende zeeschuymers, en die deselve steeds naar Baly Badong ten verkoop brengen, sonder dat men dit rooven met eenig succes tegen kan gaan. — Of de eygendom van dit Antang der Comp. wel toekomt, en wy er maer niet stilzwygende de possessie, als een gevolg van de verjaging van den pangerang Praboejoko, van gecontinueerd hebben, wyl 't eygenlyk tot 's Keyzers land Cadirie is gehoorende, kan ik niet vast zeggen.

Beneden noordwaarts gemelde twee districten komt Passourouang en 't klyne plaatsje Porong, onder den Adipatty Niti Nagara, een braaf

oud regent, daar de Comp. veel dienst in de vorige troebelen van gehad heeft, en waardoor hy ook zeer verarmd is. Zyn oudste zoon Netto is door H.H.Ed. de survivance toegezegd, by aflyvigheid van den ouden man. Hier ligt als commandant de Capt. Lieut. Adriaen van Ryck al sedert den jare 1772, en die hier ook van veel nut is, wyl buyten dat seer taalkundig zy, ook byzonder met den inlander weet om te gaan, al die landen daar doorkropen en ook by den eersten optogt naar Ooster Balemboang in 1767 present is geweest. Alle die bovenlandse regentschapjes Banger en Bangil sorteren in 't eerst aboard onder hem, ook de Europeesche bezettingen in onze fortjes (als zy zulk een naam mogen hebben) te Lamadjang en Malang. Het contingent bedraagt te Passourouang 60 coyang ryst voor niet, met nog 10 voor Porong's aandeel, item 3 picol garen voor niet, alsmede rendeert de pagt 675 rsd. Hieraan volgt: *Bangil*, dat 10 coyang ryst voor niet met 2 picol garen voor betaling tot contingent en 450 rds. van pagt geeft, een klein regentschapje onder den Ingebey Soeri Adi Wyoyo, die gehuwd is met eene dogter van Passourouang's Adipatty. Alle deze regentschappen van Ooster Balemboang af zyn van tyd tot tyd door H.H.Ed. van alle leverantien geëxcuseerd, om hierdoor tot herhaal te komen, hetwelk ook zooveel teweeg gebragt heeft, dat Passourouan, Banger en Bangil daar ten volle toe in staat zyn, en ik ook niet twyfele of Ooster- en Wester Balemboang sullen mede wel iets, 't zy dan zooveel 't zy, al was het maar om sulx weder in train te brengen, kunnen leveren van hunne voortyts verpligte contingenten, 't welk hier ter negotic-comptoire blykt waarin die bestaan hebben, zooals ook by de jongste bepaling van menagie van den gewezen Heere Gouverneur van der Burgh dd. 1 May 1778 en Hunne HoogEdelh. daarop gevolgde approbatie dd. 24 Sept. daaraan consteert, hoeveel bediendens zoowel hier ter hoofdcomptoire als de onderhoorige residentieposten enz. bepaald zyn, en welker getal gezaementlyk in den geheelen Oosthoek onder ult^o. Juny pass^o. 609 koppen beloopen heeft

Tans genaderd zynde tot *Soerabaya*, de plaats uwes domiciliums, en die ik UEd. heden met dies omslag van Comps. dienaren, belangens en resorte van dien in volle ruste door Godes zeegen overgeef, is een district seer groot, bevattende in sig de landschappen *Jaba Colla*, *Jengala*, *Poelo* en *Rawa*, beoosten de rivier, seer ryke ryst-

velden inhoudende, en bewesten deselve *Goenong Kendang*, *Linker en Cabo*, meest dorre bergachtige landen, grenzende met de drie laatsten aan *Lamongang*, *Djipang* en *Cartasana*, en met *Poelo* aan *Djapan* en *Bangil*, waarvan de rivier *Calie Anjer* de scheiding is. Seer volkryk is dit district, en oogenschynlyk hebbe ik sulks ontwaerd gedurende myn byna 18jarig aanzyn alhier; want by myne komste, waren er nog vele plaatsen in de Cotta zelfs daar ryst geplant wierd, en daar staan nu niet alleen huizen maar zelfs breyden die zig thans rondsomme de Cotta in de velden al uyt. Van groote waarde is dit regentschap voor de Comp.; want buyten dat het veel doet tot de balanshouding in den Oosthoek, krygt er de Maatsy. by gezegende gewassen, buyten 't contingent, eene mooye quantiteyt ryst uyt door inkoop. Het word bestierd door twee regenten, die elk een groot aandeel hebben, de radcen *Tommogong Tjokronegoro* en *Maas Tomm. Djojo di rono*. De eerste voert dien titul, wyl voor deesen getrouwd is geweest met eene dochter van den in 1770 overleden *Panumbahan*, uyt welk huwelyk ook nog een zoon in wezen is. Hy is een onnoozel en dom mensch, doch vriendelyk, goedaertig, en die wel na goeden raad luysteren wil, maer niet in staat is zyne ordres onder de zynen zeer sterk te doen gelden, dat ook al veel bykomt door zyne uytgebreyde familie, welke waar sulks op Java ook plaats heeft, per se den gemeenen man drukkende is, die daardoor veel verloopt, dog meest naar den tweeden regent, dat niet wel te beletten of te verbieden is; want dan loopt men gevaar, dat zy naar *Bangil* of *Djapan*, *Wirosaba*, *Lamongang* of elders verhuysen, wanneer het district hen geheel kwyt is. Hierdoor floreert zyn aandeel dus zoo niet als dat van de tweede regent, die zoo een groote familie niet heeft, zynde gehuwd geweest met eene dogter van den gewezen *Samarangs* hoofdregent, uyt welk huwelyk nog drie aankomende zontjes zyn. Hy is een schrandere, vigilante en cordate knaap, prompt in het stellen en doen effectueren uwer en zyner ordres; altoos is hy het eerste klaar met zyne leverantie, daar de eerste steeds veel moeyte toe heeft, maar egter als men wat geduld oefent en hem aanspoort, mede effen komt. Egter zoo in dit eerste regentschap, 't zy door sterfgeval als andersins, soms verandering kwam, weete ik om hetzelfde weder op te beuren vooral door eene goede directie, geen beter dan *Djojonegoro*, den presenten regent van *Banger* en derde zoon

van Bappa Tommong., waardoor men teffens in de familie bleef, en een seer goed oeconomicus, daar een vreemde allen die van de praesente familie zyn, maar onderdrukken zou. Hun beider contingent bestaat in 1000 coyang ryst, 800 kan aardoly, beyden voor niet, dan nog 16 picols cattoene garen die u leveren moet voor contante betaling; hierin dragen zy ook elk de helft. Nog is hier de vader van gem. eersten regent Kiay Tjondronegoro, een stok oud man, die by afstand van 't regentschap in a^o. 1777 ten behoeve van zyn zoon 500 tjatjas voor sig gekregen heeft, welke egter in zyn zoons aandeel aan 't contingent mede dragen, terwyl hy van den tweeden regent tot een verder middel van bestaan jaarlyks 500 Rds. krygt, dat hem om Poassa uytgekeerd wordt. Tusschen dese twee regenten en zelfs hunne onderhoorige mantris en gemeene man heerscht eene byzondere jalousie, die niet kwaad is; want hierdoor gaat er in 't aandeel van den een, zelfs in zyn dalm niets om, of het word UwEd. van den anderen kant, is het niet direct, dan door de 2de of 3de hand ter kennisse gebragt. Het blyft egter eene continuele attentie vereysschen, dat die antipathie niet te verre gaat en tot dadelykheden uitberst, hetwelk al seer ligt soude gebeuren zoo ééne parthy merkte dat men te veel van de andere hield, dus hier de middelweg de beste blyft. De regenten beiden zyn gewoon maendag en donderdags smorgens u rapport te komen doen, van de gesteldheid der rystvelden in den bouw- en planttyd, van tydingen en gerugten, die somtyds uyt de bovenlanden mogten overvliegen en de attentie van een politiek oor niet ontslippen mogen, voorts van 't voorgevallene zoo in hunne buyten districten als in de cotta, zoowel tusschen hunne onderhoorigen als tusschen die met Europesen, Chineesen of andere natien; in welke gevallen u de saken moet en kunt determineren, met het straffen der schuldigen, waartoe u selfs tot het klinken in de ketting van vagebonden enz. moogt gaan, blykens resolutie van 2 July 1763. Dan, bysondere criminele saeken van moort en diergelyken moeten, met de delinquenten en hunne confessien behoorlyk gerecolleert, het visum repertum van elke sack en beëdigde verklaringen van getuigen, naar het hoofdecomptoir Samarang aan den Raad van Justitie gesonden worden, zooals zy regenten en alle op Java aan den landraad moeten senden de delinquenten in saken tusschen Javaen en Javaen, waarvan zy en alle Oosthoeksregenten u eenelyk

kennis geven, gelyk ook van voorvallen tusschen onse Javanen en onderdanen der vorsten, welke saeken, gelyk ook disputen over het heffen der tolln boven in de rivier over ons territoir en anderen over de limiten ik steeds door onse en der vorsten regenten in der minne hebbe tragten te vereffenen; en wil sulx niet gelukken, dan is u verplicht daarvan soowel als van alle inlandsche saeken, den Heer Gouverneur en Directeur by aparte missive kennisse en de noodige elucidatie te geven. Wat zy verder verplicht zyn te leveren en welke heerendiensten te doen, sal u bepaald vinden by de resolutie dd. 24 Oct. 1772 alhier in rade van politie genomen, en waarby geinsereert is hun toen aangegaen verbandschrift; dog de daarby geïnfluereerde periode om dagelyks een koebeest voor het garnisoen te leveren hebben sy nooyt nagekomen, en kunnen sulx ook onmogelyk doen, hebbende moeyte genoeg om koebeestjes tot de noodige verversing voor de schepen te besorgen, en die moeten sy nog op de overwal in 't Sampangse of Pamacassangse laten inkoop.

Over de Chinese natien is hier een Capitain en twee Lieutenants, welke Capt., die teffens met de eerstgen. Lientents. en eenen Ten Kintjouw de pagting hebben tegens rds. 15450 's jaars, ook gewoon is maandag en donderdag by u te komen rapport doen, zoo er eenige verschillen tusschen die van zyne natie voorgevallen mogten zyn, welke hy en zyne Lieutenants in der minne niet vereffenen kunnen

De Parnakkan-Chinesen hier en in den geheelen Oosthoek, daarover fungeert een Intje Boostam, nyt naem van den Capt. dier natie te Samarang Abdul Rasip, dese geeft UEd. mede kennisse van 't voorvallende tusschen de zynen. De overwalders, van welchen landaert ook, wonen hier allen te zamen beneden de Chinesche Camp, in eene plaats de Pangong genaamd; als hoofd is daarover door den gewezen heer Gouverneur beactigt de Capt. Datoeck Molia, een oud hupsch man, welke UEd. ook op de gewone rapport-dagen kennisse komt geven.

Deze vesting, welke aan den Noordkant althoos open gelegen had, en eenelyk gedekt wiert door het restant van een oud fort, de soogenaamde berg Belvédère, dog welke ouderdoms halve in 1776 afgebroken, verlaugt en vernieuwd is, is by 't ontstaan van desen gepasseerden oorlog, en in verwagting dat men spoedig Europeesch

secours om eene onverhoopte belegering te kunnen doorstaan, bekomen soude hebben, door een seer swaren aarden wal met punten en die driedubbel van buyten en van binnen by verhooging met muurwerk bekleed zyn, toegetrokken, en hierdoor is myns bedunkens het nu daer voor liggende fort onnoodig.

Jaerlyks en al vroeg worden er twee vlootjes tegen de zeeroovers uytgerust, bestaende uyt vaartuygen, door alle Oosthoeks regenten elk na rato volgens eene vaste bepaling te leveren, schoon Ooster Baleboang daarvan tot nog toe is vrygebleven; 't grootste hebbe ik steeds en wel in twee smaldeelen om de West, en het andere om de Oost laten kruysen.

De handel in Europesche manufacturen of andere Indische negotiegoederen is hier voor de Comp. nooyt van belang geweest, thans geheel te niet; dog daarentegen was de particuliere handel in gember, amphioen, Chineese waren enz., langs de rivieren op, naar der Vorstenlanden Wirasaba, Cartasana, Cadirie, Calambret, Blitár, Seringat en zelfs tot Prouorogo in vorige tyden seer aanmerkelyk, dog vermindert thans ook zeer sterk, zoo door de swaardere en meerdere tollén, die alomme geheven en opgerigt werden, als wel 't meest doordien de Chinese pagters die goederen van Solo en Djoejo direct krygen, en welke zy den Javaansche handelaren opdringen. Buyten de ryst en verderen landbouw, waarop steeds gelet moet worden dat die tydig ondernomen wordt, schoon zulks laat valt in de lage landen van Poelo en Rawa beoosten de rivier, nu door H. II. Ed. met sterken aandrang van den Ed. Heer Gouverneur weder gesonden zynde eene party te Japara gewonnen pitten van Choromandelse Cappas, om die te planten en zoo in te voeren dat Comp. contingent garen daarvan gesponnen wierd, zoo hebbe ik door de regenten laten verbieden geen andere soort dan dese aan te planten, en met bedreyging, dat ik de gecommiteerden welke in de maand July rondgaan om de clappusboomen te tellen, in mandatis zoude geven alle andere Javaanse Cappas, welke zy ergens geplant zullen vinden, uyt te trekken en te laten verstruceren, des een ieder sig voor schade wagten kan, en deshalve mag UEd. hierop wel verdagt zyn by der gecommiteerden vertrek, wyl het anders niet ligt zal zyn den inlander 't aanplanten der ordinaire Javasche Cappas te beletten, ofschoon dese wel voordeeliger is, want zy zien op tegen de meerdere moeyte van

't bereyden, eer dat tot garen gesponnen kan worden. Tot narigt moet ik nog noteren, dat er by 't ontstaan van den gepasseerden oorlog 800 hangmatten paddy zyn opgekogt, en in de bovenlanden opgeschuurd te Boender en Mantop.

Dat de uytvoer van ryst, oly en andere levensmiddelen naar den geheelen overwal, en waar sulx na Riouw vervoert zoude kunnen worden, verboden is, zy U bewust; anders mag U van hier evenals van Grissée alomme in desen Archipel passen verleenen, tot Malaua inclus om de noord, dog op Borneo niet verder dan tot Passir Cotta.

Is het behertigen van de menagie in de huyshouding van de Comp. coyt noodig geweest, dan sal het nu de tyt syn; hoe naauw alle verstrekkingen ook bepaald zyn by de voorwaarts geciteerde memorie van menage, soo blyft het steeds de uysterste attentie vereysschen.

UEd. ten ernstigste aanradende om spoedig het beloop der zaken magtig te worden, sal ik nu desen fineren, na over UEds. persoon, bestier, Comps. verdere dienaren, 's Hemels zegen ten beste van 's meesters dienst en welvaren van den Oosthoek afgebeden en toegewenscht te hebben, noemende ik my met seer veel agting, enz.

Soerabaya,
9 July 1784.

(w. get.) R. F. van der Niepoort.

XI. De Gouv. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, 31 December 1784.

WEd. Hoog Agtb., enz.

Na enz.

Java's N. O. kust. De bekrompenheid onzer geldzaken te deezer hoofdplaats heeft het volstrekt onmogelyk gemaakt, de ministers eerder dan den 31 Augs. met eenig naamwaardig ontzet van contanten te gerieven, hetwelk hen in de noodzakelykheid heeft gesteld sig zoo goed sij konden te redden door acceptatie van penningen op interest en op assignatie naar Nederland, waarvan de eerste op 20 December

1783 reeds monteerden eene importante som van Rds. 256,567 en de tweede mede een aansienlyk bedrag hebben uitgemaakt; totdat wy den 22 Octr. ll. de ministers met het vooruitsigt om hen verder te sullen kunnen voorsien, recommandeerden om vooreerst geen geld op assignatie naar Nederland meer te ontfangen.

Onder andere swarigheden die het gebrek aan contanten veroorzaakt heeft, was eene der voornaamste de ondoenlykheid om te beletten dat de schaarsheid van koperen duiten zig ook in de Bovenlanden deed gevoelen, hetwelk notoir ten gevolge zou hebben gehad de stremming van den toevoer naar de stranden; weshalve wy naar uiterst vermogen, door oversending van kleine partyen duiten, getragt hebben de ministers in hunne pogingen om het gaande te houden te assisteren. Hetwelk dan ook van een gelukkig effect is geweest, schoon het inmiddels reeds zoover gekomen was dat de Sultan zelf pitjes wilde laten slaan, en de Heer Siberg in consideratie had genomen om, als het tot dat uiterste kwam, den Sultan in de pitjesmuntery voortekomen; wanneer wy regttydig door den aanbreng van Japansche pitjes, in staat gesteld werden den ministers te laten toekomen voor Rds. 12000 van die munt, met qualificatie om dezelve zoo na mogelyk overeenkomstig met de waarde der koperen duiten gangbaar te verklaren.

Welk expediënt na wensch is uitgevallen, alsoo de ministers ons den 12 Mei niet alleen bedeelden dat de gem. Japansche pitjes op Java zeer gewild rouleerden, en daarenboven omtrent 16 ten honderd winst afwierpen, maar ook verzogten, ingeval de schaarsheid van duiten mogt continueren, men Java met nog een quantiteit mogt voorzien, dan wel de particuliere uitvoer te Batavia verboden worden. Zynde daarop die uitvoer door ons geinterdiceerd.

Nopens de collegien, enz. zullen wy hier alleen aanhalen, . . . dat de Heer Siberg een huis met de daartoe noodige bygebouwen *op eigen kosten* heeft gesticht tot eene *Marineschool*, omtrent welke nuttige stichting onse dispositien uitgesteld blyven tot het aanstaande voorjaar.

Aangaande de inlandsche zaken verseekeeren wy by desen, dat de rust aan de Hoven en in alle Regentschappen ongestoord continueert, mitsgaders te meer bevestigd is tusschen den Keizer en Sultan door

de volbragte uitwisseling der onderling betwiste landeryen, en tuschen beiden en de Compagnie, door de aan de regerende Vorsten en hunne Kroonprinsen ter hand gestelde presenten en gedenkstukken van 's Comp. dankerkentenis voor de bewezen assistentie in den oorlog tegen de Engelschen.

Aan den Prins van Madura zyn de gedenkstukken van dankzegging voor de bewezen assistentie door den Heer Siberg, by zyn aanwesen te Soerabaya, eigenhandig ter hand gesteld. ZynEd. heeft dien Prins vervolgens eene visite in zyn Dalem gegeven ¹, zynde alles in goede order gevonden, byzonder de directie over de ingezeetenen, die zagt en welgeregeld was; terwyl die vorst een nader blyk van zyn attachement gegeven heeft door de besorging van krygers voor Macassar.

Wydere heeft de Heer Siberg, by zyn aanwesen in den Oosthoek, het in dier voege geschikt, dat de regent te Sumanap jaarlyks boven het gewone contingent nog 8000 Sp. Realen staat te fourneren, en dat de regenten van Balemboang, Passourouang, Banjer en Bangil, na de dus lang genoten vryheid van imposten, een begin zullen maken met de leverantie van producten.

De zuivering en het in subordinatie brengen van het naby Java gelegen eiland en smokkelnest de Baviaan, ² is weder een voorwerp der zorgen van den Heer Siberg geweest. Hy soude aldaar, na het sluiten van het verbandschrift van onderwerping aan de Comp. door den Pangerang, en het plaatsen van zyn zoon by den Samarangschen

1 In het »Dagregister gedurende de reize van Samarang over de strandcomptoiren gehouden«, lezen wij omtrent het bezoek van Siberg op Madoera :

»De Heer Gouverneur liet aan den Panembahan van Madura kennis geven, dat ZynEd. van voornemen was om op morgen van Sidayoe te vertrekken en tot Z. H. over te komen; gelyk dan ook den 29 Juny, in den vroegen ochtend circa 4 ure geschiedde, vervoegende zich de Heer Gouverneur en Mevrouw in de orangbay of schuit van den Grisse's Resident, en het overige gezelschap, mitsgaders de Regenten, de hoofden der Chinesen en meer andere, in differente soorten van vaartuigen, welker getal men meer dan 200 stuks tellen konde. Om half 9 in de Bangcallangsche rivier gekomen zynde, vond men den Prins in zyne volle staatsie ter plaatse, alwaer de Heer Gouverneur en Mevrouw uit het vaartuig stapten, die dan ook HunEd. op het minzaamst verwelkomde, en vervolgens de offerde deed om van de rytuigen, welke aldaar in gereedheid stonden, gebruik te maken; wanneer men door een dubbel ranket wapendragers, zoo piekeniers als huzaren, alle wel uitgedoscht, passerende, om 9 ure in den Dalm of Hoofhouding van den Prins aankwam, alwaar men onder het gelos van canonschoten en drie charges uit het handgeweer, allerlei eer genoot en minsaan en deftig onthaald werd «

2 Bawean of Lobok. Zie Deel XI blz. 634, en hiervoor blz. 17.

hoofdregent om onderwesen te worden, een post tot opzigt en eene tolheffing van de daar aankomende vaartuigen hebben gelegd, was niet by nader onderzoek gebleken, dat het ondoenlyk zou zyn de tolheffing met succes nittevoeren, en de aantelleggen post slechts een lastpost zoude wesen; weshalve hy raadzamer heeft geoordeeld er vooreerst maar tot opzigter te plaatsen een boekhouder met 21 inlandsche militairen, en van de tolheffing aftezien, mitsgaders tot tegengang van den clandestinen uitvoer van producten naar dat eiland, en vervolgens naar Riouw en den verderen overwal, langs Java te interdiceren dat geene Chinesen noch andere op Java gezeten lieden ryst of paddie na dat eiland zullen mogen vervoeren, behalve de inwoonders van dat eiland zelfs.

Ten opzigte der vreemde Natiën, hebben wy reeds gemeld het gedrag van een Engelsch swerver, die, zoo hy voorgaf, te Samarang vogelnestjes wilde koopen. Behalve denselven, is nog een ander Engelsch schip in het Java's vaarwater geweest; hetwelk ons aanleiding gaf by secrete missive te noteren, dat, dewyl de souverain wel verplicht was geweest aan de Engelsche Natie de vrye vaart in de Oostersche Zeeën toetestaan, de noodzakelykheid tans zooveel te meer vereischte, om de schepen derzelve van de Javasche stranden te verwyderen, en dat men hun dus, by toevallige aankomst, geen ander gerief of bystand behoorde te bewysen als die men volgens de pligten der menschlievendheid niet kan weigeren.

De particuliere vaart is, wegens de Riouwsche onlusten, in Java niet zoo florissant geweest als in 1783, alsoo over het geheel 166 vaartuigen minder aangekomen en 345 minder vertrokken zyn. . .

Bantam. De inzaam van producten, die in 1783 bestond in 4664 baren Peper, heeft in dit jaar tot de jongste afhaal reeds bedragen 8938 baren, waarby tot heden ten minste nog 5 à 600 baren gekomen zyn. Waarvan wy met grond een verder accrescement mogen verwagten, soo uithoofde van 's Konings beloften dat de in anno passato bevondene aansienlyke mindering der peperranken met allen ernst door nieuwe aanplantingen zal gesuppleerd worden, als ook omdat de planters, die gedurende den oorlog in den wapenhandel geoefend zyn, thans tot hunne gewone bezigheid zyn komen terugtekeeren. .

Van schepen aan vreemde natiën toebehoorende, zyn nu en dan eenige op Anjer en de eilanden achtergelaten matrosen opgebracht.

Anders is in dat opzigt niets voorgevallen, dan dat een Engelsch schip op Lampong Samanca tentamen gedaan heeft om de aldaar opgeschuurde peper magtig te worden; hetwelk ten gevolge heeft gehad dat de Koning den aldaar verlaten post weder in behoorlyken staat heeft laten brengen, om door eene besetting te kunnen betrokken worden, die wy eerstdaags voor hetzelfde na Bantam zullen zenden, nevens een gearmeerd vaartuig tot dekking van die bezitting ¹.

Tot beveiliging van de particuliere vaart, heeft de Koning op onze aanmaning vier vaartuigen uitgerust, waartoe wy Z. H. hebben geassisteerd; en sedert dat deselve in zee zyn gestoken, heeft men aan dien kant niets meer van zeerooveryen vernomen

Batavia. Gedurende dit afgeloopen boekjaar, heeft de inkoop bestaan in :

5,528,980	⌘	Coffyboonen	Jaccatrasche.
		134 mq.	Goud, by gewigt.
5,226	⌘	Indigo.	
170,630	⌘	Japans Koper.	
13,050	⌘	Swarte Peeper,	Bantams.
401,750	⌘	"	Palembangs.
44,290	⌘	"	"
1,744,425	⌘	Salpeter	Bengaals.
3,961,021	⌘	Tin,	Banca's.
3,480	⌘	"	Malax.
378,978	⌘	Candysuiker.	
4,259,350	⌘	Poedersuiker.	
85,780	⌘	Curcuma.	
4,871,800	P ^s .	Pitjes.	
		433 Kisten	Amfoen, enz. enz.

In het geheel beloopende eene somma van Rds. 1,403,080.—

1 Reeds in Mei van dat jaar had de Commandeur van Bantam in last gekregen den Koning aan te sporen tot de herstelling van het verlaten fort *Petrus Albertus* aan de baai van Samanca. Sedert was dit ook voor 's Konings rekening geschied; en Engert had in September gemeld dat de bezetting van wege de Compagnie verwacht werd, met verzoek de manschap op een goed uitgerust ligterschip in te schepen ten einde dit, vergezeld van de Bantamsche postboot *de Ooyevaar*, naar Samanca te doen overgaan.

Het herstel van den post had in January 1785 plaats.

De verkoop heeft daarentegen sedert 1°. January bestaan in :

	397	Kisten	Amfoen.
5,375	ƒ	Nagelen.	
3,125	ƒ	Notenmuscaat.	
584,375	ƒ	Tin Banca's.	
122,500	ƒ	Zwarte Peeper.	
50,000	ƒ	Japans Koper.	
625	ƒ	Foelie, enz. enz.	

Te zamen gerendeerd hebbende Rds. 638,070, en surmonterende dus de inkoop den verkoop eene somma van 765,010 Rds.
's Comp. navale magt bestaat thans in 73 scheepen, uitwyzens de naar gewoonte overgaande lyst ¹, daaronder begrepen twee stuks van 150 voet, die men eerlang zal moeten afleggen

XII. Secrete Resolutie van Gouv. Gen. en Rade van Indie.

Vrydag, den 24 Juny 1785.

By enz.

Om te voldoen aan het requisit van HunEd.Gr. Achtb. (de Gecommitteerde Bewindhebberen tot de zaken van 's lands oorlogseskader in Indiën), om te dienen van advies omtrent de adsistentie, die met de meeste vrugt door den Souverein aan de Compagnie, ter beveiliging van hare possessien, vaart en handel zoude kunnen worden geaccordeert, — vooraf als eene zekere waarheid stellende:

Dat de Engelschen, mits het verlies van America en de aanmerkelyke reductie daardoor van hunne particuliere vaart, het doelwit hebben dat gemis in de Oost Indien te vergoeden, en dus den handel in deze gewesten meer en meer te extenderen;

¹ Van dit getal waren 38 schepen van 150 voet, metende 400 Lasten, 29 van 140 voet, metende 350 Lasten, en 4 van 100 voet, metende 140 tot 180 Lasten. Hiervan bevonden zich 27 in Europa en waren 13 in den loop van 1784 derwaarts vertrokken. Van de in Indie aanwezige bodems, waren 24 geschikt voor alle vaarwaters.

Vg. den staat in Deel XI, blz. 372.

Dat de toegestane ongegencerde vaart in de Oostersche Zeeën ¹, door den uitgestrekten sin dien sy daaraan tragten te geven, daartoe de bekwaamste en vrugtbaarste occasie fourneert;

Dat met het voorregt van die ongegencerde vaart voornamentlyk bedoeld is de welvaart en extensie van de particuliere vaart der Engelschen, en niet zoozeer die van de Compagnie in de eerste plaats, ten ware daarmede verzéld gaat het oogmerk om zig hier of daar in de Groote Oost te etabliseren, omdat men niet kan onderstellen dat hare Comp. schepen expres zouden worden gezonden en geëmployeerd om op deze of gene plaatsen smokkelhandel te dryven, of zig in den handel op de possessien van de Nederl. Comp. intedringen, als voor zoover zulks en passant, als b. v. in straat Banca, in hunne voyage na China kan geschieden;

Dat men derhalven het meeste nadeel en indrang van den kant der particulieren te dugten heeft, om de Groote Oost en in de straten Malacca en Banca, en voornamentlyk in de Ambonsche en Moluksche kwartieren, waaromtrent de bedugting te grooter is, zoo door den wispelturigen en ontrouwen aard van den inlander, als hunne geneigdheid tot den smokkelhandel in speceryen;

Dat men te meer reden heeft om daarvoor bedugt te wezen, wyl men daartegen nog door bekruissingen na vereisch kan voorzien, . . . nog door de sware straffen die tegen het smokkelen gesteld zyn, wgens de facile occasien om alle precautien te eluderen;

Dat vermits Comp. agting en ontzag aan dien kant, door die hate-lyke bekruissingen en gestremden handel mitsgaders zoo zeer verzwakten staat, grootelyks vervallen is, en de particuliere Engelsche koopvaarders geen het minste ontzag hebben voor 's Compagnie's vlag, regten of prerogativen, maar veelcer alles durven wagen en onderstaan, er in den beginne, byzonder door eene uitgestrekte interpretatie van de vrye vaart, geen middelen zullen met effect in'twerk gesteld kunnen worden, om de ruïneuse slagen die men van dien kant moct voorzien afteweren, dan door eene redoutable magt, bekleed met meer ontzag en autoriteit als die van de Compagnie;

¹ Bij Art. 6 van het vredetraktaat van 20 Mei 1784 tusschen de Republiek en Engeland, was de vrye vaart in de Oostersche Zeeën aan alle onderdanen der Britsche Kroon toegestaan.

Dat het dus om die reden volstrekt noodzakelyk is dat niet alleen de vlag van den Souverein zig in deze gewesten verthoont, maar ook dat, zoolang de omstandigheden op den presenten voet continueren, dezelve bestendig in deze gewesten moet aan handen blyven, om zoowel die particuliere handelaren den pas van verboden handel af-tesnyden, als den inlander by continuatie in een behoorlyk ontzag te houden, waartoe geene hoop is als door gedurige en herhaalde verschyning van staatsche fregatten;

Waarover dan rypelyk gedelibereerd wezende, is goed gevonden en verstaan voor het advis van deze Regering te adviseren, dat men met genoegzame zekerheid meent te mogen stellen, dat het emplooi van de kleinste charter der schepen in allen deele het menagieuste is;

Dat men oordeelt, dat het emplooi van een fregat van 36 à 40 stukken en drie van 20 canons sufficeerende zoude zyn, en de bedoelde vrugten zoude toebrengen;

Dat het voorts overweging verdient, of het niet noodzakelyk is om zoo een eskader, gedurende den tyd dat hetzelfde ten dienste van de Comp. geëmployeerd wordt, meer direct onder de ordres dezer Regeering te stellen, terwyl het zeker is dat hierdoor verscheidene onaangenaamheden, die men steeds door eene uitgestrekte inschik-lykheid heeft vermeden, beter uit den weg zouden geruimd worden; want dat, ofschoon de Capitains van den Staat hierin mogelyk zwa-righeid zullen vinden, men egter vermeent dat, indien het waar is dat deze Regeering den absoluten Souverein alhier representeert, het alsdan geene hardigheid kan includeren dat een Lands-officier zig schikt na de ordres van dezelve, vooral wanneer de absolute Souverein verklaart de Regeering voor zynen Representant te willen erkend hebben.

XIII. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie aan
 HH. Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, 15 November 1785.

WEd. Hoog Agtb. Heeren,
 Niettegenstaande, enz.

Java's N. O. Kust. Omtrent onse gedane verklaring, dat de aansprakelykheid van den Gouverneur voor de wan- of slegte betaling der Pagters niet soo ver soude gaan, dat deselve niet soude toelaten eenige uitsondering voor nadeelige tyden of omstandigheden, hebben UEd. H. Agtb. gelieven aantemerken, dat, gelyk de invoering van het aan den Gouverneur toegelegde *douceur* op den Pagtschat tot oogmerk heeft gehad de Maatschappy te verzekeren van de rigtige opbrenging der Pagtpenningen, dit oogmerk welhaast veydelt soude kunnen worden, soo men in het stuk van de voors. aansprakelykheid veel toegevendheid gebruikte. En dewyl UEdH.A. uit dien hoofde van gevoelen schenen te zyn dat, daar alle soodanige gevallen op welke de pagter by het aanslaan der pagt had kunnen rekenen, hem wanneer deselve werkelyk plaats hadden van de betaling niet kunnen nog mogen verschoonen, dat zelfde behoorde te gelden ten aansien van den Gouverneur, die door middel van 't gen. *douceur* eenigzints als borg van den pagter soude kunnen worden aangemerkt, soo kunnen wy UEdH.A. by deezen verzeekeren, dat, gelyk wy met grond vertrouwen dat de Heer Java's Gouverneur Siberg nimmer eenig gebruik van deeze aansprakelykheid sal maken ten ware de volkomene billykheid en nood daartoe gegronde aanleiding soude mogen geven, wy ook van onzen kant geene de minste toegevendheid zullen gebruiken, indien men, tegen alle verwachting, van die verklaring eenig misbruik soude willen maken

Niet minder dan UEdH.A. syn wy voldaan over de yverige pogingen, welke door de ministers worden aangewend, om de jeugd tot de artillerydienst te doen opleiden. Inmiddels heeft de Heer Java's Gouverneur Siberg, by syn jongste aanwesen alhier, nadere middelen aan de hand gegeven, ter standhouding en uitbreiding van het plan eener Marineschool op Samarang, waarover wy ter onser sessie van 26 July ll. de noodige dispositien hebben geno-

men, met appui, sooverre mogelyk, van de daarby gedane voorstellen¹.

Aangaande het Atchine'sche vaartuig, 'twelk op Java door een ramspoedige reis was vervallen, en beladen geweest met benzuin, camfer en tripangs, waarvan de verkoop aan den voerder was toegestaan, tegelyk met den inkoop van Java'sche producten, is door UEdHA. geremarqueert, dat dit geval geen onvoegzame aanleiding gaf om nader berigt te vorderen, of het aanmoedigen van die vaart tot een geschikt middel soude kunnen dienen om de Maatschappy van die koopwaren te voorzien. 'T zy ons geoorlooft te repliceren, dat wy geoordeelt hebben ons dienaangaande te moeten reguleren naar de preliminaire vredesarticulen, waarom wy dan ook straks order hebben gesteld tot de restabilering van het comptoir op Sumatra's Westkust; ofschoon wy daarin door de tegenkanting van het Engelsch ministerie te Bencahoeloe in anno passato te leur gesteld zyn geworden, en dus genoodzaakt zyn geweest te wagen tot den 2 July van dit jaar, wanneer de gezaghebber von Erath, met eenige weinige bedienden en een matig cargaisoen, met het scheepje „Sparen“, derwaarts is vertrokken².

Bantam. In alle opzigten erkennen wy de gegrondheid van de door UEHA. gemaakte aanmerking, dat, vermits het tegenwoordig voor de Maatschappy de tyd niet was om onverschillig te zyn nopens de invordering van der Vorsten schulden, het aan UEHA. gevalliger soude geweest zyn, dat de laatste aan den Koning van Bantam ter leen afgestaan 30,000 Sp. Realen terstond weder geïnd waren, alsmede dat wy aan dien vorst in de jaarlyksche afbetaling van 12,000 Sp. R. in mindering van syne schuld geen uitstel tot ult^o. December 1784

1 Bij de Resol. van Gouv. Gen. en Rade van 26 July 1785 werd bepaald, het gebouw van het hospitaal te Samarang af te staan voor de Marineschool, voorts het aantal leerlingen uittebreiden tot 100, de jongelieden die na voldoende examen die school verlaten zouden, te plaatsen als kadets bij de marine, genie of artillerie in 's Compagnie's dienst, en eindelijk eene vrijwillige inschrijving te openen tot dekking der uitgaven.

2 Het opperhoofd Christiaan Hendrik von Erath was met een detachement troepen uitgezonden, tot herstel der Compagnie's posten op Padang, Poelo Chinco, Ayer Hadja en Priaman. (*Resol. van Gouv. Gen. en Rade, 1 July 1785*)

De post te Priaman werd, wel is waar, in het volgende jaar door Atjesche zee-roovers afgehoopen, maar ook kort daarop door von Erath op nieuw bezet.

hadden verleend. Dan, wy verkopen teffens, dat UHEA. in consideratie zullen gelieven te nemen, dat de Koning, uit hoofde syner trouw en standvastige verkleefdheid aan 's Comp. belangens, gedurende den jongsten oorlog, op syne kosten een aansienlyk getal militairen onder de wapenen heeft gehouden, en teffens daardoor eene merkelyke veragtering in den inzaam van de peper, tot vermindering zyner eigen inkomsten, is veroorzaakt.

Batavia. Aan de Curatoren en Scholarchen over de Stadsscholen alhier, hebben wy ter hunner informatie een extract uit UEdHAgth. missive doen afgeven, betreffende het door hen in 1782 gedaan verzoek ter bekoming der Maleidsche Bybel en het herdrukken van eenige Maleidsche en Portugeese boeken, om vervolgens van deselve een goed aantal exemplaren te ontfangen ¹.

Tot ons leetwesen moeten wy UEdHAgth. informeren, dat het eenigste middel om ons uit de presente geldverlegenheid te redden thans bestaat in de acceptatie van gelden op assignatie naar Nederland¹, tegen 70 st. de ducaton, dog niet in contanten, maar alleen in crediet- of bankbrieven, wyl er genoegzaam geene contanten in kas toevloeyen, en de schaarsheid reeds zoo groot is, dat in de soogenaamde Bank Courant genoegzaam in jaar en dag geene circulatie van contanten heeft plaats gehad. Waaruit UHEA. ligtelyk zullen kunnen uagaan, waar het heen wil, indien Comp. kas niet eerlang ondersteund word.

Uit het berigt van den boekhouder in de Munt alhier blykt, dat sedert de oprigting dier Munt in 1782 tot ult^o. September 11. voor rekening van de Compagnie in deselve geslagen zyn:

heele gouden Ropias.	8110 Ps.
halve id.	1514 "
heele zilveren id.	56,294 "

en voor rekening van Particulieren:

heele gouden Ropias.	5892 "
halve id.	5245 "
heele zilveren id.	45,354 "

¹ De missive van III. Zeventienen van 18 November 1784 aan Gouv. Gen. en Rade hield omtrent dit punt (§ 396) niet anders in, dan dat "het verzoek by de Kamer Amsterdam in overweging zoude worden genomen."

Wat betreft het slaan der Duiten, kunnen wy UEHA. informeren, dat de qualificatie daartoe den 18 Febr. 1783 gegeven, den 20 Juny desselven jaars weder ingetrokken is, wyl daarmede aan het oogmerk niet werd voldaan, waartoe de slordige administratie van den essayeur de Warem soowel aanleiding heeft gegeven, als dat men de noodige kennis niet schynt gehad te hebben om het Zweedsch koper, 'twelk men daartoe meende te employeren, te bearbeiten, waarby dan ook nog kwam, dat de ongelden boven de calculatie liepen; en dus heeft de duiten-muntery geen voortgang gehad.

In de ongelukkige situatie van deese tyden hebben wy gebruik moeten maken van den verkoop aan vreemde handelaren, om door dat middel aan geld te geraken, hoe prejudiciabel in zig zelfs ook voor de Compagnie. . . . Sedert den jare 1781 tot 1783 heeft de verkoop aan vreemde natien bestaan in Coffy, Tin, Peeper, Nagelen, Nooten, Suiker, enz., bedragende eene som van Ryksd. 1,084,945.

De veragtering van den Indischen staat weder groot geweest zynde, in 178 $\frac{1}{2}$: / 2,722,050 en in 178 $\frac{3}{4}$: / 2,339,500, soo kunnen wy UEHA. in gemoede verseecken, dat deze onaangename vertooningen by ons geen minder aandoening als leedwesen verwekt hebben, en sulks te meer daar niet alleen de resources om zig optebeuren veelal ontbreken, maar men ook byna dagelyks te worstelen heeft met rampen en tegenspoeden, soo door de ruïneuse gevolgen van den ongelukkigen oorlog, als de ongunstige gesteldheid der tyden.

Met een bysonder genoegen kunnen wy UEdHA. informeren, dat seedert onse jongste rescriptie van 29 July, alhier ter reede behouden gearriveerd zyn 's Comp. eigen schepen de Schelde, de Vreede, het Spaarne, de Resolutie, d'Eenparigheid, Voorschoten, Pollux, 't Lam, Stavenisse, Barbestein, 't Slot ter Hoge, d'Africaan, Avenhorn en Java; voorts de ingehuurde schepen de Vryheid, Elisabeth en Sophia, le Neptune, Johanna Jacoba, Oudenaarden, Willem en Jan, Eyk en Woude, de Vreede en Vryheid, Jonge Jacob en de Vlugghe Trekvogel. Wy zeggen eerbiedig dank voor de voorsiening met deze toegezondene schepen, en wyders voor de gegevene communicatie nopens den aansienlyken aanleg van 30 schepen voor de equipage van 1784/5.

XIV. Rendement van de Jaccatrasche domeinen.

	Anno 1781, 1782 en 1783.		A°. 1784.	A°. 1785.
De In- en Uitgaande Reg- ten, of de Boom . . .	Rds. 9,300	Rds. 9,530	Rds. 9,640	
De Uitgaande Suiker . . .	" 743	" 560	" —	
De Inkomende Ryst. . .	" 1,840	" 1,960	" 1,670	
Het Hoofdgeld der Chinesen	" 2,890	" 2,940	" 2,990	
De Handel aan de schepen.	" 360	" 360	" 370	
Het slagten van vee. . .	" 1,630	" 1,870	" 1,960	
De Vischmarkt	" 1,840	" 1,850	" 1,880	
De Rystmarkt	" 190	" 180	" 200	
De Haanevegtereyen . . .	" 100	" 100	" 135	
De Waschkaarsen	" 230	" 280	" 260	
Het kerven van Chinesche tabak	" 390	" 450	" 430	
De Herbergen binnen en buiten de stad	" 140	" 140	" 135	
De Koornmolen	" 670	—	—	
De Groentekraampjes . . .	—	" 4,200	" 4,200	
De Waag	—	" 700	" 700	
De Chinesche Toptafels . .	—	" 2,400	" 2,400	
De Pho en Topho	—	" 300	" 300	
De Wayangs	—	" 625	" 625	
Summa 's maanden	Rds. 20,330	Rds. 28,445	Rds. 27,885	
" 's jaars	" 243,960	" 311,340	" 334,620	

Te Batavia, Compagnies Drukkery in het Casteel,
gedrukt in het jaar 1785.

XV. Secreete Resolutie van Gouv. Gen. en Rade van Indie.

Dingsdag, den 20 Juny 1786.

Door den Heer Gouverneur Generaal ter vergadering gecommuni- ceert zynde eene onlangs van Mauritius ontvangene missive in de Fransche taale, den 11 April deeses jaars aan Zyn Edelheid geschreeven door Zyne Excellentie den Heere Vicomte de Souillac, Gouverneur Generaal der Fransche Oost Indische bezittingen, continueerende, volgens het daarvan gemaakt translaat, dat welgem. Heer Souillac gedurende zyn verblyf in Indien de noodzakelykheid had gevoeld van eene naauwe vereeniging tusschen de Fransche en Hollandsche natien, dog dat alstoen geen occasie had gehad zyne brieven aan Zyn Edelheid te doen worden en dat dus Zyne Excellentie den Heer van de Graaff, Gouverneur op Ceilon, over dit ontwerp by schryvens had onderhouden, mitsgaders dat welm. Heer van de Graaff van hetzelfde gevoelen was, namelyk dat het enkel door zulk eene bondige uniteit en vereeniging by tractaat zoude zyn, dat de respective possessien in Indien geen gevaar zouden te dugten hebben, ja dat men zelfs integendeel alsdan eerst in staat zoude zyn, om niet alleen dezelve tegen alle temeraire invasien te guarandeeren, maar ook de aggresseurs berouw te doen hebben van de minste onderneeming, die zy op die possessien zouden derven teeten.

Dat welm. Heer van de Graaff daarover gewis aan Zyn Edelheid zoude geschreven hebben en dat Zyn Excellentie geensints twyfelde, of Zyn Edelheid zoude by overweging van zulke gewigtige consideratien de geïnteresseerdens in Europa wel hebben bedeed deze manier van denken en gevoelens, die Zyne Excellentie betuigt vierig te wenschen met Zyn Edelheid gemeen te hebben.

Dat Zyn Excellentie van zyn zyde diezelfde denkwysse aan zyn Hoff had bekend gemaakt en dus niet twyfelde of dezelve soude er haare attentie op vestigen, wyl Frankryk en de Staat door dat middel de rust en vrede in Azia zouden verzekeren tegen die welke vermetel dezelve zouden zoeken te stooren.

Dat Zyn Edelheid, volgens het daartoe door hoogstdenzelven geformeerd en thans ter tafel geproduceerd concept, voorneemens was

op die missive te antwoorden: Dat Zyn Edelheid met alle attentie had overvogen den gewigtigen inhoud van dien brief en de gegronde consideratien daarby vermeld;

Dat Zyn Edelheid in alle uitgestrektheid gevoelt de nuttigheid, ja noodzakelykheid van de daarby voorgestelde naauwe vereeniging tusschen de beide natien, en dat het jongst gepasseerde in een der Indische etablissementen, waarvan Zyn Excellentie intusschen de narigt zal hebben erlangd, daarvan het sterkste bewys oplevert en aanduidt, tot wat graad van afhankelijkheid men de beide natien tracht te brengen, mitsgaders dat het om die reeden wenschelyk zoude zyn, dat een zoodanige vereeniging, op gronden van billykheid en regtvaardigheid, konde werden uitgewerkt ter bevordering der bedoelde oogmerken, om niet alleen de rust en vrede in deze gewesten te verzekeren, maar ook de wettige possessien met de daaraan geaccrocheerde privilegien en voorregten te maintineeren, en des noods tegen alle onwettige invasiën te beschermen;

Dat dewyl dit zaken zyn van het uiterste gewigt en gevolg, die alleen door de hooge magten kunnen worden beslist en gereguleert, gelyk zulks mede het gevoelen en de bedoeling van Zyne Excellentie uitmaakt, Zyn Edelheid dus niet zal manqueeren hoogstdezelfs bedenkingen over dit aangelegen stuk den Heeren meesters mede te deelen, en aan derselver wyse voorsieninge omtrent de belangens dezer gewesten overlaten het beramen der middelen, die dezelve ter bevordering van het algemeene welzyn sullen geraden oordeelen, onder communicatie tevens dat de Heer Ceylons Gouverneur van de Graaff Zyn Edelheid deelgenoot heeft gemaakt van de correspondentie, die Zyn Edelheid over het voorn. onderwerp met Zyn Excellentie heeft gehad;

Dat Zyn Edelheid (volgens de door hoogstdezelve aan de vergadering gegeven ouverture) met voordagt had gemenageert, zig met meerder duidelykheid te explicceeren over het in dat concept antwoord in generale bewoordingen geciteerd voorval, dat jongst in Bengalen zoude zyn g'exteert, dog dat Zyn Edelheid (zoo tot informatie van de Heeren meesters als van de vergadering) als nu nader verklaarde het oog te hebben op de nieuwe tolhefving, welke de Engelschen in Bengalen ingevoerd, en met kracht en geweld mitsgaders door een striete visitatie tegen alle overige Europeesche natien ter

uitvoer brengen, waardoor het toegekomen zoude zyn, dat by gelegenheid der door de Franschen gedane weigering om een hunner vaartuigen met zout op zoodanigen voet als de Engelschen begeerden, te laten visiteeren, door de laatstgemelden daarop geschooten en eenige van de manschappen gesneuveld of gequetst zynde, dat vaartuig zig dus als gedwongen de begeerde visitatie heeft moeten onderwerpen, welke gebeurtenis Zyn Edelheid betuigde in het particulier te hebben vernomen van een Comp. dienaar, welke alstoen in Bengalen is tegenwoordig geweest;

Dat (vervolgde welmelde Zyn Edelheid) de averegtsse uitslag van de Commissie welke door Comps. ministers is afgezonden aan het Calcats generaal gouvernement, ter herstelling van de voorregten welke de Nederlandsche Compagnie vóór den oorlog heeft genoten, en waarvan de Directeur Titsingh bereeds by missive van den 5 December 1785 aan de Heeren meesters omstandig heeft kennis gegeven, hierby maar al te klaar aantoonde de gevestigde bedoeling der Engelschen, om eene volstreckte monopolie in den Indischen handel te introduceeren, en om ook ons ten eenemaal en in alles afhankelyk te maken van hunnen wil of geweld;

Dat, dewyl dit het plan is van het Engelsch generaal gouvernement in Bengalen, men ligtelyk kan penetreeren, dat diezelfde denkbeelden in de verdere Engelsche possessien om de west van Indien zullen gekoesterd worden, en dat men dus op Chormandel en Souratte, alwaar men reeds tusschen hen en hunne Nababs gecircumvalleerd is, in den handel gestadig aan geweld en onderdrukking g'exponeerd zal zyn, zoo er geene toereikende middelen worden beraamd en in het werk gesteld, om deze zoo merkelyke overmagt eenigermaten wegtenemen, en zich in staat te stellen de regten die men heeft na vereisch te handhaven;

En dat Zyn Edelheid van dit alles aan de Heeren leden communicatie deed, ten einde Hunne Edelheden, des goedvindende, zich daarmede zouden kunnen conformeeren. Zoo is by resumtie van voors. missive en concept antwoord, over dies inhoud rypelyk gedelibereerd wezende, goedgevonden en verstaan zich daarmede volkomen te conformeeren, ten effecte dat het gemelde antwoord in diervoegen door Zyn Edelheid aan welm. Heer de Souillac zal worden geschreven en afgezonden, mitsgaders dat al verder copias, zoo van de ontvangene

missive in de Fransche tale als van dat antwoord, nevens dezen den Heeren meesters by de eerste gelegenheid zal worden aangeboden, opdat Hun WelEd. Hoog. Achtb. spoedig in de gelegenheid mogen zyn daaromtrent zoodanig te resolveren, als dat hoogstdezelve zullen bevinden tot bescherming en handhaving van Comps. possessien, regten en handel, nuttig en noodzakelyk te wezen.

XVI. Sommarium der Producten welke de ondertenoemen Regenschappen 's jaarlyks moeten uiliveren, en in A^o. 1785 en 1786 hebben geleverd.

	In A ^o . 1785:			In A ^o . 1786:					
	Picols Koffy.	Picols Kat-Gareu	Picols Indigo.	Picols Koffy.	Picols Kat-Gareu	Picols Indigo.			
Tjanjoer, Jampans en volk aan de Zuidzee.	7500	35	15	5920	29	9.50	6711	41	22.116
Butenzorg en Campung Baroe	4800			1131 $\frac{1}{2}$			1399		
Tjicolong	250			325			235		
Tjebelagong.	200	1	$\frac{1}{2}$	226 $\frac{1}{2}$	0.110	0.40	236	0.118	0.50
Tangarang en de Grinding	150			45 $\frac{1}{2}$			70		
Bandong en Batolajang	3500	35	10	4028 $\frac{1}{2}$	24	5.35	4411 $\frac{1}{2}$	24	4.57
Pracamoentjang	2700	35	15	3009	34.62	11.31	3200	35	10.110
Sumadang	1600	25	7	2015	30	6.62	2172	29.115	6.48
Crawang, Wauassa en Adiarsa.	200	15	2	559	7.113		585	8.26	
Tjassam	130	1	$\frac{1}{2}$	196	0.62		167	0.62	
Pamanoekan en Pagadeen	260	2	$\frac{1}{2}$	269	1.115		312	1.111	
Tjimapper en Jatinagara	100			69			78		
Tjipaminkies	60								
Te zamen:	21450	149	50 $\frac{1}{2}$	17796	128.88	31.94	20196 $\frac{1}{2}$	141.58	45.61
In A ^o . 1786 uitgeleverd:	20196 $\frac{1}{2}$	141.58	45.6 $\frac{1}{2}$	20196	141.58	45.6 $\frac{1}{2}$	20196 $\frac{1}{2}$	141.58	45.61
Dus " " minder:	1253 $\frac{1}{2}$	7.67	5.25	2400	12.95	13.37 $\frac{1}{2}$			
" " meerder:									

Batavia, uilt^e. December 1786.

XVII. Memorie tot narigt overgegeven door Johannes Siberg,
Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust,
aan zijn vervanger Jan Greeve, dd. 18 Sept 1787.

§ 1. WelEdelGestr. Heer, Na het bestuur gedurende den tyd van seeven jaren over het uytgestrekte Java allesints met geluk en voorspoed te hebben gevoerd, en deze kust thans in geen minder favorabelen toestand als wanneer ik dezelve met 1°. Sept 1780 aanvaardde UwEdGestr. als myn vervanger in handen stellende, eyscht het mynen pligt en verschuldigde gehoudenis de gewoonte te volgen en eene Memorie na te laten, om daar het noodig moge zyn of UEd. raadzaam voorkomt tot narigt te kunnen dienen.

§ 2. Dit schriftuur dan te dien eynde inrigtende, sal ik niet treden in een historisch verhaal. (Daartoe verwijst de schrijver naar de memorien zyner voorgangers Hartingh, Ossenbergh, Vos en van der Burgh).

De memorie van wylen mynen predecesseur den Heer van der Burgh ¹ in alles volgende, (zal ik ook) evenals ZEd. in myne verhandeling de volgende afdeelingen maken :

van de bovenlanden ;

- " " vorsten, de successie, hunne grooten en hoven ;
- " " rustverstoorders ;
- " " stranden en Madura of 's Comps. territoir en hare regenten ,
item naburige Balische vorstjes ;
- " " producten , dies inzaam en afscheep ;
- " " domeynen en pagten ;
- " " agterstallen en uytstaande schulden ;
- " " verkoop van koopmanschappen ;
- " " kontanten en geldzaken ;
- " " negotie en soldyboeken ;
- " " winsten en lasten ;
- " " vaartuygen ;
- " " fortificatien en gebouwen ;
- " " godsdienst , collegien en godshuizen ;
- " " zeeroovers en kruyssers ;
- " " particuliere vaart en handel, en laatstelyk ook iets van de dienaren.

¹ Zie Deel XI , N°. LXXI der Oorspr. stukken.

§ 3. De *bovenlanden*, die onder den naam van het *Mattaramse rijk* door Soesoehoenan Pacoeboeana 2e den 11^{en} decber 1749 aan de Nederl. Maatsy. in vollen eygendom afgestaan, en vier dagen daarna by wyze van leen weder geresigneerd zyn aan zyn soon, mitsgaders daarna ofte in den jaare 1755 na het eindigen van den Javaschen oorlog by splitsing van het rijk voor de helft aan Pangérang Mangcoboenie zyn overgegeven geworden, en nog door die twee vorsten geregeerd, het eene gedeelte door den Keyser onder den naam van Soesoehoenan Pacoeboeana de 3e, hofhoudende te Soeracarta, en het andere gedeelte door den Sulthan Haming Coeboeana, die zyn verblyf of residentieplaats heeft te Djocjocarta.

Hoedanig en op wat wyze dese verdeeling, waarmede in den beginne door overhaasting seer onregelmatig gehandeld was, na veel moeyte en arbeid geschied is, zal UEd. breedvoerig aangeteekend vinden by de Memorie van wylen den Heer van der Burgh. . . .

§ 5. Na de hiervoren gemelde verdeeling, die (sooals wylen de heer van der Burgh ten regte aanmerkt) een allerheilsaamste sterkte van de Comp. op Java uytmaakt, syn aan den Soesoehoenang 85450 en aan den Sultan 87050 Tjatjas toegewezen; echter beliepen die volgens de nieuwe registers in 1774, voor ieder aandeel al ruym 100000 Tjatjas, ten bewyse, dat de bovenlanden thans volkryker zyn, dan by het eindigen van den laatsten oorlog. En daar de aanwas sedert dien tyd nog merkelyk is geaccresseerd, en de landen daardoor meer en meer bebouwd en bewoond zynde geworden, zoo zoude het in der tyd by gepaste gelegenheid niet ongeraden wesen, om tot voorkoming van alle twist en verschillen die daaruyt ontstaan kunnen een nieuwen opneem te doen van die landen, die voorheen woest, onbearbeid en onbewoond onder de Tjatjas niet begrepen zyn geweest, by welken naderen opneem niet onwaarschynlyk bevonden zoude worden dat de wederzydsche Tjatjas zeer verre de 100000 surpasseren, en dat in 't bysonder de Sulthan, wien het aan geen industrie mangelt om zich stilzwygend eigen te maken, eene merkelyke meerderheid boven den Keyzer bezittende is.

§ 6. Het karakter van de beide Vorsten, hiervoren opgenoemd, is door vorige gouverneurs van Java by hunne memorien volledig afgeschetst, soodat ik met wylen den heer van der Burgh deswegens

niets anders zeggen zal, dan dat zy welmeenende denkbeelden omtrent de Comp. voedende blyven, dog de Keyser in eene vry toegevender graad als de Sulthan, mitsgaders, ondervindende de aangename gevolgen van rust en vrede, wel tragten sullen die te behouden soo met de Comp. als onder den anderen, ingevalle hun in de eerste plaats geen gegronde redenen gegeven worden om met de Comp. te breken, 'tgeen in vele opzigten altoos te prevenieren is, en zy in de tweede plaats niet tot wederzydse dadelykheden geanimeert worden, als zeker wetende dat Comps. vermogen de balans kan doen doorslaan naar de zyde die Haar getrouw blyft, en zy hare hulpe biedt, ook dat de Comp. met één van hen in oorlog gerakende, de ander meester van de balans was. Beiden tegelyk zullen zy ook niet tegen de Comp. aanspannen, ten minste is dit van de tegenswoordige vorsten of van hunne troonsopvolgers noch te verwagten of te vreesen, van wegens eene onderlinge jaloesie en zoozeer verschillende zeden en gewoonten, mitsgaders eene ingewortelde haat van vroegere tyden herwaarts Dat alles versterkt de Comp. om eengerust gebruik van haar gezag uit te oefenen, te meer wanneer daarby teffens in acht genomen wordt hetgeen wylen welmelde Heer van der Burgh verder aanvoert, en door Hun HoogEdelh. by derzelve marginale dispositie van 31 January 1781 op ZEd. nagelaten memorie ter betragting aanbevelen, van namentlyk steeds tegen onrustige geesten op hoede te wezen en hunne kwade oogmerken in de geboorte te smoren, de vorsten geen reden van offensie te geven, en hen buyten naauwe gemeenschap sonder opentlyk vyantschap te houden, mitsgaders onze eygene regenten en onderdanen redelyk te behandelen, en voornamelyk den Madurees ten sterkste aan onze belangen verbonden te houden; wanneer geen rustverstoorders of malcontenten immer sig in staat bevinden zullen de possessie te stooren, zonder niet al aanstonds in hinnen loop gestuyt en de pas tot eenige onderneming afgesneden te zien. Dog, wat een Europeesche uytheemsche vyand betreft, deze met eenige magt op Java afkomende, zoude zekerlyk, naar de sustentie van ZEdgestr., beswaarlyk de landing en indrang te beletten wesen, daar de Javaan aan die krygsoefening ongewoon zulx het meest zou laten aankomen op ons, die wegens 's Comps. zwakke stand in het algemeen soo aan militairen als fortressen seer sober tot eene langdurige defensie gesitueerd zyn.

§ 7. De Soesochoenan of Keyser, thans circa 58 jaren oud, by de memorie van wylen den heer van der Burgh § 7 naar zynen waren aart en karakter omstandig beschreven wordende, zoo zal ik ter vermyding van alle langwyligheid my daaraan gedragen, onder verzekering dat Z. H. by zyne welmeenendheid en attachement aan de Comp. volstandig blyft Z. H. heeft tot op het gepasseerde jaar een aantal van elf kinderen verwekt, waarvan de oudste by aparte letteren van 26 Mey 1775 vereerd is met den titel van pangerang Adepatty Anom of kroonprins, een jongman thans oud 21 jaren, van een goeden inborst en veel verwagting, ongeagt zyne jongste afwyking door verleiding van zyn onlangs naar Batavia in arrest opgezonden Tommogong, in name Wiro Coesoemo, die den prins op eenen gevaarlyken dwaalweg leidde; dog hiervoor van wege zyne jonge jaren naar den aard der Javanen nog altoos bloot staande, zoo is het te wenschen, dat hy nog eenige jaren behouden en onder het oog blyven mag van zynen vader, den braven Keyser, die niet ophoudt zyn soon tot deugd op te leiden en goede sentimenten in te boesemen. In 't jaar 1781, wanneer ik de hofreise doende, my te Soeracarta bevond, gaf de Keyser my zyne verlangens te kennen om voor zyn zoon den kroonprins eene vrouw te kiezen buyten het Mattaramse hoff, als geen verbindtenis daarmede willende aangaan soo heb ik het oog geslagen op de oudste dochter van den Pamacassangsche regent, wiens vrouw eene volle zuster van den panembahan van Madura zynde van aansien en geboorte was, zooals dit huwelyk dan ook met approbatie Hunner HoogEdelh. in den jare 1783 voortgang had, tot algemeen genoeg, byzonder van den Kroonprins zelven, die dese zyne teeder beminde vrouw echter niet lang heeft mogen behouden, daar zy in 1785 subiet kwam te overlyden, na hem een zoon als erfopvolger te hebben nagelaten, die nog in leven is en by zyn vader en grootvader met veel zorg wordt opgevoed, en zoo ik hoope in 't leven blyven mag tot voortdoring der verbintnisse en relatie tusschen Soeracarta en Madura, die ik zoo voor de Comp. in 't gemeen als voor den Keyser in 't bysonder van veel belang aanmerke. Thans is de Kroonprins, een tweede huwelyk met bewilliging Hunner HoogEdelh. aangegaan hebbende, getrouwd met de dochter van zyn oom Pangerang Pourboyo, waarmede hy en met zyn schoonvader, die

een deugdzaam en welmeenend Javaan is, wel schynt te harmonieren. De overige kinderen des Keysers zyn te zamen 25 in getal, waaronder 3 zoons en 4 dochters in echt, en 6 zoons en 12 dochters by bywyven geprocreeerd. Van de eerste zyn by myn tyd successive 2 dochters uitgetrouwd, waarvan eene by den Keyser meest geliefde als de kroonprincesse zynde, aan den zoon van den eersten Damaks regent Adipatti Soera Diningrat, en welke verbindtenisse in allen opsigte aan de verwagting en verlangen van den Keyser beantwoort, zynde deze zyn schoonzoon thans bekend onder den naam en titel van Pangérang Rongo, een vigilant welmeenend en in alles zéer geschikte Javaan. Onder des Keysers enegte kinderen geene notabele verandering voorgevallen zynde, ga ik deselve voorby met referte aan welgem. memorie van v. der Burgh.

§ 9. De Sulthan, een oom van den Keyser, thans 71 jaren oud en almede zoo naar zyn in- en uytwendig karakter volkomen by de Memorie van v. der Burgh afgeschetst, is thans weder gezond en naar gelang van zyne hooge jaren vry sterk, dog nu en dan meer dan voorheen sukkelende met de merkteekens van een aannaderend einde, soo mag men wel stellen, dat die naby is, hetgeen ik al egter hoope dat nog voor eenige jaren zal verschooven blyven, tot welwesen van de Maatsy. Ik hebbe met denzelven gehandeld, gedurende myn bestuur, naar het voorschrift van den heer v. d. Burgh, en dan eens door billyke verfoogen en gesonde redenen zyne verkeerde stelling en vorderingen tegengaande, en by andere tyden en gelegenheden my uiterlyk gedragende als aan zyne gemelykheid niet storende, het meeste veld gewonnen. In verscheiden gevallen betrekkelijk zyne vermeende waardigheid en luyster, was hy onverzettelyk en daar hy hierop steeds nyt en ieverig is, zoo zal dit al wel eens meer worden ondervonden, sonder vrees egter van eenige gevolgen, soolange hy dit niet verder extendeert, als te grondig zyne belangens wetende, en genoegzaam by zigzelfs overtuigd van sig sonder Comps. hulp niet te kunuen maintaineren, en dat hy daaraan zyne tegenwoordige welvaart en grootheid verschuldigd is.

§ 10. Van de twee vrouwen, die hy gehad heeft, is nog in leven de Ratoc Kadipatten, moeder van zyn zoo teeder geliefden soon, den kroonprins Pangerang Adipatti Anom Amancoenagara, thans 38 jaren oud. By de nagelaten memorie van den Heer van der Burgh § 10

wordt deselve niet voordeelig beschreven, maer nu hy meer jaren en ondervinding heeft, moet ik hem het regt doen van te seggen, als dat syn gedrag en wandel thans vry geschikter is, en in 't algemeen meer gesien en geacht wordt dan voorheen; dog op verre na het verstand van den Sultan zyn vader niet hebbende, zoo zal de troon veelal zyn luister verliezen, wanneer hy die komt te beklimmen. By zyne vier egte vrouwen en verscheidene bywyven, van welke eersten eene derselve als de dochter van pangerang Rongo, over wien in 1778 sooveel moeyelykheden ontstonden, eenige maanden geleden door hem verlaten is, heeft hy een groot getal kinderen overgewonnen, waarvan bereeds verscheidene gehuwd en klein-kinderen verwekt hebben, onder welke allen by hem het meest wordt bemind zyn oudste soon, in name pangerang Anom, oud 18 jaren omtrent, dat een vif en schander jongeling is en veel goeds belooft.

§ 11. Buiten den kroonprins, heeft de Sulthan nog verscheidene soo egte als onegte kinderen te veel om hier op te noemen; onder die allen blyft by hem egter het meest bemind zyne oudste onegte dochter, de Ratoe Bendoro, voorheen getrouwd met pangerang Mancoenegoro, en breedvoerig met alles wat tot die echtscheiding betrekkelijk is beschreven by de memorie van der Burgh § 11. Haar tweede man, pangerang Aria Diepanagara, een goede Javaan, dewelke als Dalemsche Tommongon by den Sultan ageerde, is in de maand July jl. . . . overleden. Van de overige onegte kinderen, die eenige opmerking verdienen, is des Sultans oudste zoon pangerang Ingebey, die by zyn vader noch geacht of gesien, in soberen toestand verkeert, mitsgaders een tweede daarop volgende onegte zoon in name pangerang Demang, getrouwd met een dogter van den ryksbestierder den raden Adepatti Danoeredja, die in 't generaal aan 't Djococartasche hof het minste wordt geagt, zynde hy een kwaadaardig en ondernemend subject, die in onderscheidene gevallen daarvan blyken gegeven heeft, en by sterfgeval of eenige troubles de eerste zou wesen die het hoofd sou opsteken, en daarom dan ook in 't oog mag gehouden worden.

§ 12. By myn aparten brief aan Hun Hoog Edelheden van 12 Sept. 1781, van alles wat op myne reise naar beyde de Hoven aanmerkingswaardig is voorgevallen verslag wordende gedaan, blykt o. a. mede hoe vrugteloos myne pogingen syn geweest om den Sultan te persua-

deren, van even als de Keyser door syn ryksbestierder de verschuldigde hulde aan Z. Hoog Edelh. den Heer Gouv. Gen. Mr. Willem Arnold Alting hier te Samarang af te leggen, en hetwelk hy ten aansien van ZHed. de Klerk aan wylen den heer van der Burgh geweygerd had¹; . . . welke eerste weigering ook de voorname reden was, waarom hy ten tweede male daartoe schroomshalve niet kon of wilde besluiten, anders houd ik my verzekerd, dat hy my daarin wel zoude te wille geweest zyn.

Het is niet te stellen, dat de presente Sultan by onverhoopt afsterven van Gouv. Gen. hiertoe immer meer sal te persuaderen wesen, dog ongeagt dit alles blyft het egter noodzakelyk van hem daartoe aan te manen, en by refuus op eene cordate wyse even als door my geschied is te kennen te geven, dat daar de Comp. ditmaal alweder geen andere hulde dan op Samarang verwachtte, Hun Hoog Edelh. de hommage door den Sultan op Batavia aangeboden en waartoe hy verplicht was, komen aan te merken als werkelyk door hem op Samarang te zyn geschied, en het daarby dienen te laten berusten tot op zyn overlyden, om alsdan dit point by de contracten, die van geen andere hommage dan te Batavia spreken en waarop de Sultan sig ook beroept, soodanige alteratie te maken, die zyne troonsopvolgers verplicht om aan de begeerte in dese niet te difficulteren, in voege dit articul dan ook als zoodanig by het provisioneel outworpen en door Hun Hoog Edelh. geaprobeerd contract daartoe ingerigt geworden is.

Het point rakende de wederuitlevering der voor circa 12 à 13 jaren van pangérang Mancoenagara tot den Sulthan overgelopen onderdanen heeft mede een zeer ernstig onderhoud tusschen my en den Sultan by aanwesen te Djokjocarta opgeleverd, dog insgelyks met een vrugteloos uytslag, naardien hy daartoe blykens evengenoemde mynen aparten brief van 13 Sept. 1781 niet kon besluyten; en dewyl thans by pangerang Mancoenagara sig ook al verscheidene overgelopen onderdanen van den Sultan bevinden, en men thans omtrent dit stuk onverschilliger denkt, soo sal het best wesen om het daarby dan ook te laten berusten.

§ 13. De berugte pangerang Adipatty Aria Mancoenagara is

¹ Zie Decl XI blz. 392 en 492.

hiervoren bereids genoemd, en nog meer bekend in de laatste Javase oorlog onder den naam van Maas Saït. Thans oud zynde 63 jaren, wordt hy de nagelaten memorie v. d. Burgh § 13, 14 en 15 soo omtrent syn character als wat verders eenige betrekking tot denzelfven heeft breedvoerig beschreven; en hiertoe UEd. overwyzende, zal ik kortelyk maar noteren, als dat hy my in het begin van myne komst op Java met verscheyden ingewikkelde voorstellingen en verzoeken heeft lastig gevallen, zooals ik niet en twyfel of hy zal daarmede alweder op nieuws by UEd. te voorschyn komen, dog daarvan sig ook al ligtelyk, door aantooning van het onbestaanbare en door vriendelyke verzekeringen dat de Comp. voor hem en de zynen wel zal zorgen, soo lange hy geen redenen van offensie geeft, laten diverteren, verwekt dit geene verontrusting of eenige bedenkelykheid. Om eene optelling te doen van alles wat van die natuur, gedurende myn aanwesen op Java verhandeld is, sou te wydloopig zyn, maar dat by de gewisselde brieven met de vorsten en Mancoenagara voorkomende, zal ik my daaraan gedragen, en verder nog eeniglyk aanhalen als dat ik my steeds in alle gevallen meede aan den inhoud der contracten met de vorsten gesloten gehouden hebbe; en dese de basis synde, waarnaar alles tusschen de Comp. en de vorsten behoort gerigt te worden, soo hebbe ik voor lange bedacht geweest om Mancoenagara te animeren tot eene schriftelyke verbindtenisse, dewelke voor sooverre ik weet, nimmer by hem is aangegaan ¹, en dit dan ook blykens myn aparte aan Hun HoogEdelh. van 2 Maart jl. gelukt zynde, en hy Mancoenagara sig alsnu op het plegtigste verbonden en aan de Comp. en den Keyzer onderworpen hebbende, kan men zulks en deze acte zelve als van veel belang, wezenlyke waarde en veel gewigt aanmerken, in sommige omstandigheden die onverhoopt steeds kunnen exteren.

§ 14. De *successie der vorsten* . . . zal UEd. bepaald vinden in de drie verzegelde pacquetten

§ 15. Door wylen myn predecesseur by zyne memorie als hoogst noodzakelyk aangemerkt zynde, dat hy overlyden van een der vorsten met derzelve troonsofvolgers respectie een geheel nieuw contract worde gemaakt, onder voorstelling van hetgeen daarby in acht diende

1 Vg Deel XI, blz. XXXVII.

genomen te worden, soo hebbe ik overwegende het belang daarinne opgesloten, en dat in dat werk by overhaasting abuysen souden kunnen insluypen, die voor te komen zyn door een behoorlyken tyd van beraad, dewelke men niet altoos aantreft wanneer het geval exteert, een concept-contract geconcepiceerd, dat vervolgens door Hun Hoog Edelh. by aparte brief van 19 Sept. 1783 goedgekeurd, en alhier in forma probante nevens de acte van verband en die van proclamatie gebragt is in dier voege en in alles met het translaat in de Javaanse taal, soodanig als behoort om direct effect te kunnen sorteren. Van dese papieren, dewelke gezamenlyk in de secrete kas te Samarang te vinden zyn, zal egter een gedeelte vernieuwd of wel eenige vellen verschreven dienen te worden, waarby myn naam als Java's Gouverneur te voren komt.

§ 16. Ieder vorst heeft zyn ryksbestierder; die van den Keyser syn gedurende myn tyd driemaal verwisseld De tegenwoordige ryksbestierder, in 1785 aangesteld, en genaamd Raden Adipatti Jaya Diniingrat is een man van geringe afkomst, wel yverig, dog van geen groot of doordringend verstand; en dewyl de verdere ministers aan het Souracartase hof ook geen staatslieden zyn, mitsgaders de Keyser sig minder met de regering bemoeit dan de Sultan, soo vindt men in het staatswesen van beide de Hoven een aanmerkelyk onderscheid, dewelke sig ook al direct te Djococarta vertoont, zoo in de meerdere luyster als accuratesse, waarmede alle zaken op eerstgemelde plaats behandeld worden.

§ 17. De ryksbestierder van den Sulthan, in naam Radeen Adypatty Danoeredjo is nog deselfde persoon, die dit ambt bekwam toen Z. H. tot den troon verheven werd. Hy is thans stok oud en buyten staat tot eenigen naamwaardigen dienst, en soude secker die vóórlange hebben moeten quiteren, ware het niet dat de Sultan met zyne gebreken geduld nam, om der wille van zyne hooge jaren en familie betrekking tot het vorstelyk huys, mitsgaders de voornaamste besigheden, die anders tot den post van den ryksbestierder behooren, door drie afsonderlyke personen, dewelke teffens zyne raadslieden syn, liet waarnemen; en daarby sal de Sulthan denkelyk wel blyven continueren, sonder dien ouden grysaard, soolang hy maar eenigsints voort kan, te verstooten; dog hetgeen de anderen egter wel anders wenschten, dog na myne gedagten geen noodsaake-

lykheid voor 's Comps. belangen includeert, daar tog alle verandering niet altoos verbetering medebrengt.

§ 18. Aan het Souracartas Hof ligt als eerste resident de opperkoopman *Willem Adriaan Palm*, die by syne doorkneede kennisse in de inlandse saaken en meer andere bekwaamheden den dienst van de Comp. onmiddelyk betrekkelyk, de gaaf besit van zig by den Javaan bemind te maken ¹. Aan het Djocjocartasche Hof is Eerste Resident de opperkoopman tit. *Wouter Hendrik van Ysseldyk*, die nog maar één jaar aldaar resident, egter door yver en vlyt en in 't wel waarnemen van zyn dienst veel genoeg heeft gegeven, terwyl hy teffens by den Sultan in aansien en agting is.

§ 19. Als tweede residenten fungeren ten hove, met de tituls van koopman, de onderkooplieden *Egbert Eberhard Arend de Wilde* en *Martin Meurs* te Djokjocarta, om aldaar tot den dienst te worden aangekweekt, soosals de eerste door een verblyf van drie jaren al vry wel in de zaken by den Keyser is geverseerd; zynde de tweede in dit voorjaar eerst by den Sultan geplaatst geworden.

§ 20. De dienaren die sig aan beide Hoven onder ultimo Juny jl. bevonden hebben, bestaan in de volgenden, als:

	Soeracarta.	Djocjocarta.
Eerste resident en opperkoopman.	1	1
Tweede resident en koopman	1	1
Boekhouders	1	—
Assistenten	3	2
Leerlingen in het Javaansch	2	1
Opperchirurgyns	1	1
Onderchirurgyns	1	1
Ziekentrooster	1	1
Bombardier	1	1
Canoniers.	3	5
Handlangers.	5	1
Timmerlieden	1	1
Slotemaker	1	1
<i>Transportere</i>	22	17

¹ Dit oordeel is gebleken minder juist te zijn. Zie hierachter den Decemberbrief van 1788.

		Soeracarta.	Djoejocarta.
	<i>Transport</i> . . .	22	17
Trompetters . . .	} voor de vorsten. . . .	2	2
Koetsiers . . .		3	2
Postiljons		1	1
Kapiteins.	} van de Cavallery.	1	1
Luitenants		1	1
Cornets		2	2
Wagmeesters		3	3
Corporaals		5	6
Dragonders, tamboers, pypers		61	61
Capitain Luytenants	} van de Infantry.	1	1
Luytenants		1	1
Vaandrigs.		2	2
Sergeants		8	7
Corporaals		12	11
Soldaten en tamboers.		66	70
Telt.		191	188

§ 23 Met den aanbouw der logie te Djoejocarta gaat het minder voorspoedig, doordien de Sulthan by continuatie voor eigen vermaak bouwt, dan met dat alles egter sal deselve denkelyk binnen twee jaren volkomen voltooid syn.

§ 27. *Rustverstoorders* zullen er, zooals wylen de Heer van der Burgh § 26 notceert, altoos wel op Java zyn, en niet minder dweepers en schynheiligen, die het gemeen misleiden en aanzetten tot stroope-ryen en invasiën. Van de laatsten is het my gelukt nu en dan eenige op te ligten en ter dispositie hunner HoogEdelh. naar Batavia te zenden; dog met de eersten, die als onvergenogde malcontenten rondzwerven, heb ik egter weynig moeyelykheden gehad, daar het geslacht van zekere geestelyke pangérang Ronge, in 't breede beschreven by de memorie van der Burgh, zig tamelyk stil gehouden hebben, buyten dat nu eens deesen dan een ander zooals jongst radeen Soemo Diwongso een aanhang trachtte te maken, dog die tot nog toe vrugtelooos zyn afgehoopen, en voor het vervolg ook niet zooveel te vreesen is, nu de Djokjocartase Kroonprins zyne vrouw, dochter van den aflyvigen pangerang Rongo (zie § 10) verlaten heeft, en dus in die familie thans minder belang stelt; mitsgaders de Sulthan, na hetge-

beurde in 1782, te vinden by myn sehryven van 15 Maart deszelfven jaars, wanneer pangérang Coessoemo tot twee herhaalde reisen onder de hand versogt zig aan de Comp. te onderwerpen, mits tot geen submissie aan den Sulthan gehouden wezende, de sterkste reden gaf tot opspeuring en verdelging van dat op Java onder den naam van Djadjar rondswervende geslacht, en hetgeen hem ook wel lukken zoude, byaldien eenigen zyner ministers des Sulthans bevelen niet wisten te verydelen, zooals de tegenwoordige Tommogong van Grobogang volgens de gerugten nog actueel doet, door hun schuyfplaats te verleenen, zonder dat men hem egter daarvan voldoende overtuygen kan, en waardoor het Damaksche aan het Grobogansche grenzend nu en dan ook al eens ontrust geworden is.

§ 28. De *Stranden* met den *Oosthoek*, het eyland *Madura* en *Balenboeangang*, mitsgaders het eyland Lubock of de Baviaan ingesloten, of Comps. territor, sig uytstreckende van Losarie in het westen tot Caab Sundana in het oosten, voorts langs straat Bali tot de zuydoosthoek van Java, en van daar aan de Zuidkant westwaarts terug tot de stranden van Antang inclusive, en bestaande uit de landen en districten dewelke in de jaren 1743 en 1746 door den toenmaligen Soesoehoenang Paoeboeana de 2^e aan de Comp. plegtig afgestaan en overigens in 1767 in possessie genomen zyn, of bepaaldelyk uyt de regentschappen in dewelke de Maatsy. actueel het souverain gezag sonder bemoeyenisse van de vorsten voert, en waarvan ik hieronder nader spreken zal.

§ 29. *Brebes*, dat door de rivier Lossarie van het Cheribonse gescheiden wordt, en het westelykste regentschap van uw gouvernement is, staat onder de directie van den Tommogong Poespa Negara, is en blyft nog al schraal van volk voorzien, ofschoon de regent zig thans een weynig meer moeite geeft om zyn land in beter staat te brengen. Hy is verplicht voor zyn contingent jaarlyks te Tagal tegen betaling te leveren: 50 coyangs Ryst, 5 picols Catoene garens, 5 dito Indigo of sooveel de fabricq uytlevert, en 500 balken, en moet met Moeloet te Samarang voor tjatjas penningen in contanten opbrengen Rds. 243.36.

§ 30. *Tagal*, daar de resident Johan Lubbert Umbgrove als resident ligt, is uytgestrekt, volkryk en op zig zelfs in de beste situatie, dog de handel is en blyft voortkwynende, ongeagt of zedert

1772 de bovenlandsche handel open staat, en de producten, bestaande in catoene garens, lange en staart peper, mitsgaders een weinig cardamon uyt 's Keyzers districten Banjoemaas, Padjitan en Daylor, op deze residentie geleverd en afbetaald worden. De regenten die voor contingent jaarlyks tegen betaling leveren 700 cojangs Ryst en 13 picols catoene garens, en ook opbrengen moeten Rds. 771:42 st. aan tjatjas-gelden, zyn: de Radeen Tommogong Tjakra Nagara en de radeen Tommogong Dyojo Nagara en de Tommogong Soerang Rono, oudoom van den eersten en oom van den tweeden, zynde de eerste in 1776 gesuccedeert zyn vader den Radeen T. Pandjie Tjakra Nagara, die tegelyk wedono van Tagal, Pamalang en Brebes was, mitsgaders zedert, nadat hy van Meccka in bedevaart teruggekomen en onder het geestelyk gewaad bekend is, met den naam van Radeen Hadjie sig aan de particuliere vaart heeft begeven, waartoe hy telkens voor zyn vertrek te Batavia van den heer Gouvern. Genrl. permissie moet verzoeken, en licentie verkregen hebbende, geen misbruik daarvan mogte maken; hetgeen evenwel egter is geschied, en na de vrees die de Heer van der Burgh deswege voedde, die permissie ten gevolge gehad heeft, zooals dit nader onder de beschryving van 't eyland Balie, alwaar dese dweeper zig thans bevindt, zal komen te blyken. In het gemelde regentschap van Tagal bevonden zig tot onder den jare 1782 eeniglyk twee regenten, wanneer daarby nog een derde gevoegd wierd. Hiertoe gaf aanleiding dat de eerste regent of de R. T. Tjakra Negara getrouwd aan de dochter van Pangérang Mancoenegara, tot de huwelykspligten buyten staat, gesepareerd, en dese zyne vrouw daarna weder uytgetrouwd wierd aan zyn neef en Bepatty, den tegenwoordigen tweeden regent R. T. Djojo Negoro, met den afstand van 1500 Tjatjas, die groot waren 3300, en waarvan hy eerste regent nu nog 1800 Tjatjas bezit, met de toezegging dat de voors. 1500 Tjatjas of de geheele 3300 tjatjas, zooals die vóór de verdeling waren, aan hem by overlyden van den tweeden regent zullen terugkeeren.

§ 31. *Pamalang*, dat mede zeer vrugtbaar ter rystcultuur is, dog egter evenals Brebes totnogtoe niet zoo zeer is bevolkt als tot den volledigen landbouw aldaar wordt vereischt, heeft tot regent den Tommogong Raksa Negara, een oom van den eersten vader van den tweeden en broeder van den derden Tagals regent, mitsgaders mede

oom van dien van Brebes, zynde jaarlyks verplicht op Tagal tegen betaling te leveren 250 coyangs Ryst en 6 picols Catoenegarens en 4 picols Indigo of zooveel meer als te bekomen is, en moet voorts nog opbrengen voor Tjatjas-geld Rds. 308: 36 st.; terwyl circa sedert 35 jaren herwaarts aldaar nog hout gekapt of geleverd is. . . .

§ 32. *Oeloedjamie* staat onder den capitain der Chinesen te Samarang Tan Tok, aan wien Hun HoogEdelh. volgens aparten brief van 21 April 1784 dit uytgestrekt rystland voor den tyd van vyf jaren in pagt hebben afgestaan, voor Rds. 5000, mits leverende 300 coyangs ryst tegens Rds. 15, en by benooidigheid nog 100 coyangs daarenboven tegens Rds. 20 ieder, dus in contanten Rds. 1250 in 'tjaar aan pagt meer betalende dan zyn voorzaat Tan Leiko, aan wien dit district voor zyn levenstyd was afgestaan. De bedenking, daartegen by wylen den heer Harting geoppert, soo ten desen opsigte als in 't generaal omtrent het verhuren der negoryen en dessa's door de regenten aan de Chinesen, is zeker zeer gegrond, dewyl die natie ons wantrouwen vordert; dog vast staat het ook dat zy merkelyk den landbouw bevorderen, en dat in 't bysonder Oeloedjamie onder den regent staande maar sobere revenuen soude opleveren, daar het nu in sig selfs na gelang van zyn groot- en uytgestrektheid sooveel contribucert, als eene der grootste regentschappen met de pagten daaronder begrepen bewesten Samarang. By mynen aparten brief aan Hun HoogEdelh. van den 9 dec. 1784 poseer ik, ongeraden te zyn dat landschap aan den tegenwoordigen en volgende possedeurs voor den tyd huns levens af te staan, maar een bepaald tydperk van 5 of meer jaren te passeren was, ten einde daarover naar omstandigheid van tyden en zaken altoos te kunnen disponeren; en dit dan ook nu soo geschikt zynde, moet den vermelden Samarangs Capitain Chinees Tan Tok in 1789 verzoek doen tot prolongatie van den huurtyd, hetgeen aan hem dan met gerustheid kan worden geaccordeerd, daar hy 's Comps. belangen ten vollen toegeedaan, en alles in het werk stelt wat tot verbetering van Oeloedjamie dienende is.

§ 33. *Wieradessa*, dat naast aan Oeloedjamie ligt, doch vry grooter is, staat onder het bestuur van den Tommogong Djojo Diwirdjo als regent, en levert jaarlyks te Paccalongang tegens betaling maar 100 coyangs ryst en 2 picols catoene garens, en 12 picols Indigo, die de

fabriek al egter ongeagt de beste pogingen tot nog toe niet oplevert, voorts nog eeniglyk aan tjatjasgelden Rds. 278½ sonder meer, hetwelk tegens Oeloedjamie vergeleken een magtig groot verschil uytmaakt.

§ 34. *Paccalongang*, daar de koopman Mr. Nicolaas Alexander Leliveld resident is, moet jaarlyks leveren tegen betaling 350 coyang ryst, 4 picols Catoene garens en 6 dito Indigo en 480 balken . . . nyt de bosschen die onder Batang staan, dog die zoo als hierna onder Batang selfs staat verhandeld te worden, te seer uytgekap, voor 10 jaren zyn geëxcuseerd, gedurende welken tyd of tot den jare 1791 die leverantie stil staat; voorts moeten de regenten in contanten inbrengen voor tjatjas-penningen Rds. 1225 en voor Calangsgelden Rds. 500.

Dit regentschap, als het grootste van allen die om de west liggen, bevat in zig zedert den jare 1759, 7000 Tjatjas, en stond bevorens onder een regent tot den jare 1777; thans bevinden er sig twee, waarvan de eerste is de radeen Adipatty Djaja Diningrat, onder zig hebbende 5000 tjatjas, en de tweede Tommogong Soemo Nagara, die 2000 tjatjas bezit. De eerste wordt by de nagelaten memorie van wylen den Hr. Hartingh beschreven, en zoo mede beiden door wylen den Hr. van der Burgh. De getuigenisse die ik er van geven kan, komt daarmede zoo verre overeen, dat de eerste een verstandig dog ook tegelyk een groothartige Javaan, en de laatste een moedig man is, die wel zyn lyf en leven voor de Comp. zou durven wagen; dan met dit alles neemt dit regentschap weinig toe in fleur, gedeeltelyk door yverloosheid, maar meest door eene verregaande antipathie en haat, tusschen hen beiden residerende, en waarvan wel in de plaats de oorzaak moet worden toegeschreven aan de plaatsing selve van den tweeden regent, daar het regentschap bevorens altoos maar onder het bestier van een eenig stond, en dat in de tweede plaats de tegenwoordige tweede regent niet nyt dit landschap maar van Soerabaya herkomstig is. Het ware dierhalve wel te wenschen, dat daaromtrent geen verandering was gemaakt, of dat soo men al een tweede regent als noodzakelyk oordeelde, geen vreemdeling daarmede begiftigd was, dewyl dit zoo hier als elders altoos verwydering geeft. Gedurende myn verblyf op Java, is er geen gelegenheid geweest om den tweeden regent elders in den Oosthoek te plaatsen; egter was dit wel te wenschen, of dat anders by overlyden het regentschap als

voorheen eeniglyk aan den presenten eersten regent over zyn geheel wierd afgestaan, dan wel, en byaldien men goedvinde de plaats van tweede regent te vervullen, daarmede te begunstigen een persoon van Paccalongang afkomstig, eu tot de familie van welmelde tweede regent behoorende, waartoe ik met gerustheid zou durven propo- neren zyn zoon in name Soemo Diningrat, die wel is waar nog jong en even 23 jaren telt, maar egter zeer vigilant en alle apparentie voor zig heeft van een goed regent te worden, mitsgaders om in der tyd zig bekwaam gemaakt hebbende, en door ondervinding meer en meer geleerd, zyn vader te kunnen succederen. Langs dien weg is er hoop om dit zoo uytgebreid regentschap beter bevolkt te krygen, dat anders niet zoowel te verwagten is, gelyk het altoos voor alle regentschappen van nadeeligen invloed wezen zal het plaatsen in dezelve van vreemdelingen, die aldaar niet behooren of tot de familie van vorige regenten niet behooren, eensdeels omdat de gemeene Javanen om die reden hun minder agting en genegenheid toedragen, en ten anderen van wegens de familien der vorige regenten, dewelke de aanstelling van een persoon buyten hun geslacht aanmerken als strekkende tot hun oneer, en daardoor ook teffens het noodige onder- houd missende, die naar de gewoonte op Java de regenten uyt de revenuen van hun regentschap aan derzelve naastbestaanden toevoe- gen, gedurig bedacht zyn op middelen om hun moeyelykheden te veroorzakeu, om alle welke redenen men, myns erachtens, by de verkiezing van regenten zig altoos behoorde te bepalen tot de zoons, de broeders of andere naastbestaanden van den overleden regent, dan wel uyt de familie dergenen die het bekwaamste is om het regent- schap tot welwezen van de Comp. te besturen.

§ 35. *Batang* ligt onder de jaarlykse verpligting, tegen betaling, van 125 coyang ryst, 2 picols cattoene garens te Paccalongang, en 320 balken. aan Tjatjas-penningen Rds 333.8.

Dit regentschap, wel een zeer vrugtbaar, dog, na het genoteerde door den Heer van der Burgh, van wegens den oorlog, sterfte en kwade directie, (item, en dit voege ik er als een hoofdsakelyk point van nadeeligen invloed nog by) de groote particuliere schulden, door hen gemaakt, en waaronder hunne nakomelingen tot bezwaar van den gemeenen man nog sugten, seer vervallen en van volk ontbloot, is tot heden nog maar seer weynig tot verhaal gekomen, ongeagt de

pogingen van den tegenwoordigen regent, den Tommogong Wierja Nagara, en HunHoogEdelhs. tegemoetkoming in den jare 1781, wanneer het regentschap op zyn rystcontingent, voor den tyd van vyf jaren, 50 coyang in afslag erlangde, en bovendien voor 10 jaren of tot ult. September 1790 met en benevens Paccalongang geëxcuseerd is van hunne verpligting tot de leverantie van 320 en 480 balken 'sjaars, ongerekend de 300 stuks van dewelke de Paccalongangse regenten in 1778 al syn geleveerd, mits egter van tyd tot tyd sooveel volk in de bosschen besorgende als noodzakelyk is om deselve op haar tyd te branden en schoon te houden, van oude onbequame boomen sooveel mogelyk te suyveren en jonge weder aan te planten.

De bepaalde tyd van vyf jaren voor den afslag van 50 coyang ryst in dit jaar geëxpireerd wesende, soo is den regent gelast zyn voorig aandeel van 125 coyangs weder op nieuw te leveren, dan dewyl het eene bekende zaak is en het de onderving sedert jaren lang heeft doen sien, hoe moeyelyk ja byna onmogelyk het voor desen regent is om jaarlyks de voors. 125 coyangs op te brengen, en zulx alleen van wegens de gesteldheid van zyn land, dat meest bestaat uyt bosschen en gebergten, in welker valeyen de ryst eerst wordt geplant als men in andere regentschappen bereids aan het snyden is, dewyl het menigvuldige water dat gedurende de kwade mousson van het gebergte afkomt door overstroming het vroeger gezaaide wegspoelt, hetgeen veelal by een daarop volgende langdurige droogte een misgewas ten gevolge heeft, sooals ook de aanplant van ryst op hoogliggende landen in dit regentschap aan vele wisselvalligheden sig blootgesteld vindende, gezamentlyk de reden uytmaakt van de byna onmogelykheid ter leverantie van een jaarlyks contingent van 125 coyang; waarom ik dan ook van gevoelen ben, dat de Bantangs regent van het bevoorens aan hem temporeel verleend afslag van 50 coyang wel voor altoos mogte worden geëxcuseerd, en deze zyn ryst-contingent voor 't vervolg bepaald worden op 75 coyang, om dus aan de arme ingezetenen aldaar, die nu en dan uyt gebrek aan voedsel naar elders verhuysen, iets voor levensonderhoud over te laten.

Dan nadien de hoogliggende landen in dit regentschap, die nu soo weynig ryst opleveren, daarentegen seer geschikt schynen tot de indigo-cultuur, en de Comp. langs dien weg ruim kan vergoed vinden het weynige nadeel dat de afslag van 50 coyang ryst berokkent, soo

oordeel ik met 's Comps. belangen seer wel overeenkomstig te weesen om te Batang evenals te Paccalongang en Wieradessa eene indigo-making op te rigten, ten welken einde ik dan ook al bereids door deskundigen ten overstaan van den regent, die er wel toe genegen is, een naauwkeurigen opneem wegens de gesteldheid des lands hebbende laten doen, en tot informatie bekomen hebbende dat voor dese culture als seer geschikt een district bevonden is van heel klaar water voorzien, en alwaar het aan geen brandhout manqueert, gelegen aán de Welleriese weg en genaamd Carrang, met nog vyf kleine campongs, Sompengang met nog twee dito in Soecon (?), waaronder nog een campong behoort, te samen 11 campongs die met haar allen uitmaken 30 jonken lands, en welke negoryen de regent zal moeten voorzien van het ontbrekende volk tot 300 tjatjas, die tot ploegen, snyden en andere diensten benoodigd zyn, item 60 buffelkarren met de daartoe behoorende buffels, sooals hy dit een en ander mitsgaders de byeen bringing van tonnen, potten, fornuysen en wat verder tot eene volledige indigo-making behoort, aangenomen heeft bytyds te zullen bezorgen, om met alle eere tegen den aanstaanden planttyd al aan het werk te kunnen gaan, ingeval Hun HoogEdelh. dit plan approberen, en hem regent een gunstigen afslag van 50 coyangs ryst jaarlyks gelieven te verleen.

§ 36. *Candal* staat onder den Tommogong Soemo Ngoro, die jaarlyks te Samarang leveren moet: 100 coyang ryst, 2 picols cattoene garen en 336 balken uit de bosschen van Caliwongo, mitsgaders voldoen voor Tjatjas-penningen Rds. 205 en voor Calangersgelden Rds. 300, 'tgeen alle jaren gedurende myn aanwesen altoos rigtig ingekomen is en ook wel tydig zal worden geleverd, wanneer de regent even als alle de andere regenten in 't generaal wordt aangespoord; ook schynen de beletselen, die de leverantie van ryst aldaar ten tyde van den Heer van der Burgh verdraagde, thans geheel uyt den weg geruimd, daar dit regentschap boven de verpligte leverantie aan de Comp. zyne inwoners ruim voedt, Samarang mede assistentie biedt, en overzulk in een tamelyk bloeyende staat is.

§ 37. *Caliwongoe* heeft weinig rystkokers, en even genoeg tot onderhoud der ingezetenen aldaar, waaromme dit regentschap dan ook jaarlyks maar opbrengt 16 picols cattoene garens en 440 balken, wegens betaling, item Rds. 215 $\frac{3}{4}$ voor tjatjasgelden. De regent

Tommogong Soemo Diwirdjo is nog deselfde die de Heer v. d. Burgh beschreef, en ofschoon hy ook al in jaren toegenomen is, blyft hy al egter seer onnoosel, en sonder nu en dan te worden aangespoord wat traag in het voldoen van syn contingent.

§ 38. *Samarang*, by de successive nagelaten memorien der Java's Gouverneurs breedvoerig beschreven wordende, soo kan ik my daaraan gedragen, met byvoeging eeniglyk dat de stad gedurende myn aanwezen aanmerkelyk is verbeterd en vermeerderd met gebouwen, die daaraan een geheel (ander) aansien geven.

§ 39. De javaansche negoryen worden van dag tot dag dus volkryk, dat het ten laatste aan genoegsaam terrein ontbreken zal om aan dezelve behoorlyk huisvesting te geven; dus het wel te wenschen was, dat men eenige van de inwoonders kon persuaderen om sig in andere regentschappen, die het aan handen ontbreekt, ter neder te setten, te meer daar Samarang op sig selvs van wege de weynige rystvelden geen thiende gedeelte voeden kan, en al het overige Damak moetende fourneren, zulks den insaam der contingenten in dit district eenigzints bezwaarlyk maakt.

§ 40. De Maleidse en Macassaarse campong breidt sig ook van dag tot dag dermate uit, dat hetselve al een groot terrein van gebouwen meest allen van steen beslaat, dan met dit al egter vindt men thans weynige gegoede lieden onder die natie, van wege den kwynenden overwalsen handel, die gedurende den jongsten oorlog met Engeland en de daarop gevolgde ruptures in straat Malakka en elders veel tegenspoed en verhindernissen ondergaan heeft.

§ 41. De Bazaar, door den heer van der Burgh binnen de stad opgerigt, en die jaarlyks Rds. 555 ten voordeele van t'proveniershuys aan pagt opbrengt, aldaar nog te vinden zynde, noteer ik zulks alhier eeniglyk, sooals ik hier ook aanhaal, dat het stookken van arak en Chinese tjouw te Samarang en langs de Javaanse stranden verboden blyft, sedert den jare 1777, wanneer de Araksbranderyen op hooge order zyn gedemolieerd, dewelke bevorens of van den jare 1762 met privilegie waren opgerigt, tot merkelyk gerief en nut van de colonie, en onder een jaarlykse recognitie voor de Comp. van 68 leggers, in voege dat by ZynWelEdGestr. nagelaten memorie § 39 nader voorkomt.

§ 42. Het artikel van vestingwerken en gebouwen, de collegien

en godshuizen, en wat verder van Samarang te seggen valt, wordt hier nader verhandeld, dan wat betreft de meer en meer toenemende droogte van de bank voor de rivier, hetwelk voor de stad en smalle handelaar een seer groot inconvenient uytmaakt, en naar het sig laat aansien steeds blyven zal sedert dat men, na een begonnen proefneming met het uytsetten van een hoofd en het versmallen der rivier, ondervonden heeft dat dit middel van geen genoegsame uytwerking is om het bedoelde oogmerk te bereyken, zoolang men aan het afloopend water in de rivier selve geen meerdere snelheid of voortgang tot eene doorschuring geven kan.

§ 43. De Samarangs hoofdregent, onder wien tegelyk de onderhoorige zeedorpen Torbaya, Goemoelac en Caligawe nevens de landschappen Grogol en Tanjong, item de bovenlandsche districten Lambarawa en Oeroet Dalam sorteren, is in den jare 1777 syn oom gesuccedeerd, onder den gewonen eertitel en naam van Adipatti Soero di Mongolo, en daarby mag het ook wel blyven

§ 44. Van den presenten hoofdregent, waarmede UEd. meer dan met andere regenten te doen heeft, en teffens van seer veel nut en dienst kan wesen voor den Gouverneur, kan ik mede geen andere dan goede getuigenisse geven, als zynde getrouw, eerlyk en dienstwaardig, mitsgaders by een ieder geagt en seer wel by de vorsten gesien. Hy is thans 60 jaren, en dus niet meer soo vigelant synde als bevorens moet hy nu en dan wel eens worden aangepord, hetgunt egter het onveranderlyke van zyn goed karakter niet vermindert. By zyne egte vrouw, waarmede hy circa twee jaren getrouwt en in den jare 1784 met wederzydse bewilliging gescheiden is, heeft hy geen kinderen verwekt, maar hy is by een soortgelyke acte verbonden aan haar, die eene dogter is van wylen den laatstoverleden oud eerste regent van Soerabaya, en bevorens getrouwd was met den in 1779 overleden Panembahan van Madura, jaarlyks tot onderhoud te moeten uytkeeren Rds. 1000 gedurende haar leven, of soo lange zy ongetrouwd blyft, gelyk zy zich dan ook als zoodanig te Sourabaya bevindt, vol van genegenheid egter tot het aangaan van een ander huwelyk met een der halve broeders van den Panembahan van Madura, die bereids daartoe onder de hand aansoek gedaan heeft, buyten voorkennis egter van gem. Panembahan, dewelke daarinne zou dienen toe te stemmen, in welk geval ik in dese vereeniging

geen de minste swarigheid opgesloten vinde en dus sonder eenige bedenking soude kunnen gevolg nemen, wanneer te gelegener tyd de Samarangs hoofdregent van eene drukkende en hem seer veel verdriet doende lastpost sal ontslagen syn.

§ 45. Onder de vele kinderen, die hy buyten den echt geteeld heeft, egter naar de wyse der Javanen gewettigd syn, weete ik vooralsnog geen, wien ik zou durven aanpryzen, of het sou moeten wesen syn zoon in name Jojo Negoro, getrouwd met de dochter van den eersten Paccalongangs regent. Dog pas 18 jaren tellende, kan hy voor een regentschap als van zooveel belang als Samarang nog niet in aanmerking komen; maar des Adipatti's overleden ouder broeders egte soon, in name Maas Marta Negara, thans Ingebey te Goemelac. . . . meriteert eenige attentie, zoo hy niet anders een weinig te brusque en groothartig was, dog waaromtrent hy egter gedurende myn aanwezen merkelyk verbeterd is, verder soude men na het gevoelen van den heer Hartingh, als nog geen dertig jaren bereikt hebbende, met eenigen grond over hem kunnen oordeelen; dan hoe het daarmede zy, ik beschouw met den heer v. d. Burgh als noodzakelyk om deese familie, zoolang er bequame subjecten in syn, by de Comp. in aansien en stand te houden.

§ 46. Het jaarlyks contingent van Samarang is 60 coyangs ryst, 12 picols catocne garens, 224 balken tegen betaling, en aan Calangergelden voor Grogol rds. 1000, hetgeen te zamen, sooals wylen de Hr. van der Burgh wel gelieft aan te merken, niet veel dog egter na gelang van zyne omslagtige administratie die vele lasten te dragen heeft, genoegzaam is, te meer daar Samarang weinige ja geen noemenswaardige rystackers heeft, en de bosschen van geen groot belang syn.

§ 47. *Damak*, een zeer groot en uytgestrekt district, gelegen naast Samarang, en van agteren stootende aan het Groboganse en andere landen van de vorsten, en vele invasiën onderhevig van kwaad gespuis dat in de bergen en bosschen te samenrot, waarom het dan ook wel te wenschen was dat men aldaar steeds wakkere en vigilante regenten geplaatst vond. Van de tegenwoordige, synde de Adipatti Socra Dinigrat en de Tommogong Soeda Nagara kan ik dit niet seggen, want ofschoon zy beiden de Comp. getrouwelyk aankleven, hapert het hun egter aan genoegsame vermogens om het bestier aldaar soodanig waar te nemen als Comps. welzyn vordert, waaromme my dit

regentschap dan ook al veel moeite en hoofdbreken gekost heeft, soo ter bevordering van de voornaamste voortbrengselen, namentlyk de rystcultuur, als om daarna de contingenten tydig in te krygen, mitsgaders om hen aan te sporen tot apprehensie van de vagabonden, die de ingesetenen en reysenden soo menigmaal overvallen. Soolange Java in rust en vrede blyft, heeft men daarvan niet sooveel te vreesen; maar uyt overweging, dat dit niet altoos soo seker is, heb ik de Adipatti, dewelke circa 70 jaren telt, al eens voorgeslagen om syn dienst neer te leggen en zyne overige dagen in rust te eindigen, wanneer ik van voornemen was zyn zoon de tegenwoordige regent van Tjinkalsewoe, dat een seer vigilant man is en voorbeelden heeft gegeven van moed en beleid, Hun Hoog Edelh. voor te dragen; dog de ambitie van den ouden man is nog te groot dan dat hy hiertoe soude kunnen besluyten, 'tgeen al egter nu hy van dag tot dag swakker wordt, binnen korten zal moeten doen, in welk geval ik met gerustheid zyn evengemeld zoon den Tjinkalsewoes regent kan en mag aanbevelen, te meer daar de familie van dien ouden grysaard van de aansienlykste afkomst synde, wel eenigsints in waarde mag gehouden worden. De tweede Damaks regent is wel eenigsints yveriger in syn dienst, maar gedurig siek en swak ter been synde, buyten staat die volgens zyne bereidwilligheid waar te nemen; naar 't my toeschynt zal die man niet lang meer leven, en dit gebeurende mitsgaders in syn plaats de gem. Tjinkalsewoese regent succedeert, soo soude het de oude Adipatti nog wel soo kunnen gaande houden, alsoo er dan ten minste één vigilant regent in het Damakse zoude gevonden worden, waarop staat te maken.

§ 48. Deze regenten zyn verplicht jaarlyks te moeten opbrengen rds. 675 voor tjatjas-penningen, en tegen betaling te leveren 1000 coyang ryst en 4 picols Cattoene garens te Samarang, mitsgaders 1000 balken, die zy sedert 1773 weder in hunne eigen bosschen laten kappen.

§ 49. In het Damakse regentschap ligt de negory *Adilango*, alwaar vele jaren zig opgehouden heeft zeeker geestelyk pangérang Widjil, in 't breede beschreven by wylen den heer v. d. Burgh onder § 65. Dese oude brave grysaard in den jare 1784 overleden zynde, zoo is met het distrietje Adilango begiftigd geworden deszelfs oudste zoon in name Pangérang Widjil, die zig seer stil gedraagt en het wel

met de Comp. meent, en daarom van wegens zyne familie die van oude tyden herwaarts zeer gezien is, evensoowel als zyne verdere bloedverwanten soolange zy zig wel gedragen, eenige reflectie meriteert. Sedert den jare 1775 levert hy tegens betaling jaarlyks 6 coyangs Ryst op Samarang, en ligt dus als het ware onder eenige verpligting, die hy zeer gewillig en met genoegen draagt.

§ 50. *Japara* heeft tot resident de koopman Gerhardus Progle, en tot regenten de tommogongs Tjitra Soemo en Rexo Prodjo, beiden jong en vigilant, moettende tegens betaling fourneren, de resident: 12 picols Cattoene garens, en de regenten 20 coyang Ryst, 20 picols Cattoene garens, 20 dito Indigo, of zooveel de fabriek uytlevert, en 2000 balken, en dan ook opbrengen Rds. 812½ aan tjatjagelden.

Hier is een water- en zaagmolen, die den resident behoort, en aan de Comps.-molen planken en andere geëischt wordende gezaagde houtwerken levert, waartoe aan hem sjaarlyks zyn afgestaan tegen scheepsprys 2000 stuks balken van 22 à 25 voet, uit de contingenten van *Japara* en *Coedus*.

§ 51. *Coedus*, klein maar zeer vrugtbaar, levert thans 12 picols Cattoene garens en 10 dito Indigo, iets meer of min, en 500 balken uyt de bosschen van *Japara* tegen betaling, met Rds. 325 voor tjatjas gelden. De regent aldaar in name Radeen Tommongong Soero Dinigrat is een Madurees van afkomst, en met dit regentschap in 1778 begunstigd, ten gevallen van zyne moei, de ratoc Maas van Madura. Deze dame by wylen den heer van der Burgh onder § 47 beschreven, en die in 1763 van den presenten Keyser gesepareerd en daarna met twee regenten van *Coedus*, mitsgaders nog eens in 1784 met een gemeen paap getrouwd, dog telkens kort daarna weder gescheiden is, bevindt zig nog aldaar, egter in een minder gezag dan voorheen, of zedert 1785, wanneer ik den regent haar neef geruggesteund en haar heerschzugt paal en perk gesteld hebbe. Dan met dit al dient zy egter op *Coedus* te blyven, want ongeacht haar 60 jarigen ouderdom heeft zy nog te veel vuur om geen misbruik te maken van het zagtzinnig en togevend naturel van den presenten Madurees Panumbahan, die my daarom dan zelfs wel eens heeft verzogt om haar, toen zy genegenheid toonde en in het hoofd kreeg naar Madura terug te keeren, daarinne tegen te gaan, dewyl hy geen moed genoeg had zig daartegen te verzetten.

§ 52. *Patty* heeft twee regenten, in name Radeen Tommogong Aria Notto Proyo en radeen Tommongong Mangcoe Coesoemo; de eerste is zyn vader, vermeld by de memorie van wylen den Heer van der Burgh § 48 in 't jaar 1713 gesuccedeerd, waarna die oude grysaard met den titul van pangérang vereerd in 1786 overleed, en de tweede is een zoon van den Adipatty en eerste regent te Damak mitsgaders getrouwd met eene dogter van pangerang Mangkoenegara, by welke hy reeds verscheidene kinderen heeft. Deze beide regenten zyn wakkere lieden, dog de eerste wel wat traag in de voldoening van het verpligte contingent, hetwelk jaarlyks op Joana te leveren, bestaat in: 400 coyang ryst, 18 picols Indigo, die de fabriek egter tot heden toe niet geleverd heeft, en 900 balken tegens betaling, voorts nog aan tjatjas-gelden Rds. 393.34 en voor Calang-gelden Rds. 325, dog tot welke laatste het hoofd der Calangers te Glongon (?), de onder dit regentschap sorterende Ingebey Judo Patty verpligt is te fourneren 15 coyangs ryst en Rds. 195 in contanten, item nog Rds. 50 afzonderlyk voor hoofdgeld van twee Calanger-negoryen, die na eenigen tyd aan Japara te zyn afgestaan geweest, weder onder hem Ingebey gesteld geworden zyn.

§ 53. *Tjinkalsewoe* ligt even als Coedus en Patty, dog dieper landwaarts in, en is een kleyn en slegt van volk voorsien district, nadien het doorgaans van kwaad gespuys de eerste aanval lydte, die men niet altoos kan wederstaan; hetgeen al egter in myn tyd twee malen met veel kloekmoedigheid is geschied door den tegenwoordigen regent, den ingebey Pandje Singo Sari, zynde een zoon van den eersten Damaks en een broeder van den tweeden Patty's regent, en waarvan hiervoren reeds onder § 47 bereids gewag is gemaakt. Hy moet te Joana, tegens betaling, leveren: 75 coyangs ryst; 2 picols Catoene garen, en voor tjatjas-penningen opbrengen Rds. 31¼.

§ 54. *Joana*. (Aldaar) ligt als resident de onderkoopman Martinus Leonardus Gaaswyck, en is regent de Tommongong Socmo Prieromo, die inbrengen moet: 140 coyang ryst, 4 picols Catoene garens en 300 balken tegens betaling, met Rds. 137½ voor 'Tjatjasgelden, waarby de resident ook 4 picols garen en somtyds wel iets meer levert.

§ 55. De te Joana in 1778 opgerigte timmerwerf levert nog op den duur aan de Comp. allerhande vaartuygen, van geen minder valeur dan die op Rembang gebouwd worden

§ 56. De situatie van deze residentie, van wege hare gemakkelyke rhee de en schoone rivier om vaartuygen te timmeren en te voorsien, lokt den smallen handelaar derwaarts, te meer hy aldaar teffens zyn gerief aan ryst, suyker, zout en vele andere articulen van negotie uit de bovenlanden afkomende vinden kan, en het hout thans moeyelyker dan voorheen om de oost te bekomen is. Omtrent dit laatste zoo voornaam articul of de houtwerken in dit landschap vallende, wordt egter de noodige voorziening gevorderd om de Comp. van hare timmerwerf aldaar op den duur het nuttig vrugtgebruik te doen erlangen, waartoe even als onder Rembang, Padjankoengang en Palo de orders van 1777 strekken, dat geen andere vaartuygen, dan voor de Comp., grooter dan thien lasten door particulieren op Joana zullen mogen op en aangebouwd worden; en dit bevel kan en mag wel altoos in stand gehouden worden, eensdeels omdat onder dese residentie geen particuliere houtbosschen zyn, en dus alle dezelve aan de Maatsy. behooren, waarin en in de bosschen van Blora met consent van den Keyser by eene acte van 30 July 1776 door de boschvolkeren van Joana en Rembang wordt gekapt, zoo ten behoeve van de Joanase timmerwerf selve als in voldoening der Bataviasche eysschen, hetgeen te zamen jaarlyks die aansienlyke hoeveelheid hout bedraagt, dat, soo eenige naamwaardige aanbouw van particuliere vaartuygen daarbykwam, die bosschen te veel last lyden, en op den duur het noodige voor de Comp. niet zou kunnen fourneren.

§ 57. Op *Palo*, een gehugt, is hoofd de Maas Rongo Wirjo Coesoemo; hy levert te Rembang 1 picol Catoene garen 's jaars tegen betaling, en

§ 58 te *Padjancoengang*, een districtje, is de Ingebey Sitjo Patty, die 2 picols Catoene garens en Rds. 43 $\frac{3}{4}$ voor tjatjas-gelden opbrengen moet.

§ 59 *Rembang* heeft tot Resident den onderkoopman Andries Hartzinek, en tot regent den Ingebey Soemo Dicporo. Dese moet opbrengen Rds. 86 $\frac{1}{4}$ voor tjatjas-gelden, en twee picols Catoene garens voor betaling, waarby de resident ook nog vier picols van dat gespin bezorgen moet.

§ 60. De *Blandongs* of Hout-negoryen van Tramballang, Waroe, Kassirman en Mondo Tikko staan onder vier afzonderlyke hoofden of bosch-loeras, met den titel van Mantris. Die menschen worden door

UEd. selfs aangesteld, tot voorkoming van alle willekeurige af- en aanstelling, die weleer plaats vond, en waardoor zy, tot verval van den arbeider, gekneveld werden. De boschlieden uit dese negoryen leveren 2000 balken sjaars te Rembang, tegen betaling, en het verder noodige komt voor den scheepsbouw met 50 procent augmentatie boven de ordinaire contingentpryzen; dan, nadien dit laatste eene zeer drukkende last uytmaakt, en nog meer en meer tot hun bezwaar zoude strekken na de dadelyke introductie myner gemaakte consideratien en aan de hand gegeven middelen ter preservatie der Jati houtbosschen, zoo hebbe ik by dat schriftuur de middelen aangewezen, om de boschlieden in de leverantie van hout boven 't contingent te gemoet te komen.

§ 61. De werf levert nog by aanhoudenheid een genoegzaam getal van vaartuygen op, dog soude al egter sonder adsistentie van Joanna buyten staat zyn, den jaarlyksen eisch van Batavia te voldoen, daar de Rembangsche bosschen zeer schaars van hout en voornamentlyk swaar hout zyn voorsien, hetwelk het meest uyt 's Keyzers gebied Blora wordt gehaald, of van Lassum en Toebang wordt aangebragt. Het verplaatsen der timmerwerf in laatstgen. regentschap soude zekerlyk voor een kleynen tyd den aanbouw van vaartuygen favoriseren, maar daar men al seer schielyk in hetzelfde inconvenient aldaar vervallen soude, soo ben ik met wylen den Heer van der Burgh, mede van begrip, dat sulks beter is te laten; maar dat er op den voet van 1780 na SynEdhs. gevoelen nog lang op Rembang gaande te houden is, dat leert thans het tegendeel

§ 63. *Lassum* moet opbrengen Rds. 192½ voor Tjatjaspenningen, en jaarlyks leveren een pantjallang voor niet, en tegen betaling 6 picols catoene garens en 600 balken te Rembang. De regent Tommongong Soera Dipero is getrouwd met eene dogter van den eersten Damaks regent en wordt by wylen den Hr. v. d. Burgh onder § 98 beschreven als een die geen al te beste directie houdt, en grootelyks kan ik hem juist niet loueren; maar daar hy nu sedert 3 jaren herwaarts sig beter gedraagt en met meerder vlyt op zyne zaken toelegt, zoo twyfel ik niet of hy zal van wegen zyne ook meerdere toenemende jaren indertyd trachten te voldoen en genoeg geven.

§ 64. De regent van *Toeban*, Tommongong Poerba Nagarra, mede een schoonzoon van den gemelden Adipatti te Damak, en waaromtrent

even hetzelfde als den Lassums regent te remarqueren valt. . . . Dit regentschap moet jaarlyks opbrengen Rds. 325 aan Tjatjasgelden, en tegens betaling te Rembang 60 coyangs ryst en 6 picols catoene garens en 1000 balken.

§ 65. 'T eyland *Lombok* of de *Daviaan*, hetgeen ik hier. . . . volgen laat, en om er geene omstandige beschryving van te geven soo refereere ik my aan (des Heeren van der Burghs) memorie § 60, onder deze notitie, dat nadien de smokkelhandel aldaar ten sterkste toenam, en de sig op 't eyland bevindende hooftpangérang Poerbo Negoro meer en meer den clandestinen overwalsen handel begunstigde, in een tydstip dat de Comp. met Riouw in oorlog was, en bovendien aan deze en gene roofvaartuygen schuytplaats verleende, sonder dat sulks altoos te beletten was van wegens de onafhankelykheid waarin sig die eylanders bevonden, ik van den beginne af aan ben bedagt geweest om met het gemelde Hoofd 's Comps. wege te contracteren, sooals my dit dan ook (vide secreten brief aan HunHoogEdelh. van 22 Jany 1782) soodanig is gelukt, dat hy thans in alles op dezelfde wyze en even als de andere Javase strandregenten 's Comps. vasal en onder Haar gesubmitteerd is; waarop ik vervolgens, dewyl dog met geen sekerheid op de nakoming van dat contract soude staat te maken wezen, sonder dat zig aldaar iemand 's Comps. wege bevond dewelke op alles een waakzaam oog houdt, op dit eyland als hoofd geplaatst hebbe den boekhouder Hendrik Frederiks, die den pangérang zeer wel in plicht weet te houden, en overigens wel met de inwoonders weet om te gaan.

§ 66. In het gepasseerde voorjaar is daar geheel buyten laste van de Comp. een benting aangelegd, voorzien van de noodige gebouwen voor Dienaren, zynde tamelyk regulier en sterk, met vier uytstekende hoeken ieder geboord voor zes of te zamen voor 24 stukken canon, dog thans maar gemonteerd met 12 stukken 6, 3 à 1 c caliber; zooals het mede voorcerst wel te stellen is met de aldaar bescheiden dienaren, als: 6 Europeanen
21 Inlandsche militairen ten einde de possessie aldaar geen meerder lasten drage, dan in dertyd uit de revenuen sullen te recouveren zyn, beloopende thans de onkosten in een rond jaar Rds. 1356.18, sonder meer, die ik oordeele sedert drie jaren herwaarts niet te vergeefsch gespandeerd, uyt aanmerking dat

men thans daardoor deze eylanders in bedwang heeft, en hunnen smokkelhandel beter dan voorheen kan beletten, mits gaders de Baviaan zyn lasten in der tyd niet alleen goed maken, maar teffens nog eenige voordeelen aanbrengen sal, uit de Domeynen die volgens conventie met den pangérang gemaakt in december aanstaande sullen moeten worden verpagt, indien men niet anders konde goedvinden deselve, als de in- en- uytgaande regten, topbanen, hanenvegtereyen, tandakspelen en de tripangvangst af en aan dit eyland per admoudiatie aan hem afstaan voor den tyd van drie jaren, ter somme van 1300 sp. matten in 'tjaar, dewelke hy niet ongenegen schynt voor de eerste maal te fourneren, hetgunt daarna en wanneer de inwoonders eerst aan die belastingen gewoon zyn wel eenige verhooging veelen kan; te meer by aldien men indertyd niet ongeraden vindt om aan den aldaar residerenden boekhouder te permitteren het verleenen van passen naar elders buyten Java, invoegen op Sumanap plaats heeft, en die zy nu van Soerabaya moetende halen, een groot inconvenient is voor de handeldryvende bewoonders van dit eyland, hetwelk in het midden der zee, circa 11 à 12 mylen van het eyland Madura, en dus al vry ver van Soerabaya gelegen is.

§ 67. Dit eyland, naar gissing $2\frac{3}{4}$ myl lang en 2 mylen breed, heeft vele groote bosschen, hooge bergen en valleyen, mitsgaders vele baayen, reeden en inhammen, met bekwame ankerplaatsen voor groote en kleyne vaartuygen. De eigentlyke bewoners zyn yverig en arbeidzaam; dog hunne rystvelden niet uytgestrekt genoeg zynde voor 9 à 10000 zielen, zoo moeten zy voor een groot gedeelte met ryst van Java worden voorzien; dog daarentegens de bosschen van talryke Clapperboomen voorzien zynde en de Capas-teelt aldaar mede bevonden aldaar wel te aarden, zoo zal het Hoofd in het aanstaande jaar nu het werk aan de benting voor het meerendeel klaar is, wel genegen wezen om voor een jaarlyks contingent op te brengen: 2500 kannen klappusolie à 5 stuivers de kan, en 3 à 4 picols Catoenen garen voor Nederland tegen den bepaalden prys.

§ 68. En hiermede tot den Oosthoek overgaande, hetgeen met Madura en de landen van *Balemboangan* een groot terrein beslaat, heeft onder UwHEd. hoog bestuur tot gezaghebber den opperkoopman Anthony Barkey, een man die my in zyne directie veel genoegen heeft gegeven, en op wien UwEd. staat maken en vertrouwen

stellen kan, daar hy teffens alle zyn vermogens in het werk stelt om het beste om dien oord te betragten.

§ 69. *Sidayoe*, het eerste regentschap in den Oosthoek aan de westkant, staat onder de directie van den Radeen Tommongong Soero Diningrat, zynde een broeder uit onegte bedde van den vader van den tegenwoordigen Panumbahan van Madura. Hy is een weinigje splendid, dog anders een zeer geschikt en braaf man, by een ieder bemind; moetende jaarlyks opbrengen Rds. 325 voor Tjatjas penningen, mitsgaders te Grissée tegen betaling leveren 200 coyang Ryst en 6 picols Catoene garens. Hier agter of, ter zyde landwaards in, ligt:

§ 70. *Lamongang*, onder het bestuur van den Tommongong Djojo Dirdjo, die jaarlyks Rds. 162,24 aan Tjatjas penningen, en tegen betaling te Grissée leveren moet 250 coyang ryst en 3 picols Catoene garens.

§ 71. *Grissée*, weleer een van de florisantste handelsplaatsen, dog thans door het algemeen verval van handel van minder aanschouw, waarbij ook nog komt de menigte van tolpoorten door de vorsten langs de rivier Solo opgericht ¹, hetwelk den afvoer van goederen zeer bezwaart. Ik hebbe in a^o 1784 eenige schikking gemaakt om de daarenboven nog in zwang gaande knevelaryen der Chineese pagters tegen te gaan, dog met dat al zyn de thollen egter nog te zwaar, en de goederen daardoor te veel belast voor den debiet naar elders. Als Resident ligt aldaar de koopman Mr. Anthonis Schwencke, en de regenten zyn de Tommongongs Ardja Nagara en Broto Nogoro, beiden brave en hubsche lieden, en de laatste eerst in April jl. in plaats van zyn vader aangesteld, met en onder dieselfde conditie om na zyn overlyden te worden gesuccedeerd door den zoon van den vooroverleden Tommogong Astra Nagarra, en om aan de weduwe van dien tot onderhoud van haar en hare familie jaarlyks uit te keeren 200 Rds., in voege dit nader by HunHoogEdelh. aparte brief van 21 April jl. voorkomt. De jaarlykse verpligting aan de Comp. van beide dese regenten bestaat in Rds. 487½ aan Tjatja's-gelden, en om

¹ Het contract met den Soesochoenan, waarby die tolpoorten waren afgeschafft, werd dus ook in dit opzigt slecht nageleefd. Vg. Deel XI, bl. LXXX.

tegens betaling te leveren 160 coyang ryst en 6 picols Cat. garens, waarby de Resident nog gehouden is 25 picols van dat gespin jaarlyks te leveren.

§ 72. Bovendien is sedert 1772 aldaar hout tot inkoop voor de Comp. in te samelen, hetwelk uyt de landen der vorsten deselfde rivier af wordt aangebragt, hetgeen van tyd tot tyd zoodanig is toegenomen, dat men thans by en omtrent op twee scheepsladingen in het jaar rekenen kan, hetwelk de Comp. in desen tyd, dat men de Rembangse houtbosschen om tot verhaal te komen wel wat besparen mag, van veel nut en hulp is.

§ 73. *Sourabaya*, het hoofdkantoor van den Oosthoek, daar een gesaghebber resideert en een raad van politie, heeft tot regenten den Raden Tommongong Tjokro Ngoro en Maas Tommongong Djojo Dirono. De eerste voert den titel, als getrouwd geweest zynde met eene dochter van den in a° 1770 overleden Panumbahan van Madura, uyt welk huwelyk nog een zoon in wesen is; hy is een onnoosel en dom mensch, dog vriendelyk en goedhartig, die wel naar goeden raad wil luysteren, maar niet in staat is syne orders onder de zynen te doen gelden, hetgeen ook al veel toe te schryven is aan syne uytgestrekte familie, hetwelk alomme waar zulks op Java plaats heeft, den gemeenen man drukt, en die daaromme dan ook van gesag trachten te veranderen soals dat byzonder by den eersten regent tengevolge heeft, tot gewin van den tweeden regent, wiens familie minder talryk is, en sonder dat men het kan beletten, opdat niet te seer de Javaan anders sig elders naar der vorsten landen begeeft. Dese gemelde tweede regent, getrouwd geweest met de dochter van den gewesene laatst overleden Samarangs Regent, uit welk huwelyk nog drie zontjes syn, is een schrander, vigilant en cordaat man, die in zyne prompte directie niet is te vergelyken met den eersten, dewelke alles even traag behandelt en altoos agterlyk is in het opbrengen der jaarlykse contributie aan de Comp., die bedraagt: Rds. 141½ voor Calangersgelden, nevens 1000 coyangs ryst en 800 kannen aard olie voor niet, mitsgaders 24 picols catoene garens tegens betaling, waarvan de Gesaghebber 16 picols besorgen moet. Gedurende myn aanwesen op Java is dit contingent rigtig ingekomen, en sal by voortgang ook prompt kunnen worden geleverd, daar de rystcultuur aldaar besonders accresseert; dog in gevallen van een misgewas oordeele ik het met

wylen den Hr. van der Burgh als noodzakelyk, om de regenten te gemoet te komen, zooals alle anderen in die gevallen dezelve consideratie meriteren, om dus niet moedeloos te worden; en wat ZynEd. verder onder § 66 van desselfs nagelaten memorie van de weleer bloeyende oude Sourabayase, dog door bygekomen rampen en wederwaardigheden vervallende staat gelieft aan te halen, merk ik eeniglyk aan, dat dit verval door den tyd sig langzamerhand herstellende, nu niet meer soo sigtbaar ondervonden wordt.

§ 74. Tot de regenten wederkeerende, moet ik nog in kort seggen, dat er tusschen hun beiden en selvs hunne onderhoorige mantries en gemeene man eene bysondere jalousie heerscht, die niet kwaad is, omdat men daardoor altoos van hun handel en bedryven kan kennis hebben, en ofschoon zy nimmer meer dat vermogen der vorige Sourabayase regenten krygen en dus niet zoo ligt tot ruptures in staat wezen zullen, is men hierdoor egter te beter daarvan verzekerd, ongeagt integendeel daaromtrent ook aan te merken valt, dat zulks eene verzwakking teweeg brengt; want brave regenten aan de Comp. geattacheerd en by de hunnen bemind, de voornaamste sterkte onzer zeet op Java komt uyt te maken.

§ 75 Op het eyland *Madura* zyn drie regentschappen, waarvan het westelykste het grootste is, en bestaande uyt de districten *Arosbaya*, *Balega* en *Sampang*, en gesamelyk den naam voeren van *Madura*, wordende als een leen-goed geregeerd door den *Panumbahan Adipatty Tjaera Diningrat*, die thans omtrent vyftig jaren oud sal wesen, blyvende geduursaam by syne opregte welmeenendheid voor de Maatschappy; ook is hy een vriend van Europeesen, zeer sagtsinnig en goedaardig, ja selvs wat te toegevend voor den hardvogtigen *Madureeschen* landaard, waar dan ook bykomt het min lucrative syner finantien, en dat hy nu en dan wel eens wat agterlyk met de leverantie van groene *Cadjang* is geweest. Het eenigste dat als een groot gebrek in den *Panumbahan* kan worden aangemerkt, is zyn sterk aankleven aan de papen en daardoor hoe langer hoe meer naar het priesterlyke overhellende gevaarlyke bygeloof, hetgunt, soo daarop geen waakzaam oog gehouden wordt, van schadelyke gevolgen zyn kan; invoegen dat te vreesen ware geweest in den jare 1782, indien niet by tyds een zeker dweeper genaamd *Mamoed*, die des prinsen hart geheel overmeesterde, was opgeligt, en ter dispositie

HunnerHoogEdelh. versonden, soocals dit omstandig voorkomt by myn aparten brief van 26 Maart 1782 ¹. Thans ontbreekt het den prins nog aan geen papen, waaronder altoos een zyn vertrouwen hebben sal, en dit sal men moeten door de vingeren sien, soolang sig dit tot het geestelyk weesen bepaalt; want de prins hierinne te swak zynde, soo soude dog spoedig een ander weder het hok in krygen, die somtyds erger dan de eerste zyn rol te seekerder zoude tragten te spelen. De voornaamste die sig thans in het geestelyke by den Prins eenig gesag heeft weten aan te matigen, is seeker Panacawang, in name Aroes, die daarom dan ook wel wat in 't oog mag worden gehouden, soolange de tegenwoordige Bepatti Radeen Aria Admadjanagara de manéance van zaken in handen heeft; dewyl tusschen hen beiden een groot vertrouwen en attachement plaats vindt, en de gemelde Bepatti van een seer slegt en ergerlyk gedrag zynde, van dese verknogtheid niets goeds kan worden verwagt; weshalven ik het dan ook als noodzakelyk beschouwe om dees buyten dat ampt te stellen, waardoor eensdeels syn vermogen om den geestelyken Panacawang te ondersteunen ophoudt, en ten anderen de welvaart van Madura zal worden bevorderd. Zyn Hoogh. sal zeeker in dit ontslag ongaarne bewilligen, als willende of kunnende geen gebreken in zyn Bepatty opmerken; dog dit al egter noodzakelyk zynde, soo soude om den Prins niet geheel voor het hoofd te stooten en hem in deze wat te gemoet te komen, zulks kunnen geschieden door verwisseling van dienst met den Balega's regent Maas Demang, ten regte genaamd Bradja Joeda, hetgeen een bedaagd eerlyk man en de bequaamste op geheel Madura is, wien het ampt van Bepatty met gerustheid kan worden toevertrouwd.

§ 76. Zyn Hoogheid is getrouwd met zyne nicht, die thans den titel voert van Ratoe Adipatty; dog heeft daarby geen kinderen verwekt, dog daarentegen by diverse bywyven twee zoontjes en vyf dogters, waarvan de oudste getrouwd is aan den zoon van den Pamacassangs regent; een egte broeder heeft hy nog, genaamd Radeen Tommongong Djaja Diningrat, dewelke sig van wegen syne débouchante levenswyze, en omdat hy sig in 1780 by de installatie van den Panembahan, over en ter zake hy in 't regentschap van Sidajoe

¹ Vg. hiervoor No. IV.

was voorby gegaan zeer onvernoegd aanstelde, naar Samarang werd opgeroepen, alwaar hy sig zeedert dien tyd bevindt zonder voor als nog eenige genegtheid tot retour naar Madura te toonen.

§ 77. Buyten den presenten Radeen Tommongong te Sidayoc, heeft de Panumbahan nog drie onegte broeders, dog geen van allen welke sooseer in aanmerking komt dan de eerste, dat een schrandere en vigilant man is, aan wien een hooger bestier met seer veel gerustheid voor de belangen van de Comp. toe te vertrouwen is.

§ 78. Nog zyn onder Z. Hds. zorgen en opvoeding de vier zoontjes en ses dogtertjes van zyn in 1779 overleden antecessuur, van welke weesen hy onder sig ter verantwoording en uitkeering by mondige dagen heeft Rds. 23842.16.12³, volgens daarvan verzegelde specifieke verdeling by wyze van obligatie, onder de papieren tot den boedel behorende te vinden, en onder den gesaghebber te Soerabaya berustende, en welk montant by onverhoopt overlyden van den presenten Panumbahan van en uyt den boedel sal moeten worden gesepareert en gefourneert.

§ 79. Overigens gedraag ik my omtrent Madura verder aan hetgeen by de Memorie van wylen den Heer van der Burgh § 67 en 68 voorkomt, met wien ik teffens van gevoelen ben, soosals SynEd. onder § 69 poseert, het niet met 's Comps. belangen overeenkomt om dit ryk te splitsen door aanstelling van drie afzonderlyke hoofden over Arosbaya, Baléga en Sampan respective, alsoo het daardoor die luyster en ontsagh, hetwelk hetselve soo op Java als den overwal thans heeft, soude verliesen, en die het onder een hoofd blyvende kan behouden, maar niet onder velen, dewelke juist niet altoos even wel denken, en welker onderhoorigen door die afscheyding minder aan den anderen verknogt, ook minder voor den kryg tot hulpbenden van belang souden wesen.

§ 80. Daar de voortteeling op Madura seer sterk is, schynt het my toe, dat de gefourneerde manschappen van die natie, zoo in de Balemboangse als Macassaarse oorlog, thans niet meer soozeer eene vermindering kan genaamd worden, als zynde dit eyland almede vry volkryk, in diervoege dat de Comp. sig van de noodige adsistentie in den kryg kan verzekeren; dog op Java selve sal het, hoe dapper zy ook zyn, altoos ongeraden wezen van hen gebruik te maken buyten de hoogste noodzakelykheid, als te veel tot roof en plunderen en zoodra dat ophoudt tot het verlopen geneigd.

§ 81. Te *Bancallang*, daar de Prins zyn Hoff houdt, is een net wel aangelegd fortje, dat hy onderhouden moet; en daarin ligt als commandant over de bezetting, sterk in alles 31 koppen, daaronder de Europeesche bedienden tot statie van den prins, de luytenant Joannes Coert, dewelke aldaar jongst is geplaatst, en naar het my toeschynt zeer wel met den Pancmbahan weet om te gaan.

§ 82. Blykens Contract door den prins by de aanvaarding van de regering gepasseerd, is hy verplicht jaarlyks te voldoen:

4000 sp. realen voor de aan hem afgestane revenuen uyt de Sa-bandharyen, die hy dus na eigen welgevallen verpagt, en te Grissée voor niet te leveren 60 coyangs groene Cadjang en 12000 kannen Clappusoly, mitsgaders tegen betaling 30 picols Catoene garens, waarby hy ook nog fourneren moet het onderhoud kostende van zyne drie in 1771 naar Ceylon verbannen halve broeders, item dat van eenen in 1779 naar derwaarts gerelegeerde Madureese Radeen, allen nominatim vermeld by de memorie van den Hr. van der Burgh § 72, waarby ook nog opgenoemd worden zekere gedimoveerde Bepatty en drie Mantris, voor welker onderhoud te Samarang de prins mede aangenomen heeft te zullen zorgen.

§ 83. *Pamacassang*, dat voor desen onder Sumanap gehoord heeft, dog thans daarvan afgescheiden is en op zig zelf staat onder de Radeen Tommongong Tjaera di Ningrat, eenigste egte afstammeling van het Sumanapse regeringshuis, schoon langs de vrouwelyke linie, alsoo er van de Tommongongs Joeda Nagara geen zoonen nagelaten zyn. Hy leeft ook niet sonder te wenschen van op den een of anderen tyd nog eens in zyn voorvaderlyk regentschap te komen, zynde getrouwd met eene zuster van den presenten Panembalang, en zyne in a^o 1783 overleden oudste dochter is gehuwd geweest met den kroonprins van Souracarta, soosals dit in § 7 bereids aangeteekend is. Hy is accuraat in syne leverantie te Grissée, die jaarlyks bedraagt:

30 coyangs groene Catjang, 7500 kannen Clappusolie en 12 picols Catoene garens voor niet, en nog twee picols tegen betaling.

§ 84. *Sumanap*, dat hierop volgt, staat onder den pangerang Notto Coesoemo, beschreven by de memorie van den Hr. van der Burgh, § 74. Ik hebbe hem bevonden te zyn een vadsig man, en die, zoo ik hoor, hoe langer hoe sterker aan de Amphioen verslaaft raakt. Hy is van eene gemeene priesterlyke afkomst en reeds door zyn

vader verwekt by eene andere gemeene vrouw, vóór dat hy kwam te trouwen met Radeen Ayoe Rasmene, afstammeling van de hier voren onder § 83 aangehaalde Tommongong Joeda Nagara. Hy is eerst getrouwd geweest met eene dogter van den in a^o 1770 overleden Panembahang, wanneer er na haar overlyden eene doodelyke vyandschap ontstond, of mag ik liever zeggen, de tusschen Madurees en Sumanapper aangeboren haat verlevendigd wierd, en die nog niet geheel te niet is. Daarna trouwde hy met eene dogter uyt priesterlyken huise in 't Groboganse, waarvan nog een zoon in weesen is. Zyne derde of tegenwoordige vrouw is eene dogter van den gewesene Samarangs hoofdregent. Zyne inkomsten zyn van veel belang, en souden na men wil wel 40 à 50000 Sp. Realen bedragen; dus gaat hy den Panambahang en alle strandregenten in gegoedheid te boven, en waarop hy vry wat steunt en trots is, latende alles bergen in de papennegory Limboor, waaruyt hy afstammende is en zyne geheele vaderlyke familie nog woont. Over zyn dienst of het niet voldoen der verpligte leverantie heb ik niet te klagen, daar alles, na eenige keeren te wezen aangespoord, altoos rigtig inkomt, bestaande zyn contingent in: 80 coyangs groene Catjang, 17500 kannen Clappusolie, 25 picols Cattoene garen voor niet, en 10 picols Cat. garen tegens betaling, mitsgaders mede tegen betaling, als het van wegen Hun HoogEdelh. wordt gerequireerd, 30 coyang groene Catjang, 3750 kannen klappusolie; zynde voorts ook nog verpligt jaarlyks optebrengegen, als: 2000 Rds. volgens orders van den jare 1778 voor recognitie van de zoutnegoryen Pingerpapas, en 10000 Rds. die ik hem in a^o 1784 nog boven dit alles, volgens eene aparte acte van verband, opgelegd heb om aan de Comp. te fourneren, uyt de aansienlyke revenuen die tot hem komen af te vloeyen uyt de:

§ 85. *Eylanden van Colombo* N.waards, en alle onder den naam van Cangiang, Sipodie, Sipandjang en Giligenting, als de voornaamste eylanden begrepen, en welke oostelyk ophiggen en wel 70 in getal, zoo groote als kleyne, bewoonde en nu en dan onbewoonde, souden bedragen, volgens rapport van gecommiteerdens die in 1763 alle die eylanden exact opgenomen hebben. Dezelve zyn sedert 1772 onder Sumanap gehegt, volgens het genoteerde by de memorie van wylenden Hr. v. der Burgh § 75, zynde ik het ook met ZEd. eens, best te wesen om deselve onder Sumanap te doen blyven, tot behoud van

een seeker tegenwigt met Madura; egter ben ik van gedagten, dat de Comp. meerder inkomsten van dese eylanden konde genieten, dan hetgeen de regent thans sedert den jare 1784 fourneert, wanneer dit aan vertrouwde Chinesen per admodiatie of by publike verpagting, dan wel even als Oeloedjamie om de West en Bezoekie en Panarockang om de Oost afgestaan wierden, in welk geval de handel soo door de eygen natuurlyke voortbrengsels, als in Tripang, Agar-Agar enz. sterker wezen zoude, daar de Cangiangers, zynde de visschers, dat goed dan niet naar Macassar, zoo als nu vervoeren, maar daar wel aan de tot den handel geboren Chinesen ten verkoop brengen zouden, waarvan nu afgeschrikt worden door knevelaryen van de Sumanapse mantris, die op dese eylanden het gezag hebben, en hun deselve óf te goedkoop afnemen, óf dan over dit, dan over dat artikel rusie veroorzaken, waardoor zy er van jaar tot jaar al minder komen en hunne producten aanbrengeu.

§ 86. Dat die eylanden vry zyn van smokkelhandel, durve ik niet verzekeren; maar de pangerang heeft my, na eene zeer ernstige bedreying van hem deze eylanden anders weder te ontnemen, plegtig beloofd daartegen exact te willen waken, en hierby zal men het moeten laten berusten, daar het van wegens de verre afgelegenheid moeyelyk is nategaan in hoeverre hy deze belofte nakomt. Ook moet ik nog seggen, dat op dese eylanden te vinden zyn eenige bosschen van djaty-, kamhout en andere soorten van hout, de eerste soort ter lengte van 24 à 25 voets balken.

§ 87. Het fortres is daar eerst nieuw opgebouwd voor rekening van den pangerang, die verplicht is hetselve te onderhouden en ook de noodige veranderingen te bekostigen, sooals nu van de geprojecteerde omtrekking van het fort met enne muur en glacis by wyse van een bedekte weg, in 1783 by Hun HoogEdelh. geapprobeerd. Ook is hy verbonden de verstrekking voor de bezetting te doen, evenals de Panembahan te Bancallang; voorts heeft hier als resident gelegen de onder 't schryven deezes overleden koopman Abraham van Hemert.

§ 88. Van *Sumanap* naar *Java* terugkeerende, en oostwaarts van *Sourabaya* myne beschryving vervolgende, koome ik aan het kleine regentschap *Bangil*, daar regent is de Ingebey Socro Adi Widjojo, die onder de verpligting ligt van jaarlyks op te brengen Rds. 65

voor calangergelden, en te Sourabaya 10 coyangs ryst voor niet en 2 picols cattoene garens tegens betaling. Dit regentschap, hetwelk van dag tot dag meer bevolkt wordt en teffens door den landbouw floreert, soude vooreerst in plaats van 10 wel 20 coyangs ryst voor niet aan de Comp. jaarlyks mogen opbrengen, mits de Ingebey aan wiens vigilantie en goede directie zulks moet worden toegeschreven, door Hun HoogEdelh. ter meerder aanmoediging met den titel van Tommongong wierd vereerd, zooals ik hem dan ook by deze daartoe in het favorabelste kome voor te dragen, te meer uyt overweging, dat zulks sonder aanstoot aan anderen te geven geschieden kan, en ook teffens omdat de regent van Banger, wiens regentschap niet uytgebreider is en niet meer dan 8 coyangs ryst en 2 picols wax tot een jaarlyks contingent opbrengt, den titel van Tommongong heeft.

§ 89. *Passourouang*, onder den Adipatty Niti Diningrat, by de memorie van wylen den Hr. van der Burgh § 79 en 80 breedvoerig beschreven wordende, zal ik in het voorbygaan maar eeniglyk zeggen, dat hy een braaf oud regent is, daar de Comp. veel dienst van gehad heeft in de vorige troubelen, en waardoor hy ook by verarmd is, en zyn oudste zoon Netto Coesoemo door Hun HoogEdelh de survivance toegevoegd by affyvigheid van den ouden man. Hier ligt als commandant de Capt. Lt. van Ryk al sedert den jare 1772, en die hier ook van veel nut is, wyl buiten dat zeer taalkundig ook byzonder met den inlander weet om te gaan, al die landen daar doorkropen, en ook by den eersten optogt naar Ooster Balemboengang in 1767 present is geweest. De jaarlykse verpligting bestaat in 60 coyangs ryst voor niet, en

§ 90. Voor *Porong*, welke plaats in 1771 aan dien ouden regent toegevoegd is, 10 coyang ryst voor niet, 42½ Rds. voor Calangersgelden, 48¾ Rds. aan Tjatjaspenningen; dog van de bevorens geleverde 3 picols catoene garens is dezelve in 1784 geëxcuseerd geworden.

§ 91. *Malang* ligt agter Passourouang, en naast aan *Antang*, dat aan de zuydzyde van Java in zee uytloopt, dog daar ongenaakbaar is, beiden oude schuythoeken van voornamere rebellen en kwaadgezinden, dat in het breede te voren komt by de Memorie van wylen den Hr. v. d. Burgh § 82, 83 en 84. De Regent Tommongong Carta Nagara brengt jaarlyks eeniglyk op Rds. 87½ aan Tjatjas gelden, en

is van de leverantie van 10 coyangs ryst vooreerst geëxcuzeerd, dog waarvan hy wel voor altoos soo uyt aanmerking van den soberen staat dier landstreek, als van wegens het moeyelyk transport van dat graan en hetgeen de Heer van der Burgh daaromtrent verders aanhaalt, mag blyven verschoond.

§ 92. Terwyl ik omtrent *Antang*, welke landstreek eigentlyk aan den Keyser behoort, noteer dat ZynHoogh. door zyne stilzwygendheid van het regt afziet, en deswegens ook de ordre van Hun HoogEd. Heden van 1781 in agt genomen wordt, door sig soodanig te gedragen alsof hetselve aan de Maatsy. toebehoorende was.

§ 93. *Banger* staat onder den Tommogong Djojo Nagara, (die ook Regent te Lamadjang is) en jaarlyks contribuert:

8 coyangs Ryst en
8 picols Wax, voor niet,
en 2 „ Cat. garens, tegen betaling.

§ 94. De hiervoor vermelde Regentschappen van Bangil, Passourouang en Banger zyn, van wegens dat dezelve in de Balemboangsche troubelen zooveel geleden hadden, tot den jare 1784 van alle leverantien verschoond geweest, met welken tyd sulx dan ook eerst weder een aanvang genomen heeft. ¹

§ 103. Het eyland *Baly* alhier mede latende volgen, soo notere ik, dat alle myne vriendelyke aanmaningen by den Gusty te Baly-Badong ter uitlevering van de aldaar nog zynde rebellen, namens den zoon van Pangerang Willis, Maas Anom, met de Malangsche Radeens Soero Nogoro, Djojo Nogoro en Bagus Sleman, item den Lamadjanger Radeen Notto Poero, tot nog toe vrugteloos geweest zyn.

Dit eyland, waarmede men op zig zelfs niets uitstaande heeft, kan men egter niet soo onverschillig meer aansien als bevorens, maar behoort tans nauwkeurig in 'toog gehouden te worden, nu het door de enkele afscheiding van eene nauwe straat nabuur van het Ooster-Balemboang geworden is, hetwelk bevorens den Baliër Gusty Agong tot schutsheer had

§ 104. De gedurige oneenigheden onder deze Balische vorstjes,

¹ Dientengevolge waren de contingenten thans toegenomen, in vergelyking met die van 1780 (Deel XI, No. LXII). De verpligte levering der Rijst beliep nu 5514 (in plaats van 5430) coyangs, terwijl ook het belangrijke artikel Indigo onder de verpligte leveringen was opgenomen.

die zig alle door geweld van den Groot-vorst, den Agong te Mangoei, hebben afgescheurd, en dus niet anders als usurpateurs aantemerken zyn, dienen tot derselver aanmerkelyke verzwakking, die anders van wegens haar magt en aansien voor het Balemboangsche zeer te dugten zouden wesen. Tot nog toe heeft er eene vriendelyke correspondentie tusschen den Commandant te Banjoewangie en de Gustys der naastby gelegene rykjes plaats. Dan, nadat hy thans allen laat inzien, schynt het of de Gusty te Karang Assem, wiens ryk het oostelyke gedeelte van Baly uitmaakt en zig tot straat Lombok uitstrekt, 's Compagnies vriendschap op minder prys stelt, zoo in het schryven van zyne brieven, als byzonderlyk in het op- en aanhouden van den gewezen Tagal's eersten Regent Radeen Hadjie.

Ik heb, overwegende de schadelyke gevolgen, die uit een zoo aanstootelyk gedrag van deezen Gusty en het permanent verblyf van den dweeper radeen Hadjie op Baly voor 's Comp. rust en aansien zouden voortvloeyen, indien men het daarby liet berusten, in de maand Maart jl. een vriendelyken dog ernstigen brief aan hem geschreven, waarby ik niet alleen ten sterkste op de uitlevering van dien paap aandrong, maar hem teffens in rype overweging gaf zyne verkeerde handelwyze met een kwaadwillig en ongehoorsaam onderdaan der Comp. protectie te verleenen, en die boven 's Comp. vriendschap te stellen, dewelke zig daaraan te veel laat gelegen liggen om by eene langere weigering zig ongevoelig te toonen. Dezen brief heb ik voorts ter bestelling overhandigd aan zekeren Gusty Abion, oom van den Gusty Karang Assem, dewelke van eene vrugtelooze reize in gezantschap naar Batavia alhier verschenen was. Na dezen teffens de zaak nog nader op het hart gedrukt te hebben, heeft hy my beloofd van niet alleen syn neef tot de afwyzing van radeen Hadjie te persuaderen, maar by weigering daartoe met geweld te zullen constringeren, in dier voegen dat hy vastelyk aannam dien dweeper nog in dit jaar aan de Comp. overtegeven. Dit alles voorafgegaan zynde, vleide ik my den Gusty Karang Assem bereids gewonnen te hebben, wanneer ik in de maand Mey jl. van hem antwoord op myn brief ontving met het singuliere voorstel, om den Radeen Hadjie met den dood te straffen, byaldien hy dien aan de Compagnie als een misdadiger verdient had, en hem anders niet te kunnen onttrekken de eens beloofde protectie.

§ 106. De order der Hooge Regeering, om by aanstelling van nieuwe Regenten, de Akten van verband, waarby blykt wat zy jaarlyks aan de Comp. leveren en contribuieren, mitsgaders wat sy verder te observeren hebben, met de noodige alteratie en ampliatio te vernieuwen is steeds geobserveerd, en is het tans een ieder hunner kennelyk wat hare verpligting medebrengt, en dat zy geene meerdere lasten behoeven te dragen, die wel eens door de respective Residenten van hen gevegd en opgelegd werden.

§ 107. Betreffende de aanstelling van *Wedono's* of toesiende opperregenten, weleer op Java gebruikelijk, dog in den jare 1776 en 1777 door overlyden van de twee laatsten opgehouden, merkt de Heer van der Burgh die by zyne Memorie als eenigsints noodzakelyk aan ¹. Egter ben ik het hierin niet met hem eens, maar conformere my met de door Hun HoogEd. daarop gemaakte aanmerkingen, nl. dat het beter is het Wedonoschap nooit 's Comp. wegen intevoeren, omdat eene superintendentie als aan het wedonoschap verknogt is, onder regenten, die elkander anders gelyk zyn, geen plaats behoort te vinden, ongerekent nog dat een Gouverneur, zelfs wedono wesende, geen ander noodig heeft.

§ 108. De schikkingen door wylen den Heer van der Burgh gemaakt (vide Memorie § 99), waarby de Regenten verpligt worden om uit ieder groot regentschap een, uit mindere twee aan twee beurt om beurt, een persoon op Samarang te onderhouden, met een pluimpje als mantrie anum, als zeer noodzakelyk zynde, mogen wel altoos in gebruik blyven, dewyl die sendelingen, meestal zoons of naastbestaanden der regenten, altoos onder 't oog zyn, en zig aan de Europesche gewoonten wennen, en terwyl teffens dienen ter bestelling der brieven of het ontvangen van des Gouverneurs mondelinge ordres.

§ 110. By de meermalen gewaagde Memorie van den Heer van der Burgh breedvoerig gehandeld wordende over het nadeelige en bedenkelijke dat er opgesloten ligt in het te veel verhuuren van negoryen door de Regenten aan de Chinesen, en den aanwas dier Natie op Java, soo referere ik my daaraan. En dewyl Hun HoogEd. gelasten in beide te voorsien, soo is het laatste, of de aanbreng van

¹ Zie Deel XI blz. LI, LII, 310 en 460.

Chineese vreemdelingen by biljetten op het allersterkste onder de daarop gestelde poenaliteit geïnterdiceerd, terwyl ik het eerste, of het verhuuren van negoryen steeds getragt heb na mogelykheid tegente gaan, zoo door een verbod zelfs, als door de regenten by aanhoudendheid aantemoedigen, en hun voor oogten te stellen dat zy door iever en vlyt zelve konden jouisseren van de voordeelen, die nu de Chinees van soodanige landeryen geniet.

Egter heb ik het met dat alles niet verder kunnen brengen, dan dat het getal niet is toegenomen. Want, hoezeer de regenten daarvan ook overtuigd zyn mogen, zullen zy dog tot het verhuuren blyven inclineren, verzekerd zynde dat de ieverige Chinees meerder aan huurpenningen opbrengt, dan sy van soodanige landeryen, na hun gewonen fatsigen aard, aan inkomsten hetzy in contanten of in ryst zouden genieten. En dewyl de voldoening der huur in ryst, om de daarvoor door den Heer van der Burgh aangehaalde redenen, als hoogst noodzakelyk aantemerken is, zoo heb ik het daarheen dan ook steeds gedirigeerd, dat er voor sommige der rystgevende negoryen, voornamelyk in het Damaksche, door de huurders geene contanten wierden gefourneerd, maar dat de huur jaarlyks in ryst zelfs moest worden voldaan

§ 133. *Domeinen en Pagten* betreffende een articul voor de Maatschappy op Java van veel belang en voordeel, notere ik eeniglyk, dat gedurende myn tyd, van verpagting tot verpagting, het rendement Rds. 14,100 's jaars geaceresceert, of van Rds. 143,660 in 1780, gerezen is tot Rds. 161,870, die dezelve tans afwerpt.

NB. Zie verder de § 123 en 124 der *Memorie van van der Burgh*. Alleen blykt hier § 134, dat in 1787 de pachten, zoomede de tjatja's- en calangersgelden, de revenuen van Madoera en de recognitien van Oeloedjamie, Panaroekan, Bezoekie en Sumanap, jaarlyks reeds bedroegen: Rds 195,680, of f 387,450.—

§ 135. De verkoop van koopmanschappen zoude nog al eenige aanmerkelyke voordeelen aanbrengen, ongeagt Java op sigzelfs, vanwege de nabyheid van Batavia en den gedreven wordenden smallen handel, als geene handelsplaats voor de Compagnie kan worden aangemerkt, byaldien men steeds van gemelde goederen voorsien was, om voor eigen risico en credit door de pakhuismeesters te Samarang, dan wel nu en dan by publike vendutie te verkoopen, wordende

doorgaans in 't laatsgemelde geval meerder dan de bepaalde procento's gewonnen. Soo de jongste oorlog tusschen de Republiek en Engeland het voldoen der eischen van hier had mogelyk gemaakt, soude ik seker nog al eenige winsten door den handel hebben kunnen opleggen, dog die meest en wel voornamelyk voortvloeyende uit den verkoop van Japan's staafkoper, zoo heeft zulks gedurende den tyd van zes jaren niet meerder beloopt dan f 284,640.—, of 47,440 in 't jaar.

§ 138. Toen men geen soo groot gebrek aan contanten had als thans generaliter door geheel Indie plaats heeft, was het hier in gebruik, by manquement van dien, het benoedigde in kassa op wissels op Batavia zonder agio te accepteren. Dog nu worden de contanten meest door die dezelve anders in cassa telde, in natura na Batavia versonden, daar de contanten zoo veel winst te Batavia aanbrengen als het verschillende op geld bedraagt tusschen het papier van credit, die de teller voor zyn wissel aldaar ontvangt.

Wylen de Heer van der Burgh wydde in zyne Memorie breedvoerig uit over de behaalde winsten op de omgezette koperen duiten. Zonder te onderzoeken het regt tot die winstreckening, zal ik eeniglyk zeggen, dat de tyden geheel veranderd zyn, nu men seedert vier jaren herwaarts wegens groot gebrek aan koperen duiten nu en dan in seer zorgelyke omstandigheden heeft geverseert; zooals die niet minder sonden geweest syn omtrent het gebrek aan contanten in het generaal, byaldien ik onvermogen geweest ware de Compagnie met myne eigene middelen te assisteren, in voege dit dan ook successive en tot zeer aanzienlyke sommen sonder interest plaats gevonden heeft. Dewyl de nog al aanhoudende schaarsheid van duiten van zeer nadeeligen invloed op den handel is, en men verder blootstaat voor de onaangenaamheden waarvan ik HunHoogEd. by myne brieven kennis gegeven heb, soo ware het wel te wenschen dat eerlang een aansienlyk montant aan koperen duiten, eene munt die der Maatschappy aanmerkeelyke voordeelen aanbrengt, uit Nederland aangebragt werd; dog welker montant voor Java tans egier met geene sekerheid meer te bepalen is, nu men sedert eenigen tyd ontdekt heeft, dat deze munt teffens op den Overwal en het eiland Baly rouleert, en daar wel gewild synde, na derwaarts soude worden uitgevoerd.

§ 140. Na zal ik hier laten volgen eene korte aantooning van den wezenlyken staat van Java, zooals die gedurende myn aanwezen alhier, by het slot der boeken, is komen uit te vallen:

Boekjaar.	Gen. Restanten.	Gen. Lasten.	Gen. Winsten.
1780/1.—	f 898,739.—	f 282,709.—	f 415,424.—
1781/2.—	1,191,939.—	318,353.—	436,599.—
1782/3.—	687,409.—	322,054.—	407,530.—
1783/4.—	824,927.—	321,224.—	468,812.—
1784/5.—	931,787.—	329,881.—	484,914.—
1785/6.—	893,701.—	325,420.—	477,630.—

Waaruit blykt, dat de voordeelen gedurende myn bestier niet zyn verminderd, ongeagt door gebrek aan negotiewaren geene naamwaardige winsten op de verdebiteerde koopmanschappen behaald syn. .

§ 158. De zeeroovers doen jaarlyks langs Java zeer veel kwaad, en worden hoe langer hoe gedugter, te meer nu de Magindanao'ers, zoo in 't gepasseerde als in deesen jare, sig verтоond en de stoutheid gehad hebben om de noordkant van Madura en de Sumanapse eilanden te invaderen. Tegen dat gespuis, dat sterk bemand en met zwaar geschut voorzien is, zyn de Javase kruissers, die anders gedurende de oostmousson in 'tvaarwater op en neder kruissen, niet bestand, maar wel de galeyen, die met approbatie Hunner HoogEd. zyn aangebouwd, en waarvan er thans vier aanhanden zyn. Dog de meesten in de Banjermassinsche en overwalsehe expedities geweest zynde, heeft men eerst in deesen jare drie daarvan tegen de Magindanao'ers gebruiken kunnen.

§ 160. De particuliere vaart en handel, de voornaamste bron van 's Lands inkomsten en welvaart, had ik my mogen vleyen dat geheel opgebeurd en tot haren vroegeren bloeyenden staat geraakt zouden wesen, nadat Hun HoogEd. by Resolutie van 23 February 1781 de vaart van Malacca en elders, sonder alvorens in retour Batavia aan te doen, weder opengesteld, en dus de beletselen en de daaruit te dugten gevolgen uit den weg hadden gelieven te ruimen ¹. Dan deze aangename hoop en vooruitzigt, die de gezamenlyke pagters al direct tot vermeerdering der pagtschat animeerde, is door een

¹ Zie hiervoor blz. 13—15.

samenloop van ongunstige omstandigheden verydeld, aanvankelyk door den oorlog met Engeland, daarna met Riouw, en de gevolgde afwisselende overwalsche onlusten, die tot nog toe niet syn gecesseerd. Deselve stremming blyvende, ziet men den handel van dag tot dag zichtbaar verminderen, en wel zoodanig, dat die ten laatste geen naam meer hebben zal (te meer verscheidene particulieren zig van hunne barquen en chaloupen ontdoen), zoo niet spoedig de overwal in rust geraakt, en de handel een ongestoorden en onbelemmerden loop erlangt; hetgeen ik hartelyk wensche, zoo tot herstel van Java's kwynenden handel als de daaraan verknogte welvaart van de Compagnie, wier Domeinën voorseker anders by volgende verpagtingen aanmerkelyk moeten dalen, willen de pagters, die sedert eenigen tyd veel schade geleden hebben, niet geheel worden geruïneerd.

En hiermede deze Memorie eindigende, bid ik den genadigen God, enz.

Uw zeer gehoorz. dienaar en vriend,
(was get.) J. Siberg.

Samarang, 18 Sept. 1787.

XVIII. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, 29 December 1787.

WEd. Hoog Agtb., enz.

Na enz.

Java's N. O. Kust. De Kroonprins aan het Keyserlyke Hof was, door verleiding van zyn kwalyk gezinden raatsman Wieri Coesoemo en eenige paapsche medestanders, in gevaar gebragt om overgehaald te worden tot handelingen, die nadeelige gevolgen ten opsigte van de Comp. hadden kunnen hebben. Dan, dit gelukkig bytyds door 't opperhoofd Palm tegengegaan synde, is door het voor den dag brengen van hunne schelmstukken en de verwydering van ged. gunstelingen, die wy naar Ceylon gerelegueerd hebben, in de geboorte gesmoord.

Wy hebben voorts als welgedaan aangemerkt, dat de Heer Siberg aan 't opperhoofd Palm qualificatie heeft gegeven om zig by den Keyser te interesseren voor een zoon van den aan zyn hof vertoevenden Pangerang Mancoenagara, in 's Keyzers dienst als tommogong te Pranagara, ten einde met 's Keyzers dogter Radeen Ajoe Sophia in huwelyk te mogen treden. Hetwelk van dat gelukkig gevolg geweest is, dat de Keyser niet alleen daarin heeft bewilligd, maar dat zulx ook in 't geheel eene nieuwe opregte vriendschap, die byna reeds geweken was, heeft te weeg gebragt.

Wy hebben reden gehad daarover een bysonder genoeg te betoonen, wyl het opperhoofd Palm van dat tydstip heeft gebruik gemaakt, om van Mancoenagara een beëdigde acte van onderwerping, zoo aan de Compagnie als aan den Keyser, te bekomen, welk schriftuur door ons van veel belang bevonden is.

Het gebrek aan duiten was op Java in 't laatst van 1786 zoo groot, dat de Gouvern. Siberg zig verplicht vond ons te betuigen dat geen mogelykheid zag om zig langer te rodden, te meer de Sultan, de beweging die 't voors. gebrek onder zyn volk had veroorzaakt ziende, weder als in 1780 de propositie had gedaan tot het slaan van Pitjes, en gezegd had dat zyne onderdanen daardoor merkelyk soudentegemoet gekomen worden, nu de Compagnie niet vermogend was volgens hare belofte het benoedigde te fourneren; waardoor ZEd. zig had genoodsaakt gesien hem ten eerste met een gedeelte van de gevorderde quantiteit te gerieven, en van het jongst van hier ontvangen ontset niet meer was overgeschoten dan een montant van Rds. 1,350. ZEd. versogt om eene spoedige en toereikende ondersteuning, met deze byvoeging, dat de inzaam der Producten door dit gebrek niet weinig belemmerd werd, wyl de Inlander niet dan tegen zyn zin tot het accepteren van zilvergeld te animeren was, mits de schade die hy daarop by troquering lyden moest.

Aan de fortificatien te Soeracarta, Joana en Oenarang is in dit jaar met alle vlyt voortgevaren.

De in 't Marineschool te Samarang onderwesen wordende jongelingen hebben, ten bywesen der ministers, en voor het oog der vergaderde gemeente, zoodanige preuves van hunne vordering in verscheidene takken der wetenschappen gegeven, dat een iegelyk daarover verrukt was en de wenschelykste gevolgen tot nut en voordeel van de Maatsy.

bleef te gemoet zien. Vermits het getal dier jongelingen dagelyks begint te vermeerderen, hebben wy, om dat kweekschool van eene genoegsame ruimte te voorsien, aan hetselve afgestaan de gebouwen die bevorens tot een hospitaal gediend hadden.

Het nut dat de Comp. van dese heilzame stigtung in der tyd hebben zal, zal groot zyn, en wy kunnen te dien opsigte met genoeg melden, dat sommige kweekelingen in commissiën naar Djoejocarta, Pamanoekan en Cheribon zyn gebruikt, waarin zy zig zeer wel gekweten hebben, zynde ook dit jaar twee van deselve, die tot kadet van de Marine bevorderd waren, geplaatst op het Japansche vaarwater, en een als kadet by de artillerie.

Cheribon. Wy hebben nader van den Resident gerequireerd een berigt nopens den omloop van Duiten; waarop deselve heeft gereplieeerd dat hy, wanneer er een overvloed van duiten aanhanden was, den omloop daarvan te Cheribon niet anders als bestendig kon stellen, dog met en benevens de Pitjes; dat de Pitjes niet verder gangbaar waren dan by de eigenlyke onderdanen der Cheribonsche vorsten en in 'tland van Gabang, daar deselve ook niet afgeschafte konden worden zonder aan gez. vorsten en hunne onderdanen ongerief te veroorzaken; dat de Duiten daarentegen absoluut noodzakelyk waren tot den inkoop van producten in de Preangerlanden, wyl aldaar de pitjes zoo min als te Indramayoe rouleren.

Ten aanzien van de vermeerdering der Inkomsten, heeft ons de Resident opgegeven dat, zonder bedugting voor commotie of merkelyk bezwaar der dienaren en ingezetenen, zou kunnen worden geïntroduceerd de betaling van den 20sten penning by verkoop van vaste goederen; onder betuiging dat hy ter voors. einde geen ander middel wist aan de hand te geven. Wy hebben derhalven tot het invoeren dier geregtigheid qualificatie gegeven, met aanbeveling om de gemeente daarvan by biljetten te adverteren.

Bantam. Al lang hebben wy met het uiterste ongenoegen ontwaard, dat de leverancien der Peeper genoegsaam jaarlyks afnamen, en de bedienden de successive verminderingen dan aan deese dan aan gene oorsaken hebben willen toeschryven.

Wy hebben hen daarom gelast, ons in gemoede en sonder agterhoudendheid naar waarheid optegeven, wat hun daarvan bekend was. Hierop hebben sy ons verseekert dat de Com.

mandeur niet in gebreke gebleven was de noodige voorstellingen te doen, dog dat deselve, zoo niet door den vorst personeel, ten minste door zyne bevelhebbers nimmer na gemoede nagekomen waren.

Het eerste der tot vermindering van den inzaam strekkende omstandigheden was de geldeloosheid van den vorst, en zyn onvermogen om den handelaar te voorsien van de noodige penningen om met eigen vaartuigen tot den inkoop van peeper naar de Lampongs te gaan; waardoor de aanbrenge van dat product alleen gedefereerd bleef aan een bepaald getal leveranciers, die eerst na den aanbrenge en inweging betaald werden. Wy hebben derhalven de bedienden, tot wegneming van dit inconveniënt, gequalificeerd om uit 's Comp. cassa een vooruitverschot van 4 Sp. per baar te mogen doen aan dezulken die tot den afhaal van peeper inclineren.

Als een tweede hinderpaal is den bedienden voorgekomen de slechte betaling der eigenlyke planters, vooral op de Lampongs, en dat nog wel door 's Konings hoofden zelfs. Dan, naardien 't wegnemen daarvan alleen van den Koning afhankelyk is, zoo hebben wy dit aan dien vorst en de bemiddeling daarvan by denselven door den Commandeur moeten overlaten, waarom wy alleen ons vertrouwen hebben te kennen gegeven dat dit ongepermitteerd bestaan met allen ernst zal worden tegengegaan.

Ten einde de inwoners niet genoodzaakt worden door hongersnood hunne tuinen te verlaten, om elders voedsel te gaan zoeken, hebben wy qualificatie verleend om de posthouders op Toulang Bawang en Samanca te gelasten, dat zy in cas van nood den planter met hunnen voorraad van ryst moesten gerieven, mits daarin geen misbruik gemaakt of de prys willekeurig gesteld wierd.

Wyl mede als eene verhindering van de Peeperteelt is opgegeven de luye en vadsige aart der vrye Bantammers, die, wel verre van zelfs handen aan 't werk te slaan, het alleen laten aankomen op een soort van geboren Ryks-slaven, niettegenstaande deeze merkelyk verminderd zyn, hetzy door mindere voortteling of door wegloopen wegens harde behandeling, zoo hebben wy de bedienden gelast den Koning in bedenking te geven, om tot bevordering van de peepercultuur, een proef te nemen met vreemde inlanders en Chinesen tot het aanleggen van peepertuinen, zoo in de Lampongs als in de Bantamsche bovenlanden.

Eene naar Lampong Samanca gezondene commissie heeft van verscheidene peeper-plantagien inspectie genomen, en de slegte gesteldheid daarvan toegeschreven aan het door de invasie der Engelschen in den jongsten oorlog gecauseerd verloop der ingeseetenen, en den tyd welken zy noodig hebben gehad om zig weder van paddievelden, huizen en het verder benoodigde voedsel en deksel te voorsien. De hoofden hebben zig egter verbonden tot eene merkelyke verbetering, waarvan wy 't effect binnen weinige jaren verwagten.

De Koning van Bantam heeft ons dit jaar veel ongenoegen gegeven door onbezonnen engagementen met een vreemden paap, tot zooverre dat zelfs een groot gedeelte zyner hovelingen zyn ingewikkeld geweest in de belangen van dien dweeper, die zeer nadenkelyke commoties, zoo in zyn ryk, als onder de ingezetenen hier, zou hebben kunnen veroorsaken ¹. Wy hebben derhalven dien paap te Ceylon

1 Een brief door den te Batavia wonenden priester Said Mochamad aan den Koning van Bantam gerigt, was ter Vergadering van Gouv. Gen. en Rade geproduceerd. Hierover ampel gedelibereerd, en in aanmerking genomen wezende dat het uit dezen brief maar al te zeer blykt, van welke gevaarlyke desseinen de schryver van denzelven, Said Mochamad Ebenoe Abdullah, tegens de Compagnie en hare dienaren swanger gaat, daar hy zich niet ontziet iterative de Christenen voor ongelooovige honden uittschelden, en te zeggen dat hun groothed niet lang zou duren;

• dat die desseinen nog nader komen te consteren, zoo men daarmede vergelykt, dat eene groote menigte volks zoo uit de stad als de bovenlanden zich by den Iman Abdul Kadir en voorn. Said Mochamad verzameld heeft gehad, en de Commissaris tot de zaken van den Inlander verwittigt had dat er by gemelden Abdul Kadir zich dagelyks veele Mahomedanen verzamelden om Said Mochamed te hooren prediken;

• dat, op het daaromtrent gedaan onderzoek, de voorn. Abdul Kadir en Said Mochamad naar Bantam waren gevlugt, vanwaar zy in arrest naar herwaarts zyn opgezonden . . . en weder op vrye voeten zyn gesteld; . . .

• dat uit voors. brief wyders blykt, hoe gemelde Said zich by den voorn. Bantams vorst en desselfs familie op eene intrigante wyze heeft weten intedringen, ten einde dat hof door bygeloof in zyne seditieuse belangens intewikkelen; . . .

• dat het gedrag van voorn. Said nog voor des te gevaarlyker moet worden geoordeeld, omdat hy door zulk een merkelyk getal Mahomedanen tot zyne discipelen gemaakt te hebben, gepresumeerd moet worden niet weinig invloed op de gemoederen van den Inlander te hebben; . . .

• Zoo is goedgevonden . . . om voorn. Said Mochamad en den Iman Abdul Kadir direct in secretesse te doen arresteren, en den eerstgemelde nog met het naar Ceilon vertrekkend en reeds afgedreven schip „Dordrecht“, als een schadelijk en zeer gevaarlyk subject, in goede verzekering naar het gen. gouvernement te zenden,

geconfineerd, en Z. H. vriendelyk laten vermanen om voortaan geene vreemde priesters en papen te admitteren, en zig van alle onderhandelingen met dezelve te onthouden

Mits de valetudinaire lichaamsgesteldheid van den Koning, hebben wy hem aangespoord, om sig te verklaren omtrent de verkiezing van eenen troonsopvolger, in plaats van zyn overleden zoon Radeen Mochamat, opdat hierdoor by Z. H. overlyden alle confusie en onaangenaamheden geprevenueerd wierden; sullende UEd.H.A. den uitslag hiervan ten volle consteren by de Secrete Resolutie van 9 November ¹.

Batavia. De Heer Gouvern. Gen., ter onzer sessie van den 3° deser, te kennen hebbende gegeven dat ZynEd. ingevolge het billyk verlangen van UEd.H.A. reeds lang naar middelen had omgezien, waardoor de ingeseetenen alhier, zonder derselver merkelyk beswaar, iets van 't hunne souden kunnen contribuieren om de Maatschappy eenigermate te gemoet te komen in de importante lasten, die zy te dragen heeft; dat ZynEd. daartoe by provisie als zeer geschikt was voorgekomen het heffen van een matig hoofdgeld van de lyfeigenen, die door de in- en opgeseetenen deeser stad en dies ommelanden bezeten worden, en wel omdat men dagelyks ondervindt dat verre de meeste slaven alhier niet zoozeer uit noodzakelykheid als wel uit pragt gehouden worden;

Soo hebben wy hierop goedgevonden, door alle de inwoners en ingeseeten alhier, tot zooverre zy binnen de buitenposten woonagtig zyn, voor ieder slaaf of slavin, die zy in de stad dan wel in de bovenlanden in eigendom of wel in huur hebben, onder de 50 en boven de 10 jaar oud, jaarlyks een hoofdgeld van 40 stuivers ten behoeve van de Compagnie te laten opbrengen

Hebbende wy de gemeente hiervan by biljetten geadvertteerd, en

om aldaar in de ketting geklonken te worden, onder aanschryven aan den Heer Gouverneur van de Graaff, om vooral te zorgen dat hy niet kome te echapperen. "*Secrete Res. Gouv. Gen. en Rade, 30 Aug. 1787.*"

1 De Secrete Resolutie van Gouv. Gen. en Rade van 9 Nov. 1787 strekte om 's Konings wettig kind Mohammed Ali-Oedien tot Kroonprins van het Ryk van Bantam te benoemen; dog, ingevalle den Koning intusschen uit de presente Koningin een zoon mogt worden geboren, alsdan dien zoon, in plaats van voorn. Mohammed Ali-Oedien, daartoe aantestellen, om den tegewoordigen Koning in 'desselfs koninklyke waardigheden te succederen."

hiervan een extract aan de ministers en bedienden op de respective buitencomptoiren toegesonden, om hiervan indertyd het noodige gebruik te maken.

XIX. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie aan de HH. Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, 7 April 1788.

W.Ed. Hoog Agtb., enz.

Sedert enz.

Op de nadenkelyke tydingen, die men volgens het genoteerde ter onser Secrete Resolutie van 9 Febr. II. van de Cabo de Goede Hoop ontvangen heeft, wegens de ongelukkige gesteldheid waarin de Republiek door de verdeeldheden die in deselve heerschen geraakt is, en de vrees dat vreemde Mogendheden zig eindelyk in dezelve sullen inlaten, waardoor men niet sonder reden bedugt moest zyn dat de bezittingen van de Maatschappy in deeze gewesten gevaar zouden kunnen loopen van vyandelyk aangevallen te zullen worden, — soo hebben wy nader geresumeerd onse Secrete Resolutie van den 2 Aug. 1781, continerende de genomen dispositiën op het alstoen door wylen den Raad ordinair Mr. Jacob Cornelis Mattheus Kadermacher, met assumtie der hoofden van de Militie, Zeevaart en Artillerie, vervaardigd plan van verdediging van deese hoofdplaats.

Meermalen reeds by ons vele bedenkingen ontstaan zynde over de excessive voorraat alhier van wel 5,450,000 ponden Nagelen, waarby volgens de jongste Ambonsche advisen nog ten minsten 1,500,000 ponden in dit jaar worden verwacht, ongerekend men in Nederland bovendien nog wel ruim drie millioen pond aan handen heeft, soo hebben wy ter onser sessie van 26 Febr., na eene serieuze overweging van soodanige redenen als in 't breede by onse Secrete Resolutie van dien datum zyn genoteerd, unaniem besloten, van de in de westzydsche Negotiepakhuisen liggende quantiteit Nagelen twee millioen ponden,

ten overstaan eener daartoe benoemde commissie, te laten verbranden 1.

Voor 't overige vinden wy ons verpligt nogmaals onder 't oog van UEHA. te brengen de bekommerlyke omstandigheden, waarin wy ons bevinden, door het emplooi van sooveel gehuurde schepen, en het geldgebrek, en de nadeelige gevolgen die daardoor veroorzaakt worden.

Van de gehuurde schepen aftrekkende de vier, die naar Ceylon gedestineert zyn, ter afhaling en overbreng van het regiment van Luxemburg na Lorient, blyft voor Batavia nog over een getal van negen schepen, sonder dat zelfs niet voor één van deseive vooralsnog eene bekwame lading aan handen is, by gebrek aan overjarige koffy; wyl wy niet op ons durven nemen om in den presenten voor Comp. schepen gewoonlyk onvaarbaren tyd de precieuse goederen van catoene garens, indigo, enz. in gen. gehuurde schepen afteladen. . . .

1 De beweegredenen der Secrete Resolutie van Gouv. Gen. en Rade van 26 Februarij luiden als volgt: „Door den Gouverneur Generaal in serieuze overweging gegeven zynde, dat het debiet der Nagelen eer af- dan toeneemt, en de voorraad daarvan jaarlyks door nieuwe gewassen eer zal vermeederen dan verminderen, en dat het dierhalven als eene onmogelykheid gesteld mag worden dat de Compagnie ooit zulk eene onmatige en jaarlyks te acresseren quantiteit zal kunnen vertieren; dat men daarom ook het overbodige van deze specery als een nutteloos en schadelyk hypotheek kan aanmerken, nutteloos omdat hetzelfde niet verdebiteerd kan worden, en schadelyk, zoo dewyl tot het bewaren van hetzelfde jaarlyks ongelden gemaakt en bergplaatsen gezogt moeten worden, als omdat vooreerst, zoo eene exorbitante quantiteit eens onverhoopt by deze en gene onlusten in vreemde handen mogt geraken, 's Compagnie's speceryhandel (al bleef de Maatsy. ook in de possessie van Ambon), by onderstelling van een jaarlyks debiet van 500,000 fl , voor dien tyd ten minste geruineerd zoude wezen, . . . en dat men, ten andere, met geen mogelykheid zulke excessive partyen kan gadeslaan of daaromtrent die voorzorg en oplettendheid gebruiken, als in eene zaak van dat gewicht wel zoude worden vereischt, *al wilde men ook in alle opzichten eene eerlyke en getrouwe handeling admitteren, hoeczeer de voorzigtigheid vereischt dat men daaromtrent genoegzame zekerheid behoort te hebben, die in dezen ontbreekt, en de gelegenheid, die vaak zoo ligt tot verleiding aanleiding kan geen, niet zoo faciel en gunstig gemaakt worde; . . . dat men dus, om deze bedenkykheden, byzonder ook wegens de critieke en ouzekerere staat waarin het sythema van Europa tans verseert, zonder langer vertoef, en zonder afwachting van de ordres der H.H. Meesters dienaangaande, by de eerste gelegenheid eene aanzienlyke quantiteit door het vuur zoude dienen te vernietigen, als het veiligste en zekerste middel om alle misbruiken en nadeelige gevolgen te prevenireren;*

• Zoo is goedgevonden en verstaan,“ enz.

Deze curieuze resolutie is onderteekend door W. A. Altling, J. Siberg, A. Moens, D. J. Smith, H. van Stockum en W. van der Beke.

Wy moeten ons die nadeelige gesteldheid te meer beklagen, omdat er soo eene aansienlyke quantiteit van wel 24 Comp. schepen hierterstede aan handen is, ongerekend degeene die van de Indische vaarwaters terug moeten keeren, en nog uit Nederland verwagt worden.

Het geldgebrek is zoo nypende en tot het uiterste gebragt, dat wy nog middel nog raad weten hoe ons te redden, nadien op de jongste negociatie van drie ton nog f 21,400 mankeren, en wy scrupuleus zyn om tot eene nieuwe overtegaan, omdat men, ongeagt de onseekerheid of men uit de uitgeputte colonie wel eenige sommen van belang soude kunnen bekomen, ten minste geene contanten soude kunnen bemagtigen, als tegen conditiën die vry drukkender zouden zyn als een remboursement der Ducaton tegen 74 stuivers. Om welke reden, en om ons vooreerst soo best mogelyk te redden, wy ook reeds genoodzaakt zyn geweest om van de dertig kisten zilver, met het schip Leyden voor China aangebragt, 10 kisten bedragende Rds. 145,958 te ligten, ter betaling van eene goede quantiteit peeper, die reeds eenigen tyd te Bantam in voorraad had gelegen; sonder nog in staat te zyn om Java en Cheribon van de volstrekt benoedigde contanten voor den inzaam van producten te voorsien, veelmin Palembang en Malacca te assisteren, en hier betaling te doen voor de producten, of voor preferente posten die in contant betaald moeten worden. Onse bekommring word te grooter, door de deeser dagen ontvangen narigt van de ministers van Bengalen, dat sy uit hoogen nood en geldgebrek reeds van de Engelschen assistentie met een Lak rops. versogt hadden, en dat zy genoodsaakt zouden zyn, voor die Lak en voor 157,000 rops., die zy op de salpeter van 't voorleden jaar schuldig waren, mitsgaders voor het bedrag der 500 kisten amfioen, wissels op Batavia te verleenen; wyl wy sonder outfangst van merkelyk ontzet, deselve niet zouden kunnen honoreren, hoezeer de noodzakelykheid zulks vereischt, om niet het credit dat nog overig is eensklaps en ten eenen male te zien vervallen. Wyl wy het in dier voegen niet langer gaande kunnen houden, alle handel, commercie en inzaam zal moeten stilstaan, en wy ons lot van Gods genade zullen moeten afwagten, soo versoeken eu bidden wy met sooveel eerbied als ernst, dat UEHA. het een en ander in serieuze overweging sullen gelieven te nemen, en tot voorkoming van verdere

ruïneuse nadeelen en ongelegenheden en afwending der akelige gevolgen, die uit dese gedugte gesteldheid zullen resulteren, soodanige krachtdadige middelen en maatregelen zullen beramen, als uit hoofde van 't gewigt der zaken noodzakelyk en toereikende zullen worden geoordeelt.

Waarmede enz.

XX. Contract van vriend- en bondgenootschap tusschen de Doorluchtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ten eenre, en den Soesoehoengang Pacoeboeana Senopatty Ingala Abdul Rachman Sahiden Panatagama de Vierde, als leenheer van de helfte der Bovenlanden van Java, ten andere zyde, uyt naam en op speciale last van Syn Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal Mr. Willem Arnold Alting en de Wel Edele Gestrenge Heeren Raaden van Nederlands India te Batavia, representeerende het hoogste souveraine gebied van wegen de Generale Vereenigde Nederlandsche Geootroyeerde Oost-Indische Compagnie in deeze landen, door den Heer Jan Greeve, Raad van Nederlandsch Indie mitsgaders Gouverneur en Directeur over de zaaken en plaatsen op- en langs Javas Noordoostcust, en Plenipotentiaris tot deeze vriend- en bondgenootschapshandeling, gearresteerd en vastgesteld.

Art. 1.

Nademaal Zyn Hoog Edelheid de Heere Gouverneur Generaal en de Wel Edele Gestrenge Heeren Raaden van Indie te Batavia goedgevonden hebben, den presenten Souracartas Kroonprins of pangerang Adipatty Anom in plaatse van zynen jongsten overleeden vader, te benoemen en aan te stellen tot Soesoehoengang van de helfte der Bovenlanden van het Javasche ryk, om daarover, dan wel over de provincien, districten, volkeren etc. dewelke welmelde zynen vader by de laatste verdeling tusschen denzelven en den Sulthan Haming Coeboeama zyn toegewesen en te beurt gevallen, het gezag te voeren, na de daarvan in den jaare 1773 door Compagnies wedersydsche

ministers gemaakte accurate lysten of registers der landen, negoryen, dessaas, tjatjas of andere plaatsen, onder den titul en eernaam van Soesoehoenang Pacoeboeana Senopatty Ingalaga Abdul Rachman Sahidin Panatagama de Vierde, zoo verklaare ik Jan Greeve, Raad van Nederlandsch Indie, benevens Gouverneur en Directeur, mitsgaders plenipotentiaris deezer contractatie, aan myn kant, uit naam van weegen de Doorlugtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, gem. Pangerang Adipatty Anom by deesen te benoemen, aan te stellen en te erkennen voor wettige verkooren Keyser over de landen, negoryen, dessaas en tjatjas voormeld, welke als een leen aan denselven worden afgestaan, met het regt van successie voor zyn wettige erven, ingevallen dezelve zig wel gedraagen, de Compagnie getrouw blyven en genoeg geven. En verklaare ik, Soesoehoenang Pacoeboeana de Vierde, ook by deeze op de kragtigste wyze, met de uitterste dankbaarheid en erkentnisse, als een singuliere gunst die waardigheid te ontvangen, en op den voorschreven voet het leenbestier over de my toegeweesen landen en volkeren aan te neemen, op de hierna te meldene verdere conditien en voorwaarden, welke van beyde de contracteerende partyen zullen worden aagezien en gehouden als een altoos duurende wet, die onverbreekelyk en van weederzyde heyliglyk en opregtelyk zal worden nagekomen.

Art. 2.

Daar zal dan nu, en ten allen daage, een opregte vriendschap en harmonie resideeren tusschen de onderdanen van de Doorlugtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en de volkeren van Java, om malkanderen in allerly nood en verleegeentheid getrouwelyk met raad en daad by te staan, elkander best te bevorderen en schaaden af te weeren, even alsof zy een volk waren.

Art. 3.

Tot nakoming en bevesting van hetgunt voors. is, zullen de ryksbestierders of Radeen Adipattys, die in der tyd mogten worden aangesteld, alvorens zy tot de executie van haar ampt worden geadmitteerd, te Samarang in persoon moeten verscheinen om aldaar in handen van den Heere Gouverneur en Directeur, ofte die aldaar

van weegen de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie het gezag voert, af te leggen den eed van trouwe en gehoorzaamheid aan de Compagnie, even als omtrent haren vorst, en met gelyke betrekking als tot denzelven.

Art. 4.

Den Soesoehoenang zal niemand tot ryksbestierder zyner landen mogen verheffen, nog aanstellen, dan na alvorens dezelve aan den Gouverneur te Samarang te hebben voorgedragen, die dan ook, ingevallen teegens den voorgedraagen persoon niets heeft maar daarinne volkomen genoege neemt, daartoe de goedkeuring en approbatie Hunner Hoog Edelheeden te Batavia verzoeken zal, gelyk den Soesoehoenang dan ook in zelfder voegen den ryksbestierder niet sal moogen afzetten nog verstooten, zonder alvorens de reedenen van dien te hebben opgegeeven aan den Heere Gouverneur en Directeur of die het gezag voert te Samarang, om daartoe insgelyks het goedvinden en toestemming Hunner Hoog Edelheeden te Batavia te verzoeken, alles om tot een openbaar bewys te dienen dat de Compagnie en Java's inwoonders altoos onafschedelyk van elkanderen en als een volk zullen zyn.

Art. 5.

Den Keyser zal nu, nog nooit, geene pretentie hoegenaamd of om welke reedenen ook moogen maaken, zoo min op het eyland Madura, als op de stranden en districten door de Compagnie wettig bezeeten wordende, ingevolge de contracten tusschen haar en den Keyser voor zig en voor zyne erfgenaamen gesloten den 11n November 1743 en 18 Mey 1746, mitsgaders andere concessien en overeenkomsten meer.

In zelfder voegen verklaart de Keyser evenmin regt van aanspraak te hebben op de landen, plaatsen, negoryen of volkeren onder den Sulthan staande en behoorende, en belooft mitsdien daarop ook nimmer eenige pretentie te sullen maaken, maar zig ten allen tyden tevreedten te zullen houden en alleen bemoeien met de regeering en bestiering van de helft der Javasche bovenlanden, en wel van die plaatsen, negoryen en districten, welke hem by dezen in leen worden

afgestaan, in dier voegen als de in den jaare 1773 geformeerde registers en de dieswegens tusschen den Sulthan en synen overleeden vader den Soesoehoenang op den 26 April 1774, met toestemming en bemiddeling van den toenmaligen Gouverneur van der Burgh gemaakte akte van overeenkomst dicteeren ¹, die door den presenten Keyzer zullen worden geconsidereert alsof van hem ofte uyt desselfs naam waren geformeerd en gepasseert, en mitsdien dezelfde registers en acte van overeenkomst in hunne volle kragt latende by deeze, met standhouding teffens in het vervolg, ook voor ofte by degeene die in der tyd den Soesoehoenang mogten komen te succedeeren.

Art. 6.

Ingevalle de Compagnie met deeze of geene natie of mogentheid in oorlog mogte geraaken, hetzy met Europeesche of Indische vorsten, zal de Soesoehoenang gehouden zyn de Compagnie met alle magt en na uiterste vermogen by te staan, en daartoe des gerequireerd wordende, zoo ras gewapende manschappen, onder goede en vertrouwde hoofden, fourneeren, als noodig en dienstig zal worden geoordeelt om te worden geëmployeerd hetzy te Batavia of elders op Java, alwaar die veryscht worden, en dat wel op zoodanige voorwaarden en conditien, als men door eene wederzydsche schikking dienaangaande zal komen te beraamen; terwyl de Soesoehoenang daarentegen plegtig belooft, dat hy met geene vorsten of andere grooten buyten het territoir van Java, en zelfs op Java met Comp. strandregenten, correspondentie houden, zendelingen zenden of ontfangen, en ook niet permitteren zal dat iemand zyner onderhoorigen het een of ander doet.

Art. 7.

Behalven dat de Soesoehoenang belooft om steeds met den Sulthan en alle die onder denzelven behooren en sorteeren, in alle harmonie en onderlingen vriendschap te leven, zonder ooyt eenige voorbedagtelyke reedenen tot twist, tweedragt ofte dergelyke verwyderingen te geeven, zal denselven ook gehouden zyn om in cas van noodsa-

1 Zie deel XI, blz. 259—261 en LIV—LVI.

kelykheid en zoo het met Comp. voorkennisse en toestemming mogte worden gevordert, gemelden Sulthan, in gevalle denzelven elders in zyn landen of plaatsen door deeze ofte gene malcontenten dan wel andere word aangevallen ofte ontrust, by te springen en te assisteereren.

Art. 8.

Zoo er deeze of geene onvoorzienne verschillen tusschen den Soesoehoengang en den Sulthan, dan wel tusschen eenige hunner onderhoorigen mogten komen te ontstaan, belooft de Soesoehoengang daarvan niet alleen kennisse te sullen geeven aan den Heer Gouverneur en Directeur ofte aan dengeenen die Comps. weegens het gezag op Java voert, maar om ook zoodanige verschillen aan de billyke en reedelyke beslissingen van gemelden Heer Gouverneur, dan wel aan die van Hunne Hoog Edelheeden te Batavia over te laten, als vertrouwende dat hoogstdezelve altoos en by alle voorvallen de beste en heilsaamste oogmerken tragten te bedoelen, en niet gedoogen zullen dat er eenige verongelyking plaats word gegeeven.

Art. 9.

De Soesoehoengang zal nergens in zyne landen en dorpschappen eenige malcontenten, kramans, tappa of eenig ander quaatgesinde tolereeren, maar daarentegen dezelve in allen opsigte tegengaan en uitroeyen, en die gevangen neemende, als het zyne onderhoorigen zyn aan dezelve een exemplaare straffe oeffenen, dog wanneer die onder de Compagnie of den Sulthan sorteeren, aan dezelve uytleeveren, hetzy om ze na elders in ballingschap te verzenden, dan wel zoodanig te handelen als naar bevinding van zaaken zal bevonden worden te behooren. Desgelyks zal de Soesoehoengang verplicht zyn alle overloopers zoo van de Comp. als van iemand anders, van wat staat of rang dezelve ook zouden mogen weezen, op de eerste opschising over te geven, in gelyker voegen er ook nergens in Soesoehoengangs landen, negoryen ofte elders, zoomin als te Soeracarta zelfs, eenige slaaven van Compagnies dienaren, dan wel aan andere onderhoorige toebehoorende, zullen mogen opgehouden, maar by ontdekking van dezelve uitgeleeverd worden.

Art. 10.

Zooals in gelyker voegen door de Compagnie zal worden gehandelt, om wanneer zig deeze of geene malcontanten dan wel quaatgezinden van de onderdaanen van den Soesoehoenang op 's Compagnies territoir komen te onthouden, des begeerd wordende, by apprehensie aan den Soesoehoenang uit te leveren, ter appliceeringe aan dezelve van een gepaste straffe.

Art. 11.

Ingevallen de Soesoehoenang, om wettige reedenen, deeze ofte geenen zyner onderhoorige princen ofte ryksgrooten in ballingschap begeert te verzenden, hetzy na Ceylon ofte eenig ander plaats van de Compagnie, zal de Soesoehoenang daarvan by de Compagnie verzoek doende, de reedenen van het begeerde bannissement moeten opgeeven, en teffens gehouden zyn jaarlyks een zekere somme gelds te fourneeren tot levensonderhoud van dezulken die verzonden worden, na derselver toestand en character komt te vorderen; daarentegen de Compagnie aanneemt de bannelingen vry transport naar de plaatse hunner ballingschap te bezorgen.

Art. 12.

Om voor te komen de verschillen, die er uit deeze ofte geene misdryven, delicten en andere judicatures tusschen de wederzydsche onderdanen, zoo van de Compagnie als van den Soesoehoenang zouden kunnen ontstaan, zullen alle Javaanen die onder Compagnies ofte derzelver hoofden en regenten gehoorzaamheid sorteeren, en teegen Compagnies Javaanen of onderdaanen enig delict hebben begaan, na Compagnies goedvinden en na hare wyze teregt worden gesteld en gestraft, zonder dat daarmede in eeniger maniere de Soesoehoenang of zyne ministers zig zullen mogen bemoeien, zooals in zelfder voegen alle gemeene Javaanen, die Zyn Hoogheids onderdaanen zyn en onder elkanderen enig delict mogten begaan hebben, aan de judicature van den Soesoehoenang en zyne rechters overgelaaten zullen worden, zonder dat de Compagnie zig insgelyks daarmede zal bemoeien, met deezen beding egter, dat wanneer een ofte meer van 's Soesoehoenangs onderdaanen in handen van 's Compagnies judicature ge-

raaken, en zoo mede van Compagnies ingezeetenen ofte onder dies jurisdictie behoorende, hetzy Javaan ofte andere, onder des Soesoehoenangs gebied worden opgevat, die zig aan crimineele delicten hebben schuldig gemaakt, den gevangene ofte gevangenen direct zullen worden geexamineerd en de getuygen worden gehoord, hunne verklaringen gerecolleerd, en dezelve met alle de verdere stukken nevens den beschuldigde worden gesonden aan dien onder wien zy sorteeren.

Art. 13.

Doch Europeesen, Chineesen, Mooren, ofte eenig ander natie geene onderdaanen van den Soesoehoenang zynde, teegen Javaanen onder zyn Hoogheids gebied sorteerende eenig misdryf pleegende, zal de Soesoehoenang gehouden zyn zoodanige delinquanten aan de Compagnie uit te leveren, om na derzelve wetten te worden gevonnist, daarentegen ook de Compagnie aan den Soesoehoenang zal uitleveren dezulken van zyn Hoogheids onderdaanen die eenig delict teegens Europees, Chinces, Moor ofte andere mogte hebben begaan, ten einde door Zyn Hoogheid en derzelve rechters ter straffe te worden gevonnist.

Art. 14.

Maar ingevallen de Ryksbestierder, die zoowel aan de Compagnie als aan Zyn Hoogheid den Soesoehoenang den eed van trouwe gezworen heeft, sig aan eenig delict mogte hebben schuldig gemaakt, hetzy tegen de Compagnie ofte derzelve dienaaren en ingezeetenen, of teegen den Soesoehoenang dan wel teegens zyne onderdaanen, zal de zaak van den schuldigen Ryksbestierder door een gelyk getal onpartydige persoonen, zoo van de Compagnie als van den Soesoehoenang onderzocht en g'examineert worden, dog het vonnis niet ter executie mogen worden gebragt, dan alvooren bekoomen approbatie van den heer Gouverneur Generaal en de Heeren Raden van Nederlandsch India, ten welken einde het vonnis met alle de stukken daarby gehoornde door den Heer Samarangsche Gouverneur na Batavia gezonden zullen worden.

Art. 15.

Alle voorkomende crimineele zaaken zullen na gedaan onderzoek, zonder noodelooze vertraging of oponthoud worden afgedaan, en aan de schuldig bevonden wordende kort en goed regt worden geapliceerd, overeenkomstig de wetten en orders, zoo by de Compagnie als by den Soesoehoenang na regt en billykheid gestatueert, zonder in geenen deelen den schuldigen vry te laten, nog den onschuldigen te veroordeelen.

Art. 16.

De Soesoehoenang verbindt zig om van tyd tot tyd de noodige ordres aan zyn ryksbestierder en die het verder mogte aangaan te zullen geeven, ten einde niet alleen de weegen en bruggen onder Zyn Hoogheids territorioir in eene goede orde te houden, maar om dezelve ook voor de reyzigers en andere te beveyligen teegen roovers en het verslindent gedierte, en tot dien eynde overal goede wagten te doen stellen op de plaatsen alwaar dezelve vereischt worden, zooals in gelyker voegen de Compagnie aanneemt daartoe onder haar resort de nodige ordres te stellen.

Art. 17.

Behalven dat het aan een ieder der goede ingezeetenen zal vrystaan overal in 's Comps. districten, zoowel als in die van den Soesoehoenang, over en langs de gemeene wegen te reysen en te trekken, zal het ook aan alle particuliere negotianten gepermitteerd zyn hunne waaren langs de Stranden en in de Bovenlanden ten verkoop te brengen, zonder daarin op geenerley wyze te worden gemolesteerd, mits egter dezelve van een behoorlyk bewys of pas voorzien zynde, waarop bekend staan de goederen die sy mede voeren, en mits ook dat dezelve niet bestaan in zoodanige goederen die by de Compagnie verboden zyn, in welk geval deselve zullen moeten worden aangehouden en geconfisqueerd.

Art. 18.

De producten die er in Soesoehoenang's landen en districten gecul-

tiveerd worden, zullen aan niemand anders als aan de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie worden afgestaan, en mitsdien de leveranciers gehouden zyn deselve in de logie of ter gewooner plaatse te Souracarta te leveren, op die voet als die van outs, waarvoor de Compagnie de bevoorens bepaalde pryzen door de Residenten aldaar zal laten voldoen en betaalen, te weeten:

Voor 1 picol van 130 w catoene gaaren La. A. of 1^e soort Rds. 45:10:—

1 picol van 130 w catoene gaaren La. B of 2^e soort Rds. 35:10:—

1 picol van 130 w catoene gaaren La. C of 3^e soort Rds. 25:10:—

1 picol van 130 w catoene gaaren La. D of 4^e soort Rds. 21:10:—

1 picol van 130 w catoene gaaren La. E of 5^e soort Rds. 15:10:—

1 picol van 130 w ronde peper dubbelde geharpte Rds. 7:—:—

1 picol van 130 w lange peper dubbelde geharpte Rds. 6:—:—

1 picol van 130 w staartpeper dubbelde geharpte Rds. 6:—:—

1 picol van 130 w cardamon dubbelde geharpte Rds. 32:—:—

En dewyl de Compagnie het meer te doen is om de twee eerste soorten of La. A en B van de catoene garens, zoo verbind zig de Soesoehoengang van tyd tot tyd de noodige ordres te geeven tot de leverantie der gemelde soorten, en om dies quantiteit meer en meer te doen toenemen.

Art. 19.

Aan een ieder der ingezeetenen in de Bovenlanden sal het vry staan hunne producten en levensmiddelen na de stranden te mogen afbrengen, en aldaar aan wien zy verkiesen te verkoopen, zonder ergens aan de stranden daarvoor aan de Compagnie eenige ongelden of diergelyke te betaalen, mits egter geene der producten elders anders buiten Java uitvoerende, sub poene van confiscatie der goederen ten behoeve van de Compagnie.

Art. 20.

Tot het afbrengen na Samarang van de door 's Soesoehoengang's leveranciers te Socracarta aan de Compagnie geleverde producten, zal zyn Hoogheid eens voor al aan den Ryksbestierder of Radeen Adipatty ordres geeven om daartoe voor niet, even als bevoorens, 's maandeliks een honderd ofte meer battoors met de behoorlyke hoofden, na

rato van de aan handen zynde quantiteit der producten, te fourneeren, die dan ook teffens dienen zullen om by retour van Samarang 's Compagnies goederen zoo voor de residenten als het Soeracartas guarnisoen mede te neemen en derwaarts over te brengen.

Art. 21.

Omtrent de verdere heeren diensten, zoo in het dagelyks fourneeren van battoors aan 's Comps. logie te Soeracarta, mitsgaders aan de residenten en andere gequalificeerde Comps. dienaaren, als in de verdere in gebruik zynde costumes, tot gerief van de dienaaren en andere, belooft de Soesoehoenang het in allen opzigten op dien voet te laten als waarin het tans is, en mitsdien het een en ander nu en altoos te laten stand houden, zonder deselve in geene deele te verminderen.

Art. 22.

Tot conservatie van de vriendschap en eensgezindheid onder elkanderen, sal den Soesoehoenang de noodige bevelen stellen zoo aan desselfs hoofden, ryksgrooten en andere, om zig ten allen tyde beleefd en minzaam te gedraagen teegens Comps. dienaaren, en deselve den behoorlyken respect te bewysen, sooals in gelyken voegen de Compagnie ook begeert dat een iegelyk van derzelver dienaars en ingeseetenen zig vriendelyk en minzaam sal hebben te betoonen tegens des Soesoehoenangs Ryksgrooten en anderen, en deselve insgelyks den behoorlyken respect te doen toekomen, alles op dien voet als hetzelve door Zyn Hoogheids overleeden vader en de respective opperhoofden is gereguleerd geworden.

Art. 23.

Zowel als er aan 's Soesoehoenangs brieven, die er te Samarang aan den Heer Gouverneur aldaar, als die te Batavia aan Zyn Hoog Edelheid den Heer Gouverneur Generaal en de Heeren Raden van Nederlandsch Indie worden aangebragt, het behoorlyk honneur met vyftien salutschooten sal worden gegeven, zullen ook die welke van welmelde Hoog Edelheden Heere Gouverneur Generaal en de Heeren Raden van Indie te Batavia, mitsgaders die van den Samarangs Heer

Gouverneur te Souracarta aan den Soesoehoeng worden gebragt, aldaar in gelyken voegen het behoorlyk honneur genieten, te weeten:

van Hunne Hoog Edelheeden met 15 schooten

den Sulthan te Djokjokarta " 15 "

den Heer Javas Gouverneur " 15 "

Art. 24.

Doordat het de gehoudenisse en het gebruyk medebrengt dat de vorsten van Java, zoowel als andere keyzers, sulthans en koningen, die met de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie een bondgenootschap hebben aangegaan, by optreeding of verkiesing van een nieuwe Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie, twee, drie of meer hunner ryksgrooten als gezanten na Batavia zenden, om aldaar hulde te doen aan den nieuwen verkoozen Heere Gouverneur Generaal, zoo zal den presenten Javas Keyzer even als den Sulthan ook gehouden zyn, by een zulk gemeld voorval, den ryksbestierder met nog twee of drie zyner ryksgrooten over Samarang na Batavia te senden, ten einde aldaar aan den Heere Gouverneur Generaal uit naam van hun vorst de verschuldigde hulde te doen; in welk geval de Compagnie aanneemt die gezantschappen behoorlyk transport na Batavia en ook weeder retour na Samarang te besorgen, hetzy met Comp.schip ofte andere bequaame geleegentheid, wanneer het alsdan ook aan de Soesoehoengs gesanten vrystaan sal, om na het aloude gebruyk by hunne reyse na Batavia en passant het comptoir Tagal aan te doen, ten eynde aldaar den gewoonlyken eerbied te bewysen aan het graf van den Soesoehoeng Tagal Wangie. En ingevalen de nieuwe verkoozen Heer Gouverneur Generaal verkiesen mogte om de gesanten der Javase vorsten, uit hoofden van het moeyelyk vallende transport na Batavia en andere inconvenienten meer, van de rheyse na gemelde hoofdplaats te excuseren, en de hulde te laten geschieden te Samarang, by den Heere Javas Gouverneur en Directeur, als plenipotentiaris van Zyn Hoog Edelheyd den Heere Gouverneur Generaal, zoo zal de Soesoehoeng even als de Sulthan daarinne berusten en genoeg en neemen, wyl het op die wyze zal worden geconsiderceerd als ware die hulde te Batavia geschied.

Art. 25.

De Nederlandsche Oost-Indische Compagnie aan den voorigen

Soesoehoenang 's jaarlyks in de maand September uitgekeerd hebbende de helfte van de oude gecontracteerde en bedongen gelden, voor de aan de Maatschappy gedaane afstand der Stranden, zoo verbind zig de Compagnie om met de uytkeeringe dier contanten voor de helft ten bedraagen van tien duysend Spaanse reaalen, aan den presenten Soesoehoenang te continueeren, mits de Ryksbestierder uit naam en wegens zyn vorst van den ontvangst een behoorlyk bewys verleene.

Art. 26.

Byaldien het tegen hoop en verwagting quam te gebeuren, dat door den Soesoehoenang Pacoebocana ofte zyne successeurs int vervolg van tyd op dit contract eenige infractie wierd gemaakt, of daartegen aangegaan, zal denzelven verstooken zyn en blyven van het geheel bezit der landen, provintien en districten, thans aan hem als een leen afgestaan werdende, welke in zulk een onverhoopt geval tot de Compagnie zullen terugkeeren, om over dezelve in dier voegen te disponeeren als dezelve na bevinding van zaken geraaden oordeelen zal.

Ten welken eynde, hierby voor geinsereerd en als meede door Zyn Hoogheid beswooren gehouden worden alle voorgaande contracten, verbintenissen, overeenkomsten, tusschen de Nederlandsche Oost Indische Compagnie en de vorsten van het Souracartase ryk successive geslooten, voor sooverre de poincten daarby vervat met dit tegenswoordig tractaat overeenkomen.

Art. 27.

Laatstelyk verbind zig de Soesoehoenang, zoowel als de Doorlugtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, om met stipte nakominge van alle de in deesen vermelde articulen, tot een altoos duurende standhouding van onderlinge vriendschap en eensgezindheid, dat zy aan weerskanten alles zullen tragten int werk te stellen, wat tot den bloey en welvaart hunner landen en volkeren behoord of wat daartoe bevorderlyk zyn kan, mitsgaders om van tyd tot tyd, des dienstig en nuttig geoordeelt wordende, met elkanderen zoodanige maatregelen en beschikkingen te beraamen, over zaaken die zig int vervolg van tyd mogten koomen op te doen en in deezen niet vermeld staan, als tot wederzydsch genoege strekken kan.

Aldus gedaan, gecontracteerd en overeengekomen, in het Hoff van den Soesoehoenang tot Souracarta Adiningrat, op den 29 September 1788.

Handteekeningen van :

Soesoehoenan Pacoe Boewana IV.	(w. get.) Jan Greeve.
Pangerang Adipatti Mangcoe Nogoro.	
Pangerang Aria Mattarm.	
Radeen Adipatti Djojo Ningrat.	
Pangerang Aria Pourboyo.	
Pangerang Aria Pamot.	
Pangerang Ingaby.	
Pangerang Mangcoe di Ningrat.	
Pangerang Poerbo Nogoro.	

Wy ondergeteekenden syn by het teekenen en zegelen van dit contract present geweest.

(w. get.) A. Kuvel.
 Engelbertus Lucas.
 B. J. van Nyvenheim.
 G. van Massau.
 J. J. Rothenbuhler,
Secretaris.

XXI. Rapport van den kapitein ter zee A. Kuvel, van het door hem en kapitein Lucas verrigte aan de hoven van Soeracarta en Djococarta.

HoogEdAgtlb. Heeren,

Conform het verzoek dat UHEd. my hebben gedaan, ben ik met 's lands fregatten „de Valk“ en „Scipio“ op den 18en September

te Samarang gearriveerd. My by den Java's Gouverneur adresse-rende, werd ik door den Heer Greeve geïnformeerd, dat de vrees van oorlog, tusschen den Sultan en den Keizer ontstaan, volkomen hersteld was.

De Heer Gouverneur deed ons ouverture van zyn reeds gegeven verslag aan UHed. aangaande die favorable omkeering, waardoor de dienst van 's lands fregatteu in dezen oord geheel onnoodig werd; dog ZynEd. gaf ons teffens in bedenking, en deed ons duidelyk in 't begrip vallen, dat het voor de Compagnie, in den presenten mag-teloos ten toestand hier ter plaatse, van eene bysondere nuttigheid zoude zyn de beide Javaansche vorsten, en inzonderheid den Sultan, te doen begrypen, dat de Comp. ook buiten zig zelve resources van magt en vermogen had om hen in bedwang te houden.

Tot dat einde werd, op het voorstel van den Heer Gouverneur, begrepen dat van de meeste dienst zoude zyn, dat ik nevens den Heer Lucas en een tamelyk gevolg, met hetgeen verder tot eene distincte vertooning naar 's Lands wyze werd vereischt, den gemelde Vorsten in persoon eene visite zou gaan doen, met het voorname oogmerk om zooveel mogelyk op hen te imponeren, insonderheid door de ongewoonheid der zake. Hiertoe werd noodzakelyk geagt aan de beide vorsten een voorafgaanden brief te schryven, waarin de Heer Gouverneur te kennen gaf, dat het belang 'twelk H. H. M. de Heeren Staten-Generaal nevens Z. D. H. de Heere Prince van Oranje en Nassau altoos gesteld hebben in het welzyn zoo van de Compagnie als van de Vorsten, hare getrouwe vrienden, de beweegreden was dat sig te Samarang twee schepen van oorlog bevonden, die gevolgd stonden te worden door vyf andere met krygsvolk en oorlogsgereedschap; dat, daar de Heer Gouv. Gen. en Rade van Indie begrepen hadden, dat het voor H.H. de vorsten eene aangename zekerheid zou zyn, te weten dat zoowel de magt van den Staat als die van de Compagnie gereed was hun alle blyken van welmeenende bescherming te geven, hy Heer Gouverneur dus vriendelyk kennis gaf, dat ik nevens de Heer Lucas geresolveerd waren om in persoon met ons byhebbend gevolg ons van hier op weg te begeven om te Soeracarta en Djocjocarta aan de hoven van H. H. zelve de krachtigste verseekering te doen, dat H. H. M. de Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden en Z.D.H. de Heer Prince van Oranje en

Nassau bestendig de vrienden en beschermers zullen zyn van de vorsten, die standvastig blyven in de verbonden en contracten met de Compagnie gemaakt, en welke zig naar hare getrouwe raadgevingen bestieren. By dien brief versogt Z.Ed. voorts, dat Hunne Hoogh. ons alle die teekenen van eer en agting geliefden te betoonen welke ZynEd. van hen soude mogen verwagten, als met ZynEd. een eguale qualiteit en rang hebbende.

Overeenkomstig deze schikkingen, was alles in gereedheid gebragt om op 22 September te vertrekken, toen op het onverwagts de Heer Gouverneur een brief van den Souracartaschen Eersten Resident Hart-sinek ontving, bedeelende 's Keizers hopeloozen toestand, en 's vorsten verlangen om den Heer Gouverneur by sig te sien, hetwelk tegen den avond door een brief van den Keizer zelfs werd bevestigd. De Heer Gouverneur zig terstond bepaald hebbende om met alle mogelyke spoed den optocht te doen, werd nader beraamd en begrepen, dat dit in het eerste project geen verandering behoorde te maken, eensdeels wyl de nu voorgekomen omstandigheid tot den Sultan geene betrekking had, en anderdeels omdat onse presentie den Heer Gouverneur van eenig nut soude kunnen wesen. Na dit arrangement zyn wy den 23 Sept. nevens den Heer Gouverneur naar Souracarta vertrokken, en door eene seer verhaaste reis den 25^e 's morgens daar aangekomen.

Na een met ongemeen veel plegtigheid en ceremonie gedanen optocht, 's Keizers paleis bereikt hebbende, werd de Heer Gouverneur benevens ons toegelaten in het appartement en voor het zieckbed van den vorst, welken wy in den gevaarlyksten toestand bevonden, en waar wy om die reden slechts eenige oogeblikken bleven vertoeven, wyl het zeker scheen dat zyn einde naby was.

Deze waarneming werd reeds des anderen daags door de uitkomst bevestigd. Want, nadat de Heer Gouverneur zig des voormiddags van den 26^e op een daartoe van den Keizer ontvangen verzoek, naar het paleis had begeven, gebeurde het omstreeks half elf ure dat de tyding binnen het fortres kwam van Zr. Ms. overlyden.

Nadat dit sterfgeval was gebeurd, hebben wy, voor sooveel wy daartoe vermogens waren, het onze gecontribueerd tot de vigoureuse maatregelen en expedite bestellingen, door den Heer Gouverneur genomen, om de rust en vrede te conserveren, mitsgaders zig te ver-

seekeren van al wie daaraan eenige hinder had kunnen toebrengen, insonderheid den Pangerang Mangcoe Negara, wiens gedrag nadeelige vermoedens baarde, door mesures van klem en nadruk in een pacifiquen staat te doen blyven.

Vervolgens zyn wy mede tegenwoordig geweest by de plegtige verheffing van den Krooprins tot Keizer, welke met de uiterste orde en zeer sierlyke voorafspraak van den Heer Gouverneur op den 29 is volbragt, alvorens de contracten geteekend en besworen waren, dewelke wy ook, op voorstel van den Heer Gouverneur, met onse signaturen als getuigen hebben onderteekend, ¹ en er in bewilligd dat de eerste officier van 's lands fregat „de Valk” by de plaats hebbende ceremonie heeft geassisteerd, om de gouden soucoupe met de daarop liggende contracten te dragen, alles met het inzicht om aan dese plegtigheid sooveel mogelyk gewigt en luister by te zetten.

Hierna hebben wy gelegenheid gevonden, ten opsigte van den nieuwen Keizer het oogmerk onser reise werkstellig te maken, en zoo wy mogen gelooven met een voordeeligen uitslag, alsoo die vorst ons verseekerde, dat hy gelyk wylen zyn vader altoos standvastig aan de Compagnie getrouw zou zyn. En terwyl de vorst my nader, by de afscheidsvisite, versogt hiervan de verseekering te doen soo aan H.H.M. als aan Z. D. H., werd my tevens door hem ter hand gesteld eene missive aan welmelde Z. D. H., met instantie dat ik my met de bestelling van dezelve, en de Heer Lucas zig met die van het duplicaat mogte chargeren.

Ondertusschen hadden wy, by eene visite aan den Pangerang Mangcoe Negara, bequame occasie gehad, denzelven te beschouwen als een vry moedig prins, die nu en dan al ernstig wil behandeld wesen, en zig anders niet ligt in toom soude laten houden, gelyk wy daarvan de klaarste blyken gezien hebben o. a. by zyne weigering om de Keizerin te erkennen, en door van een der strandregenten vorstelyke homage te begeeren

Te midden van dit alles, werd ons door den Heer Gouverneur een brief gecommuniceerd van den Sultan, waarby die vorst wel betuigde dat onse komst hem aangenaam syn soude, maar er tevens byvoegde ons geene andere eerbewysing te kunnen aandoen dan hy

1 Zie hiervoor blz. 145.

gewoon was nopens andere lieden, die hem bezogten, te doen plaats vinden. Daar nu eene receptie, die minder aansienlyk soude wesen dan de Souracartasche, geensints soude strooken met het wezenlyke oogmerk, soo bragt dit het begrip te weeg, dat men van dese visite behoorde af te sien, indien de Sultan, op de nadeelige voorhouding welke de Heer Gouverneur hem door den eersten Resident soude laten doen, by zyne ingratiense weigering mogt blyven persisteren.

Dan, de order hiertoe was naauwelyks afgevaardigd, of de Heer Gouverneur ontving van gem. eersten Resident een brief, ten geleide van eene notitie der ongemeen groote eerbewyzingen, welke die vorst sedert besloten had ons aan te doen; van welke plotselinge verandering wy meenen dat de redenen met de meeste grond in de ontvangen tyding van 's Keizers overlyden te zoeken zyn.

Deese verandering ook de by ons gemaakte bedenkingen hebbende doen cesserer, zyn wy vervolgens den — October, met een aansienlyk gevolg, daaronder een van 's Keizers regenten tot ons geleide, van Souracarta na Djocjocarta opgetrokken, en den — daaraan met alle plegtigheid en eerbewysing ontvangen. Wy vonden dien vorst, schoon zeer hoog bejaard, van een nog redelyk sterke ligchaamsgesteldheid, en niet weinig moeite doende om nog krachtiger te schynen, soodat er misschien nog eenigen tyd kan verloopen eer Z. H. ten einde 's levens geraakt.

De gelegenheid van onse presentie nam gem. eerste Resident waar, om den vorst te onderhouden over zyn en des Kroonprinsen ongepaste commissiën, waarmede hy zyne jongst na Souracarta geweest synde sendelingen belast had tegens den Pangerang Mangcoe Negara . . . In gevolge van dien, versogt gem. eerste Resident Z. H. apart te spreken, alleen in ons bysyn, waarby van zyn kant gevoegd werden de Kroonprins, de Ryksbestierder en de Tommogong Notto Judo, wanneer de zaak op 't lapyt werd gebragt, en uit naam van de Compagnie gepretendeerd om in onse presentie de verseekering te doen, dat Z. H. sig in 't geheel met het gedrag van Mangcoe Negara niet meer bemoeyen, maar ten eenen male in de beschikkingen van den Heer Gouverneur berusten zoude.

Het antwoord hierop bestond in de aanmerking, dat gem. Prins zig wel aan de Compagnie en den Keizer onderworpen, dog zig nog

nooit met hem Sultan verzoend had, en dat soo meergem. Prins dus aan syn hof wilde komen en homage doen, overeenkomstig de verplichting en den rang van den tegenwoordigen kroonprins, naast wien hy hem een stoel wilde geven, hy alsdan alles vergeten en vergeven zoude. Dog het antwoord van den eersten Resident was, dat hy Z. H. meende te mogen verseekeeren, dat dit in 't geheel niet strookte met 's Comp. intentie, gemerkt gen. Prins alléén gehoorzaamheid aan den Keizer en de Compagnie verschuldigd, en daarentegen volstrekt van den Sultan onafhankelyk was; waarby deese zaak bleef berusten. De vorst betuigde dat, daar Mancoe Negara, in weerwil van alle beloften die hy ooit aan de Comp. gedaan had, zig niet ontzag den Keizer tegens hem en zyn ryk by alle occasies in het harnas te jagen, hy dus onmogelyk eenige nadere verseekeringen kon geven, als alleen, dat soolang deese Prins zig wachtte van hem op nieuw te beleedigen, hy zig met hem of zyn gedoente niet zoude ophouden.

Gem. Eerste Resident nam deese occasie tegelykertyd waar, om Z.H. te informeren van des Gouverneurs voornemen ten opzichte der verseekering omtrent de successie, en meende deselve zeer van pas te zyn om Z.H. over het haastig afsterven van den Keizer en de gelukkige gevolgen die uit 's Gouverneurs presentie te Souracarta geprofluëerd waren te onderhouden, met verzoek dat de vorst aan den Gouverneur de verseekering geven soude van eene vroegtydige kennisgeving ingeval van gevaarlyke ziekte, en dat na dies ontvangst, aan Z.H. verzoek ten opzichte van de troonsopvolging zoude worden voldaan; waarmede hy (*de Sultan*) betuigde genoegde te nemen, en direct order gaf om binnen eenige dagen een brief ten dien einde gereed te maken.

Wy zyn vervolgens, na eenige dagen vertoef en het genieten van een zeer brillant onthaal, den 11e dezer weder van Djococarta vertrokken, na van den Sultan en zyn zoon, den Kroonprins (die ons toeschynt nog vry onbeschaafd en met den Europiër niet zeer gemeenszaam te wesen, en merkelyk verschillend van den nu tot Keizer verheven voormaligen Kroonprins van Souracarta, die de vriendelykheid zelve is) een minzaam afscheid genomen te hebben. Waarna wy den 14e te Samarang zyn geretourneerd, en aldaar ter reede vonden 's Lands fregat „de Lynx” en brik „de Pyl”, onder bevel

van den Kapitein Meurer, door wien, als het commando compe-
terende, wyders met den Heer Gouverneur is beraamd en vastgesteld,
dat 's Lands fregat „de Valk” en de „Scipio” naar Batavia zouden
terugkeeren, wyl er geene redenen waren tot een langer verblyf alhier.

In hope, enz.

Aan boord van 's Lands fregat de Valk,
den 28 October 1788.

(w. get.) A. Kuvel.

XXII. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der O. I. Compagnie.

Batavia, den 14 November 1788.

W.Ed.H. Agtb., enz.

Bezyden enz.

Daar het ons thans zeer weinig gebeuren mag U.E.H.A. met blyde
tydingen te veraangenamen, alsoo er van alle oorden niet dan na-
denkelyke berigten toevloeyen, en verscheidene der inlandsche vorsten
de hoofden beginnen op te steken, om zig des mogelyk aan de subordi-
natie van de Compagnie te onttrekken, zoo capteren wy d'eerste
gelegenheid de beste om U.E.H.A. ter kennisse te brengen, dat de
donkere wolken die tot stoornis der rust en vrede van Java dezer
dagen over ons hoofd hebben gehangen, tot onse overgroote blydschap
geheel en al zyn verdwenen, en

De Keizer sedert geruimen tyd in lichaamskrachten sterk afgenomen
zynde, heeft de Sultan, die voor zyne hooge jaren
van een nog seer sterke lichaamsgesteldheid is, gemeend syn kans
schoon te zien, en gebruik te moeten maken van de gelegenheid van
's Keizers ziekte, om zyn idée dat er mogelykheid was zig tot de
eenige vorst van Java te maken, ten uitvoer te brengen.

By brief van 3 September informeerde ons de Heer Greeve, dat
de Sultan had kunnen goedvinden den Keizer op eene gewapende
wyze aan te vallen, schoon het pretext 'twelk hy tot goedmaking
syner onregtvaardige handelwyze voorgaf, bereids volkomen was uit

den weg geruimd. De Sultan had namentlyk berigt bekomen, dat zig op Souracarta thans een Prins bevond, genaamd Soerio Mancoeboemi, zynde een kleinzoon van den Pangerang Adipatti Amangcoo Nagara, en vermits eerstgen. naam door hem gebruikt was in zyne jonge jaren, alvorens hy den Mattarmschen troon beklom, zoo merkte hy dit aan als een hoon, die hem van den kant van Solo werd aangedaan.

By het aanwesen van den Heer Greeve aan het Djococartasche hof versogt de Sultan ZynEd. om hulp in deese, waarop ZynEd. den Sultan op eene zachte wyze de onbillykheid van zyn verzoek onder 't oog bragt, zeggende, dat de Keizer zoowel als vorst over Java regeerde als hy Sultan, en dus moest gerekend worden in deese van hem onafhankelyk te zyn, en daarby zig nooyt had laten gelegen liggen aan al zulke benamingen als hy, Sultan, gedurende zyne regering aan zyne famielje gegeven had, ofschoon er niet weinig onder te vinden waren, die ook aan het Souracartasche hof gebruikt werden. ZynEd. gaf den Sultan wyders te kennen, dat men vooraf onderzoeken zoude of het de Keizer, dan wel Pangerang Mangcoo Nagara was, die deesen Prins met dien naam vereerd had, en zoo het laatste bleek waar te syn, ZynEd. alsdan wel meende te kunnen instaan voor de herroeping; dog, zulks geschied zynde door den Keizer zelve, ZynEd. zig alsdan soude moeten bepalen tot een vriendelyk verzoek aan dien vorst.

Hiermede scheen het dat de Sultan als toen genoeggen nam. Dog slechts twee dagen na het vertrek van den Heer Greeve van Djococarta, na alvorens een allerhartelykst afscheid te hebben genomen, gaf Z.H. aan den Eersten Resident van Ysseldyk met weinig woorden te kennen, dat zoo de Keizer niet te overreden was tot de herroeping van voorn. naam, hy zulks houden zoude als een blyk van niet langer in vriendschap met hem te willen leven, terwyl hy van stonde aan zyn Ryksbestuurder gelastte om alle correspondentie volstrekt te staken. Deese onverwagte verandering van 's vorsten gedrag had buiten twyfel zyne source uit de tyding, die Z.H. toen heeft gehad, wegens den gevaarlyken staat van 's Keizers siekte, en de bedugting dat het einde van dien vorst naby was.

Op order van den Heer Greeve had de Eerste Resident aan het Souracartasche hof, Hartsinck, den Keizer niettegenstaande zyne

siekelyke omstandigheden, het verzoek van den Sultan tot de zoozeer gewenschte naamsverandering voorgedragen. De Keizer heeft zig hierin, tegen verwagting, met zeer veel vriendelyke toegevendheid, ten gevalle der Compagnie, wel willen schikken naar het verlangen van den Sultan; hoewel de vorst te kennen gaf hem zeer vreemd voor te komen, dat de Sultan over een naam viel, die tog willekeurig was, en dat hy als Keizer zulk een naam in zyn land konde geven aan wien hy wilde; dat hy egter bereid was denzelven te veranderen, *gelyk dan ook sedert is geschied*, hebbende Z.H. ten onsen genoegen aan voorn. Prins deu naam van Soerio Prang Wedono (zon der krygsoversten) in plaats van Mancoeboemi toegevoegd, aan welke naamsverandering de Pangerang Mangcoe Nagara zig egter niet dan uit volstreckte noodzakelykheid heeft onderworpen.

Ofschoon nu de Sultan zyne begeerte voldaan zag, zegt hy des niettegenstaande den Keizer op eene gewapende wyze aan te vallen, terwyl het manifest consteerde dat er, vyf dagen vóór het plegen dezer vyandelykheden, geen grond meer was om dat misnoegen over den naam tot voorwendsel te nemen.

Des avonds van den 2 September waren de Pangerang Depatti Anom en Pangerang Ingebei benevens de Pangerang Djocjo Coesoemo op Delangoe ¹ gearriveerd, met eene geheele party gewapend volk. De Keizer had daarop direct order gegeven, dat zyn volk dien geheelen nacht tot aan Oud Cartasoera zoude patrouilleren, en de Prins Mangcoe Nagara had mede terstond een aantal gewapende manschappen naar Cartasoera gecommandeerd. De Eerste Resident te Souracarta had vervolgens gem. Prins gelast, geweld met geweld te keeren, en hem direct daarvan verslag te doen, wanneer hy met zyne dragonders, grenadiers en 's Keizers volk hem zoude assisteren, om, ware het mogelyk, den Djoejocarta's Pangerang levend of dood in handen te krygen.

De Heer Greeve had, op de ontvangst dier tyding, terstond order gesteld om met de grenadiers, dragonders, fuseliers en artilleristen, voorzien van veldartillerie, marschvaardig te zyn, met voornemen om zig in persoon naar Souracarta te begeven

Over dit een en ander deliberende, kwam by ons in aanmerking, . .

¹ Delangoe of Telangoe, plaatsje ten Zuidwesten van Kartasoera.

dat men maar al te seer vreesen moet dat de Sultan, onder het gem. pretext eener naamsverandering, geheime oogmerken verborgen houdt, om hetzy nu, dan wel by het overlyden van den Keizer, zich of zynen zoon den kroonprins tot eenigen vorst van Java te maken, en dat men dus niet spoedig genoeg kon werkzaam wesen om deese oogmerken te verydelen. Zoo gaven wy den Heer Greeve in overweging, of het niet tot de conservatie van de rust op Java en ten meesten welwesen van de Compagnie zoude strekken om den Keizer te bewegen, nog by desselfs leven zyn ryk aan zyn zoon den Kroonprins te resigneren, en qualificeerden ZynEd. om daartoe het noodige in het werk te stellen. Terwyl wy tevens ZynEd. recommandeerden om, des mogelyk, de ontstane differenten tusschen de beide hoven op eene vriendelyke wyze te assopieren.

Dan, naardien des Sultan's stap van dien uitzigtelyken aard was, dat, zoo die vorst in zyne vyandelyke desseinen mogt blyven voortgaan, het intrest van de Compagnie volstrekt vorderde dezelve met rigueur tegen te gaan, zoo besloten wy den Heer Greeve tot versterking van de magt op Java toe te zenden 200 Europeesche militairen, benevens artilleristen, als door eigen gebrek geene meerdere manschappen van hier kunnende missen, benevens 20,000 @ buskruit. En om's Comp. macht des te aanzienlyker te maken, stelden wy den Heer Capitain van het Lands fregat van oorlog „de Valk” voor, om met het gem. fregat en het mede hier ter reede liggend fregat de „Scipio” ten eersten naar Samarang te stevenen, ten einde met den Heer Greeve zoodanige maatregelen te helpen beramen als ten meesten voordeele van de Compagnie bevonden zou worden noodig te wezen. Hierdoor waren wy dan ook genoodzaakt af te zien van de aan den Capitain Lucas, commanderende de „Scipio”, gedane propositie om met dien bodem ter assistentie van de Comp. naar Banjermassing te vertrekken.

Niet lang daarna hadden wy het genoeg door den Heer Greeve geïnformeerd te worden, dat het met de onderneming tot welke men van de zyde van het Djoejo'sche hof was overgegaan, zóó verre niet gekomen was dat de rust, die Java gelukkiglyk geniet, daardoor was gestoord geworden; want de kroonprins van Djoejo was met het by zig hebbende volk weder van Delangoe teruggetrokken, zynde eene andere party volks welke de Sultan onder het gezag van eenige

Dalem-mantries langs een anderen weg naar het Soeracarta'sche had afgezonden, mede weêr naar Djocjocarta teruggekeerd.

ZynEd. vermeende deze spoedige terugtocht geschied te zyn wegens de aannadering der troepen, zoo van den Keizer, als van den Pangerang Mangcoe Negara. De Keizer had echter, over zulk eene onverwachte gewapende verschyning op zyn grondgebied met redenen uitersten verstoord, zich daarover door den eersten Resident Hartsinck by ZynEd. ernstig beklaagd; waarop ZynEd. ook niet nagelaten heeft den eersten Resident te Djocjocarta last te geven, om uit naam van de Comp. aan den Sultan by geschrifte cordaat af te vragen, wat Z. H. met dit vreemde gedrag had bedoeld, zoo hetzelfde met zyne kennis mogt wezen geschied (dit had ZynEd. er by gevoegd, om dien vorst de gelegenheid niet geheel af te snyden deze zaak, die doch geschied was, en gelukkiglyk geene gevolgen gehad had, te kunnen verschoonen en syn eer te sauveren) met requisit om in contrarie gevalle hetzelfde by ZynEd. te desavoueren, wyl de Comp. anders de noodige maatregelen zoude nemen, om te beletten dat de Keizer even zoo min door hem Sultan beledigd wierd, als zy zig steeds bereidvaardig getoond had Zyne eer en waardigheid naar billykheid te handhaven.

De Sultan, die over deze niet zeer ter zyner eere afgeloopen onderneming zich gantsch niet te verhoovaardigen had, en waaraan ZynEd. ook toeschreef dat hy kort daaraan was ziek geworden, heeft zich vervolgens gereedelyk bediend van de occasie, welke hem gelaten was, om zig te verontschuldigen, als ware het betrekken van 's Keizers grondgebied buiten zyne kennis door den Kroonprins geschied, en ZynEd. niet alleen verzekerd, zyn zoon daarover te zullen bestraffen, maar ZynEd. ook ten vriendelykste verzogt dat hy zulks den Kroonprins mogt vergeven. De Sultan heeft voorts wel getragt te doen gelooven, als ware het een pleiziertogtje geweest; maar, behalve dat Z. H. avoueerde dat de Kroonprins op Delangoe was geweest, *omdat hy gevoelde een zoon van Hem te zyn, en dus ook niet kon dullen, dat er iemand was die zig met Z. H. vergeleek*, erkende die vorst tevens de afzending van eene andere party gewapend volk, hoewel hy voorgaf dat zulks eenlyk was geweest tegen die van den Pangerang Mancoe Negoro.

De Heer Greeve hield het dus wcl voor gewis, dat deeze zoo

grillige als wrevelmoedige vorst op zyn ouden dach een proef had willen nemen, wat een onverwagte coup by verrassing, mits 's Keizers debilen toestand, misschien had kunnen uitwerken, om zig dan in het een of ander opzigt, misschien ter voldoening aan zyn bitteren haat tegen den Pangerang Mancoe Negoro, daarvan te bedienen. . . .

By eene nadere secrete missive van 21 Sept. bedeede ZynEd. ons, dat hy per expresse nadere tyding had erlangd dat de toestand van den Keizer zoo zeer verergerd was, dat Z. H. zelfs gevoelde het niet lang meer te zullen maken en dus zeer verlangde ZynEd. op Soeracarta te zien, en dat ZynEd. dan ook naar derwaarts stond te vertrekken, in gezelschap van de bovengemelde Heeren Capitains Kuvel en Lucas, en staat maakte den 24 aldaar te wezen; dat het niet juist te bepalen was of het by zyn aanwesen op Soeracarta tot eene dadelyke resignatie zoude komen, doch dat het egter zeer waarschylyk was.

De toestand waarin de vorst zig bevond, en de ontwyfelbare zekerheid dat zyn dood kort aanstaande was, deden ZynEd. alstoen zeer weinig bedenking stellen in eene directe concessie aan het door Z. H. te kennen gegeven verlangen, en dit geschied synde beraamde ZynEd. terstond met den Kroonprins de noodige schikkingen, om hem zoodra eenigzints mogelyk als vorst de ryksregering op te dragen.

Dan, terwyl hiermede eenige tyd werd toegebracht, was ZynEd. nauwelyks in de Loge teruggekomen of ontving de tyding dat de Keizer reeds ontslapen was; en dus liet ZynEd. direct uit de van Samarang medegenomen militairen, zoo cavallerie als infanterie, den kraton met verdubbelde wachten en scherplading van het gesclut zooveel mogelyk verzekeren, terwyl vervolgens alle Prinsen en Ryks-grooten, die by ZynEd. ter maalyd waren genoodigd om ze onder het oog te hebben, alle binnen den kraton deed verschynen, om aldaar continueel geobserveerd te worden, zoowel door den Kroonprins, als door den eersten Resident Hartsinck, die eenige etmalen aldaar verblyf zoude houden. Voorts stelde ZynEd. den Kroonprins door de verstrekking van een goede party scherpe patronen in staat, diegene van zyne troepen waarop hy meende zig met gerustheid te kunnen verlaten, behoorlyk te wapenen, en eindelyk werd het overige der van Samarang medegenomen en de aldaar in garnisoen liggende

militairen , nevens de veldartillerie , in zoodanigen staat gesteld dat men zich daarvan het meeste nut mogt beloven.

Deze voorbereidselen bevond ZynEd. weldra dat geenzints te vergeefs gemaakt waren ; want toen ZynEd. den Pangerang Mangcoe Ngoro van het afsterven liet informeren , met kennisgeving tevens dat de Kroonprins de zekere troonsopvolger was en zoodanig eerstdaags stond geproclameerd te worden , liet deze Prins , die zig kwalyk anderhalf uur te voren had laten excuseren van niet ter maaltyd te kunnen komen , en die nu gereed stond om met een talryk gewapend gevolg zig na den Kraton te begeven , ZynEd. van dit zyn voornemen kennis geven . Hetwelk op dat oogenblik in den uitersten graad suspect voorkwam , zoodat ZynEd. in aller yl zynen adjudant en den onderkoopman Boekhold tot hem zond , met ernstige aanzegging dat , vermits hy niet ter maaltyd had kunnen komen , en nu op het onverwagts gereed stond zich na den Kraton te begeven , hy dus ten drukkelykste werd gelast binnen zyn Dalem te blyven , en zich zonder een gedeclareerd consent niet buiten dezelve te begeven ; onder bygevoegde bedreiging dat ZynEd. het contrarie soude aanmerken als een blyk van kwade trouw , dus ten uiterste strafbaar , gelyk ZynEd. zig ook reeds gedeceideerd had ten synen opsigte dadelyk te sullen volvoeren onse secrete resolutie van den 27 November en missive van 1 December 1772 ¹ , waartoe ZynEd. nog te meer besloten had direct overtegaan , wyl de Kroonprins had te kennen gegeven dat Mangcoe Ngoro getracht had zig van de keizerlyke of ryks-kris meester te maken , hetwelk buiten allen twyfel deed stellen dat zyne oogmerken zich alsnog tot den troon uitstrekten

Intusschen liet hy ZynEd. weten , voormelde orders te zullen gehoorzamen ; en om hem alle voorwendsel ter contrarie te benemen , had ZynEd. zorg gedragen dat hy niet genoodigd werd by de uitvaart , die op dienzelven avond was vastgesteld

De Pangerang Mancoe Ngoro met de striktste gehoorzaamheid aan voormelde orders voldaan hebbende , waarvan ZynEd. zig door gestadige patrouilles had verseekerd , heeft zich vervolgens , niet dan

1 Hieruit blijkt alweder , dat deze veel besproken verduisterde stukken nog wel iets anders zullen hebben ingehouden , dan eene bepaling omtrent de troonsopvolgiug . Vg. Deel XI , blz. 236.

na voorgaand consent en requisiet, des morgens van den dach der plegtigheid buiten zyn Dalem na de Loge begeven, vanwaar hy te gelyk met ZynEd. in den Kraton is verschenen, eerst om getuige te zyn van des Keizers verheffing, contractatie en beëdiging derzelve, en vervolgens om by de proclamatie in het openbaar aan Z. H. als onderdaan de verschuldigde eerbewyzing en hulde te doen; gelyk dit ook door hem volbragt is. Zooals ZynEd. zig ten volle moest verzekerd houden, juist niet met het grootste genoegen, en dat wel vooreerst, omdat zyne oogmerken ten opzichte van den troon door de in acht genomen directie geheel verydeld zyn geworden, en ten andere, omdat hem intusschen reeds alle hoop was ontzegt om by deze verandering ten minste eenigermate zyn vermogen te vergrooten, gelyk hy bedoeld had met het verzoek, aan ZynEd. eenige uren na voors. dreigend verbod by geschrifte gedaan, om het pachtvry bezit der aan hem overgelatene landen en nog 600 Tjatjas bovendien

Tot een nader voldingend bewys, dat gem. Prins niet zonder grond is verdagt gehouden de verkryging der kroon in 't oog gehad te hebben, zond ZynEd. ons toe translaat van zeker geschrift, dat ZynEd. van den Djoejocarta's eersten Resident had ontvangen, alzo de Sultan daarby ten duidelykste te kennen gaf gantsch niet buiten verwagting te wezen, dat de Pangerang Mancoe Ngoro alsnog om den Souracartaschen Kraton zou vragen, schoon ZynEd. dien vorst reeds op het oogenblik van 's Keizers afsterven had laten kennis geven, dat de Kroonprins voor zeker zonde succederen, en zulks met het tweeledig oogmerk om hem voor zig zelve alle hoop op eene vereeniging der beide Ryken, zoo hy die mogt voeden, te benemen, en om hem gerust te stellen ten opzichte van Mancoe Ngoro. . . .

Tot een ander staaltje hoeveel het dien Pangerang gekost heeft den zetel door een ander te zien beklimmen, bragt ZynEd. nog by, hoe toen ZynEd. de Kroonprinses als Keizerin begroet hebbende, na de zaal begeleid en aldaar tusschen den Keizer en ZynEd. in 't openbaar plaats liet nemen, hy Mancoe Ngoro vermetel genoeg was om opentlyk te zeggen, dat Hare Hoogheid *geen Ratoe* was, in voegen zoowel om de verlegenheid van den Keizer en de Keizerin over dit onbetamelyk gedrag te doen bedaren als om de zoo zeer beleedigde agting en hoogheid deser vorstelyke personen

voor het oog van alle princen en grooten te herstellen, volstrekt niet anders overig was, dan hem Pangerang op oen treffenden en niet minder dreigenden toon van wege de Comp. te bevelen, de Keizerin op het oogeblik als zoodanig te erkennen; gelyk vervolgens ook dadelyk geschied is, tot blykbaar genoeg der talryke menigte welke tegenwoordig was.

Niet minder dan ZynEd. uitdrukkelyke order was er ook noodig, om hem te doen besluiten tot het bezegelen van het Contract, als getuigen, waartoe ZynEd. twee der voornaamste van zyne zoons mede de bezegeling heeft laten doen. Groot was ook zyne aandoening, toen de Heer Greeve den Keizer, in zyne tegenwoordigheid en ten aanzien van alle de Princen en Grooten, de actens van 1772 en 1787 ¹ ter hand stelde, als de bewyzen van zyne onderwerping en trouw, gelyk hem ook niet minder trof de zeer nadrukkelyke vermaning, om zig evenzeer ten opzichte van den tegenwoordigen Keizer naar den letterlyken inhoud dier actens te gedragen, als hy zulks ten aanzien van den jongst overleden vorst is verpligt geweest. . .

Wy hebben den Heer Greeve voorgehouden, dat de voorsigtigheid dies te meer vorderde, om hem Pangerang steeds in het oog te houden, en zyne gangen onder de hand met alle vlyt ten nauwste na te gaan, terwyl wy tevens ten volle hebben geaprobeerd al de maatregelen door ZynEd. in 't werk gesteld tot beteugeling van desen Prins.

Voorts had ZynEd. ten opzichte van 's Keizers broeders, zyn schoonvader en andere voorname Princen, almede geen beter middel van beteugeling weten uit te denken, dan denzeive allen als getuigen het Contract te doen bezegelen.

Aan den vorst heeft ZynEd. de noodige onderrigting gegeven, hoedanig hy, wegens de bekende ryksgesteldheid, meende dat zyne regering van den beginne af aan in het hoofdzakelyke behoorde te wezen, om voor zig zelve gerust te zyn, mitsgaders land en onderdanen gelukkig te maken

¹ Zie hiervoor bl. 125, en Deel XI, blz. XXXVII.

XXIII. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie aan
de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 30 December 1788.

W.Ed. HoogAgtb., enz.

Na het vertrek enz.

Java's N.O.kust. Vermits UH.Ed. by den eisch van retouren voor 1789 hebben genoteerd, dat de aanbreng van tien en meer millioenen ponden Koffyboonen debiet in Nederland zoude vinden ¹, zoo hebben wy aan den Heer Gouverneur gevraagd eene nauwkeurige opgave van de hoeveelheden koffy, die Java, buiten de gewone consumtie, by een stipt toezigt over dies culture en aangeplante boomen, nu of in 't vervolg zou kunnen leveren, mitsgaders of er goede occasie is om op Java die aanplanting buiten prejudicie der andere producten te extenderen, ware het tot 20,000 picols.

Zyn Ed. heeft ons daarop geantwoord, dat een exact onderzoek was gedaan, en hy alle informaties had genomen, waardoor gebleken was, dat de Koffy die in der Vorsten landen groeide, maar even zooveel bedroeg als Java tot zyn eigen consumtie noodig had, dog dat die culture zeer wel, zonder prejudicie aan andere producten toe te brengen, op Java tot voorm. heeveelheid zoude te extenderen zyn, mits by de te doene aanplantingen volkomen zekerheid wierd gegeven:

1°. wegens den prys, dat die niet minder zou zyn dan de Bata-
viasche inkoopsprys,

2°. dat men aan de koffyplanters de noodige vooruitverstrekkingen
aan contanten zou kunnen doen, en

3°. dat er geen extirpatie of verbod meer te vreesen was ². . . .

1 De Bewindhebbers hadden nog den 4 December aan Gouv. Gen en Rade ge-
schreven: • Het schynt dat UEd. niet overtuigd zyn van het belang, dat wy in den
nauw van dit product stellen. Wy beschouwen hetselve als een van de voornaamste
sources van 's Compagnie's bloci Er kan van de koffy niet te veel worden
aangebragt. •

2 Hierop antwoordden *Bewindhebbers aan Gouv. Gen. en Rade*, den 3 Dec. 1789:
• Wy kunnen niet dan goedkeuren, dat UEd. qualificatie gegeven heeft om de aan-
planting der koffy op Java met 20,000 picols te vermeerderen, onder byvoeging,
met opsigt tot den prys, dat dezelve niet hooger moet worden gesteld dan de Cheri-
bonse, en met opsigt tot de contante vooruitverstrekkingen, dat zulks zoude moeten

De Heer Gouverneur heeft dit jaar de zoogenaamde hofreize gedaan. Gedurende is te Souracarta gevonden een papier, 't welk de beginselen van misnoegen van 's Keizers bestier en eenige aanslagen op de rust zyner regeering scheen aan te duiden. Tegen verwachting is, na een vruchteloos zoeken naar den oorsprong van dit lasterschrift, als de auteur daarvan aangewezen een gemeene Paap, met name Kiai Alim Damak, uit wien men niettegenstaande het door hem ondergaan allerscherpst examen, niet heeft kunnen ontdekken dat hy door iemand anders tot dit bestaan was aangeset Deese stoute onderneming heeft geen ander gevolg gehad, dan de rigoureuse straffe van gedagten auteur en nog een anderen paap, nevens een vast besluit van den Keizer om alle paapen te doen compareren en het langer verblyf te ontzeggen.

By de ceremoniële visite, welke de Heer Gouverneur aan den Keizer heeft gegeven, was het leven van dien vorst reeds met rasse schreden ten einde spoedend. ZynEd. hield egter met denzelfen nog een montgesprek, zonder bywesen van anderen, waarin Z.H., behalve de betooning zyner aandoening over het afsterven der Keizerin, en na eene sterke doleantie over het gedrag van den overleden eersten Resident Palm ¹, zyn verlangen te kennen gaf, dat het Ryk na zyn dood door den Kroonprins in vrede mogt verkregen worden. . . .

De toestand van dien vorst sedert nog verergerd zynde, heeft dezelve begeerd den Heer Gouverneur andermaal ten Hove te zien. ZynEd. heeft zig toen ten eerste, vergezeld van de noodige magt ², naar Souracarta begeven, en op het verlangen van den vorst dat het

geschieden door de Residenten, evenals op Batavia door den Landscommissaris en op Cheribon door den Resident geschiedt, en dat met opsigt tot het gedane versoek dat geene extirpatie of verbod tegen de cultuur in 't vervolg mogt worden gedaan, door UEd. is geantwoord, dat zulks zonder eenige stipulatie moest worden gelaten, gelyk zulks in de Batavia'sche bovenlanden plaats heeft. Wy approberen deze verzigting te meer, wyl zekerlyk niet dan groot genoeg kan geven het vooruitzigt van de zoo aanzienlyke vermeerdering van een product, 't welk met veel recht voor een der vooruaamste en voordeligste van de Maatschappy is te houden."

¹ Eerst thans bleek uit de klagten des Keizers en het ten gevolge daarvan ingestelde onderzoek, dat de laatste Resident te Soeracarta zich aan velerlei misbruik van magt schuldig gemaakt, den inlander onderdrukt, en zoowel den Keizer als den Kroonprins tegen zich in 't harnas gejaagd had door eene onbehoorlijke en beleedigende behandeling.

Hij werd opgevolgd door den resident van Rembang, Andries Hartsinck.

² Vg. hiervoor No. XXI.

ryksbewind nog by zyn leven op zyn zoon mogt overgaan, ten eerste hiertoe de noodige schikkingen beraamd. Dog, terwyl ZynEd. daarmede nog bezig was, ontsliep de Keizer. ZynEd. deed toen alle Princen en Ryksgrooten binnen het Paleis verschynen, om onder het oog te zyn, en aan den Pangerang Mangcoe Nagara, die niet verschenen was, werd verboden buiten zyn Dalem te gaan.

De Kroonprins werd in staat gesteld, om degenen onder zyn volk daar hy vertrouwen in mogt stellen, te wapenen. Aan den Resident te Djoejocarta werd van 's Keizers dood kennis gegeven, met last om den Sultan daarvan te informeren, en een wakend oog te houden op hetgeen aan dat hof zou omgaan. Voorts werd de vervulling van de vacante troon volbragt, en het contract met de acte van verband geteekend en beëdigd door den presenten jongen Keizer ¹.

Dus erlangde deze gewigtige gebeurtenis haar beslag, zonder dat daaruit de rampen en onheilen ontstonden, die reeds omtrent 20 jaren lang de gegrondste bedugting gegeven hadden

De menigvuldige beleedigingen, door den overledenen Palm den Kroonprins mitsgaders der gantsche vorstelyke familie aangedaan, syn buiten twyfel (volgens de aparte missive van den Heere Greeve van den 5 July) de voornaamste, zoo niet de eenigste oorsaak van 's Kroonprinsen sedert soo seer veranderd gedrag, als welke tans agterhoudende, ja zelfs onvriendelyk en geretireerd is, juist het tegendeel van de beminnyke hoedanigheden, die sig voorheen in hem soo gunstig opdeden. En eindelyk mag men hieraan ook met seekerheid toeschryven, dat de Pangerang Mangcoe Nagara nu een al te groot gezag aan het Solósche hof gekregen heeft; want by elken stap dien Palm's invloed by den Keizer achterwaarts deed, is deze pangerang nader in het vertrouwen by den vorst geraakt. . . Intusschen had de Heer Greeve van het onverantwoordelyk gedrag van Palm geene voldoende kennis bekomen, nademaal de Vorst en vorstelyke familie niet goedvond zig door middel van beklag voldoening te verschaffen, en niemand der ondergestelde dienaren moeds genoeg had van hetgeen er omging kennis te geven.

Aangaande de *Stranden* hebben wy niet anders te melden, dan dat de expeditie tegen de Mandaresche roovers, die zig aan de Zuid-

1 Zie hiervoor N°. XX.

kust van Java in de nabyheid der Balemboangsche vogelnest-splonken nedergezet hebben, nog voor een jaar is uitgesteld.

De correspondentie met de *Balysche Vorsten* heeft relatie gehad tot een door hen te kennen gegeven gantsch niet conveniërende begeerte, dat men tot het besluiten van een contract van vriend- en bondgenootschap, gezanten aan hen zenden zou; waarop gerepliceerd is, dat men ten dien einde zendelingen van hen verwacht ¹ . . .

Cheribon. Hetgeen nopens de inlandsche zaken by het generaal verslag van 1787 is gemeld, nopens het omkomen van den zinneloos geworden en daarom van de regering afgezetten Sultan Seppoe, heeft geen ander gevolg gehad dan de verdeeling zyner nalatenschap onder zyne naastbestaanden, die wy, omdat de laatsten daarover niet konden eens worden, door de hoofdpriesters dier vorsten hebben laten doen.

De thans regerende Sultan Seppoe geeft mede weinig genoegen, doordien hy gedurig omzwerft, en niet alleen de ingezeetenen met zyn talryk gevolg lastig valt, maar ook den Resident zelden gelegenheid geeft om hem over 's Comp. belangen te onderhouden. Z.H. broeder Kidoel heeft het door vele euveldeeden zóóver gebragt, dat wy 500 Rds. hebben gesteld voor dengene die hem dood of levend zal leveren.

De oude Sultan Anom daarentegen volhardt met zig wel te gedragen; en het is te hoopen, dat door zyn invloed en tegenwigt, de zaken in tamelyke orde en rust zullen kunnen gehouden worden. . .

Batavia. Uit het berigt wegens de *Producten* der Jacatrasche Boven- en Preanger landen zal U.E.H.A. consteren, dat de leverantie in dit afgelopen jaar, ongeagt de zware hitte en droogte, bestaan heeft in:

24586	picols	koffy,
34	"	indigo,
142	"	katoene garens,
13	"	peeper,
800	"	cureuma, en
21100	bossen	padie.

Op het voorstel van den Heer Gouv. Gen., hebben wy den Gemeentecommitteerde gelast de gesamenlyke regenten in de respectieve regent-

¹ Zie ook blz. 119.

schappen aan te schryven, om door ieder huisgezin, zoo van de bomies als van de manoempangers, die zig in hunne districten mogten bevinden, ten eerste op nieuw te doen aanplanten 200 ps. jonge koffyboomen, en by die aanplantingen al het noodige te doen observeren.

XXIV. Generale lyst van alle huisgezinne binnen de stad Batavia, opgenomen in de maand December A^o. 1788, als:

	Personen.
Europesen	475
Mestiesen.	249
Christen inlanders.	367
Chineesen.	1,320
Mahometanen	551
Slaven.	4,211
	<hr/>
Te zamen	7,173

Batavia, in het Stadhuis,
den eerste A^o. 1789 ¹.

(w. get.) W. de Jongh,
Secretaris.

¹ Vg. Deel XI, Nis. LIIV en LV.

Generaal Summarium uit de Wykrollen der Bataviasche Ommelanden,
van het jaar 1788.

	Personen.
Nederlanders	430
Mestiesen	150
Mardykens	2,803
Chineesen	32,508
Ambonesen	391
Bandanesen.	528
Moren en Jentiven	1,491
Maleiers	9,851
Boetoenders	890
Macassaren	3,692
Boeginesen	5,707
Timoresen	208
Mandaresen.	1,310
Sumbauwers	1,425
Baliërs	13,700
Javanen	28,724
Slaven	30,520

Te zamen: 134,328

Accordeert met de principale wykrollen in het College van HH.
Heemraden.

Batavia, den 31 December 1788.

(w. g.) Weyerman.

XXV. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie aan
de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 15 October 1789.

WelEdele Hoog Agtbare, enz.

Wy enz.

Wyders kunnen wy niet afzyn Uwe WelEdele Hoog Agtbare by
deezen kennisse te geven van eene van den Heere Java's Gouverneur

Jan Greeve ontvangene aparte missive van den 3 Augustus, waarby Zyn Ed. een ampel verslag gedaan heeft van zeker door den Salatiga's Commandant Ludwich bedeed gerucht, hierin bestaande:

Dat denzelven door een aldaar bescheiden soldaat en vervolgens ook nog nader door deszelfs Javaansche huishoudster verteld was, dat omtrent een maand geleeden, de vader van de laatstgemelde te Salatiga was geweest, en zyne dochter verzogt had om met hem mede te gaan, alzoo zyn zoon, haar broeder, die in den Dalm by den Keizer was, hem gezegd had dat de Keizer niet wel tegens den Europeesen gezind zoude zyn; dat Zyn Hoogheid denzelven had aangezegd dat indien zig iemand zyn naastbestaande by een Europees bevond, die denzelven niet langer dienen maar zig naar zyn eigen volk begeven moest, dat de Nabie of eerste priester van den Keizer ook tegens denzelven gezegd had, dat de tegenswoordige Keizer niet doen zoude zooals zyn vader gedaan had, geevende de hand aan Heydenen die spek aaten, daarmede de Europeesen meenende, en dat dezelve goed vriend was met de Kroonprins van Djocjocarta, en dagelyks tyding kreeg van en conferentie hield met Mangcoe Ngoro; voorts dat morgen of overmorgen (zooals de Javaanen zig gewoonlyk uitdrukken) wel iets gebeuren zoude, want dat de Keyzer permissie zoude vraagen tot het doen van een springtogtje, en dat dan de Europeesen te Solo en te Djoejo te gelyk zouden uitgemoord worden; waarna de Keizer zig al wandelende voorby Bojolalie naar Salatiga begeeven en daar in zelve voegen handelen zoude, eer dat men iets daarvan te Samarang zoude gewaar worden, en dat na die verrichting de Keizer zyn zitplaats ter laatstgem. plaats neemen, en daar leeven en sterven zoude. Voorts dat hy ook gezegd had, dat geen Javaan eenig Europees moest dienen, of denzelven getrouw zyn. Terwyl Zyn Ed. verder dienaangaande in het breede bedeed heeft, dat wat moeite men ook had aangewend om hierna een allernaauwkeurigst onderzoek te doen, egter alles vrugteloos was, vermits, volgens het schryven van den eersten Resident Hartsinek, de vader van de voornoemde huishoudster alles had ontkend, doch dat gem. Hartsinek daar tevens had bygevoegd, dat zich zekere Paap in den Dalm bevond, met naam Radeen Santrie, en nog een genaamd Bachman, die den Vorst alles wys maakten, en waaraan hy soodanig verknogt was dat zelfs de Pangoeloes of Priesters den Vorst gewaarschuw

hadden dat deeze twee bedriegers waren, die hem een valsche leer leerden, dat hy als een vorst en Mahomethaan zynde daaraan geen geloof moest slaan, onder voorhouding teevens dat zyn vader die bedriegers ook bevoorens van Souracarta had weggejaagd, en wat de Comp. eindelyk daarvan moest denken; dog dat de Vorst daarop gerepliceerd had, wat gaat u zulks aan, ik doe immers geen kwaad! Dat gem. Hartsinck Zyn Ed. onder andere ook bedeed had, dat Mangcoe Nogoro hem de voornoemde zaak verhaald had, onder te kennengave, dat men die Radeen Santrie en Bachman stillietjes van kant moest laten helpen, want dat men dezelve opeischende, den jongen Vorst verbitteren zoude, dat wel waar was, men tot hier toe geen reeden had zig te bezwaaren over iets dat de Vorst ten nadeel van de Comp. en haare dienaaren had gedaan, ofschoon ook de ryksbestierder en de overige wedono's, zooals de Resident Hartsinck schreef, verplicht wierden deeze verleide Papen naar de oogen te zien en hun in alles te kennen; dog dat het nu nader bekend geworden, naar Zyn Ed. gevoelen, nochtans het voorn. gerucht in zooverre bevestigde, dat er eenige moesten zyn welke nadeelige desseinen koesterden, of dat men 's Keizers nadenkelyke verkleefdheid aan de slechte Paapen als het bewys aanmerkte van zyne kwalykgezindheid, en daaraan oogmerken toeschreef, die Zyn Ed. tot hier toe niet geloven kon dat in zyn boezem huisvesteden; dat die gerugten al vry veel veld gewonnen hadden, intusschen onder anderen nog klaarder bleek uit de verzeekering, welke de Pangerang Mangcoe Nogoro aan den eersten Resident Hartsinck zoo plechtig eedsgewyse gegeven, en hem opgedragen had zynentwegen aan Zyn Ed. te doen, van namentlyk nimmer te zullen toelaten dat er iets kwaads tegen de Compagnie ondernomen werd, en zyn goed en bloed tot den laatsten droppel voor dezelve te zullen waagen, want dat zulk eene plegtige verzeekering geensints te pas zoude komen, indien ook niet die Prins in het denkbeeld was dat de Keizer, verder gehoor geevende aan die verleydende paapen, eindelyk wel zoude kunnen gebracht worden tot dat verderfelyk nitterste, dat met het Salatiga's gerucht soude overeenstemmen of zich daartoe uitstrekken. Dat Zyn Ed. vooreerst best dagt, den Vorst daarover niet te laten onderhouden, byzonder om niet te laten blyken dat de Compagnie aan zulke gerugten eenig geloof sloeg, en de Vorst doch, met dezelve te

ontkennen, en de personen die ze verspreid hadden aan zyn misnoegen op te offeren, alle verdere onderzoek direct vrugteloos zoude kunnen maaken; en dat in deeze onzekerheid niets anders te doen viel, dan met een nauwkeurig oplettend oog het gedrag en de gangen van den Keizer naar te gaan, zonder egter eenig bewys van wantrouwen of agterdocht te geeven om geen openbaar misnoegen te verwekken, voorts de geneegenheid en goedwilligheid van Pangerang Mangcoe Nogoro, als van de Pangerangs Mangcoe Diningrat, Poerboyo en Rongo door minsaame vriendelykheid steeds aan zich verbonden te houden, en den tweeden Panghoelo of hofpriester en verder dezulken van wier trouw en oprechtheid men zich kon verzeekerd houden, op eene omzichtige wyze, al waare het door een geschenkje nu en dan, zoodanig te disponeeren dat zy van tyd tot tyd bericht gaaven wegens het gedrag van de verdagte Jantris, en op welke wyze de vorst voortging aan hun gehoor te geeven; en dat ZynEd. ook den voorm. Resident Hartsinck had aangeschreven, om van tyd tot tyd te berigten, hoedanig de zaaken gesteld waaren en wat men daarvan te denken had, mitsgaders om by onverhoopte ontwaring dat er iets gevaarlyk gaande was, niet allen Syn Ed. daarvan ten allerspoedigsten kennis te geeven, maar zulks ook te bedeelelen aan Djocjocartas eersten Resident, byzonder ook omdat by het Salatiga's gerucht voorkwam, dat er eene geheime correspondentie tusschen den Keiser en den Kroonprins van Djocjocarta zoude plaats vinden, opdat dit dan verder onderzocht kon worden, en men overal op hoede en gereed kon zyn de noodige maatregelen te neemen; dat hoe onzeker, hoe twyffelachtig, ja hoe ongelooflyk alles ook mogt schynen, het echter niet onmogelyk was, dat hetgeen men vernomen had inderdaad waar was, en dat men het hart van den jeugdigen Keizer verder van ons had tragten te verwyderen, waartoe de invloed der Paapen zeeker voor het gevaarlykste te houden was, en dat er dus zaaken van gewicht zonden kunnen voorvallen; en dat Zyn Ed. daarom verzogt, met de noodige bevelen gemunieerd te mogen worden, hoedanig zoude handelen, wanneer het bleek, dat de zoo dikwyls gemelde Paapen den Keizer werkelyk in zooverre verleid hadden als de berichten dicteerden, en de Keizer weigerde dezelve over te geeven, als men ze van Zyn Hoogheid opeischte, gelyk in dat geval zou dienen te geschieden, en waartoe de Comp. als Leenheer

ten vollen gerechtigd was, zonder zich om 's Keizers misnoegen te bekreunen, omdat Zyn Hoogheid alsdan verplicht zoude zyn, zich te decideeren in de keuze tusschen Compagnie's vriendschap en weldadigheid en tusschen zyne verkleefdheid aan de Paapen; en dat, daar de van ons te ontvangene positive ordres, die Zyn Ed. verzogt dat zoo spoedig mogelyk gezonden mogen worden, in deezen zouden beslissen wat er gedaan moest worden, als de noodzaaklykheid bleek van de overgave en verwydering dier Paapen te requireeren, Zyn Ed. tevens qualificatie verzogt om de militairen, onlangs met het schip Oud Haarlem daar aangebragt, en zoo Zyn Ed. ondersteelde voor Macassar gedestineerd, te mogen aanhouden, alzoo er van het Samarangs guarnisoen alleen 60 koppen en er onder de bezettingen aan de Hoven ook veele zieken waren.

Ter onzer sessie van den 10 Augustus, volgens het genoteerde by onze secreete resolutien van dien dag, na rype overweeging, mits het gewigt deezer zaken en wy met gem. Heer Greeve van gevoelen zyn, dat indien de berichten omtrend voorm. Paapen bewaarheid worden, het ten uitersten noodzakelyk is dezelve direct van den Keizer te verwyderen, en dat in gevalle Zyn Hoogheid dit alsdan mogt weigeren, men verplicht zoude zyn daartoe zulke maatregelen te neemen als gem. Heer Greeve het geschiktst zal oordeelen, hebben wy beslooten Zyn Ed. aan te schryven, zooals wy Zyn Ed. ingevolge daarvan by onze aparte missive van den 10 Augustus 1789 aangeschreeven hebben, om wanneer het Zyn Ed. komt te blyken, dat de opgemelde by den Keizer zooveel invloed hebbende Paapen dien Vorst in zooverre verleid hebben als de by Zyn Ed. ontvangene berigten dicteerden, alsdan die Paapen van den Keizer op te eischen, en by die gelegenheid Zyn Hoogheid op eene vriendelyke dog tevens ernstige wyze voor te houden de reedenen, die de Compagnie tot deeze opeisching noodsaaken, en het nut dat in hunne verwydering zoo voor den Vorst, deszelfs familie en zyn ryk, als voor de Maatschappy gelegen ligt; mitsgaders Zyn Ed. voorts te qualificceeren, om ingevalle Zyn Hoogheid tegens verwachting de overgave dier priesters mogt weygeren, omtrent de bemagtiging dier paapen zoodanige maatregelen te neemen en te bewerkstelligen, als Zyn Ed. naar omstandigheeden het best zal oordeelen; — en wyders, om de voorm. voor Macasser geprojecteerde militairen, welke

zich bereeds op Java bevinden of aldaar naader staan aan te komen, tot onze nadere ordre aan te houden, ten einde daarvan in cas van nood gebruyk te kunnen maaken.

Dan, op onze voormelde missive eerst voor weinige dagen antwoord van ZynEd. ontvangen hebbende by brief van den 30 September jl., is nu by de lecture daarvan voorgekomen, dat ZynEd. vermeend had, dat er twyfel was of de Keyzer zou dadelyk besluyten tot de opvatting deezer twee heillooze Paapen, te meer wyl dezelve nu waren beschuldigd met een toeleg op 's Keyzers leven, en men dus natuurlyker wyze verondersellen moest, dat de Vorst, voor zyne eigene veiligheid bedugt, niet langer in beraad zoude staan om zig van dezelve te ontdoen; dat egter de uitkomst niet aan de verwagting beantwoord had, en dat ZynEd. daarover te meer verbaasd was geweest, toen bespeurde, dat zulks zoo al niet volkomen dan ten minsten voor het grootste gedeelte aan de gehouden directie van voorgem. Hartsinck moest worden geweeten.

Dat niettegenstaande nadere door ZynEd. aan den Keyser gedane ernstige aanmaningen (int breede voorkomende by ZynEd. missive) de Vorst echter niet alleen wygerig was gebleeven, aan het verzoek der Comp. tot de overgave der Paapen te besluiten, maar zelfs een derzelve den Radeen Santrie had verheven tot Radeen Tommongong, waardoor hy Cliwong van den Ryksbestierder was geworden, 'twelk zooveel zegt als onder-Ryksbestierder of adjunct, en dus de bestiering van het geheele ryk genoegzaam alleen in handen had gekreegen, dewyl de Ryksbestierder maar een zeer onnoozel schepsel en van weynig doorzicht was, en dus alles alleen op zyn adjunct liet aankomen, en door deeze bevordering dus klaarblykelyk toonde, hoezeer Zyn Hoogheid aan de Paapen was overgegeeven.

Dat ZynEd. echter nog hoop had gekoesterd, dat zyn tweede schryvens op den Vorst eenig indruk zoude hebben gemaakt, en mitsdien best had gedacht, zich vooreerst van die bevordering ignorant te houden, doch dat de hoop egter ten eenemaal verdweenen was door den inhoud van 's Vorsten antwoord, alleen behelsende, dat het hem seer aangenaam was geweest dat ZynEd. genoegen had genomen in zyn vorig antwoord, met byvoeging, dat hy zyn dienaar Santri tot Wedono had gemaakt, opdat het opperhoofd zoude kunnen zien of dezelve goed of kwaad was, en dat hy

daarvan kennis gaf, omdat er eenig verschil omtrent dien persoon plaats vond.

Dat ZynEd., wyl de Vorst dus alle getrouwe raadgeving verwierp, wel tot het besluit zoude getreden zyn, recours te nemen tot zulke middelen die Zyn Hoogheid een meerdere eerbied voor de begeerte van de Comp. konden hebben ingeboezemd, dog dat ZynEd. daarin om meer dan eene reden was wederhouden geworden, en onder andere ook deeze dat om van zoodanige middelen een goed succes te kunnen verwagten, dezelve behoorden te worden voorafgegaan door verscheyde preparaties, waartoe ZynEd. ten klaarsten onderzond, dat de meergem. eerste Resident Hartsinck de vereischte gesteldheid niet had, en dat ZynEd. zich op zyne directie onmogelyk zoude kunnen verlaten, als geenzints die talente en bizondere leiding hebbende, om in de behandeling van zaaken van gewigt by den Javaan wel te slagen.

Dat ZynEd. boven dit alles nog ten lasten van gem. Hartsinck tot onzer kennisse moest brengen, dat ZynEd. door den tweede Resident van voorm. Souracartasche Hloff François van Bockhold was g'informeerd geworden, dat denzelven in den nacht verkleed als een Javaan by den Vorst was geweest, en Zyn Hoogheid met hem had geraadpleegd omtrent de beantwoording van ZynEd. aan den Vorst geschreevene voorm. tweede brief, mitsgaders dat Zyn Hoogheid door hem was onderrigt en geraden, hoe zich best konde excuseeren van de voldoening aan Z.Ed. herhaalde verzoeken tot de overgaave van voorm. Paapen.

Dat ZynEd. niet konde begrypen wat den gem. Hartsinck zoude hebben kunnen beweegen, om zich met zooveel omzigtigheid op zulk een ongewoone tyd en in zoodanig habit naar den Keizer te begeeven, indien zulks niet was geschied met het oogmerk om die visite voor Z.Ed. geheim te houden, zooals zulks door hem ook geheim gehouden is, 'twelk niet noodig was geweest, indien het onderwerp waarover hy had gehandelt overeenkomstig ware geweest met Comp. belang en zyn pligt.

Dat ZynEd. dus niet weinig reden had content te zyn de zaak met den Keizer niet tot het uitterste te hebben laten komen, vermits ZynEd. toch zag, dat alles wat men mogt onderneemen om de Vorst tot inkeer te brengen te vergeefs zoude zyn, wyl meermelde Hartsinck

zich niet ontzag denzelfven raad te geeven en te onderrigten, waardoor de best beraamde plans noodzakelyk moesten mislukken.

Dat de gem. Hartsink deeze nachtvisite had bekend, maar daarentrent had voorgegeeven, dat de Keizer des avonds, eenige dagen na den ontvangst van ZynEd. missive, by hem had gezonden den Radeen Tommongon Wielo Dicto, die hem uit naam van den Vorst had te kennen gegeeven, dat Zyn Hoogheid schielyk verlegen was wegens den ontvangst der voorn. missive, en hem dierhalven liet verzoeken, dat hy hem met raad en daad wilde bystaan; dat hy Hartsink daarop aan gem. Tommongong had gezegd, dat hy niet konde begrypen, hoe de Keizer een man als Radeen Santri, zoo kort nadat dezelve was opgeeischt, tot Tommongong had kunnen verheffen, en hem mitsdien geraden had gem. Radeen Santrie over te geeven; dat 's anderen daags avonds, terwyl hy Hartsink bezig was met schryven en zich bereids had uitgetrokken, dezelfde Tommongong weder was gekomen met verzoek om by den Keizer te willen komen, dat hy zich daarop had willen aankleeden, doch door gem. Tommongong gerepliceerd was, dat zulks niet noodig was, dewyl de Keizer hem apart en zonder de minste ceremonie achter in zyn dalm in een apart huys wilde spreken; dat daarop na een lange broek te hebben aangetrokken, te peerd gesteegen en achter in den dalm was gebragt, in een der ondermajours huizen van den Keizer, dat hy aldaar gevonden had den Vorst nevens deszelfs broeder, dat hy den Vorst had onderhouden over voorgem. aanstelling van Radeen Santrie, dat Zyn Hoogheid daarop geantwoord had, met die aanstelling niet anders bedoeld te hebben dan om hem, Santrie, altoos onder 't oog van hem Hartsink te doen zyn, om over zyn gedrag te kunnen oordeelen; dat hy daarop den Vorst hadde aangeraaden den meerm. Radeen Santrie na Samarang te zenden, ten einde met denzelfven na welgevalleu konde gehandelt worden; dat de Vorst dit geweigerd had, zeggende: Ja, ik wil hem wel aan den Heer Gouverneur met Uw zenden, ten einde hem des believende een eed van getrouwheid af te neemen, dat hy Hartsink zig daarmee had moeten te vreden houden, en nogmaals g'insteerd had op Zyn Hoogheids antwoord op voorn. brief; dat de Vorst hem daarop verzogt had, een klein conceptje van dat antwoord voor hem te maaken, dat hy zulks ook gedaan had, dog dat hy niet weinig was verwonderd geweest,

den volgenden dag een geheel andere brief uit den dalm te krygen, waarby de Vorst van het voorgevallene geen melding maakte; dat hy zich dus genoodzaakt had gevonden deeze historie evenals niet gepasseerd te verzwynen, dewyl hy daartoe geen ordre had gehad, maar gedagt had van de ongerustheid van den Vorst gebruik te moeten maken om de Heer Greeve onverwagts daarmede te verrassen, dog dat hy tot zyn leedweezen moest ondervinden, dat men zich op 's Keizers woord niet konde verlaten, en dat hy dus hoopte, dat die visite niet anders zou worden aangemerkt, dan als iets dat uit een goede intentie was geschied, schoon kwalyk uytgevallen.

Dat ZynEd. vermeende dat deeze door gem. Hartsink bygebragte verschooning, ofschoon in den eersten opslag niet onaannemelyk schynende, echter haar gewigt grootelyks verloor, by overweeing dat hy Hartsing nimmer zoude noodig gehad, en de Keizer voorzeeker ook nooyt toegelaten veel minder begeerd of versogt hebben, dat Hartsing hem op zoo een onbetamelyke wyze by nacht en ontyde kwam te vinden, indien het slegts geweest waere om wegens de overgave van de bewuste Paapen te handelen, wyl dit wel publyk en by een aparte audientie had kunnen geschieden, zonder dat dan nog iemand had behoeven te weeten, wat het onderwerp was van die byeenkomst.

Dat hieruit vervolgens by ZynEd. het vermoeden was gereesen, dat by die nachtvisite nog andere zaaken waaren voorgevallen, die zoowel de Keizer als Hartsink noodzakelyk oordeelden geheim te moeten houden.

Dat zyn voorgeeven, zig genoodzaakt te hebben gevonden om deeze historie aan ZynEd. te verbergen, omdat de Keizer er niets van in zyn brief gewaagde, evenzoo onvoldoende als het overige was, alzoo hy lichtelyk had kunnen nagaan, dat ingevalle ZynEd. kwam te ontdekken dat tusschen hem en den Keizer zoo een heimelyke en clandestine byeenkomst had plaats gehad, ZynEd. zig zeeker daarvan niets goeds zoude kunnen voorstellen, maar integendeel absoluut in 't begrip moeten vallen, dat dit met averrechtsche en verkeerde oogmerken moest zyn geschied.

Dat het dus buiten twyffel was, dat hy ingevalle het met de zaak in der daad na zyn opgave ware geleegen, geenzints zoude verzuimd

hebben Zyn Ed. daarvan te informeeren, ten einde alle nadoelige vermoedens voor te komen.

Dat Zyn Ed. dus, hoe meer hy de zaak inzag, hoe meer reeden Zyn Ed. had met het gedrag van dikwerfgem. Hartsinck geen genoeg te kunnen neemen; wyl al eens gesteld wordende, dat hy Hartsinck zig aan geen misleiding of wangedrag had schuldig gemaakt, dat echter uit hoofde der voorm. bedenkingen ten eenemaale onwaarschynelyk was, dan nog altoos de misstap overbleef van sig verkleed, by nacht, onder geleide van een der twee gehaate Paapen na den dalm van den Keizer te hebben begeeven, ten hoogste laakbaar en onbestaanbaar met de luyster en het aanzien van de Comp., van wegens wien hy Hartsink als opperhoofd aan 's Keyzers hoff geplaatst was, en die hy dus ook na behooren had dienen te maintineeren, door steeds zorgvuldig alles te vermeyden wat daaraan nadeelig of hinderlyk konde zyn, als hoedanig deeze clandestine heymelyke nagtvisite in een lange broek zeker moest worden aangemerkt, als zynde voor een opperhoofd geheel onbetaamelyk, en strydig met de agting waarmede den Vorst diende te worden behandeld, en tevens strekkende tot declin van de Compagnie.

Dat den Vorst een opperhoofd, die zig eenmaal in zooverre had vergeeten, zeeker nimmer weder eenige achting konde toedragen, veelmin voor denzelve de vereischte consideratie betoonen, als het er op aankwam dat hy voor Comps. belang moest spreken, maar integendeel denselven steeds met minachting moest beschouwen, zooals met hem Hartsink reeds scheen plaats te hebben, daar de Keyzer in steede van zyn concept brief te volgen, byna een geheel andere brief had doen opstellen, van een verschillende inhoud, zonder zig zelfs eens te verwaardigen Hartsink vooraf van deeze verandering kennis te geeven.

Dat Zyn Ed. van achteren ook maar al te klaar bespeurde, dat de Keyzer voor zyne vermaningen en raadgeevingen vry meerder deferencie zoude betoond, ten minste dezelve niet op zulk een spotagtigen toon behandelt en opzettelyk met versmading van dezelve daartegen aangegaan zoude hebben, indien hy zich niet gesoutineerd had gevonden door de raadgevinge en dadelyke hulp van hem Hartsink, wiens verstandhouding en overeenstemmende handelwyze met den Keyzer, ter bevordering van zyn gelievde oogmerken nopens

die begunstigde Paapen, aan ZynEd. te klaar gebleeken was, zoo uit den singulieren inhoud van alle des Keyzers brieven aan ZynEd., als de opgave van den translateur dat hem die brieven waren voorgekomen niet na de gewoone styl en schryfwyze der Javanen te weezen ingerigt.

Dat Zyn Ed. dus daaruit had moeten opmaken, dat men reeds van den beginne deezer zaak, Zyn Ed. grovelyk misleid, en alle deszelfs ten beste van Comps. belang beraamde maatregelen op een onverantwoordelyke wyze verydeld had, en

Eindelyk, dat Zyn Ed. het deszelfs plicht geacht had dit geval breedvoerig ter onzer kennis te brengen, eensdeels omdat wy op de aanschryving van UWelEd. Hoog Agtb. jongst zelve ordre hadden gesteld, om van alle misdryven of malversatien der subalterne dienaren in tyds kennis te geeven, of dat zulks anders voor rekening en verantwoording zoude worden gelaten van dengeene die zulks incumbeerd, en ten anderen, opdat wy daaruit zouden kunnen beslissen of de directie van Comps zaaken aan het Souracartasche Hoff in de presente gesteldheid van zaaken, aan meergemelde Hartsing langer met gerustheid konde werden vertrouwd.

Wy hebben om alle deeze door den Heer Greeve geallegueerde redenen, en vermits wy vermeenden dat gem. Hartsing zoo om zyn gehouden suspect gedragh in deeze, als uit hoofde de Heer Greeve verder geen vertrouwen meer in denzelven stellen kon, ter onzer sessie van den 16 deezer beslooten, de meergemelde Hartsink uit zyn post als eerste Resident te Souracarta te ontslaan, om met afgeschreven gagie doch behoudens qualiteit naar herwaards over te komen, doch de aanstelling van zyn vervanger tot een nader gelegendheid uitgesteld.

Terwyl wy ons verplicht geacht hebben UWelEd. Hoog Achtb. van dit voorval met deeze eerste gelegendheid kennis te geeven, enz.

XXVI. De Gouverneur van Java aan Gouv. Gen. en Rade
van Indie.

Samarang, den 24 October 1789.

Hoog Edele Gestreng, enz.

By myn submis schryven van den 24 July laastleden, heb ik de eer gehad Uwe Hoog Edelheeden kennis te geven van de verschyning van seekere Capitein Boeton te Batoe Oelo ¹, en van het door hem en de Mandhareesen van de campong Sombok te Baly Karang Assam gedaan verzoek, om de roovers die zig aan het zuiderstrand van Java genesteld hebben, van daar te mogen verdryven, en die stranden nevens het eiland Noessa dan tot een verblyfplaats te mogen hebben. Ik neem de vryheid, ten vervolge van dit sujet, tans aan Uwe Hoog Edelheden te bedeele, dat, volgens de seedert van den Sourabayasch Gezagvoerder ontvangen berigten, gemelde Capitein Boeton wel heeft getragt om zig met de by hem zynde vaartuigen na Passourouang te begeven, dog dat dezelve door de sware oostewinden niet in staat is geweest de zuidhoek van Java te boven te komen, ja dat, by deeze gelegenheid, zelfs eenige zyner vaartuigen verslagen en absent zyn geraakt, waarom zig dan ook ged. Capitein Boeton genoodzaakt heeft gezien, met zyne overige kieltjes weder naar Batoe Oelo en Poeger terug te keeren, van waar hy zig vervolgens in persoon over den landweg naar Passourouang heeft gevoegd, na alvorens ten blyk dat hy geene andere dan goede intentien had, zyne geweeren en wapenen aan den Poegers regent in bewaring te hebben afgegeven, dog dat hy onderweegs ziek wordende, dit de oorzaak is geweest dat de Passourouangs commandant, by zyne aankomst aldaar, hem niet direct over deze zaak heeft kunnen spreken, maar zulx moeten uitstellen tot aan zyne herstelling; wanneer hy hem over het een en ander breedvoerig onderhouden, en, tevens op zyn verzoek gepermitteerd heeft naar Sourabaya over te gaan, alwaar dezelve zyn hovengem. instantie aller submist heeft vernieuwd, met belofte, dat hy niet alleen na verkregen vryheid, de zeeroovers van de zuidkant zoude delogeeren, maar zig ook, ten allen tyde, met de zynen als getrouwe ingezeetenen van de Comp.

1 *Batoe Oeloe*. Zie Deel XI, blz. XXXV noot.

gedragen, waartoe hy zeide bereid te weezen zig op de kragtigste wyze te verbinden, met verzoek wyders aan den gezaghebber, om zig met de zynen af en aan het regentschap Poeger zoo lange te mogen ophouden, tot dat het Uwe Hoog Edelheden zal hebben behaagd over dit zyn verzoek te disponeren, hetwelk hem dan ook door gem. gezaghebber is toegestaan, onder voorwaarde egter, dat hy zig daar stil en wel gedragen, zooals zyn volk ook tot nog toe altyd had gedaan.

De Passourouangs Commandant ondertusschen door den Gezaghebber te Sourabaya hierover onderhouden zynde, onder te kennen gave tevens van myne daartegen gemaakte en ook reeds aan Uwe Hoog Edelheden by myn bovengewaagd schryven van den 24 July jl. te kennen gegeevene bedenkingen, heeft dezelve in diervoegen daarop van berigt gedient, als de neevensgaande copy van deszelfs marginaal antwoord op een hem toegezondene extract uit myne aparte missive aan den Sourabayasch Gezaghebber van den 17 July jl. dicteert, en waarby hy in detail zegt:

Eerstelyk, dat men van de welmeenendheid van dit volk vooreerst geen nadere verzekering kan bekomen, om hen de begeerde stranden tot hun verblyf te kunnen afstaan, als van andere naties, met dewelke de Compagnie ook accoorden heeft gesloten en onder cede aangenomen heeft.

Tweedens, dat, als dese nieuwe onderworpingen, na alvorens den eed van trouw te hebben afgelegd, zig eeven als de roovers kwamen schuldig te maken aan het berooven der vogelnestjesklippen, men alsdan nog dezelfde zoude zyn en ook verplicht zou wezen om ze weder van daar te delogeeren, evenzoo als men nu ook zoude moeten doen ten aanzien der zig thans daar bevindende roovers, indien namelyk de Compagnie van het genot der vogelnestjes profiteeren wilde, en begeerde verzeekert te zyn van die streeken lands, waar zig deeze roovers maar zoo willekeurig hebben ter nedergezet en bereids zooveele jaaren gebruik van hebben gemaakt; hoewel hy Commandant egter vermeende, dat er geen kwaad te dugten is van de Mandhareese nieuwelingen, eensdeels, wyl zig dezelve behoorlyk aan de Compagnie kwamen te onderwerpen, en ten anderen omdat zy haar land hadden verlaten, en wel om redenen hierna vermeld, en zy thans vrywillig aanboden om, ter preuve van hare welmeenend-

heid, de roovers van 's Comps. producten en invaders van derzelver stranden te verjagen, en daarentegen beloofden van de producten jaarlyks een hen op te leggen quantum aan de Comp. te zullen leveren, als eenlyk een stukje land verlangende, waarop zy met hare familie, die zy betuigden met vrouw en kinderen in niet meer te bestaan dan 150 koppen, onder 's Comps. subordinatie, een geruste zee konden genieten, en dat wel aan de zuidkant van Java, op een plaats genaamt Wedie-Alit, zynde een onbewoonde wildernisse en een plaats, in welkers circumferentie en voorgronden, onder het geberge, terreinen genoeg waren, om voor haar bestaan de benooodigde ryst, jagongs, olie en andere aardvrugten aan te planten, en alwaar ook een menigte clappusboomen gevonden wierden, en het ook zoo vischryk was als op geen plaats van Java; terwyl daarenboven verscheidene te Passourouang reeds sedert lange jaren gerandreerd hebbende Mandhareesen, welke verscheide malen in 's Comps. dienst waren geemployeerd en zich in den oorlog als brave mannen hadden gedragen, ook zeer goede getuigenis gaven van voornoemden Capitain Bouton.

Derdens, dat op de vraag, wat tog Capitain Bouton kan bewogen hebben, om zoo gereed te zyn tot de verjaging van dezulken (die zyne landgenooten zyn, denzelven heeft geantwoord, dat de grootste reden, waarom hy zyn vorige woonplaats zynde het eiland Bouton, heeft verlaten, was, dat hy by den gewezen Capitain Laut of zogenaaamde Radja Barra Auging, toenmaals regeerend hoofd van dat eiland, zeer geagt en gezien is geweest, dog dat die na deszelfs retour van Batavia overleden zynde, den jongen vorst hem allerlei soort van verdrukking had aangedaan, onder anderen, met zyn vrouw aan een ander ten huwelyk te geven, by gelegenheid dat hy Capitain Bouton zig op eene reize ten smallen handel bevond; waarover hy by retour van den jongen vorst wel regt had verzocht, dog dat, in stede van dit te verkrygen, men had getragt hem verder allerlei moeyelykheden aan te doen, waarom hy dan ook eindelyk besloten had, zig met zyne familie na het eiland Baly Lombok te retireeren, alwaar hem door de heidensche landvolkeren geen andere dan byna onvrugtbare terreinen tot verblyf waren toegestaan, alwaar hy vervolgens, hoezeer dit ook tegen zyn zin was, wel zes maanden lang had toegebragt, waarna hy zig met zyne vaartuigen na Java's zuid-

kant had begeven, en by aankomst ta Batoe Oelo daarvan aan hem Passourouangs commandant berigt gedaan had, met voorstelling tevens van zyn meerm. verzoek.

Dat de Commandant hem Capitain Bouton daarop gelast had, niets buiten order tegen de roovers te ondernemen, maar zig stil te houden tot tyd en wyle hy Capitain Boeton zig eerst in persoon naar Passourouang zou hebben begeven, om nader over zyn zaak te handelen, zooals ook direct geschied was; dog onderweegs door een zware ziekte aangetast zynde, had hy te Passourouang een maand lang daaraan gelaboreert, alvorens tot herstel te komen en in staat te geraaken zig naar Sourabaya te begeven, om zyn verzoek aan den Gezaghebber zelfs ook in persoon voor te stellen.

Waarby de Passourouangs Commandant verder nog voegt, dat, volgens de dagelyks aangebragt wordende berigten, de door Capitain Bouton te Poeger agtergelatene manschappen zig zeer wel gedroegen en goede ordre hielden; wyders dat Capitain Bouton betuigd had, dat de thans zig aan de zuidkant van Java ophondende roovers geensints zyne landgenoten waren, maar dat dezelve bestonden in een rapsodie van allerhande naties, te weten in Boegineesen, Baliërs en Balemboangers, ja dat zelfs gehoord had dat er Javanen en Madureesen onder waren, en dat gezamentlyk slegt volk was, die geen ander hoofd hadden, als op ieder hunner vaartuigen een zoogenaamden juragang of schipper.

Uit dit een en ander zoude dus blyken, dat de Capitain Bouton en de zynen niet aan te merken zyn als bedriegers of vagabonden, maar wel als goede en welgezinde lieden, die niets anders bedoelen, als een stukje grond op Comps. territoir te mogen erlangen tot hun verblyf, waartoe zy zich zelfs verpligten aan de schikking van de Compagnie te onderwerpen, omtrent de vogelnestjes, die er jaarlyks uit de klippen zullen kunnen geplukt worden.

Ik neem derhalve de vryheid eerbiedig te insteeren om de dispositie Uwer Hoog Edelheden, of men in het voorstel en verzoek van voorsch. Capitain Boeton tot verdryven der roovers van de zuidkant van Java (waarvan men eene proef zoude kunnen nemen ter uitwinning en besparing, des mogelyk, van de kosten, die tot de ge-projecteerde expeditie zullen noodig zyn) en voorts aldaar te mogen remoreeren, zal bewilligen, dan wel in hoedanige voegen men daar-

mede zal handelen, ten einde in tyds de noodige maatregelen te kunnen nemen; zullende wanneer Uw Hoog Edelheden tot het eerste overhellen, alsdan een genoegzaam getal van gewapende Passourouangsche en andere Javanen in gereedheid brengen om de roovers, wanneer zy door Capitain Bouton van de zee kant worden geattacqueert, den pas van de landkant af te snyden, en te beletten dat zy niet komen te ontvlugten ¹.

Ik bediene my ook nog van deeze gelegenheid om Uwe Hoog Edelheden kennis te geven, dat men, volgens van Souracarta ontvangen berigt, in het laatst van de gepasseerde maand September ontdekt hebbende, dat zig digt by de onder den Keizer gehoorende negory Paiging een Craaman of landzwerfer ophield, daarop direct den Radeen Tommongong Mangcoe Judo nevens eenige gewapende manschappen derwaards had gezonden om hem wederstand te bieden, dog dat voor deszelfs aankomst aldaar, het negorys volk reeds met dezelve in gevecht geweest en dertien van dezelve had gevangen bekomen, benevens twee kinderen en een vrouwspersoon, genaamd Maas Ayoe Soentrang, die nevens nog twee andere, waarvan de eene zich had laten noemen pangerang Wono Coesoemo en de andere, Troeno Joyo, hoofd was van deze bende, dog welke twee laatste ² egter gelukt is, nevens de overige, met de vlugt te ontkomen.

Van de opgevatte persoonen waren eenelyk 4 die onder den Keizer sorteerden, en de overige alle uit het gebied van den Sulthan, waaronder ook de bovengewaagde Radeen Ayoe Soentrang, nevens haren man Noriman, die dan ook daarop door den Keizer alle aan den Sulthan wierden gezonden; dog vermits men aldaar bevond, dat gem. Radeen Ayoe Soentrang nevens haren man eerst sedert korten tyd in het Djocjosche had gewoond, en van te vooren althoos onder den

1 De Heer Greeve werd gemagtigd om de voorgestelde schikking met Kapt. Boeton aan te gaan, * wyl wy * schreef de Hooge Regering * niet anders sien kunnen of de oogmerken daarmede bedoeld, steunen op goede gronden, en dat by het nomen van eene preuve van deszelfs aanbod, de Comp., indien er eenig bedrog onder verborgen mogt liggen, daarby weinig soude verliesen, en by het welgelukken merkelyk winnen.*

Er werd echter als bepaalde eisch gesteld, * dat hy, Captain Boeton, of een ander die tot hoofd mogt worden aangesteld, onder de verpligting gebragt worde om 's jaarlyks naar Sourabaya op te komen, om een soort van hommage te doen, ten blyke der subordinatie en afhankelijkheid. * (*Gouv. Gen. en Rade aan Java's Gouverneur*, 13 November 1789.)

Keizer had gesorteerd, zoo had de Sulthan deeze weder naar Soeracarta terug doen brengen, alwaar dezelve vervolgens op den 15 deezer publicq zyn teregtgesteld, als hebbende de Keizer hen doen krissen en de hoofden afslaan, en die vervolgens op publicque wegen ten toon stellen, terwyl hunne vier Solosche medemakkers verwezen zyn om met knuppels tegens den tyger te vegten, waarvan zy egter alle het leven hebben afgebragt, en nu door den Vorst naar een afgelegen plaats verbannen zyn.

Het voornemen dezer lieden zoude, volgens hunne bekentenis te Souracarta, geweest zyn, om den dalm van den Keizer te overmeesteren en vervolgens een uit de hunne tot Keizer op te werpen, hetgeene dan ook de reden is geweest dat de Keizer hen zoo zwaar heeft laten afstraffen; schoon de Sulthan de zaak gansch anders beschouwd, en vermeend dat het gebeurde alleen is toe te schryven aan de verregaande onnoozelheid dier lieden, alzoo by het gedaan onderzoek te Djocjocarta gebleken is, dat de meerm. Radeen Ayoe Soentrang, die de eenigste aanlegster was van deeze samenrotting, dikwils is onderworpen geweest aan vlagen van zinneloosheid, waarinne zy zich verbeelde dat zeekere duivel in haar zoude huisvesten, en dat die haar zoude aangeraden hebben om een togt naar Pinging te doen, met belofte, dat zy daar de acte zoude vinden van Troeno Joyo hierbovengem., waarby dezelve tot Vorst van Solo werd aangesteld, en door welk ellendig verdigtsel sig niet alleen gemelde Troeno Djoyo selfs, nevens haren man, maar ook nog verscheide andere, tot wel 30 koppen toe, hebben laten bewegen om haar naar Pinging te volgen, doende onderweegs niets anders als overluid te zingen, waardoor zy by de inwoners van de negory Loenge direct verdacht gehouden, en zoodanig geattacqueerd wierden dat zy ten eersten de vlugt moesten nemen, zonder nog in het minste eenig kwaad te hebben bedreven; waarom de Djocjocartasche eerste Resident Ysseldyk dan ook vermeend, dat de Sulthan de straffe van zyne mede by dit geval geweest synde onderdanen niet verder zal uitstrekken als tot eenige slagen, afsnyding van het haar, en nieuwe beëediging in den tempel.

Ik heb de eer met de meeste achting te blyven,

(was get.) Jan Greeve.

Samarang, den 24 October 1789.

XXVII. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 31 December 1789.

W.Ed.Hoog Achtbare, enz.

Onder eerbiedige referte enz.

Bantam. Over enz.

De Commandeur Engert en Administrateur van den Boogaart hebben ons te kennen gegeven, dat zy door onse voorafgemelde rescriptie van 22 Mei allesints opmerksaam waren gemaakt ten opsigte der toenemende verwaarloozing der peeperteelt; dat daartoe geen gepaste adhortatiën aan den vorst iets het minste meer schenen toe te brengen, hetzy dat hy in deze misleid werd door de hoofden der plantagiën, of wel dat alle aanmaningen tot verbetering niet met dien yver werden behartigd, als waardoor een ongewone optocht tot het doen van generale visite der peepertuinen zou kunnen voorgekomen worden; dat zy uit dien hoofde voordroegen om de generale visite dit jaar te laten geschieden door een lid der Bantamsche Politique Vergadering, tot welke optocht, hoe penibel die ook zoude zyn, de Administrateur zig aanbood; en dat zy den Koning zouden verzoeken om door het byvoegen bepaaldelyk van deskundige Ryks grooten de ged. Commissie dat aanzien by te zetten, waardoor men een gunstig effect daarvan zon mogen verwachten.

Die Commissie sedert voortgang gehad hebbende, is haar rapport, mits de indispositie van den Administrateur, eerst voor weinige dagen ontvangen. Bezig zynde met de lecture van hetzelfde, moeten wy uitstellen UEd.H.Agtb. daarover te onderhouden, dog kunnen by dezen prealabel noteren, dat ons daaruit soowel als uit het door den Commandeur Engert en ged. Administrateur ons by secrete missive gecommuniceerde maar al te klaar is gebleken, in wat deerlyk verval de peepercultuur is geraakt, en welke onverantwoordelyke directie daaromtrent heeft plaats gevonden; en dat, hoezeer gen. Commandeur en Administrateur dat diepe verval getragt hebben toe te schryven, hetzy aan de misleiding van den Koning, hetzy aan het wangedrag der hoofden van de plantagiën, dan wel aan de nalatigheid der planters, even alsof deze slegte situatie eerst

heden of gisteren was ontdekt, egter maar al te veel blyken zyn voorgekomen (schoon zy dezelve door de voorm. extraordinaire Commissie hebben willen pallieren) dat de ware oorzaak te zoeken was in de zorgeloosheid, onverschilligheid en lafheid van den voorm. Engert, door niet in tyds te maken tegen alle verzuim, en den Koning met fermiteit tot zyn gehoudenis aan te manen en te verplichten. Waarom wy niet alleen nogmaals ons uysterste ongenoegen aan gez. Engert hebben betuigd, maar ook gedeclareerd dat, zoo hy ons met zyn verzoek om verlossing naar herwaarts niet was voorgekomen, wy hem egter niet langer in het bestier van Bantam zouden hebben kunnen laten continueren.

Wy hebben ons verder vooreerst over deze zaak niet uytgelaten; doch intusschen den aangekomen Commandeur Johs. Reynouts ¹ gerecommandeerd, om niet alleen het gemelde rapport te examineren, maar ook, dewyl alle tydverlies in deze nadeelig was en tot de herstelling geen oogenblik verzuimd moest worden, het verval der peepercultuur onder het oog van den Koning te brengen, en te verzoeken om immediaat mede van zyn kant de hand aan 't werk te slaan.

Van 's Konings achterstallen zyn door de peeper-leverantie succesive verevend zoowel de 12,000 Sp. Realen op de ryksschulden voor 1788, als zyne huishoudelyke schuld, tot rds. 42,928; en op het door ons te kennen gegeven vertrouwen, dat de bedienden voor de jaarlyksche afbetaling der eerstgen. zouden zorgen en dat ook de tweede nimmer weder zoo hoog zou loopen, hebben de bedienden ons onderrigt, dat 's Konings recognitie wegens de oude ryksschulden van zes tot zes maanden zou ingehouden worden, en dat dit reeds was geschied ult^o. September.

Door ontvangen particuliere narigten van Ceilon geïnformeerd zynde, dat de Engelschen voornemens waren van het Princen-eiland bezit te nemen, zoo hebben wy order gegeven tot het plaatsen aldaar van een Statenvlag, met een Koningsvlag er onder, ten bewyze van 's Compagnie's eigendom op hetzelfde ², mitsgaders den Commandeur Reynouts

¹ Reynouts was reeds tot 1779 Commandeur in Bantam geweest. Zie diens Memorie in Deel XI, blz. 373.

² Deze order werd gegeven bij een brief van Gouv. Gen. en Rade aan den Commandeur van Bantam, dd. 30 November 1789. Het duurde tot den volgenden

gelast ons op te geven, op welke eilanden in Straat Sunda mede ten dien einde merkteekenen zouden kunnen worden gesteld; waaraan hy ten deele reeds heeft voldaan by zyn brief van 5 dezer, door het opnoemen van nog twaalf eilanden. Wy hebben mitsdien de daarvoor noodige merkpalen in gereedheid laten brengen.

Met niet weinig outstichting door de Chinásche Supercarga's geïnformeerd geworden zynde van den smokkelhandel, die in 1788 door de schepen van vreemde natiën in straat Sunda, en dat wel onder Anjer, was gedreven, . . . hebben wy by onse rescriptie van 2 October expresselyk allen handel met vreemde natiën in de bogt van Anjer en elders onder het Bantamsche, als nooit bevooréns in gebruik of gepermitteerd geweest zynde, verboden ¹. . . .

Batavia. Wy besluiten dit hoofddeel, met ter kennis van UEd.H. Agtb. te brengen, dat wy, by overweging dat wy niet zonder reden bedugt moesten wezen, dat er somwylen administratiën door den eenen administrateur aan den anderen werden overgegeven, waarin die goederen niet gevonden werden die daarin volgens de boeken moesten zyn, en er veeltyds konkelaryen plaats hadden tusschen de afgaande en aankomende administrateurs, . . . ter onser sessie van heden hebben gearresteerd, dat by het doen der transporten van alle administratiën, de gecommiteerden die tot den opneem geëmployeerd zullen zyn, niet alleen de door hen deswegens over te geven rapporten voor den Raad van Justitie dezès Casteels zullen moeten beëedigen, maar daarby tevens zullen moeten bevestigen dat de goederen, by die transporten vermeld, in waren wezen zyn geweest, sonder dat daaromtrent eenige conventie zy gemaakt tusschen den afgaanden en aankomenden administrateur. . . .

Met opsigt tot de suiker-cultuur, in desen jare diverse dispositiën genomen hebbende, hebben wy de eer daaromtrent ter kennis van UEd.H. Agtb. te brengen:

dat wy den 1 Mei, in consideratie genomen hebbende dat in dit

zomer, eer de Statenvlag, met de vlag van den Sultan daaronder, op dat cyland was geplant, tot een teeken van 's Comp. eigendom." (*Bejnon aan Gouv. Gen. en Rade, 4 July 1790*).

¹ Nog in het jaar 1789 werd de smokkelhandel in straat Sunda op zulk eene groote schaal gedreven, dat zes en meer vaartuigen van Chinezen tegelyk de amfioen, te Pencoelen ingekocht, ter sluike invoerden op de kusten van Bantam.

jaar, boven de toen reeds naar Choromandel afgescheepte 184000 ponden en de voor Japan in gereedheid zynde 1,000,000 ₹ suiker nog zoude noodig zyn,

Voor Souratte	₹ 3,000,000
" Malabaar	1,000,000
" Nederland.	1,000,000
" Ceilon	300,000
" Japan	650,000
" de Indiásche generale benooidigheid . . .	250,000
	<hr/>
Of, te zamen	₹ 6,200,000

dan wel 15,500 kanassers van 400 ₹ ieder, hebben besloten, met de suikermolenaars te contracteren om die leverantie op bepaalde tyden te doen; terwyl wy te dien dage den Capt. en Luit. der Chinesen gelast hebben, de respective houders der molens tot de leverantie der quantiteiten op den bepaalden tyd te verplichten, volgens eene daarop te maken schikking en verdeling, en tevens gequalificeerd om, ingeval deze of gene houder der molens nalatig mogt blyven aan zyne verplichting te voldoen, alsdan alle andere leverantie die dezelve van suiker zoude willen doen, te stremmen.

Waarenboven wy de leveranciers hebben geïnformeerd, dat de prys der suiker alsnog bepaald blyft op Rds. $5\frac{1}{2}$ eerste soort en Rds. $4\frac{1}{2}$ tweede soort, de eene helft te betalen met contanten en de andere helft met papier van crediet zonder opgeld De leverantie van dat product egter, ongeacht alle moeite, niet dan langzaam voortgaande, hebben wy, wyl het te vreesen was dat deze nuttige culture verder, by gebrek aan contanten, in verval zoude geraken, den 20 July besloten, de suiker welke successive aan de Comp. geleverd wierd, geheel in contante specie te laten betalen.

Verscheidene pachters van 's Comp. middelen hebben ons, uit hoofde van het generaal verval van den handel en den geldeloozen tyd, verzocht om eenige kwyttschelding van hunne verschuldigde pachtpenningen. Wy hebben deze requesten, zooals sedert eenige jaren heeft plaats gehad, gesteld in handen van den baljuw dezer stede Alvorens wy overgaan ter bedeeeling van den uitslag der voorn. aan den baljuw opgedragen commissie, moeten wy

ter kennis van UEd. H.Agtb. brengen dat, hoezeer wy ons hadden mogen vleyen dat door den vrede dien men nu sedert eenigen tyd gehad heeft, de algemeene en particuliere welvaart mede hier ter plaatse tot haar vorigen bloei gebragt zou hebben kunnen worden, egter de naweeën van den jongsten oorlog met de kroon van Engeland zig nog zoozeer doen gevoelen, dat alle takken van handel by aanhoudendheid als treuren; waartoe inzonderheid de papieren van crediet, die men uit gebrek aan contanten verplicht is geweest in te voeren, en nog buiten staat is in te wisselen, mitsgaders de geheerscht hebbende en nog subsisterende onlusten met sommige inlandsche Natiën mede niet weinig toebrengen

Ofschoon nu het bedrag van de pachten voor dit jaar 1789 nog zoo aanzienlyk is als in vorige jaren vóór den jongsten oorlog, en hooger dan men by eene enkele vergelyking van deze ongelukkige tegens de vorige florissante tyden zich zou kunnen voorstellen. . . . is het egter maar al te zeker, dat zulks meer moet worden toegeschreven aan de weinige gelegenheid die er is om op eene andere wyze eene broodwinning te vinden, en de noodzakelykheid om zich met een gering inkomst te moeten vergenoegen en dikwyls zyn geheele welwezen te wagen om voor zich en de zynen een bestaan te zoeken, dan wel aan den bloei dezer hoofdplaatse; want de onderzinding doet niet dan te duidelyk zien, dat zoo de algemeene als de particuliere welvaart alhier, in stede van toetenemen, dagelyks zichtbaar afneemt, en zonder eene aanmerkelyke opbeuring wel ras onherstelbaar zal worden.

Wy hebben den 1 September den gen. Domis ontslagen als Visitateur Generaal der Indische Negotieboeken. Wyders in zyne plaats tot Visitateur Generaal benoemd zynde Coenraad Martin Neun, is door dezen ingediend een bericht waarby dezelve heeft aangetoond, dat by de overgave van het comptoir der Generale Visite, gebleken was niet alleen eene aanzienlyke verachtering van 91 (een en negentig) boekjaren van onopgemaakte bevindingen op de negotieboeken van de buiten-gouvernementen, maar ook van andere requisiten van onderzoek waaraan niet was beantwoord.

Ten besluite van dit generaal verslag, noteren wy, dat ingevolge UEd. H. A. secrete missive van 15 December a. p., alle de Dienaren ter dezer hoofdplaatse, op dewelke zulks relatie kon hebben, in

onze Vergadering zyn ontboden, en aan dezelve door onzen Secretaris van Overstraaten is voorgelezen het daartoe beraamd formulier van waarschuwing en vermaning, waarby hun op het ernstigste hun pligt is voor oogen gesteld, en onze verwachting dat zy als eerlievende dienaren al het hunne zouden toebrengen om de Maatschappy uit het verval waarin zy geraakt was te redden en voor haar ondergang te behoeden; terwyl wy denzelfden dag besloten hebben copie van dat formulier naar de resp. comptoiren te zenden, ter aantooning hoedanig wy daaromtrent hadden behandeld.

Waarmede enz.

XXVIII. Akte van verband van kapt. Bocton, wegens de nederzetting van Mandarezen op de Zuidkust van Java.

Wy ondergeteekenden, Capitain Bouton en verdere hoofden van Mandharen, allen thans op 's Compagnie's Regentschap Poeger present, verbinden ons op den eed, naar onse wyze te presteren, dat wy, op het door ons zelfs gedane voorstel en verzoek aan de Nederl. O. I. Comp., aannemen om met onse hier aan handen zynde vaartuigen en manschappen, de roovers, dewelke zig aan de zuidkant van Java al sedert verscheidene jaren, op eigene autoriteit, aan en op de voorgronden van het gebergte op daartoe bequame plaatsen hebben neêrgeset, ter berooving van de vogelnestjes uyt de goa's en klippen, te attaqueren en te verdryven; mits daarvoor de vryheid van de Compagnie verkrygende om ons, onder de subordinatie en het gezag van ged. Comp., op gezegde voorgronden van het gebergte onder het Wester-Balemboang's district te mogen nederzetten en etablissieren, als getrouwe ingeseetenen van de Ed, Maatschappy, met heilige be-

lofte aan onsen kant, dat ons getal welke zig aldaar zullen nederzetten, niet zullen surpasseren de 200 koppen.

Voorts, dat wy van de vryheid, welke ons door de goedheid van de Compagnie is toegestaan, op geenerlei wyze misbruik zullen maken, en alleen ons verblyf sullen houden op het oostelyke Wedie Alit, tot nader goedvinden van de Comp.

Dat wy nooit tragten sullen op het territoir van Souracarta of Djococarta, dan wel al sulke landen die onder de directie van de Javase Vorsten gehooren, te verschynen, 'tsy direct of indirect, maar ons alleen op te houden op die plaatsen, waartoe wy de noodige vryheid erlangen.

Dat wy ten allen tyde het aan den Zuidkant van Java gelegen Regentschap Poeger en alle negoryen daaromstreeks als van Lamadjang en andere, daaronder sorterende, met derselver Comp. ingeseetenen ongemolesteert sullen laten, en in geen en deele buiten speciale ordre van de Compagnie met hunne zaken bemoeien; zooals wy ook alle Comp. of Nederlandsche schepen en vaartuigen, welke van tyd tot tyd aan den Zuidkant van Java mogten verschynen, 'tsy deselve gesonden worden dan wel door zeenooden of andere toevallen aan Java's zuidkant opdagende, niet alleen ongestoord zullen laten, maar aan deselve ook sooveel hulp en gerieflykheden toebrenghen als in ons vermogen zyn zal.

Dat wy met vreemde Natiën, 'tsy Europeese als andere hoegenaamd, geene correspondentie sullen houden nog eenige verstandhouding hebben, buiten voorkennis en permissie van de Ed. O. I. Maatschappy.

Dat wy in alle opzigten 's Comp. voordeelen en belangens sullen behartigen, en mitsdien ook van de vogelnestjes, welke van tyd tot tyd door ons ingesameld worden, een secker gedeelte aan de Compagnie voor niet sullen afstaan, en het overige voor betaling, tegen sekere daarop te stellen prys.

Dat ik, Captain Bouton, of degeen die in 't vervolg als hoofd van ons door de Comp. sal worden aangesteld, jaarlyks eens op Sourabaya verschynen sal, om by den Gesaghebber over Java's Oosthoek te vertoonen en 's Comp. orders te vragen.

Voorts verbinden wy ons by deesen tot het aangaan van al sulke verdere billyke conditiën, als ten nutte van de Comp. strekken kunnen; en ten blyke dat wy van voornemen syn alles waartoe wy ons by

deese verbinden heilig en getrouw na te komen, sonder eenige afwyking, hebben wy deese op onse wyze beëdigd en geteekend.

Aldus gedaan, enz. te Poeger, den 19 January 1790.

(w. get.) Capt. Bouton.

In kennisse van my,
(w. get.) A. van Ryck.

XXIX. De Gouverneur-Generaal en Rade van Indie
aan den Gouverneur van Java.

Batavia, den 6 July 1790.

Erentfeste, enz.

Op het door UEd. gedaan versoek om onse ordre, of UEd. den Pangerang Mangcoe Ngoro zoude communiceren onse aanschryving omtrent zyne pretensie op het Mattaramsche Ryk, rigten wy dezen in om UEd. te informeren dat, dewyl UEd. op verre na niet aan handen heeft de magt, die noodig is om aan die communicatie de noodige klem by te zetten, wy best gedacht hebben aan UEd. over te laten, om daartoe soodanigen tyd uit te kiezen als UEd. na de omstandigheden meest geraden zal oordeelen, hetzy ten eerste, hetzy na eenig tydsverloop; dan, in beide gevallen verwachten wy dat zulks zal geschieden met de noodige ernst, om Hem eens voor al te doen gevoelen, dat Hy nimmer eenige hoop of vooruitzigt overhoude omtrent deze ongehoorde pretensie, op verbeurte van 's Comp. vriendschap en protexie, zoo dezelve zich hiertegen eenigsints tragt te opposeren.

Intusschen vermeenen wy ook dat UEd. ter selver tyd aan den Keizer behoort kennis te geven van deze behandeling omtrent Pangerang Mangcoe Ngoro, en dien vorst voor te houden onse verwagting dat Z.H. Mangcoe Ngoro, als zyn onderdaan, zal verpligten tot obediëntie aan onse orders, en by eenige oppositie denzelven zal noodzaken om van alle feitelyke middelen af te zien.

Dan, dewyl uit deze schikking somtyds zoude kunnen worden afgeleid, alsof de Compagnie hiermede eenigsints afgang van haar oog-

merk, om in de wederzydsche differenten neutraal te blyven, . . . en men buitendien niet kan voorzien tot welke uitersten Mangcoe Nogoro zoude kunnen overgaan, dunkt ons raadzaam te zyn, om ten opsigte van dat voornemen alvorens met den Sultan communicatief te gaan, en met Z.H. te overleggen de middelen, die soudien dienen te worden aangewend indien meergen. Pangerang onverhoopt tot geweldadige stappen overging; wyl anders de Comp. in dien gevalle, en terwyl men op den Keizer geen staat kan maken, ligtelyk de eerste aanstoot van deszelfs doldriftige ondernemingen sonde moeten ondergaan, te meer, de onverschillige wyze waarop Mangcoe Nogoro verklaard heeft ons antwoord ten voor- of nadeele te zullen afwagten, en de ongepaste wyze waarop hy dit stuk behandeld heeft niet onduidelyk te kennen geven, dat Hy, hoe de uitslag ook zoude mogen zyn, by zich een gedeclareerd project geformeerd heeft, en 'tzelve in de presente onzekere en wankelende gesteldheid van Java zal tragten uit te voeren, dewyl er mogelyk nimmer eene betere occasie zal voorkomen.

Wy qualificeeren UEd. dus by deeze daartoe, terwyl UEd. die gelegenheid nader soude kunnen waarnemen, om informatie van den Sultan te erlangen van deszelfs magt en vermogen, mitsgaders wapenen en ammunitie, om te weten waarop men des noods staat kan maken.

Wy approberen intusschen volkomen alle uwe tot hiertoe gedane verrigtingen, doch kunnen tevens niet voorby om UEd. nader te recommanderen, om door alle mogelyke middelen en pogingen de wederzydsche animositeit en verbittering tusschen de vorsten tot bedaren te brengen, ten minste alles te betragten waardoor de rust en vrede geconserveerd blyve.

Terwyl wy UEd. verder qualificeeren, om des noods de 50 militairen die met het ingehuurde schip Dordrecht voor Malacca gezonden zyn, aan te houden, indien de militairen die van Macasser en Banda terug verwacht worden, niet in tyds mogten aankomen.

Dewyl, enz.

XXX. De Gouverneur van Java aan Gouvern. Gen. en Rade
van Indie.

Samarang, den 4 September 1790.

HoogEd. enz.

Terwyl ik my bezig hield om van de gebeurtenissen die er sedert myn vorigen in de bovenlanden zyn voorgevallen en van myne ver- rigtingen dienaangaande een behoorlyk verslag in te rigten, hetwelk ik my voorstelde dat nu des te volkomener zou kunnen zyn, daar de geprojecteerde brief over de pretensiën van den Pangerang Mangcoe Nogoro, gesterkt met een bevelschrift van den Keizer, seedert over- gegeven, en door dien Prins beantwoord is sonder eenige nadeelige gevolgen gehad te hebben, en van dat alles aan den Sultan ouverture gegeven is, soo tot zyne geruststelling als om dien vorst verder te overtuigen van 's Compagnie's trouwhartige vriendschap en sorge voor de belangens van syn Huys, waardoor ik my nu vleide dat de zaken ten minste vooreerst tot een goed einde gebragt, en de rust wel geconserveerd soude blyven, tot aan het tydstip dat de Djoe- josche troon soude komen te vaceren, zie ik tot myn leedwesen die genoegelyke onderstelling in eens veydeld door eene geweldige agressie van het Djocjosche hof, soowel tegen den Keizer, als tegen den Pangerang Mangcoe Negoro, die de wigtigste gevolgen voorspelt.

Ik haast my UH.Ed. hiervan pligtschuldig kennis te geven, en versoeke cerbidig verlot om dit speedshalve te mogen doen door aanbieding van de berigten welke ik deswegens heb ontvangen ¹, en van de orders die ik noodig heb geacht dienaangaande te stellen, om van den Sultan te requireren een onverwyld redres en voldoende

1 Volgens de berigten van de Residenten te Soeracarta van den 2e, waren *ver- scheidene Solosche negoryen door Djocjo's volk aangedaan en geruineert*, en waren *'s Pangerang Mangcoe Nogoro's dessa's Malian, Koegap, Gargol en Wedie mede door des Sultans volkeren aangevallen en geplunderd, en 30 menschen weggevoerd, zynde, volgens verhaal, de Djocjo's Pangerang Anom by dese gevallen tegenwoordig geweest*

Van IJsseldyk meldde, van zyn kant, uit Djocjocarta, dat de Sultan gebelgd was over de gedragingen van Mangcoe Nagara: *als daar is, syn heulen met Wongso Diepo, het allooopen van eene Sultan's negory in het Zuydergebergte en het uytplun- deren van een Djocjo'sen Tolpoort; te meer, daar men op Solo heeft kunnen goed- vinden dit gedocute sonder ondersoek te laten.*

satisfactie, ouder voorhouding van 's Comp. hoogste misnoegen, mitsgaders om soolang immer mogelyk den Keizer en den Pangerang Mangcoe Ngoro terug te houden van het nemen van represailles. . . .

Met een enkel woord zal ik hier alleen aanhalen, dat de Keizer, hoewel hy omtrent het naams-geschil onverzettelyk blyft, en op myn laatsten daarover handelenden brief niet anders geantwoord heeft dan dat hy by zyne vorige verklaring bleef volharden, zig direct zeer bereidwillig heeft betoond om den Pangerang Mangcoe Ngoro tot gehoorsaamheid te verplichten, met toezegging van allen mogelyken bystand in cas van oppositie. Voorts, dat Pangerang Mangcoe Ngoro ook aangenomen heeft zig naar 's Comp. begeerte te gedragen; ofschoon zyn schriftelyk antwoord, niet alleen aan my, maar ook aan den Keizer, zoodanig is dat men tegen hem niet te veel op hoede soude kunnen syn.

Maar, vermits de Sultan tegenwoordig den Keizer en den Pangerang tegelyk aanvalt, den eerstgemelden omdat de naam van Mangcoeboemi niet wordt ingetrokken, en den laatsten wegens zyne gemaakte pretensie op den Djoejoschen troon, en men hem voor de oorsaak houd van de invasie eener Djoejo'se negory en het spoliëren van eenige tolpoorten (waarover de Sultan heeft goedgevonden zig niet te beklagen, wyl er alsdan onderzoek gedaan en satisfactie soude kunnen beoogd worden), soo heeft men met grond te voorsien dat de Keizer en Mangcoe Ngoro zig zullen vereenigen, en zig niet alleen zullen verzetten tegen de magt van den Sultan, maar ook represaille zullen nemen van de geweldpleging in hune negoryen door het volk van den Sultan bedreven, waartoe insonderheid de Pangerang Mangcoe Ngoro seer begeerig is.

Na hetgeen er van des Sultans zyde, in weerwil van zooveel vriendelyke vermaningen, tans gebeurt, kan ik my niet voorstellen dat er iets goeds zal volgen op den gedanen eisch tot herstel en satisfactie, en houde ik het dus tans voor eene genoegsaam onmogelyke zaak, dat de rust en vrede van Java tusschen sulke tegen elkander verbitterde gemoederen sal kunnen geconserveerd blyven.

Het is daarom, dat ik my verplicht vind by deese aan UH.Ed. te versoeken om nadere positive bevelen:

1°. of de Compagnie met de wapenen party behoort te kiezen,

als er na dese agressie van den Sultan en het weigeren van herstel en satisfactie, meerder vyandelykheden gepleegd worden; dan wel

20. of de Comp., als een vredebreuk onvermydelyk is geworden, de strydende partyen vooreerst behoort te laten geworden, sonder daarin deel te nemen, latende ieder syne eigen vermogens beproeven.

Ik ben soo vry voor myn gevoelen hierby te voegen, dat het laatste my voorkomt verre verkiesbaar te wesen boven het eerste, wyl ik tegenwoordig niet soude weten hoedanig de Compagnie van hare magt het beste gebruik soude maken, vooral niet wyl het toch schynt, dat eene noodlottige confluentie van omstandigheden ook voor Java een nieuw tydperk van gebeurtenissen staat te openen, hetwelk door alle aangewende pogingen niet kan worden geëviteerd, en men zig gelukkig zal mogen achten wanneer dese schok, die nu onvermydelyk schynt, zal contribuieren om de hooggaande denkbeelden, die de twistende partyen tans van hunne vermogens hebben, wat te doen verminderen, als wanneer men ook de vriendschap van de Compagnie op wat hooger prys zal stellen als tegenwoordig geschiedt.

Om de zaak het best meester te zyn, en de uitkomsten zoodanig te bestieren dat dezelve het minst schadelyk worden, is het noodig hier, d. i. soowel aan de Iloven, alwaar de besettingen met 200 man zyn versterkt, als te Samarang, en over 't geheel in Comp. districten aan de stranden, eene zooveel immer mogelyk respectable magt aan handen te hebben, om 's Comp. terreitoeir te doen ontsien, en de onlusten sooveel mogelyk van haar grondgebied verwyderd te houden

PS. Soo als ik dese soude sluiten, ontvang ik nader schryvens van Djoejocarta, waaruyt UH.Ed. nader zal komen te blyken op welk eene hoogst violente wyze de Sultan en zyn zoon de Kroonprins tans ageren, en wat hunne bedoelingen syn, nl. eene volstreckte vernedering en des mogelyk verbanning van den Pangerang Mangeoc Ngoro en syne kinderen ¹, eene zaak niet alleen volstreckt strydig met 's Comp. belang en de veiligheid harer opperheerschappy, maar

1 Door den Rijksbestuurder van den Sultan was aan den Resident te Djoejocarta eene Memorie overhandigd van acht punten ten laste van Mangeoc Nagara, op grond waarvan de Sultan last gegeven had om diens landen te doen aanvallen en verwoesten.

ook geheel onuitvoerlyk, wyl de kinderen van Mangcoë Nogoro genoegzaam alle door huwelyk aan den Keizer vermaagschapt zyn.

By my is nu wel in aanmerking gekomen, of het ook van eenig nut soude kunnen zyn indien ik my in persoon naar de beide Hoven begaf, in hoop eenig middel te vinden om de nu te dugten gevolgen te voorkomen. Maar vermits de Sultan eene volstreckte verdelging van Mangcoë Nogoro schynt te begeeren, om over dien bitteren vyand eindelyk nog vóór syn dood te triumpheren, en het misnoegen op den Keizer tans ook daaruyt voorkomt dat men meent dat die vorst zig door gem. Prins laat opstoken, zoo komt het my voor, dat ik met myne tegenwoordigheid daar even soo weinig soude uitrigten, als met al myn schryven tot hiertoe is geschied, soo by den Keizer om den naam van Mangcoëboemi in te trekken, als by den Sultan om zig nopens de zekerheid der troonssuccessie op 's Comp. bescherming te verlaten; bysonder ook daar de Sultan zig gewis met Mangcoë Nogoro niet zoude laten bevredigen, wyl het voornamelyk op den ondergang van dien Prins schynt toegelegd te zyn.

Daar egter de zaken hand over hand van sulk een uitzigtelyken aanschouw worden, en de Sultan, door zyne verderfelyke idées weggesleept, van de eene stap tot de andere sal komen, soo vrees ik niet sonder grond, dat die dwase vorst en syn even soo qualyk beraden zoon eerlang sullen ondervinden wat het zy, den welmeenenden raad en vriendschap van de Compagnie soo trots versmaad te hebben.

De eenigste orders, die ik voor het tegenwoordige zie dat er nog te stellen zyn, bestaan alleen hierin, om den opperhoofden aan de beide Hoven te gelasten van volstrekt alle hulp en bystand te weigeren, als die gevraagd wordt, geen deel in de voorvallende vyandelykheden te nemen, dog 's Compagnie's sterkten na vereisch van zaken te beveiligen en beschermen, dus ook af te keeren het geweld dat aan deselve mogt gepleegd worden, om alsoo aftewagten welk een keer de saken sullen nemen.

Dewyl dan de zaken aan alle kanten met sooveel swarigheden verseld syn, en men, Mangcoë Nogoro blyvende beschermen, gelyk het belang van de Compagnie volstrekt vordert, veelligt gedugte gevolgen van den Sultan te vreesen heeft, waardoor zelfs de heilsame Ryks-splitsing in gevaar soude kunnen geraken, en wanneer

men integendeel soude willen toelaten dat Mangcoë Nogoro het slagtoffer wierd van des Sultans woedende verbittering, men gewis niet alleen dien Prins maar ook den Keizer, aan wien hy soo na vermaagschapt is, zig tot vyand soude maken, hetwelk even soo gevaarlyk soude syn, soo is myn eerbiedig versoek nogmaals om op alles H.D. bepaalde orders te mogen erlangen.

(was get.) J. Greeve.

XXXI. Verslag van den Commissaris voor de Zaken van den Inlander, H. J. Guitard, over den staat der cultures in de Bataviasche Bovenlanden.

Hoog Edele Groot Achtbare, enz.

De ondergeteekende, Gecommitteerde tot en over de zaaken van den Inlander, heeft by deese d'eere Uw Hoog Edelhedens nedrig aan te bieden een detail van zyne bevinding gedurende zyne reise door een gedeelte der bovenlanden, zooals hy op het dientweegen door hem gedaan humbel verzoek, van Uw Hoog Edelhedens by extract notul van den 23 July jongstleeden daartoe is gequalificeerd geworden; en om hierin eenige ordre te houden, zal hy in zyn verhaal volgen de tour, zooals die door hem gedaan is.

Van het zoo kostelyk regentschap Crauwang, werwaards de nederige teekenaar direct van hier is vertrokken, is hy tot zyn leedweesen niet in staat eenig voordeelig nog aangenaam rapport te doen. Dit landschap is door zyne schoone situatie, aan de zee ten noorden, en ten zuiden aan het gebergte, het beste en voordeeligste van alle regentschappen voor dies bestierder, indien hy er het regte gebruik van weet en wil maaken; de houtbosschen en visscheryen geeven den Regent schoone inkomsten, die hy met zeer weinig mocite kan verdubbelen, indien hy (Adepatti Singa Sari Penata Joeda) niet gebukt en bevreesd was voor zyn vader, de tweede van zyn regentschap, of den Aria Soeria Di. Deese oude man, inhalig, ja ten hoogsten van een gierigen aard, gedreeven door een verkeerd eigenbelang, en in een begrip dat de colly en andere culturen maar een bezwaar

voor de regenten is, geeft veele schoone woorden wanneer men hem dientweegen aanspreekt, dog voert inderdaad niets uit, doet verkeerde opgaven van het volk, verbergt dezelve altoos voor den Europeese opzigter, ja poogt zelve onder de hand de beveelen, die aan de hoofden der tjoetaks uit naam van den ondergeteekende door den gemelden opzigter worden gegeven, te contramandeeren. Om zyne schraapzugt geheel te voldoen, en daarinne door niemand te keer gegaan te worden, heeft hy zyn zoon van alles onkundig gelaten en volstrekt buiten eenig gezag gehouden; terwyl deese een jongeling was, toen hy tot Regent wierd aangesteld, is de gemelde Aria tweede gebleven in dat regentschap, en hy heeft zig het volkomen bestier daarvan toegeeeigend, niettegenstaande men hem met dat vooruitzigt in het regentschap had laten continueeren, om gemelde Adepatti wegens zyne jonkheid te gemoed te koomen, en hem in staat te stellen binnen kort zelve de directie over de hem aanbetrouwde landen te kunnen voeren. De eerbied die de kinders by den inlander hebben voor hunne ouders, belet hem Adepatti zig teegens de handelingen van zynen vader te verzetten, die hem zoo-verre onder den duim houdt, dat hy zig met een gering inkomen door den Aria hem 's maandelyks toegeschikt moet vergenoegen.

Dit, Hoog Edele Heeren, is wel een voornaame oorsaak van den slegten staat van dit zoo schoon land en de weinige vorderingen in de culture, schoon men aan het gebergte by Goenong Parrang en in het landschap Wanneassa zeer goede gronden heeft tot de coffyteeld; en het laatstgemelde district behoeft daarin Tjanjoer zelfs niets toe te geeven, hoewel het tegendeel van dien door de Regenten altoos is opgegeeven, om maar niet genoodsaakt te worden aan hunne verplichtingen te voldoen.

Een tweede oorsaak van den zoo geringen toeneem der culturen en de bedroefde kwynende staat der plantagien is te zoeken by de mindere hoofden der elf tjoetaks off districten, waarin Crauwang (buiten de verhuurde en aan de zee gelegen landen) verdeeld word.

Het landschap Wanneassa, waarvan thans hoofd is een Anga Casoema; deese tjoetaks zyn sommige zeer uitgestrekt en andere weeder klein, en hebben maar twee à drie campongs; derzelver hoofden worden direct door den Adepatti aangesteld en meestendeel uit zyn naaste bloedverwanten verkoosen, waarop juist niets te zeggen zoude

vallen, zoo zy de vereyste bekwaamheden maar bezaten, om hunne districten in eene goede ordre te houden en wel te bestieren, dan de legenswoordige Aria heeft kunnen goedvinden, om volgens zyne staatkunde zyne handelingen te bedekken en geheim te houden, tot hoofden te benoemen kinderen van 12 en 13 jaaren en voorts zeer onkundige menschen, over wien hy volmaakt den meester kan spelen. De ondergeteekende liet dezelve op Crauwang by den anderen koomen, hoorde hun ieder apart en hield hun hunne pligten voor, op de geringste vraagen wisten zy byna niets of zeer verkeerdelyk te antwoorden; en om Uw Hoog Edelens maar een enkeld staaltje te geeven van de verregaande onkunde dier hoofden, die alleen door gunst de grootste tjoetaks onder zig hebben, stelt de ondergeteekende hier maar een antwoord ter needer dat hem gegeven wierd door den Ingabay van Ji Jaway, Wiera Mangala, op de vraag hoeveel ponds gewigt hy van den gemeene man de picol coffy ontving, die op Crauwang teegen 48 ƒ moest worden geleverd, te weeten, dat hy de picol teegen niet meer dan 100 ƒ ontving; en hy bleef daar fort en ferm op staan, hoezeer hem de onmogelykheid en zyn eige schade daarvan wierd gedemonstreerd. Deese jongelingen, die van geene ordres begrip hebben, veel minder dezelve weeten te executeeren, en trots op hunne aanverwantschap aan den hoofdregent zyn, ontzien niets om hunne lusten te voldoen, waartoe de gemeene man alles moet contribueeren, als tot hunne jagtpartyen, visseryen etc., zoodat het geen wonder is dat deese moedeloose, gedrukte en niet tot hunne pligten aangezet worden rampzalige ingezeetenen zig weynig of niet met hunne plantagien bemoeyen, dat zy dezelve aan de natuur overlaten, en voor niets anders dan voor hun sober levensonderhoud zorgen, hetwelk in het bebouwen hunner rystvelden bestaat. De ondergeteekende heeft aan den Adepatti geordonneert, om de drie slegtste en onkundigste hoofden, als die van Benkok, Ji Jaway en Bodjong van hunne posten af te zetten, en daartoe weder bejaardere en meer ondervinding hebbende lieden aan te stellen, en dit heeft ook direct effect gesorteerd, met toesogging egter aan de gedemoveerde, van in der tyd weder een tjoetak by vacature te zullen kunnen obtineeren, als zy tot dies bekleeding de competente jaaren zullen hebben erlangd en zy zig de noodwendige bekwaamheden daartoe zullen hebben eigen gemaakt.

Een derde, en wel de voornaamste, zoo niet de eenigste reeden van den traagen en niet noemenswaardigen voortgang der culture in dit regentschap is de slegte betaaling der geleverd wordende producten; de schraapzugt laat dog geene middelen onbezogt om zigzelve te voldoen, in steede van geld werden de hoofden der tjoetaks door den Aria (want de Adepatti krygt nimmer het geld, dat hem tot vooruytverstreking gezonden wierd, in handen) voor meer dan drie vierde gedeelte der producten met goederen betaald, als met amfoen, kleedjes, gamber en meer andere, tgeen zy mindere hoofden dan wel verplicht zyn den gemeenen man weeder op te dringen, om daar mede niet te blyven zitten, teegens nog veel hooger pryzen, daar deese dan nog wel met het gewigt daarenboven ten sterksten werden gekneveld.

Uyt het bovengeciteerde kunnen U Hoog Edelens klaarlyk beöogen dat er van de plantagien in dit regentschap nog zeer weinig goeds te zeggen valt, en dat de vorderingen daaromtrent niet noemenswaardig zyn; de successive door den regent opgegevene nieuwe aanplantingen van coffyboomen zyn, daar ze inderdaad geschied zyn, op zulk een slegte wyze gecultiveerd, dat er meer dan drie vierde gedeelte der jonge boomtjes zyn uitgegaan, door de verkeerde behandeling en verwaarloosing der thuynen, zynde de grond in steede van voor de aanplanting wel deegelyk te zyn doorgeploegd en van alle onkruid gezuiverd, maar enkel van de bovenste schors wat ontbloot, en de jonge boomen zonder aarde om de wortels daar in gepoot, tgeen in zeer vette losse zwarte aarde wel slaagt, maar niet in roode kleygrond. Door dit middel is telkens de opzigter ook bedrogen, die by het doen van zyn tour in de reegen mousson, wanneer de aanplantingen geschieden, een schoone tuin en het getal der jonge boomen ziende, zig daarmee heeft te vreedten gehouden, in gedagten dat er aan de orders voldaan wierd; wanneer de opzigter vertrokken was, liet de gemeene man, die niet door zyn hoofd aangemoedigd wierd maar wel van zyn werk afgehouden, en geen vooruitzicht zag van een reedelyke betaling voor zynen arbeid te krygen, de tuinen leggen zoo als zy waren, te meer daar op schraale gronden de tuinen in de eerste drie à vier jaaren geen voordeel geeven, waardoor dan wel schielyk de zoo schadelyke allang-allang de overhand nam, en de jonge plantjes, die buiten des niet zeer wilden

tieren, ten eenemaale uitgedoofd wierden; de buffels en draagbeesten drongen dan ook schielijk door de nieuwe en zwakgemaakte paggers en vertraden alles, de wilde zwynen vroetende de aarde om, dus dat binnen eenige maanden van zulk een nieuwe aanplanting weinig of niets meer te zien was.

De tuinen die ik op myn weg ontmoet heb, zyn meest oude, dezelve waaren pas schoon gemaakt en van nieuwe paggers voorzien, zoodat daaromtrent niets te zeggen valt; dan daar ik voor een goed gedeelte deese weg in het jaar 1783 meede ben gepasseerd, en nu soupçonnerde dat dezelve verlegt was, informeerde ik my dientweegen. De Aria ontschuldigde zich hierover, met te zeggen dat zulks geschied was om de route gemakkelijker te maaken, doordien deese nieuwgemaakte weg veel beeter was dan de oude, dog na eenige onderzoek ontdekte ik het geheim, dat dit alleen bewerkstelligd was om zoo weinig thuynen als het mogelyk was onder het oog te brengen en dezelve te verbergen, en ik heb my dus verpligt gevonden op alle halteplaatsen van de groote weg af te wyken, dan eens te paard en dan eens te voet, namate dat de weegen moeyelyk waren, om de thuynen die van de weg af waaren te bezigtigen, die ik dan ook bevonden heb dat meest bestonden uit zeer oude en verwaarloosde tuinen en uit weinige nieuw aangeplante, welke laatste zoodanig waaren als dezelve hierboven beschreven zyn.

En om Uw Hoog Edelens maar int kort met een opslag van het oog te doen zien hoe slecht het met Crauwang omtrent de coffycultuur gelegen, en hoe weinig er voldaan is aan de zcedert a°. 1784 gegeve orders tot aanplanting van 200 à 250 boomen per man ieder jaar ¹, heeft de ondergeteekende hierby gevoegd deese aantooning van de aan hem gedane opgave der huishoudens en boomen, die aldaar gevonden worden, als:

Huishoudens.	Oude en slegte boomen.	Nieuw aangeplante vrugt- dragende boomen.
2000	200,000	400,000

of te zaamen 600,000 boomen, dat nog maar 300 boomen per man uitmaakt, en na een geringe berekening van 2½ picols coffy, die men

1 Vg. blz. 163,4.

van iedere 1000 boomen kan inzamelen, zou Crauwang dan nog alleen voor zyn regentschap daarvan moeten leveren 1500 picols coffyboonen, daar dezelve in dit jaar voorzeeker niet meerder leveren zal dan 900 picols, als 700 voor zyn regentschap en 200 voor het land Wanneassa; en de ondergeteekende durft Uw Hoog Edelens wel gerust verzeekeren, dat er van die 700 picols nog door den Aria wel 200 worden opgekogt, als van Sagareran, de zoogenoemde smokkelcoffy van Tjicauw en van eenige particuliere landeryen, 'tgeen altoos by kleine partyen geschied en niet faciel te beletten is, dus dat deeze gedane opgave nog zeer verre is van accuraat of met de waarheid overeenkomende te zyn.

Omtrent de peeper is het niet veel beeter gelegen; de ranken daarvan groeyen in de coffytuinen, en dit jaar zal ook niet veel meer geleverd worden dan het voorgaande, door de lang aangehouden hebbende reegens in dit voorjaar en de daarop gevolgde zwaare hitte zyn de vrugten der boomen meest afgevallen en verrot.

De capas groeit meest in het wild, zoodat daarover zeer weinig te zeggen valt, als dat het zeer bezwaarlyk zal vallen om den inlander tot een spinsel te animeeren, dat fyner is als het reets geleverde, wyl zy daarvoor van den Regent geene betaaling erlangen, en dit van ouds hier eene ingesloopene costume is.

Van de indigo, schoon van de tom geen reguliere plantagien zyn, zal dit jaar van Crauwang wel iets meerder geleverd worden, en de ondergeteekende heeft den regent gelast, om de deugdzaamheid en het fatsoen der koekjes, zooals dezelve door de Heeren Majores gequireerd is, naauwkeurig te observeeren.

Over het een en ander heeft de ondergeteekende den Adepatti van Crauwang op het ernstigste onderhouden, en hem voor oogen gesteld wat hy te dugten had, indien door hem niet met allen spoed en een verdubbelden iever alle middelen in het werk gesteld wierden, die maar eenigsints tot vermeerdering en verbetering der cultures en voornamelyk van de coffy konden dienen, dat het lot 'twelk traage en luye regenten trof, hem door het voorbeeld van den gedemoveerden Adepatti van Sumadang nog te versch in het geheugen moest liggen, om niet van alle knevelaryen te worden afgeschrikt, en dat hem niet alleen zulks, maar ook de hoogste ongenade Uwer Hoog Edelens te wagten stond. De gemelde Adepatti van Crauwang gaf daarop zyn

innigste leedweesen te kennen, en betuigde cindelyk zeer te twyfelden of hy immer de zaaken in goede ordre zoude kunnen krygen, zoolang zyn vader daar tweede regent was en bleef, wyl de eerbied, dien hy zyne ouderen verschuldigd was, hem verbood sterke middelen in het werk te stellen, om de teugels van zyn bestier zoodanig weder in handen te neemen dat hy volstrekt in alles meester was, en het is daarom ook dat de ondergeteekende Uwe Hoog Edelens in alle ootmoedigheid suppliceert, om den voorm. Aria Soeria Di by het aanstaande nieuwe jaar van zynen post te demitteeren, en hem hier aan te houden dan wel naar elders te verzenden. Dit uitstel om hem nog zoolange in zyn post te laten continueeren moet de ondergeteekende wel als een precautie gebruiken, wyl hy Aria anderzints in staat zoude zyn om alles wat maar los en vast is, van zyn regentschap meede te neemen, en zyn zoon den Adepatti in de uiterste armoede te laten zitten, daar hy met het nieuwe jaar volgens gewoonte opkoomende, daar geene gedagten op zal hebben, en zulks dan ook zonder eenige de minste opschudding en schaade voor hem Adepatti geschieden kan; buiten dies kan de Aria tans niet veel nadeeligs meer uitvoeren, wyl de coffy en andere producten meestal ingezameld en de afbetaling van dien reeds geschied is, en hy ook op last van den ondergeteekende zeer nauw werd nagegaan. De ondergeteekende twyffelt geensints, off wanneer deese oude knevelaar eens uit de weg is, en den Adepatti een vigilante en hem gesubordineerde tweede werd toegevoegd, Crauwang zal wel spoedig weder in een florisante staat komen, en de Maatschappij zal een merkelyk accressement in hare producten namelyk in de coffy ontwaaren, en dus haare verwagting beloond zien; terwyl de ondergeteekende hier nog moet byvoegen, dat de Adepatti zeer leerzaam is en niet onwillig schynt te zyn om de hem gegeven wordende ordres naar te komen, dan zyne beveelen zyn altoos zeer slegt of wel in het geheel niet uitgevoerd, daar de mindere hoofden den last van den Aria altoos observeeren.

Adiarsa, dat maar twee tjoetaks heeft, het eene door den Aria Soering Rana zelfs en het andere door zyn vrouws broeder bestierd wordende, is een zeer aria klein regentschap, schraal van grond en weinig bewoond, en kan dus zeer weinig coffy en andere producten leveren. Het is met de plantagien hier even zoo gesteld, als op

Crauwang, deels veroorzaakt door de lui- en vadzigheid van den regent, en deels door de groote armoede der inwoonderen; deese armoedige regent, zoowel als die van Tjiassam en Pamanoeckan, willen dog degeene die grootere landen beheeren, en wier vermogens en aansien het hunne verre overtreft, in alles evenaren, en vervoerd door hunne trotsheid offeren zy alles op aan een uiterlyk vertoon van pragt en grootheid, waardoor zy zig zelve en hunne onderzaten ten eenemaal ruineeren. Adiarssa zou egter in het vervolg van tyd, wanneer er maar moeyten toe gedaan wierd, nog wel 5 à 600 picols coffy kunnen opleeveren, de ondergeteekende heeft daartoe den regent ten ernstigste aangespoord, welke ook beloofd heeft zyne uytterste vermogens aan te wenden, en in de aanstaande regenmousson een nieuwe aanplanting te zullen laten aanleggen, en ieder huisgezin opleggen om 500 boomen te planten; dan de schulden die desen regent drukken, zyn ook al veel veroorzaakt, dat dezelve zig in zyn land niet kan opbeuren uit den vervallen staat, waarin hy en hetzelfde geraakt is.

Op Crauwang zyn ook by den ondergeteekende gekoomen de regenten van Tjiassam en de zoon van den ouden Ingabey van Pamanoeckan, welke beide beloofd hebben, in dit jaar meer producten inzonderheid coffy te zullen leveren als in het voorgaande is geschied, zooals Uw Hoog Edelens hieronder nader zal koomen te blyken.

Te Tjicauw was de regent van Bandong en de opzigtzer van dat regentschap, zoowel als die van Praccamontjangen Sumadang, welke tamelyk voordeelige rapporten bragten van de regentschappen waar zy bescheiden waaren, dat schoon dit jaar in lange na zoo vrugtbaar niet was voor de coffy als het gepasseerde, de leverantie en inzaam daarvan egter tans niet minder zoude zyn, door de nieuw gedaane aanplantingen, waaromtrent de regent van Bandong en de Aria van Sumadang allen ernst en yver betoonden. Dan daar in de kwaade mousson een ongemeene sterfte onder de buffels en ander hoornvee heeft gegrasseerd, en door de lang aanhoudende regens in dit jaar de weegen zeer onbruikbaar zyn geworden, en het traject van hunne afgelegene regentschappen tot aan Tjicauw en Gintong zeer ver en uitgestrekt is, waren zy regenten meer of min bevreest van hunne producten niet voor ultimo December op Batavia te zullen kunnen leveren, te meer dezelve de leverantie des voorigen jaars zouden

surpasseren; dog den ondergeteekende heeft egter by hun daarop ten sterkste aangedrongen, ten einde aan hun verplichtingen behoorlyk te voldoen, en alles aan te wenden tot een spoedigen afvoer hunner producten, waaraan zy belooft hebben zooveel mogelyk te zullen voldoen.

De regent van Bandong heeft den ondergeteekende by deese gelegenheid, dat hy op Tjicauw present was, ook verzogt zyne diepe dankbaarheid aan Uw Hoog Edelens af te leggen voor het aan hem afgestaane stukje lands aan de rivier Tjicauw, voor welke weldaad hy ten hoogsten gevoelig is, wyl hetzelfde hem en zyn volk zeer soulageert in het anderzints zoo bezwaarlyk transport der producten, en hy bevrymoedigd zig Uw Hoog Edelens erbidig te verzeekeren, dat binnen twee à drie jaaren de blyken van eene vermeerdering zynere te leveren coffy Hoogstdezelve zullen overtuigen, dat hy deese gunsten niet onwaardig is.

De ondergeteekende, na hier twee dagen vertoeft te hebben, heeft ten naauwkeurigste opgenomen hoe het zoo met de grensscheidingen als anderzints bevoorens is gesteld geweest, en toen volkomen be- waarheid gevonden hetgeene de landmeeter Jacobus Midderhoff in zyn dientweegen gedaan berigt aan Uw Hoog Edelens heeft gesuppeditoord. Het coffy pakhuisje van den regent van Crauwang is thans op de noordzyde van de rivier opgeslagen, zoodat de inwoonders van beyde regentschappen nu van den anderen door die rivier zyn gescheiden en elkanderen geen hinder kunnen doen.

Van Tjicauw tot na Tjanjoer reisende, is de ondergeteekende maar weinige Bandongse coffy-plantagien gepasseert, die er wel onderhouden uitzagen, en in nieuwe aanplantingen na de ordre aan- gelegd bestonden.

In Tjanjoer, dit schoone regentschap, op de meeste plaatsen door de natuur zoo mild gezegend, zoo door deszelfs vruchtbaare grond, als overvloedig best water, zynde byna overal met de zuiverste beeken doorsneden, staat het met de coffyculture het aller beste, volgens het getuigenis van alle inlandsche regenten en Europeese opzigtters. Behalven maar weinige oude thuinën, die een geringe quantiteit vrugten geeven, bestaat meest alles in nieuwe aanplantingen, volgens de daarvan geformeerde instructie, waarvan men nu en dan wel eenigsints heeft moeten afwyken, naar gelang de grond vet of schoon

is. In het gebergte, daar dezelve van de beste hoedanigheid is, heeft men de boomen in steele van 8 wel 10 en 12 voeten van den anderen moeten planten, omdat de takken der boomen aldaar zig zoo-verre uitbreiden, dat dezelve in elkanderen loopen, en dus in den oogsttyd de inzameling der vrugten door eene te digte planting der boomen te bezwaarlyk valt, en er veele derzelve door het vallen en vertreeden verloren raken; op schraale of roode kleygronden staan de boomen zoo fleurig niet, en eene ruimte van 8 voet tusschen de boomen is daar overvloedig groot genoeg. Alle nieuwe tuinen zyn hier meest aangelegd zooals men dezelve vind in Isle de France, volgens eene daarvan gedane naauwkeurige beschryving van een der colonisten, opgedragen aan den Heer Le Monnier, lid van de academie der wetenschappen en ordinair lyfmedicus van den Koning van Frankryk. In dit werkje vind men, dat de plantagien aldaar gesteld worden op 8½ voet distantie, dog dat zulks altoos na de hoedanigheeden van het terrein moet geschieden; in de laanen der plantagien werden ook tusschen beide boomen geplant, als van ebbenhout en andere; men moet aldaar met het aanplanten der boomen veele precautien, als het mesten van de aarde etc. gebruiken, daar Tjaenjoers gezeegende grond geene mest behoeft, en in het gebergte de jonge spruitjes maar in den grond gestoken en geen nazien anders behoeven, als dat de plantagien schoon gehouden werden; men heeft hier ook op sommige plaatsen een proef genoomen met de coffyboomen te toppen, dan dezelve hebben veel minder vrugten gegeven dan de ongetopte. Men had zulks op Isle de France ook geprobeerd, dog de kundige schryver van voorn. werkje zegt, dat men daarvan zeer schielyk was afgestapt en de boomen aan de natuur had overgelaaten, wyl die getopte boomen niet alleen minder vrugten droegen, maar de qualiteit der coffy daardoor ook veel minder is bevonden geworden; de wyse van de coffy te droogen en te ontbolsteren is op Isle de France nog weinig verder dan hier gevordert, de drooging geschied alhier op bamboese roosters met vuur daaronder gestookt, en daar nog in de zon, terwyl de ontbolstering evenals hier door houtte stampers en vysels geschied, waartoe veele handen vereischt worden; waarom deschryver, de noodzakelykheid inziende van de vrugten door het vuur te droogen en het lastige dat er in het stampen gelegen is, aan zyne meede colonisten eene beschryving geeft van een stoofkamer om de coffy te

droogen, en van een wind- en een watermolen om dezelve te ontbolsteren, dan daar deese machines zeer hoog in kosten zouden loopen en van steen moeten gebouwd worden, is het niet mogelyk die by den armen inlander in te voeren.

Dan, hoezeer het ook op Tjanjoer na uiterlyken oogenschyn voordeelig met de coffyplantagien geleege is, en door den yver van den onvermoeiden opzigter aldaar Pieter Jansen in die ordre gekomen en tot zulk een considerabel groote leverantie is toegenoomen, die naar alle gedagten binnen drie jaaren nog wel tot 40000 picols zal accresseeren, leert de ondervinding egter dat hier nog veel meer zoude kunnen werden gedaan, indien de regent Adepatti Wiera Tano Datar, wiens wil wel goed is, niet te veel slapheid in zyn bestier liet blyken, en wat veel zwakheid betoonde voor zyne familie, als dezelve nimmer straffende over nalatigheid hunner pligten, in het niet observeeren van 's Comps. orders, en dit al veel overlatende aan zyn zwager den Aria Manko Pruja, die hoe wakker en vigilant ook, egter de kwaade man niet altoos durft te zyn, om dezulke die naauw aan den Adepatti verbonden zyn, scherp te corrigeeren, 'tgeen egter nu en dan hoognoodig is, vermits veelen van hun de beste en grootste tjoetaks onder zig hebben. Deese hoofden, die de zwakheid van hunnen gebiedier kennen, storen zig dan ook zeer weinig aan hetgeen hun zoo ernstig door den Europeesen opzigter wierd voorghouden, 'tgeen voornamentlyk bestaat in het wel bereiden der schraale gronden waar jonge coffytuinen werden aangelegd, en in het schoonhouden dier thuinen totdat zy hare ordentlyke wasdom verkrygen, wanneer er weinig off geen moeyten aan die tuinen meer is, als ceniglyk aan de pagger die dezelve omringt. Want door deese verwaarloosing der jonge plantagien gaan de meeste jonge boomtjes uit, en die in 'tleeven blyven staan schraal, terwyl men in de volgende regenmousson dan weder nieuwe coffy- en dadapboomtjes moet aanplanten, waardoor het werk niet alleen magtig vertraagt, maar ook zulke verwaarloosde jonge plantagien nimmer die vrugten opleeveren, die men van dezulke kan verwagten waarover de drie eerste jaaren een waakend oog gehouden en gezorgd is. Men heeft zelfs alle moeyten om den gemeenen man te animeeren tot het aanplanten van de padi, tabak, katjang, kladi etc. in de nieuwe plantagien, dat egter weinig zou kosten om hun daartoo te krygen, indien de

hoofden der tjoefaks hunne ampten maar niet aanmerkten als een enkel middel om geld te winnen, om daardoor aan hunne zugt tot een wellustig en luy leeven te kunnen voldoen, en zy in stee van zig jaar en dag op de hoofdnegery op te houden en hun district aan het opzigt van een Ingabay over te laten, wat meerder aldaar present waaren, ten minsten twee maalen in het jaar, eens by de planting en eens by het inzamelen der coffy, en dan nog eens den Europeesen opzigter verzelden in haare districten, wanneer dezelve de ronde doet, ten einde hem alles te kunnen aanwysen en de schuldige na merites te corrigeeren, maar geene inwoonders absent te houden, zooals nu en dan nog wel geschied.

De ondergeteekende heeft zulks ook ten ernstige gelast aan den hoofdregent, den Aria Manko Pruja en alle de mindere hoofden en radeens, een ieder in zyn district, onder bedreiging van zig de gunst van Uwer Hoog Edelens te zullen onwaardig maaken, indien zy niet alle zorg en attentie voor de jonge plantagien droegen, waarvan zy zelve dog in der tyd het voordeel genoten, en dat de hoofdregent en Aria hierinne de andere Radeens met een goed voorbeeld moesten voorgaan, en niet zooals in dit jaar geschied was, de kostelykste tuinen onbesogt laten. Een tuin op Gekbron in het Boeloeboerse, welk district onder den Adepatti en Aria sorteerd, die in het laatste reegenmousson op last van den ondergeteekende door den opzigter Jansen is aangelegt en waarin 168000 boomen geplant zyn, zooals te zien is by 't neevens gevoegde kaartje, bevond de ondergeteekende er zeer schraal uit te zien, niettegenstaande de zwarte vette grond waarin dezelve aangelegd was; de allang allang had door het verwaarloosen de overhand genomen, en de meeste jonge boomtjes waren vertoord, terwyl de overige zeer geel en schraal stonden.

Het volk van Djampang en aan de Zuidzee, welke op het verzoek van de Regenten van Tjanjoer en Tjiblagong in het voorleeden jaar by besluit van den 13 October van de leverantie van catoene garens en indigo zyn geexcuseerd, hebben in deese reegenmousson meede een aanvang gemaakt met nieuwe coffyplantagien aan te leggen, en ieder man heeft voor zooverre men het heeft kunnen nagaan 250 boomtjes aangeplant; dan daar men hier meestal tot 10 en 12 uren van zeestrand een harde graauwe kleygrond heeft, schynt die grond niet zeer geschikt te zyn voor de coffyculture, de jonge aanplantingen

stonden zeer schraal en mager, terwyl de dadapboomen int geheel niet scheenen te wilen tieren, dus men nog vooreerst geen uitsigt heeft dat uit dit district een grooten inzaam zal geschieden.

By deese gelegenheid

Het voorgeeven dat men van de Wynkoopsbaai sluikhandel in coffy, catoene gaarens etc. met de vreemdelingen zou kunnen dryven, en de producten met bamboese vlotten na het Klappereyland overbrengen, is inderdaad te belaglyk, om er eenig geloof aan te defereeren. Van de westelyke hoek van de baay van Wynkoopsbergen is, nog met het oog, nog met de verrekyker, eenig eyland te ontdekken, dit hoeft geen betoog, en men kan de moogelykheid van dien op de kaart van Java's zuidkant en de ligging van het meer-melde eiland gemakkelyk beoogen, wanneer men bevinden zal hetzelfde byna 18 mylen bewesten gemelde hoek ligt, en het zoogenaamde Trouwerseyland daar nog tusschenbeide komt.

Aan het zeestrand wonen 5 à 6 menschen, in de miserabelste hutjes die men zig verbeelden kan, en welke zich erneeren met zout te kookken en daarvoor ryst en andere noodwendigheeden des levens te ruilen; het volk is hier zoodanig vreesagtig, dat zy by verschyning van een enkel Europees zig alle op de vlugt tygen en boschwaards begeeven. Tot een expeditie van dien aard werd wat meer vereischt, dan armoedige vreesagtige Javanen, die nog de zee nog het Klappereyland kennen; buiten des is er bevorens nog in het land van Djampang, nog in het zuidergedeelte van tjoetak Paggadongang, eenige koffly aangeplant, maar eeniglyk catoene garens en indigo, die nog niet in die hoeveelheid wierden geleverd dat de Regent van Tjanjoer zyn contingent daarmede konde voldoen; tans heeft men in de campong Tjidadap, een half uur van zee gelegen, een coffytuin aangelegd

Schoon er op het land Buitenzorg zulke groote en nette plantagien niet zyn als op Tjanjoer, heeft men hier egter dit jaar een zeer goeden insaam. De inwooners, die op gem. land meer vermogen hebben dan in de regentschappen, en meest gezeeten lieden zyn, hebben geene aparte plantagien, maar de hun opgelegde 1000 ps. boomen meest by hunne huizen en in de vrugttuinen aangelegt; en daar zy hunne contingenten behoorlyk opbrengen, en veele vry wat meer dan 1000 ps. boomen aanplanten, zou het voor die bewooners

zeer hart vallen, als men hun wilde dwingen hunne plantagien volmaakt na de instructie aan te leggen, en de vrugtboomen die in de tuynen in overvloed staan te ruineeren.

De cardamom-plantagie schynt op Dermaga wel te willen tieren, dezelve stond by myn aanzyn aldaar in volle vrugt en beloofde een goede oogst, dog op andere landen schynt dit product geen opgang te willen maken, schoon de regenten herhaalde malen plantjes van Dermaga laten afhalen om in hunne landen aan te planten, dog welke meest alle uitgegaan zyn.

Volgens opgave der Regenten en Europeese opzigters, zal de geheele coffyleverantie in dit jaar min of meer bestaan in het volgende, als:

Van Tjanjoer en Buitenzorg	picols 31000
" Bandong en Batoelajang	" 10000
" Praccamontjang	" 0800
" Sumadang	" 5000
" Crauwang en Wanniasa	" 900
" Pamanoekan en Pagadeen	" 500
" Tjassem	" 250
" Adiarsa	" 450
" Tangerang en Grinding	" 170

Te zamen picols 56270 ¹

of meerder dan in het verlopen jaar 1789, picols 5190½.

De ondergeteekende verhoopt dat Uwe Hoog Edelens in deese aanzienlyke vermeerdering wel eenig genoegen zullen gelieven te neemen, en daar hy hier niets meer by te voegen heeft, verzoekt hy ootmoedig het gebrekkige dat in deese mogt doorstralen met hoogstderzelve gewoone edelmoedige toegeevendheid te suppleeren, en verzeekert te zyn van de opregte trouw en verschuldigten yver en volkomen hoogagting, waarmede hy de eer heeft te zyn,

(w. get.) H. J. Guitard.

Batavia, den 27 September 1790.

¹ Vg. de opgaven in Deel XI, bl. 68 en 370, en hiervoor blz. 80.

.XXXII. Diarium gehouden door den onderget. Gouverneur,
wegens het voorgevallene ten opsigte van de Inlandsche
zaken in de Bovenlanden.

UITTREKSEL: 21 October—1 December 1790.

Donderdag den 21ste schreef ik aan het opperhoofd van IJsseldyk, om van den Sultan eene duidelyke opgave te vragen, soo nopens de vereeniging van zyne magt met die van de Comp., als de tyd daar is, als de sterkte van 't leger dat hy in het veld kan brengen, met voorhouding dat het best is, de zaak dragende te houden tot na de quade mousson, te weten indien er eenige staat op zyne gezondheid te maken is, wyl men anders wel verplicht sal syn sig na de noodzakelykheid te schikken; als intusschen Mangcoe Nogoro maar op de eene of andere wys kan worden tevredengesteld, en daardoor van den Keizer losgemaakt. Waarby ik nog aan het gem. opperhoofd voorhield dat de zaken dusdanig moeten beleid worden, dat niet de Compagnie de hulp van den Sultan, maar dese vorst de hulp van de Comp. noodig heeft.

Op den middag ontving ik een Comp. en particulieren brief van van Reede en van IJsseldyk, vervattende alle soodanige berigten wegens 's Keizers steeds toenemend trouweloos gedrag, en sulke consideratiën ten betooge dat ten uysterste gevaarlyk zoude syn langer neutraal te blyven, dat ik my alsnu bepaalde om assistentie te verzoeken van het hier aanwesig synde Lands Eskader, waartoe ik een gedetailleerden brief inrigtte aan den Heer Commandeur Staringh. . . ZynEd. gaf my ten antwoord, seer bereidwillig te syn om alle mogelyke assistentie te verleenen, aannemende daartoe ten eersten de noodige schikkingen te zullen maken, onder te kennen gawe dat het getal manschappen die tot den velddienst zouden kunnen ontscheept worden, in 180 koppen souden bestaan.

Vrydag 22 October. Omstreeks 10 ure kwamen by my de Heeren Capitains Hartman en Gobius, my informerende uit naam van den Heer Staringh, dat by onderling overleg van HunEd. de schikking dus was gemaakt, dat het commando over het Salatiga's veldleger sal blyven aan den door my daartoe bestemden Passourouang's commandant van Ryck, maar dat de Capitain Hartman met 's Lands volk ter bequamer tyd den optocht doen sal naar Souracarta, om

aldaar binnen het fort te trekken, ten einde het commando te voeren over alles wat met de wapenen sal dienen te worden verrigt, aannemende om in alles communicatief te gaan met het opperhoofd van Reede, en dat dit gelegenheid sal geven om sooveel volk van de besetting als 's Lands assistentie bedroeg, tot den velddienst te gebruiken.

Dese schikking my van alle de beste voorkomende, verklaarde ik daarmede seer content te zyn, en gaf hiervan kennis aan den Heer Staringh, by een briefje vervattende de redenen waarom ik noodzakelyk vond ZynEd. te disponeren, om den Prins van Madura en den Pangerang van Sumanap met de gewone cereteekenen, nl. den standerd voor den vorst en de lange wimpel voor den laatstgem., hier ter reede te laten komen. Terwyl ik ZynEd. voorts in bedenkning gaf of het niet best zoude zyn, 's Lands volk zoolang aan boord van de schepen te laten, totdat de noodzakelykheid tot den opmarsch daar zoude zyn.

Maandag 25 Oct. Na, enz. ontving ik een brief van het Djoejocarta's opperhoofd van IJsseldyk, van 24 deser, behelzende verscheidene vragen, die des Sultans regenten gedaan hadden, nopens den tyd wanneer, de wyse hoe en het doel waarmede de Comp. zig ten voordeele van den Sultan sal verklaren, als de Sultan er toe komt om de wapenen tegen den Keizer optevatten. Voorts de tyding, dat de Sultan alle zyne door Mangcoe Nagara in het Zuidergebergte ingenomen negoryen hernomen, en zyn volk van daar terug ontboden had, wyl het volk van Mangcoe Ngoro sedert eenige dagen zig vry stil hield en van gedrag veranderd was.

Dien brief beantwoordde ik in soodaniger voege, als ik meende met den aard der zaken en 's Comp. belang overeen te komen, door wel aan de eene zyde een geruststeiland antwoord aan den Sultan te doen geven aangaande 's Comp. bystand, dog aan de andere zyde de Comp. ook buiten de noodzakelykheid te houden om zig hieromtrent na het goedvinden van den Sultan te schikken; voornamelyk daar zig een flauwe hoop opdoet, dat de Keizer, het verkeerde van zyn gedrag insiende en 's Comp. wantrouwen bemerkende, misschien nog by tyds tot inkeer zal komen.

By een heden voormiddag mede ontvangen particulieren brief van het Souracarta's opperhoofd van Reede, was het translaat van een

geschrift door den Ryksbestuurder ingeleverd, behelsende dat 's Keizers verlangen hierin bestond, dat het hem vergund mogt worden na goedvinden te trouwen, en dat het geheele bedrag der Strandgelden alléén aan hem mogt worden toegewezen, wyl dit een bewys zoude zyn, dat het Solosche Hof het oudste is.

Daar my nu hieruit nader bleek, dat men aan het Soloksche Hof steeds voortgaat met pretensiën te formeren, die de Comp. nimmer kan inwilligen, begreep ik dat, om die in eens aftesnyden, het tegenwoordig maar best is regt uittekomen, als wanneer de Papen wel zullen zien dat er voor hen niets te doen valt, te meer, nu men voor overrompeling niet te vreesen heeft, en Mangeoe Ngoro ook gansch niet heeft te roemen op zyne progressen tegen den Sultan.

Mitsdien qualificeerde ik het opperhoofd van Reede, op het geschrift van den Ryksbestuurder schriftelyk te antwoorden, dat de Keizer omtrent de huwelyken tegenwoordig alle verwachtingen moest ter zyde stellen, soolang de rust en vrede niet hersteld zal zyn; dat Ily omtrent de strandgelden niets meer te hopen heeft als by tegenwoordig geniet; dat de toegezegde ontmoeting van een nieuwen Sultan niet anders geschied is als in de vaste verwagting, dat de Keizer de Comp. trouwhartig zou helpen in de herstelling van rust en vrede, met één woord, dat de Comp. geene de minste verandering sal gedoogen, ook niet omtrent wat er meerder gevraagd is.

Dingsdag 26 Oct. 's avonds, ontving ik eene missive van den Djoejo's eersten Resident, ged. 25 deser, met een brief van den Sultan en een van den Kroonprins, en bedeelende, dat de Sultan vyf syner voornaamste regenten met krygsvolk had afgesonden om het Patjitansche van Mangeoe Ngoro te hernemen, en dat er eene actie in het Soekowatische ten nadeele van dien Prins was voorgevallen. Terwyl my daarby tevens werd toegesonden het translaat van een brief, door des Sultans Ryksbestuurder aan dien van den Keizer gerigt, ter erlanging eener duidelyke verklaring aangaande 's Keizers gezindheid, en dat indien Mangeoe Ngoro door den Keizer niet beteugeld word, de Sultan het sal aansien als een dadelyke ondersteuning, en dus soodanige middelen in 't werk sal stellen als noodig syn om niet langer door dubbelhartigheid misleid te worden.

Woensdag 27 Oct. Heden maakte ik de noodige schikkingen,

volgens welke van de gesamentlyke strand-regenten, die zig tans hier bevinden, en welker byhebbende gewapende manschap in circa 1500 koppen bestaat, dezulke die een regentschap alleen besturen direct zullen huiswaarts keeren, mits de helft van hun gewapend volk tot nader order hier latende, en van die regentschappen waar twee regenten zyn, een, terwyl de andere met hun volk hier verblyven; gelyk ook de Panembahan van Madura en de Pangerang van Sumanap, met het by zig hebbend volk, dat om en by de 1500 man beloopt, hier zullen vertoeven, tot aan de komst der ontboden 1600 man.

Ook beantwoordde ik het op gisteren ontvangen particulier briefje van den Djoejocarta's eersten Resident, hem toesendende zeker door my ontworpen plan, dat vooreerst geheimhouding vordert, en ten oogmerk heeft om den Sultan te doen medewerken tot de dadelyke verwydering der Papen van 's Keizers Hof, wyl sonder dat de rust en vrede nimmer bestendig sal kunnen worden gemaakt.

Donderdag 28 Oct. Omstreeks 8 ure ontving ik eene missive van het Djoejo's opperhoofd, o. a. bedeelende dat de Sultan op het door my ontworpen geschrift aangaande de maatregelen om de rust en vrede volkomen te herstellen, volledig en rondborstig soude antwoorden, en vervattende voorst een project hoedanig men gezamenhand sal dienen te ageren, als het er toe komt, dat men de wapenen tegen den Keizer sal moeten opvatten.

Daar dan nu de zaken zig meer en meer soodanig schikken, dat men, sonder het Djoejósche Hof twyfelmoedig te doen worden en in desselfs vertrouwen op de Compagnie wankelbaar te maken, niet langer sal kunnen blyven by het eerst voorgestelde plan van onzydigheid en het vermyden van eene dadelyke deelneming, maar integendeel, mits de nu nader ontdekte snoode desseinen, die er aan dat hof gekoesterd worden, eerlang tot een eordaten stap sal moeten komen, namelyk de met den Sultan gezamentlyk te doene opeischung der Papen, en dien eisch door de wapenen kragt by te setten, waartoe het voorseker geraden is desen tyd waartencmen, dat de Sultan nog leeft, en in staat zal zyn om door behulp zyner kundige regenten het werk te bestieren, alsoo men, het overlyden van dien vorst afwagende, seer waarschyntlyk met vry meerder swarigheden zoude te kampen hebben als tegenwoordig; terwyl Mangcoe

Nogoro zig ook intusschen weder in een formidabeler staat zou kunnen stellen, om zyne aanspraken op den Mattarmschen troon met grooter magt te doen gelden, terwyl men hem tans, nu hy zig zoozeer over den Keizer beklaagt en weder heul zoekt by de Compagnie, met een jaarlyks onderhoud van 4000 ronde matten (soo niet ten laste van den Sultan of de Comp., dan volgens de daartoe gemaakte particuliere schikkingen) sal kunnen tevreden stellen. Waarby nog in aanmerking komt, dat, de zaak langer op desen voet gelaten wordende, de Keizer, gestadig meer verleid door de Papen, verder tot allerlei verderfelyke projecten gebragt zal worden, sonder dat men voorsien kan dan sulc eene magt aan handen te sullen hebben als tegenwoordig, by het aanwesen van 's Lands schepenen, den Prins van Madura, den Pangerang van Sumanap en soovele strandregenten met derselver gewapend volk; soo gaf ik in een mondgesprek van dit alles opening aan den Heer Staringh, hetgeen van dat gevolg was dat de Heer Staringh my zeide dat, voor zoover ZynEd. by gemis van de noodige locale kennis over de zaken kon oordeelen, myn begrip ZynEd. als wel gegrond voorkwam, en de beraamde maatregelen met de omstandigheden en 's Comp. belang overeenkomstig waren.

Zaterdag 30 Oct. Kort hierna ontving ik mede een brief van Djoejo, ook ged. 29 hujus, bygevoegd des Sultans antwoord, waarby ik vond dat die vorst zig zeer cordaat verklaart, soo omtrent de noodzakelykheid om de Papen van den Keizer te verwyderen, als ten aansien van syne magt en de arrangementen om gesamenlyk de rust en vrede van Java te herstellen.

Ik bragt hierop een brief in gereedheid, waarby ik het Souracarta's opperhoofd aanschreef om, mits het meer en meer waarschynlyker wordend voornemen van den Keizer om een *aanslag op Batavia* te wagen, hy den Keizer dus moest onderhouden alsof my dat gerugt ter ooren is gekomen, en dienaangaande 's Keizers ware meening vragen. Voorts gaf ik hem qualificatie om alsnu aan Mangcoe Nogoro, mits zyn betoonde leedwesen over den dwasen stap van sooveel op den Keizer vertrouwd te hebben, en om hem nader aan de Compagnie te verbinden, alsnu verseekering te geven van een jaarlyks onderhoud van 4000 ronde matten, mits den begeerden eed doende en zig en syne kinderen nader tot eene striete gehoorszaamheid aan de Com-

pagnie verbindende, en mits direct syne tegen den Sultan in het veld gesonden troepen terugontbiedende.

Ik schreef vervolgens ook een brief aan het opperhoofd van Djoejocarta, ter betuiging van myn genoegen over de rondborstige verklaring van den Sultan, en ter bedeeing voorts waarin de magt sal bestaan, die de Comp. sal te velde brengen, en op welke wyse men met den Sultan gesamenderhand sal kunnen ageren, om den Keizer tot de overgave der Papen te noodsaken.

Maandag 1 November. 's Namiddags ontving ik eene missive van Souracarta, ged. 31 Oct., bedeelende dat Mangcoe Ngoro de weleer door hem van de hand gewezene blyken van 's Comp. gunst, bestaande in een jaarlyks onderhoud van 4000 ronde matten, alsnu gereedelyk had geaccepteerd, en voldoende verzekering had gegeven den hem voorgeschreven eed te zullen afleggen, ook zyne troepen direct uit het veld te ontbieden en de ingenomen negoryen van den Sultan te ontruimen.

In antwoord, gaf ik by een daartoe ingerigten brief en bygevoegde verzekeringsacte, de noodige orders hoedanig de zaak met Mangcoe Ngoro verder tot beslag te brengen, en daarmede alle mogelyke spoed te maken, zoowel om den Keizer ten eenenmale buiten de zaak te houden, als om Mangcoe Ngoro en zyne kinderen nu eens en voor al nader ten sterkste aan de Comp. te verbinden, ten einde zig in alle gevallen van hem na gelang der omstandigheden te kunnen bedienen.

Hoewel dan nu, als de zaak met Mangcoe Ngoro op dien voet afgedaan word, daardoor de hoop merkelyk vermeerdert dat het plan omtrent den Keizer, wegens de verwydering der Papen, met succes zal kunnen worden ter executie gested, wyl Mangcoe Ngoro het niet ligt wagen zal zig daartegen te verzetten, *als zelf ten uysterste op de Papen misnoegd zynde*, soo gaf ik echter, uit overweging hoe wenschelyk het zoude syn, indien men op eenige andere wyze het oogmerk nl. de verkryging van genoegsame seekerheid voor het gevolg konde bereiken, sonder verpligt te zyn tot uitersten te komen, het opperhoofd van Reede te kennen, dat vermits des Ryksbestuurders betuiging aan dien staatsdienaar by geschrifte zoude kunnen geantwoord worden, dat ik zulks voor volstrekt onmogelyk houde, soolang kwade raadslieden sooveel invloed op den Keizer

blyven hebben en het hart van Z.H. ten kwade bestieren. Waarby ik tevens de qualificatie voegde om te verklaren, dat de Compagnie ten minste niet gerust zal zyn, vóór dat de Keizer by geschrifte onder zyn zegel erkent en declareert, tot alle de pretensiën welke soowel ten nadeele van de Comp. als van het Djocjose Ryk zyn gemaakt, alleen gekomen te zyn door verkeerde raad en uit gebrek van het noodige inzicht, dus dat het Z.H. berouwt dezelve gemaakt te hebben, met byvoeging eener serieuze verklaring, op den door hem by zyne komst op den troon gedanen eed, dat hy alle dezelve als onbillyk verwerpt, zonder ooit of immer daarvan of iets dergelyks dat voor de Comp. of het Djocjose Hof nadeelig wesen kan meer te gewagen.

Woensdag 3 Nov. 's Namiddags ontving ik een brief van Djocjocarta, van den 2e deser, en een geschrift van den Sultan, waarby die vorst, onder eenige pretensiën nopens de teruggave der negoryen en schadevergoeding, met een gelyk aanbod, alsnu genoeg neemt in de gemaakte schikking nopens Mangcoe Ngoro, en bewilligt dat de Kroonprins den contra-ceed zal doen.

Voorts doet die vorst daarby nader zeer dringende instantiën, om toch met het project omtrent den Keizer, ter opeischung van de Papen, alle mogelyke spoed te maken, ten einde die zaak vóór het aanstaande feest van Moeloet ¹ afgedaan te hebben, seggende dat dan Java in rust zal blyven, dog wanneer de Keizer de overgave der Papen weigert, Z.H. hem dan tegelyk met de Comp. op het lyf zal vallen.

Donderdag 4 Nov. vertrok de Heer Hartman, 's morgens, met 's lands volk en de by zig hebbende vivres.

Heden nacht twee brieven van Souracarta ontvangen hebbende, beide gedat. 3 deser, o. a. behelzende dat het zeer beswaarlyk soude sijn te voldoen aan de door den Sultan geconditioneerde teruggave der door Mangcoe Ngoro geroofde goederen, soomede het veel difficulteit zoude geven als de Sultan mogt blyven vorderen, dat Mangcoe Ngoro 't eerst den eed zal moeten afleggen; waarop ik en op de gisteren van Djocjocarta ontvangen missive het noodige tot antwoord

¹ Het *Moeloet*-feest, ter nagedachtenis van Mahomed's geboorte, valt op den 12e dag der maand Moeloed, de derde maand der gewone *Jav*: Mahomedaasche jaartelling.

liet afgaan. Naar Solo: dat ik na Djoejo had aangeschreven, om in die condities van den Sultan eenige verandering tot meer facilitate te bewerken, schoon ik het gansch niet onbillyk vond van Mangcoo Nogoro schadevergoeding te vorderen; en naar Djoejo: een nadere order om met het laten uittrekken van 's Comp. volk te wagten, tot dat de Heer Hartman zulks by zyne komst op Solo, by overleg met het opperhoofd van Reede, nuttig zal oordeelen, en om den Sultan tevens voor te houden het nadeelige van eene al te groote overyling.

Vrydag 5 Nov. ontving ik 's morgens een particulieren brief van het Djoejo's opperhoofd van IJsseldyk, waarin ik sooveel gewigtige redenen ontmoette, dat het my voorkwam volstrekt noodzakelyk te zyn eenige verandering te maken in het voornemen om met eene acte van retractatie van den Keizer genoegen te nemen; soewel omdat volgens de bekomene onderrigting, die Papen ten stelregel hebben, en zulks ook den Keizer inboezemen, dat een aan Christenen gedane eed niet verbindt, als om den Sultan geen wantrouwen inteboezemen of weifelmoedig te maken, daar die vorst zig zoo welmeenend betoont in de uitvoering der genomen maatregelen tot wezentlyk heil van Java. Dus ging ik met dien brief ten 8 ure by den Heer Staringh, en had over dies inhoud met ZynEd. een seer ampel besoigne, waarin wy begrepen dat, hoewel Hun H.Ed. by missive van 24 October HD. qualificatie tot opeiseling der Papen en het gebruik der wapenen daartoe aan dese bepaling restringeren, dat er eenig vooruitzigt zyn moet dat men door die opeiseling het oogmerk, nl. de herstelling der rust en vrede met eene onverminderde handhaving van 's Compagnie's opperheerschappy, sal kunnen bereiken, en dat men in staat zal zyn de troepen te betalen, egter daarentegen het bevel van Hun H.Ed. om liever iets toe te geven en het aangedane ongelyk te ontveinzen soomede de recommandatie tot het observeren van eene stricte neutraliteit, alleen betrekking kan hebben op omstandigheden die nu geen plaats meer vinden, nl. dat er tusschen een derselve en Mangcoo Nogoro geoorloofd wierd; consequentelyk, dat als men eenig vooruitsigt heeft dat de zaak van geen langen nasleep zal zyn, er alsdan in die missive genoegsame qualificatie gegeven werd, om met overleg en behulp van den Sultan tot de opeiseling der Papen overtegaan, en daartoe desnoods de wapenen te gebruiken; dat derhalven, wyl men zig even zoozeer

als de Sultan overtuigd houdt dat die opeiseling volstrekt noodzakelyk is, wyl de rust en vrede buiten des nimmer volkomen hersteld, en de zaken bysonder ook ten opzichte der Mattaramsche troonsuccessie nimmer in eene genoegsame seekerheid sullen kunnen gebragt worden,

het oogmerk seker bereikt sal worden, als men de Papen magtig wordt, en andere brave personen in derselver plaats tot regenten sal doen aanstellen, terwyl de Keizer het dan niet ligt weder zal wagen op sulke slegte subjecten zyn vertrouwen te stellen, te minder, nu Mangcoe Ngoro als 'tware van den Keizer losgemaakt en nader aan de Compagnie verbonden is, terwyl syn kleinzoon, hoezeer te voren met de Papen gealliëerd, tans met dezelve overhoop ligt, en 's Keizers reguliere troepen die aan zyn Hof zyn (volgens de van Souracarta ontvangene lyst) in nog geen 7000 man bestaan, dus in getal genoegzaam gelyk syn met die van den Sultan, ongeacht dat vele Solosche princen, als de zaak ernst word en de Keizer zyne veragtelijke gunstelingen hardnekkig blyft beschermen, voor dese gehate bedriegers de wapenen niet sullen opvatten; soodan men slegts bedagt sal moeten zyn om het evenwigt te conserveren, en de vernedering van het Solo'sche Hof niet verder te laten komen als noodig zy om het kwaad uitteroeyen; terwyl ik, ten opzichte van het tweede, aannam in de benooidigheid van geld te voorsien, voor sooveel my mogelyk soude syn

Dit aldus beraamd zynde, werd overeen gekomen, nog heden een brief te laten afgaan aan den Keizer, en hem daarby den ernstigen raad te geven om toch de schadelijke bedriegers die hem, ten getale van zeven stuks, omringen, van zig te verwyderen, onder voorhouding van de rampen en onheilen die hem anders zullen treffen; en als dit vrugteloos zy, dan tot ernstiger maatregelen over te gaan, wyl men tans de magt aan handen heeft, en dese gelegenheid seker zoo voordelig is als men ze misschien nimmer weder zal aantreffen . . .

Op myne vervolgens aan den Prins van Madura gedane vraag, hoeveel er van de eerst ontboden 500 Madureesen bereids hier waren, liet Z. II. my weten 260 man, dog dat hy, als ik zulks noodig achtte, het getal van 500 direct uit zyne lyftroepen soude completeren, en dat de opmarsch den 8^e of 9^e soude kunnen plaats vinden; welk aanbod ik accepteerde

Zaterdag 6 November. 's Namiddags ontving ik, nevens een particulier briefje van het opperhoofd van Reede, ged. 5 deser, het Solo's dagregister tot dien datum, behelsende dat men aan 's Keizers Hof zeer verlegen begon te worden over de bewegingen die er soo van 's Comp. als Sultan's zyde worden gemaakt, voorgevende niet te weten dat er iemand aan dat Hof iets misdaan heeft, en dat de Keizer het met de Comp. seer wel meent

Zondag 7 Nov. ontving ik eene missive van Souracarta van den 6e, bygevoegd de door den Pangerang Mangcoe Nogoro beëdigde actens, die ik bevond conform myn voorschrift te wesen; soodat het nu hieruit nader blykt, dat die Prins zig enkel en alleen uit vrees voor den Keizer niet direct aan 's Compagnies bevelen heeft onderworpen.

Voorts liet ik den Pangerang van Sumanap weten, dat vermits de van hem gerequireerde 600 man soolang achterbleven, ik vooreerst 300 van de by zig hebbende lyftroepen requireerde, om den 9e den opmarsch te doen, waarop hy my direct liet antwoorden dat deselve rigtig gered souden syn. 's Avonds 10 ure kwam de Majoor van Ryck zyne komst bekend maken, aan wien ik order gaf om uiterlyk overmorgen naar het campement te vertrekken

Dingsdag 9 November Middernacht ontving ik eene particuliere missive van het Souracarta's opperhoofd van Reede, ged. 8 deser, verseld van het Solo's dagregister tot dien datum, welker inhoud, insonderheid de sustenne van den Pangerang Pourboyo, dat de Keiser zig verbonden heeft om met de acht Papen, die syne begunstigde raadslieden syn, te leven en te sterven, en veel liever met deselven het hazepad te kiezen, als ze over te geven, my soo gewigtig voorkwam, dat ik daarover met den Heer Staringh eene ampele conferentie hield, welks resultaat, na alles wel gewikt en gewogen te hebben, begrepen werd in den brief door ons beide aan de Heeren Hartman en van Reede afgesonden ¹; en

¹ Van dezen brief van 9 November laten wij, om zijne belangrijkheid, den hoofdinhoud hier volgen:

• Wy sien uit het Solo'sche Dagregister, dat het volgens het begrip van den Pangerang Pourboyo, hard sal honden, om den Keizer tot de overgave der 7 personen die men voor schadelyk houd te doen besluiten, wyl de vorst zig met hen op het sterkste verbonden heeft om zamen te leven en te sterven, en dat Z. H. eerder met hen het hazepad zoude kiezen, dan tot derselver uitlevering over te gaan. Wy hebben

eene missive van Djocjocarta, van 7 deser, bedeelende de door den Kroonprins volbragte eedsprestatie, met aanbieding der actens, soo daarvan, als van de herstellde opregte vriendschap tusschen den Sultan en Mangcoë Nogoro

Word my rapport gedaan van de aankomst der van Batavia gesondene militairen en 30 artilleristen, waarvan een groot gedeelte ziek zyn. Ik gaf order om deselve uit het garnisoen, hoescer ook verzwakt, te suppleren, om overmorgen den optocht te doen. Voorts bepaalde ik my om eene compagnie Bouginesen en eene comp. Maleyers in dienste te nemen, soo ter versterking van het Samarangsche garnisoen, als tot dekking van de environs en de kruidmolens tegen eene stroopende attaque by nacht en ontyden.

Woensdag 10 November, viel niets bysonders voor, als het ver-

dus in serieuze overweging genomen welke maatregelen men soude moeten nemen indien, het laatstgemelde gebeurende, de Keizer zyn Craton verliet, en welke de beste middelen zouden zyn om hem nevens zyn aanhang spoedig meester te worden, ten einde de onlusten zoo ras mogelyk te doen eindigen

Soo hebben wy ons nader bepaald, om, in zulk een onverhoopt geval, 's Compagnie's keuze uitbrengen op den Pangerang Mangcoë Nogoro, vooreerst omdat hy magtig genoeg is om zig te souteneren en den oorlog met behulp van de Comp. en medewerking van den Sultan spoedig ten einde te brengen, als synde onder de Javauen zeer geagt en bemind Hierby komt, dat mits de herstellde vriendschap tusschen den Sultan en dien Prins, door de gedane eedsprestatie, de bedenkingen omtrent een van den Sultan te ontmoeten tegenstand tans niet meer van dat gewigt zyn, als ze waren toen derselver bevrediging haar beslag nog niet had erlangd. Terwyl men door deeze verheffing ook zal kunnen zorgen voor het evenwigt tusschen de beide Hoven, omdat, hoezeer de vriendschap tusschen den Sultan en Mangcoë Nogoro ook hersteld is, er altoos nog wel iets zal overblyven om tegen eene al te nauwe vereeniging geseceureerd te zyn.

Wanneer UEG. dan uit den loop der zaken zien, dat de Keizer volstrekt niet te sparen is, en hy zig het vertrouwen van de Compagnie ten eenenmale onwaardig heeft gemaakt, ten welken einde het antwoord des Keizers door U kan geopend worden, en van een weigerenden inhoud zynde, de opeisching direct gedaan en met de wapenen ondersteund kan worden, — dan zal het noodig zyn dat UEG. aan den Pangerang Mangcoë Nogoro de keizerlyke waardigheid opdragen, en hem daartoe ten spoedigste doen installeren, verklarende tevens by een manifest, dat de Keizer ter zake van zyn wederspanning gedrag en de met zyne papen soewel tegen de Comp. als het Nuttarmsche Ryk gesmeede snoode desseinen, zyn leeuwoerig ryk heeft verbeurd, en nevens zyn aanhang vyanden van de Compagnie zyn geworden.

Van deezen brief word geen copie gezonden aan den Resident te Djocjocarta, wyl eene te vroege kennisgeving aan den Sultan misschien aanleiding zou kunnen geven dat men ambitieuze plans beraamde, die voor de conservatie der ryksverdeeling gevaarlyk zouden kunnen zyn

trek naar Salatiga van de Sumanappers, de Europeschen, en 14 Sipays die in het Hospitaal gelegen hebben.

Donderdag den 11^e 'smorgens, ten 6 ure, ontving een brief van Djococarta, van 9 deser, meldende dat het detachement uit het garnisoen naar Tanquisang was gemarcheerd, onder commando van den capitain der dragonders Burgemeester, voor wien eene instructie was vastgesteld.

's Middags 2 ure ontving ik, nevens een particulier briefje van het opperhoofd van Reede, 't vervolg van syn dagregister tot den 10^e deser, waaruit bleek dat de hiervoor vermelde brief van my en den Heer Staringh van 9 deser gister ontvangen, soomedede dat myn brief voor den Keizer alsnu aan Z.H. overgegeven was, en de uiterste ontsteltenis had veroorzaakt, wyl de Keiser daardoor bitter bedroefd geworden was en veel tranen had gestort.

In antwoord, gaf ik terstond aan gem. van Reede qualificatie om, indien de Keiser zyn raad mogt vragen, alsdan aan Z.H. het voor eenigen tyd tusschen my en den Heer van Reede beraamde middel om alle de Papen in bedevaart naar Mecca te senden, aan de hand te geven, om dus sooveel mogelyk syn eer en aansien by syne onderdanen te bewaren, en opdat de radeloosheid om er zig met eere uit te redden hem niet tot wanhopiger besluiten deed overgaan; terwyl men ook hierdoor het oogmerk sal bereiken, nl. de verwydering syner gevaarlyke raadslieden, voor welke terugkomst naar Java men wel sal kunnen zorgen, door ze op Ceylon aantehouden; en tot welk expediënt ik des te eerder overging, soowel om daardoor verdere onlusten en het maken van groote onkosten te vermyden, als om den Sultan sooveel te eer te doen afsien van de veroveringen, welke die vorst, in weerwil van het nu volledig tot stand gekomen en besworen contract van bevrediging, zig veroorlooft van tyd tot tyd op de landen van den Keizer te maken, hetwelk, verder voortgaande, seer nadeelig voor het evenwigt soude kunnen worden.

Voort schreef ik aan gen. van Reede, niet te kunnen bewilligen in de herwaarts komst van den ryksbestierder.

Zaterdag 13 Nov. . . . In den achtermiddag ontving ik eene missive van de Heeren Hartman en van Reede te zamen (in antwoord op den door my en den Heer Staringh geschreven brief van 9 deser)

nyt welke my bleek dat alle hoop verloren schynt te syn, om den verdoolden Keizer tot inkeer te brengen; want dat hy, in stede van syne verderfelyke raadslieden van zig te verwyderen, onversettelyk schynt te hebben voorgenomen om zig zelven veel liever met hen in 't ongeluk te storten, sonder in 't minst na goeden raad te willen hooren; waardoor men dus wel genoodsaakt zal zyn tot den grooten stap te procederen, en liever voor een tyd eenig nadeel en kosten te ondergaan, dan gestadig blootgesteld te blyven voor de sinistre aanslagen van dien sooseer bedorven dweeper.

De gebeurtenis met Pacoeboeana II in het jaar 1741, als wanneer door bestel van den opperpriester Saïd de gansche besetting te Cartasoera is vermoord, en de toeleg was gemaakt om de Compagnie van Java te verdryven, bevestigt genoeg dat er van sulke halstarrige dweepsieke vorsten nimmer iets goeds te wachten is, gelyk dit ook het gevoelen was van HunHoogEd. in 't jaar 1782 ten opsigte van den tegenwoordigen prins van Madura.

En vermits nu uit het Solósch dagregister bleek, dat er reeds een Tommogong naar herwaarts op weg was, maakte ik direct de noodige schikkingen, door het afsenden van eenige strandregenten met gewapend volk, om dien Tommogong by nadering te verpligten op een behoorlyken afstand halt te houden, en aldaar myne orders aftewagten, wyl men niet seeker kan zyn wat het ware oogmerk syner sending is.

Omstreeks 5 ure ontving ik een Comp. brief van Djococarta ged. 12 deser, behelsende eene nadere versekering dat de Sultan seer content is over de versoening met Mangleo Nogoro, als eene gebeurtenis welke die vorst betuigt zelf niet verwacht te hebben, en niets meer te wenschen als dat het effect daarvan tot heil van Java moge strekken; voorts nog de versekering, dat de van den Keizer ingenomen landen alleen bewaard werden voor de Compagnie als Heer en eigenaar van deselve, hetwelk door den ryksbestierder Danoeredja by een bezegeld geschrift is bekrachtigd.

Maandag 15 Nov. Op den middag ontving ik een particulier briefje van van Reede, vervuld van het vervolg van syn dagregister, waaruyt bleek, dat de saken een redelyk goed aansien begonnen te krygen, en de hoop vermeerderd dat de Keizer, daar hem door soo veel onderscheidene personen van de vorstelyke familie

de krachtigste vertoogen [*het verdere van dezen zin is door vocht uitgewischt*].

Tegen den avond ontving ik een briefje van het opperhoofd van IJsseldyk, met translaat van een geschrift dat door den ryksbestierder Danoeredja is gesonden aan des Sultans legerhoofd te Tanquisang, ten einde de ingenomen rystvelden van Mangcoe Nogoro terug te geven, en de vlugt der Solósche Papen te beletten.

Dinsdag 16 Nov. beantwoordde ik 's morgens den voorm. brief van het Djocjo's opperhoofd, hem qualificerende den Kroonprins naar Tanquisang te vergesellen.

[*Verder blijkt hier, dat 's Keizers regenten met hunne gewapende manschap werden opgeroepen, en die van Banjoemaas reeds te Soera-carta waren aangekomen*].

Woensdag 17 Nov. . . . 's namiddags ontving ik uit Soera-carta eene Comp. missive van de III. Hartman en van Reede, ged. 16 deser, met het Djocjo's dagregister, soomede een particulier briefje van van Reede. Uyt alle dese papieren bleek my en den Heere Staringh, dat de zaken weder lang soo favorabel niet stonden als ze volgens de vorige berigten waren; dus men vreesde dat ten laatste wel middelen van geweld souden moeten geëmploiëerd worden, waartoe men zig bepaald had op aanst. Vrydag den 19 overtegaan, indien de zaken intusschen niet mogten worden bygelegd. Voorts, dat Mangeoe Nogoro, schoon men hem nog niets had laten merken van het plan om hem de kroon op het hoofd te setten, egter volmaakt op onse syde is, en alles doen sal wat van hem gevorderd sal worden.

Donderdag 18 Nov. ontving ik ten 4 ure een Comp. brief van Djocjo, ged. 17 deser, behelsende dat de Sultan sync in 't veld staande troepen, buiten het negorysvolk, tot ver over de 2000 man versterkt had, en dat de Mantjanagarásche regenten mede met meer dan 2000 gewapende manschappen tegen den 19e deser aan de oostkant van Soera-carta souden syn, om aldaar te ageren, voorts dat de legerhoofden zig in alles zullen reguleren en gchoorsaam syn aan de ordres van den Heer Hartman, terwyl de Sultan voorts nader syne schikkingen heeft opgegeven om alle gelegenheid tot ontcoming aftesnyden.

Omstreeks 5 ure deed ik met den Heer Staringh de revue over

nog 500 Maduresen, die morgen ochtend den opmarsch sullen doen.

Vrydag 19 Nov. ontving ik een particulieren brief van het Solósch opperhoofd, verseld van 's Keizers antwoord op myn brief van 5 deser, 'twelk ik en de Heer Staringh bevonden niet anders te behelsen dan excuusversoeckingén, die niet als voldoende kunnen aangemerkt worden, wyl in de hoofdzaak nl. de verwydering der Papen niet werd toegestemd; consterende ons tevens uit het schryven van den Heer van Reede, dat om die reden de laatste sommatie heden morgen [*hier zyn verscheidene woorden onleesbaar*], en aankondigen, dat als de zeven opgeëischte personen vóór dat bepaalde uur niet in handen van de Comp. worden overgeleverd, men dit als eene [*onleesbaar*] oorlogsdeclaratie sal aanmerken; en dat men dan tegen den Keizer soude moeten beginnen te ageren

Na over den inhoud met den Heer Staringh in gesprek getreden te syn, begrepen wy:

1°. dat, als de Keizer niet swanger ging van kwade desseinen, hy syn antwoord op myn brief van den 5e deser niet, in weerwil van vele aanmaningen, tot den 18e soude hebben verschoven, om daardoor tyd te winnen en zig zooveel mogelyk in staattstellen tot eene krachtdadige bescherming syner verderfelyke raadslieden. . .

5°. dat het daarentegen seer waarschylyk is, dat men met de tans aan handen hebbende magt den oorlog seer spoedig sal kunnen ten einde brengen, hetzy dan dat de Keizer door de vereenigde magt welke tegen hem ageert, tot de overgave der Papen word genoodsaakt, en vervolgens sulk een gedrag aannecmt dat hem sonder gevaar voor het toekomende gratie bewesen en syn troon gelaten kan worden, of wel dat hy in weerwil van Comp. getrouwen raad, en met verwerping der smeekbeden van de gansche vorstelyke familie en de welmeenendste regenten, syn lot verbindende aan dat van syne geliefde raadslieden, zig alle verder vertrouwen onwaardig maakt, dus billyk zyn Ryk verbeurt, en verdient als vyand behandeld te worden.

Kort na dese conferentie, retourneerde een naar Cheribon met brieven voor Batavia afgesonden corporaal, medebrengende een paquet Comp.brieven van Batavia, waarin ik hoopte te sullen vinden het antwoord Hunner Hooghd. op myne aparte missives van 28 Oct. en 1 Nov. dog waarin ik alleen bevond eene gemeene brief aan my en den

Raad van Politie, over diverse andere zaken Het niet ontvangen van eenig antwoord op deselve, als daarnaar reeds verscheide dagen met verlangen en eene gegronde verwagting uitgesien hebbende, wyl de vorige brieven in vyf, ten langste in zes dagen zyn overgebracht, veroorzaakte by my niet weinig ongerustheid en twyfelmoedigheid. Na my hierover bedacht, en in aanschouw genomen te hebben welk een sorgelyk uitsigt het geeft in de presente crisis aan myzelven te zyn overgelaten, soo bepaalde ik my in alleryl, by een klein briefje het opperhoofd van Reede aan te schryven, om met de beraamde vigoureuse maatregelen *niet* te beginnen of voorttegaan, tot de ontvangst van nader order en van myn antwoord op 's Keizers brief, terwyl ik dit met den uitersten spoed circa half elf ure afsond, in hoop dat het vóór morgen ochtend te Souracarta sal kunnen syn

Zaturdag 20 Nov. had ik 's morgens ten half vyf ure met den Heer Staringh een ampel gesprek, waarvan het resultaat was dat ZynEd. zig, om de bygebragte redenen, conformeerde met de gister avond afgesonden order, en wy onderling beraamden het daarheen te dirigeren, om de saken soo lang dragende te houden totdat de van den Keizer ontvangen brief aan Hun HoogEd. [*verder onleesbaar.*]

Ten vyf ure ontving ik een particulier briefje van het opperhoofd van Reede, ged. 19 deser, bedeelende dat het overgeven der laatste sommatie aan den Keizer en het bewerkstelligen van krachtige maatregelen uitgesteld was tot de komst van den Majoor der Maduresen die met 500 man gisteren van hier vertrokken is, en den 21e of 22e op Souracarta kan syn, soomede op het door Djoejocarta's eersten Resident gedane versoeck om des mogelyk de attaque uitstellen tot dat ik eerst soude geantwoord hebben op een aan my af te senden brief, welken ik omstreeks half zes ontving, en van inhoud vond dat er aan het Djoejocartasche Hof of by den Kroonprins projecten zyn, als de Keizer zyn kraton mogt verlaten en zyn Ryk verbeuren, alsdan aanzoek te doen om dat Ryk met het Mattaramsche te vereenigen; waarop ik het noodige in antwoord toepaste.

Met klokslag van 9 uren 's avonds ontving ik twee briefjes van het opperhoofd van Reede, heden morgen ten 8 en kwart vóór 11 ure afgesonden, waaruyt my en den Heere Staringh tot ons bysonder

genoegen bleek, dat de zaken gevonden waren, doordien de Papen, ten minste de voornaamste derselve, uiterlyk morgen den 21 deser in onse handen souden syn, hetwelk de Ryksbestierder met blydschap was komen communiceren, met byvoeging dat zelfs de Keizer bereid was om de Radeens Santrie en Panenga ter dood te brengen, dog waarvoor hy, opperhoofd, genade had versogt; en dat dese gewenschte ommekeer van zaken het gevolg was van eene in den gepasseerden nacht gehouden groote Raadsvergadering, waarin 's Keizers broeder Mangcoeboemi als spreker gefungeerd en het woord met veel kragt en nadruk gevoerd had

Zondag 21 Nov. ontving ik het Solo'sch dagregister tot den 20e, waaruit blykt dat de Keizer alsnu besloten heeft de voornaamste vyf van de opgeëischte Papen met den dood te doen straffen, als nu tot insien gekomen synde omtrent derselver schadelykheid, omtrent welke plotselinge verandering my seer gegrond voorkwamen de door den Heer van Reede gemaakte reflexiën, nl. dat de Keizer, sig tans verplicht vindende dese lievelingen los te laten, deselve liever ter dood wil brengen dan levendig over te geven, of zelfs den tocht naar Mecca te laten doen, wyl men, als zy dood zyn, nimmer zal kunnen ontwaren welken verderfelyken raad sy hem veelal gegeven hebben, en hoe ver Z. H. voornemens al gegaan syn om die raadgevingen op te volgen. En ik houde het er ook voor, dat de uitvoering van dit project, niettegenstaande te kennen gave dat de Compagnie met hun dood niet gediend is, nu nog meer nadeelige vermoedens aangaande de opreghtheid van dien vorst sal doen opvatten, in voege tans geensints voor chimères te houden syn de ingekomen berigten wegens syne verraderlyke desseinen, en men zig niet zoude behoeven te vermoeien om dat wegens een aanslag tegen Batavia aan een ander oogmerk toe te schryven

's Avonds ten half zeven ontving ik een briefje van het opperhoofd van Reede, bygevoegd translaat van een brief door den Keizer aan hem geschreven, behelsende dat de Keizer van de opgeëischte personen drie soude overgeven, te weten Wiro Widigdo, Panenga en Condoerocan, dog deselve eerst soude dooden; dat Z.H. voorts versoek deed voor Noer Saleh en Bachman, dewyl hy deselve van zig zal verwyderen; seggende voorts ten opsigte van Wironoredjo en Setjonopoero, dat het opperhoofd aan den Ryksbestierder kon vragen

of zy kwaad zyn, hetgeen dus eene duidelyke erkenenis insluit dat de overige niet goed syn

Van dese papieren in der haast aan den Heer Staringh lecture gegeven en de zaak met ZynEd. overvogen hebbende, schreef ik in gevolge van dien tot antwoord, om 's Keizers aanbod en de versekering van den Ryksbestierder in diervoege te accepteren, uytgesondert de besorging van vergif en het geven van 's Comp. toestemming tot het doodvonnis, maar daaromtrent te verklaren dat, vermits de Keizer zulks aldus begeerde, in weerwil der voorbede van het opperhoofd, men zulks dus zal beschouwen als te geschieden uit de overtuiging, die de vorst tegenwoordig heeft, dat sy dese straf billyk verdiend hebben; waarby ik voorts nog voegde de herinnering om te sorgen, dat de personen die, in stede van de te straffene, tot regenten sullen worden aangesteld, brave lieden zyn, en aan de Comp. den eed van trouw afleggen, soomede om nu de bezegeling van het tusschen den Keizer en den Sultan onlangs gesloten contract door eerstgen. vorst te doen geschieden, als wanneer de Sultan hetselve mede sal kunnen bezegelen.

Maandag 22 Nov. Kort daarna ontving ik ook een briefje van het opperhoofd van Reede, van 21 deser des nagts 12 ure, waarby. werd voorgedragen het versoek, dat door 's Keizers broeders Mangleoemoemi en Boemi Notto nevens den Ryksbestierder was gedaan, dat des Sultans troepen zig soo spoedig mogelyk mogten retireren, en dat, om den Keizer voor verdere schande en beschaamdheid te behoeden, het ter dood brengen der drie personen. mogt uytgesteld worden tot dat de terugtrekking van die troepen dadelyk een aanvang soude hebben genomen.

Dan, na my met den Heer Staringh hierover beraden te hebben, begrepen wy, en schreef ik ten antwoord, dat vermits wy in alle voorstellen van den Keizer en Ryksbestierder genoeg genomen hadden, het dus, daar de Sultan reeds onvergenoegd is dat zyne troepen zoolang werkeloos blyven, gewis al te veel gevergd, ja bespottelyk soude syn den aftocht dier troepen te willen begeeren, alvorens de Keizer aan het eerste gedeelte syner propositie voldeed; dat wy daarentegen begrepen, dat de capitain Burgemeester, als het generaal commando hebbende over de Djoejosche magt van de Compagnie en

den Sultan, getuige behoort te wezen, dat de Papen waarlyk overgegeven of, na 's Keizers onversettelyke begeerte, met den dood gestraft zyn

En, vermits voorn. van Reede schreef, dat de prins Mangcoeboemi, door wien dese gunstige ommekeer voornamelyk bewerkt is, contrarie 's Keizers begeerte van begrip was, dat vergif te langzaam soude werken, en een goede steek met de kris een spoediger einde soude bevorderen, soo gaf ik aan van Reede qualificatie, dien prins te betuigen hoeseer syn braaf en cordaat gedrag my beviel

Vrydag 26 Nov. ontving ik 's morgens een brief van het opperhoofd van Reede, afgesonden den 25^e 's middags 3 ure, bedeelende dat de Pangerang Pourboyo hem had laten versoeken spoedig by hem te komen, hetwelk geschied zynde, had die prins hem de aangename tyding medegedeeld, dat de Keizer al de vyf voornaamste Papen aan hem Pangerang geschonken had, om ze levendig aan het opperhoofd over te geven; hetgeen denkelyk nog dienselven dag soude geschieden, wyl gem. prins carte blanche van den vorst had bekomen, en den Ryksbestierder reeds by zig had ontboden om ze op te pakken. . . .

's Avonds omstreeks half tien ure meldt men de komst van den Souracarta's Adjudant Gerrit Hoorn, die my overhandigde een klein briefje van het opperhoofd van Reede, waaruyt my en den Heere Staringh, tot ons sonderling genoeg, de voor 's Comp. belang allergewigtigste tyding bleek, dat de vyf Papen reeds gevat en binnen het fort geleverd waren, mitsgaders op morgen met een sterk escorte van dragonders herwaarts souden gesonden worden.

En hoewel ons alle de omstandigheden nog niet bekend zyn, die daarby hebben plaats gehad, insonderheid ten opsigte van het kloekmoedig gedrag van den braven pangerang Pourboyo, die niet heeft willen gedooogen dat de Keizer zig, door het ombrengen van dese verleiders, verder by de Compagnie verdagt soude maken, onder verseekering dat al het gebeurde door de Comp. sonder verder ondersoek alsnu goedertierenlyk vergeven sal worden, soo bleek my intusschen, dat gemelde Adjudant vry veel heeft gecontribueerd, om de opligting soo gelukkig te doen slagen dat geen enkele zig met de vlugt heeft kunnen redden

Vervolgens overlegde ik met den Heer Staringh, om 's Lands brik

„de Zwaluw” te laten dienen tot den vervoer der in hegtenis genomen Papen, die morgen avond zullen hier zyn, als wanneer de brik den 28 's morgens kan zeilen.

Zaterdag 27 Nov. bragt ik 's morgens eene missive in gereedheid voor den Sultan, ter bedeeeling van dese sooseer gewenschte uytkomst van saken, en om nu te besorgen dat de teruggeving der ingenomen negoryen ten spoedigste geschiede, wyl dan de rust en vrede ras hersteld zal zyn.

Zondag 28 Nov. ontbood ik terug de op Patjernigang en Toegoe gelegerde regenten met derzelver manschappen, wordende ook de in dienst genomen compagnien Bouginesen en Maleyers afgedankt.

Maandag 29 Nov. bragt ik een brief in gereedheid voor den Keizer, waarby aan Z. H. de versogte vergiffenis word geschonken, onder voorwaarde dat zyn gedrag voortaan wys en voorzigtig zal zyn. . .

Dingsdag 30 Nov. ontving ik een Comp.brief van het Djocjocarta's opperhoofd van IJsseldyk, ged. 28 deser, meldende dat de Sultan betuigd had seer verheugd te syn, dat de Keizer zyne verderfelyke raadslieden aan de Comp. had overgegeven, en gereed te syn alsnu de ingenomen landen van den Keizer te doen ontruimen, dog dat Z. H. had verzogt met de terugroeping van zyn volk geduld te oefenen, totdat de Papen Oud-Cartasoera souden gepasseerd syn . . .

Woensdag 1 December, ontving ik een naderen brief van den Heer van Ysseldyk, ged. 29 Nov., waarby hy bedeeft, dat de Ryksbestuurder hem, uit naam van den Sultan, was komen bekend maken, dat, de meeste van des Sultans troepen bereids teruggekomen waren, en de andere verwacht werden, terwyl er aan den oostkant van Solo en in het Padjangsche nog eenige manschap soude blyven liggen, tot dat de overgave der landen ter wederzydsch genoeg soude syn geschied, ten einde toe te sien dat de gemeene man zig niet tegen de intentie gedrage. Zoodat, zegt gem. van Ysseldyk, uit dit alles te voorsien is, dat het gesegende Java by de vorige rust, en tevens 's Compagnie's luister meer als ooit binnen kort hersteld sal syn; hetwelk ook myn gevoelen is.

En enz.

Samarang, den 1 December 1790.

(was get.) Jan Greeve.

XXXIII. Ordonnantie omtrent de levering der Koffy
uitsluitend aan de Compagnie.

Naardien de Hooge Regering deezer Landen te voren is gekomen, hoe dat, niettegenstaande alle op- en verkoop, in- en uitvoer en generallyk alle handel in Koffy ter deezer hoofdplaats buiten de Compagnie, ingevolge het placcaat van 21 May 1790, aan elk en een iegelyk op het scherpst geïnterdiceerd is, echter sommige baatzuchtige eigenaars van landeryen zich niet ontzien, de door hen gecultiveerd wordende Koffy, in stede van aan de Compagnie, aan Particulieren te verkoopen, -- zoo is, ofschoon het gemelde placcaat een genoegzaam verbod insluit, tot voorkoming van exceptiën, op den 7e deezer in Rade van Indiën goedgevonden, allen eigenaars van landeryen die op hunne landen Koffy cultiveren te gelasten, gelyk dezelve gelast worden by deeze, dat product éénelyk aan de Compagnie, direct aan hare pakhuizen, te leveren, voor den gestelden prys van Rds. 6 in contant geld het picol van 140 ponden, en hun mitsdien den verkoop daarvan aan eenige particulieren hoe ook genaamd, direct of indirect, te interdiceren, op poene niet alleen van de verbeurte van de koffy, die bevonden zal worden van hunne landeryen aan particulieren geleverd of verkocht te zyn, maar ook van de vierdubbelde waarde van dien daarenboven, het pond gerekend op 5 stuivers contant. Enz.

Batavia, in het Kasteel,
den 25 January 1791.

XXXIV. Ordonnantie tot de heffing van een 50sten penning,
als liberale gift.

Van wegens de Hooge Regeering dezer Landen, word by deezen aan alle en een iegelyk bekend gemaakt, dat op den 15 deezer in Rade van Indiën is besloten om, ingevolge de aanschryving van de Heeren XVII by Hd. missive van 4 January 1791, ¹ uit overweging

1 Deze geheime aanschrijving luidde in hoofdzaak als volgt: * De importante uytgaven die wy hebben moeten doen, om zooveel immer in ons vermogen was, door uytzendingen van schepen, manschappen, gelden en goederen, aan het gebrek van Indie, door den jongsten oorlog en deszelfs gevolgen ontstaan, te gemoet te komen, hebben reeds geheel verslonden de aanzienlyke onderstanden, die door de Provincien Holland en Zeeland, welke zig het lot der Maatschappij wel gunstig hebben willen aantrekken, aan haar zyn toegestaan, zoo door dadelyke subsidiën als door garantie van geldopuemingen.

De jaarlyksche inkomsten zyn daarentegen vele millioenen minder geweest dan voorheen, door de verbazende vermindering der retouren, vooral zedert het jaar 1787; en ware het nog dat wy ons op goede gronden konden vleyen dat dezelve in het aanstaande jaar en vervolgens wederom tot de vorige hoogte zouden kunnen worden gebragt, zoo zouden wy nog eenige mogelykheid zien tot redding, maar ook hiervan moeten wy, immers vooreerst, het denkbeeld geheel ter zyde stellen.

Hierby komt, dat er geene de minste waarschylykheid is dat de Heeren Staten der voorn. provincien zullen te permoveren syn om de Maatsy., hetzy door subsidiën hetzy door garantie, in 't minst verder te assisteren; daar wy nochtans reeds voor de helft van het aanstaande jaar een merkelyk tekort moeten tegemoet zien, zullen wy de engagementen van de Maatsy hier te lande vervullen, en met de verzendingen van schepen, volk en geld niet geheel stilstaan.

In dezen byna hopeloozen toestand van zaken, zyn wy verpligt, en UEd. zullen daarvan met ons zyn geconvincerd, om de allernuiterste middelen en pogingen in 't werk te stellen, ten einde ware het mogelyk dit waukelend lichaam nog op de been te houden, hetwelk zonder buitengewonen onderstand van penningen volstrekt onmogelyk is.

Wy hebben dan ook, by onze deliberatien over deze materie, geconsiderd, dat het ten uiterste billyk is, dat in eenen soo hoogen nood een iegelyk onder 's Compagnies ressort in Indie gehoorende, maar vooral ook hare eigen diennaren, iets van het hunne toebrengen, om de Maatsy. by te staan, en is 't mogelyk helpen afweren een slag, die niemand meer dan hen zou treffen. Deze billykheid straalt te meer door, wanneer men nagaat welk eene importante opoffering de ingezetenen dier twee provincien van hunne bezittingen hebben gedaan, welke met regt zouden kunnen vragen of dan 's Comp. eigen diennaren minder dan zy, in zulk een hoogen nood, voor het behoud der Maatsy. veil hadden.

. Hebben wy *eerstelyk* goedgevonden, mits dezen te gelasten, dat in alle de etablissementen van de Compagnie in Indie en de Kaap de Goede Hoop, ten haren behoefte, zal geheven worden een 50ste penning van alle bezittingen, by form van Liberale Gift;

Ten tweede, dat by vervolg alle verkrygers van ampten of bedieningen onder het

van de allerzorgelykste omstandigheden waarin de Nederl. O. I. Maatschappij zich bevindt, en de billykheid die er in gelegen is dat een iegelyk onder 's Comp. ressort in Indiën gehoorende, maar vooral ook hare eigen dienaren, iets van het hunne toebrengen om die Maatschappij by te staan, en alzoo is het mogelyk te helpen afweren een slag, die niemand meer dan henzelve zou treffen, en tot welks afwering zy derhalven ook het uiterste behooren aan te wenden, — zoo te deezer hoofdplaatse, als op de verdere etablissementen van de Comp. in Indiën en aan de Caap de Goede Hoop, te heffen een 50sten penning van elks bezittingen, by form van liberale gift, mitsgaders dat het fournissement daarvan zal moeten worden voldaan de helft in contante en de wederhelft in papiere munt; zullende de arrangementen ten dien einde tot naricht van een ieder worden gepubliceerd.

Batavia in het Kasteel, den 19 September 1791.

ressort van de Comp., ten behoeve van hare financiën zullen opbrengen eene vrijwillige recognitie, in vier termynen, zullende echter elke termyn niet minder mogen bedragen dan een vierde gedeelte van hun geheele inkomen (onder wat benaming zulks ook zoude mogen wezen).

Ten derde, dat ook alle tegenwoordige bezitters van ampten of bedieningen eene diergelyke vrijwillige recognitie zullen opbrengen.

Ten vierde, dat door geheel Indië, onder het ressort van de Compagnie, zal geheven worden het middel van Collateraal

Laatstelyk hebben wy Ufd. nog willen informeren, dat ons voornemen is om ten spoedigste eene Commissie te benoemen, welker voornaamste werkzaamheid zal zyn om de executie van deze middelen, en die welke wy by vervolg tot opbeuring van 's Comp. situatie en verbetering dienstig zullen oordeelen, op de plaats zelve te bevorderen en te faciliteren."

XXXV. De Gouverneur-Generaal W. A. Alting en Rade
van Indie aan de Bewindhebbers der Generale
O. I. Compagnie.

Batavia, den 31 December 1791.

WelEdel Hoog Achtbare, enz.

Onze, enz.

Java's N. O. Kust. Wy hebben, enz.

Dewyl de tom of indigoplant ook gevonden word in de Javasche bovenlanden, zoo zyn de noodige schikkingen gemaakt tot het extendeeren van die cultuur ook voor Souracarta en Djoejocarta, die wy om de daarby gegeeven aangename hoop geapprobeerd, en schoon, blykens hetgeen de Ministers ons hebben bedeed, het te Djoejocarta gemaakt begin niet na wensch is gereussceerd, en de leverantie op verre na niet zou toereyken om de onkosten goed te maken, hopen wy nogtans, dat die onderneeming in het vervolg door adsistentie van den Sultan beeter zal slagen, in welke verwagting wy U Edel Hoog Achtb. het ons daarvan toegezondene monster hebben aangeboden.

Aangaande de peper-culture heeft de Gouverneur van Overstraten ¹ by zyne aparte letteren van den 19 September gemeld, dat het getal der peeperrankjes, onder de rescriptie strandcomptoir, by een generale opneem was bevonden 61924 ps., en nader by missive van den 28 October dat, volgens de daarvan ontvangene berichten, de rankjes welke reeds in het Souracartasche ryk waren aangeplant, een getal uitmaakten van 227553, en dat er te Djoejocarta en de onderscheiden districten Mattarm, Padjang Cedoe, Bangaleen en de Mantjanegarische landen 240192 dadapboomen geplant waren, waaronder bereeds voor een groot gedeelte de peeper groeide, en de overige in de aanstaande mousson stonden beplant te worden, wyl dezelve thans nog niet van een behoorlyke kruin voorzien waren, om de daaronder beplant wordende peeper aan de groei te houden. Deeze voordeelige situatie der peeper-culture heeft ons reeden gegeeven om diesweegens

¹ Pieter Gerard van Overstraten was sedert 1 September aan Greeve opgevolgd, als Gouverneur van Java. Zie omtrent van Overstraten, diens Biographie door Mr. P. Mijer in het *Tijds. van Ned. Indie*, jaarg. 1849.

ons genoeg te betuigen, in verwagting dat dit aangenaam begin in de bevordering dier zoo belangryke cultuure met de gewenschte gevolgen zou bekrond worden, en dat wy ons verzekerd hielden, dat de Heer Gouverneur van Overstraten niet minder dan ZynEd. praedecesseur de Heer Greeve daartoe, alle welmeenende pogingen en yver zou aanwenden.

Met opzicht tot de coffy culture, is by den opneem der plantagiën bevonden dat het getal der boompjes bestond in 1954292 ps. Wy hebben derhalven by onze aparte rescriptie daarover ons genoeg betuigd, dog tevens gepersisteerd by de door ons den 30 September bevorens gedanc goedkeuring, dat de verdere aanplanting zoude worden uitgesteld tot den ontvangst Uwer WelEd. Hoog Achtb. nadere positive bevelen, wyl wy vermeenen dat zulks vooreerst het voorzigtigste is. . . .

Met opzicht tot de *inlandsche zaaken*, hebben wy reeds de eer gehad UWelEd. Hoog Achtb. by onze eerbiedige letteren van den 8 February jongstleden te bedeele, dat de gerezene onlusten op Java ten besten waren geschikt, en de vrede op een glorieuse en reputatieuse wyze voor de Comp. hersteld was geworden, en dat de Keyzer het oprechtste berouw en leedwezen over zyne begaane mistappen gevoelde en na de herstelling van Comp. liefde en vriendschap yverig hoopte en wenschte. De Heer Gouverneur Greeve heeft hem dus ook, conform deszelfs secreete letteren van den 28 February jl., daarvan de oprechtste verzeekering gegeven, en alle geleegenheeden gecapteerd om conform onze recommandatie, aan den vorst de doorslaande blyken van 's Comps. welmeenendheid en vriendschap te geeven.

Hiertoe heeft zich in het bizonder een zeer gepast middel opgedaan, door de te kennen gave van Zyn Hoogheid dat hy van zyn voorgenomen huwelyksalliantie met een Djoejose prinses ten eenemaal afzag, en het verlangen had om door de Comp. te worden uitgehuwelykt, gelyk plaats had gehad in het jaar 1783 toen hy kroonprins was. Om hieraan nu te voldoen, op eene wyze die beantwoorde aan het vertrouwen dat Zyn Hoogheid in welgemelden Heer Gouverneur betoonde te stellen, en die tevens overeenkwam met het belang van de Comp., had ZynEd. de noodige informatien ingenomen, by wien van de Strandregenten onder hunne in egt gebooren kinderen een voorwerp te vinden was, dat geacht konde worden voor Zyn Hoogheid convenabel te weezen; en wy kunnen UWelEd. Hoog

Achtb. bedeelen, dat ZynEd. in deeze huwelykskenze zeer gelukkig geslaagd is, want blykens het bedeelde by de aparte letteren van ZynEd. en den presenten Heer Gouverneur van Overstraten, geda-teerd den 19 September jongstl., heeft zoowel de Keizer als zyne twee broeders, die ieder meede een vrouw van de Comp. verlangd hebben, niet alleen ten hoogsten genoegen genomen in de voor hun gekoozen princessen, maar zyn die huwelyken ook direct voltrokken, waarom wy dan ook aan gemelden Heer Greeve ons contentement hierover betuigd, en de Heer van Overstraten opgedragen hebben den Vorst en princen by occasie te kennen te geeven, dat het een en ander ons mede zeer aangenaam is geweest.

Voorts kunnen wy UWelEdel Hoog Achtb. nog bedeelen, dat wy, wyl de Keizer ingevolge het schryven van den meermelden Heer Greeve by ZynEd. brief van den 28 February jl., de herstelling van de vrede op Java beschouwt als eene zaak die door niemand moet vergeeten worden, en de grondslag van dit vreedeswerk eigentlyk berust in het contract, dat de Keyzer en de Sulthan onder bemidde-ling van de Compagnie door hunne ryksbestierders den 28 September 1790 geslooten en bezwooren, voorts naderhand met hunne vorste-lyke zegels bekrachtigd hebben, en hetwelk door den Pangerang Mangcoenogoro voor zooveel hem ten opzigte van den Sulthan betreft op den 6 November 1790 meede plegtig bezegeld en bezwooren was, met den Heer Gouverneur Greeve van begrip zyn geweest dat de beide vorsten daarin de grootste waarde zouden stellen, mitsgaders dat het belang van de Comp. daarby grootelyks geïnteresseerd was, beslooten hebben dat contract van wegens de Generaale Compagnie nader te approbeeren en ratificceeren, zooals hetzelve dan ook door ons geratificeerd is geworden.

De pretensien van den Keizer en den Sulthan, die zy op elkan-deren hadden uit hoofde der geledene nadeelen in de jongste on-lusten, zyn ingevolge het bedeelde door welm. Heer Greeve by ZynEd. aparte missive van den 10 Mey, op een billyke en vriende-lyke wyze afgedaan, in dier voegen dat volgens een uit naam der Vorsten geteekend certificaat, daarmede teffens alle verschillen die er nog hadden plaats gevonden tot wederzyds genoegen zyn uit den weg geruimd; terwyl wy volkomen geapprobeerd hebben het voor-zichtig gedrag van gem. Heer Greeve by die gelegendheid, mede

voorkomende by evengem. aparte missive, waardoor die zaak op eene voor de Compagnie reputatieuse wyze zoo gelukkig ten einde is gebragt.

Uit een aan ons toegezonden staatrekening, getrokken uit de trainsboeken die gehouden zyn gedurende de onlusten die in 1790 op Java hebben plaats gehad, is ons gebleken, dat de ongelden, die daaromtrent Compagnies weegen gedragen zyn, beloopen hebben f 107377.18, dan wel na aftrek van zoodanige posten die buiten dien doch elders hadden moeten gedragen worden, f 63946.10. Wy zyn wel genoodzaakt geweest dezelve te passeeren, hoe hard het de Comp. in haare presente ongelukkige staat ook valt zulke uitgaven, die ze ten besten van anderen heeft besteed, zonder daartoe eenige wettige aanleiding gegeven te hebben, er die door diegeenen die er de oorzaken van zyn geweest gedragen hadden moeten worden, voor haare reekening te moeten nemen, en die men zig alleen kan getroosten door het vooruitzicht op een bestendige rust en vrede, als een voordeelig gevolg van die gewigtige gebeurtenis.

De Panumbahan van Madura en de Pangerang van Sumanap hebben de Compagnie in dit jaar wederom met eenige compagnien manschappen geadsisteerd, en de overige Regenten zoo van de Javasche stranden als van het eiland de Baviaan en de thans te Weda-Alit gezeten Capitein Boeton hebben mede genoeg gegeven, terwyl de onder hen voorgevallene verandering alleen daarin bestaat, dat de hoofdregent te Samarang Adipatty Soero Dimongollo overleeden, en deszels plaats door den tweeden regent in Damak Morto Nogoro vervuld is, aan wien wy den titul van Adipatty en naam van Soero Dimongollo hebben toegevoegd.

Omtrent de particuliere vaart en handel hebben de ministers by hunne missive van den 31 December 1790 ons te kennen gegeven, hoe dringend de handelaars, die zich van tyd tot tyd hadden laten beweegen tot den vervoer van ryst naar Batavia, klaagden wegens de papieren van credit, die zy altoos hier ter hoofdplaats in betaling van hunne ladingen moesten ontvangen. Wy hebben daarop niets anders kunnen zeggen, dan dat wy wenschten en hoopten dat gunstiger tyden daarin eenige omkeeren ten goede mogten verwekken, en dat een door den hemel gezegend ruim gewas een aanmerkelyke vermindering in den inkoopsprys mogt te weeg brengen, aan welke

verwachting egter de uitkomst niet heeft beantwoord, vermits het rystgewas in 1791 minder voordeelig dan in 1790 is uitgevallen, en de ryst het geheele jaar op Java byna even zooveel als op Batavia heeft gegolden.

Uit het verder bedeelde by voors. brief, hebben wy meede met leedwezen ontwaard, dat het verval der Overwalsche vaart van jaar tot jaar meer en meer toeneemt; wy hebben dus by onze rescriptie van den 3 Mei insgelyks aan de ministers onze hoop te kennen gegeven, dat dezelve by eenige verandering ten goeden mede weer zal opluiken, evenwel hebben wy daaromtrent vooreerst moeten persisteeren by de voorjarige ordre, om namelyk den uitvoer van ryst naar derwaarts te bepalen na de preferente benodigdheid van de Compagnie ter deezer hoofdplaats.

In het permitteeren van den uitvoer van ryst naar den overwal is vervolgens ook alle omzigtigheid gebruikt, invoegen van de geheele quantiteit welke Java in dit jaar heeft uitgeleverd, ten importe van 10325 coyangs, ditheen zyn vervoerd voor de Compagnie 7634 en particulier ruim 1171, te samen 8805 coyangs, terwyl aan de Overwal zyn toegedeeld 1520 coyangs, waaronder mede is begrepen de vervoer naar de groote Oost; waaromtrent wy hier alleen noteeren dat het ons in dit jaar is gelukt, eenige particulieren te animeeren tot den vervoer van ryst naar Banda op vragt, waarvan vooraf by de materie van dat gouvernement § 6 reeds mentie is gemaakt. . .

Cheribon. Sedert hebben wy by een secreete brief van den Resident van den 17 November vernomen, dat Sulthan Suppoe kort nadat hy van zyne verblyfplaats Setoe in de kraton was teruggekomen, aan een langdurige en uitteerende ziekte is overleeden. Mitsdien hebben wy op voordragt van den resident, tot successeur van den overledene aangesteld deszelvs oudsten zoon; dan wyl dezelve egter nog maar pas 9 jaaren heeft bereikt, en gevolglyk vooreerst onder voogden zal moeten staan, zoo hebben wy almeede op voordragt vanden resident, daartoe benoemd den Pangerang Wyaja Ningrat en den presenten Tommogong Jaya Diredja, ten einde daarmede het meeste belang van de Maatschappy, van de onderdanen en van den Vorst begunstigd worde.

De evengemelde sedert overledene Sulthan Suppoe heeft aan ons verzoek gedaan, om eenige reductie der alimentatiegelden voor den

naar Ceilon gerelegeerden Tommogong Carta Deriga; wy hebben egter by de bepaling van Rds. 300 gepersisteerd, doch zullen de Ceilonsche ministers recommandeeren, om het daarheen te wenden dat die som niet geexcedeerd worde.

Daarentegen hebben wy, mits het overlyden van den alhier zyn verbyf gehouden hebbenden afgesetten Sulthan Cheribon, bovengemelden Sulthan Suppoe ontlast van de jaarlyksche uitkeering van Rds. 2000 tot onderhoud van denzelve, en alleen aan zyne nagelaatene familie toegelegd Rds. 500 's jaars, om door Zyn Hoogheid gerestitueerd te worden, byaldien de familie niet verkiesen zou naar Cheribon over te gaan, opdat dezelve niet ten laste der Compagnie alhier zouden blyven, te meer de vorst aangenomen had, die van dezelve tot hem mogten overkomen huisvesting en onderhoud te geeven.

Dan, vermits de Sulthan volgens 's residents brief van den 2 April heeft verzogt, van de uitkeering van alimentatiepenningen voor die familie geexcuseerd te worden, met aanbieding dat indien dezelve wilden overkomen, alsdan dezelve van huisvesting en onderhoud te zullen voorzien, zoo hebben wy aan die weduwe daarvan laten kennis geeven, met recommandatie zig daarover te verklaren, waaraan zy echter sedert niet heeft voldaan

By een brief van den 10 April heeft de resident gecommuniceerd, dat zig eenige zeeroovers aan de zuidkant onder het Soekapoerascbe en Galosche gebied, mitsgaders tusschen het eiland Noessa-Cambangang en het vaste land van Galo hadden vertoond. Wy hebben derhalven geaprobeerd, dat ten eersten de noodige middelen tot tegengang van dezelve te werk gesteld waren, met recommandatie om daartoe verder alle mogelyke pogingen aan te wenden, wyl van hier geene kruyssers konden gezonden worden, en ingevolge van dit aanschryven heeft de resident meerder canon en ammunitie naar de zuidkant laten transporteeren, hetwelk van dit gevolg is geweest dat den 20 April, wanneer weder twee groote vaartuigen waren vernomen, dezelve op het hooren van eenige schooten met scherp ten eersten zyn verdweenen, zynde men sedert dien tyd door dit gespuis niet nader gealarmeerd

Bantam. De inzaam van producten heeft in 1790 bedraagen 9932 baaren, zynde 2084 baaren meerder dan 1789, hetwelk UWelEdele Hoog Achtb. by onze jongst verslag § 14 is bedeed. Wy hebben

by onse rescriptie van 13 May jl. aan de bediendens ons genoeg hierover betuigd, gelyk meede dat wy de welmeenende pogingen van den Koning hierin herkenden, en dat wy vertrouwden, dat Zyn Hoogheid daartoe verder alle moeite en vlyt zoude aanwenden. Aan deze onze verwagting heeft de Koning ook voldaan, alzoo Zyn Hoogheid volgens de secrete brief van den Commandeur gedateerd 15 December ll., de aankweeking van peeper met zeer veel yver heeft behartigd, waarvan onder anderen ten blyke heeft gestrekt, dat Zyn Hoogheid in 't begin van de maand December aan zekere Pangerang Wiera Oetama te Samanka, onder het district van Bonyawang, die ingevolge het ingekomen rapport van den opneem der tuinen, niet alleen de meeste planters aan het werk had, maar ook zig het meest had beyverd om zyne tuinen in een goeden staat en de boomen na mogelyk voltallig te houden, tot een blyk van zyn genoeg en om hem zoowel als andere verder aan te moedigen, een statiekleed van gouden stof, met hetgeen verder tot den opschik behoort, had gezonden.

Wy hebben UWelEd. Hoog Achtb. by ons jongst verslag § 16 gemeld, dat wy de dispositie op het by ons ingekoomen rapport wegens den opneem der peeperplantagien in de westelyke bovenlanden van Bantam, gedaan door den Capitain Luitenant van Rhyn en den vaandrig Fredrik Chambon, uitgesteld hadden.

Ten vervolge hiervan hebben wy de eer UWelEd. Hoog Achtb. te bedeele, dat wy op den 10 Maart jl. daarover gebesoigneerd, en by onse rescriptie van den 22 daaraan aan de bediendens onze daarop gevallene besluiten bedeed hebben. Wy verzoeken tot voorkoming van wydloopigheid en dubbeld schryfwerk, ons daaraan te mogen gedragen; alleenlyk daaruit noteerende, dat wy den Commandeur Beynon gelast hebben, den Koning voor te houden de slegte gesteldheid van verscheyde door ged. Gecommitteerden aangewezen tuinen, mitsgaders dat de verwaarloozing van zommige moest worden geattribueerd aan den geringen prys, welke voor de peeper betaald word, alzoo de planters in den voorleeden jaare voor een halve baar niet meer dan 2½ Sps. hadden gekreegen, en dien vorst tevens te verzoeken dat hieromtrent het noodige redres mogt worden gemaakt; welke voorhouding en instantie dan ook ten eersten is ten uitvoer gebragt, met dit effect tot ons genoeg, dat Zyn Hoogheid

zulks niet alleen aangenomen, maar toen ook dadelyk de noodige ordres gesteld heeft, waarvan dat wy in der tyd de aangename gevolgen verwagten

Voorts hebben wy int generaal ons genoeg betuigd over de be-
toonde bereidwilligheid van den Vorst, tot het volbrengen van de
schikkingen die uit onze dispositien op de rapporten van den op-
neem van de peeperplantagien hem daaromtrent door den Comman-
deur Beynon zyn voorgehouden, in hoop dat men daarvan in der
tyd de milde producten zal moogen ontvangen.

Over de vermeerdering der peeperplantagien met 56 en van de
peeperboomen met 28000 ps. in de Lamongsche districten, volgens
het vermelde by der bediendens brief van den 26 December 1790,
hebben wy almeede ons genoeg betuigd; schoon wy met leedwezen
ontwaard hebben, dat de daarby gegeevene hoop tot een aanzien-
lyke leverantie in der tyd, volgens latere berigten van den 2 Mei jl.
merkelyk is veydeld geworden, uit hoofde der geweldige invasien
der zeeroovers, het veroveren van eenige peepervaartuigen en het
ruïneeren der tuinen aan de stranden, mitsgaders het vervoeren der
ingezeetenen, terwyl wy ons vertrouwen te kennen hebben gegeven,
dat de kruissers die men met zooveel moeite en kosten uitgezonden
heeft, eindelyk zullen slagen in het verdryven der roovers en be-
veiligen der Lamongs, en dat de Koning en ingezeetenen met
nieuwen yver zullen worden geanimeerd tot een ruime aanplanting,
opdat de Comp. zich die gemaakte ongelden te eerder mag troosten. . .

Batavia. Wyl het vermenigvuldigen der zeeroovers den smallen
handelaar meer en meer intimideerde, en dus de vaart niet alleen
van en naar Java maar ook van en naar andere plaatsen periculeus
en onveilig maakte, hebben wy met genoeg beschouwd, dat de
koopman en resident te Tagal Johan Lubbert Umbgrove voor zyn
eigen reekening en risico een hegt en welbezeild vaartuig heeft doen
opbouwen tot resistentie van dit gespuis en beveiliging van den hande-
laar, en mitsdien hebben wy ook gecondescendeert tot de voldoening
aan zyn verzoek om 8 ps. ysere canons van 3 c , waarvan wy de prys,
om het goede oogmerk waarvan by de uitrusting van dit vaartuig
word bedeed, alleen hebben beswaard met één in stee van de
anders bepaalde twee capitaalen advans.

Insgelyks hebben wy, met het inzicht om de particuliere handelaars

te beschermen, den 12 September aan den Bandaschen burger Spits op zyn verzoek toegestaan 12 yzeren canons van $\frac{1}{4}$ C , die wy, omdat dezelve volgens verklaring van den majoor der artillerie voor de Comp. van weinig nut waaren, aan hem meede hebben overgelaten met maar een capitaal advans.

Ten opzichte van de hier ten handel verscheenene jonken, heeft de Capitain der Chineesche natie alhier aan ons den 24 Mei voorgedragen het verzoek van sommige Nachodas dier vaartuigen, om draaibassen, donderbussen, snaphanen, kruit en kogels, en uit overweeing, dat volgens gevallen die daarvan ten bewyze strekken, in het vaarwater naar China een meenigte onderneemende zeeroovers zyn, die alles rooven en plunderen wat onder hun bereik komt, en de jonken zonder assistentie geheel ontbloot zyn van de mogelykheid om zich te kunnen defendeeren, dat de particuliere handel ter deezer hoofdplaats ten hoogsten geïnteresseerd is daarby dat de jonken en inzonderheid de Eimuische hunne reize behouden volbrengen, hebben wy de verzogte ammunitie, zoo ten dien daagen, als naader op den 7 en 21 Juny aan die Nachodas afgestaan, voor betaling, doch uit consideratie dat zy dezelve in China niet mogen invoeren, maar dezelve by hun behouden arrivement onder de Chineesche wal moeten over boord werpen, het kostende daarvan maar bezwaard met een capitaal advans.

Het verval van den handel der Eimuische jonken is ons in dit jaar zeer evident gebleken, door de verschyning van slechts een enkele. Daarenboven hebben de Chineese officieren alhier niet alleen, maar ook de Capitain en een der voornaamste ingezetenen van die natie alhier, zulks en de gevolgen van dien in consideratie gebragt in twee geschriften, die UWelEd. Hoog Achtb. geïnscreerd zullen vinden by onze resolutie van den 31 May, met verzoek om eenige voorziening en tegemoetkoming, ter wederopbeuring en voorkoming van het totaal te niet komen, hetwelk zeer apparent was. Wy hebben mitsdien onder onze deliberatie daarover in overweeing genomen, aan de eene kant de nuttigheid die de bloei van dien handel voor deeze hoofdplaats te weeg brengt, en aan de andere kant de noodzakelykheid die er is dat tot bereiking van dit oogmerk zoo spoedig mogelyk de meest convenable middelen worden by de hand genomen en in het werk gesteld, en dierhalven besloten, eerstelyk: aan de

Nachoda van de toen alhier ter rheedee leggende eenigste Eimuische jonk, tegen betaling met brieven van credit, wyl de voldoening in contanten, daar de jonklieden hunne aangebragte waren alle voor brieven van credit verdebiteeren, te drukkend zoude zyn, uit's Comps. voorraad af te staan 530 pikols tin en 500 pikols peepeer, het eerstgem. articul tegens Rds. 25 en het laatstgem. articul tegens Rds. 22 het picol, en voorts de Eimuische handelaars toe te zeggen dat wy in het vervolg van tyd de Anachodas van hunne jonken met die articulen, zoo verre zulks Comps. voorraad zal permitteeren, den eene tyd meer den andere tyd minder eenigzints zullen tragten te adsisteeren; ten tweeden, de gerechtigheid van de in en uitgaande rechten of van de boom, van de kleine Eimuische jonken voor het vervolg te verminderen op de helft van de voor de groote jonken bepaalde somma; ten derden, aan de kleine Eimuische jonken te permitteeren de aanbrenge van de helft der aan de groote jonken gepermitteerde nieuwelingen; ten vierden, de gerechtigheid van de boom voor de Tunghaysche en Tungliemsche jonken te bepalen en gelyk te stellen met die der kleine Eimuische jonken; ten vyfde, alle conniventie omtrent den aanbrenge van volk door de Tunghaysche en Tungliemsche jonken, wyl dezelve voor de colonie nadeelig word bevonden, ernstig te verbieden, en de bepaling van honderd man voor hunne equipagie, mitsgaders de verpligting om dat getal by vertrek van hier weder mede te nemen, op de daartoe gestelde poenaliteit by placeaat van den 26 Juny 1787, by renovatie van dat placeaat ernstig aan te beveelen; en ten zesden, alle de door ons successive gestelde ordres betrekkelyk den vaart en handel der jonken byeen te laten colligeeren, ten einde by vertrek der jonken aan de Nachodas tot hunne narigt afgegeven te worden.

Aangaande de jonken hebben wy voorts niets anders te melden, dan dat wy den 14 Juny op het door den Capitain der Chineeschen voorgedragen verzoek der gezamentlyke Nachodas, hebben toegestaan den uitvoer van de tot provisie op de reize benoedigde ryst. En dat wy den 12 July, op het ter resolutie van dien datum geinsereerd adres van ged. Capitein en de verdere Chineesche officieren alhier, aan de ingezeetenen van die natie in deeze colonie hebben gepermitteerd, om met ged. jonken tot ondersteuning van hunne in China zynde naastbestaanden, te mogen verzenden eenige kleine partyen

contanten, mits niet surpasserende de somma van Rds. 20000.
Van Macao enz.

XXXVI. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal
en Raden van Indie.

Hoog Ed., enz.

By myne aparte missive van den 8ⁿ dezer gaf ik Uw Hoog Edelheden pligtschuldig kennis van myn vertrek van Djocjocarta naar herwaards, en thans kan ik de eer hebben Uw Hoog Edelheden te bedceelen, dat ik den 13ⁿ dezer hier behouden gearriveerd ben, nadat de Keizer my op den 10 bevorens op Oud Cartasoera was komen zien.

Wat myne verrigtingen gedurende myn optogt naar Djocjocarta en myn verblyf aldaar mitsgaders myne ontmoeting van den Keizer in het generaal betreft, hieromtrent verzoek ik my te mogen gedragen aan het daarvan gehouden dachregister, dat ik de vryheid gebruik Uw Hoog Edelheden bezyden dezen aan te bieden, ten einde Uw Hoog Edelheden's attentie niet noodeloos bezig te houden, terwyl ik eenelyk by dezen zoodanige zaken zal verhandelen die zulks speciaal vereischen.

Ten vervolge en opheldering dan van hetgeen ik reeds Uw Hoog Edelheden communiceerde by myne aparte missives van den 21, 25 en 29 Maart jl. mitsgaders 2 en 8 deser, moet ik Uw Hoog Edelheden bedeelen, dat, nadat gedurende de ziekte vanden Sulthan het Djocjocartasche guarnizoen met vyfentwintig man infanterie van Souracarta was versterkt geworden, noch van de laatstgen. plaats naar derwaards op verzoek van den eersten Resident van Ysseldyk is afgezonden een commando dragonders, groot 28 hoofden, ten einde des te beter dezulken die eenige kwade voornemens mogten hebben in bedwang te houden, en tevens de Djocjocartasche bezetting niet te zeer af te matten, naardien de wagten aan de zuid- en noordkant in de craton, zooals ik reeds by myne missive van den 21 Maart jl. aanhaalde, met Compagnies militairen bezet waren geworden, zoodra des Sulthans situatie hachgelyker wierd.

Doch om voor te komen dat het Souracartasche guarnisoen hierdoor in cas van nood, niet te zeer verzwakt mogt wezen, en eenige wacht by voorkomende gevallen in de bovenlanden aan handen te hebben, liet ik een detachement van het regiment van den Hertog van Wurtemberg, sterk 154 man, benevens 22 nationale arthilleristen, reeds den 20 Maart naar Boeyolalie, en daags daaraan noch een commando nationale infanterie uit 70 hoofden bestaande naar Salatiga marcheeren, met qualificatie zoo aan den eersten resident te Souracarta, als aan dien van Djoejocarta, om van deeze manschappen, in geval van noodzakelykheid, hetzy ten deele dan wel in het geheel, zoodanig gebruik te maken als de tydsomstandigheden zouden komen te vorderen.

En aan de spoedige komst dier militairen ter gem. plaatsen, waarvan men direct aan beide de hoven kennis had, is het mogelyk veel al toe te schryven, dat niemand zoo min gedurende de ziekte als by en na het overlyden van den Sulthan eenige commotie heeft durven maken; ten minsten heeft de macht die ik by deeze geleegendheid heb kunnen vertoonen, ontzag by den inlander verwekt, en denzelfden doen zien dat de Compagnie op verre na zoo krachteloos niet is, als men zich bevorens wel heeft voorgesteld.

De eenigste echter, die eenige schyn gegeven heeft van gaarne iets te hebben willen tenteeren, om zyn geluk in deze criticke tydsomstandigheden te beproeven, is de oudste broeder van den Keizer, de Pangerang Mangcoeboemie geweest, die door myn predecesseur den Heer Raad extraordinair Jan Greeve by ZynEd. my nagelaten memorie reeds als van een zeer levendige aart beschreven is; want deze prins verzamelde, nadat de gevaarlyke toestand van den Sulthan door den eersten Resident van Reede op myn order aan den Keizer was gecommuniceerd, 260 gewapende manschappen te paard, om zig, volgens het rapport dat de gem. van Reede daarvan ontving, by de dood van den Sulthan daarmede naar Adilangoe te begeven, en vervolgens eenige Djoejosche landen en negoryen in te neemen en te veroveren, om wraak te neemen over de vorige gedoentens van het Djoejosche hof of hare onderdanen in de aldaar plaats gehad hebbende troebles. Welk voorbeeld weldra gevolgd wierd door deszelfs broeder, den Pangerang Boemi Notto, die mede eenige gewapende manschappen byeenbragt, denkelyk op instigatie van Mangcoeboemi,

dewyl dezelve anders van een zagzinnige aart is, en een prins van wien men geen kwaad te duchten heeft. Maar zoodra ik hiervan door den gem. eersten resident van Reede geïnformeerd wierd, gelaste ik hem den Keizer hiervan kennis te geven, en te verzoeken, deze zoo verderfelyke desseinen van zynen broeder in tyds tegens te gaan en voor te komen, en om zich tevens in het generaal te declareeren, dat zoo iemand by het afsterven van den Sulthan iets op het Djococartasche gebied zouden durven onderneemen, de Compagnie zulks zoude aanmerken als aan haar gedaan te zyn, dewyl dit ryk gedurende de vacatuur van de throon aan de Maatschappy behoorde; terwyl ik den gemelden Resident tevens qualificeerde, om zoo de Pangerang Mangcoenogro eenige de minste blyken mogt geven van kwade voornemens te hebben, alzoo hy niet geheel buiten suspicie was projecten te koesteren die nadeelig zouden kunnen wezen, uit hoofde van de onzekerheid waarin hy voor als nog is omtrent de successie van zyn kleinzoon Prang Wedono in zyne landen, alsdan dien prins eene gelyke verklaring te doen, en onder het oog te brengen dat hy, by eenige verbreking van zyne hieromtrent gedane plegtige beloften, alle aanspraak op Compagnies adjude zoude verliezen om zyn gemelde kleinzoon hem te doen succedeeren.

Dit was van dat gevolg, dat de Keizer aan den voorn. eersten Resident van Reede vezeekerde en betuigde er voor in te staan, dat in het gedrag van zynen broeder geene verkeerde inzichten lagen opgesloten, en dat Zyn Hoogheid daarvoor zorg dragen zoude, onder te kennen gawe tevens, dat deze zyne broeder van intentie was hem Keizer by de ontmoeting van my te Oud Cartasoera te verzellen, en dit volk alsdan tot zyne statie zoude dienen; tot welk voorwendsel de gemelde Reede aan den Vorst aanleiding gegeven had, ter wegneming van alle verlegendheid en beschaamdheid over de conduites van Mangcoeboemi, aan welke beloften de Keizer ook zedert zoowel voldaan heeft, dat de gem. Pangerangs zig stil en rustig gehouden hebben.

Van den eersten Resident aan het Djococartasche hof van Ysseldyk ontving ik ook den 21 Maart jl. bericht, dat den 19 bevorens de Pangerang Ingaby, in gezelschap van verscheidene zyner broeders, en ook onder anderen in dat van den Pangerang Notto Coessoemo, die toen vrolyker als naar gewoonte scheen, zich tegens dezen laatsten

had uitgelaten, dat hy zich niet konde begrypen dat hy zoo vrolyk was, want dat zy zich in zorgelyke omstandigheden bevonden, dewyl er zeeker van hun, na de dood van hunnen vader, het hof verlaten en zwerven zouden moeten; en hoezeer dit gezegde op tweederlei wyze konde worden geexpliceerd, zoo deed hetzelve nochtans van de beste zyde beschouwd, zien dat de broeders van den Kroonprins of ten minsten de Pangerang Ingebei zeer voor zyne regeering vreesden. Deze vrees nu kwam my voor, dat sommige dezer regeering somwylen tot dëmarches zoude kunnen doen overgaan, waarom zy anders niet gedacht zouden hebben, en ik schreef dus den gem. Ysseldyk aan, den Kroonprins te raden van zyne broeders niet alleen met vriendelykheid te behandelen, maar dezelve ook door een tweede of derde hand gerust te doen stellen, met de verzeekering, dat zy zich rustig en vreedig gedragende niets onder zyne aanstaande regeering te vreezen zouden hebben, welken raad gemelde prins ook zedert schynt opgevolgd te hebben.

Van meerder belang kwam my voor hetgeen de gemelde eerste Resident my tevens bedeede vernomen te hebben, te weten, dat de Pangerang Pringoloyo, zoon van den kroonprins by zyne tweede vrouw, die eene dochter is van den overleedenen Pangerang Pakoe Diningrat, en dus uit Keizerlyk bloed, zoude worden opgestookt door zyn schoonvader den voornoemden Pangerang Ingabei, en ook onder hand door de Pangerangs Notto Coessoemo en Demang, om zich tegens de verheffing van zynen broeder den Pangerang Mangcoeboemi tot Kroonprins, waartoe men veronderstelde dat dezelve door zynen vader, Sulthan geworden zynde, aan de Compagnie zoude worden voorgesteld, te verzetten, om reden dat Mangcoeboemies moeder, de oudste vrouw van zyn vader, uit het Madureesche huis afkomstig en eene dochter van den Mantjanagaraschen regent Radeen Sosro Winotto was, en hy Pringoloyo dus van 's moeders zyde meerder recht tot die waardigheid had dan Mangcoeboemie, en welke opstooking dien jongeling, zoo men wilde, zoo opgeblazen gemaakt had, dat hy zich zoude hebben uitgelaten nooit die verheffing van zynen broeder te zullen dulden, en dat hy hiertoe niets anders noodig had dan eenige korte picken. Dit naricht was wel niet zoo echt als het eerste, of dat men zich daarop ten vollen konde verlaaten, maar nochtans van zooveel gewicht, dat de gemelde Ysseldyk den

Kroonprins hiervan terstond informeerde, en Zyn Hoogheid, zonder hem echter tegens zynen gem. zoon op te zetten, den raad gaf van by tyds de gangen van denzelfven te doen nagaan; en by deze geleegendheid kwam hy van Ysseldyk met den prins overeen, omdat men steeds vreesde dat by het overlyden van den Sulthan, vooral zoo zulx 's nachts voorviel, de een of andere roekelooze stap gedaan zoude worden, de wachten voor en achter de craton met Compagnie's militairen te verdubbelen, om in allen gevallen terstond by de hand te kunnen wesen, zooals ook geëffectueerd werd.

In die situatie nu waren de zaken aan de beide hoven, toen de Sulthan den 24 Maart jl. des nachts om elf uren overleedt, waarvan de gemelde eerste Resident van Ysseldyk my terstond per expresse informeerde, en volgens de hem door my gegeevene ordres, zoo aan den eersten Resident aan het Souracartasche hof van Reede, als aan de commandanten der drie veldposten te Boejolalie, Salatiga en Oenarang kennis gaf.

Zoodra de eerste bewegingen die 's Vorsten overlyden verzelden, geccesseerd waren, beleide de gemelde van Ysseldyk, ingevolgen Uw Hoog Edelhedens secreete missive van den 1 December 1772 en het door den Heer Raad ordinair Johannes Siberg als toenmalig Gouverneur en Directeur dezer kust daarop ontworpen en den eersten Residenten aan beide de hoven toegesonden project-ceremonieel van den 9 Mei 1785, in de Craton vergadering, dewelke bestond uit den Kroonprins, den Radeen Depatty Danoeredja, de Pangerang Mangcoeboemie, de Radeen Tommongong Notto Judo, de Radeen Tommongong Danoe Coessomo, als buiten-, en de Tommongong Mangoe Diepoero benevens de Pangerang Diepo Coessoemo als binnenregenten; wanneer by Resident de gemelde secreete missive opende en aan den Prins en de gemelde ministers den inhoud daarvan behoorlyk ter kennis bragt, hen voorhoudende, dat het Uw Hoog Edelheden behaagd had, op de betoonde genegenheid van den overleedenen Sulthan om zyn zoon den Pangerang Adipatty Amang Coenagara te verheffen tot zynen opvolger, hieraan goedgunstig te voldoen, met denzelfven aan te stellen tot Sulthan over alle de landen en volkeren die onder zynen vader waren gehoorrende geweest, dog dat deze aanstelling geen effect zoude kunnen sorteeren, als nadat ik ten hove verschenen was, en de contracten en acten van verband

vernieuwd, verzegeld en geteekend zouden wezen; waarop de Kroonprins, als by voorraad, Uw Hoog Edelheden zyne byzondere verplichting betuigde, met verzekering tevens, dat hy myn komst ter zyner verhooffing tot vorst zoude afwagten, en intusschen alle rykszaaken aan den voorm. eersten Resident en den Ryksbestierder Danoredja zoude gedefereerd laten, behoudens zyne kennisneming daarvan, terwyl het verder gedemandeerde by dien brief omtrent het te houden gedrag indien er zig somwylen princen mogten opdoen die tegens deze Uw Hoog Edelhedens intentie wilden handelen, buiten effect bleef, naardien een ieder zig overeenkomstig zyn pligt gedroeg.

De eerste Resident te Souracarta van Reede, de gemelde tyding van het overlyden van den Sulthan ontvangen hebbende, vervoegde zich direct by den Keizer en den Pangerang Mangcoenogoro, en gaf Hun Hoogheden van deze gewigtige gebeurtenis kennis, met nader verzoek aan den Vorst om alle de princen in rust en vrede te houden, en met eene ernstige vermaning aan den gem. Pangerang om zich stil te gedragen, en meede de noodige ordres te stellen dat niemand van de zynen iets tegens Compagnies voorneemen en bevel mogt ondernemen, waaraan ook sedert stiptelyk is voldaan geworden, zynde de voornoemde prins zelfs zoo inschikkelyk geweest dat hy myne troepes, op verzoek van den gem. van Reede, in hunne marsch naar Djoejocarta geadsisteert heeft met 87 batoors en 30 paarden.

Den 25 Maart jl. des avonds om half zeven uren, wierd my meede het narigt van Sulthans dood hier aangebragt, en ik begaf my reeds des anderen daags morgens vroeg op weg naar Djoejocarta, alwaar ik den 29 daaraan arriveerde, na eene zeer fatiguante reis gehad te hebben door de buitengewoone hitte.

By myn komst aldaar, waar ik met alle mogelyke static gerecipieerd en met gulhartigheid door den Kroonprins ontvangen wierd, kreeg ik door den eersten Resident van Ysseldyk kennis, dat men zich reeds aan het hof had uitgelaten dat het niet zoude passen dat de Kroonprins het aan te gaan contract met de Compagnie beeedigde, omdat zyn vader zulks niet had gedaan, en dit buitendien teegens de vorstelyke waardigheid was strydende; en daar ik begreep dat hy Kroonprins daartoe verplicht was, omdat zulx volgens de ordres van Uw Hoog Edelhedens was, en de Keizer benevens deszelfs vader dit niet geweigerd hadden, zoo liet ik den Kroonprins en den Ryks-

bestierder weten, dat ik zulk volstrekt begeerde en daarvan nimmer zoude afgaan. Verscheidene verzoeken wierden my naderhand gedaan, om den Kroonprins hiervan te excuseren, dan ik bleef by myn voornemen persisteeren en liet zulk Zyn Hoogheid en den Ministers weten, dat wanneer men langer met instanties van dien aart opkwam, ik in het begrip zoude moeten komen dat men niet van voornemens was het contract naar te komen, terwyl ik den eersten Resident al verder gelaste om het hof op eene cordate wyze voor te houden, dat ik, zonder dat men aannam hieraan te voldoen, nimmer tot de verheffing van den Kroonprins tot Sultban zoude kunnen overgaan.

Toen men egter zag dat ik hiervan niet was af te brengen, deed de Kroonprins my informeeren, dat hy dan bereid was den bepaalden eed te doen, om de Compagnie en my te overtuigen dat hy het te sluiten contract met alle welmeenendheid zoude aangaan en zyn voornemen was hetzelfde onverbreekelyk naar te komen; dan hy liet my tevens op het sterkste verzoeken, dat ik hem dog niet zoude constringeeren om dezelve onder den Alkoran, of met het houden van den Alkoran boven zyn hoofd te doen, dewyl zulk een gebruik was dat niets tot het essentieele van den eed deed, eenelyk by gemeene lieden geobserveerd wierd, direct tegens zyne waardigheid zoude stryden en hem by zyne onderdanen in declin zoude brengen; en vermits ik by onderzoek onderriicht wierd, dat dit houden van den Alkoran boven het hoofd van iemand, die een eed aflegt, wezentlyk by den Mahomedaan slechts als eene formaliteit wordt aange-merkt, die van geen belang is, en dit meede by de jongste aanstelling van den Keizer geen plaats heeft gevonden, zoo consenteerde ik in dit verzoek in zooverre, onder deze voorwaarde echter, dat hy Kroonprins buitendien het gem. contract op de Mahomedaansche wyze in handen van den hoogen priester zoude becedigen, waaraan dan ook zedert is voldaan geworden.

De statie, waarmede ik op Djocjocarta wierd ontvangen, was zoodanig ingerigt, dat onder anderen de Pangerang Ingebei met den gemelden eersten Resident van Ysseldyk in een koets zouden ryden, en dewyl deze schikking my zeer voordeelig voorkwam om dien prins in secretesse te kunnen doen polsen omtrent zyne gevoelens, en om mogelyk door het laten geven van eenige hoop tot verbetering van zyne omstandigheden, die tot hiertoe zeer bekrompen waren geweest,

van alle kwade voornemens, zoo hy die mogt hebben, te doen afzien, zoo gelaste ik den voornoemde Ysseldyk deeze gelegenheid daartoe waar te nemen, en hem zelfs als een vriend aanteraden, dat zoo hy eenig verlangen mogt hebben, dit aan my te openbaren, onder verzeeking dat ik zulx niet ten kwade zoude duiden. Aan deze myne order voldeed de gemelde Resident zoowel, dat hy Pangerang tegens hem uitkwam en zeide, dat vermits de Compagnie en zyn vader zynen broeder tot Sulthan hadden verkoosen, hy daarin wel berusten moest, en dat het eenigste dus dat hy te verzoeken had, daarin bestond: dat hy de 1000 tjatjas, die hy bezat, zoude mogen behouden, en hy tevens zoude mogen bevryd worden van de heerendiensten, waartoe hy nu gehouden was, maar dat hy dit verzoek my niet durfde doen uit vrees, dat zyn broeder, verneemende dat hy my om iets verzocht had, daaruit argwaan zoude opvatten. De eerste Resident van Ysseldyk beloofde dien prins hierop, dat hy my dit zyn verlangen onder het oog zoude brengen, en dat hy zelfs zich voor hem by my zoude intresseeren. Zoodra ik hiervan door den gem. van Ysseldyk verwittigd wierd, liet ik den Kroonprins ondertasten, of hy wel zoude inclineeren aan dit verlangen van zynen broeder te voldoen, en nadat my berigt was dat Zyn Hoogheid zig hiertoe ten vollen bereid had getoond, deed ik dezen prins in secretesse als van ter zyde weten, dat ik my had uitgelaten dat ik deze zyne instantie billyk vond en dus hem daarin zoude tragten genoeg te geven, waarmede dezelve zoo byzonder te vreden was, dat hy op de zedert gevolgde plegtige maaltyden de vrolykste van alle zyne broeders is geweest.

Naardien ik in die statie met den Kroonprins van de plaats waar hy my had opgewagt naar de Craton reed, had ik mede gelegenheid Zyn Hoogheid over zyne broeders en inzonderheid den voornoemden Pangerang Ingebey te spreken, en te doen opmerken, zooals ik bevorens reeds door den gemelde van Ysseldyk had laten doen, hoezeer zyn belang vorderde, dat hy zich steeds zoowel omtrent zyne onderdanen in het gemeen als inzonderheid omtrent zyne broeders minzaam en vriendelyk gedroeg, om hen daardoor aan zig te verbinden, en eene gelukkige en genoeglyke regeering te genieten, waarnaar de prins my nader met alle hartelykheid beloofde zig te zullen gedragen; en ik ben ook verplicht ter zyner eer te moeten be-
tuigen, dat hy zich na den dood van zynen vader, van de stuursheid

waarvan men hem altyd en niet zonder reeden beschuldigd heeft, zoozeer heeft gecorrigeerd, dat een ieder zoo Europees als Javaan, die hem bevorens gekend heeft, zich daarover heeft moeten verwonderen, een ieder en vooral zynen voornoemden broeder de Pangerang Ingebei en den ouden ryxbestuurder Danoeredja met alle teekenen van minzaamheid en geneegendheid behandelt. Deeze zoo subiete merkelyke verandering ten goede, wil ik niet ontkennen dat my in de beginnen vry verdagt voorkwam, maar men heeft my naderhand in secretesse verzeekerd, dat Zyn Hoogheid tot op het oogenblik dat Uw Hoog Edelheden gem. secreete missive van den 1 December 1772 hem is voorgehouden, een wantrouwen op de Compagnie gehad heeft, dat zy hem nimmer tot Sulthan zoude verheffen, en dat hy, nu ziende dat dit zyn wantrouwen ten eenemaal ongegrond was geweest en Uw Hoog Edelhedens zelfs reeds van 1772 het vaste voornemen gehad hebben hem zynen vader te doen succedeeren, zoodanig van hetzelfde, dat hem onophoudelyk had geknaagd, genezen was, dat het in een vol vertrouwen was veranderd, en hy daardoor zyne natuurlyke vrolykheid had wedergekregen. In hoeverre nu deze verzekering met de waarheid overeenkomt, zal de tyd moeten leeren, doch dit is intusschen ontwyfelbaar, dat Zyn Hoogheid zich tot heden toe zoo vriendelyk omtrent een ieder gedraagt, als men van een Vorst zoude kunnen verlangen. Waarvan ook onder anderen ten mynen reguarde tot een bewys kan strekken, dat wanneer Zyn Hoogheid my na deszelfs verheffing nog steeds deszelfs vader bleef noemen en ik door dezen anders ongewoonen titel eenigzints verwonderd was, hy my liet weten, dat dewyl ik hem ten thron had verheven, hy my ook altyd als zyn vader zoude aanmerken, en hy niet hoopte dat ik dien naam zoude weigeren te voeren, zoolang hy leefde, en hem niet steeds als een zoon zoude willen behandelen.

De beheering van het Djoejocartasche ryk had ik ook terstond zoodra ik te Djoejocarta was gekomen, op my genomen, en ten dien einde my niet alleen direct naar de kraton begeven, dewyl de Kroonprins in het vorstelyk woonhuis nog niet mogt wonen, om als het ware daarvan possessie te nemen, gelyk dezelve ook door Compagnies militairen wierd bewaakt, maar ook het rykszegul en het vorstelyk gamblangspel by my doen brengen, en den Ryksbestierder benevens den overigen Ministers gelast, om my, tot dat de

verheffing van den Kroonprins tot Sultaan effect zoude hebben gesorteerd, van alle voorvallende zaken in het ryk kennis te geven en myne orders daaromtrent te komen verneemen, waaraan men ook niet in gebreeke is gebleven te obedieeren.

Den anderen dag na myn arrivement, deed ik aan den Kroonprins ter hand stellen de door Uw Hoog Edelhedens geaprobeerde actens van verband en obligatoir, benevens het ontworpen contract, ten einde deze papieren te kunnen resumeeren, en dus geen gevaar te loopen, dat hy by de plegtigheid van de voorstelling met eenige zwaarigheden tegens voorm. actens en contract opkwam, en dat hy dan somwylen weigerde zich daarmede te conformeeeren, hetwelk noodwendig eene confusie zoude hebben veroorzaakt, die niet alleen onaangenaam en groot, maar ook ten uitersten nadeelig voor Compagnies belangen zoude zyn geweest.

Hierteegens obsteerde wel, dat het meer dan waarschylyk was, dat de Kroonprins deze papieren bevorens in handen hebbende, en het nieuwe contract met zyne ministers tegens het oude, waarvan het in sommige poincten zeer veel differeert, vergelykende, met bedenkingen zoude opkomen; maar daar zulx ook by de jongste vacature van de thron te Souracarta heeft plaats gehad, en het my in alle gevallen preferabelder voorkwam dat deze bedenkingen voor dan wel by de voorstellingen wierden geopperd, zoo scheen my deze objectie niet van dat gewigt te zyn, dat ik daarom van besluit zoude hebben dienen te veranderen.

Dat nochtans deze tegenwerping niet geheel zonder grond was, bleek weldra daaruit dat de Kroonprins nog dienzelfden middag den eersten Resident van Ysseldyk by zich verzocht, en aan denzelven te verstaan gaf:

1°. Dat by de acte van verband gezegd wierd, dat hy of zyne nakomelingen nooit enig verzoek zouden mogen doen om het ryk, en daaruit moest worden opgemaakt, dat hy de Compagnie niet zoude mogen verzoeken dat een zyner zoons tot Kroonprins en zyn successor benoemd zoude mogen worden, hetwelk hy echter zeer insteerde dat hem zoowel zoude vrystaan als zulks zynen vader was geacordeerd.

2°. Dat in het 6e artikul van het contract, waarby van de te verleenen assistentie aan de Compagnie ingevalle zy in oorlog mogt

-komen, gezegd wierd, dat zyne daartoe te verleenē magt zoowel hier op Java als elders zoude kunnen worden geemployeerd, daar hy wel ten vollen bereid was de Maatschappy ten allen tyden naar zyn beste vermoogen by te staan, zoo zulx gerequireerd mogt worden, maar niet gaarne zoude zien dat hy hiertoe buiten het eiland Java of Madura verplicht wierd.

3°. Dat, vermits by het daarop volgend 9 articul gezegd wierd: „De Sulthan zal nergens in zyne landen en dorpschappen eenige malcontenten, kramans, tappa, of eenig ander kwaadgezinde toelreeren, maar daarentegen dezelve in alle opzigten tegengaan en uitroeyen”, en het onloochenbaar was dat er zoowel goede als kwade tappas gevonden worden, hy verzogt dat dit articul eenelyk op zulke tappas applicabel mogt worden gemaakt, die zich niet wel gedragen of van wier kwade oogmerken men eenige kennis droeg.

4°. Dat hy insteede, dat er mede eene verandering mogt worden gemaakt in het 16^e articul, waarby de Sulthan zich verbindt de bruggen en weegen onder Zyn Hoogheids territoir in een goede order te doen houden, en voor de reizigers teegens roovers en het verblindend gedierte te doen beveiligen, met hetzelfde alleen betrekkeelyk te maken op zynen ryksbestuurder, van wiens departement zulx was, zonder dat Zyn Hoogheid zig daarmede behoefde te bemoeien.

5°. Dat het hem ook byzonder aangenaam zoude zyn, dat het doen van hulde aan eenen nieuwen Heer Gouverneur Generaal bepaald mogt blyven even zoo als zulx by zyn vader had plaats gevonden, en hy dus niet verplicht wierd die op Samarang te moeten afleggen, zoo een nieuw te eligeeren Heer Gouverneur Generaal zulx mogt verkiezen, en dat het daarvan gemaakte 24^e articul in diervoegen gealtereerd wierd, dat hy die hulde eenelyk te Batavia zoude moeten bewyzen.

6°. Dat, daar by articul 26 gestipuleerd wierd, dat wannec door hem Sulthan of zyne successours in het vervolg van tyd op dit contract eenige infractie zoude worden gemaakt of daartegen aangegaan, hy en zyne opvolgers verstookē zouden wezen en blyven van het bezit van het Djoejocartasche ryk, en het buiten 's menschen vermoogen was in allen deelen zoo stipt aan het daarby gecontracteerde te voldoen, dat daaraan in sommige kleinigheden niet somwylen het een of ander zoude komen te ontbrecken, hy verzogt dat daaromtrent eene nadere bepaling gemaakt zoude worden.

Op deze bedenkingen zond ik dien volgenden dag den meergemelden eersten Resident met myn antwoord aan den Kroonprins, hierin bestaande, dat in het generaal in de voorn. actens en het gemelde contract geene verandering gemaakt konde worden, als door Uw Hoog Edelhedens zynde goedgekeurd; dat wat de eerste bedenking betrof, ik by het laten nazien van het Javaansch van de acte van verband, bevonden had dat de daarin voorkomende woorden „en dat dienvolgende door my en myne nakomelingen, wie dezelve zyn mogen, nooyt of ooyt *geene de alderminste pretensie gemaakt of zal mogen worden gemaakt* op het Ryk etc.” verkeerdelijk in het Javaans waren overgebracht met te zeggen, dat het Ryk etc. nimmer door hem Sulthan of zyne nakomelingen zoude mogen worden verzogt, en ik dienvolgende dit zoude doen redresseeren, dewyl het hem volgens dit contract even zooveel als zynen vader zoude vrystaan, de Compagnie een zyner zoons tot Kroonprins en zynen successeeur voor te dragen; dat de Compagnie by art. 6 van het contract geene andere adsistentie van hem Sulthan begeerde, als op het eiland Java, dan wel op het eiland Madura, en dat vermits zulk mede duister in het Javaans was uitgedrukt, dit insgelyks duidelyker zoude worden bekend gesteld; dat wanneer het mogt gebeuren dat er somwylen de een of ander Tappas wierd gevonden, die van een vroom en stil leeven was en niet als schadelyk kon worden geconsidereerd, het art. 9 dan op zulk een ook geen relatie had, dewyl daarby wierd gesproken van malcontenten, kramans, tappas *of eenig ander kwaad gezinden*; dat, dewyl het van zelfs sprak, dat geen Sulthan zich met het in order houden en beveiligen der weegen in persoon kon ophouden, de zin van het daaromtrent bepaalde by art. 16 eenelyk deeze was, dat hy Sulthan zulks door zynen Ryksbestuurder zoude laten doen, maar dat wanneer die daaromtrent nalaatig bleef, Zyn Hoogheid dan daarin zoude voorzien; dat ik geen verzoek hoegenaamd konde admitteeren omtrent het niet doen van de hulde te Samarang, by verkiezing van eenen nieuwen Heer Gouverneur Generaal, dewyl Uw Hoog Edelhedens het daaromtrent gestipuleerde by articul 24 volstrekt begeerden, en dat ik dus verwagte dat men my met geene nieuwe verzoeken dienaangaande lastig vallen, maar zich daaraan onderwerpen zoude, en dat de Compagnie niet onbillyk genoeg was, om by het 26 articul te hebben kunnen vorderen, dat hy Sulthan

van het ryk verstoken zoude wezen, zoo hy in sommige geringe poineten, die hy onvermogen was geweest te kunnen naarkomen, aan het gem. contract niet voldaan had.

En ik gaf tevens den gemelden Resident order om den Kroonprins te kennen te geven, dat ik niet ongenegen was, nadat de voorstelling van hem tot Sulthan zoude syn volbragt, alsdan nader in eene conferentie de bovengemelde elucidatie omtrent het contract aan Zyn Hoogheid en zynen ministers te geven, en dat die bedenkingen my niet van dat gewigt voorkwamen, of hy Prins zoude het gem. contract met gerustheid kunnen beëdigen, want dat ik veel te gunstige gevoelens van Zyn Hoogheid had, dan dat ik zoude kunnen supponeren, dat hy zich niet ten vollen aan de begeerte van de Compagnie, aan dewelke hy alles was verschuldigd, zoude onderwerpen.

De eerste Resident deze commissie volbragt hebbende, rapporteerde my vervolgens, dat de Kroonprins en zyne ministers op dit myn antwoord, en inzonderheid op het point van de hulde, in den beginne nog wel eenige bedenkingen gemaakt hadden, dan dat zy eindelyk hadden gedeclareerd, daarin te zullen berusten en zich aan my geheel te submitteeren, dog met deze instantie, dat in stede van de by de acte van verband in het slot voorkomende uitdrukking *ook nog nader onder den Alkoran te bezweeren*, gesteld zoude mogen worden *ook nog nader plegtig te bezweeren*, en dat dan de voorstelling van hem Kroonprins, zooals my reeds by myn arrivement had verzocht, op aanstaanden Maandag mogt geschieden, waarin ik dan ook bewilligde.

En tot deze bewilliging om het voorn. woord *onder den Alkoran* by de acte van verband in *plegtig* te veranderen, zoowel als tot het voorn. aan den Sulthan toegezegd redres in het Javaansch nopens de woorden, dat door hem of zyne nakomelingen nooit of ooit eenige de minste pretensie gemaakt zoude mogen worden etc.', en tot de beloofde duidelyker bekendstelling by het 6 artieul van het contract dat van de adsentie, die hy Sulthan aan de Compagnie op haar requisit zal verleen, eenelyk zal worden gebruyk gemaakt op het eiland Java of wel het eiland Madura, ben ik inzonderheid overgegaan, zoo omdat deze poineten my niet voorkwamen in eenigen deele met Uw Hoog Edelheden intentie te kunnen stryden, als omdat

ik bevreesd was, dat zoo in zulke kleinigheden niet wat inschikelykheid gebruikte, zulx den Kroonprins en zyne ministers mogelyk zoude kunnen aanzetten om in andere gevallen, en byzonder in de voorstellen die ik dit hof volgens Uw Hoog Edelhedens order nog te doen had, meede niet toegeeflyk te wezen, behalven dat Uw Hoog Edelhedens my daartoe by hoogstderzelve aparte missive van den 4 Mei 1784 meede qualificatie hebben gelieven te verleenen, en er geen tyd was om Uw Hoog Edelhedens orders dienaangaande te verzoeken.

Dit alles dus gereguleerd zynde, stelde ik den gemelden Kroonprins op Maandag den 2 dezer uit naam van de Compagnie den volke voor, als Sulthan over de helft van het Javasche ryk, onder den naam van Hamang Coeboeana Senopatty Ingalaga Abdul Rachman Sahiden Panata Gama Kalefattottah de Tweede, en zulx met alle zoodanige plegtigheden als omstandig by het gem. dagregister zyn aangeteekend, waaraan ik my in eerbied refereer, zonder dat er door de genomene maatregelen de minste beweging heeft plaats gehad, of zulks iemand eenige onvergenoegdheid heeft durven laten blyken; by welke gelegenheid het meergem. contract, zooals dat uitgenomen de bovengen. geringe veranderingen door Uw Hoog Edelhedens in den jare 1783 is goedgekeurd, door den verkoren Sulthan behoorlyk aangegaan, en nadat het benevens de voorn. actens van verband en obligatoir, geteekend en vergezeld was, plegtig bezworen is geworden, zoodanig als ik de vryheid gebruik Uw Hoog Edelhedens hetzelfde met de voorn. actens en de daarop gevolgde proclamatie by dezen aan te bieden, terwyl ik Uw Hoog Edelhedens verzoek, dat nadat hetzelfde door hoogstdezelve zal zyn geratificeerd, de acte daarvan in duplo my mag worden toegezonden, om er een aan den Vorst te doen toekomen, en een alhier naar den gebruik te seponceren.

Voor myn komst op dien dag in de Kraton, had de Kroonprins my op het instantigst laten verzoeken, dat wanneer hy tot Sulthan zoude zyn verheven, ik deszelfs moeder de Ratoe Kentjono Compagnies wegen zoude vereeren met den naam van Ratoe Agong, en zyne beide vrouwen met die van Ratoe Kedaton en Ratoe Anom; ik vond hierin geene de minste zwarigheid, en nadat alle de prinsen en hofsgrouten, benevens de my verzellende strandregenten, door den nieuwen Sulthan

tot de voetkus waren toegelaten, gaf ik op eene plegtige wyze de voornoemde vorstinnen van wegens de Compagnie de gemelde namen, by welke gelegendheid ik elk en iegelyk met de meeste nadruk tot eene bestendige gehoorzaamheid en ongekreukte trouw aan hunnen nieuwen vorst vermaande.

De nieuwe Sulthan vertoonde zich gedurende deze ceremonie aller minzaamst, en deed zyne vergenoeging in alles opmerken; onder anderen verzocht Zyn Hoogheid my, by het drinken van eenige conditien, er meede een te mogen instellen, hetgeen ik hem terstond accordeerde, en waarop de vorst met luyder stemme aan de Maatschappy, Uw Hoog Edelhedens en my zyne diepe verpligting en welmeenende dankbaarheid betuigde over zyne verheffing tot Sulthan, dat zedert door Zyn Hoogheid by ieder is herhaald geworden.

Nadat deze plegtigheid op de gelukkigste wyze dus was volbragt, en ik my weder te huiswaards had begeven, liet ik den Sulthan kennis geven, dat ik alsnu bereid was op morgen by Zyn Hoogheid in de Craton te komen, ten einde nader alle zwarigheden op te lossen, die Zyn Hoogheid omtrent het meergem. contract waren te voren gekomen, waarin terstond wierd bewilligd, en waarop ik dan ook den anderen dag zoodanig eene conferentie met den Vorst geadsisteert met zyne ministers hield, als in het breede vermeld staat by het daarvan op verzoek van Zyn Hoogheid ontworpen schriftuur, hetgeen ik de vryheid neem Uw Hoog Edelhedens almede bezyden dezen te laten toekomen, en waarvan drie eensluitende zyn gemaakt, een om Uw Hoog Edelhedens te worden aangeboden, een om by den Vorst te worden aangehouden, en een om hier op Samarang geseponeerd te blyven.

Ter voorkoming van alle langwyligheid my insgelyks aan dat schriftuur gedragende, zal ik daarnit slechts datgeen aanhalen dat eene afzonderlyke verhandeling vereischt.

In de eerste plaats dan, zal Uw Hoog Edelhedens daarby te voren komen, dat, schoon ik, zooals ik de eer had hiervoren te bedeele, by de acte van verband de daarin voorkomende uitdrukking, dat hy Sulthan of zyne nakomelingen nooit ofte ooit eenige de alderminste pretensie op het Djococartasche ryk zoude mogen maken, in de Javaansche taal zoodanig ten genoegen van den Vorst had doen veranderen dat zy volmaakt met het Hollandsch overeenkwam, er egter

nog eenig vermoeden was overgebleven, alsof Uw Hoog Edelhedens niet gaarne op verzoek van den Sulthan een zyner zoons tot Kroonprins zouden aanstellen, om welk vermoeden geheel weg te nemen my niets geschikter voorkwam als om Zyn Hoogheid toen op staande voet gelegendheid te geven om van het contrarie ten vollen overtuigd te worden, dewyl ik buitendien dog anders Zyn Hoogheid over dit point nader zoude hebben moeten onderhouden; en deze occasie capteerde de Vorst ook, om als Kroonprins en zyn successeur aan de Compagnie voor te stellen zynen gemelden zoon den Pangerang Ario Mangoeboemie, een jongeling van omtrent 23 jaren, van wien de gemelde Heeren Siberg en Greeve by Hun Ed. nagelatene memo-rien reeds de beste getuigenissen gegeven hebben, en die ik behalven dat hy door zynen vader het meest van alle zyne kinderen word bemind, en altyd de lieveling van zynen grootvader geweest is, ook zeer minzaam, innemend, vry schrande en van veele goede hoedanigheden bevonden heb, waarom ik dan ook vryheid vermeen te hebben, volgens myne gedane toezegging aan den Sulthan, dezen zynen veel goeds belovenden zoon aan Uw Hoog Edelhedens als Kroonprins van het Djoejocartasche ryk met gerustheid op het favorabelste te mogen aanbeveelen, met nederig verzoek dat deze Pangerang door Uw Hoog Edelhedens daartoe mag worden verkoren, en ik tevens gequalificeerd mag worden denzelven daartoe by myne aanstaande hofreis te verheffen. Ik zeg verheffen, omdat het my onder correctie voorkomt, dat het in de tegenswoordige tydsgesteldheid allenzints nuttig is, dat men opentlyk kennis draagt wie de Compagnie tot opvolgers der Javasche Vorsten heeft verkozen en als zoodanig moeten worden aangemerkt, om zulken die daarop nog eenige hoop zouden mogen hebben alle vooruitzigten in eens te benemen, alzoo uit die vooruitzigten andersints nog desseinen en plans zouden kunnen geboren worden, die in het vervolg allenzints nadeelig aan 's Compagnies en 's Ryks belangens zouden kunnen wezen, en zulken die eenige kwade oogmerken mogten hebben, altyd beter by het leven als by het overlyden of na de dood van den Vorst kunnen worden tegengegaan, vooral daar deze kwalykgezinden dog nimmer in staat zyn zich zoo te vermommen, dat niet de een of ander tyd iets van hunne voorneemens zoude worden ontdekt.

Dan, dewyl het zoude kunnen gebeuren dat de gemelde Pangerang

Mangcoeboemie, Kroonprins geworden zynde, ongeagt de goede verwagting die men van hem heeft, echter ten kwade zoude kunnen veranderen, zoo heeft, in dit onverhoopte geval, de Sulthan aangenomen en beloofd de Compagnie daarvan te zullen kennis geven, en tevens verzocht alsdan in plaats van denzelfven tot Kroonprins te mogen voordragen zynen anderen zoon uit dezelfde moeder Pangerang Ariom, mede een jongeling die zeer goede hoedanigheden bezit en nu circa 19 jaren oud is, en wanneer dezelve almeede niet mogt voldoen aan de intentie van de Compagnie en hem Sulthan, den bovengemelden Pangerang Ario Pringoloyo, die dan daarop volgens geboorte het naaste regt zoude hebben, welk verzoek my als met Compagnies belangens quadreerende, allensints billyk is voorgekomen, en ik dus ook hoop dat door Uw Hoog Edelheden in zelve voegen zal kunnen worden beschouwd.

Met de oplossing der overige bedenkingen tegens het gemelde contract nam de Sulthan verder een volkomen genoegen, en ik zal my byzonder gelukkig achten indien dezelve mede de goedkeuring van Uw Hoog Edelheden zal mogen wegdragen.

En vermits de Vorst en zyne ministers by my aanhielden, om al hetgeen in deze conferentie wierd verhandeld by een schriftuur te doen bekend stellen, geteckend zoo door hem Sulthan en zyn eerste minister als door my, zoo hesiteerde ik niet daartoe myn consent te geven, inzonderheid omdat het dan altyd mede legaal zoude blyken, hoedanig hy Sulthan had aangenomen en beloofd aan de propositien die ik van voornemens was hem by die occasie voor te dragen, te zullen voldoen, en zich dan daaromtrent nimmer van eenige uitvlugten zoude kunnen bedienen; en ik vond tevens geene de minste reden om dat schriftuur insgelyks niet door den Pangerang Ario Mangcoeboemie te doen onderteekenen, gelyk men my verzocht, omdat dit denzelfven, ingevallen Uw Hoog Edelheden hem tot zyn vaders successieur mogten gelieven te eligeeren, altyd des te sterker zal verbinden het daarby verhandelde stiptelyk naar te komen.

Voor en alear ik echter van de voorn. propositien spreek, agt ik my verpligt nog Uw Hoog Edelheden, volgens myne aan den Vorst gedane toezegging, onder het oog te moeten brengen het verzoek door Zyn Hoogheid aan my met alle empressement gedaan, dat de eerste Resident van Ysseldyk in zyne gemelde qualiteit nog eenigen tyd,

ten minsten twee à drie jaren, aan het Djoejocartasche hof zoude mogen verblyven. In den beginnen suspecteerde ik den gemelden Ysseldyk wel daartoe aanzoek by den Vorst te hebben gedaan, en dat dus dit verzoek niet zoozeer uit eige beweging van den Sulthan als wel uit instigatie van hem Ysseldyk zyn oorspronk nam; dan deze deed my by eene ernstige onderhouding hierover de sterkste betuigingen, dat hy den Sulthan daarover nimmer gesproken, en ook geene de minste kennisse gedragen had dat Zyn Hoogheid by my met die instantie zoude opkomen, en ik vond naderhand door den Vorst zelve bewaarheid, dat hy my dit verzoek alleen deed uit een besef van de noodzakelykheid dat de gemelde eerste Resident nog vooreerst eenigen tyd aldaar verbleef, omdat hy Sulthan, zooals hy my zeide, nu eerst aan het bestuur kwam, zyn Ryksbestierder Danoeredja een oud afgeleefd man was, en hy Ysseldyk niet alleen de zaken van de Compagnie in het Djoejocartasche ryk kundig was, maar ook steeds genoeg aan wylen zynen vader en hem Sulthan nog Kroonprins zynde had gegeven.

En deze redenen zyn my inderdaad zoo valabel toegescheenen, dat ik my onderwinde dit des Sulthans verzoek thans aan Uw Hoog Edelheden gunstig voor te dragen, en daarop zooveel reflectie te slaan als hoogstdezelfen zullen oordeelen met Compagnie's interest bestaanbaar te kunnen wezen, vooral daar ik hem Ysseldyk het regt moet doen te betuigen, dat hy een byzonder talent bezit om met den Javaan om te gaan en zich by denzelfen bemind te maken, en dat hy zich gedurende myn bestuur en inzonderheid by de presente throonsverwisseling in allen deelen als een wakker en kundig dienaar heeft gedragen, en volkomen beantwoord heeft aan de loffelyke getuigenissen, die myne predecesseurs de Heeren Siberg en Greeve by Ilun Ed. nagelaten memorien ten zynen sujette gegeven hebben.

Het eerste voorstel, dat ik den Sulthan in deze informatie deed, conform het door Uw Hoog Edelheden my aanbevolene by hoogst derzelve marginale dispositien op de meergem. my nagelaten memorie door den Heer Greeve, was om eene nieuwen opneem te laten doen van die landen, welke voorheen woest, onbearbeid en onbewoond, onder de by de verdeeling van het Mattaramsche ryk aan beide de Vorsten toegewezene tjatjas niet begrepen zyn geweest; waartegen de Sulthan en zyne ministers met veele consideratien opkwamen,

die inzonderheid hierop uitliepen: dat vermits het Djoejosche ryk thans met het Souracartasche in een gewenschte harmonie en vrede leefde, en er geen het minste disput over de wederzydsche landen was, dit zeeker aanleiding tot oneenigheden zoude geven, die men met alle zorgvuldigheid trachte te eviteeren; dat buitendien de Compagnie konde staat maken dat het Djoejocartasche ryk thans geene landen meer bezat, als aan hetzelfde volgens de voors. verdeling in de in 1773 gemaakte nieuwe registers toekwamen; dat de Keizer ook niet nagelaten zoude hebben by de Compagnie te doleeren, zoo men onderstaan had eenige der hem toegedeelde landen in bezit te nemen; dat zoo er thans ook al in het Djoejocartasche meer tjatjas gevonden mogten worden als in het Souracartasche, en by de voorn. registers bekend stonden, zulx dan nog eenelyk daaraan te attribueeren zoude zyn, dat de Djoejosche onderdanen meerder door industrie en moeite woest land tot bouwland gemaakt hadden, waarop het Souracartasche ryk nimmer eenige aanspraak zoude kunnen maken, dewyl dat woest land tot het Djoejocartasche hoorde. Ik gaf den Vorst hierop te kennen, dat deeze opneem alleen van hem gerequireerd wierd, om alle twist en verschillen in tyds tusschen de beide ryken voor te komen, en de voornoemde registers effen te houden; want dat zoo het mogt gebeurd zyn, dat men somwylen van elkanders landen ingenomen en die gecultiveerd had, dit nu beter te redresseeren zoude wezen als naderhand, wanneer het mogelyk aan bewyzen zoude kunnen ontbreken. Men betuigde my nader dat dit zoo min aan het Djoejocartasche als Souracartasche hof had plaats gevonden, en toen men bemerkte dat ik er op stond, dat deze opneem zoowel van wegens den Sulthan als den Keizer geschiede, bewilligde men daarin op voorwaarde, dat de Sulthan zyne zwaarigheden daartegen by de Compagnie zoude mogen inbrengen, zoodra Uw Hoog Edelheden bevel daartoe mogten geven, toeh onder aanmaning tevens dat men des ongeagt aan Uw Hoog Edelheden bevel dienaangaande zoude gehoorzamen, zoo hoogstdezelven de voornoemde zwaarigheden niet van dat gewigt mogten vinden, om daarvan af te gaan.

Myn tweede voorstel, om het fortje te Boyocelalie de Veldwagter te vernieuwen, en de kosten daarvan volgens overeenkomst voor het grootste gedeelte door het Djoejocartasche hof te dragen, terwyl de Samarangsche hoofdregent het overige moet fourneeren, wierd door

den Sulthan terstond aangenomen, en zoo Uw Hoog Edelheden my daartoe nu gelieven qualificatie te verleenen, zal ik een exacte opneem laten doen van de gemelde vernieuwing, en die alsdan gevolgd doen nemen.

Ook heeft de Vorst zich bereid getoond omtrent het aanleggen van drie fortjes tusschen Oenarang en Djococarta, over het Jamboesche gebergte, zoodanige schikkingen te maken als tot genoegen van Uw Hoog Edelheden zullen wezen. De reden waarom Zyn Hoogheid niet direct en bepaald beloofd heeft deze fortjes te zullen aanleggen, is deze, omdat hy sustineert dat dezelve zullen dienen geextrueerd en onderhouden te worden op dezelve voet als die te Boejolalie, Salatiga en Oenarang. Ik toonde Zyn Hoogheid wel aan, dat de oprigting dezer sterkens eenelyk zoude geschieden ten faveure van het Djococartasche ryk, om de communicatie tusschen Samarang en Djococarta altyd te kunnen openhouden, en dat ryk daarvan de lasten alleen diende te dragen, doch men repliceerde hierop, dat deze openhouding der communicatie mede niet ontkend konde worden tot nut van de Compagnie te strekken; doch nadat men hierinne nog eenigen tyd had gesproken, deed de Sulthan de gemelde belofte van daaromtrent schikkingen te zullen maken die tot genoegen van Uw Hoog Edelheden zullen wezen, zoo hoogstdezelve nog by den aanleg dier sterkens blyven persisteren. In welke belofte ik vermeend heb vooreerst te kunnen berusten, totdat ik met Uw Hoog Edelhedens dispositie zal zyn gemunieerd, of hoogstdezelve op het geadviseerde door de Heeren Commissarissen van wegens Hun Hoog Mogenden ter inspectie van Compagnies militaire magt en fortificatien hier in Indie, van den aanleg van die fortjes hebben afgezien, of daarby alsnog blyven persisteren, dan wel of Uw Hoog Edelheden goedvinden, zooals ik de eer had by myne consideratien op de gemaakte bedenkingen door welgemelde Heeren Commissarissen nopens de defensie van dit gouvernement, by myne aparte brief van den 16 January jl. te remarqueeren, slechts een fort tusschen beide de hoven aan te leggen, alzoo ik dan dit point by myne aanstaande hofreis zal kunnen afdoen.

De eerste Resident van Ysseldyk had my reeds by particuliere brief van den 29 February jl. te kennen gegeven, dat hoe geneegen hy ook was om de door hem begonnen indigofabriek door te zetten

en aan de gang te houden, hy echter zich daartoe volstrekt buiten zyne merkelyke schade niet in staat bevond, also hem ieder picol wel op Rds. 400 te staan kwam, en hy op de vyf door hem in gereedheid gebragte picols volgens eene my daarvan overgezondene specificque rekening, een aanzienlyk montant van wel Rds. 1591:21:12 kwam te verliezen, dat hy verplicht was het land en de benoogde batoors daartoe in te huren. Ik antwoorde hierop by brief van den 5 Maart daaraan, dat, vermits zyne eigen veronderstelling by vacature van den Djoejocartaschen throon hieromtrent met den nieuwen Sulthan wel eenige voordeelige schikkingen te maken zouden zyn, en die vacature niet ver meer konde afwezen, hy daarmede nog vooreerst zoude blyven continueeren.

Deze schikkingen nu kwamen my voor dat hierin konden bestaan, of dat ieder onder den Sulthan sorteerende Regent jaarlyx eene zekere quantiteit indigo aan de Compagnie teegens de bepaalde prys leeverde, naarmate van de hoeveelheid zyner rystvelden, of dat de vorst daartoe zekere geschikte stukken lands afgaf, met behoud van den vollen eigendom daarvan, by wyze van verhuring, en de noodige battoors verstrekte. Door de eerste schikking zou de Compagnie zeker dit voordeel hebben genoten, dat haar jaarlyks eene aanzienlyke quantiteit van die verwstof zoude zyn geleverd, doch men kon tevens zoo goed als zeker stellen dat dan de indigo niet zoo deugdzaam zoude zyn geweest als die, dewelke onder het op- en toezigt van deskundigen wordt vervaardigd, en het was te gelyk te voorzien dat de Vorst hiertoe niet ligt te bewegen zoude wezen, aangezien alle zyne regenten, die thans reeds onder de lasten gedrukt gaan, daartegen zooveel mogelyk zouden hebben gewerkt; en de tweede schikking kwam dus preferabelder voor, omdat men zich kon vleyen dat de Sulthan daartoe eerder zoude overgaan, en ofschoon de quantiteit dan zoo groot niet zoude kunnen vallen, dezelve echter dan veel deugdzamer, en dus ook van veel meer waarde voor de Compagnie zoude wezen.

En om hiertoe de propositie te doen kwam my almede deze conferentie zeer geschikt voor, wanneer de Sulthan direct zynen Ryksbestuurder gelaste, om met den gemelden eersten Resident dien-aangaande zoodanige schikkingen te maken als noodig en aan het oogmerk voldoende geoordeeld zouden worden, waardoor ik my nu

ook kon vlyen, dat de eerste Resident en zyne successeurs de Compagnie in het vervolg uit het Djocjocartasche eene vry aanzienlyke hoeveelheid goede fyne indigo zullen kunnen leveren.

Daar het my bevoorrens was voorgekomen, dat de troupen, die de Sulthan in den jongsten oorlog met de Engelschen ter adsistentie van de Compagnie naar Batavia heeft gezonden, tot merkelyk bezwaar van de Maatschappy hadden gestrekt, en men zoo goed als zeker konde stellen dat zoo zy onverhoopt weder eene gelyke adsistentie mogt benoodigd hebben, men eene gelyke betaling voor de dan te leveren militairen zoude eischen, vermits een Javaan eens een voorbeeld voor zich hebbende gewoon is hetzelfde te volgen, en daarvan niet ligt is af te brengen, zoo nam ik deze occasie mede waar om dien Vorst onder het oog te brengen, hoedat het de pligt van waare vrienden was, om elkanders voordeel te behartigen, en hoe drukkende de kosten voor de Compagnie geweest waren die zy tot onderhoud der voornoemde manschappen had moeten besteedden, vooral daar dezelve niet konden worden aangemerkt als gehuurde troepen maar als hulpbenden, waarmede de Compagnie door den Sultan als vriend, als bondgenoot en vasal tegens hare en dus ook Sulthans vyanden was bygestaan, behalven dat het onloogenbaar was, dat zyne soldaten tot hun onderhoud in verre naar zooveel niet noodig hadden als de Compagnie aan hen alstoen betaald had, en er zelfs vry wat verdenking was dat de hoofden over denzelven daarmede hun voordeel hadden gedaan. De Sulthan en zyne ministers erkenden de gegrondheid dezer aanmerking, en verklaarden, dat vermits het niet wel doenlyk was daaromtrent nu eene vaste bepaling te maken, hy aannam en beloofde, om ingevallen de Compagnie weder eenige hulp van hem mogt requireeren, alsdan eene bepaling te zullen maken die thans aangenaam zoude wezen.

Ook had ik by myn aanweezen te Boyolalie vernomen, en zelfs ondervonden dat de Djocjocartasche hoofden aldaar steeds weigerig waren, om voor de heerendiensten zooveele batoors en paarden te leveren als de Samarangsche, ongeagt van weegens dit hof een gelyk getal tjatjas voor de gladdak bepaald is als van de Compagnie, en dewyl ik tevens was geïnformeerd, dat daartoe orders van den Ryksbestuurder aldaar lagen, zoo gaf ik de onbillykheid van zulk eene handelwyze te kennen, die door den Sulthan wierd gevoeld, en waarom

hy den Rykbestuurder dan ook in myne presentie ordonneerde om hierin het noodige redres te maken, en vermits ik te gelyk ontdekte, dat men bevreesd was dat de commandant aldaar daarvan mogelyk misbruik zoude maken, zoo stelde ik Zyn Hoogheid terstond gerust met te verklaren, dat zoo dit onverhoopt plaats mogt vinden, de Ryksbestuurder daarvan slechts aan den eersten Resident zoude hebben kennis te geven, en dat ik dan terstond daarin zoude voorzien.

Eindelyk bragt ik nu ook den Sulthan nog nader onder het oog de verpligting, waar Zyn Hoogheid onder lag, om zynen ouderen broeder den gemelden Pangerang Ingebei boven zyne andere broeders te favoriseeren, vooral daar ik kon veronderstellen dat dezelve wel te vreden zoude wezen indien hy slechts de 100 tjatjas die hy tot nu toe had gehad, vry van heerendiensten tot zyn dood toe zoude mogen blijven bezitten, waarin Zyn Hoogheid direct volkomen toestemde, onder deze bepaling egter dat van die vryheid uitgesloten zouden zyn zulke heerendiensten, waarvan niemand geexcuseerd wierd, en die by de voornoemde acte zyn gespecificeerd.

Deze conferentie hiermede tot byzonder genoegen van den Sulthan zynde afgeloopen, had ik vervolgens, toen Zyn Hoogheid by my ter maaltyd was, ook nog geleegendheid denzelven in secretesse te onderhouden over den ouden Ryksbestierder Danoeredja, en diegeen die Zyn Hoogheid gaarne zoude zien, dat denzelven in der tyd zoude opvolgen; wanneer hy my verzeekerde nimmer den gemelde Danoeredja te zullen willen verstooten, dewyl hy denzelven beschouwde als zynen vader, en als iemand aan wien zyn ryk de grootste verpligting had, maar dat hy, zoo Danoeredja mogt komen te overlyden, my verzocht dat de den gemelden Ryksbestuurder in 1788 toegevoegde Radeen Tommongong Notto Judo denzelven alsdan zoude mogen succedeeren.

Deze Radeen Tommongong Notto Judo is dezelfde die by de nagelatene memorien door de voornoemde Heeren Siberg en Greeve § 17 en §§ 38, 39 en 40 voorkomt, en heeft zig gedurende de laatste ziekten van den overleeden Sulthan en na Zyn Hoogheids dood zoo noodzakelyk en aangenaam by den nieuwen Vorst weten te maken, dat deze thans met hem zeer is ingenomen, hetgeen ook al daaraan is toegeschreven dat hy zich gedurende de vacature van

den thron, ongeacht hy geluwd is met des Pangerangs Notto Coesoemoe eige zuster, zeer getrouw aan den jongen Sulthan gedragen heeft.

En dewyl deze keuze van den Sulthan, zooals de gemelde Heeren Siberg en Greeve reeds by de gem. §§ hebben aangemerkt, met de belangens van de Compagnie en het ryk overeenkomt, nu de weleer gemaakte bedenking tegens denzelven, dat hy by een staatsverwisseling mogelyk niet te vertrouwen zoude zyn, in zyn geheel is komen te vervallen, en hy ook, uit hoofde hy nu reeds een geruimen tyd den voorn. Ryksbestierder is geadjungeerd geweest, het meeste recht op dit ambt heeft, zoo heb ik geene difficulteit gemaakt, om den Sulthan daarop te antwoorden, dat ik hem konde verzeekeren dat Uw Hoog Edelheden by Danoredjas dood op deze zyne keuze reguard zouden slaan.

Tot welke verzeekering ik nog te meer vryheid meende te hebben, omdat ik bevorens Danoredja, die wel gebukt gaat onder eenen 79 jarigen ouderdom, dan met dat al naar die jaaren zyne zielsvermoogens nog zeer wel bezit, zelf over dit stuk had onderhouden, en deze my met alle teekenen van opregtheid betuigd had, dat er niemand aan het Djoejosche hof gevonden wierd, zelfs zyn zoon Ario Manduro niet uitgesloten, die geschikter was om hem te succederen, als de gemelde Notto Judo, en ik buitendien gedurende myn aanwezig op Djoejocarta had ondervonden, dat dezelve inderdaad een kundig minister was, die het aan geen iever of vlyt ontbreekt en de Compagnie ook zeer genegen is.

Hiermede had nu alles zyn beslag erlangd, waartoe ik naar het Djoejocartasche hof opgekomen, en naardien er geen de minste vrees meer overbleef voor eenige bewegingen, en myne tegenwoordigheid dus ook daar niet meer vereischt wierd, zoo vertrok ik den 8e dezer weder van daar, na van den Sulthan een minzaam afscheid genomen te hebben, waarby Zyn Hoogheid my weder met de hartelykste welmeenendheid zyne dure verpligting betuigde voor de gunsten die de de Compagnie hem bewezen had en die hy steeds indachtig zoude wezen, en voor de glorieryke wyze waarop ik hem op den thron van zynen vader had verheven.

Gelukkig acht ik my, Hoog Edele Heeren, dat ik deze zoo belangvolle throonsverwisseling tot heil van de Maatschappy en welzyn van

land en volk met zulk een allenzints voorspoedig gevolg heb mogen volbrengen, dat alle bedugting die men zeedert lang voor dit hachgelyk tydstip gehad heeft, geheel verdwenen is, en Java thans de volkomenste rust en vrede geniet, die immer in hetzelfde is beleefd geworden; en dubbeld gelukkig zal ik my reekenen, zoo hetgeen ik daartoe van myne zyde heb bygebragt zoowel als alle myne verrigtingen in dezen met Uw Hoog Edelhedens hooge goedkeuring zullen mogen worden vereerd, terwyl ik Uw Hoog Edelhedens met de meest mogelyke opregtheid kan en durf verzekeren, dat het belang van de Maatschappy alleen myn gedrag bestuurd heeft, en ik niets onbezocht heb gelaten hetzelfde by deze gelegendheid zooveel mogelyk te bevorderen, waaraan dan ook alleen ik hoop dat Uw Hoog Edelhedens wel zullen willen toeschryven die voorstellen die ik buiten Uw Hoog Edelhedens qualificatie aan den nieuwen Sulthan gedaan heb.

Het is waar, dat men aan dit hof met veele zwarigheden tegens het aangegaan contract met de Maatschappy is opgekomen, daar men aan dat van Souracarta in den jare 1788 by de verheffing van den presenten Keizer geene de minste difficulteit daaromtrent gemaakt heeft, en dat zulks, in abstracte beschouwd, aanleiding geeft tot vermoedens, die zoo min voor den nieuwen Vorst als zyne ministers gunstig kunnen wezen; maar zoo Uw Hoog Edelheden zich gelieven te herinneren, dat de meergemelde Heer Siberg reeds by ZynEd. voorm. memorie heeft aangemerkt „dat men in het staatswezen van „beide de hoven een aanmerkelyk onderscheid vindt, dewelke zich „ook al direct te Djoejocarta boven Souracarta vertoont, zoo in „meerdere luister, als accuratesse waarmede alle zaken op eerst- „gemelde plaats behandeld worden”, en tevens in consideratie neemen dat de ministers van den presenten Sulthan, die zeer zeker die van Solo in gezonde staatkunde verre overtreffen, en gewoon zyn alle zaken van het minste belang te wikken en te weegen, voor daartoe te besluiten, nog dezelfde zyn die Zyn Hoogheids vader bediend hebben, en gezegd kunnen worden door dien ouden kundigen Vorst veelal gformceerd te zyn, dan zal dit vermoeden niet weinig verminderen; en zoo het Uw Hoog Edelheden dan nog behaagt daarby te overwegen, dat alle deze zwarigheden met decentie en onderwerping aan Uw Hoog Edelheden zyn geopperd, dat men

in alle de voorstellen, die ik aan dit hof gedaan heb, heeft toegestemd, dat de Sulthan vry meer by deze occasie aan de Compagnie heeft geaccordeerd, als de Keizer by zyne verheffing gedaan heeft, en dat toen ik dit hof onder het oog bragt dat ik my niet had kunnen verbeelden, dat men zooveel difficulteiten zoude gemaakt hebben in het aangaan van hetzelfde contract, hetzelfde my betuigd heeft, dat schoon dit op Solo geen plaats had gevonden, men echter niet hoopte dat zulx ten kwade zoude worden geduid, dewyl men het onveranderlyk voornemen had om zyne verbintenissen met de Compagnie heilig naar te komen, en zig dus ook verpligt had gerekend, om al hetgeen men van meening was geweest dat daarin eenige verandering zoude hebben kunnen dulden en twyfelagtig en duister was voorgekomen op te geven, om daarmede niet naderhand op te komen, of hetzelfde niet stipt te achtervolgen — dan vertrou ik, dat deze presunties weldra geheel zullen verdryven, inzonderheid daar ik vermeen in den jongen Vorst te hebben opgemerkt, dat zyne erkenenis aan de Compagnie welmeenend, zyn vertrouwen op haar, nu hy ondervonden heeft hoe getrouw zy is in de naarkoming harer beloften, en zyn ontzag voor haar, dewyl hy kennis draagt van de macht die zy thans op Java heeft, en dat die nog vermeerderd staat te worden, groot is.

Toen een spoedig afsterven van den ouden Sulthan meer dan waarschynlyk was geworden, bedeelde ik den eersten Resident aan het Souracartasche hof van Reede in het particulier, dat dewyl ik den Keizer volgens Uw Hoog Edelhedens ordres moest onderhouden, zoo over de electie van deszelfs zoon den Gusty Timor tot Kroonprins, en de benoeming van voogden over denzelven, zoo die by het onverhoopt afsterven van den Keizer noch onmondig mogt wezen, als over de successie van den Pangerang Prang Wedono in de 4000 tjatjas, die aan zynen grootvader den Pangerang Mangoenogoro in 1757 door des Keizers vader zyn toegelegd, my daartoe eene gunstige geleegendheid zoude gegeven worden, indien de Vorst mogt inelineeren my op myn aanstaande reis naar Djococarta te ontmoeten, en ik qualificeerde hem tevens, om Zyn Hoogheid daarover van ter zyde te toetsen. De gemelde Reede volgde hierin myn voorschrift, en de Keizer was niet van dit myn verlangen onderrigt, of declareerde terstond dat hy zelfs zeer begeerig was my te zien en

dien volgende daartoe ten vollen bereid was, zelfs verzoekende dat ik by myn optocht daartoe een plaats zoude willen bepalen. Deze bereidwilligheid van den Vorst was my in zooverre wel aangenaam, maar dewyl ik met geene omzigtigheid genoeg by het overlyden van den Sulthan het Solosche hof kon behandelen, zonder echter daarvan eenigen schyn te geven, en ik niet buiten vrees was dat zulk eene ontmoeting, voor en aler er een nieuwe Sulthan zoude zyn aangesteld, opziens en argwaan by den Djococartaschen Kroonprins en grooten zoude verwekken, zoo liet ik den Keizer door den gemelden van Reede weten, dat het my geen gering vermaak zoude wezen dat Zyn Hoogheid my op myn reis met een visite vereerde, maar dat ik verzocht dat Zyn Hoogheid zulx tot myn retour gelieft uit te stellen, dewyl deze byeenkomst my anders in myn optogt te zeer zoude ophouden, en bntendien de presentie van Zyn Hoogheid en den eersten Resident by de dood van den Sulthan op Souraearta te noodzakelyk zoude wezen om zich alsdan van daar te begeven. De Keizer conformeerde zich hiermede, en de plaats van deze onze samenkomst wierd wyders op Oud Cartasoura bepaald.

Dat nu deze myn vrees, dat, wanneer ik den Keizer voor de throoning van den nieuwen Sulthan sprak, zulks opziens en argwaan aan het Djococartasche hof zoude verwekken, niet ongegrond was geweest, wierd ik wel ras ontwaar by myn komst aldaar, want de eerste Resident van Ysseldyk verhaalde my als toen, dat zoodra men daar naricht had gekregen, dat de Keizer een plan had geformeerd om my in myn reis derwaards te komen zien, zulks eene algemeene verslagendheid aan het hof verwekt had, die geduurd had tot dat men was overtuigd geworden, dat dit geen plaats zoude vinden voor na de verheffing van den Kroonprins tot Sulthan, en dus eerst by myn terugreis naar Samarang, welke verslagendheid denkelyk veelal, zoo niet geheel, daaruit zyn oorspronk nam, dat de Kroonprins zooals ik hiervooren aanhaalde nog steeds een wantrouwen omtrent de Compagnie koesterde, en dus veronderstelde dat deze zamenkomst geschikt was om zoodanige zaken te verhandelen die tot zyn nadeel zouden strekken.

De meergemelde byeenkomst met den Keizer was vervolgens ook op den 10 dezer te Oud-Cartasoera, alwaar ik Zyn Hoogheid, die na zyn zontje de voornoemde Gusty 'Timor vooruitgezonden te hebben,

met zyne beide broeders de Pangerangs Mancoeboemie en Boemie Notto en andere prinsen van den bloede, benevens deszelfs hofgrooten en een aanzienlyk gevolg, des morgens om half — uuren daar aankwam, met alle statie recipieerde, zooals insgelyks in het breede by het gemelde dagregister genoteerd is.

Om het onderhoud, dat ik my had voorgenomen hier met den Keizer te houden, te faciliteeren, had ik bevorens den meergemelden eersten Resident van Reede aangeschreven, om Zyn Hoogheid in secretesse en als van ter zyde kennis te geven van de poincten, die ik met hem zoude verhandelen, waarin my de gemelde van Reede op Adilango was komen informeeren, dat hy hoop had dat ik naar genoeg en zoude reussceeren.

Na het ontbyt ging ik met Zyne Hoogheid en deszelfs gem. beide broeders, benevens den voorn. eersten Resident, in een apart vertrek, alwaar ik Zyn Hoogheid zeide, dat Uw Hoog Edelheden ten bewyze van hoogstderzelver welmeenendheid zeer geneegen waren, om met hem eene vaste bepaling te maken zoo omtrent de successie op den Souracartaschen thron, door verheffing van deszelfs zontje den gemelde Gusty Timor tot Kroonprins, als ten opzigten van de voogdy by onverhoopt ontydig afsterven van Zyn Hoogheid gedurende de onmondigheid van zynen successeur. De Vorst betuigde my hierop zyne verpligting en dankbaarheid aan Uw Hoog Edelheden voor deze zoo gunstige blyk ten zynen opzigten, en gaf my vervolgens een verzegeld papier over, waarin hy my betuigde dat hy zyn verlangen omtrent de voogden over deszelfs zoon in het voorn. onverhoopt geval had uitgedrukt, en naardien de gem. eerste Resident my bevorens van dies inhoud had kennis gegeven, zoo beloofde ik Zyn Hoogheid hetzelfde onder het oog van Uwe Hoog Edelheden te zullen brengen.

Dit papier heb ik de eer met dies translaat in originali hiernevens te voegen, en Uw Hoog Edelheden zullen daaruit zien, dat Zyn Hoogheid daarby aan de Compagnie als zyn opvolger aanbeveelt deszelfs gemelden oudsten zoon Gusty Timor, en dat hy de opvoeding van denzelven, indien hy voor zyne mondigheid mogt komen te overlyden, aan my dan wel aan diegeen, die alsdan in het bestuur van het Javasehe gouvernement zal wezen, toevertrouwt, mitsgaders aan zynen Ryksbestuurder en aan de oudste binnenregenten.

By een gelyk papier, dat de Keizer reeds lang bevoorens had in gereedheid gebragt, had Zyn Hoogheid mede deszelfs beide broeders de Pangerangs Mangcoeboemie en Boemie Notto tot voogden benoemd, dan het kwam my voor, toen Zyn Hoogheid my nog op Samarang zynde daarvan een afschrift ter resumtie liet toekomen, dat het beeter met de belangens van de Compagnie en het ryk zoude strooken, indien dezelve daarvan wierden uitgesloten, om reden Mangcoeboemie veel te onderneemend en woelachtig van aard is, dan dat men op hem zoude kunnen vertrouwen, ingevallen de Souracartasche throon by de minderjarigheid van den Kroonprins eens vacant mogt geraken, en Boemie Notto niet wel benoemd konde worden zonder Mangcoeboemie, omdat deze dan zich met recht beleedigd zoude hebben kunnen achten, waarom ik Zyn Hoogheid van dit myn gevoelen kennis deed geeven, die hetzelfde by nader inzien gegrond vond, en daarom beide deze Pangerangs by dit schriftuur van die voogden geexcuseerd heeft.

Indien nu Uw Hoog Edelheden alsnog by hoogstderzelver voornemen blyven persisteren, om den voornoemden Pangerang Gusty Timor tot Kroonprins van het Soeracartasche Ryk te eligeeren, hetwelk ik als allenzints nuttig en heilzaam beschouw, en deze door den Keizer gemaakte bepaling omtrent de voogdyschap over denzelven aan Uw Hoog Edelhedens intentie beantwoord, gelyk ik my vleye; want daar de moeder van hem Gusty Timor overleden is, en de Pangerangs Mangcoeboemie en Boemie Notto naar myn gering gevoelen, dat ik echter gaarne aan Uw Hoog Edelhedens wyzer doorzigt onderwerpe, niet zeer geschikt voor voogden zouden wezen, zoo weet ik niet wie daarby nog te assumeeren zouden zyn, ongeagt dat de veelheid van voogden meest eer na- dan voordeelig is, — dan verzoek ik door Uw Hoog Edelhedens insgelyks te mogen worden gequalificeerd, om hem Gusty Timor, even als den Pangerang Ario Mangcoeboemie aan het Djocjocartasche hof, by myne aanstaande hofreis in persoon tot Kroonprins te mogen verheffen, en ingevallen Uw Hoog Edelhedens enige verandering omtrent de voorn. voogdyschap mogten begeeren, solliciteer ik tevens met hoogstderzelver ordres daaromtrent voorzien te mogen worden, wanneer ik niet in gebreke zal blyven die noodig geoordeelde verandering by den Keizer te zien te bewerken.

By Uw Hoog Edelhedens marginale dispositien op de meergemelde

my nagelatene memorie door den Heer Greeve, hebben hoogstdezelven my ter nadere overweging voorgehouden de door den gemelden Heer Greeve daar by § 26 gemaakte bedenking, dat het van veel belang zoude wezen, indien men het na het overleiden van den Pangerang Mangcoenogoro zoodanig konde schikken, dat het onderhoud van 4000 tjatjas, dat hem by zyne onderwerping in 1757 aan de Compagnie en overkomst tot den Keizer, door dien Vorst is toegelegd, overging op zynen kleizoon den Pangerang Prang Wedono, die, zoo hy zyn grootvader nog eenige jaaren mogt behouden, niet ongeschikt zoude wezen voor het staatkundig oogmerk dat ten dezen bedoeld wordt, zoowel om een al te nauwe verstandhouding tusschen de hoven te beletten, als om tusschen dezelve de rust en vrede te bewaaren. Deze bedenking nu is my na eene rype overweging zoo gegrond voorgekomen, dat ik my daarmede gaarne conformeer, alzoo het ontegenzeggelyk waar is, dat wanneer de Compagnie steeds een prins in het Souracartasche ryk kan houden op dien voet, zooals Mangcoenogoro thans daar is, die dan haar altyd in voorkomende gevallen tot een merkelyke steun zal kunnen strekken, en het gemelde ryk daardoor niet gezegd kan worden in evenwigt tegens het Djocjocartasche te verliezen, omdat het weinig moeite in zal hebben om, wanneer onverhoopt het laatstgemelde ryk in eenige onlusten met het Souracartasche of de Compagnie mogt komen, zoodanig een prins de party van den Keizer en de Compagnie te doen aankleven.

Veele difficulteiten deden zich echter by my op, om den Keizer tot zulk eene oplossing te bewegen, en naardien ik oordeelde dat dit echter altyd beter in het leven dan na de dood van Mangcoenogoro ten effecte zoude kunnen worden gebragt, vermits zich dan te veele sollicitanten om die landen by Zyn Hoogheid zouden opdoen, en eene personeele onderhouding hierover van vry meer vrucht zoude wezen dan eene briefwisseling, zoo nam ik dan ook het besluit den Keizer daartoe in deze byeenkomst de propositie te doen, nadat ik Zyn Hoogheid daarover bevorens had laten ondertasten.

De Keizer hoorde met veel attentie dezelve aan, en nadat ik Zyn Hoogheid had voorgehouden dat met zulks te accordeeren Uw Hoog Edelhedens zeer veel genoeg zoude worden gegeven, en dat als geen zaak van groot belang kon worden beschouwd, dewyl het volk tot die tjatjas behoorende, door de singuliere wyze waarop Mangcoe-

nogoro hetzelfde bestuurt, een geheel ander volk dan 's Vorsten onderdanen was geworden, en dus Zyn Hoogheid zig niet dan onaangenaamheden zoude kunnen voorstellen, indien hetzelfde weder onder de Souracartasche Javanen wierd geincorporeerd; zoo repliceerde my Zyn Hoogheid, dat hy verzogt, dat ik dog in overweging zoude nemen, dat hy met zulk een nombreuse familie belast was, dat hem het onderhoud van dezelve ten uitersten bezwaarlyk viel, dat Mangcoenogoro de gemelde 4000 tjatjas wel door zyn vader waren afgestaan, maar geensints op die voorwaarde dat dezelve, na de dood van hem, op zyne kinderen zoude devolveeren, en dat daar gemelde Mangcoenogoro nu reeds vyfëndertig jaren in het bezit van die tjatjas geweest was, hy zeeker niet konde klagen geene groote gunsten van het Souracartasche hof genoten te hebben. Nadat ik hierover nog een wyl lang met Zyn Hoogheid had geredeneerd, bragt ik het eindelyk zoover, dat hy my verzogt deze zyne consideratien aan Uw Hoog Edelheden open te leggen en hoogstdezelfen inzonderheid te doen remarqueeren, hoe drukkend het hem niet zoude vallen weder na de dood van Mangcoenogoro zulk een aanzienlyke afstand te moeten doen, doch tevens aannam en beloofde, dat zoo Uw Hoog Edelheden niettegenstaande dit, mogten blyven persisteeren by hoogstderzelver begeerte, en niet konden inclineeren om aan Prang Wedono in stede van 4000 maar 2000 tjatjas te doen afgeven, hy alsdan aan Uw Hoog Edelheden genoegen zoude geven met den voornoemden Prang Wedono in de geheele 4000 tjatjas van zyn grootvader, by overlyden van denzelven, te laten succederen, mits dan Prang Wedono niet meer dan 4000 tjatjas zoude mogen bezitten, en alle degene die Mangcoenogoro thans meerder dan het gen. getal had, aan Zyn Hoogheid weder zouden komen. Met welke waarlyk genereuse conditioneele belofte ik my volkomen te vrede hield, onder te kennen gawe aan Zyn Hoogheid dat deze condescendentie Uw Hoog Edelheden niet dan byzonder aangenaam zoude wezen.

Hard zal het zeeker den Keizer vallen, zulk eene aanzienlyke quantiteit landen by de dood van Mangcoenogoro ten reguarde van de Compagnie weder te moeten afgeven, vooral daar men daarop reeds schynt gerekent te hebben; maar daar ik het met den gemelden Heer Greeve volmaakt eens ben, dat het belang van de Maatschappy dit vordert, zoo het te obtinceren is, zoo denk ik ook dat de voorn.

4000 tjatjas in hun geheel en niet ten deele aan Prang Wedono dienen te worden afgestaan, omdat anders zyn magt te gering zal wezen om aan het oogmerk, dat daarmede bedoeld wordt, te kunnen beantwoorden, en zoo Uw Hoog Edelheden by hoogstderzelve be-geerte blyven persisteeren, twyfel ik niet of ik zal dit point by myn aanstaande hofreis tot Uw Hoog Edelhedens genoegen ten effecte kunnen brengen.

Over het Wedonoschap van Mangcoenogoro over Banjoemaas heb ik egter best geoordeeld met den Vorst alsnog niet te spreken, omdat ik van ter zyde was geïnformeerd dat Zyn Hoogheid niet gaarne zoude toestaan, dat de voorn. Prang Wedono daarin mede zynen grootvader zoude opvolgen, en ik buitendien hiertoe door Uw Hoog Edelhedens mede niet gequalificeerd was. Ook ben ik behalven dit, onder eerbiedige correctie, van gevoelen, dat het preferabelder zal wezen den Keizer daarover naar welgevallen te laten disponeeren, als die voor Prang Wedono te vragen, dewyl hy waarschynlyk daarmede zynen broeder den Pangerang Mangcoeboemie zal begunstigen, en deze zich reeds heeft voorgesteld by het afsterven van Mangcoenogoro een gedeelte zynen landen te zullen krygen, daarmede denke-lyk wel te vrede te stellen zal zyn, de gemelde Pangerang Mangcoenogoro tevens alle reedenen van contentement zal hebben, zoo zyn kleinzoon na zyn dood zyne landen obtineert, en Prang Wedono, buiten dit Wedonoschap, met dezelve magt genoeg zal hebben voor het belang van de Compagnie.

Vermits ik nog niet genoegzaam onderricht was, met welke naam Mangcoenogoro, die by myn aanwezen in de bovenlanden aan een zeer been laboreerde, waarom ik hem ook niet heb gezien, liefst zynen gemelden kleinzoon na zyn dood wilde begunstigd hebben, heb ik den Keizer daarover mede niet onderhouden, maar zulks kort na myn retour alhier door den eersten Resident van Reede laten doen, alzo deze my sedert bedeelde, dat Mangcoenogoro gaarne wilde dat die naam alsdan was Pangerang Adipatty Prang Wedono. De bedenking die Zyn Hoogheid tegens dezen naam heeft ingebracht is deze, dat dezelve te groot is voor Prang Wedono, dat die aan Mangcoenogoro by het eindigen van den oorlog, en by zyne onderwerping aan de Compagnie, is gegeven om hem te vrede te stellen, en als het ware een pluimje te geven, dog dat Prang Wedono hetzelfde regt niet

heeft dien naam te prefendeeren; maar Zyn Hoogheid heeft egter te gelyk den gemelden resident gezegd en gedeclareerd daarin insgelyks te zullen berusten, en met die naam almeede genoegten te zullen nemen, evenals omtrent de gemelde 4000 tjatjas, indien Uw Hoog Edelheden zulx zoo goeddunkt en behaagt.

Het is zeeker dat de tydsomstandigheden thans zeer veel differeeren van die, toen Mangcoenogoro met den voorn. naam vereerd wierd, maar het is tevens niet minder waar, dat naardien het sisthema thans aan het Souracartasche hof te hebben, zulx een prins ook by zyn macht een aanzien dient te hebben waardoor hy boven anderen gedistingueerd is, en zoo Uw Hoog Edelheden ook dus gelieven te approbeeren, zal almeede die naam aan den Pangerang Prang Wedona na de dood van zyn vader zien te bezorgen.

Ik deed vervolgens den Keizer mede het voorstel om, gelyk ik aan den Sulthan gedaan had, een nieuwen opneem te laten doen van die landen, die bevorens woest en onbewoond niet onder de tjatjas by de verdeeling van het Javasche ryk volgens de nieuwe registers van 1773 begrepen zyn geweest; maar hiertegen kwam Zyn Hoogheid met dezelfde tegenwerpingen op als de Sulthan, declareerde, dat hy of zyne onderdanen geene landen hoegenaamd van het Djojocartasche ryk sedert de voornoemde registers in bezit had genomen, en dat hy ook niet wist dat zulks door de Djocjosche ingezetenen van zyn landen was gedaan, en dus deze opneem, die zeer moeyelyk zoude vallen, niet dan aanleiding tot disputen zoude kunnen geven.

De redenen die Uw Hoog Edelheden tot het besluit daartoe gepromoveerd hebben, namentlyk om alle twist en verschillen daarom in tyds te prevenieeren, gaf ik Zyn Hoogheid vervolgens op; dan hy verzeekerde my, dat die opneem de tegenovergestelde uitwerking zoude hebben, en verzocht my daarom ook Uw Hoog Edelheden te solliciteren van daarvan te willen afzien. Ik bragt Zyn Hoogheid verder alles onder het oog, wat voor dit Uw Hoog Edelhedens besluit konde militeeren, en kwam daarmede eindelyk zoover, dat hy zich geheel aan Uw Hoog Edelhedens goedvinden onderwierp, indien zyne difficulteiten daartegen die hy verzocht nader te mogen opgeven Uw Hoog Edelheden van hoogstderzelver besluit niet zouden kunnen doen afzien.

Het verwonderde my in den beginne, dat de Keizer die ik my verbeeld had dat zeer voor den opneem zoude zyn geweest, omdat

ik veronderstelde dat de Sulthan zich van zyne landen onder de hand had meester gemaakt, zich daarteegen zoo sterk verzette. Maar ik bemerkte daarna, dat zulks veelal voortkwam zoo uit vrees van met den Sulthan in disputen te zullen komen, als uit een suppositie dat Souracarta thans meerdere tjatjas dan Djocjocarta bezit, en daaruit voortgesprotene beduchting, dat zoo zulks zoo bevonden wierd, de Compagnie zoude begeeren dat beide de ryken op een gelyk getal tjatjas zouden worden gebragt.

Beide de Vorsten hebben dus op gelyke wyze dezen opneem trachten voor te komen, doch zullen tevens aan Uw Hoog Edelhedens begeerte daaromtrent voldoen, zoo hoogstdezelfen daarby blyven volharder, waaromtrent ik nu Uw Hoog Edelhedens nadere bevelen zal blyven tegemoet zien, om my daarna te kunnen reguleeren.

Intusschen zy het my gepermitteerd daaromtrent te mogen remarqueeren, dat dewyl beide de hoven zoo stellig verzekeren, dat zy geen van beiden meer landen bezitten dan volgens de gemaakte verdeling en de nieuwe registers, en zoo zy thans meerdere tjatjas hebben, dit alleen daaruit voortkomt, dat men woest en onbearbeid land dat onder de tjatjas is begrepen geweest voor de culture heeft bequaam gemaakt, hetwelk ongetwyfeld aan ieder derzelven heeft vrygestaan, de Vorsten buitendien daartoe niet gaarne zouden overgaan, thans geen het minste verschil daaromtrent hebben, en met hun aandeel tevreden zyn, zonder iets meer van den anderen te pretendeeren, en zulk een opneem een werk van zeer veel omslag zal wezen, zooals in 1772 is gebleken, het my onder needrige verbetering toeschynt, dat Uw Hoog Edelhedens vooreerst daarvan wel zouden kunnen afzien, mits onder die speciale conditie, dat zoowel de Keizer als de Sulthan gehouden en verplicht zal wezen, by het ontstaan van het minste different over elkanders landen, alsdan op de eerste order van Uw Hoog Edelheden dien opneem gevolg te doen nemen.

Met de verhandeling dezer drie poincten nam deze myne conferentie met den Keizer een einde, die vervolgens het middagmaal by my bleef houden, en na den middach omtrent half vyf uren met alle teekenen van vergenoegen van my een allerminzaamst afscheid nam, en zooals Zyn Hoogheid was gekomen weder naar Souracarta vertrok, terwyl ik myn reis terstond mede vervolgde, en den 13^e dezer des morgens behouden hier aankwam.

Zietdaar, Hoog Edele Heeren, hetgeen ik my verplicht heb geoordeeld wegens myn optogt naar Djocjocarta en het voorgevallene speciaal by dezen te mogen verhandelen; ik hoop in alle myne verrigtingen in dezen aan Uw Hoog Edelheden intentie en verwagting voldaan te hebben, en dat ik my dus ook met hoogstderzelver goedkeuring daarvan vereerd zal mogen zien.

Terwyl ik my in de bovenlanden bevond, enz.

Samarang, den 25 April 1792.

(w. get.) P. G. van Overstraten.

XXXVII. Memorie door den opperkoopman Godfried Carel Gockinga, afgaande Resident deeses comptoirs, nagelaten aan zyn successeur, den koopman Johan Lubbert Umbgrove.

Mynheer,

Ter pligtschuldige voldoening aan de gerespecteerde bevelen Hunner HoogEd. om rigtig transport en overgave deezer Residentie aan UEd. te doen, heb ik de eer UEd. hiermede kennis te geven van de voorgevallen veranderingen gedurende myn bestuur van vyf jaren en twee maanden, in de regering van het Cheribonsche Ryk en de Preangerlanden, alsmede van de noodzakelykste verrigtingen in 's Compagnie's dienst alhier, tot UEd. narigt.

Met referte aan de Memorien van onse predecesseurs, begin ik met de Vorsten; en my omtrent derselver genealogie bepalende aan die van den Heer Armenault in d^e. ult^o. Augustus 1771 ¹, als daarby omstandig gedetailleerd zynde, notere eenlyk dat de presente regeerende vorsten zyn:

Sultan Anom, welke reeds in 1733 onder het bestuur van voogden tot Sultan is aangesteld, en de regeering in 1744 aanvaardde, heeft reeds tot zyn opvolger deszelfs zoon, den Pangerang Depatti Cheribon;

¹ In Deel XI, onder N°. XXV der Oorspr. Stukken, vindt men de Memorie van Armenault, welke door deze van Gockinga op merkwaardige wyze wordt aangevuld.

Sultan Suppoe, welke by myn aankomst regeerde, heeft op den 16 November A^o. P^o., na eene landurige en uitteerende siekte, het tydelyke met het eeuwige verwisseld, en is thans in deszelfs plaats aangesteld (blykens HH.Ed. missive van 30 Dec. 1791) Z. H. oudste zoon, die op den 2 Juny 1786 door Hun H.Ed. reeds tot deszelfs opvolger onder den titel van Pangerang Adipatti Anum was benoemd, onder voogdyschap van deszelfs oudoom, Pangerang Wyaya Ningrat, benevens den presenten Tommogong Jaja Diridja, welke beide tot heden volkomen aan myne verwachting beantwoorden, zoo in de bestiering van land en volk, als in de zorg die zy nevens de moeder verplicht zyn te dragen voor de opvoeding van den jongen vorst, die na zyne jaren gansch niet onbegaafd is. Zoodat omtrent dit Hof nu alles in rust en vrede is, en UEd. zooveel hoofdbreken en onaangenaamheden daarmede niet zal hebben, als ik in de eerste twee jaren van myn bestier heb moeten ondervinden.

Uit de secrete aankomende en afgaande brieven zal UEd. bevinden, dat er omtrent den eertyds soo gedugten Pangerang Aria Kidoel, des overleden vorsten broeder, geene verdere recherches behoeven ¹, en dat de Craton thans geene andere lasten van uitkeeringen te dragen heeft dan Rds. 300, voor den na Ceilon gerelegeerden Tommogong Carta Diridja, en Rds. 500 voor de familje van den te Batavia overleden Sultan Cheribon.

Van het Tournoyspel is by myn aanwesen weinig of niets voorgevallen, en renvoyere UEd. dus, indien het eens weder mogt exteren, aan hetgeen de Heer Armenault daarvan by deszelfs Memorie omstandig aanhaalt, soomede omtrent UEd. verrigtingen by het afsterven van een der vorsten, waarnaar UEd. volkomen kan te werk gaan.

De besturing van der vorsten landen en alle huishoudelyke beschikkingen, en zaken van regtsbestelling die geen doodstraf vorderen, geschieden onder UEd. op- en toezigt, door de bepatti's der Heeren Sultans, zynde thans nog dezelfde als toen ik dese Residentie aanvaardde, nl. de Tommogong Nata Nagara van Sultan Anum en Jaja Diridja van Sultan Suppoe, welke beide eerlyke en brave menschen zyn, op welker yver voor 's Comp. en hunnen vorsten belangen kan worden staat gemaakt. Delicten, daar doodstraffen op moeten volgen,

¹ Zie blz. 163.

en geschilen die tusschen Hunne Hoogh. over landen of volken ontstaan, worden door de Sultans in eene gecombineerde vergadering met den Resident en Lands-Fiskaal of Jaxa's bepleit en beslist, welke vergadering alsdan in het residentshuis dicht by het fortres word gehouden, en by het scheiden van dien word Sultan Anum met 11 en Suppoe met 9 schoten van het fortres gesalueert, en heeft even dezelfde honneur plaats by den uitgang der Poessa-maand ¹, en het overgeven van 's Comp. geschenken en brieven, 't geen ordinair door twee gecommiteerden geschiedt.

Ieder Sultan levert aan de Ed. Compagnie 11¼ picols indigo, die van regtswege alle in eerste soort souden moeten voldaan worden, dog daar die verfstof door soovele huishoudingen moet worden opgebracht, is het my niet mogelyk geweest om, sonder commotie, het soover te kunnen brengen, hoewel my toch vleye dat omtrent de qualiteit reeds verbetering plaats vindt. Dezelve word door de Tommogongs successive in de pakhuisen geleverd, en jaarlyks aan de vorsten betaald, als:

Rds. 78½ voor de picol eerste soort, en

" 62½ " " " tweede " , soo men in de noodzakelykheid is de laatste te accepteren.

In het houtbosch, alwaar thans tot veel genoeg en de soldaat P. Pok het opzigt heeft, geven de vorsten de noodige manschappen tot het aankappen en afbrengen der houtwerken na den post Indramayoe, die UEd. in qualiteit en quantiteit alsmede den gewonen prys van betaling by de successive facturen der jaarlykse versendingen van houtvloten, die aldaar gemaakt worden, kan vinden.

Gedurende de tezamenstelling dier groote gevaerten, is er absoluut een der alhier t'huis behoorende vaartuigen met nog eene brandwagts prauw noodzakelyk, die dan tevens tot convoer na de hoofdplaats dienen moeten. Dan, by aanval van zulke gedugte roovers als jongst in de maand Mei drie houtvloten van de reede hebben weggenomen en de pondok verbrand, zyn geen drie pantjallings bestand; zoodat het zeer te wenschen is dat die zeeschuimers mogen worden uitgerooid. Egter vlei ik my toch, dat, wanneer de pondok met zes stukken

¹ Dat is, na afloop der negende maand van het Javaansch-Mahomedaansche jaar, of der groote jaarlyksche vasten, als wanneer het Garebeg-Poewasafeest invalt op den eersten dag der maand Sjawal.

van 6 ƒ en een ruimen voorraad ammunitie en de daartoe verzochte 12 militairen geassisteerd van 10 à 12 Parnakans voorsien is, en een à twee vaartuigen om en by de vloten op de reede liggen, zoowel die gevaarten als de mond van het rivier en dus 's Comp. pakhuisen en gebouwen beveiligd syn. Gevende voorts de Heeren Sultans de noodige praauwmayangs en touwen tot sleeping derselve, zooals H. H. strandhoofden ook voor de lossing en lading der schepen de praauwen moeten besorgen

De provisie ryst voor de Hooge Regeering, en die tot de dagelykse consumtie der alhier bescheiden dienaren noodig is, word, by vooruitbetaling, door de bepatti's der Sultans als een soort van contingent geleverd, tegen Rds. 16 de coyang, en werd de eerstgen. vóór desen altyd in drie termynen aan Hun H.Ed. afgesonden. Dan, daar door Hd. by gerespecteerde missive van 31 Mei 1792, de verstrekking van alle Europesche en Indiasche artikelen aan 's Comp. gequalificeerde dienaren afgeschaff is, om met ult^o. Mei te cesseren, zoo heb ik dit jaar niet meer daarvan afgezonden, en is het my voorts alsnog onbekend hoedanig H. H. Ed. over die ryst zullen gelieven te disponeren.

Met opsigt tot de ryst welke de Ed. Comp. thans jaarlyks tot 500 coyangs over inkoop komt te eischen, moet ik UEd. berigten dat de daarvoor betaald wordende prys van Rds. 25 bedroefd gering is, en ik steeds veel moeite heb gehad om dezelve magtig te worden door behulp der Chinesche officieren, die ik my overtuigd houd dat veelyds schade daarby geleden hebben, alsoo de prys van dien korf hier 17 à 18 ducats is. Dog, wyl die leverantie hun als 't ware door wylen den Heer van der Beke is opgedrongen, hebben zy zig dat nadeel gedurende myn bestier ook steeds laten welgevallen; dan daar het in 't algemeen schynt dat dit graan van jaer tot jaer duurder word, zoo zoude de Hooge Regeering wel iets meerder voor de coyang mogen betalen, met welke voordragt UEd. hunlieden grootelyks soude verplichten, wyl zy den inkoop met de overwalsen en andere smalle handelaars op een gelyken voet moeten doen, wil men de particuliere vaart niet zien kwynen, en daardoor de pagters buiten staat stellen hunne tolln te kunnen opbrengen, 't geen notoir zoude plaats grypen indien het plan van gen. Heer van der Beke ten dien opzigte moest worden opgevolgd.

In de Sultan's handen (Paracoewoes) doet thans tot bysonder genoeg dienste de indigomaker F. C. Fidler, op den post Ragawadjana,

circa zeven uren van Cheribon, die daaromstreeks onder myne herhaalde aanmoediging de coffyculture merkelyk heeft geëxtendeerd, soodat die landen thans by redelyke gewassen al vry wat coffy kunnen uitleveren; en heb ik daarom, en omdat de gemeene man niet wel meer kan onderhouden, de verdere extensie geëxcuseerd, tenzy iemand uit eigen beweging daartoe mogt inclineren, 'tgeen door de Hooge Regering is geaprobeerd, maar tevens de Heeren Sultans versogt hunne onderdanen strict te willen gelasten de reeds daar zynde tuinen na behooren schoon en zuiver te houden; zooals zulks nu ook zeer bereidwillig geschiedt. Een dagelyks op- en toesigt is egter by aanhoudendheid noodzakelyk, waartoe de reeds lange jaren aldaar bescheiden gen. opsigter bysonder geschikt is; en 't is in het algemeen van veel nut dat de indigomakers bestendig op ééne plaats blyven, en niet telkens van de eene post na de andere gesonden worden, 'tgeen ook door de Hooge Regeering op myn voorstel is geordonneert

Van het doen der bergtogtjes door de Sultans ('tgeen ik met den Heer van der Beke seer nadeelig oordeele) is by myn tyd weinig geworden, en steeds door my zooveel immer doenlyk sonder aanstoot te geven tegengegaan, zooals in het gemeen HunneHoogh., met eenige vriendelyk- en inschikkelykheid behandeld wordende, zeer bereidwillig en meêgaande zyn tot alle mogelyke diensten ten nutte der Maatschappy, te meer nu H.II. door de Hooge Regering van het eertyds sooseer drukkende servituut, als het naar de hoofdplaats zenden der Modder-Javanen, ontslagen zyn; welke verpligting den landbouw mede niet weinig voordeel aanbrengt.

Het prinsdom Gabang word nog door denzelfden Pangerang Aria Soeta Jaja als by myne aankomst alhier geregeerd, en kan ik van dien goedaardigen prins niet anders getuigen dan dat hy gaarne genoegen wil geven, steeds zyn contingent van 4 picols indigo en 8 pic. catoenen garens in redelyke qualiteit prompt voldaan, en ook nog jaarlyks zonder de minste oppositie 25 à 30 coyangs ryst in de pakhuizen geleverd heeft.

Indramayoe heeft tot regent den Ingeby Wiera Lodra, en levert per anno aan de Ed.Compagnie 4 picols Indigo en 8 pic. catoenen garens. Deze laatste voldoet hy compleet, en redelyk van soort, dog omtrent de eerste is hem niet wel mogelyk genoegen te geven, 'twelk

hoofdzakelyk aan den slegten grond en het zoutachtig drabbig water moet worden geattribueerd.

Voorts is aldaar een Compagnie's Loge gebouwd, met verscheidene departementen, zeer geschikt tot inwoning van den posthouder en logies voor de schepelingen, of den Resident zelfs, wanneer die daar komt. Dezelve zyn zoo goed als geheel nieuw, soomede de beide groote pakhuisen weder volkomen in staat tot de opschuring der coffy van Limbangan en Soekapoera, mitsgaders tot berging der ryst, die voor d' Ed.Comp. aldaar door UEd. word opgekogt.

Talaga is een landschap op zig zelfs, liggende in de Paracoewoes, en sorteert direct onder Sultan Suppoe, die hetzelfde door vier princen of Pangerangs, in name Setja Dilaga, Carta Nagara, Nata Dilaga en Setja Diridja, zynentwege laat besturen. Hetzelfde geeft veel ryst, en de daar vallende coffy word door den posthouder te Ragawadjana in de pakhuisen geleverd. Genoemde princen, schoon niet direct onder het gezag van den Resident behoorende, zyn egter met weinig moeite zeer wel te regeren, en hebben my in de extensie der coffy-cultuur bysonder gewillig gesecondeerd.

De Regenten der Preangerlanden dependeren direct van HunHoog-Edelen, onder opsigt van den Resident alhier. Deselve bestaan in 5 regentschappen, en worden bestierd, als:

Limbangan door den Radeen Depatti Wangsa Ridja, bevorens Tommogong, en levert jaarlyks aan d' Ed.Comp. 4 picols Indigo en 20 pic. catoenen garens, benevens al de coffy die dat kleine vrugtbare landje opgeeft. ZynEd. heeft steeds alle yver en vlyt voor 's Compagnie's belangen gedeployeerd, en my nevens den indigomaker C. F. Dryman bysonder behulpig geweest in de extensie dier culture, waartoe het land als 't ware geschapen schynt, alsoo de coffy aldaar buitengemeen fleurig groeit, en de tuinen met weinig moeite schoon te houden zyn.

Soekapoera, door den Tommogong Wiera Dadaka, welke aan de Ed.Comp. moet leveren 18 picols Indigo en 59 pic. catoenen garens, die hy beswaerlyk kan voldoen; en deze leverantie voor al de Preanger-regentschappen, zal de coffyculture na behooren behartigd worden, zeer drukkend zynde, heb ik by brief van 20 Oct. A°. P°. de Hooge Regering om een geëvenredigden afslag van die beide artikels versogt, en tot antwoord gekregen dat Hd. die supplicie aan Heeren Majores

gunstig souden voordragen. Hetwelk seer veel voordeel aan gez. culture soude toebrenge.

By myne aankomst alhier waren, in 't algemeen en in het Soekaperaasche in 't bysonder, de coffytuinen vervallen en verwaarloosd, en men wist van geen extensie nog amelioratie; dog thans durf ik my vleyen dat deselve alom in volle fleur zyn, en kan dus niet anders dan een loffelyk getuigenis zoo van den regent als van den indigomaker J. Gerlach aldaer afleggen, zooals ik in 't generael over alle regenten content en vergenoegd ben, en hartelyk hope dat de Maatschappy en UEd. het goede van myne moeiten en arbeid ten dien opsigte weldra zullen mogen ondervinden.

De landen van Galoe bestaan in drie Regentschappen, en worden thans geregeerd: Imbanagara door den Adepatti Soera Pradja, die daartoe in stede van den overleden Dicasoema Adinata is aangesteld. Levert 6 pic. Indigo en 29 pic. catoenen garens.

Tjamies, door den Tommogong Jayang Patti. Levert 5 picols Indigo en 20 pic. catoenen garens.

Oetama, door den Tommogong Wiera Mantrie; levert 's jaars aan d' Ed.Comp. 4½ picol Indigo en 19 pic. catoenen garens. Dan, schoon myn predecesseur zeer breed in deszelfs Memorie van het opluiken en van de vermindering der schulden van dat land heeft opgegeven, moet ik UEd. betuigen zulks in geen deele te hebben ondervonden, zooals myn eerste rapport nopens de bovenlanden in d°. 21 Sept. 1789 duidelyk aantoot; en waarby UEd. verder zal kunnen zien dat aan den Adepatti van Imbanagara en de Tommogongs van Tjamies en Oetama draagbeesten en zadels door my bezorgd zyn, . . . om door deze schikking den gemeenen man van het bevorens betaalde vrachtgeld voor den afbreng van de coffy te bevryden. . . .

De alhier vallende Producten worden betaeld als volgt:
voor de picol Coffy van 130 @ 4½ rds., en voor al wat boven de 1,200,000 @ geleverd word, 4¾ rds.;
de picol-Indigo, als hiervoren reeds gemeld; en
de Catoenen Garens in volgender maniere

la A,	Rds. 41,10	per picol.	} pro Patria,
B,	" 30,10	" "	
C,	" 23,10	" "	
D,	" 18,10	" "	

en de Dispens-soort rds. 8,10 per picol voor India;
de Suiker Cabessa, of, 1ste soort, rds. 4 per picol, en 30 stuivers
aan den pagter voor den uitvoer;

Drooge Pienang of Areek, die zeer schaars meer te bekomen is,
werd volgens particuliere adviezen van den Heer van der Beke be-
taeld, de picol van 125 @ 4 rds. à 4½, alsmede de pagt van uitvoer.

Voor de groene Cadjang, die hier steeds geëischt word, dog waarvan
ik zelden veel heb kunnen voldoen, door het niet slagen van dien
oogst, betaeld de Ed.Comp. rds. 40 per coyang.

En voor de Peeper rds. 6; dog dit product wil hier niet wel voort-
komen, en is ook de gemeene man meer geschikt voor de coffy-
culture, waarmede hy thans ook waarlyk genoeg te doen vindt, zal
dit winstgevend artikel niet weder in verval geraken.

Cardamom wil hier mede niet aarden; dog, nog steeds jaerlyks
iets uit de bosschen ingezameld hebbende, is de Ed. Comp. by den
afscheep derzelve tegen / 50 de 100 @ aangerekend. Voor het
zout, 'twelk zeldzaam gevraagd word, brengt men voor de coyang
van 4350 @ Rds. 7½ in rekening. Terwyl, my omtrent de provisie
ryst en die UEd. voor de Comp. inkoopst aan het reeds voormelde
gedragende, ik nog met opsigt tot de Houtwerken notere, dat de
aankap van leggerduigen by groote quantiteiten geëxcuseerd is, en
dit jaar, om de groote voorraad ter hoofdplaetse, ook geene kruitvat-
duigen geëischt zyn.

De winsten dezès comptoirs bestaen voornamentlyk in de Pagt-
penningen, die de brave captain Chinees Tan Jouan thans als hoofd-
pagter betaelt, en bedragen volgens de jongste afstand onder ult.
December 1790 in 't jaar Rds. 19,700, namentlyk:

de Inkomende en Uitgaende Regten	alhier	Sp. Rl. 680	of Rds. 850
" " " "	" te Gabang	" 120	" " 150
" " " "	" Indramayoe	" 203,20	" " 254,8
Topbanen.	"	150	" " 187,24
Hoofdgeld der Chinesen.	"	100	" " 125
Slaan der Pitjes	"	60	" " 75

Te samen: Sp. Rl. 1313,20 of Rds. 1641,32

dan wel in het jaar Rds. 19,700. Hiervan word jaerlyks, als eene
rekognitie aan de Heeren Sultans, Pangerang van Gabang en Ingebey

van Indramayoe betaelt Rds. 2937,24 te zamen, of Rds. 979,8 alle vier maenden.

Daarentegen heeft de Ed. Comp. eenige weinige voordeelen van het debiet der zegels, en den thans ingevoerd en betaelt wordenden 20^a penning by verkoop van vaste goederen en vaartuigen, het ambtgeld, hoofdgeld der slaven, collateraal en brievenport, welke zes artikels in het jaar hebben gerendeerd eene somma van Rds. 2493,5.

De lasten, by de nieuwe Memorie van menage bepaald, kunnen als toereikende worden aangemerkt, hoewel onse predecesseurs steeds gedoleerd hebben over het te min daarby gestelde voor onkosten van chaloupen en mindere vaartuigen; 't geen egter weinig in aanmerking komt, wyl een enkel eigen vaartuig gemakkelyk voor den Resident te onderhouden is.

Het fortres „de Bescherming” benevens der Comps. pakhuizen, en alle andere gebouwen zoo hier als te Indramayoe, bevinden zig thans in een hegten en sterken staat, zooals UEd. alles zelf in oogenschouw kan nemen, 't geen niet te verwonderen is, als men in aanmerking neemt dat de capitale reparatie ten importe van f 52,728, waartoe ik de helft uit privé beurs heb betaelt, thans pas is afgeloopen; waarom ik my verzekerd houd dat d'Ed. Comp., by een tamelyk onderhoud, in lange jaren geen naemwaardige verbetering zal behoeven te doen. Ik vlei my voorts in 't generael dat UEd. over den toestand waerin ik UEd. het comptoir overgeve tevreden zal zyn, en verzoek ik in dat cas geene andere satisfactie voor al myne moeiten en kosten, dan dat UEd. de Hooge Regering daarvan gelieve te informeren, alsoo UEd. en den Heere Siberg volkomen bekend is ik hetselve in eene desolate situatie heb aenvaerd, sooals UEd. bovendien van alle weldenkende Cheribonse ingesectenen eenpaerlyk zal kunnen ontwaren.

De inwoonders alhier bestaan, behalve de onderdanen der Sultans en verdere Regenten, in de na te noemen, als:

Comp. dienaren, welker getal door het algemeen gebrek aan soldaten en matrosen nog ver beneden de bepaling der Memorie van menage is. Dezelve hebben my gezamentlyk, ieder in zyn dienst, steeds veel genoeg gegeven. Ook bevinden zig alhier thans twee Europesche burgers, de gewesen indigomaker Sengebusch en de afgegano boschganger Siege, benevens eenige inlandsche Christenen.

Chinesen, onder opsig van den Captain Tan Jouan, de Luits. Lim Lieko, Lie Ongsieng en Lim Konsink, benevens de twee boedelmeesters Tan Hiongko en Tan Boeusing, welke laatsten met den gezworen scriba de boedels der zonder testament stervende Chinesen en andere onchristenen moeten aanvaarden, waarover vervolgens in gecombineerde vergadering met den Resident word gedisponeerd

Parnakans, onder den Captain Tabean, 't welk een bysonder opregt en braaf man is, waarvan UEd. veel nut in het opspeuren en apprehenderen van boosdoeners kan trekken, hebbende tot zyn assistentie een luitenant en een vaandrig, benevens verscheidene sergeants en corporaals, die met eenige gemeenen steeds op de pondok aan den mond van het rivier te Indramayoe, zoomede op vele andere plaatsen en by de pakhuisen de wagt houden. Ook worden deze geëmployeerd tot het transporteren der brieven na de hoofdplaats en Java, alsmede tot diverse andere diensten.

In het weeshuis, dat zig thans in een zeer goeden en zindelyken toestand bevindt, zyn zeven weezen, die uit de in de kerk collecterende gelden en de inkomsten van dat gestigt gealimenteerd worden. Het capitaal van dat godshuis is onder huidigen datum groot Rds. 14,113, waarvan op goede hypotheeken tegen den intrest van $\frac{1}{2}$ pct. 's maands uitstaan Rds. 9100, zynde het overige onder administratie van den gezworen scriba Stopkeert Voorts heb ik dat gebouw jaerlyks uit privé beurs gerepareerd en in goede orde gebragt, om daardoor het capitaal soo groot mogelyk te houden, 't geen voor een Resident geen naamwaardige zaak is, en het huis tog merkelyk te gemoet komt.

Met al het vorenstaande het voornaamste genoteerd hebbende, voege ik hier alleen nog by, dat het derde termyn der ingevolge H. II.Ed. Placcaat van 11 Oct. 1791 ingevoerde heffing der 50^e penning van elks bezitting ¹ reeds is afgeloopen, en het gefourneerde zoo aan goud, zilver, als contante munt bedraegt eene somma van Rds. 10,249; 't welk UEd. overreikende, deze eindige, onder welmeenende toewensching, dat het den almachtigen God genadiglyk mag behagen UEd. bestier met zyne dierbaerste zegeningen

1 Zie hiervoor N°. XXXIV.

te bekroonen, ten meesten nutte der Maatschappy, welvaren van het Cheribonse Ryk en alle goede op- en ingesetenen, mitsgaders tot UEd. eigen eer en glorie.

Terwyl enz.

(was get.) G. C. Gockinga.

XXXVIII. De Gouverneur van Java aan Gouverneur-Generaal
en Rade van Indie.

Hoog Edel Gestrenge Groot Achtbare Heeren,
By myne aparte missive, enz.

Toen ik den Keizer vervolgens onderhield over zyne my in het voorjaar op Oud Cartasoura gedane belofte, dat Zyn Hoogheid by overlyden van den Pangerang Adipatty Mangcoenogoro, in de aan denzelfen in den jare 1757 afgestane vier duisend tjatjas deszelfs kleinzoon den Pangerang Prang Wedono zoude laten succederen, nadien Uw Hoog Edelheden de door Zyn Hoogheid alstoen daartegen ingebragte en by myne aparte missive van den 25 April jl. aangehaalde redenen niet voldoende genoeg voorkomen, om daarvan af te zien, bemerkte ik weldra, dat de Vorst berouw scheen te hebben my de voornoemde belofte te hebben gedaan.

Voor ik te Souracarta kwam, was ik reeds geïnformeerd geworden, dat Zyn Hoogheids broeders de Pangerangs Ario Mangcoeboemie en Boemie Notto, welke laatste goedaartige prins zyn broeder blindelings volgt, reeds op een gedeelte dier landen, by afsterven van den gemelden Pangerang Mangcoenogoro hadden staat gemaakt, en hunnen broeder den Keizer daarom hadden trachten overtehalen om des mogelijk de gemelde landen alsdan aan zich te houden, en die onder zyn familie te verdeelen; en dus was het my niet vreemd, dat de Vorst hiertegen met dezelfde objectien opkwam, die hy bevorens had geopperd, te minder, daar ik reeds op myn reis van Samarang naar Souracarta in secretesse vernomen had, dat er ook andere onvergenoegde prinsen om die reeden aan het hof waren, die mede eenige

rekening op een gedeelte dier tjatjas gemaakt hadden, en als ik toen ook reeds had ondervonden, dat zelfs zoons van den gem. Pangerang Mangcoe Nogoro daartoe behoorden; want de oudste derzelve, de Pangerang Poerbonogoro, die den gem. Mangcoe Nogoro met en benevens den Pangerang Prang Wedono my, om my te complimenteeren, tusschen Oenarang en Salatiga op de zoogenaamde Commandeurs haltplaats, had tegemoet gezonden, deed gedurende den tyd, dat hy my verzelde, alle mogelyke moeite om met my in gesprek te komen, en adresseerde zich zelfs ten dien einde by den translateur, om hem behulpzaam te wezen, dat hy my in tyds verzoek zoude kunnen doen, dat op hem als oudsten zoon van Mangcoe Nogoro, en niet op Prang Wedono, die slechts een kleinzoon was, de gemelde landen zouden mogen devolveeren. Dan, ik liet hem onder de hand weten, dat het niet voegen zoude, dat hy my op reis met verzoeken van dien aart lastig viel, zoo hy iets van my te solliciteeren had, hy zulx by myn aanwezen te Souracarta konde doen; dog het scheint dat dezelve aldaar met zyne instantie niet is durven te voorschyn komen, denkelyk uit vrees voor zynen vader, ten minsten hy heeft my vervolgens zoo min daar als ergens anders over durven onderhouden.

Geprepareerd dus op alle tegenwerpingen, die de Keizer my omtrent dit point zoude maken, salveerde ik alle dezelve zoodanig, dat de Vorst my niets meer konde antwoorden, als dat hy liever zoude gezien hebben, dat de voornoemde tjatjas weder aan zyn ryk waren gekomen, om deszelfs uitgestrekte familie, en dat Zyn Hoogheid eindelyk aannam en beloofde om den voornoemden Pangerang Prang Wedono, by overlyden van deszelfs grootvader den Pangerang Mangcoe Nogoro, in de meergemelde 4000 tjatjas te zullen laten succeederen, mits alle die, van dewelke de voornoemde oude prins zich boven dezelve heeft weten meester te maken, alsdan weder aan het Ryk zullen moeten komen.

Uit de difficulteiten die ik ontmoette, om dit aangelegen point naar de intentie van Uw Hoog Edelheden tot stand te brengen, moest ik noodwendig opmaken, dat de afstand dezer tjatjas in het vervolg altyd een steen des aanstoots zoude wezen, en mogelyk in der tyd nog onaangename gevolgen zonde kunnen voortbrengen; vooral daar ik als zeker stellen kon, dat zoo de Keizer my te Oud Cartasoura

de voorn. belofte niet had gedaan, Zyn Hoogheid nimmer daarin nu geconsenteerd zoude hebben. Het kwam my dus ten hoogsten noodzakelyk voor by deze gelegendheid, des doenlyk, te bewerken dat de voornoemde landen eens voor al in de familie van den voornoemden Pangerang Mangcoenogoro kwamen, en dat wel aan zoodanig een prins uit dezelve, die de Compagnie in der tyd na het afsterven van Pangerang Prang Wedono daartoe het geschikste zoude oordeelen; en hoewel ik wel bevroede, dat, daar de Keizer zoovele zwaarigheden nu maakte Prang Wedono zyn grootvader in die landen te doen opvolgen, Zyn Hoogheid nog minder te permovereeren zoude wezen die voor altyd afstaan, begreep ik echter, dat Compagnies belang zulx thans volstrekt vorderde, omdat zy dan in eens voor altyd het staatkundig oogmerk zoude hebben bereikt, dat zy daarmede bedoelt, en dat, zoo ik de occasie daartoe ditmaal liet voorbygaan, het naderhand onwaarschynlyk zoude wezen zulx van den Keizer te verkrygen.

Den Keizer hiertoe een speciaal verzoek te doen, was naar myn inzien eer na- dan voordelig, om myn but te bereiken zelfs ten uitersten gevaarlyk, omdat Zyn Hoogheid dit als een nieuw verzoek alsdan zoude hebben aangemerkt, tevens tot verder nadenken zyn gekomen, en zeer waarschynlyk daarin dan niet zoude bewilligd hebben, behalven dat ik als zeker stellen kan, dat wanneer de Keizer eens het verzoek hiertoe van de hand had kunnen wyzen, het Souracartasche hof daar nooit weer in zoude hebben toegestemd.

Ik vond het dus noodzakelyk den Vorst ongevoelig in het denkbeeld te brengen, alsof in de begeerte van Uw Hoog Edelheden dat Pangerang Prang Wedono zyn grootvader Pangerang Mangcoe Nogoro in de voorn. landen succedeerde van zelfs lag opgesloten, dat na Prang Wedono altyd een prins uit het geslacht van Mangcoe Nogoro in het bezit daarvan zoude komen, en dat gelyk de Compagnie nu daartoe de voordragt deed van Prang Wedono, zy ook naderhand een ander prins aan den Vorst daartoe zoude kunnen proponeeren.

Volgens dit plan handelende, deed ik, nadat de Vorst in de voorn. successie van Prang Wedono had bewilligd, de verdere opvolging van een der afstammelingen van den gemelden Pangerang Mangcoe Nogoro in de voorschr. landen als eene van zelfs sprekende zaak voorkomen, en met het nut, dat daarin voor het Souracartasche ryk lag opgesloten, breedvoerig aan te toonen, kwam ik eindelyk gelukkig

zoover, dat de Keizer zich zelfs en zyne successieurs onder de verplichting bragt om in de tyd, na het afsterven van den meergemelden Pangerang Prang Wedono, de voors. vier duizend tjatjas telkens af te zullen staan aan zoodanig een prins uit het geslacht van Mangcoe Nogoro, als daartoe aan hem Heer Keizer of zyne opvolgers door de Compagnie zal worden voorgedragen, mits Pangerang Prang Wedono en zyne successieurs in die tjatjas voor het onderhoud van de vorige prinsen uit zyn voornoemde geslacht ook zullen moeten zorg dragen, voor zoo verre die niet door den Keizer of zyn opvolgers in deszelfs dienst geëmployeerd zyn of zullen worden.

Ik ben wel, Hoog Edele Heeren, hierin buiten hoogstderzelve qualificatie te werk gegaan, maar durf my echter vlyen dat Uw Hoog Ed. in deze myne verrigting genoeg zullen kunnen nemen, inzonderheid zoo Uw Hoog Edelheden gelieven te considereeren, dat de Compagnie nu hierdoor eens voor al een prins aan het Souracartasche hof zal hebben waarop zy niet alleen ten vollen staat zal kunnen maken, maar die nu ook altyd de magt aan handen zal hebben, om de Maatschappy by het ontstaan van eenige onlusten krachtdadig genoeg te kunnen adsisteren, om de balans aan haar zyde te doen overslaan; en dat door deze schikking niet slechts de prins, die bezitter dier landen is, aan de Compagnie zal geattacheerd wezen, maar ook het geheele geslacht van Mangcoe Nogoro, dewyl een ieder van hetzelfde nu by haar belang zal hebben, en zelfs elk prins, nu zy even veel hoop op de voornoemde landen kunnen hebben, zich evenzeer gezien by de Maatschappy zal trachten te maken.

Om den Keizer niet te veel te vergen, heb ik daarentegen aan Zyn Hoogheid ten vollen overgelaten om over het Wedonoschap van den voornoemden Pangerang Mangcoenogoro over Banjoemaas enz. zoodanige schikkingen te maken, als Zyn Hoogheid in der tyd na de dood van den voornoemden prins zoude goedvinden, en tevens in zelve voegen gehandeld omtrent de door den gemelden prins voor zynen kleinzoon verzochten naam van Pangerang Adipatty Prang Wedono; doch, ter voorkoming van alle disputen in den aanstaande, heb ik nogtans het point zoowel omtrent den titul en naam, als de rang die Prang Wedono by de meergemelde successie zullen worden toegevoegd, finaal afgedaan, en ik ben daarin met den Keizer overeengekomen dat hy Prang Wedono eenlyk de titul van Pangerang,

schoon ook met een andere naam als die van Prang Wedono, en niet die van Pangerang Adipatty zal mogen voeren

Den Vorsten heb ik wyders ook kennis gegeven, dat Uw Hoog Edelheden, om de door Hun Hoogheden daartegen by my ingebragte bezwaren, hadden afgezien van het doen van een nieuwen opneem der landen, die, by de gemaakte verdeeling der ryken, onder de toen toegewezene tjatjas als woest en onbearbeid gelegen hebbende niet begreepen, en ook by de nieuwe registers van 1773 niet bekend gesteld zyn geweest; hetwelk zeer ten genoegen van Hun Hoogheden was.

Maar, hoezeer Uw Hoog Edelheden by aparte missive van den 12 Juny jl. geheel van dien opneem hebben afgezien, heb ik echter, ingevolge hetgeen ik de eer had Uw Hoog Edelheden by myne apart schryvens van den 15 July jl. te communiceeren, Hun Hoogheden gedisponeerd, dat zy, wanneer er in der tyd eenige differenten tusschen beide de hoven over die landen mogten komen te ontstaan, alsdan die opneem direct op requisitie van de Compagnie zullen doen gevolg nemen, zooals Hun Hoogheden dit by de voornoemde actens hebben aangenomen en toegezegd; en naardien de Compagnie het hierdoor nu altyd in haar macht heeft die opneem al of niet te laten doen naar welgevallen, zoo er eenige disputen tusschen de Vorsten over die landen exteeren, zoo vly ik my ook dat dit de hooge goedkeuring van Uw Hoog Edelheden zal mogen wegdragen.

Daar ik voorts de bevordering der pepercultuur ten deze gouvernemente als een zaak van het allergrootste aanbelang voor de Maatschappy beschouw, heb ik, voor ik my naar de hoven begaf, met alle mogelyke naauwkeurigheid, volgens Uw Hoog Edelh. by voorn. missive gedane aanbeveling, naargegaan welke, behalven de reeds beraamde, de beste middelen zouden wezen om de Compagnie daarvan het meest mogelyk voordeel te bezorgen.

En by eene aandachtige overweging van alles wat daartoe betrekking kon hebben, kwam het my voor, dat alle generale orders, die by den Javaan gegeven worden zelden een gewenscht effect kunnen hebben, inzonderheid in zaken van dien aart als de peperculture is, die de gemeene man kan ontbeeren, waarvan hy niet dan eenige jaren de vruchten kan genieten, en welke voor hem zoo nieuw als moeyelyk vallen moet.

Want de hoofden, zoo groote als kleine, waaronder de Javaan staat, zoeken eenelyk hun bestaan van de gemeente, en moeten als zooveele knevelaars van dezelve beschouwd worden, de belastingen die den gemeenen man van wegens den Vorst, en zoo deze dit niet doet, door den hoofdregenten, onder dezelfde benaming worden opgelegd, zyn zoo zwaar, dat zy hem op zyn best zooveel overlaten, dat hy met de zynen leven kan, en buitendien heeft de onderdrukking honderde van middelen uitgedacht, waardoor een arbeidsman van het zyne beroofd wordt. Geen gemeen Javaan is er daarom ook die voor iets meer zorgt, als voor zyn dagelysch onderhoud, en die niet alle moeite en arbeid, om zich en de zynen te verryken, veracht. Toont hy door een meerdere aanplant byvoorbeeld van klapbusboomen of andere noodwendige voortbrengsels, werkzamer dan zyne naburen te zyn, hy ondervindt weldra, dat zyne meerdere vlyt eenelyk strekt, om zyne hoofden de pagten te doen verhoogen of de lasten te doen vermeerderen, zoodat hy nooit zyn staat door yver kan verbeteren, onderdrukking het lot is waartoe hy schynt veroordeelt te wezen, en armoede het deel dat voor hem beschoren is, en dit kwaad, de natuurlyke uitwerking van de verwyfde regering, die tot nog toe by den inlander plaats heeft, heeft zulke diepe wortel geschoten, dat het niet kan worden uitgeroeid, zonder dat de presente wyze van regeren tevens ten eenemalen wordt omvergeworpen.

Geene reden dus kunnen den gemeenen Javaan aanzetten om zyne zorg en moeite te besteden aan het voortbrengen van een vrucht, waarvan hy bevorens weet nimmer enig voordeel te zullen trekken, en hoe menigvuldig dus ook de algemeene bevelen zyn mogen die de Vorsten uitvaardigen om peper te cultiveeren, men zal steeds ondervinden, dat dezelve door de gemeente worden verwaarloosd, ten minsten niet zoo nagekomen, als men anders van orders van Vorsten zoude mogen verwagten.

Was het noch het interest der hoofden, die bevelen te doen executeeren, men zoude kunnen hoopen dat aan dezelve door een scherp toezicht, zoo niet geheel, ten minsten voor een zeer groot gedeelte geobedieerd zoude worden, maar deze cultuur strydt even sterk tegens hunne belangens, als tegens die van den gemeenen man, dewyl hun staan of vallen weder volmaakt alleen afhangt van

de willekeur en geldzucht van hunne opperhoofden, die gewoon zyn hunne plaatsen ten duursten te verkoopen, en, om hun beurs te maken, zoo dikwyls doenlyk te verwisselen; zoodat het niets zeldzaams is te zien, dat een negory in den tyd van een jaar twee ja drie nieuwe hoofden heeft, en geen hoofd zal dus ligt inclineeren een product te cultiveeren, waarop hy nimmer voor zich of de zynen eenig voordeel kan berekenen, vooral niet, daar hy buitendien zoodanige vruchten kan doen aankweeken waarvan de landman binnen weinige maanden de vruchten geniet, en hy dus onmiddelyk zyn gedeelte trekken kan.

Hoe welmeenend zelfs daarom ook de Vorsten hunne beveelen hebben uitgevaardigd, om de Compagnie in der tyd van eene aanzienlyke quantiteit peeper uit hunne landen te voorzien, en met hoeveel yver en vlyt men aan de zyde van de Compagnie zich er op heeft toegelegd, om de cultuur daarvan in der Vorsten landen in het generaal te doen uitbreiden, zoo was ik echter niet zonder reden beducht, dat men daarvan nimmer dat nut zoude trekken dat men wel zoude wenschen.

Ten tyde van mynen predecesseur in dit bestuur, de Heer Raad Extraordinair Jan Greeve, was er geene mogelykheid eenige middelen in het werk te stellen, om de Compagnie haar oogmerk hieromtrent in de beide ryken met meer nadruk te bevorderen, en ZynEd. was dus wel verplicht in de toen gegevene algemeene ordes door de Vorsten ter uitbreiding van die culture te moeten berusten; want de Keizer, toen verblind door dweepzucht, die verlydende papen hem hadden ingeboezemd, en zelfs daardoor afkeerig geworden van de Compagnie, zoude zeeker nooit zyn over te halen geweest om de Maatschappy ten dien einde eenige voorregten in zyn lunden af te staan, en de oude Sulthan, wars van alle nieuwigheid en verkleefd aan oude gebruiken, zoude ongetwyffeld toen daartoe mede nimmer te bewegen geweest zyn.

Maar daar de Keizer nu van zynen dwaalweg is teruggebragt, en de welmeenende gevoelens van den jongen Sulthan voor de Compagnie zich meer en meer ontwikkelen, was myn aanzyn aan de hoven zeker het gunstigste tydstip, om hieromtrent eene voordeelige verandering te bewerken.

Niets kwam my daartoe geschikter voor, als dat de Vorsten buiten

en behalven de voornoemde algemeene bevelen, eenige stukken lands in hunne ryken voor die cultuur afstonden, dewelke des noods op zich zelve zooveel peper aan de Compagnie zouden kunnen opbrengen, als zy zoude kunnen verwagten dat anders alle landen te zamen haar zouden voortbrengen, en dat dan daaromtrent zoodanige beschikkingen wierden gemaakt, als voldoende zouden wezen ter bereiking van het oogmerk in dezen.

En hoe moeyelyk het ook was den Vorst tot deze opofferingen overtehalen, hoeveel obstaculen er in dezen waren te boven te komen, en hoe strydig dit plan ook was met het belang der meeste hofgrooten, is het my eelster mogen gebeuren daarin naar vereisch te reussereen.

Want beide de Vorsten hebben in de conferentien, die ik met Hun Hoogheden gehouden heb, niet alleen de Compagnie beloofd en verzeekering gegeven, op nieuw de stipste bevelen te zullen laten afgaan om de ronde peper alomme verder met den meesten ernst aan te kweeken, de cultuur daarvan uit te breiden, en te zullen zorgen dat die orders prompt achtervolgd worden, maar ook voor die cultuur geheel afgestaan: de Keizer, de landschappen Padjie en Tangong, groot omtrent acht honderd tjatjas, en de Sulthan de landen Padjietang, Lowano en Gientang, te zamen uitmakende zeven honderd tjatjas, als de best geschikste landen om dit product voort te kweeken.

Dog, dewyl deze afstand op zich zelfs nog niet voldoende zoude geweest zyn, om zich verzekert te hebben kunnen houden van den goeden uitslag hiervan, zoo heb ik tevens bewerkt dat beide de Vorsten:

1°. de inwoonders dier landen van alle heerendiensten hebben gelibereerd, en

2°. zoowel den eersten residenten, als den ryksbestierders gequalificeerd hebben, om in die landschappen zoodanige pepertuinen door den inwoonders te doen aanleggen en omtrent de cultuur daarvan in het generaal zulke schikkingen te maken, als zy ten meesten nutte van de Compagnie noodig zullen oordeelen, met volle magt, om ten dien einde aan de inwoonders derzelven orders te geven en die te doen executeeren, en die landschappen aantemerken en te behandelen als tot dat einde aan hun bestuur zynde, mitsgaders om, wanneer

zy zulx raadzaam zullen oordeelen, zoowel in persoon zich derwaarts te begeven, als van hunnewegen zendelingen, hetzy Europeesche dan wel inlandsche afzenden, en om inzonderheid daarin gedurende den oogsttyd Europeesche opzichters te plaatsen, om toe te zien dat dit product behoorlyk word gadegeslagen, ingezameld, en aan de Compagnie geleverd

Gaarne had ik den Keizer gepersuadeerd om, even gelyk de Heer Sulthan gedaan heeft, eenige landen voor de indigocultuur afstaan, doch vermits Zyn Hoogheid zich bevorens reeds had uitgelaten daartoe niet te inclineeren, de voornoemde landschappen voor de peper had gecedeerd, en buitendien de gemelde door den Pangerang Mangcoenogoro bezeten wordende 4000 tjatjas aan den Pangerang Prang Wedono en verdere nazaten van dien prins had toegestaan, zoo kon ik naar myn inzien met geene billykheid daarom verzoeken, behalven dat ik my ook aan een refus zoude hebben blootgesteld. Zyn Hoogheid heeft echter aangenomen, in alle deszelfs onderscheidene regentschappen zoodra mogelyk een proef te zullen laten nemen waar de indigo het best bereid kan worden, en dan de cultuur daarvan aldaar verder te zullen doorzetten, en het effect van deze aanneming zal men aldus in het aanstaande jaar kunnen ontwaren.

Om echter de Compagnie uit het Souracartasche zooveel indigo als uit het Djoecocartasche te bezorgen, heb ik den Pangerang Mangcoe Nogoro gepersuadeerd, om van zyne 4000 tjatjas honderd voor de cultuur der indigo afzonderen. In den beginnen trachtte ik den Prins die hondert tjatjas te doen afstaan op gelyke wyze als de Sulthan gedaan heeft, dan hiertoe scheen hy niet zeer genegen, zeggende, dat hy gaarne honderd tjatjas van zyne landen wilde laten dienen om alleen indigo voor de Compagnie voort te brengen, en met vermaak alles zoude geven wat daartoe vereischt zoude worden, maar dat hy verzocht het genoegen te mogen hebben die zelfs aan de Compagnie te leveren; en dewyl het de Compagnie om het even moet wezen wie eigentlyk dit product aan haar levert, zoo het haar maar deugdzaam voor den bepaalden prys geleverd wordt, zoo stemde ik hierin dan ook toe, en de Prins nam vervolgens aan en beloofde, om in de door hem bezeten wordende landen, hetzy in het landschap Cadoewang, dan wel op eene andere plaats, die de eerste Resident

van Reede uitkiezen en nader met hem bepalen zoude, een district van een honderd tjatjas te zullen afzonderen, en die alleen en geheel tot de cultuur van de indigo te zullen doen employeeren, en ten dien einde de inwoonders dier tjatjas te zullen libereeren van alle heeren-diensten, gelyk ook van het opbrengen van pagtgelden. . . .

Eer ik van het articul der producten in de bovenlanden afa, zy het my vergund Uw Hoog Edelheden nog eene bedenking te mogen mededeelen, die by my, op myn reis naar de hoven, en inzonderheid by myn retour van daar over het Jamboesche gebergte is geboren geworden, namentlyk of het niet als nuttig voor de Compagnie zoude kunnen beschouwd worden, dat eenige thans leedig en onbebouwd leggende landen aan particulieren tegens een reedelyke prys wierden afgestaan, om die tot koffy, peeper en indigo-plantagies te employeeren, mits in zulk een geval ieder eigenaar van dusdanig afgestane landen by de afgave onder de verpligting wierd gebragt, om alle de voornoemde producten aan de Compagnie te leveren, en naar rato van de grootte van zyn land, een zekere bepaalde quantiteit daarvan optebrengeu.

Ik erken gaarne dat hier tegen zeer veele objectien kunnen gemaakt worden, maar geloof tevens, dat wanneer al hetgeen daar voor en tegen is naauwkeurig wordt overwogen, de balans aan de zyde van het voordeel zal overslaan, ten minsten dat de Compagnie nimmer iete zoude kunnen verliezen met daarvan een proef te nemen.

In het Djamboesche, Salatigasche, Oenarangsche en Samarangsche district, waartoe men zich vooreerst zoude kunnen bepalen, liggen thans nog zeer veele landen ledig en woest, die byzonder tot koffie en peper-plantages gelegen schynen en waarvan thans niemand enig nut trekt, en met de zoodanige aan particulieren afstaan zoude buiten twyfel op zich zelfs nog de Compagnie, nog den inlander enig nadeel worden toegebragt, en daar de Compagnie daarvan de verkoopsprys zoude genieten en buitendien hare producten kunnen trekken, zou daaruit selfs niet dan voordeel kunnen afvloeyen.

Het is wel waar, dat deze kust nog in verre na niet zoo bevolkt is als wel te wenschen was, en dat daaruit de vrees moest resulteren, dat wanneer deze landen door eigenaars bezeten en bebouwd worden, vele Javanen zich derwaards zullen begeven, omdat zy liever

verkiezen onder de Europeeschen dan onder hunne eige natic te staan , en dit tot merkelyk nadeel van de rystcultuur aan de Stranden zoude kunnen strekken; maar het is egter buiten disput, dat Java sints eenige jaren merkelyk in inwoonders is toegenomen, de bevolking dagelyks vermeerderd, en het te voorzien is dat zoo men eene aanhoudende rust en vrede mag blyven genieten, het in korte jaren aan geen inwoonders zal ontbreken, waarvan tot een onwederspreekbaar bewys kan dienen de zoo zeer vermeerderd wordende consumptie van ryst hier ter stede; en het is ook te presumeeren dat de meeste Javanen niet zoozeer van de Stranden, als wel uit de Vorstenlanden, die daar naast en rondsom gelegen zyn, naar derwaards zullen komen, omdat de inlander in denzelven meer dan aan de Stranden aan onderdrukking is blootgesteld, en buitendien zoude men kunnen zorgen, dat geene Javanen van Compagnies territoir zig daar zonder consent van hunne hoofden zouden mogen nederzetten.

Particulieren zouden ook mogelyk vooreerst wel zoo geschikt zyn, om de peper- en koffycultuur te beginnen en met kracht door te zetten, als de Javanen zelfs, vermits zy de eerste 4 à 5 jaren, die men moet wagten eer men eenige vruchten daarvan geniet, beter de kosten daartoe zullen kunnen goedmaken, en dit altyd zal obsteeren, om van den Javaan eene spoedig naamwaardige hoeveelheid daarvan te erlangen.

Van de landen die in het Jaccatrache aan byzondere personen behooren, en waarvan de Maatschappy byna geene of ten minsten in geene naamwaardige hoeveelheid producten geniet, kan men niet wel een gevolg trekken tot die, dewelke hier zouden worden afgestaan, omdat deze laatste niet aan particulieren zouden overgaan, als onder deze speciale conditie dat zy jaarlyks eene zekere quantiteit van de voornoemde producten aan de Compagnie tegens een bepaalden prys zouden moeten bezorgen, daar de eigenaars der eersten geene producten meer behoeven aan te planten of te cultiveeren dan zy goed vinden.

Behalven dit, zoo zouden denkelyk de eigenaars dier afgestane landen ook beter hun interest by de cultuur der voornoemde producten vinden dan die in het Jaccatrasche ooit zullen kunnen doen, om reden zoowel de levensmiddelen, als de dagloonen, hier veel beter koop, en buitendien die landen ook daartoe vry wat geschikter

zyn; ten minsten worden er reeds particulieren hier gevonden, die gaarne een proef daarvan zouden willen nemen, en wanneer anderen zagen dat daarmede voordeel te behalen was, zoude het getal der liefhebbers hiertoe zeer spoedig vermeerderen, vooral dewyl de bovenlanden alhier de schoonste landsdowen opleeveren en ongemeen gezond zyn, en velen die nu repatrieeren, daardoor zouden uitgelokt worden hunne dagen in dezelve door te brengen.

Ik verzoek Uw Hoog Edelheden enz.

(w. get.) P. G. van Overstraten.

Samarang, den 3 November 1792.

XXXIX. De leden der Militaire Commissie, Vaillant, Verhuëll en Gravestein, aan Gouverneur Generaal en Rade van Indië. ¹

Hoog Edele Gestrenge Heer en Wel Edele Gestrenge Heeren,
Uwe Hoog Edelhedens missive in dato 19 October met de daarby

¹ De zending dezer Commissie was voorafgegaan door een uitvoerig, maar zeer onvoldoend bevonden rapport van den Brigadier Colmond, omtrent de door Heeren XVII gewenschte reorganisatie der krijgsmagt in Indïe.

Die zaak was daarop door de Staten-Generaal in handen genomen, en bij hunne Resolutie van den 4 December 1786 werd Z. H. Prins Willem V uitgenoodigd, om eenige bekwame officieren te benoemen tot het opnemen, en doen van voorstellen ter verbetering, van de „Defensie en Militie“ in de Oost-Indien. Eerst twee jaren later werd daaraan door den Prins voldaan, en benoemde hij toen de Kapiteins ter zee Vaillant en Verhuëll en den Majoor van het regiment Hollandsche gardes Gravestein tot leden dier Commissie, en tot „assistenten“ de Luit-Ingénieurs van Lier en Schenck en de Luitenants der Artillerie Stephaani en Heidenreich. De aldus zamen-gestelde Commissie vertrok in het begin van 1789 uit het vaderland. (*Resol. Staten-Gen.*, 4 Dec. 1786 en 24 Nov. 1788, *Missive van Prins Willem V aan Hun Hoog Mog.* 19 Nov. 1788, en de *Bewindhebbers aan Gow. Gen. en Rade van Indïe*, 9 Februarij 1789.)

gevoegde stukken , vervattende de door ons aan hoogstdezelfen verzochte consideration op veele der bedenkingen welke wy schriftelyk aan Uw Hoog Edelheden successively hadden doen toekomen , hebben wy de eer gehad te ontvangen , terwyl wy mede die hebben van daarop in antwoord te dienen :

Dat wy uit diens inhoud opgemerkt hebben , dat Uw Hoog Edelheden van gevoelen zyn , dat men met de schikkingen omtrent het guarnisoen van Batavia wel op dezelfde voet moet blyven continueeren , alleen met uitzondering , dat de bezetting der posten die met Europeesen thans geschieden , zooveel mogelyk zal vermindert worden . Wy wenschen hartelyk dat dit Uw Hoog Edelhedens besluit van gelukkige gevolgen mag wezen , ook dat het ontzag dat hoogstdezelve vertrouwen dat zelfs de naam van een Europees inboezemt , tot een toereikende waarborg voor de veiligheid van Batavia mag strekken , en dat het door ons bygebragte argument waarom wy daarvoor op een andere wyze wilden gezorgd hebben , altoos als van weinig belang kunnen beschouwd , en door de ondervinding by aanhoudendheid wederproken zal worden .

Al verder merken wy op , dat Uw Hoog Edelheden , in tegenstelling van hetgeen wy voorgedragen hebben omtrent de cavallerie , van gedachten zyn , dat de dragonders te Batavia nog kunnen gereduceerd worden , en communiceeren ons hetgeen door hoogstdezelfen daaromtrent reeds is bewerkstelligd , hetgeen ons ten deele als wel begrepen is voorgekomen , nadat wy gezien hebben dat Uw Hoog Edelheden de door ons voorgestelde en noodzakelyk geoordeelde maneges onnodig hebben geagt , ja zelfs degene welke reeds te Batavia is , willen intrekken

Wy denken nochtans dat een wel geexerceerde en gedisciplineerde cavallerie met veel voordeel op Java zou kunnen gebruikt worden , indien men gelyksoortige maatregelen wilde beramen , als waaraan de Engelschen te wyten hebben dat zy in deze laatste oorlog , voor het grootere getal ruiteren dat de Sulthan tegen hun aanvoerde ('twelk zy ondervonden hadden , dat hun in vorige onlusten dikwils de overwinning als ontrukkt had) niet alleen nu bestand zyn geweest , maar zelfs met een detachement meest uit cavallerie bestaande , gecommandeerd door den beroemden Colonel Floyd , de geheele magt van Tipu , nadat dezelve door de pas van Jujelhetty tot in de

landen van Coimbatoor doorgedrongen was, by Showoor wederstaan hebben.

Met opzicht tot de remarques omtrent het depot recruten op St. Cornelis, vermeenen wy dat de reglementen door ons voor tzelve voorgesteld, zoodanig zyn ingerigt, dat die meer voor de Indien dan voor Europa geschikt zyn, ongeagt dat wy denken dat het nuttiger is, zelfs voor de gezondheid, om de militairen op geschikte tyden in beweging te houden, en wel vooral in de Indien, dan hun door een werkeloos leven zig te laten verwaarlozen, waardoor zy den staat tot welken zy geschikt zyn, uit 't oog verliezen, en eindelyk zoodanig gedisponeerd raken, dat zy als onbekwaam tot de fatigues die de militairen dienst medebrenge moge aangemerkt worden; en wy zouden wel mogen vragen, wat nut men denkt van militairen te trekken, die tegen geen fatigues bestand zyn. De ondervinding bewyst ook, dat te Batavia de minste sterfte en ziekte onder het corps der pennisten in den exercitietyd plaats heeft, immers dit is ons door den tegenwoordigen Gouverneur van Java de Heer van Overstraten verzeekerd, en men mag aan dit ZynEdele reeds te voren begreepen gevoelen wyten, dat dit corps hunne exercitien zoowel gedaan heeft, dog aan het tegengestelde dat de soldaten er zoo kwynend uitzagen en zoo slecht geexerceerd waren. En hoewel wy zulks grootendeels aan de door Uw Hoog Edelheden aangehaalde hindernissen gewecten hebben, ja daarby nog zouden mogen voegen, dat de soldaten in Batavia te dikwyls op de wacht trekken en hun verblyf in corps de guardes houden, die als verpest kunnen worden aangemerkt, zoo blykt het echter dat daarin geen onoverkomelyke zwarigheden by een goed militair bestier gelegen zyn, uit het loffelyke getuigenis dat Uw Hoog Edelheden omtrent de kunde van wylen den Major Morak geven, met te erkennen, dat ze reeds het genoeg gehad hebben van te ontwaren, dat gedurende zyn kortstondig bestier merkelyke verbetering aan den militairen staat was toegebracht.

Dat Uw Hoog Edelheden wyders van gevoelen zyn, dat zy tot de invoering van vele der veranderingen door ons voorgesteld (alvorens daartoe over te gaan) uit Nederland gequalificeerd moeten worden, kunnen wy niet tegenspreken, nog ook met 'tgeen door Uw Hoog Edelheden al verder geavanceerd wordt, dat de omstandigheden en de vervalle staat waarin de Compagnie zich bevindt, geene groote

ondernemingen in het tegenwoordige tydstip gedogen ¹, en Uw Hoog Edelheden daarenboven met andere bezigheden belast en als overladen zyn.

Waarom hoogstdezelve zeggen te prefereeren om met de uitvoering van onze voorstellen te temporiseeren, hoezeer hoogstdezelve ook in andere tyden en gunstiger omstandigheden de gedane voorstellen als heilzaam zouden kunnen aanmerken, doch thans verhinderd zyn om die projecten zoo naauwkeurig te introduceeren, als ter bereiking van het bedoelde einde zou vereischt worden.

Wy mogen hier zelfs byvoegen dat het wenschelyk was, dat men tot bereiking van een goed succes met deze nieuwe inrigtingen, allereerst tot dat einde bekwame officieren uit Europa zond, wanneer wy ons vleyen, dat het althans zou blyken dat onze voorstellen met gemak ter executie zouden kunnen gebragt worden; terwyl wy ons verzeekerd houden, dat dezelve niets bevatten hetgeen niet in ieder plaats van Indien in te voeren is. De gelegenheid die wy gehad hebben om in alle etablissementen eenige tyd te zyn, geeft ons een zeker regt om dit met grond te beoordeelen, terwyl wy niet zouden beantwoord hebben aan het vertrouwen dat Zyne Doorluchtigste Hoogheid in ons gesteld heeft, door ons met deze militaire commissie te honoreeren, indien wy zulks twyffelachtig hadden gelaten, en ons dit verblyf niet ten nutte gemaakt ter verkryging der noodige kennis van plaatselyke gesteldheid, zoover die op het militair en defensie-

1 Niet ten onrechte hadden Gouv. Gen. en Rade aan de H.H. Vaillant, Verhuell en Gravenstein o. a. geschreven:

• Wy moeten alhier aanmerken, dat hoezeer wy de plans van U.W. Ed. Gestr. op veele plaatsen als zeer geground hebben aangemerkt, en te kennen gegeven dat het te wenschen was, dat dezelve in haar aaneengeschakeld verband konden worden ingevoerd en geexecuteerd, wy echter steeds van begrip zyn geweest, dat in die plans de beschouwing van het finantiewezen niet zoozeer in consideratie konde komen, als wel om daar by aan te toonen en op te geven de middelen, die zoo in vrede als oorlog volstrekt vereyscht worden, tot defensie en behoud der Indische etablissementen; en wy moeten dus by herhaal betuigen, dat het alleen uit hoofde van het bekrompen vermogen is en byzonder wegens de ongunstige staat van het finantiewezen, dat wy ten eenemale buiten staat gesteld zyn, aan de gedachte voorstellen de krachtadige hand te leenen, en dat wy beschroomd zyn geweest op sommige pointen ons speciaal te verklaren, en dierhalven best geoordeeld hebben aan de superieuren over te laten te beoordeelen, in hoeverre de vermogens kunnen strekken om dezelve in train te brengen en daartoe krachtadige middelen in het werk te stellen.

wezen van invloed kon geacht worden. En daarom heeft het ons eenigzints gegriefd, dat Uw Hoog Edelheden onze voorstellen taxeeren alsof wy dezelfde reglementen voor de militairen in Indien wilden invoeren, en als het ware letterlyk overgenomen hadden dezulke die in Europa plaats hebben, hetgeen wy liefst daaraan willen toeschryven, dat veelvuldige bezigheden hoogstdezelve waarschylyk niet gepermitteerd hebben, om onze voorstellen met de militaire reglementen die in Europa plaats vinden te vergelyken.

Ook heeft het ons niet minder gefrappeert, dat Uw Hoog Edelheden de noodzakelykheid eener totale verandering in 't militairen wezen nog eenigzints schenen in twyfel te trekken. Want in dien zin moeten wy het door Uw Hoog Edelheden bygebragte opvatten, „dat het een vast systema is, dat men in oude en wel bevonden „maximes geen aanmerkelyke veranderingen moet maken, tenzy op „solide gronden, dat men verzeekert is van de noodzakelykheid dier „verandering en dat men met die verandering 't bedoelde oogmerk „zal bereiken”; daar dog de Souverain volkomen overtuigd was van de noodzakelykheid eener zoodanige verandering in de defensie en 't militaire wezen, gelyk blykt uit hetgeene in de door Haar Hoog Mogende genomen resolutie (welke tot de uitzending van de militaire commissie naar de Indien aanleiding heeft gegeven) gezegd wordt:

„Dat de staat van defensie int generaal zoowel als het militaire „wezen in de Oost-Indien int byzonder, volgens informatien van deskundigen ontvangen, en nader van meer dan een zyde geconfirmeerd, in zulk een onvolmaakte en gedelabreerde situatie is, dat „by den eersten aanval van een vyand in dat werelddeel, zeer gemakkelyk de possessien aldaar gelegen den Staat zouden kunnen „worden ontnomen,” etc.

En daar onze eigene ondervinding, gegrond op een naauwkeurig, met voordagt en ingevolge ordre gedaan onderzoek, ons in allen opzichten overtuigd heeft, dat Haar Hoog Mogende by uitnemendheid wel geïnformeerd zyn geweest, vertrouwen wy dat deze gronden als genoegzaam solide beschouwd kunnen worden, om verzekerd te zyn van de noodzakelykheid eener zelfs totale verandering.

Of nu met de door ons voorgestelde veranderingen het bedoelde oogmerk zal worden bereikt, kunnen wy zoo min als iemand te voren

van den uitslag eener zaak verzekerd kan wezen, stellig beslissen, dewyl dit altoos van een aantal onvoorziene evenementen zal afhangen. Maar daarvan houden wy ons verzekerd, dat als die verbeteringen welke wy voorgesteld hebben, ter executie gebragt worden, de possessien van de Edele Compagnie dan niet langer op eenen zoo wisselvalligen voet zullen staan, nemaar, dat zoo zy dan al niet kunnen gezegd worden bestand te zyn tegen de hoogst mogelyke kragt van attacque, wy ons althans verzekerd mogen houden, dat die ook voor den eersten aanval niet zullen behoeven te bezwyken, en wy schroomen niet te zeggen dat daarmede op een zoodanige wyze aan 't oogmerk der defentie zal voldaan zyn, als door ons bedoeld is.

Wyders moeten wy nog aanmerken op 'tgeen Uw Hoog Edelheden al verder zeggen, dat het ligter is voorstellen te doen, dan die te introduceeren en te executeeren, dat wy ingevolge de orders van Zyne Doorluchtigste Hoogheid alleen tot het eerste gelast waren, doch dat het laatste aan ons niet was gedemandeerd, en wy ons daarom wel aan het eerste alleen hebben moeten bepalen; terwyl wy echter de vryheid nemen van daarenteegen te observeeren, dat het althans ligter geacht wordt om oude maximes te blyven aankleven, als zich de moeite te geven daarin verbeteringen te brengen.

Omtrent de nuttigheid van een krygsraad, die Uw Hoog Edelheden volstrekt ontkeunen, in zooverre zelfs dat zy beweeren dat het tegen de ondervinding strydt, dat de goede ordre onder de militairen zonder dezelve niet kan worden gehandhaafd, zouden wy mogen aanmerken dat de tegenwoordige ondervinding althans niet bewyst, dat de goede ordre zonder dezelve gehandhaafd wordt; terwyl wy op 'tgeene Uw Hoog Edelheden zeggen, dat by de tegenwoordige practyq zomtyds nog een goed man kan worden behouden, zouden mogen aanmerken, dat het voor de officieren die zich van hun pligt kwytten is hunne medeofficier op een zoodanige wyze gedegradeerd te zien, en dat daarmede dus eerder veel goede sujetten een weezin in hun staat krygen en verloren raken. Ook zyn de Engelschen, die wy voor het militaire in Indien, evenals de Pruisen in Europa mogen aanhalen, van de noodzakelykheid eener krygsraad zoodanig overtuigd, dat zelfs de Cipayers officieren in de krygsraden welke in hun militaire wezen ingevoerd zyn, zitting hebben, en de beschuldigten door decreeten van dezelve worden

gestraft of vrygesproken, zonder dat 't aldaar onder de inlanders eenig opzigt baart.

Betrekkelijk Amboina, enz.

Cabo de Goede Hoop,

den 8 January 1793.

(w. get.) J. O. Vaillant.

C. A. Verhuell.

J. P. L. Gravestein.

XL. De Gouverneur-Gen. W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, 31 January 1793.

W.Ed.H. Agtb., enz.

Wy verzoeken, enz.

Java's N.O.Kust. Omtrent de Koffy hebben wy aan de ministers qualificatie gegeven, om de cultuur van dat product op Java tot den inzaam van 40,000 picols, in stede van de bevorens bepaalde 20,000 pic., te extenderen, en mitsdien de aanplanting na rato van dien te vermeerderen; terwyl wy hun teffens tot hun narigt hebben gecommuniceerd, dat wy de 63 pic. die de Resident van Tagal herwaarts heeft gezonden, omdat dezelve de eerste vrugten van de onder zyn opzigt gedane aanplanting waren, hadden laten examineren, en dat dezelve zeer goed waren bevonden. Hebbende de ministers ons verzekerd, dat zy en voornamelyk de Heer Gouverneur alles wat mogelyk is aanwenden, om de genoemde cultuur, en ook die van de peeper, tot de gewenschte uitgebreidheid te brengen.

Van het montant der liberale gift, of heffing van den 50sten penning, is ons nog geene opgave gedaan; dus melden wy dienaangaande

alleen maar, dat de ministers by ons in voorslag hebben gebragt de gemaakte schikkingen omtrent de invordering van dit middel by de Chinesen en den Inlander, en dat wy dezelve hebben geapprobeerd.

Voorts noteren wy nog, dat 's Heeren gerechtigheid van de verkogte vaste goederen in 1791/2 heeft afgeworpen *f* 10,216.—, en dat de overige domeinen gezamenlyk hebben bedragen *f* 390,650, daaronder begrepen een montant van *f* 3,988.— die het hoofdgeld der slaven heeft gerendeerd

Van de *Inlandsche Zaken*, hebben wy UH.Ed. reeds by schryven van 17 April 1792 ¹ bedeed het overlyden van den Sultan Hamangkoe Boeana de Eerste en de successie in deszelfs plaats op den troon van het Mattarmsche Ryk van den Kroonprins, onder den naam van Hamangkoe Boeana de Tweede; waarby wy thans hebben te voegen, dat sedert aan beide Hoven eene volmaakte rust heeft geheerscht, gelyk dit ons in het bysonder is gebleken uit het door den Gouverneur gedaan verslag nopens ZynEd. verrigtingen aan de Hoven van den Keizer en Sultan op de door ZynEd., na het voorbeeld van vroegere jaren, derwaarts gedane reize.

Onder dese verrigtingen hebben wy voornamelyk van belang gevonden de verheffing van de oudste zonen der vorsten tot kroonprinsen, waardoor de successien, in de daaraan dependende goede vooruitzigten, ook voor het vervolg zooveel mogelyk zyn bevestigd; de bepaling, die almede is gemaakt, ten opsigte der successie van den Pangerang Adipatti Mancoenogoro; de vaststelling dat tusschen de Ryken van den Keizer en Sultan een fort zal worden gemaakt, ten koste van beide vorsten; de afstand van eenige landschappen in beider ryken tot de peeper-cultuur en de ten dien opsigte gegeven goede beloften; en de afstand van 100 tjatja's door den Sultan en 100 tjatja's door den Pangerang Mancoenogoro tot de indigo-cultuur.

Wyl wy hierdoor teffens syn verzekerd, dat de invloed van de Comp. op deze vorsten nimmer grooter is geweest dan thans, zoo hebben wy, op de door den Heer Gouverneur gedane voordragt, de Ceylon'sche ministers aangeschreven, om twee der beste paarden van Persiaans ras herwaarts te zenden, om tot een geschenk aan den Sultan en Keizer te dienen.

1 Vg. hiervoor N°. XXXVI.

De Heer Gouverneur heeft ons, tot voldoening aan het gedemandeerde by onse missive van 30 Sept., geïnformeerd wegens het gedrag en het bestuur van den thans te Weda Alit aan de zuidkant van Java huisvestenden Mandareschen capitain Boeton, dat hetzelfde zeer zagzinnig was en aan de verwagting voldeed, dog met byvoeging dat het bestaan van hem en de zynen zeer sober was. Wy hebben derhalve, in overweging dat zyn verblyf aan dien kant ten minste de Comp. dat nut aanbrengt dat gedagte stranden sedert van de invasiën der zeeroovers zyn bevryd gebleven, ongeacht het voordeel uit de door hem ingezameld wordende vogelnestjes, den Heer Gouverneur gequalificeerd om zyne gedagten te laten gaan over het een of ander bekwaam middel waardoor het bestaan van gez. Captain en zyne onderhoorigen eenigszins zou kunnen worden opgebeurd. . . . Dan, uit het antwoord hierop van den Heer Gouverneur is ons gebleken, dat Capt. Boeton voor alsnog content is met het $\frac{1}{3}$ uit het rendement der vogelnestjes, en alleen heeft verzogt om eenige wildernissen te Batoe Oeloe te mogen laten weggakppen, tot den aanleg van ryst- en jagonsvelden.

Van de Balysche vorsten heeft de Koning van Gianjer, gen. Dewa Pahang, ons by een brief, onder aanbieding van twee slaven ten geschenke, verzekerd dat hy een ware vriend van de Compagnie sy; waarover wy, met toezending van een contrapresent, ons genoegen hebben betuigd. Insgelyks is ons door den Koning van Karang Assam, by een met een geschenk verzelden brief, offerte gedaan van zyn dienst omtrent hetgeen Bali zou mogen opleveren, waarop wy onder aanbieding van een klein contrapresent, hebben gerescribeerd dat van ged. offerte by gelegenheid een bescheiden gebruik zou worden gemaakt.

Met veel ontstigting en niet minder leedwesen hebben wy uit de successive berigten der ministers gezien de verrogaande ondernemingen der zeeroovers, in het aantasten en veroveren van verscheidene niet slechts particuliere maar ook Comp. vaartuigen. Wy hebben daarom geapprobeerd dat die ministers, op de tyding dat eene magt van 20 groote en kleine rooversvaartuigen by Poelo Mandakka zig hadden meester gemaakt van 's Comp. goerab de Reiger, nevens nog een kruispantjallang en twee kruisers-prauwmayangs, item twee eigene kruisersvaartuigen van den Japara's Resident, als ook eene groote

bark en nog verscheidene andere particuliere vaartuigen, — den Equipagemeester te Samarang Bossetiel met eenige daar nog aanhanden zynde vaartuigen, behoorlyk gemonteerd en o. a. ook voorzien van een commando nationale en Wurtembergse militairen, direct hebben uitgesonden, ten einde die zeeroovers opte zoeken en te vernielen. Dan, wy hebben sedert ontwaard dat die expeditie geheel vrugteloos is afgeloopen, en dat het de gen. roovers is gelukt by de nacht door een der kanalen van de eilanden Crimon Java ¹ te ontsnappen. Wy hebben derhalve hierover ons ongenoegen te kennen gegeven, te meer het eenigsints verwondering baart dat den roovers de passage van die eilanden beter bekend scheen te zyn geweest dan aan de onzen, die aldaar genoegzaam dagelyks varen.

Ondertusschen is ons door den Heer Gouverneur onder 't oog gebragt, tot welke eene hoogte de stoutheid van dit gespuis was geklommen, en dat onze tegenwoordige kruisvaartuigen, nu het hun zoo min aan ammunitie en groote vaartuigen ontbreekt als aan moed, volstrekt niet meer toereikende waren. Uit dien hoofde is het zoowel by ZynEd. als by ons een punt van deliberatie geworden, of het door den Heer Greeve geformeerde plan tot verbetering der kruisvaartuigen niet eenige verandering zou kunnen ondergaan, zoodat hetzelve aan minder beswaren zou blootgesteld zyn.

Cheribon. De incassering van den 50sten penning van het vermogen der dienaren en verdere ingesetenen is, ingevolge het beedeelde door den Resident by brief van 20 November, behoorlyk afgeloopen, en by het openen der offerkist is daarin bevonden een bedrag van Rds. 11,545.

Bantam. Met opzigt tot de *Inlandsche Zaken*, hebben wy UH.Ed. te bedeele, dat de Koning by aanhoudendheid blyken van welgezindheid geeft, en dat wy uit dien hoofde ook aan onzen kant getragt hebben dien vorst van onse toegenegenheid te persuaderen, door de voldoening aan zyne verzoeken, voor zoover dezelve met 's Comp. belang bestaanbaar zyn geweest.

De Lampongse kust is in dit jaar zeer door de Palembangers ontrust geworden, hebbende dezelve niet alleen, onder geleide van

¹ De Karimon-Djawagroep bestaat uit 24 door klippen omgeven eilandjes, ten N. N. W. van Japara gelegen.

zekeren Pangerang Adi Widjaja, met eene aanzienlyke magt van welgewapend volk in het Lampongsche ingedrongen, maar ook verscheidene geweldenaryen gepleegd, zoo met rooven der jonge dochters en der goederen van de ingeseetenen aldaar, als door hun zware geldboetens opteleggen. Op de nadere door den Heer Commandeur Beynon aan ons gegeven berigten omtrent hetgeen gedurende die invasie en na het vertrek der voorn. Palembangers op de Lampongse kust is voorgevallen, hebben wy den Koning van Palembang, wyl wy niet konden onderstellen dat de gepleegde geweldenaryen door deszelfs onderdanen zonder zyne voorkennis zouden zyn geschied, daarover ernstig onderhouden, en van hem niet alleen satisfactie gevraagd over die ongepermitteerde handelwyze, maar ook restitutie zoo van de geroofde goederen als manschappen, onder waarschuwing tevens, dat, indien de voorgegeven pretensiën van den Pangerang Adi Widjaja wettig waren, wy daarop behoorlyk recht zouden doen.

Wyl de voorn. Commandeur ons ook voorgesteld heeft de noodzakelykheid om de verdere gewelddadigheden der Palembangers te stuiten, en ten dien einde op de grensscheiding eene bezetting te plaatsen, onder kennisgeving dat ook de Koning van Bantam niet ongenegen was, om gelyk voorheen, blykens de artikelen der Overeenkomst van 6 Febr. 1747 gesloten tusschen Z.H. grootvader en den te dier tyd te Bantam geweest zyn den expressen Commissaris, den Heer Directeur Generaal Jacob Mossel ¹, een post aldaar opgerichten, en zulks onder voorwaarden als by Art. 2 van die overeenkomst was bepaald, te weten dat de lasten daarvan voor de helft door de Comp. en de andere helft door den Koning zouden gedragen worden, zoo hebben wy den ged. Commandeur gequalificeerd om met Z.H. te overleggen, in welker voege, ingeval de geweldenaryen der Palembangers konden worden tegengegaan, het best een zoodanige post ter verdediging in het Lampongsche zou kunnen aangelegd worden.

Deze door den Commandeur betoonde noodzakelykheid is ons nog nader gebleken uit deszelfs aparten brief van 26 Oct., waarby UH.Ed. zullen beoogen dat de Palembangers niet alleen weder in de Lampongse kust zyn ingedrongen, maar aldaar ook wederom verscheidene

1 Zie Deel X, blz. 126.

geweldenaryen hebben gepleegd. De Koning van Bantam heeft, op de ontfangst van deese tyding, aan den Commandeur te kennen gegeven, dat hieruit ten duidelykste bleek hoe weinig het Palembangse Hof zich aan onze ernstige vermaningen bekreunde, en het uit dien hoofde aller noodzakelykst was dat hy de noodige middelen by de hand nam om den Palembanger als vyand te behandelen.

Intusschen is van deze laatste missive van gen. Commandeur afschrift aan den eersten Resident te Palembang toegezonden, met nadere recommandatie om by den Koning van dat Ryk op satisfactie en reparatie aantedingen, en Z.H. aantezeggen dat, zoo zyne onderdanen regtmatige pretensiën in de Lampongs mogten hebben, Hy dezelve aan ons kon opgeven, en dat wy daarop naar billykheid zouden disponeren.

Uit een door den Commandeur overgesonden relaas is ons gebleken, dat 's Konings kruissers, die Z.H. op de tyding dat 25 zeerooversvaartuigen, waaronder 15 groote, met zwaar geschut gemonteerd, zig in de Lampongsche bogt ophielden, om zig van de aldaar op haar vertrek liggende peepvaartuigen meester te maken, afgesonden had, door voorn. zeeroovers waren aangevallen, en met de 14 grootste in een hevig gevegt geweest waren, van 's morgens 7 ure tot 's middags 1 ure, wanneer dat gespuis, ongeacht hun meerdere macht, na zwaar beschadigt te zyn en met verlies van vele dooden, waren afgedeinsd. Over welke defensie der Bantaumers wy ons genoegen hebben te kennen gegeven.

Batavia. By ons jongst generaal verslag hebben wy gemeld, dat de heffing van den 50sten penning voor de Compagnie, by wege van een liberale gift, een aanvang had genomen met den 8 November 1791. Ten vervolge daarvan hebben wy de eer te adviseren, dat het eerste termyn dier heffing afgeworpen heeft een montant van Rds. 58,015.— aan contanten en Rds. 23,287.— aan papieren geld, of te samen Rds. 81,302.

Wyders blykt, dat het tweede termyn gesommeerd heeft Rds. 31,503.— te weten 15,991 aan contanten en 15,512 aan papieren geld, mitsgaders dat het derde termyn heeft opgebracht Rds. 13,998.— te weten 6,912 aan contanten en 7,086 aan papieren geld. Eindelyk blykt uit onse Resolutie van 20 November, dat het vierde of laatste

termyn heeft afgeworpen Rds. 66.213.— te weten 28,707 aan constanten en 37,506 aan papieren geld.

Op den 1 December is door de H.H. Raden Wiegeman en Welgevare overgegeven een bericht wegens het bedrag dat door HunEd. van de Moorsche, Mahometaansche en Chinesche op- en ingeseetenen alhier ten behoeve van de Liberale Gift is gegeven, waaruit consteert dat het geïncasseerde bedroeg een montant van Rds. 22,177, en dat noch moest ingevorderd worden Rds. 5,415.—, behalve hetgeen verwacht werd van sommige hoofden der Mahometanen, die nog geen lysten hadden ingediend, benevens van twee Chinesen die gesuspecteerd zyn in de opgave van hunne bezitting niet ter goeder trouw gehandeld te hebben.

Wy hebben de voors. fournissementen in Comp. cassa laten overbrengen, bedragende het geheel, zoo verre hetzelfde geïncasseerd is, met den anderen eene somma van Rds. 210,994.

.

XLI. De Commandeur van Bantam aan Commissarissen Gen.
en Gouverneur Gen. en Rade van Indie.

Bantam, den 5 Juny 1793.

H.Ed.Gr.Agtb. Heeren,

Den 29 Mey heb ik Z.H.Ed. den Heere Gouvern. Gen. ten spoedigste kennis gegeven van de toen ontvangen tyding met de kotte de Patriot, wegens het verlaten van den post op Lampong Toulang Bauwang door den Resident Cramer en de verdere bezettingen. Thans neme ik de vryheid UH.Ed. belangende het verlies van die residentie kortelyk het volgende verslag te doen:

Dat van den op gisteren met de kruisvaartuigen de bark Vredelief, pantjallang het Geduld en de Bantamsche ligter Europa alhier aan-

gekomen gewesen resident en den vaandrig Blus vooreerst mondeling is gerapporteerd, dat zy dien post op 27 April jl. hadden verlaten op de aannadering eener groote overmagt van zeeroovers, die met ruim 40 vaartuigen tot boven in de rivier en niet ver van de residentie reeds aangekomen waren.

Dat zy tot dit besluit hadden moeten overgaan, dewyl de gezamentlyke Lampongders reeds eenige dagen bevorens zig hadden geretireerd, en zelfs eenige van hen tot den vyand waren overgeloopen.

Dat zy verscheidene malen op het allerernstigst by de ginds aanwezig zynde broeders des Konings van Bantam om assistentie hadden verzogt, en dezelve willen persuaderen om met hunne byhebbende magt in het fortres te komen, wanneer zy zig sterk maakten den vyand te kunnen afweren; dog dat, zulks vrugteloos geweest zynde, die Pangerangs, zoo het scheen, zig met hun gevolg vast hadden voorgenomen de zeeroovers niet aftewachten.

Dan, vermits ons deze verantwoording niet voldoende genoeg is voorgekomen, dewyl het fortres in een zeer goeden staat van defensie zynde, zoo ten aanzien der ammunitie als met opzigt tot de manschappen, zoo hebben wy gister avond besloten, voors. resident benevens den vaandrig Blus zig schriftelyk te laten verantwoorden, en dezelve intusschen binnen dit fortres in arrest genomen.

De onderdanige teekenaar heden en zelfs voor aanst. Zaterdag geene audientie by den Sultan kunnende erlangen, dewyl Z. II. over dit geval en de retraite zyner broeders eerst wilde raadplegen met de Ryksgrooten, zal hy dus niet eerder in staat zyn met den vorst te overleggen welke maatregelen er dienen genomen te worden, om die residentie uit handen der zeeroovers weder te krygen, en over de noodzakelykheid of de post wederom zal hersteld worden, dan niet.

Intusschen vind ik my verpligt UH.Ed. te adverteren, dat de Pangerangs nevens alle de Pengawa's, die naar Toulang Bauwang in expeditie zyn geweest, door den Koning zyn gearresteerd.

Wy hebben inmiddels besloten de voors. kruisvaartuigen nevens onse ligter Europa zoo spoedig mogelyk weder aftesenden, om de Lampongsche cust, die thans van alle bescherming ontbloot is, niet verder ten prooi van de roofzugt dier zeeschuimers te laten; hoewel het te vreezen is dat zy na het vertrek der kruissers van Poctie,

den daar overgebleven voorraad peeper, schoon dezelve ruim een dag reizens landwaarts in geborgen is, zullen hebben weggeroofd.

Dat gespuis heeft verscheidene reizen zoo met de kotter de Patriot als met de verdere kruisvaartuigen en ligters weder in gevegt geweest, onder andere den 16 en 17 Mei met 20 balloors, waaronder 15 met twee masten, die zig denkelyk met de vloot in de rivier van Toulang Bauwang zullen hebben vereenigd.

Ook hebben wy van den posthouder te Samanca hier tyding ontvangen, dat de zeeroovers in de gepasseerde maand April met 56 vaartuigen, waaronder zelfs met drie masten, voerende 8 en 12 ponds canon, in de bogt van Calambayang zyn geweest, alwaar zy alles verwoest en in vlam gezet hebben, medenemende alle daar in voorraad gelegen hebbende peeper, bindrottings en vogelnestjes van Z.H., en bovendien een der aanzienlykste peepertuinen destruerende.

Na de gekregene informaties, zouden die roovers op Lanong te huis behooren.

Voor 't overige, enz.

(w. gct.) F. H. Beynon.

XLII. De Gouverneur van Java aan Gouverneur Generaal
en Rade van Indie.

Samarang, 31 December 1793.

H.Ed.Gr. Heeren,

Ingevolge myne gedane toezegging, enz.

De Keizer had bevorens, gedurende de tedieuse onderhandeling over de verwisselingen, toezegging gedaan om in de Kadoewang mede nog 300 tjatja's te zullen afgeven, om de volle 800 nittemaken, die Z.H. had beloofd, wanncer de Pangerang Mangcoe Ngoro zoude overleden zyn, die thans van dit land, zooals van vele andere, boven

de hem competerende 4000 tjatja's in possessie is. Dog, toen Z.11. Poetjankrab en de dessis Gintoenang, Logosobo en Mrantie nog vrywillig by Tangong voegde, begreep ik dat het billyk was den vorst van die belofte te ontslaan, om niet te veel te vergen, vooral daar Z.H. met het voor altyd cederen van de thans door voorn Pangerang Mangcoe Nogoro bezeten wordende 4000 tjatja's aan een der afstammelingen van dien prins, ten regarde van de Compagnie, reeds een sacrifice gedaan heeft, waartoe zeker het Djocjosche Hof niet ligt te brengen zou zyn.

De Sultan heeft daarentegen nu in het geheel 800 tjatja's voor de peeper-culture bepaald.

Alle deese landen nu zyn door de beide vorsten direct, zoodra die bepaald waren, tot het aankweken van peeper, op al zulke voordeelige voorwaarden als by de acten der door my gehoudene conferenties met Hunne Hoogh. zyn ter nedergesteld, aan de eerste Residenten benevens de Ryksbestuurders afgegeven, zoodat de Comp. thans in het volle bezit is van de door my bedongen voorrechten.

Het eerste was er dus te doen viel, toen men het bestuur over deese landschappen kreeg, was de regering en huishouding derzelve op een geregelden voet te brengen. Ik zou te ver moeten uitweiden, indien ik van alles wilde mentie maken dat daartoe betrekking heeft, en zal my dus alleen tot het hoofdzakelyke bepalen.

In het generaal dan zyn de inwoonders dier landen, volgens der Vorsten toezeggingen, alsnu ontslagen en bevryd van alle heeren-diensten en belastingen hoegenaamd, en alleen verplicht naar de ordres van den Ryksbestuurder en eersten Resident peeper-plantages aanteleggen en te onderhouden, en daarvan de vereischten (vruchten?) intezamelen en aftebrengen. Deze menschen hebben zig niet weinig verheugd getoond over deze hunne lotsverwisseling, want nu hebben zy, voor het genot der hun toegestane rystvelden, waarvan zy de vrugten voor zig geheel alleen kunnen behouden, niets anders te doen als in de peeper-plantages, die by hunne huizen gelegen zyn, te werken, daar zy bevorens aan de slaafsche diensten onderworpen waren die den Javaan zoo kwellend drukken, en hen noodzaken telkens hunne huisgesinnen te moeten verlaten om naar de Hoven optekomen, en zyn zy tevens bevryd van de knevelaryen hunner meerderen, waaraan zy anders onophoudelyk waren blootgesteld.

Buiten eenige bemoeyenis der Vorsten, worden dese landen nu alleen bestuurd door de gemelde Ryksbestuurders en de eerste Residenten, of, om het by zyn regten naam te noemen, door de laatstgenoemden, alzoo de eersten zig daaraan weinig laten gelegen liggen, en eeniglyk gebruikt worden als werktuigen om des te meer kragt aan de bevelen bytezetten.

Over Tangong, Poetjankrab, Gintoenang, Logosobo en Mrantie hadden in den beginne twee Ingebeys als hoofden het gezach; dog sedert een derzelve overleden zynde, is de overgeblevene thans alleen hoofd daarvan. In het Solosche gedeelte van Padjitang waren, toen het werd afgestaan, twee hoofden; dan deese kwamen met zulke onbillyke pretensiën te voorschyn, dat men genoodsaakt is geweest hen aftesetten. Vier hoofden zyn daarentegen door den Sultan benoemd over de landen Lowano, Sololiang, Paccalongang, Malarang, Winong en Plansan. En in het Djoeosche gedeelte van Padjitang zyn twee hoofden.

Opdat deese hoofden in het vervolg de ingeseetenen niet meer, naar de Javaansche gewoonte, zouden drukken, en tevens zouden geanimeerd worden hunne posten naar behooren waartenemen, heeft men aan deselven een billyk vast inkomen toegelegd, buiten eenig beswaar van de onder hen gestelden. Buiten deese toelagen, die ten volle toereikend zyn om er wel van te kunnen leven, is den voorn. hoofden op het scherpste verboden iets hoegenaamd, van wat natuur het ook soude mogen wesen, van de ingeseetenen te vorderen; en om verseekerd te wesen dat zy zulx stipt nakomen, zal op hunne handelingen een aanhoudend wakend oog gevestigd worden.

Terwyl ik desen opzettelyk heb ingerigt om over de peeperteelt te handelen, maak ik daarvan ook gebruik om UH.Ed. te onderhouden over de bedenking die ik de vryheid uam by myne aparte missive van 3 Nov. 1792 in het ruwe voortestellen ¹, om namentlyk eenige in den omtrek van Samarang gelegen onbebouwde landen aan particulieren tegen een redelyken prys aftestaan, om die tot koffy-, peeper- en indigo-plantages te employeren; welke bedenking ik het geluk heb gehad dat UH.Ed. zoo plausibel is voorgekomen, dat Hd.

¹ Zie blz. 295—97.

my by aparte letteren van 10 May jl. hebben gelieven te qualificeren, om daarvan een gedetailleerd plan te formeren.

Om met de noodige nauwkeurigheid hierin te werk te gaan, heb ik eerst al de voorn. landen door den ingenieur Waterloo benevens twee kundige inlanders exact laten opnemen. Uit hun bericht zullen UH.Ed. zien, dat er in het Samarangsche en Caliwongosche (welk regentschap ik, om dies nabyheid, tevens heb laten opnemen) geen onbebouwd land ontbreekt, waar peeper, koffy en kardamon voortgebragt en indigo bereid zal kunnen worden. De vraag zal dus maar zyn, op welke wyse hetselve ten meesten voordeele van de Comp. zal kunnen worden afgestaan, zonder dat daaruit eenige nadeelige gevolgen kunnen voortvloeyen.

Ik heb, om hierin niet mistetasten, de gevoelens zoowel van ervaren Regenten als landkundigen daaromtrent ingenomen, en niet dan na een ryp onderzoek daarvan zoodanig plan geformeerd, als ik de eer heb UH.Ed. besyden desen te presenteren. En zoo hetselve het geluk heeft UH.Ed. goedkeuring te mogen verdienen, verzoek ik zoodra mogelyk gequalificeerd te mogen worden, om op de daarby geproponeerde voorwaarden die landen te mogen afstaan, voor zoover daartoe liefhebbers zullen worden gevonden, dewyl de presente regemousson de geschiktste tyd is om met het aanleggen van plantages een begin te maken ¹.

Eindelyk moet ik UH.Ed. nog ter kennis brengen, dat het my reeds lang had toegeschenen dat de landschappen Besoekie en Panaroekan aan dies pachter, den Captain Chinee te Sourabaya Hang Tjanpit, vry meer voordeelen moesten afwerpen, als hy daarvan narato aan de Comp. betaalde, alsoo insonderheid het eerstgen. landschap aanmerkelijk in vrugtbaarheid en volkrykheid is toegenomen, en des ongeagt de Comp. daar nog weinig meer van trekt dan zy sedert 1763 heeft genoten. Ik zond daarom een myner vertrouwden naar die landen af, om hiernaar in secretesse een exact onderzoek te doen, en my zoo na mogelyk optegeven wat dese landen den pagter wel opbragten.

De gem. Capt. Chinee met de jongste verpagting hier geweest

¹ Dat plan werd goedgekeurd bij brief van *Gouv. Gen. en Rade* aan van *Overstraten*, dd°. 22 Aug. 1794. Zie *Mem. van Overstraten* § 225.

zynde, heb ik hem hierover onderhouden, en aangetoond dat ik zeer wel geïnformeerd was wat zyne inkomsten van die landen waren, en hoe de billykheid vorderde dat die pacht eene aanmerkelyke verhooging onderging.

Hy excuseerde zig wel in den beginne, met te demonstreren welke aansienlyke uitgaven zoowel zyn vader als hy had moeten doen om die landschappen in den staat te brengen waarin zy thans zyn, en was in geenen deele te bewegen om daarvoor aan contanten, in stede van 1500, 6000 Sps. te geven, zooals ik eischte. Maar ik bragt het eindelyk zoover, dat hy aannam, in plaats van de 1500 Sps. en tien coyangs ryst, die hy tot hiertoe voor huur heeft opgebracht, buiten hetgeen hy aan de bezetting en de benting te Panaroekan aan ryst, zout, olie en brandhout moet fourneren, jaarlyks aan de Comp. voor Bezoekie te zullen opbrengen Sps. 5000.—, of Rds. 6250.—, benevens tien coyangs ryst, en voor Panaroekan 1000 Sps. of Rds. 1250, met de voorn. voorsieningen aan de bezetting aldaar; mits hem dan ook die landen voor zyn leven lang tegen dien prys in huur werden gelaten.

Ik erken, met wylen den Heer van der Burgh, dat er tegen het verhuren van landen aan Chineesen, insonderheid van zulke die zoo ver afgelegene zyn als deese, sterke bedenkingen militeren. Dog het is egter buiten tegenspraak, dat deese districten, zoowel als Oeloe-djami, alleen door de Chineesen in dien bloeyenden staat zyn gekomen, waarin zy zig thans bevinden, en geen Javaan daartoe ooit vermogend zou zyn geweest. De ondervinding heeft nu byna een kwart van eene eeuw ook doen zien, dat de verhuring deeser landen allezints voordelig is voor de Comp., en geene onaangename gevolgen gehad heeft, die naar myn gevoelen ook niet te duchten zyn, wanneer er slechts niet te veel landen in handen van de Chineesen zyn, steeds gewaakt word dat deselve niet komen dan aan bekende en geaccrediteerde lieden van die Natie, en deese natie met billykheid word behandeld.

En enz.

(w. get.) P. G. van Overstraten.

XLIII. Verhandelde Amfoen by de Societeit,

JAREN.	Kisten.	Waarvan ingekogt		Bedrag van 't inkoopskostende, bezwaard met d'agio der voldoening in contanten op Batavia, en in zilver op Bengalen.		Bedrag van 't bruto uitkoopskostende bij de Societeit.
		op Batavia.	in Bengalen.	Ingekogt op Batavia.	Ingekogt op Bengalen.	
				Rds.	Rds.	Rds.
1783.	364	364	—	* 145,600	—	357,750
1784.	397	397	—	186,020	—	436,730
1785.	735	735	—	282,035	—	704,435
1786.	1231	200	1031	77,500	345,395	875,185
1787.	800	256	544	100,562	179,292	707,170
1788.	1030	179	851	86,600	278,824	920,627
1789.	964	464	500	250,231	65,304	777,840
1790.	785	285	500	156,750	65,304	698,650
1791.	924	429	495	257,400	64,650	877,745
1792.	933	435	498	241,594	57,211	990,070
In 10 jaren.	8163	3744	4419	1,784,294	1,055,982	7,346,202
's jaars dooreen.	816			284,028		734,620

De lasten der Amfoen-Societeit zouden bedragen hebben ,
aan Directeur en Bediendens te zamen Rds. 11,500
" bodens en drukloon " 750
" jaarlyksche verliesen door banquerouten " 13,000
" interest van 't fonds der Societeit à 6 % " 17,040
Rds. 42,290

En zou overzulks door de Comp. jaarlyks behaald zyn zuivere winst :

(Uit het Verbaal van Commissarissen Generaal van 22 January 1794.)

edurende de jaren 1783 tot 1792 inclusive.

Of per kist, dooreen.	Bedrag der 1½ Rds. per kist aan de Ad- ministrateurs.	Bedrag der ½ percent aan den Kassier.	Bedrag der winst, verondersteld de verkoop by de Comp. te zyn geschied, zoodat die by de Societeit heeft plaats gehad.	Bedrag der halve winst, zoodat door de Societeit aan de Comp. is goed gedaan ¹ , mitsgrs. 't geen de Comp. door hoogere aan- rekening heeft geprofiteerd.	Meerder bedrag der winst, wanneer de ver- koop, zoodat die by de Societeit heeft plaats gehad, by de Compagnie geschied ware.
Rds.	Rds.	Rds.	Rds.	Rds.	Rds.
983	546	1,788.36	209,815.12	105,175.3	104,640.9
1,100	595.24	2,183.31	247,930.41	124,281.24	123,619.17
958	1,102.24	3,522.8	417,775.13	215,387.30	202,387.31
714	1,846.24	4,375.44	446,067.19	224,852.14	221,215.5
884	1,200	3,535.39	422,578.26	211,827.47	210,750.27
894	1,545	4,603.13	549,055.22	374,299.52	174,755.18
807	1,446	3,889.10	456,968.39	277,708.53 ⁵	179,259.33 ⁵
890	1,177.24	3,493.12	471,924.27	278,890.62	193,033.13
950	1,386	4,388.35	549,920.13	307,654.61	242,265
1,060	1,399.24	4,950.17	684,913.35	392,238.3 ⁵	292,675.31 ⁵
9,240	12,244.24	36,731.5	4,456,950.7	2,512,318.14	1,944,631.41
924			445,695	251,232	194,463
		Of Nederl. f	882,476	f 497,440	f 385,036
		of Nederl. f	83,734		f 83,734
			f 798,742, of meerder dan		
			zy van de Societeit		
			genoten heeft . .		f 301,302 ²

² Deze berekening komt overeen met eene gelyktydige Nota, door den Directeur Generaal Siberg opgemaakt ter wederlegging der beweringen in de bekende Memorie van den oud-kassier der Amfiensocieteit Ornae, en waarby hy tot de slotsom komt, „dat de Compagnie het meest zal profiteren, wanneer zy, even als met de speceryen, den handel in amfiën alleen dirigeert.“ Het voornaamste doel dat beoogd werd, was toeh, volgens Siberg, „om aan de Compagnie, in deeze zo kommerlyke tyden, eenig meerder voordeel te doen toevloeyen.“

XLIV. De Gouvern. Gen. W. A. Alting en Rade van Indie aan
de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 31 January 1794.

W.Ed. H. Agtb., enz.

Na jaarlyksche gewoonte, enz.

Java's N. O. Kust. Van de door UH.Ed. ons toegesonden monsters Indigo van St. Domingo hebben wy een gedeelte aan de Javasche ministers laten toekomen, met last om ingevolge de daaromtrent gedane aanschryving eene preuve te nemen met het in gereedheid brengen van eenige kisten na die monsters, waarop de ministers dan ook aan de Residenten te Joana en Japara hebben aanbevolen om by provisie $\frac{1}{3}$ van den inzaam in dier voege te laten bereiden. . . .

Wy vleyen ons dat de afstand van landen tot die culture, zoo door den Sultan als den Pangerang Mangleogoro, waarvan wy by het generaal verslag van 1792 mentie hebben gemaakt, zeer aangename gevolgen zal hebben, nadien de Residenten aan de Hoven van den Keizer en den Sultan niet alleen beloofd hebben hun best te zullen doen om de culture en leverantie aan den gang te brengen, maar ook daarvan goede verwagting hebben gegeven.

Nadien UH.Ed., by den eisch van retouren voor 1794, hebben te kennen gegeven dat, hoe gaarne zy ook tot eene verdere extensie der Coffy-culture zouden willen overgaan, zig egter vooreerst genoodzaakt vonden in de presente te berusten, zoo hebben wy de ministers gelast om vooreerst met de verdere aanplanting van coffyboonen op Java te supercederen, totdat UH.Ed. weder tot eene verdere uitbreiding mogten besluiten. Waaromtrent de voorn. ministers gemeend hebben te moeten aanmerken, dat het niet weinig tot disanimering en moedeloosheid van den buitendien zoo vadzigen inlander zou strekken, zig nu wederom gestoord te vinden in de uitbreiding eener cultuur, die weleer mede op Java ondernomen, doch naderhand geëxtirpeerd en afgeschapt is, en waartoe de inlander dan ook thans genoegzaam met geweld en eene ongelooflyke moeite had moeten gebragt worden, en dat dit ook notoir van een zeer nadeeligen invloed zou zyn op de uitbreiding der Peeper-cultuur, waaromtrent de yver niet weinig zou verflaauwen, wanneer de inlander gewaar

werd dat de eerst zoo sterk aanbevolen coffycultuur niet mogt worden voortgezet.

Omtrent het voordeelig vooruitzigt ten opzichte van de Peeper-culture in de landen van den Keizer en Sultan, gebruiken wy thans de vryheid uit de aparte missive van den Heer Gouverneur van Overstraten ged. 10 Aug. 1793 aantebalen, dat ZynEd. mits het gebrek aan een genoegzaam getal van peeperranken ter aanplanting, eene proeve heeft genomen om eene party van die ranken door expres daartoe afgesonden vaartuigen van Bantam te laten halen, dog dit expediënt niet na wensch is uitgevallen, zoo door de mindere ontvangst op Bantam, als door het niet opkomen van $\frac{7}{8}$ daarvan. . . . Uit hoofde van dese communicatie, hebben wy den Commandeur te Bantam gelast, successive zooveel plantjes met particuliere vaartuigen derwaarts te senden, als met conveniëntie kan geschieden.

Ondertusschen zyn de peperranken op 's Comp. gronden, door eene vermeerdering met 78,728 ps. in 1793, tot een getal van 140,106 ps. aangegroeid; en wy hebben niet alleen uit de advisen der ministers met genoegen gezien dat het met de peeperplanting, waaromtrent in den beginne zoovele swarigheden exteerden, meer en meer na wensch schynt te zullen reusseren, maar de Heer Gouverneur heeft ook by zyn aparten brief van evengemelde dagteekening aangewezen. . . . dat de afgestane districten in de landen der Vorsten gecalculeerd worden in der tyd te zullen kunnen leveren ten minste 28,200 picols of 3,525,000 w peeper, en dat dus met desen afstand op Java eene nieuwe bron van welvaart is geopend, waarvan de Comp. dus lang verstoken is geweest, en die van te meer belang is nu de leverantie op de overige peepergevendende comptoiren zoo zeer in verval is geraakt.

De Liberale Gift heeft, volgens het bedeelde door den Heer Gouverneur by deszelfs missive van 31 December 1792, op Java bedragen een aanzienlyk montant van Rds. 74,757. Wy hebben daarover aan ZynEd. ons genoegen betuigd, zynde onder de contribuanten niet begrepen de officieren van het regiment van Wurtemberg, welke verzogt hebben daarvan gelibereerd te mogen blyven.

Volgens het slot der boeken van 1792/3, waarvan de ministers eene ampele opgave hebben gedaan, zyn de lasten in vergelyking tegen het voorafgegane boekjaar verminderd met / 49,004, en de

voordeelen vermeerderd met f 54,608, zoodat het Gouvernement in dit opzigt is te voren geraakt met f 103,612, waardoor van de voordeelen, die in 1793 een aanzienlyk montant van / 473,411 hebben gesommeerd, na aftrek van de lasten, die f 352,099 hebben bedragen, dadelyk zyn opgelegd / 121,311

Wegens den opgekomen oorlog met Frankryk, heeft nog niet kunnen voldaan worden aan een door den Heer Gouverneur ons toegezegd gedetailleerd plan, om eenige ten dien gouvernemente onbebouwd liggende landen aan particulieren aftestaan, tegen een redelyken prys, en onder verpligting om dezelve tot coffy- en peper-plantagiën te employeren ¹; waaromtrent wy egter prealabel, by ons schryven van 11 Oct. 1793, hebben gerecommandeerd om vooreerst geene conditiën te maken ter aanplanting van coffy.

Aan den Capitain Bouton, te Wedi Alit, is door den Gesaghebber in den Oosthoek, tot verbetering van zyn sober bestaan, gepermitteerd om te Batoe Oeloe eenige wildernissen wegtekappen, tot den aanleg van ryst en jagonvelden, om hem en de zynen tot voedsel te dienen. Wy hebben dit als wel gedaan aangemerkt; en nadien de voors. Captain met geene beswaren is opgekomen wegens het aan hem toegelegd één derde gedeelte van het rendement der vogelnestjes, die door hem aan de Comp. worden geleverd, zoo hebben wy best geoordeeld het daaromtrent vooreerst op den presenten voet te laten . . .

Nopens den Panembahan van Madura vernemen wy by continuatie dat dezelve, zoowel als de Keizer en Sultan, aan de ministers genoeg geven. Wy hebben derhalve ook qualificatie gegeven om tot zynen bepatti aan te stellen een der door hem voorgedragen Radeens, genaamd Ario Soera Loya

Mits het overlyden op Baly van den Gusty Agong, te Mangoei, en de nabyheid van dit rykje by Banjoewangie, hebben wy geaprobeerd de door den Sourabaya's Gezaghebber uit dien hoofde gemaakte schikkingen, om tegen alle ondernemingen op hoede te zyn . . . En daar ons uit de correspondentie der Gustys van Baly Karang Assam is gebleken, dat die kregelige vorstjes, zoo aan hunne pretensiën ten laste van eenige Comp. onderhoorigen niet volkomen wierd voldaan, onaangename represailles zullen nemen, zoo hebben wy

1 Zie hiervoor No. XXXVIII.

gemeend tyd te zyn geworden om hun in ernst voor te houden, dat de Comp. hare onderdanen in cas van geweld zal weten te manteneren, en hebben wy den Heer Gouverneur gequalificeerd om hun dit uit onzen naam aantezeggen

Wyl de cilanden van Crimon Java bekend zyn als een schuil- en vlugplaats der zeeroovers, hebben wy als welgedaan aangemerkt, dat de ministers met de kruisvloot derwaarts hebben laten overgaan den Ingenieur Waterloo, nevens twee cadetten uit het Marineschool, om dezelve op te nemen en daarvan accurate kaarten te formeren

Sedert de ontvangst der tyding van den Franschen oorlog, hebben de ministers niet geomitteerd alles aan te wenden, om niet alleen hostile ondernemingen te lande voortekomen, en de schepen by derzelve afsending door armatuur en combinatie voor aanrandingen te preveniëren, maar ook Batavia op ons requisit van Maduresen en Sumanappers gelyk van Javasche zeevarenden te voorsien; terwyl de Vorsten, op de door ons gegeven communicatiën, mede hunne assistentie aangeboden hebben

In October, dus na de ontvangst der tyding van den oorlog, zyn in den Oosthoek verschenen twee Fransche fregatten l'Espérance en la Recherche, wier commandanten, als komende van eene expeditie om twee andere vermiste schepen op te zoeken, en zoo min geïnformeerd van als toegerust tot den oorlog, hun woord van eer en nader schriftelyke verzekering gegeven hebben, van geene vyandelykheden te zullen plegen. Waarom dezelve dan ook, ingevolge de resolutiën van Hun Hoog Mogende ¹, als cartelschepen behandeld en van provisiën voorzien zyn; terwyl daaromtrent zoo door ons als door H.H. Commissarissen Generaal zoodanige ordres en precautiën beraamd en te werk gesteld zyn, als by onzen aparten brief aan den Heer Gouverneur van 9 Nov. en de secrete brieven van 3 en 25 Dec. vermeld staan ².

¹ Bij de Resolutie der Staten Generaal van 27 Julij 1791 was de toezegging aan de Fransche Regering gedaan om de bekende expeditie van Lapeyrouse zooveel mogelijk te bevorderen.

² Bij den aangehaalden brief van 9 November werd al dadelijk als voorwaarde voor de te verleenen voorzieningen gesteld, dat de beide schepen door straat Bali regtstreeks naar Frankrijk zouden moeten terugkeeren, en het aan land komen der officieren op Java ten strengste verboden. Opmerkelijk is de daarop gevolgde aanschrijving, in overleg met Commissarissen Generaal, aan den Gouverneur van Over-

Bantam. By ons jongst generaal verslag hebben wy UEd.H.Agib. kennis gegeven van de geweldige invasiën der Palembangers in de Lampong Toulong Bauwang, gelyk mede van de door ons en door den Koning genomen maatregelen. Ten vervolge hiervan noteren wy, dat de afkondiging van een manifest door de Bantamsche bedienden heeft moeten uitgesteld worden totdat de magt van den Koning van Bantam in de Lampongs aangekomen zou zyn; dat, schoon hetzelfde sedert is afgekondigd, nochtans geen hostiliteiten zyn begonnen, maar dat door den Koning van Palembang aan de Residenten aldaar is opgegeven eene pretensie, die hy vermeende te hebben, op vier in de Lampongs gelegene negoryen, en dat vervolgens zendelingen zoo van den Palembangischen als van den Bantamschen vorst hier verschenen zyn. Deze zaak is door de Heeren de Bock en Wiegeman nevens den Palembang's Resident van den Boogaart, die door ons tot het houden eener conferentie expres gecommitteerd waren, in diervoege met hen geschikt, dat de verschillen tot wederzydsch genoeg zyn geassopieerd, en teffens voor het vervolg eene overeenkomst is gesloten, waarvan de acten be hoorlyk geteekend en bezegeld zyn.

straten gerigt. Daarin lezen wij: „Het is noodzakelyk, dat men nauwkeurig geïnformeerd worde van de denkwyzc, zoo der officieren, als verdere zig op die schepen bevindende personen. Hiertoe komt ons het geschiktste middel voor, UEd. te qualificeeren om met den commandant d'Auriban te aboucheren, en by bevinding dat onder de equipagiën sommigen zyn, op wier trouw in de tegenwoordige kritieke gesteldheid geen staat kan worden gemaakt, of van welke men heeft te vreezen dat zy, bezielt door den geest van zoogenaamde vryheid, hetzy by de opdaging van een vyandelyk schip gedurende hun verblyf op Java of by ontmoeting op de reize na Europa, ras blyken van die gevoelens zullen geven, waardoor dan dezelve officieren in gevaar zouden worden gesteld hun gegeven woord om zig neutraal te houden te verbreken, aan gen. kommandant voor te stellen zig van de zoodanigen te ontdoen, terwyl wy UEd. in dien gevalle qualificeeren dezulke in 's Compagnie's dienst te nemen, en op zoodanige wyze verdeeld te employeren als geraden zal voorkomen.

Het tweede punt, dat wy met de HH. Commissarissen Gen. niet minder noodzakelyk vinden, dat UEd. aan meergen. commandant en zelfs ook andere der officieren doe opmerken, is, dat met deze schepen en hunne equipagiën over 't generaal zoodanige inschikkelykheid gebruikt wordt uit bysondere consideratie, en uit hoofde van het verband der expeditie, aan dezelve opgedragen, met de wetenschap; want dat de resolutie van Hun Hoog Mog., op verzoek van den toenmaligen Franschen minister Caillard genomen, te minder kan geoordeeld worden zig tot den tegenwoordigen staat van zaken uittestrekken, omdat de Koning van Frankryk, op wiens verzoek die resolutie genomen was, sedert door de natie vermoord, en die waardigheid in Frankryk vernietigd is.

Met deze overeenkomst is teffens vervallen het door de Lampongsche hoofden gedaan en door den Koning van Bantam ons voorgedragen verzoek, om even als in vorige tyden eene bezetting op de Palembangsehe grensscheiding te leggen; hetwelk de Compagnie in geenen deele zou hebben geconveniëerd, wyl het voor dezelve geenszins raadzaam kan zyn, om aan dien kant nog meer bezittingen aan te leggen

Batavia. [Hieronder komt een zeer uitvoerig relaas voor van het gebeurde met den Majoor de *Sandol Roy*, die te Kaapstad op grond van insubordinatie en mishandeling van soldaten van het Militair Depôt aldaar, in arrest genomen, en naar Batavia ter beregting zyner zaak was opgezonden. De gezagvoerder van het transportschip had echter den geheimen last van den Commissaris Generaal Nederburgh medegekregen, om dezen niet als gevangene, maar met alle eer aan zyn rang verschuldigd te behandelen. De Raad van Justitie te Batavia verklaarde zich daarop onbevoegd om van de zaak van de *Sandol Roy* kennis te nemen, en de Hooge Regering haastte zich hem in zyn rang, en dat wel te Batavia te herstellen.]

XLV. De Resident van Tjeribon aan Gouvern. Gen. en
Rade van Indie.

Cheribon, den 19 February 1794.

HoogEd.G. Heeren,

Naauwelyks was ik per Uwe missive van 21 Juny A°. P°. geïnformeed, dat het UH.Ed. behaagd had den Pangerang Aria Marta Widjaja, zoon van wylen den afgesetten Sultan Cheribon Casoema Diridja, permissie te verleenen om na dese residentie overtegaan, of ik gaf daarvan kennis aan de representanten en voogden van den jongen Sultan Suppoe, blykens myn eerbiedig antwoord van den 2 July daaraanvolgende. Daaruit zullen UH.Ed. zeer duidelyk beoogd hebben, dat zig het Hof van Suppoe weinig goeds uit die komst

voorspelde, en ik zelfs niet weinig bevreesd was voor onaangename gevolgen, en dus aan het verzoek der gen. representanten beloofd had te zullen voldoen om den Pangerang by arrive alhier een stil en rustig gedrag aantebevelen.

Den 27 July ll. werd die Pangerang met zyne familie en gevolg op Indramayoe afgeset, en hy liet terstond zyne geboorte meer als ordinair gelden, en requireerde van den Ingebei en uit de aangrenzende districten van Sultan Canoman wel 200 battoors tot overbrenging van zyn gevolg en bagage; waardoor het gerugt verspreid werd, dat de Compagnie een nieuwen Sultan Cheribon benoemd had en oversond.

By zyne aankomst maakte hy en passant zyne opwachting by my, en nadat ik hem op het allerserieust en vriendelykst een stil en voorzigtig gedrag had aanbevolen, gaf hy my direct en wel met eenige drift syne meening te verstaan, dat zyn vader door de Comp. op eene onregtvaardige wyze van het Cheribonsche bestuur was ontsat ¹, en dat hy zig als zoon en opvolger daartoe gerechtigd oordeelde. Eergisteren voor de vierde maal by my komende, gaf hy my volmondig te kennen, dat al het volk, zoo princen als gemeenen, die onder zyn vader gesortoord hadden, allen evenveel genegenheid voor hem betuigd hadden, en niet anders begeerden dan om hem als wettig vorst en opvolger van zyn vader te erkennen. Ik antwoordde daaraan wel zeer te twyfelen, en niet te gelooven dat er zoovele meinedigers, die by de voorstelling van den jongen Sultan Suppoe hulde en trouw aan dien vorst gezworen hadden, onder de Cheribonders zouden gevonden worden, en dat ik dus van zyne gezegdens bewys vorderde. Waarop hy repliceerde, een brief van de Talagasche Princen, en voorts verscheidene andere van Cheribonsche groote en mindere hoofden ontvangen te hebben. Ik maakte maar direct gebruik van dat oogenblik, en zeide: zoo dat waar is, requireer ik uit naam van de Hooge Indiasche Regering die brieven en bewysen, ten einde over de egttheid te kunnen oordeelen; en heb ik deese brieven en ola's niet eerder kunnen magtig worden, dan nadat ik twee herhaalde reizen den Tommogong benevens een oppasser daarom had gesonden.

1 Zie Deel XI, N°. XIV der Oorspr. stukken.

Ik gaf ten eerste van een en ander kennis aan de representanten van Sultan Suppoe, die nog in diepe rust waren en nergens van wisten. Voorts liet ik de Javaansche geschriften translateren; en nadat ik met gem. representanten geraadpleegd had wat in dit smeulend geval het beste en voorzigtigste te doen stond, verzogten zy my om vooreerst den Pangerang Marta Widjaja een huisarrest te doen aanzeggen, en op eene plegtige wyse te doen ordonneren om zig voortaan met geene onderdanen van den Sultan Suppoe in correspondentie intelaten, en zyn arrest niet te violeren.

Om dan hieraan te voldoen, zond ik gisteren den pakhuismeester van Leeuwendaal benevens den gezwoeren scriba Stopkeerb om deese commissie ten uitvoer te brengen, en heb ik de eer hunl. schriftelyk rapport UH.Ed. hiernevens aantebieden; waaruit UH.Ed. blyken zal, dat reeds 3 Princen, in name Widjaja Ridja, Soera Diningrat en Dienon, benevens de Dalem-Tommogong Adi Wiridja, met verscheidene mindere hoofden en een ontelbaar getal gemeene Javanen, in het huis en erf van den Pangerang Marta Widjaja zamengerot waren, en de vier eersten zig reeds zonder de minste beschroomdheid als publieke afvalligen van Sultan Suppoe gedroegen en uitlieten.

Dit meenedig gedrag vertoonde zig kort daarop nog duidelyker; want toen zy door het Hof gerequireerd werden om ten eerste binnen den Craton te verschynen, weigerden zy niet alleen finaal aan die bevelen te gehoorzamen, maar de goddelooze Adi Wiridja verstoutte zig zelfs om hoonende en beledigende uitdrukkingen omtrent den Pangerang Tommogong die den jongen Sultan Suppoe representeert, te uiten, met byvoeging dat zyne begeerte reeds aan den Resident bekend was en hy dus geene orders van het Supposche Hof meer erkende. Waarna ik gisteren avond circa 8 ure eene visite kreeg van beide de representanten, die nu met my maar al te klaar begrepen in welke critique omstandigheden Cheribon zig bevond, en dat het meer dan tyd werd de voornamen hoofden der zamenzweorders opteligen en in 's Comp. fortres te secureren, tot welk einde zy zoolang om 's Comp. adjude bleven bidden en smeken, dat ik eindelijk beloofde den volgenden dag daaraan op de voorzigtigste wyze te zullen voldoen.

Terwyl ik heden morgen daartoe een plan formeerde, en tot dies uitvoering preparatiën liet maken, liet my de Pangerang Marta

Widjaja smeken om met my te mogen komen spreken, hetgeen ik accordeerde, op voorwaarde dat hy niet als een vorst met zulk een groot gevolg, maar als een prins volgens de gewoonte van het land komen zoude. Kort daarop verscheen hy, zig op duizenderlei manieren excuserend, met betuiging dat de schuld niet aan hem maar alleen aan de Cheribonse princen en grooten te wyten was. Doch ik overtuigde hem weldra, dat hy de voornaamste aanleiding tot dit onbetamelijk oogmerk en de daaruit voortvloeyende desordres gegeven had, en dus ten hoogsten strafbaar was, te meer, omdat hy nog op dit oogenblik de drie voorm. afvallige princen benevens Adi Wiridja in zyne woning schuilplaats verleende, en dus de vrees van die myneedigers en ongehoorzaamheid tegen hun wettigen vorst openlyk ondersteunde en hielp bevorderen.

Hierop gaf ik een teeken, en terstond verscheen de vaandrig met een commando gewapende soldaten voor de Residentie, hetgeen hem bitter ontstellen deed; dog ik stelde hem welhaast gerust, en zeide: Alhoewel deese toestel voor u gedestineerd was, zal ik ze nu tot andere einden gebruiken, en gy zult myn gevangene worden, byaldien zig iemand in uw woning verstout om tegenweer te bieden. Dit commando zal met twee gecommiteerden benevens een rytuig na uwe woning gaan om de drie afvallige princen en Adi Wiridja af te halen; indien zy gewillig volgen is het wel, dog zoo er geweld moet gebruikt worden, zult gy voor de gevolgen verantwoordelyk zyn!

Daarna vertrok terstond de commissie, en weinig tyd daarna ontving ik rapport dat de 3 meermelde princen gewillig in het rytuig waren gegaan, en op myn bevel na het fortres gebragt werden, dog dat Adi Wiridja reeds geëchappeerd was. Ten eerste alle mogelyke navorschingen in het werk gesteld hebbende, is het my gelukt om hem circa 12 ure op eene afgelegene plaats te doen opspeuren, en word mede als een staatsgevangene in het fortres secuur bewaakt.

Voorts heeft de Pangerang Marta Widjaja my verzekerd en gezworen zig voortaan voorzigtig te zullen gedragen, en niet alleen alle verdere aanzoeken van de hand te wyzen, maar my zelfs ten eerste kennis daarvan te zullen geven.

Nauwelyks waren de vier hoofden in hegtenis, of al de mindere hoofden en gemeenen liepen om het spoedigst na de passebaan, gaven hunne krissen aan der vorsten representanten over, en versogten

genade. De hoofden zyn provisioneel in den Kraton gesecureerd, maar de gemeene menschen zyn, na vergiffenis erlangd te hebben, gelast na hunne woningen terug te keeren.

Dusdanig is deese zaak, die van de gevaarlykste gevolgen zou hebben kunnen wesen, afgeloopen, en ben verblyd UH.Ed. te kunnen verseekeeren dat door het opligten der vier voorm. princen het kwaad gestuit is. Ik zal eerlang de gevangenen nader ondervragen, en UH.Ed. van myne consideratiën dienen.

Ondertusschen moet de oorzaak, ik meen de Pangerang Marta Widjaja, by eerste scheepsgelegenheid, van Cheribon verwyderd worden, wyl ik anders voor de gevolgen niet responderen kan ¹. Hartelyk had ik van den beginne af aan gewenscht hem nooit op Cheribon te zien; dan waren al deese desordres nimmer voorgevallen, en het land ware in gelukkige rust gebleven.

Ik ben met diepen eerbied, enz.

(was get.) J. L. Umbgrove.

XLVI. De Gouverneur-Gen. W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

(Uittreksel.)

Batavia, den 30 November 1794.

W.Ed.H. Agtb., enz.

Sedert, enz.

By ons generaal verslag van het jaar 1793 hebben wy aan UH.E. ter kennis gebragt, dat in den Oosthoek van Java waren verschenen twee fransche fregatten, la Recherche en l'Espérance, en dat de commandanten dier fregatten als komende van een expeditie tot het

¹ De Pangerang Marta Widjaja werd, met den Tommogong Adji Wiridja, gevankelijk naar Batavia overgebragt in Juni daaraanvolgende.

opzoeken van den Heer de la Peyrouse, hun woord van eer hadden gegeven van geene vyandelykheden te zullen plegen ¹.

Hoezeer zich nu in den beginne alles scheen te zullen schikken na de ordres, door ons met agreatie van Heeren Comm. Gen. gegeven, zoo zyn wy sedert met die schepen geëmbarrasseerd geweest, byzonder nadat eenige van de op dezelve bescheiden zynde officieren en geleerden, mitsgaders het meerendeel der equipages, zich voor republikeinen verklaard hadden. De oneenigheden tusschen deze republikeinen en de royalisten, onder welke laatste het meerendeel der officieren, zyn langzamerhand tot die uitersten gelooopen, dat wy, op verzoek van den commandant, verplicht zyn geweest de schepen in beslag te nemen; terwyl gen. commandant met de koningsgezinde officieren vervolgens die fregatten met derzelve toebehooren aan de Compagnie hebben gecedeerd, op zoodanige conditien als UH.Ed. vermeld zullen vinden by de acte van cessie, om binnen kort openlyk verkocht te worden, ten einde daarop te verhalen de aansienlyke ongelden die voor de equipages hebben moeten worden geïmpendeerd.

Ten dien einde zyn dezelve ook sedert van Java herwaarts gezonden, benevens alle de manschappen tot dezelve behoord hebbende. Wy zyn daarmede, voor zoover de republikeinsch-gezinden betreft, niet weinig verlegen, omdat die lieden die wy voornemens zyn geweest over de retourschepen verdeeld naar Nederland te zenden, halstarrig geweigerd hebben gedurende de reis scheepsdienst te doen, en men niet raadsaam oordeelt deselve te laten overgaan naar Mauritius, wegens de kundigheid die zy van het vaarwater om de Groote Oost en de gelegenheid van 's Comp. comptoiren verkregen hebben, waardoor men wel verplicht is dezelve vooreerst aantehouden. Terwyl wy daarentegen aan de officieren, zynde allen royalisten, en eenige manschappen aan hen verbonden, met 's Comp. thans vertrekkende retourschepen passage verleenen.

Op den 5^e dezer maand is daarop alhier van Mauritius aangekomen het cartelscheepje Natalie, gecommandeerd door den Luit. Brion, ter overbreng van Europesche en Javaansche krygsgevangenen, dog tevens voorzien van eene commissie van den Gouverneur aldaar

¹ Zie hiervoor, blz. 321.

Malartie, waarbij dezelve van wege de Fransche Natie de twee fregatten la Recherche en l'Espérance reclameert.

Wy hebben, met voorkennis en agreatie van Heeren Comm. Gen., aan gen. Brion eenvoudig geantwoord, dat de aan handen zynde krygsgevangenen aan hem zouden worden overgegeven, dog dat men hem in geen openbaar character hoegenaamd kon erkennen. Hy heeft daartegen sedert geprotesteerd, en aan de Fransche Natie gereserveerd de represailles, die zy daartegen zou noodig achten te nemen, met verzoek om binnen acht dagen te vertrekken.

Dewyl wy echter, uit bekomen informatiën van de met dit cartelschip aangekomen Europesche krygsgevangenen, vermeend hebben den gez. Brion als een spion te moeten aanmerken, die alleen gezonden was om de gesteldheid van zaken alhier optenemen, en daarvan verslag te doen aan eene onderweg zynde fransche oorlogsmagt, hebben wy dienvolgens tot eigen veiligheid en zekerheid raadzaam geoordeeld, het gezegde cartelscheepje hier te laten verblyven.

Uit enz.

XLVII. Notitie van de producten, die uit de Jaccatrasche en Preangerlanden, zoo voor de presente leverantie, als in het voorgaande jaar, aan de Comp. geleverd zyn.

Coffyboonen.

In A ^o . 1793	Picols	86,686.
" 1794	"	67,793.

Indigo.

In A ^o . 1793	Picols	21.
" 1794	"	25.

Catoenen Garens.

In A ^o . 1793	Picols	99.
" 1794	"	100.

Peeper.

In A ^o . 1793	Picols	6.
" 1794	"	7.

Curcuma.

In A ^o . 1793	Picols	100.
" 1794	"	400.

Cardamom.

In A ^o . 1793	Picols	32.
" 1794	"	19.

Batavia, den 28 December 1794.

(w. get.) Engelhard.

XLVIII. De Gouvern.-Gen. W. A. Alting en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 31 January 1795.

W.Ed.H.Agtb., enz.

U het generaal verslag over het jaar 1794 by deze aanbiedende, enz.

Betreffende de zaken van oorlog, vernamen wy van den Heer Gouverneur van Java, in d^e 25 Dec. 1793, met leedwezen de verschyning van Fransche kapers, terwyl wy hier in het geval waren de verzogte assistentie niet te kunnen zenden, waarin wy bleven verseren tot den 1e A.P., wanner wy den Gouverneur informeerden

dat de schepen de Amazoon en de Zwaan had te verwagten; zynde het eerstgen. den 27 Maart en het tweede in April derwaarts vertrokken.

De ministers hebben inmiddels de door hen noodig geoordeelde precautien in 't werk gesteld, om hen by het doen van eene invasie manmoedig afteslaan. Wy hebben deze schikkingen geaprobeerd, dog teffens de ministers geïnformeerd dat de Fransche kapers, gelyk ons was gebleken, geen oogmerk hadden om landingen te doen, maar alleen op zee te rooven en te plunderen; en uit dien hoofde gaven wy den ministers ook reeds by onze secrete missive van 26 Aug. in bedenking, of de in dienst genomen overwalders tot besparing van ongelden niet weder zouden kunnen afgedankt worden, terwyl wy teffens als niet noodzakelyk beschouwden nog meer batteryen in den Oosthoek aantelleggen en dus den omslag te vermeerderen.

Daarentegen hebben wy volkomen goedgekeurd zoowel de gemaakte schikkingen om de schepen naar de Grootte Oost gecombineerd te laten zeilen, en om straat Baly en het vaarwater daaromstreeks met de noodige vaartuigen te doen bekruißen, ten einde tydig kotschap te erlangen van de verschyning van vyandelyke schepen, als het aanschryven aan den Resident van Bima, om by verschyning van vreemde schepen aldaar daarvan ten eerste kennis te geven, zoo naar Macassar als naar Java, terwyl het doen van een soortgelyk verzoek aan de Gustys van Baly niet met de hoop van een goed succes zou hebben kunnen geschieden, en daarom is nagelaten.

De fransche kaper le Modeste heeft voornamelyk langs Java veel schade gedaan, en teffens de meeste bravades ten aanzien van den inlander gemaakt. Wy hebben derhalven niet kunnen nalaten s Lands fregat van oorlog de Amazone, het gewapende schip Christophorus Columbus en de pakketboot het Haasje daarop aftezenden, om ware 't mogelyk denzelven in de knip te krygen. Dan, dit is mislukt, doordien hy ontslipt en door straat Baly ontkomen is.

Cheribon. Gedurende de Poesa of Vasten van 1794, is het rooven, moorden en plegen van geweld onder het ressort van Cheribon tot een buitengewoon hoogen graad vernomen, waarvoor als de eerste oorzaak moet worden aangemerkt de slappe regering van den afgeleefden Sultan Canoman. Wy hebben derhalven by onse rescriptie van 24 Oct. geaprobeerd, dat de Resident in serieuze termen aan desen

Sultan heeft gedeclareerd, zulk een onverschillig gedrag ons niet te durven verswygen; hetwelk dan ook ten gevolge heeft gehad, dat door de beide Cheribonsche vorsten maatregelen tot herstel der goede orde en rust in 't werk gesteld zyn, waardoor ook eenige der booswigten ter onzer dispositie zyn overgesonden, die wy naar Ceylon zullen laten overgaan om aldaar in de lange ketting aan de gemeene werken ten arbeid gesteld te worden, terwyl andere, die zig niet gevangen wilden geven, door de ingezetenen omgebragt zyn. Wy hebben wyders de Cheribonsche Sultans, op de instantie van den Resident, by secreten brief van 2 Juny, zoo over dese blyken van onverschillige regtspleging, als over hun gehouden gedrag in het onderzoek van een beganen moord door een Chincees, drie gemeene Javanen en den bacheel van Tjilantjang, zeer ernstig onderhouden, en hopen dat dit in der tyd van een gewenscht effect zal zyn.

Wyders vinden wy ons verpligt nog ter kennis van UEdHAgth. te brengen, hoe wy met verontwaardiging ontwaard hebben het slegt en ondankbaar gedrag van den Pangerang Aria Marta Widjaja, zoon van wylen den afgezetten en alhier in 1791 overleden Sultan Cheribon ¹. Aan dezen Pangerang hadden wy in het beste vertrouwen, op zyn daartoe in Juny 1793 by requeste gedaan verzoek, permissie gegeven om met zyne familie naar Cheribon te mogen overgaan; dog niet lang na zyn arrivement heeft dezelve eene zamenzwering met eenige grooten durven onderstaan, om op de plaats van zynen verbannen vader aanspraak te maken en zig als Sultan optewerpen, zoodat de Resident is genoodzaakt geworden dien rustverstoorder en zynen aanhang in verzekering te nemen ². Waarna dezelve herwaarts gezonden, en door ons op Ceilon geconfineerd is, benevens de Dalem-Tommogong Adi Wiridja; terwyl wy de drie gearresteerde Princen die zig mede reeds by gez. Pangerang gevoegd hadden, doch gedeeltelyk misleid en gedwongen waren geweest, in dier voege hebben gepardonneerd dat dezelve, na bevorens vergiffenis te hebben afgesmeekt, weder op nieuw trouw en hulde op den Alcoran moesten zweren, zooals wy ook gehandeld hebben met twaalf mindere hoofden,

¹ Zie hiervoor blz. 237.

² Men vindt de bijzonderheden van deze gebeurtenis verhaald in den brief van den Resident van Tjeribou, onder n°. XI.V.

die mede bewyzen van trouw aan voorn. Pangerang verleend hadden.

.

Bantam. By het generaal verslag van 1793 hebben wy gemeld, dat wy aan den Koning een jaar uitstel hadden verleend van de betaling der bepaalde som van 12000 Sp. R., die door hem jaarlyks in mindering der ryksschulden moeten worden afgelegd. De redenen die ons daartoe moveerden, waren de bekrompenheid der financiën van dien vorst, en de extraordinaire uitgaven die dezelve had moeten doen, om zig mits den opgekomen oorlog tegen de Franschen in staat van tegenweer te stellen.

Sedert is aan ons door den Commandeur Beynon voorgedragen de door Z. H. gedane representatie, dat zyne ongunstige omstandigheden en buitengewone uitgaven continuerden even als in het jaar bevorens, en dat uit dien hoofde ook om continuatie van het vergunde uitstel verzogt. Wy hebben niet kunnen afzyn deze instantie ter dispositie van de HH. Commiss. Gen. te brengen, en Hd. hebben daartoe toestemming gegeven.

Met relatie tot de Inlandsche zaken, hebben wy reeds te kennen gegeven de intentie van den Bantam's vorst, om by de extractie van een nieuw fort in de Lampong Toulang Bauwang, de Comp. zooveel mogelyk buiten de kosten te houden, en dat reeds dientwegen zyne orders had afgevaardigd aan zyne Lampongse onderdanen, ten einde geïnformeerd te worden in hoever zy geneigd waren by de oprigting der nieuwe sterkte aldaar de noodige materialen en arbeiders te leveren. Wy vinden ons dan verplicht, ten vervolge hiervan, te noteren dat de inwoonders aldaar niet gehesiteerd hebben om aan de begeerte des Konings te voldoen; dan, wyl de tydsomstandigheden en vooral de belemmering die de oorlog met Frankryk veroorzaakt, niet toelaat een werkelyk begin daarmede te maken, hebben wy by onse aparte rescriptie van 24 Oct. den Commandeur gequalificeerd den vorst te informeren, dat wy met Z. H. volkomen van begrip zyn, dat men tot het herstellen van die plaats een gelegener tyd moet blyven afwagten ¹.

Door de toegenomen stouthheid der zeeroovers noodzakelyk geworden zynde, dat de kruissers niet alleen wel gearmeerd maar ook wel

¹ Zie blz. 309, 10

bemand worden, zoo hebben wy de ligting van Europesche zeevarenden van het schip Berkhout, schoon dies equipage anders al vry zwak was, alsmede van de op Bantam teruggekomen kruisvaartuigen gepasseerd, ter versterking van de ter bekruissing geprojecteerd geweest zynde pakketboot de Vlyt, de pantjallang de Beschermer en 9 koningsvaartuigen, welke met de aldaar van Java aangekomen 4 kruisprauwen alsmede de ligter Europa den 4 November onder zeil waren gegaan. Dan, dese expeditie is weder zonder eenige vrucht afgeloopen, zynde voorm. pakketboot de Vlyt den 12 January aldaar ter reede teruggekomen, alzoo de Beschermer den 19 Dec^{br.} die pakketboot verlaten had, zonder dat men verder van dezelve eenig narigt had gekregen. Intusschen is ons sedert gebleken, dat die pantjallang in straat Sunda, na een manmoedig gevecht, door een Franschen kaper is genomen; zynde de gezaghebber om zyn dapper gedrag door den vyand op vrye voeten gesteld.

Wy hebben het genoegen gehad uit de aparte missive van den Commandeur van 21 May 1794 te vernemen, dat de zeeroovers in hun oogmerk om het Princeneiland te overmeesteren, door een manmoedigen tegenstand der bewoonders waren teleurgesteld geworden, en met verlies van een hunner panglima's zig genoodzaakt hadden gevonden de vlugt te nemen

Batavia. Door de HH. Commissarissen-Gen. de Amfioen-Societeit ter dezer hoofdplaats gedisponeerd zynde, is niet alleen de handel in amfioen voor de Comp. aangehouden, maar ook het bestuur daarover onder den naam van Amfioen-Directie onder het meer onmiddelyk toezigt van de H.H. Gouverneur en Directeur-Generaal in der tyd gesteld, dog de dagelyksche maneance aan een apart collegie bevolen.

Voorts is ons door de hooggeme. Comm. Gen. toegezonden een plaecaet, houdende advertentie aan het publiek van de vernietiging der gedissolveerde Societeit, en een verbod tegen het dryven van handel in amfioen die niet van de Comp. zal zyn ingekogt, op de daartegen gestelde straffen.

En naardien wy sedert ontvangen hebben de dispositie van Hun Hoog Ed. nopens de gelden aan de deelhebbers in de gedissolveerde Societeit competerende, zoo hebben wy den 13 Juny besloten, den gewezen kassier en scriba van gedachte societeit te ordonneren, de

gelieven te communiceren eene missive van H. H. M. de HH. Staten Generaal der Vereen. Nederlanden van den 30 October 1793, beoorder hunne berusting zynde somma van Rd^r. 147,480, die de uitdeelingen ten behoeve van de zig in Europa bevindende participanten uitmaakten, in 's Comp. cassa over te brengen, om aan de daartoe gemagtigden in drie termynen overgemaakt te worden.

Voorts werd door hooggem. Comm. Gen. de heer de Bock uit het ampt van Directeur der Bank Courant en Bank van Leening ontslagen. Hierop volgde den 18 Maart, de ordre om alle by die Banken verbundene hypothecken te laten taxeren; den 28 Maart, eene commissie tot visiteren der boeken van gez. banken; den 22 May, het finaal besluit zoo tot de intrekking der Bank Courant als tot de aanhouding van de Bank van Leening voor de Comp., met beraming van de daartoe noodige schikkingen.

Ingevolge van dit besluit, werd het oppertoezigt van de Bank van Leening, even als omtrent de Amfioen-directie had plaats gehad, opgedragen aan de HH. Gouverneur en Directeur Generaal in der tyd, met vaststelling dat de officianten tot die Bank zouden moeten worden gekozen gedeeltelyk uit 's Comp. dienaren, en gedeeltelyk uit de goeodste burgers.

XLIX. Rapport van Commissarissen Generaal aan de Bewindhebbers, houdende voorstellen omtrent den toekomstigen staat der Compagnie in Indie ¹.

WelEd. Hoog Achtbare Heeren,

Wy hebben ons geruimen tyd geleden vereerd gevonden met UEd.H.A. missive van 11 January 1794, waarby Hd. ons hebben

¹ De zeer uitgebreide Bijlagen tot dit rapport kunnen hier onmogelyk worden medegedeeld. Wij moeten ons ook, uithoofde der breedsprakigheid, die alle schrifturen van Nederburgh kenmerkt, tot het volgende uittreksel van het Rapport zelf bepalen.

Voor zoover ons bekend, zijn *Daendels*, *Raffles* en *van den Bosch* de eenige schryvers, die van dit rapport iets weten medetedeelen, hetgeen trouwens door hunne officieele positie gereedelyk verklaard wordt.

trekkelyk tot de vernieuwing van het octroy der Maatschappy, en UEd.H.A., begrypende dat de staat der Indische etablissementen een der voornaamste ingrediënten zoude moeten uitmaken, derhalven versogten: „ dat wy. UEd.H.A., „ soo al niet volledig, ten minste summierlyk zouden mededeelen, „ op welken meest menagiensen voet wy met genoegzame gronden „ vermeenden, dat de staat der Maatschappy in Indie zig „ overeenkomstig de oogmerken waartoe deselve is opgerigt, by „ voortdoring sal kunnen souteneren ”.

Thans ons vleyende in staat te zyn, om met de verlangde nauwkeurigheid onze gedagten over het toekomstig bestaan van de Compagnie in Indie open te leggen, zullen wy daarin die ordre volgen, dat wy *eerst* onderzoeken welke comptoiren de Compagnie in Indie sal moeten blyven aanhouden, en *vervolgens* welke onkosten de Compagnie in alle andere opzigten in Indie nog zal moeten dragen, wanneer de huishouding op den meest menagiensen voet wordt ingerigt, en welke voordeelen zy daarentegen zal kunnen genieten en aan het vaderland fornreren

A. De comptoiren welker oprake in overweging zou kunnen komen, zyn Macasser, Timor, Japan, Sumatra's Westkust, 's Comp. bezittingen in Bengalen en op de kusten van Cormandel, en de Malaabaar of Suratte.

[Hieromtrent komen Commissarissen Generaal tot de slotsom, dat *Macassar* moest worden aangehouden, wyl het Bongay'sche contract „ een der hoofdzuilen van de zekerheid van 's Comp. bezittingen in de Moluccos ” uitmaakte, alsmede om de uitwerking die van een opbreken van daar op de andere oostersche kantoren te verwachten was.

Evenzoo *Timor*, wyl daar de lasten reeds door de inkomsten werden overtroffen.

En ook de post in *Japan*, uithoofde der oogenblikkelyke voordeelen.

Sumatra's Westkust behoorde thans te worden aangehouden, omdat sedert eenige jaren de inkomsten de lasten ver overtroffen, en ook om „ de politieke redenen, die daarvoor schenen te pleiten ”. ¹.

1 De „ politieke redenen ” zullen wel dezelfde geweest zyn als die, welke Craane in zijne aangehaalde Memorie deed gelden: „ men was van de oprake van Sumatra's Westkust te Batavia steeds weêrhouden door de vrees voor uitbreiding der Engelsche magt. ”

Eindelyk in Bengalen, alleen de posten op de Malabaarsche kust op te breken.]

B. Wy gaan thans tot het tweede en voornaamste hoofdpunt van dit berigt over. Ten einde daarin de meeste orde en klaarheid te betragten, zullen wy tot een grondslag dier verhandeling leggen eene generale calculative berekening van ontfang en uitgaaf, in Nederland en Indie te doen, wanneer men mogt besluiten voortaan alleen met gehuurde schepen te varen, en allen omslag der eigen navigatie af te schaffen.

Alvorens egter tot eene opzettelyke ontleeding van alle de respectieve posten deeser berekening overtegaan, vinden wy ons verplicht eenige algemeene aanmerkingen te laten voorafgaan, die tot beter verstand daarvan absolutelyk worden vereischt.

a. In de eerste plaats vordert opheldering de opmerkelyke onderstelling, *dat voortaan alleen met gehuurde schepen zal worden gevaren, en alle omslag van eigen navigatie afgeschaft.*

Uit de daarvan opgemaakte notitien blykt, dat alleen die uitgaven welke onder de reekening van onkosten van scheepen geboekt worden, met byvoeging van de in Indie uitbetaalde scheepssoldyen en de onkosten der Chineesche huurlingen, over al de Indische comptoiren, in den tyd van twaalf maanden bedragen hebben eene exorbitante som van *f* 1,715,295. Maar daaronder bevinden zig dan nog niet de soldyen, kostgelden en rantsoenen van een considerabel aantal meerdere en mindere dienaren, die uit hoofde der eigen scheepvaart door geheel Indie moeten worden onderhouden, de ongelden der administratiën en hospitalen, voor sooverre die ten behoeve van de scheepvaart worden aangehouden;

Daar nu de egalisatie der Indische lasten met de winsten en inkomsten de voornaamste hoofdbedoeling is onzer commissie, vinden wy ons verplicht te moeten declareren, dat wy geene mogelykheid zien om die egalisatie te effectueren, ten ware men mogt goedvinden de eigen scheepvaart met deszelfs geheelen omslag af te schaffen, en overtegaan tot eene vaart alleen met ingehuurde schepen.

Ook zyn er, behalve de reeds aangehaalde, nog zeer dringende redenen, welke die reforme aanraden, ja, wil men de Compagnie behouden, daaromtrent geene keuze schynen overtelaten. Daaronder tellen wy in de eerste plaats het gebrek aan zeevolk in Indie,

waarmede men nu soo veele jaren heeft geworsteld, en hetwelk thans eindelyk tot het lang gevreesde en dikwyls genoeg voorspelde niterste is gekomen, dat alles eerlang sal moeten stilstaan.

Dit gebrek is eene bron van onmetelyke en onoverkomelyke schaden en nadeelen. Het veroorzaakt thans, dat de pakhuizen alhier overkropt zyn met de kostbaarste retourgoederen, terwyl de Nederlandsche kas hare betalingen niet kan gaande houden, omdat men buiten staat is deselve afteenden. Dit maakt dat de precieuse bodems, welke konden dienen om deselve gedeeltelyk overtevoeren, (waaronder die gebouwd zyn uit de subsidiepenningen, welke men met sooveel moeite van den souverein heeft bekomen) door een te lang verblyf in Indie verrotten en vergaan; en dit heeft dikwyls de Hooge Regering en ons zelve in de twee laatste jaren in de verplichting gebragt om de schepen in ongelegen saizoenen te depecheren, waarvan de Compagnie jaar op jaar de gedugte gevolgen ondervindt, hetzy door zware rampen welke schepen en ladingen overkomen, of wel derzelve totaal verlies, hetzy dat zy door te late aankomst der retouren genoodzaakt wordt tot het houden van ontydige verkoopingien.

Intusschen moeten wy agten dat het boven het vermogen is van de Compagnie, om dit gebrek op eene voldoende wyze te suppleeren. Daartoe zoude vereischt worden, niet alleen soo vele manschappen uitzeezenden, als na aftrek van de gewone sterfte, soo op de reizen naar herwaarts als in Indie, noodig zyn om hare retourschepen te bemannen, maar om sooveel mogelyk tegentegaan de buitengewone verwoestingien, welke de ongezondheid van het klimaat thans onder de zeevarenden aanrigt.

Vond nu de Compagnie zig buiten staat om de fondsen te vinden tot de soo noodige suppletie harer zeevarende manschappen in Indie, zelfs toen haar in 't jaar 1788 en vervolgens door den souverein de opbeurende hand werd toegereikt, moeten wy voor zeker agten dat zy zulks nog veel meer tegenwoordig is, en mogen wy vragen: wat zouden dan helpen de fraaiste en best beredeneerde berekeningen omtrent haren toekomstenden toestand, gebouwd op de aankomst van retouren welke niet zouden kunnen worden overgebragt, en op de reductie van lasten, welke door geene middelen *soo veel* te verminderen zouden zyn?

Eene bykomende reden, die wy egter meenen dat ook van veel gewigt is, bestaat hierin, dat de reede van Batavia volstrekt weerloos is, en met geen mogelykheid anders dan door eene genoegzame zeemagt kan worden gedefendeerd. En daar de ondervinding leert, hoe bezwaarlyk het valt om in tyd van oorlog met de vereyschte spoed eene toereikende zeemagt ter beveiliging van Indie aftezenen, soo zal de Compagnie er altyd aan blootstaan, in cas van ruptures, een aanzienlyk gedeelte harer zeemagt te zien verloren gaan.

Gaat men over tot het gebruik van ingehuurde schepen, dan verdwynen al die nadeelen en gevaren. Dan kunnen de retouren regulier worden versonden, en de Compagnie blyft van aanzienlyke schaden bevryd; terwyl zy in de notable nitsparingen welke zulks zal te weeg brengen, resources zal vinden om des noods iets naamwaardigs te contribuieren aan het gemeene Land, tot het onderhond eener permanente Lands-zeemagt in Indie ¹, soo noodzakelyk om haar gezag en aanzien optebeuren en te handhaven, en de zeerooveryen te be-teugelen

In hoeverre nu zulks practicabel zy in Nederland, zou ons niet voegen te onderzoeken, veelmin te beslissen. De aard van het requisit, aan ons ten gevolge van een besluit vanden souverain gedaan, geeft ons egter de vryheid aantemerken, dat vermits het welzyn van de Republiek in 't algemeen het eerste en voornaamste oogmerk is, waarmede de Oost-Indische Compagnie is opgerigt, en tot nu toe staande gehouden, hetzelfde evenzeer wordt bevorderd door eene scheepvaart die haar milden invloed in alle zeeplaatsen van de Republiek verspreidt, als door eene die zig tot enkele steden bepaalt, en dat dierhalven het Octroy van de Compagnie by desselfs aanstaande vernieuwing voor die modificatie vatbaar is.

b. Eene tweede aanmerking die tot verstand der voors. bereekeningen dient vooraftegaan, bestaat hierin, dat dezelve niet geschoeid zyn op den gewonen voet der vertooningen van den staat van 's Comp. comptoiren in Indie, maar dat daarby alleenlyk al de te doen ontfangst en uytgaaf onder zekere hoofdespecten is bekend gesteld.

Wy hebben deeze wyze geprefereerd, vooreerst omdat zy veel minder omslag en bearbeiding vereyscht, en ten andere omdat de

1 Vg. hiervoor N°. XII.

tegenwoordige inrigting van 's Comp. boeken, hoezeer die ook, wat de kunst van boekhouden betreft, de bewondering van alle kenners wegdraagt, egter dit notabel inconvenient heeft, dat met geen mogelijkheid daaruit kan worden nagegaan het ware kostende der verschillende gedeelten van hare soo omslagtige huishouding Eene zuivere reekening van ontvangst en uytgaaf is de geschiktste weg, waardoor men distincte denkbeelden kan bekomen van het toekomstig bestaan der Compagnie.

Eindelyk merken wy aan, dat, behalve het comptoir *de Mallabaar*, welks opbrake is ondersteld, ook onder de diverse respecten niet begrepen zyn de comptoiren *Timor*, *Sumatra's Westkust* en *Chormandel*, omdat die hunne lasten uit de inkomsten zullen goedmaken, nog ook die in *Bengalen* en aan *Cabo de Goede Hoop*, omdat derzelver jaarlyks kostende aan de Maatschappy voor het vervolg reeds finaal-lyk is bepaald, en eindelyk ook niet *Suratte*, uithoofde van den nog onzekeren uitslag onzer deliberatiën over dat comptoir.

Thans overgaande tot de dadelyke verhandeling der voors. berekeningen, vinden wy op de eerste derzelve in ontvangst gebragt:

la A. Voor 's Lands Inkomsten, de som van f 2,350,000.

Dit berust op het zuiver bedrag derselve inkomsten in de drie jongste boekjaren

la B. Voor *Scheepsvragten*: f 50,000.

By een behoorlyk emplooi der scheepsruimte voor de Compagnie, kan niet wel worden verwacht, dat particulieren daarvan veel gebruik zullen maken, waarom wy gemeend hebben voor deezen post niet meer te moeten stellen dan een halve ton gouds.

la C. *Vermeerdering van 's Lands Inkomsten*: f 400,000.

De posten waarop deeze calculatie gebouwd is, zyn: het *Ambtgeld*, het *Collateraal* en de *Bank van Leening* ter hoofdplaatse, die, volgens de door ons gemaakte schikkingen, thans voor rekening van de Compagnie wordt geadministreerd. Wy begrooten het Ambtgeld niet hooger dan op f 290,000, omdat hetzelve, volgens de taxatie en bepalingen waarnaar het provisioneel op Batavia en voorts op Cheribon en de Javasche comptoiren geheeven wordt, niet meer bedraagt, en de buitencomptoiren over 't algemeen onvermogen zyn om in deeze belasting te deelen. Het middel van het Collateraal durven wy almede niet hooger schatten dan op

f 40,000 in 't jaar, mitsgaders dat der Batavia'sche Bank van Leening tot f 70,000.

la D. Winsten op den Handel in Indie: f 2,650,000.

Op de Amfoen te Batavia verkogt wordende, selfs al komt de verkoopprijs merkelyk te dalen, mits in de jaarlyksche verkooping gebragt wordende 1200 kisten, hetgeen het vertier gemakkelyk lyden kan, stellen wy dat geprofiteerd sal

worden f 1,250,000

hetwelk wy vertrouwen dat niet te ruim genomen is, wanneer wy in aanmerking nemen dat by de verkooping van amfoen in het gepasseerde jaar zuiver geprofiteerd is de som van f 1,378,887 ¹.

Hierby voegen wy de winsten, die te Batavia kunnen worden behaald op 1,610,000 ƒ of 12,880 pic. Tin, welke, den verkoopprijs gerekend op maar Ryksd. 26 het picol, bedragen - 228,000

Deze quantiteit Tin stellen wy soo gering, omdat het aangebragte in de drie jongste jaren van dat artikel, na aftrek van 530,000 ƒ voor Nederland, niet meer heeft bedragen.

De verkoop van het Japansch koper en de fyne speceryen, die om de West van Indie worden vertierd, op Batavia voor impracticabel moerende gehouden worden, soo behoort de Compagnie te continueren met de afsending van die artikelen naar hare westersche comptoiren. Wy stellen dierhalven dat in Bengalen, op de kust Cormandel, by opbrake van de Malabaar, op Suratte, wel meerder maar niet minder sal worden verkogt van de volgende artikelen, met soodanige winsten als daarop naar het laatste vyfjarig vertier zyn gecalculeerd:

Op 5,000 ƒ Foelie	-	43,00
" 15,000 " Noten	-	90,000

¹ Vg. met deze cijfers, die bij J. C. Baud, «de Opiumhandel», blz. 218, en hiervoor N°. XLIII.

De onjuistheid der beweringen van Daendels («Staet», blz. 102) blijkt ook uit de opbrengst der opium-veilingen in de daarop volgende jaren.

Op 120,000 ₤ Nagelen	f	420,000
„ 730,000 „ Japansch Staafkoper	-	292,000
Te Suratte: op de Poedersuiker	-	190,000
„ „ Camfer	-	10,000
„ het Tin	-	18,000

In Japan: op diverse vaderlandsche en Indiasche
koopmanschappen, sooveel als daar in de jongste vyf
boekjaren is behaald - 76,000

Komt voor de generale handelswinsten van Indie: f 2,617,000

Dog, nadien deselve in 't algemeen, en vooral de Batavia'sche, eng genomen zyn, soo meenen wy dat daarvoor gerustelyk kan gesteld worden het bovengemelde montant van f 2,650,000.

la E. *Het provenu der Indische Retouren in Nederland*: f 17,437,500.

Daar de retouren de eenige bronnen zyn, waaruit de Compagnie in Nederland kan bestaan en hare zaken aan den gang houden, soo is er dan ook geen ander middel overig om haar in staat te stellen tot de voortzetting van haren handel, het onderhoud harer bezittingen, en de prompte betaling der enorme last van interessen, welke haar drukt, dan om hare verkooping en door een ruimen toevoer van meest gewilde en voordeel gevende handelswaren te brengen tot de grootst mogelyke extensie.

In de eerste plaats

Koffy, tot 18,000,000 ₤, en na aftrek van risico en spillage 16,031,250 ₤, die by verkoop tot maar 8½ St. het ₤, gerekend worden te zullen renderen / 6,813,281.

Wy kunnen U.E.H.A. de stellige verzekering geven, dat na verloop van een paar jaren, en zelfs, wanneer wy letten op de aanzienlyke hoeveelheid die nog alhier in de pakhuizen voorhanden is, van nu af, die hoeveelheid jaarlyks zal worden gefourneerd. Wanneer de plantagiën volgens den presenten voet worden onderhouden, zal het koningryk Jacatra leveren 12,800,000 ₤.
Cheribon 3,300,000 „
Java 2,500,000 „

Terwyl die cultuur, indien zulks begeerd werd, zeer spoedig op Java nog tot meer extensie te brengen zou zyn.

Peeper. Omtrent dit soo voorname artikel wenschten wy even

gunstige vooruitzigten te kunnen geven; maar hoewel het zig laat aanzien, dat ook in dit opzigt het onschatbare eiland Java, door den tyd, een milde bron van voordeelen sal opleveren, en het ook op de leverantie van Bantam van considerabel veel invloed sal zyn wanneer de zeerooveryen eens kunnen worden beteugeld, soo moeten wy egter die voordeelen nog als te ver af beschouwen om ze tot hunne volle waarde in computatie te kunnen brengen, in een plan dat dadelyk moet werken, en daarom de geheele quantiteit Peeper, die jaarlyks op de differente comptoiren sal kunnen worden ingezameld, niet hooger willen bepalen dan op 3,765,000 ₧, of, na aftrek der risico en spillage, 3,263,790 ₧.

Tin: 530,000 ₧. by afscheep, of 490,913 ₧ netto, wordt gerekend, à f 40 't Cto., te zullen renderen f 196,365.

Catoenen garens Java's: 60,000 ₧ by afscheep, of netto 57,000, door elkander à 35 st. het ₧, renderen f 99,750.

Het debiet van dit artikel in Nederland zou misschien voor vermeerdering vatbaar kunnen geacht worden; dog hieromtrent dient men in 't oog te houden, dat de leverantie deezer garens een drukkende last is voor den inlander, alzo de betaling te gering is, en ook daartoe veele handen worden vereischt. Wel is waar dat de vrouwen dit garen spinnen, maar de gemeene vrouwen zyn misschien op Java nuttiger dan in eenig ander land, dewyl zy veelal het werk doen en de kost zoeken, terwyl de man t'huijs blijft en slaapt, of amfoen schuift en dobbelt. Met de

Indigo is het eenigszints voordeeliger gelegen. De quantiteit die daarvan jaarlyks aan de Compagnie op Java moet geleverd worden, bedraagt 93 pic. of ruim 11,000 ₧.

Sedert eenigen tyd zyn in de Java'sche Bovenlanden indigomakeryen aangelegd, als in de landen van den Sultan en van den Pangerang Adipatti Mangcoc Nogoro; dog het is nog zeer onzeker hoeveel die zullen kunnen geven. Wy calculeren zulks slegts op 25 pic. of 3125 ₧. Met eenige meer gegronde hoop op succès schijnt het daarentegen, dat de Gezaghebber van Hogendorp zig thans ook yverig toelegt, om in den Oosthoek en op het eiland Madura indigomakeryen aanteleggen. Wanneer de daaromtrent gegeven hoop werd gerealiseerd, zoude men daar weldra in de gelegenheid zyn om 100 pic. of 12,500 ₧ jaarlyks te kunnen aanmaken. Zulks egter

liever vooreerst bepalende op 50 picols of	6,250 ₧
waarby gevoegd de contingenten tot	11,625 "
en uit de Java'sche bovenlanden	3,125 "
mitsgaders de leverantie van Cheribon, tot	6,400 "
en die uit de Jaccatra'sche Bovenlanden, tot	3,350 "
soo zal de jaarlyksche inzaam van dat artikel bedragen	30,750 ₧.

Welke hoeveelheid voor het retour wy bepalen op 30,000 ₧, dan wel, na aftrek der risico en spillage, 27,645 ₧, die à 80 st. het ₧ zullen renderen f 110,580.

Om gelyke redenen als wy voor eene aanzienlyke vermeerdering van koffy voor het jaarlyksch retour hebben geadviseerd, meenen wy ook, dat de quantiteit der

Suiker merkelyk moet worden vergroot, en agten zulks te meer noodzakelyk, omdat de Compagnie o. i. altyd moet tragten de resources van haar bestaan zooveel mogelyk te vermenvuldigen.
Wy hebben die hoeveelheid bepaald op 8,000,000 ponden, die, na aftrek van risico en spillage zullen bedragen 7,068,000 ₧, en à 10 grooten het pond verkogt wordende, renderen f 1,767,000.

Wy zullen geene middelen onbezogt laten om de Batavia'sche colonisten tot eene meerdere leverantie te engageren, tot 's Comp. gewone pryzen, dewyl het billyk voorkomt dat zy, daartoe kans ziende, de voorkeuze hebben; dog wy mogen ons hiervan het grootste succes niet beloven, wanneer wy nagaan dat het by de meeste der ingezeetenen hapert aan genoegzaam vermogen tot zoodanige ondernemingen.

Dog, de vrugtbaarheid van den grond en de gunstige gesteldheid van vele districten in het oostelyker gedeelte van Java verschaft een zeeker middel om het ontbrekende te kunnen bekomen, mits de thans aldaar plaats hebbende directie omtrent de suikermolens orde veranderd.

Dat de suikerculture op Java tot geen groote extensie immer is gekomen, moet alleen daaraan worden toegeschreven dat men zulks, tot soutien van de Batavia'sche colonie, steeds met kracht heeft tegengegaan; want, de levensmiddelen daar veel beter koop zynde dan op de hoofdplaats of in het Jaccatrasche, soo kan dit product er ook met veel minder kosten worden gecultiveerd, en gevolgelyk beter koop geleverd.

De intrekking van alle vorige orders, die het getal der suikermolens hebben bepaald, is zeker het eerste middel dat hier in aanschouw komt, ten einde daardoor alle belemmeringen wegnemen, waardoor de Java'sche suikercultuur tot hiertoe is gedrukt geworden. Om egter aan een iegelyk de onbepaalde vryheid te verleenen tot het aanleggen van nieuwe suikermolens, vermeenen wy dat ongeraden zou zyn, vooral daar een iegelyk thans zoozeer geïnclineerd is om diergelyke ondernemingen by de hand te nemen.

Op Batavia behooren niet alleen de suikermolens aan de particulieren in eigendom, maar ook de landen waarop het suikerriet gecultiveerd wordt. Dog geheel anders is het gelegen op Java, alwaar de bezitters van molens eeniglyk eigendom hebben aan de opstallen en gebouwen, dog aan geen land hoegenaamd, dat alles van de Compagnie is. Ook cultiveert hier de molenaar zyn eigen riet niet; hetzelfde wordt door den Javaan gekweekt en naar de molens gebracht, waar hy voor de daaruit geperste sappen door den molenaar wordt betaald, die er vervolgens suiker van kookt. En daar de Javaan zig niet ophoudt met het schoon- en toemaken van onbebouwde gronden, zoo zoude, wanneer zulks op dien voet bleef, zekerlyk de extensie nadeelig zyn voor de zoo noodige ryst-culture. Zulks is voortekomen door onbebouwde landen aan de eigenaars van suikermolens te cederen, tot het zelfs aankweken van het suikerriet; waaruit dan egter volgt dat er noodwendig eenige tyd zal moeten verloopen, eer die leverbare vrugten opbrengen, want een pas ontgonnen grond is aldaar in den beginne veel te vet voor het riet. . . .

Het zal ook hoogst noodig zyn, dat de nieuw aanteleggen suikermolens zooveel mogelyk over al de Java'sche comptoiren worden verdeeld, en niet grooter zyn dan om elk uiterlyk 1200 pikols suiker te kunnen aanmaken, te meer daar de suiker op Java alleen door Javanen, onder opzigt van Chinezen, wordt bearbeid . . . , en het dus gewisselyk al wederom aan de ryst-culture nadeel zou toebrengen, soo men te veel of te groote molens op eene plaats liet oprigten.

Om wyders die culture op eene billyke wyze te animeeren, en de molenaars in staat te stellen om aan de suiker den vereischten trap van deugdzaamheid te geven , zyn de volgende bepalingen volstrekt onontbeerlyk.

Vooreerst, dat men hun de verzekering geve, dat hunne privilegiën stand zullen houden, dewyl zonder dat de tegenstrydige orders, die successive omtrent de producten op Java gegeven zyn, een ieder zullen afschrikken om iets nieuws by de hand te nemen.

Ten tweede, dat een billyke prys voor de suiker worde toegelgd, als $4\frac{1}{2}$ Rd. voor de opregte tweede soort.

Ten derde, dat de vooruitverstrekingen van penningen, evenals op Batavia, voortaan ook op Java geschieden directelyk van wege de Compagnie.

Ten vierde, dat aan de molenaars worde toegestaan, om hetgeen zy meer cultiveren dan het bedrag hunner verpligte leverantie aan de Comp., volgens eene billyke bepaling vry te mogen uitvoeren (gelyk thans plaats heeft) hetzy naar Batavia, Malacca, of andere plaatsen op den overwal; met interdictie aan de Residenten, om zig daarmede nader of anders te bemoeien dan eene naauwkeurige examinatie en visitatie der sortering.

Wij vertrouwen thans ten genoeg van UEd.H.A. te zullen hebben aangetoond de gronden, waarop wy meenen dat de Compagnie van een jaarlyksch retour van 8,000,000 ponden sal kunnen worden voorsien; en wy hebben reden om van de bekwaamheid en yver van den presenten Gouverneur van Overstraten te mogen verwagten, dat, wanneer zulks wordt vereischt, de leverantie van de Java'sche suiker, soo goed als de Batavia'sche, binnenkort op de quantiteit van 4,000,000 \mathfrak{w} sal te brengen zyn; waartoe wy dierhalven de noodige orders zullen geven, en daarby die bepaling maken, dat de bovendien aangemaakte suiker niet sal mogen excederen de quantiteit van 6 tot 8,000 pikols, ten einde alsoo te sorgen dat zulks tot geen prejudicie strekke voor de Bataviasche ingezetenen.

Salpeter, tot 1,650,000 \mathfrak{w} by afscheep, of na aftrek der spillage en risico, 1,285,350 \mathfrak{w} , die à f 30 't C^{to} zullen renderen f 385,603.

Sappanhout, tot 600,000 \mathfrak{w} , wordt gecalculeerd, à f 12 't C^{to}, te zullen renderen f 61,560.

Camfer kan tot eene veel grootere hoeveelheid dan tot dusver heeft plaats gehad, van Japan worden gefourneerd, soodat wy, in onderstelling dat de Nederlandsche markt zulks velen kan, de quantiteit daarvan hebben gesteld op 64,000 \mathfrak{w} , die, den

verkoopprys slegts tot 23 st. het ₤ gerekend, zullen renderen f 65,025.

Cardamom Java's, tot 22,000 ₤, na aftrek als voren, 18,810 ₤, welke wy rekenen dat niet meer zal verkogt worden dan 20 st. het ₤, en dus renderen f 18,810.

Tamarinde, tot 115,000 ₤, en

Arak, tot 140 leggers, kunnen buiten tegenspraak worden geleverd. Wy meenen dat de Compagnie de verzending van die beide artikelen, die schoone winsten geven, en het rendement der jaarlyksche verkooping en nog met f 43,700 en f 46,000 vermeerderen, behoorde te hervatten.

Volgens de Ceylonsche berigten, zal de hoeveelheid van 424,000 ₤ *Caneel* voor het vervolg ruim uit 's Comps eigen landen kunnen worden voldaan. Deselve zal, na aftrek als voren, bedragende 400,000 ₤, à f 5 het ₤, renderen f 2,000,000.

Ook kan er geen twyfel zyn of de quantiteit van 320,000 ₤ *Nagelen* sal altyd aan handen zyn. Na aftrek van risico en spillage, rekenen wy dat deselve, à 65 st. het ₤, zullen opbrengen f 812,500.

Foelie, tot eene quantiteit van 111,000 ₤, en f 561,000,

Nolenmuskaten, id. 320,000 ₤, en f 937,500.

Lynwaden van den Overwal, op f 970,000, berust op de onderstelling, dat de Compagnie met dien handel, tot een inkoopprys van 6 tonnen goude, sal continueren.

Surat'sche Lynwaden, tot f 550,000, berust op het gevoelen, dat by aanhouding van dit comptoir, de jaarlyksche verzendingen deeser lynwaden tot soo ver behooren te worden vermeerderd, en het debiet van deselve in Nederland, voornamentlyk dienende voor de Westindische Colonien, zulks gemakkelyk velen kan.

la F. Laatstelyk hebben wy onder den generalen ontfang gebragt een montant van f 200,000, voor sooveel wy stellen dat minstens sal bedragen hetgeen de Comp. sal kunnen genieten voor vrugt van particuliere goederen naar Indie, recognitie op particuliere goederen uit Indie, en avancen op de verzonden wordende specien naar de waarde, mitsgaders den verkoop van bankgeld in Nederland.

De ondervinding doet egter zien, dat de verzending van goederen van particulieren op vrugt uit Nederland naar Indie voor geene groote

extensie vatbaar is, om langer loop te laten aan de denkbeelden, die sommigen wel eens gekoesterd hebben, van het aanzienlyk profyt dat de Comp. daardoor zoude kunnen behalen. En, schoon het te denken is dat zulks by het herstel van den vrede wel eenigszints zal opluiken, stellen wy ons niet voor, dat zulks immer van veel consideratie worden zal.

Dan, er zoude een ander middel zyn, waardoor wy meenen dat de oogmerken welke men door die vergunningen heeft gehad, op eene veel uitgestrekter wyze, en misschien tot groot voordeel soewel van de ingezetenen der Republiek in 't algemeen als van de Compagnie in 't byzonder zouden kunnen worden bereikt, nl. door het openstellen (onder noodige bepalingen) van de vaart en den handel uit de Republiek op de west van Indie, hetzy direct, hetzy over Batavia. De uitgestrektheid van de requisitie aan ons gedaan, met welker beantwoording wy ons thans bezig houden, geeft ons de vryheid om eene zaak van die importantie en sooseer afwykende van de wyze waarop de Compagnie tot dusver bestaan heeft, aan het doorzigt van UEd.H.A. te mogen voordragen, sonder beduchtheid voor de beschuldiging dat wy ons bestek zouden te buiten gaan.

Hoe vreemd dit voorstel by den eersten opslag ook moge voorkomen, vertrouwen wy egter dat UEd.H.A., hetzelfde van naby inziende, met ons gepersuadeerde zullen zyn, dat de zaak niet anders is dan een natuurlyk gevolg van verandering van tyden en omstandigheden, welke noodwendig thans andere maatregelen vorderen.

Toen de Compagnie, die nu byna twee eeuwen gesubsisteerd heeft, zig voor het eerst in Indie vestigde, was haar voornaamste betragting zig exclusief van den Indischen handel meester te maken, en alle andere Europesche Natien van denselven uittesluiten. Dit heeft zy ten uitvoer gebragt en lang staande gehouden, gedeeltelyk door de kragt harer wapenen, gedeeltelyk door tractaten met byna al de Indische vorsten en volkeren, en gedeeltelyk door een geheel tegenovergesteld gedrag aan dat van hare mededingers, waardoor zy zich de agting en genegenheid der Aziatische volkeren verwierf, en uitmuntende handelsvoorregten verkreeg.

Van dit laatste middel moest zy zig voornamentlyk bedienen in Bengalen en op de kust Cormandel, waar 's Comps. bestaan en handelsvoordeelen berusten op privilegiën en

gunsten van magtige vorsten verkregen, en door dezen uit vryen wil verleend.

De Compagnie werd, natuurlyker wyze, van de zwakste zyde het eerst aangetast. Het was op het vaste land, alwaar zy zig door geene exclusieve verbintenissen had kunnen verzekeren, dat andere natien, maar voornamentlyk de Franschen en Engelschen het er op toelieden om zig langzamerhand intedringen en vasten voet te verkrygen. Het ontbrak haar aan magt om zulks tegen te gaan, en zy heeft derhalve moeten toezien, dat, nadat wederzydsche afgunst die beide natiën eenigen tyd verhinderd had groote progressen te maken, eindelyk de kans van den oorlog de balans geheel naar de zyde der Engelschen deed overslaan, soodat deze zig thans aldaar volstrekt meester vinden.

Sedert dien tyd mag men het primitief systema van de Compagnie als voor een groot gedeelte vervallen beschouwen. De Engelschen zyn daardoor niet alleen in het bezit geraakt van byna den geheelen lynwaadhandel op Europa, maar ook in de gelegenheid gesteld om door hunne onderkruipingen een groot gedeelte van den peeperhandel magtig te worden, waartoe de verkregen vaart door de Oostersche Zeeën en het aangelegde etablissement op Poelo Pinang¹ hun byzonder gunstig is geweest; terwyl hun geliefkoosd systema van vryheid tot den handel jaarlyks een considerabel aantal schepen van alle natien naar Indie lokt.

De Engelsche Natie thans ongetwyfeld de magtigste in Indie zynde, soo is het voor de Compagnie niet langer mogelyk te blyven handhaven haar systema van exclusiven handel, dan voor soover zy door middel van territorialen eigendom of wel door tractaten en verbintenissen van dese of gene handelswaren alleen bezitster, en in Nederland alleen bevoegd is om Indische koopmanschappen te mogen invoeren en verkoopen.

Zy moet en kan dierhalven alsnog met succes blyven waken voor

1 Omtrent de Engelsche vestiging op Poelo Penang, schreef Nederburgh aan den Stadhouder: „Het Engelsche Poelo Pinang neemt gedurig in vermogen toe. „De handel van Malacca is er bereids geheel door geruineerd; en zonder een „decisiven stap van onzen kant is het zeer te vreezen, dat de Engelschen, die „wanneer het op 't stuk van commercie aankomt niets ontzien, zig langzamerhand „met den koning van Palembang in betrekking zullen stellen.“ (*Nederburgh aan „Z. H. Prins Willem V, 30 Nov. 1794.*)

haar uytsluytenden handel in de speceryen, de Java-koffy, de Peeper, welke hare eigene bezittingen opleveren, het Japansche staafkoper, de Amfoen die op Java en de Molucco's vertierd wordt, de Java-suiker, en de Chinesche waren voor sooveel Nederland betreft, en nog eenige artikelen van minder aanbelang. Maar alle particuliere vaart en handel, welke daaraan geen prejudicie toebrenge, is zy wel verpligt te gedoogen dat met honderde schepen van andere natiën geëxerceerd wordt. Dit heeft haar reeds genoodzaakt van het dryven van handel in Indie voor een groot gedeelte aftezien, en ook den geheelen handel in Bengaalsche en Cormandelsche lynwaden voor Europa aan particulieren aftestaan. Het kan haar dierhalven ook niet meer deeren, dat eenige Nederlandsche vlaggen het getal der vreemde dat reeds in de Indische Zeeën rondzwerft, vergrooten, mits slechts gesorgd worde dat daardoor aan de wezentlyke bronnen van haar toekomstend bestaan geen prejudicie worde toegebracht.

Hoe genegen U.E.H.A. zig ook betoond hebben om de ingezeetenen van de Republiek te doen deelen in de voordeelen van den voors. lynwaadhandel, welke thans alle in handen van vreemden overgaan, leert egter de ondervinding dat de daartoe aangewende middelen onvoldoende zyn; wy mogen ons niet voorstellen dat daarvan immer eenig succes zal kunnen worden verwacht, dan door het verleenen eener vrye vaart met eigene schepen. De voordeelen daarvan agten wy dat voor 's Lands ingezeetenen soowel als voor de Compagnie aanzienlyk zouden zyn; terwyl wy moeten betuigen geene nadeelige gevolgen hoegenaamd daaruit te apprehenderen, mits daartegen door billyke bepalingen worde gewaakt.

De instantien daartoe eenigen tyd geleden zelfs by den souverain gedaan, duiden zulks overvloedig aan, en zouden het overbodig maken om die voordeelen alhier opzettelyk te betoogen. Ook wordt het voortreffelyke van de gelegenheid der voornaamste Nederlandsche koopsteden om te dienen tot marktplaatsen voor Indische koopmanschappen, van waar een groot gedeelte van Europa met deselve wordt voorzien, door eene ondervinding van twee eeuwen genoegzaam bewesen

Soo HD. niet reeds vóór lang omtrent deese materie ruimere denkbeelden hebben aangenomen, is zulks zekerlyk daaraan voormentlyk toeteschryven, dat HD., van de situatie der zaken in

Indie niet genoeg van naby onderrigt daaruit grooter inconveniënten voor 's Comp. bestaan aldaar geappreheendeerd hebben, dan er naar onze gedagten in gelegen zyn. Want, waarin zouden die nadeelen kunnen bestaan? In de vaart van particuliere schepen op en in Indie, op zigzelfs en in abstracto beschouwd, kunnen deselve niet gesogt worden, want de Compagnie ondervindt ze niet van de particuliere schepen die voor haar eigen rekening varen. En in den handel die daarmede zou worden gedreven, behoeft men ze ook niet te vreesen, omdat de Comp. in staat is dien handel onder be hoorlyke bepalingen te brengen.

Tot dat einde zoude de vergunning zich niet verder moeten uitstrekken dan, uit Nederland, voorby Cabo de Goede Hoop naar Batavia, van Batavia naar de kust Cormandel en Bengalen, dan wel direct naar de kust Cormandel en Bengalen, en van daar weder voorby Kaab de Goede Hoop direct naar Nederland.

De bepaling van de koopmanschappen, die met zulke schepen zouden mogen worden uytgevoerd, geheel overlatende aan het verlichter oordeel van UEHA., meenen wy dat aan deselve veilig kan worden toegestaan het inkoop en inladen van suiker, arak en ryst, op Batavia, sonder meer

De goederen welke zy in Nederland zouden vermogen intevoeren, zouden geene andere moeten zyn dan Cormandelsche en Bengaalsche lynwaden, die op 's Comp. verkooping en zouden moeten worden verkogt, en waarvan alsdan eene billyke recognitie ten haren profyte zoude kunnen worden geheven Ook zouden de particuliere handelaren vryheid moeten hebben, om sig soowel op vreemde als op eigene comptoiren, van hunne retourladingen te mogen voorzien

Deeze zyn de hoofdpuncten welke by zoodanige concessie in het oog zouden moeten worden gehouden, en wy houden ons verzeekerd dat, verre dat deselve alsdan strydig zoude syn met de verlangingen van de Comp., daaruit integendoel notabele voordeelen voor haar zouden proflueren.

In de eerste plaats, zou zy genieten de bovengemelde recognitie op de Lynwaden, die in Nederland zouden worden ingevoerd. In de tweede plaats, zouden hare verkooping en daardoor merkelyk in aanzien toenemen, dat op de prysen van hare eigen retouren

altd van voordeeligen invloed moet zyn. In de derde plaats, zou de bloei van de Bataviasche Colonie daardoor worden bevorderd, en de pagten waarschynlyk accresceren. Ten vierden, zouden hare competitieuren door mercantile middelen, de eenige waarvan men zig eenig effect beloven kan, worden tegengewerkt, in hunne onvermoeide pogingen om den geheelen Indischen handel na zig te slepen. En eindelyk, zouden de ingezeetenen van de Republiek daardoor een zeer uitgestrekt en voordeelig middel bekomen om hunne remises uit Indie te erlangen, hetwelk thans soo moeyelyk en beswarend is. Eene zaak van sooveel aanbelang, dat UEHA. niet alleen deswegens gedurig met klagten worden geobruerd, maar ook met een oogmerk om daarin te voorzien, in den jare 1791 aan particulieren afstand hebben gedaan van verscheidene winstgevende artikelen, die de Comp. tot dusverre zelve had aangebragt.

Onder den post van ontfang ad *f* 200,000.— onder *la F*, zyn nog begrepen de avancen op het Bankgeld, dat in Nederland wordt verkogt, dog hetwelk soolang de agio soo laag blyft, zeeker van geen groot belang kan zyn. Daarentegen zyn de winsten op de Muntspecien aanzienlyk, bysonder die op de koperen duyten, zynde op deeze munt alleen, in tien boekjaren of van 1782/3 tot 179½, over de comptoiren van Indie geprofiteerd eene som van *f* 965,760.—

la G. Thans overgaande tot de verhandeling der byzondere posten van uitgaaf, vinden wy in de eerste plaats voor de meerdere lasten dan winsten en inkomsten van de *Kaap de Goede Hoop* gesteld de som van *f* 150,000

la H. Die van *f* 33,120 voor de lasten van het comptoir *Bengalen* berust op den inhoud onzer Resolutien, enz.

la I. Onze bepaling van de *Sural'sche lasten* hebben wy voor het toekomende op *f* 40,000 gebouwd.

la K. De bepaling van de som van *f* 2,571,300 voor het kostende van den *Militairen Staat in Indie*, berust op de specifieke opgaven, die door de Militaire Commissie gesteld zyn Wy hebben gemeend in dit importante stuk ten eenenmale te moeten defereren aan de solide raisonnementen van de voormelde Commissie ¹ Wy moeten nogtans aanmer-

¹ Zie de *Verhandeling* over de vragen, enz. van *Mr. S. C. Nederburgh* (1802), en hiervoor n°. XXXIX.

ken, dat de Compagnie is gekomen tot zulk een diep verval, en zoodanig overladen is met schulden, dat zy het hoofd naauwelyks zal kunnen opbeuren, byaldien zy met hare eigen defensie geheel moest bezwaard blyven. Wy vertrouwen integendeel, dat de Comp., nithoofde van de importante voordeelen die zy directelyk en door middel van hare navigatie aan den Staat toebrenge, gelyke aanspraak mag maken op de algemeene bescherming als alle andere ingezetenen. Op dien grond zouden wy, onder eerbied, van gedagten syn, dat van de Compagnie in hare presente omstandigheden niet kan worden gevorgd, dat zy tot het onderhoud van een militairen staat in hare Indische bezittingen jaarlyks meer contribuere dan twintig tonnen gouds.

Want, hoezeer wy ons by dit berigt ook hebben toegelegd om te beantwoorden aan het vertrouwen, in ons gesteld, en den staat der zaken in hare ware gedaante te vertoon, sonder deselve met hersenschimmige tafereelen opteschikken, soo sal het nogtans de aandacht van UEHA. niet ontgaan dat er onder de inkomsten zyn posten, die nu en dan waarschylyk zullen missen.

Wy moeten te deser gelegenheid van den handel van den overwal van Ceylon gewagen, omdat de van daar ontvangen advisen schynen aantekondigen, dat 's Comp. gesustineerde privilegien op die kust welhaast in 't geheel niet meer zullen worden gerespecteerd.

Zyn vreemden niet onvermoeid bezig, met te tragten zig in de nabuurschap der specery-gewesten te vestigen?

Byaldien de kofly slegts één stuiver per pond beneden de gestelde waarde verkogt wordt, veroorzaakt sulks in een enkel jaar een deficit van meer dan agt ton Terwyl wy deesen schryven, hebben wy reeds de ondervinding, dat de winsten op de Amfioen-verkoopng van 17 deeser (*waarschylyk Juny*) wel agt tonnen gouds minder bedragen dan in het voorleden jaar.

Voorwaar, een treffend bewys der wisselvalligheden, waaraan een lichaam van commercie altyd blootstaat!

la L. Voor het kostende der *Politieke Dienaren* hebben wy gesteld *f* 1,000,000.

Er zyn maar zeer weinig bedieningen in Indie, welker bekleeders kunnen bestaan van de bekende en gepermitteerde inkomsten en

voordeelen daaraan gehecht. De nadeelen welke zulks aan den dienst van de Comp. heeft veroorzaakt, zyn bezwaarlyk te calculeren; dog wanneer men slegts nagaat welke heillooze gevolgen eene dergelyke vicieuse inrigting noodwendig na zig *moet* slepen, kan men ligtelyk zig daarvan een denkbeeld vormen.

Soo de Comp. dierhalven begeert by vervolg met yver en getrouwheid gediend te worden, moet zy eerst en vóór alles zorgen dat een iegelyk harer dienaren overeenkomstig zyn rang en het character waarin hy gesteld is kan bestaan, sonder dat hy tot ongeoorloofde praktyken behoefte toevlugt te nemen

De menschelykheid weent, wanneer zy soovele jongelieden, en daaronder dikwyls van goede begaafdheden, van verdriet ziet ten grave dalen, daar zy, in eenen op zig zelfs reeds schadelijken dampkring, nog te worstelen hebben met wezentlyk gebrek aan hetgeen hun tot eenig gemak en verkwikking noodig is, en hunne vooruitzigten op een beter lot soo weinig opbeurend zyn. Wy schromen niet te zeggen, dat, soo niet de edelmoedigheid en menschenliefde van eenige byzondere personen, door het oprigten van een publiek gestigt voor arme pennisten, aan een aantal dier ongelukkigen het leven had gespaard, het werk op de schryfcomptoiren, dat nu reeds bezwaarlyk wordt aan den gang gehouden, vóór lang had moeten stilstaan

la M. Voor *ammunitie van oorlog* hebben wy gesteld eene som van *f* 100,000

la N. Voor *fortificatiën en timmeragiën* stellen wy niet meer dan *f* 400,000.

la O. De onkosten voor *chaloupen*.

Alleraanzienlykst is de bezuiniging welke in deesen lastpost ter hoofdplaatse is geïntroduceerd, door de afschafing van losvaartuigen en het ingevoerd gebruik van inhuren van particuliere vaartuigen. Wanneer men verder hierby voegt, dat de afschafing der eigen scheepvaart daarop almede van gunstigen invloed moet zyn, meenen wy dat deese onkosten voortaan niet zullen behoeven te surpasseren de som van *f* 200,000.

la P. Een soortgelyk aanzienlyk verschil ontdekt zig ook met opzigt tot het kostende der *Hospitelen*, waarvoor wy willen stellen de som van *f* 100,000.

la Q. Voor de rekening van *Confiscatiën* agten wy voldoende de som van f 18,000.

la R. Gelyk wy, op gelyke gronden, voor de onkosten op rekening van *Schenkagiën* niet meer hebben gebragt dan f 32,000.

la S. Voor den post van *Interessen* van in *Indie* opgenomen capitelen meenen wy ook, dat de gecalculeerde som van f 100,000 toereikende zal zyn

la T. Voor onkosten van *administratie* en *emballage* der *retouren* hebben wy gesteld f 200,000.

la U. Voorts meenen wy, dat op deese generale berekening der ontvangst en uitgaaf van de Compagnie ook een vaste post behoorde te worden gebragt voor de *Risico ter Zee* op alle zoodanige handelswaren als in *Indie* van de buitencomptoiren worden afgehaald, of naar deselve vervoerd, en dat daarvoor de som van f 200,000 niet te veel, maar egter toereikende is.

la V. Evensoo, enz. (voor *onvoorziene uitgaven*) f 100,000.

la W. Tot den *inkoop* van de *Retouren* f 4,519,500.

la X. De *contanten*, welke tot goedmaking der lasten en inkoop der *retouren* jaarlyks in *Indie* zullen benodigd zyn, bedragen dierhalven de som van f 9,763,835.—

Waarvan afgetrokken het montant der winsten en inkomsten, tot - 5,450,000.—

Soo sal de ontbrekende som van f 4,313,835.— moeten worden gesuppleerd hetzy door uitzendingen van gelden en goederen uit *Nederland*, hetzy door middel van *assignatiën*

la Y. Voor het kostende van den *Overbrengh* der *retouren* naar het vaderland hebben wy gesteld f 3,300,000, welke som egter met ruim f 20,000 sal vermeerderen, naarmate de inzaam van noten-muscaat en foelie sal accresceeren.

De prys van f 260 per last, behalve 10% *Avary* en f 1400 kaplaken voor elk schip, is zeker hoog, in vergelyking met dien welken de *Comp.* in gewone tyden daarvoor heeft gesteld. Dog, wy meenen ook dat de ingehuurde schepen op een geheel anderen en voor de reederyen in sommige opzigten kostbaarder voet zullen moeten worden ingerigt, indien men zich niet aan de grootste inconveniënten wil blootstellen

Dat de ingehuurde schepen op den tegenwoordigen voet niet geschikt zyn, bewyzen overvloedig de lange reizen die deselve doen van 9, 10 ja 11 maanden uit Nederland naar Batavia, waarvan men zelfs in dit loopende jaar verscheidene voorbeelden vindt.

Om daaraan te remediëren, dienen de ingehuurde schepen boven alles te zyn gekoperd. Het nut daarvan voor de navigatie op Indie is soo overvloedig bekend, dat wy het overbodig agten daarby thans op nieuw stil te staan

Ook zullen voldoende en secure precautiën moeten worden genomen, dat de schepen met eene genoegzame equipage in Indie en op hun retour voorzien zyn.

Egter vertrouwen wy, dat deese berekening dan nog al vry bezwaard is gesteld, want, soo wy wel onderrigt zyn, moet de ingehuurde scheepvaart aan de Engelsche Compagnie vry wat minder te staan komen; soodat wy ons voorstellen dat, altans in gewone tyden, deese aanzienlyke lastpost merkelyk zal medevallen

Genomen nu, dat dit plan begon te werken in a^o. 1797, soo zal de aan handen zynde quantiteit van retouren soo overvloedig zyn, dat niet alleen de gecalculeerde hoeveelheid lasten voor het jaarlyksche retour sal kunnen worden gefourneerd, maar alsdan nog genoeg overblyven om eenige 's Comp. eigen schepen, mits van het noodige volk voorzien zynde, in retour te beladen. Met opzigt tot deze stelling, voegen wy hierby eene memorie der goederen, die thans alhier in 's Comp. magazynen nog per restant overblyven ¹. . . .

By de overweging der scheepsruimte, welke voor de vaart in Indie benoodigd is, hebben wy in 't oog gehouden, dat de Compagnie daaromtrent merkelyk zal kunnen worden gesonlageerd door de

1 Deze bedroegen niet minder dan:

Koffy (van de oogsten der jaren 1792—94): 25,632,500 fl (= 8544 Lasten).

Indigo: 1,713 fl.

Suiker: 11,170 kanassers (= 813 ").

Katoenen garens: 11,000 fl.

Banka-tin: 1,003,000 fl.

Nagelen: 1,886,850 fl.

Notenmuskat: 47,000 fl enz. enz.

Te zamen bedragende eene hoeveelheid, ter verscheping, van 11,450 Lasten.

(*Notitie van 12 Junij 1795*).

particuliere scheepvaart in dese gewesten, waardoor op eene min kostbare wyze de Oostersche gouvernementen van hunne benooidigheden zullen kunnen worden voorzien. . . . Met volkomen gerustheid kan gesteld worden, dat jaarlyks van hier op vragt kunnen worden overgevoerd 1000 lasten naar de Groote Oost, en dat men insgelyks op vragt van Java zal kunnen bekomen 2000 coyangs ryst. Dit, gevoegd by 6000 lasten, die wy stellen dat met Nederlandsche schepen jaarlyks zullen worden afgehaald, maakt niet meer dan 8000 lasten voor de producten van Java, Cheribon en Bantam die naar de hoofdplaats moeten worden vervoerd; welke quantiteit gering zou kunnen schynen, daar Java alleen reeds gerekend wordt noodig te hebben 20 groote schepen, vervoerende 10,000 lasten.

Dog men dient daaromtrent in 't oog te houden, vooreerst, dat by afschaffing van de eigen scheepvaart, de eischen van houtwerken van Java zeer aanzienlyk zullen verminderen, die zulk een notabel gedeelte van de voors. scheepsruimte beslaan

En in de vierde plaats, dat het zeer practicabel is, by vervolg, eenige retourschepen direct op Java en Cheribon te beladen, waardoor het transport van eene groote quantiteit producten naar de hoofdplaats sal kunnen worden gemenageerd.

Deze laatstgemelde zaak komt ons voor te zyn van het alleruiterste belang, daar Java jaarlyks verscheidene scheepsloadingen aan suiker, koffy en peeper zal kunnen fourneeren; want daardoor zullen vooreerst zeer vele en groote kosten en omslag worden uitgewonnen, en daardoor zal in de tweede plaats geëffectueerd worden eene spoediger depeche van de overige retourschepen op Batavia Bovendien zouden ook de schepen, op Java beladen wordende, de route kunnen nemen door straat Bali, waardoor het soo moeyelyk en dikwyls zoo nadeelig bevonden traject door straat Sunda wanneer de Westmousson doorgebroken is, tevens zoude worden gemenageerd en de reizen aanmerkelyk bespoedigd.

Het getal lasten, die op deese wyze direct op Java en Cheribon zullen kunnen worden afgescheept, mogen wy wel op 3000 á 3500 stellen. De schepen die daar koffy en suiker zouden innemen, zouden vervolgens naar Samarang moeten verzeilen, ter verdere vollading of bestorting met peeper.

la Z. Deze ophelderingen waren noodig tot verstand der beree-
ning van het kostende der scheepsruimte, die voor de Comp. voortaan
jaarlyks in Indie benoodigd zal zyn, ad / 699,000

Wy hebben hierboven reeds aangevoerd, dat het verblyf eener
permanente zeemagt van het Land in Indie door ons aller nood-
zakelykst wordt geoordeeld. Wy moeten zulks hier herhalen, en zelfs
op het nadrukkelykst verklaren, dat sonder dat geen calculatie hoe-
genaamd op 's Compagnie's toekomstig bestaan in Indie te maken is.

[De Ryks-marine wordt daarop, ter sterkte van 12 oorlogsfregatten
in Indie, als onmisbaar geschetst voor]

vooreerst, de onderhouding van het aanzien van de Compagnie
onder de inlandsche vorsten en volkeren;

ten tweede, het tegengaan van den smokkelhandel;

ten derde, het beteugelen van den zeeroof

Er schiet dierhalven niet overig, dan hierby te voegen onse vurige
wenschen, dat de niet ongunstige vooruitzigten tot redding en herstel
van 's Compagnie's zaken, welke wy ons gelukkig agten op zulke
gronden als in dit bericht vervat zyn, te hebben kunnen geven,
spoedig mogen worden gerealiseerd, enz.

Batavia,
den 4 July 1795.

De Commissarissen Generaal over geheel
Nederl. Indie,

(w. get.) S. C. Nederburgh.

S. H. Frykenius.

W. A. Alting.

Siberg.

L. Adres van Bataviasche burgers aan de
Commissarissen Generaal. ¹

Hoog Edele Gestrenghe Heeren.

De ondergeteekenden, gedeeltelyk dienaren der Compagnie, gedeeltelyk leeden van den burgerstand, alle te deezer hoofdplaats resideerende, en gelyklyk bezielde met vaderlands- en vryheyds liefde, hebben de getroffen vrede, vriendschap en alliantie tusschen de Bataafsche en Fransche republiques, hen door Uw Edele op den 1n dezer maand by eene publicatie van de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden aangekondigd, vernomen met eene blydschap geëvenreedigd aan het geluk, hetwelk door die zo lang gewenste gebeurtenis aan het vrye Nederland voorspeld wordt; en gelyk het eene eigenschap, voornamelyk van eerlyke en gerechte gemoederen is hunne eigene gevoelens ook in anderen te veronderstellen, hebben de ondergeteekenden vertrouwd, dat de tyding van den gelegden grondslag tot eenen duurzamen voorspoed voor het moederland dezer volkplanting, en gevolglyk ook voor haar zelve, in alle ingezeetenen van Batavia, en hoofdzakelyk in Uwe H. Edele, als de eerste onder dezelve, dezelfde uitwerking als in hun ondergeteekenden moest hebben. Het is in dat vertrouwen, waarin wy alsnog betuigen te verkeeren, dat wy de vryheid gebruiken Uwe H. Ed. de volgende punten voor te dragen, die by ons als gewigtig genoeg worden beschouwd om hoogderzelve aandagt daarmede voor eenigen tyd bezig te houden, terwyl wy naar die gedane betuiging niet schromen dat deze onze voordragt by Uwe H. Ed. zal worden aangemerkt iets anders ten doel te hebben, dan alleen hoogderzelve yver en opmerkzaamheid, over zo menigvuldige en gewigtige staatsbelangen verdeeld, te ondersteunen en te gemoed te komen.

Het is een alloud gebruik in de republieq der Vereenigde Neederlanden, by ieder voorval, welk als gezogend voor den Staat kan worden aangemerkt, openbare vreugde te bedryven; onder die voorvallen is altoos geteld geworden het sluiten der vrede met buitenslandsche mogendheeden, en is daarom die gebeurtenis altoos aan het

¹ Zie *Meinsma*, «Gesch. der Ned. O. Ind. Bezitt.», I blz. 237, en *Lants l. c.*, Hoofdst. IX, die echter beide een verkeerd denkbeeld geven van de strekking van dit Adres.

algemeen verkondigd onder het lossen van geschut, het uitsteeken van vanen en diergelyken. Zo is ook, toen het stadhouderschap als nuttig aan den Staat beschouwd wierd, niet alleen de aanstelling van den stadhouder, maar ook deszelfs geboortedag, ja, wat meer is, ook de geboortedagen van deszelfs huisgezin elk afzonderlyk, jaarlyks met openbaare vreugdebedryven gevierd geworden; ook heugt het ons nog al te levendig aan hoeveele stille en braave ingezetenen, ter gelegenheid der vorige omwenteling, door Pruisische wapenen in het vrye gemeenebest te weeggebracht, de opentlyke vreugdebedryven van een hoop razende Bacchanten noodlottig zyn geweest. In alle deze festiviteiten hebben de West- en Oost-Indische colonien van de republicq, en onder dezelve ook deze hoofdplaats, successivelyk deel genomen; nogthans is er zolang de republiq dien naam gedragen heeft, geene gebeurtenis geweest, zo gezegend, zo belangryk voor dezelve, als die welke wy thans beleven. Heeft het masque der vryheid, waaragter zig de drukkendste slaverny verborg, zedert het afschaffen van de Spaansche heerschappy, Nederlands luister tot die hoogte kunnen verheffen, waarin dezelve van geheel Europa is benyd geworden? Wat heeft datzelfde land dan niet te wagten, nu de vryheid zelve haaren zetel in deszelfs midden heeft gevestigd, op de onwrikbaare zuilen van gelykheid en broederschap? Voorzeker is ook deze gebeurtenis in het gezegend Nederland by onse vaderland-lievende landgenoten met groter vreugde dan een der voorgaande gevierd geworden. En zouden Batavias inwoneren minder vaderlands-liefde dan zy betoonen, en niet openlyk doen blyken dat dezelve hun geluk even goed als hunne broederen weten te schatten, en hetzelfde even goed als zy verdienen? Wy herhalen nogmaals dat wy in het vast vertrouwen verkeeren, dat deze gebeurtenis by Uwe H. niet minder belangryk wordt gehouden, dan wy dezelve beschouwen. En het is hierom dat wy geen zwaarigheid maken Uwe H. Ed., met dien eerbied, dien waare vryheidsvrienden voor hunne wettige over-heeden als hunne eigene vertegenwoordigers altoos in het oog houden, te verzoeken dat het Uwe H. Eds. gelieve aan de inwooneren van Batavia van alle standen, zonder onderscheid, een bepaalden dag voor te schryven, waarop zy zig in het openbaar over de vrede en vryheid, hen door hunne Fransche broederen en bondgenoten verworven, gelyklyk en broederlyk mogen verheugen.

Het tweede point, hetwelk wy gemeend hebben Uwe H.Eds. te mogen voordragen, is dit

Gelyk wy geheel vreemd zyn van aan de in ons gemeenebest ingevoerde gelykheid die kwaadaardige uitlegging te geeven, waarmede de voorstanders der alleenheersching en geweld dezelve aan min doorzigtigen hebben tragten afschuwelyk te maaken, alsof daardoor alle ondergeschiktheid en ontzag tusschen den onderzaat en zyne wettige overigheid, zo noodzakelyk tot instandhouding van elken staat, de bodem zoude zyn ingeslagen; evenzoo zyn wy van oordeel, dat het onderscheid tusschen die twee standen niet, ten minsten zo min mogelyk, naar den aart der zaak, moet bestaan in uiterlyke teekenen van onderdanigheid en slaafsche eerbewyzingen, of, om korter te spreken, dat alle eerbied en ontsag moeten betoond worden niet zoo zeer aan de perzoonen die de respective ampten in het gemeenebest bekleeden, als wel aan de ampten zelve. Zonder dat kan de gelykheid niet lang de waarborg der vryheid blyven; het gros der natie, door uiterlyke schyn verblind, verliest zyne regten, hoe grondig het dezelve ook heeft leeren kennen, allengskens weder uit het oog, of durft, bevangen van een panique vrees, die een al te groote onderscheiding het allengskens heeft aangejaagd, weldra dezelve niet meer tegen derzelve glinsterende usurpateurs verdedigen.

Uit hoofde van deze consideratien, H.E.Gestr. Heeren, is ons tweede verzoek om hoogderzelve voorziening in het afschaffen, zoveel doenlyk, van de uiterlyke tekenen van distinctie, die hier tot nog toe, meer dan elders, tot vernedering van elken vryen Nederlander, plaats grypen. Immers kan aan de vernietiging derzelve niet obsteeren het ydel voorwendsel, hetwelk door belangzughtigen tot instandhouding van hunne tyrannique grootheid daartegen wordt gebezigd, alsof hunne trotsche veragting hunner landgenooten eenigsints dienstig zoude zyn tot betengeling van den inlander, daar de dagelykse onderzinding dat voorwendsel als van zelf doet vervallen.

Wy spoeden tot het laatst en gewigtigst point, hetwelk wy hadden voorgenomen Uwe H.Ed. onder het oog te brengen, een point, zoo gewigtig voor den roem van Uwer H.Ed. eygen bestier, als voor het belang van de Nederl. O. Ind. Compagnie en de vylygheid van Batavia's inwooneren.

Uwe HoogEd. hebben ons aangekondigd het gesloten verdrag met

de Fransche Republiq; dog wy zyn tot nog toe op geene wettige wyze onderrigt van eenige op nieuw uitgebrookene onlusten met eenige andere mogendheid. Egter laten ons de particulier alhier aangebragte tydingen uit Europa, zowel als het rapport van het gedrag door de Engelschen op Cabo de Goede Hoop en elders hier in Indie gehouden, geen twyfel over, of er heeft een werkelyke vredebreuk tusschen onse Republiq en die natie plaats, ja zelfs bedrygen ons de jongste berigten van de kust Cormandel met eenen aannaderenden aanval van dezelve op deze hoofdplaats. Een bloot gerugt van dien aart moet genoegzaam zyn om eenen igelyk, aan wien de defensie van eenige plaats is toevertrouwd, op zynè hoede te doen wezen; hoeveel te meer wanneer hetzelve met zooveele waarschyndykheeden bekleed is, dat er byna geen twyfel meer overschiet? Het moet dierhalven ider inwooner deezer colonie, die eenigen zugt voor de belangen zyns vaderlands en eenige zorg voor zyne eigene bezittingen heeft, ten uitersten vreemd voorkomen, in zulk een dreigend gevaar alles in de diepste kalmte, werkeloosheid , of zeer bekrompen toebereidsels te zien maken tot eene bequame defensie dezer plaats en afweering van den vyand; geen wonder dan, wanneer zulk een onbegrypelyk verscheinsel in veler harten de zeldzaamste gewaarwordingen doet opkoomen, ja zelfs dat het voorbeeld van den trouwloosen fielt, den verrader (naar het algemeen gerugt) van Cabo de Goede Hoop, aan sommige een allerdroevigst noodlot voor deeze hoofdplaats doet vreesen! Wy, voor ons, betuigen dat onze hoop gevestigd is op het doorzigt en de voorzigtigheid van Uwe H.Ed., van welker Bataafsche trouw en vaderlandsliefde wy ons verzekerd houden. Het zy ons niettemin geoorloofd, om het belang hetwelk wy in den roem van Uwe H.Ed. als onze wettige overheden, in den bloei der Ed. Comp. als de zenuw van Nederlands Republiq, en in onze eigen bezittingen stellen, Uwe H.Ed., schoon ten overvloede, nogthans ernstig te verzoeken en aan te maanen, hoogstderzelver naauwkeurigste attentie te vestigen op al hetgeen dienstig kan zyn om dit ons Batavia, zoo belangryk om de rykdommen van de Compagnie als om die zyner ingezetenen, aan den muil van eenen roofzugtigen vyand te ontwringen en in zekerheid te stellen; terwyl wy Uw HoogEd. de opregste verzekering geven, dat wy elk in onze betrekking bereid zyn tot dat heilzaam

oogmerk, waarvan wy de blyken reykhalzend tegemoet zien, meede te werken, mitsgaders alle zodanigen die eenig nadeelig oogmerk mogten koesteren, zonder onderscheid van rang of aanzien, op het naauwkeurigst gade te slaan.

En hiermede, HoogEdeleGestrenge Heeren, wenschen wy Gods zegen over Uwer H.Ed. heiltzame onderneemingen.

Geschreven te Batavia, op het eiland Groot-Java, den 5 December 1795, 't eerste jaar der Bataafsche vryheid, by Uwer Hoog Edelheden zeer dienstwillige en getrouwe,

(was geteekend)

C. van Aart.	Barend Sterk.
W. J. Bagger.	C. Mulder.
L. Runken.	J. C. Clemens.
J. A. Hamma.	H. Muller.
A. Koppens.	J. J. van Maas.
Canter Visscher.	J. Janber.
Mr. J. G. Hartman, Raad van Justitie.	N. Maas.
A. Hartsink, Drossaard.	J. Lohr.
J. Th. Ross, Predikant.	Pieter Meeuser.
J. G. Herklots, Raad van Justitie.	J. Reuvekamp.
H. Holle, Groot-cassier.	Dirk Hogerwaard.
Thomasse.	J. Mulder.
Andries Teisseire, Heemraad.	Dirk Poortvlied.
Gt. van Alken.	As. Smit.
C. van Naerssen, Onderkoopm.	H. Muller.
G. Uswald.	W. J. Andriesse.
J. C. Blandouw.	Js. Martens.
B. P. Duverge.	Z. van Ilek.
P. Janssen.	G. Masson.
S. Brademake.	N. Pilander.
G. J. de Haas.	J. van Straalen.
Jan Doedes.	W. L. C. J. Haan.
H. Reichman.	Mart. Wynzynsky, Capt. Luit.
Guillaume, Capt. Luit.	J. de Freyn.
A. Borninkhoff.	J. D. Cederius, Chir. Maj.
Gt. Linke.	Js. de Raath.
	F. Ravensberg.

E. J. Beynon.	G. Manoth.
C. Werdelin.	B. Karseboom.
L. Sederius.	J. P. Barends.
Cantebeen.	J. G. van Rossum.
C. v. Selm.	M. Senn van Basel.
Jan Yszon.	J. Beyvank.
D. te Boekhorst.	Jean Dat, Oud schepen.
S. Ravenek.	J. de Lort.
Js. Janssen.	G. H. de Witt.
Corns. de Koning.	H. van Vessen.
G. E. Teisseire.	Ls. Stroebel, Vaandrig.
Johan Laurens Groos.	C. Ehrhardt, Luitenant.
J. M. Balje.	J. v. d. Luiden junior.
A. T. Folkers.	P. Kamphuis.
J. O. Schutz.	A. Roseboom ¹ .

1 In de *Resolutien van Commissarissen Generaal* vindt men onder diezelfde dagteekening het volgende aange teekend:

• De Heer Commissaris en Gouverneur Generaal Alting informeert het Besogne, dat zij op het oogenblik doen aandienen de navolgende 's Comp. dienaeren en ingezetenen deezzer stede;

Mr. Johannes Gothofridus Hartman, Ordinair Lid in den Raad van Justitie des Casteels Batavia,

Willem Jacob Andriessé, Commandeur en Opper-Equipagemeester,

Andries Tesseire, Lid van burgerswege in het College van Heemraden der Bataviase Ommelanden,

Carel van Naerssen, Onderkoopman en Administrateur in het suykerpakhuis, en Jacobus Martinus Balje, Vice-President van het College van III. Schepenen deeser stede,

Verlangende toegang te hebben tot III. Commissarissen Generaal;

Waarop de Heer C. G. Nederburgh gedeclareert heeft, van terzyde onderrigt te zyn dat zulks ten oogmerk had het overhandigen van een adres, uyt den naam van een aantal personen, met differente verzoeken, en dierhalven verlangt te weten de intentie van het Besogne hoodanig zij in deesen te gedragen.

Waarop gedelibereert zynde, is goed gevonden, de voorn. dienaeren en burgers te doen naderen binnen de vergaderzaal, om te vernemen wat zy hebben voortgedragen, en indien zulks zal bestaan in de overgifte van een adres, hetzelfde overteneemen, om te worden gelezen.

De voornoemde dienaeren en burgers, daarop binnengestaan zynde, hebben overhandigd een adres, hetwelk . . . is gelezen en bevonden te zyn van den volgenden inhoud: F. I.

Waarop gedelibereert zynde, is goedgevonden en verstaan:

Met opzigt tot het eerste der verzoeken, by voors. adres vermeld, daaraan te defereren, en gevolgelyk de Hooge Regering van Indie aanteschryven, om overeen-

LI. De Commissaris Generaal S. C. Nederburgh aan de
Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

WelEd. Hoog Agtb. Heeren,

De onaangename enz.

Er schiet my dierhalven geen andere weg over om myne verdere bezwaren wettiglyk voortedragen, dan my directelyk te adresseren aan UEdHA., tot welke ik by deze respectueuselyk myne toevlugt neme; meenende aan HD. niet te kunnen nog te mogen verbergen de verregaande stappen, welke men zig deezer dagen alhier heeft veroorloofd, en die de allerdroevigste gevolgen zouden gehad hebben, soo de goede Voorzienigheid zulks niet nog genadig hadde afgewend.

De Directeur Generaal van de Graaff en de Raad Extr. Mom zyn

komstig het gem. verzoek, aan de inwoonders van Batavia van alle standen een bepaalden dag voorteschryven, ten einde de voors. *openlyke vreugdebedrijven* te doen gevolg nemen, en voorts dat HD. Commiss. Gen., deelende in de blydschap deswegens, en volkomen vertrouwende dat de Regeering in diezelfde gevoelens staan, begeeren dat op dienzelfden dag 's Comp. wegen eene toepasselyke *festiviteit* zal worden gegeven.

De gemelde burgers en ingeseetenen weder binnen geroepen synde, is hun zulks by monde van den Heer Comm. Gen. Nederburgh te kennen gegeven; waarop deselve zyn vertrokken.

Hierna in overweging genomen zynde de verdere verzoeken by het voors adres voorkomende, soo is goedgevonden:

Opzigtelyk het tweede, de consideratiën te requireren van de Hooge Regering welke *uyterlyke teekenen van distinctie*, die alhier tot nog toe plaats hadden, kunnen worden *afgeschafft*, zonder dat het algemeen belang daarby kome te lyden.

Vervolgens is in deliberatie gebragt het voorgevallene in de Vergadering van Generaal en Rade op 30 November mitsgaders 1 en 4 December, rakende het punt van de defensie deeser hoofdplaatse en tevens de inhoud van het derde verzoek voorkomende by het hierboven gemelde adres van een aantal dienaren en ingeseetenen, insgelyks tot het voors. punt betrekking hebbende;

Soo heeft de Heer Comm. Gen. Nederburgh in substantie geadviseert, met de nyterste bevreemding te hebben gezien, hoe sommige leden van de Hooge Tafel (*Mom, Neun, v. Riemsdijk, de Boek en Wiegeman*) van zig hebben kunnen verkrygen het voeren van sustenen en het indienen van schrifturen, tot oogmerk hebbende Commissarissen Gen. openlyk te doen voorkomen als de palen van HD. magt en autoriteit hebbende te buyten gegannu, als het werk der defensie tegen den algemeenen vyand hebbende verwaarloosd, en als hebbende de Hooge Regering van Indie daaromtrent gehouden in een staat van werkeloosheid en onkunde.

Vervolgens betoogd hebbende, hoe Commiss. Gen. nyt kragt van hare commissie bevoegd zyn, om soowel omtrent het punt der defensie als alle andere zaaken de belangen der Gen. Comp. concernerende, ook alhier ter hoofdplaatse, het opperste

de voornaamste auteurs van alle die bewegingen. Tot oogmerk hebbende, de eerste, om Gouverneur Gen', en de tweede om Directeur Gen' te worden, en geene kans ziende om, soolange de wettige constitutie der regeeringe deezer landen haar kragt behield en de goede ordre bewaard bleef, die oogmerken te bereiken, hebben zy er zig op toegelegd om de eerste omver te werpen, en de andere te verstoren, door de gemeente op te ruyen en, onder het schoonschynend voorwendsel van den in hun mond zoo kwalyk voegenden naam van patriotismus, aan hunne voornemens, die niets dan eigenbelang en wraakoefening ten doel hadden, dienstbaar te maken.

gezag nittecofenen en directe orders te stellen, heeft welgemelde Zyne UEd. zyn aller uysterste ontstigting te kennen gegeven, hoe men tans gedeeltelyk dat gezag twyfelagtig zoekt te maken, gedeeltelyk nyt de uitoefening van hetzelfde tragt afteleiden alsof de Hooge Regeering zig daardoor zoude hebben kunnen of mogen beschouwen als verhinderd in het voldoen aan Hare dure verpligting, om ook van Hare zyde al het mogelyke te contribuieren wat tot de defensie en beveiliging van 's Comp. dierbare bezittingen strekken kan Dat Zyn Hoog Ed. dierhalven zig ten aller ernstigste moest beklagen over de hatelyke insinuatien van sommige leden van de Hooge Tafel, en inzonderheit van den Heer Raad Extr. Mom, tegen het gedrag door Commiss. Gen. in en omtrent het stuk der defensie gehouden, en zig zulks des te meer moest aantrekken, nythoofde van de aller naeeligste nytwerkselen welke zulks reeds had op den geest van 't publiek.

Insterende meergem. Zyn H.Ed. op het nadrukkelykst, dat HH. Comm. Gen. in dese soodanige dispositien zouden nemen, waardoor H.D. eer en character van den blaam, op hetzelfde gelegd door sommige leden der Hooge Tafel, volkomen gevindiceerd, en diergelyke handelwyse van deselve voor het vervolg efficacieuselyk kan worden geprevenieerd.

Waarop de overige HH. Comm. Gen. hebben gedeclareerd van begrip te zyu, dat het in de presente omstandigheden geraden was, de questie in hoeverre HH. Comm. Gen. het regt hadden om zig het stuk der defensie aantetrekken daartelaten, zoowel als het daaromtrent voorgevallene by de Hooge Tafel en het voorkomende in het dikwerf gemelde adres.

En is vervolgens, by meerderheid, zulks alsoo goedgevonden en verstaan, en dat alleentlyk aan de Hooge Regering sal worden aangeschreven, dat HH. Comm. Gen. zig liefst over deese materie niet verder zullen uytlaten, dan alleen om de Hooge Regering te kennen te geven, dat zy daaruyt bespeurt hebbende derselver begeerte om voortaan alles wat tot de defensie deeser hoofdplaats betrekking heeft zelve in de eerste plaats te behandelen, daaraan gaarne hebben gedefereert, en dierhalven die geheele behandeling en directie aan haar overlaten; egter aan zig reserverende om, betrekkekyk de dispositiën die zy daaromtrent zullen nemen, zig zoodanig te expliceren als zy zullen oordeelen tot de meeste bevordering van het algemeen nut te behooren.

Dat Commissarissen ter zee en te velde dierhalven by vervolg hunne voordragten directelyk aan Haar moeten adresseren; en dat voorts aan de onderteekenaren van het meergemelde adres vryheid wordt verleend, om twee nyt de haren te beoemen,

Tot hetzelfde einde hebben zy zig listiglyk tragten ten nutte te maken de verregaande animositeit van den heer Frykenius tegens my ¹, en ZynEd. te doen medewerken tot aller verderfelykste ontwerpen, waarvan ik liefst gelooven wil dat nog de eigentlyke zin nog de doeleinden aan ZynEd. regt bekend zyn, daar het my waarschynlyk voorkomt, dat hy zig in deze alleen heeft laten wegslepen door zyne dominante passie om my het leven en het werk zoo lastig mogelyk te maken.

De epoqne, welke die cabaale verkosen heeft om haare plans ten

ten einde by de deliberatiën van Commissarissen ter zee en te velde met de hun toegevoegde hoofdofficieren te adisteren

Wyders is goedgevonden, als een gevolg der voors. dispositien omtrent het stuk der defensie, aan de Hooge Regering overtelaten de dispositie op de 2e, 4e en 5e punten van het schriftuur van den Raad Extr. Mom, ged. den 1e deeser maand, mitsgaders welgemelde Regeering te recommaanderen, om de publicatie dat de Engelschen als vyanden moeten worden aangemerkt, ten spoedigste te doen gevolg nemen.

Al verder is, na deliberatie, goedgevonden, dat de Eerste Raad en Directeur-Generaal van de Graaff thans in de dadelyke exercitie van dat ambt zal worden gesteld, en aan denselven toetekennen de eerste stem en praesentance in Rade van Indie by absentie van den Heer Gouverneur Generaal

1 De verhouding tusschen Nederburgh en Frykenius moge blyken uit een vrouwelyken brief, door den laatste aan diens vriend den bewindhebber Severyn geschreven.

Deze brief, dd. Batavia 22 Febr. 1795, luidde als volgt:

* Ondertusschen ben ik waargtig *de oorzaak geweest dat wy niet aan de Caap gebleven zyn*. Men vermeende, de oorlog sufficiënte reden genoeg aanbragt, om ons niet geen enkel fregat te wagen. N(ederburgh) had door zyne lusse dispositie er alle ingredienten toe, en D(anicks) was er zeer toe geïnclueert. Dan, naarmate ik voorzag dat men er toe geneegen was, des te sterker toonde ik dat zulks nooit geen voorkomen zou worden; en myne fermeit niet kunnende overwinnen, zoo vertrokken wy, en kwamen hier ter plaatse, waar ik vele verdrietelykheden moest ondervinden. Trouwens, de gehoudenis aan myn pligt kan alleen oorsaak zyn, dat ik met N. hoe langer hoe meer in de war rake.

Deese mensch, die maar weltevreden is als hy zyn logge ligchaam aisancees bezorgen kan, en zyn hoogmoed gestreeld kan zien, heeft niets meer noodig gehad om zig zelf te koesteren in uiterlykheden, die geen waarde hebben, en vooral by onse commissie niet te pas komen. Ik geloof echter dat hy reeds begint te zien, dat ik te gevoelig ben om langer discreet te wesen; tot heden hebbe ik een kleiner kwaad gesouffreerd om een grooter voortekomen; dan myn geduld is ten einde, en de S(ieberg's) hier, door wiens intrigues hy om den tuin wordt geleid, observeren genoeg dat zy eens met my te doen zullen krygen. Ondertusschen moet ik, om de omstandigheden van myn vaderlant, veel voorzigtigheid in agt nemeu.

Den Heer van der Graaff, die bijna de eenige man is waarmede men vertrou-

aitvoer te brengen, was die van de aankomst van het Amerikaansche scheepje Greyhound. De daarmede aangebragte importante tydingen waaren van deese aard, dat zy noodwendig eene groote impressie moesten maken op den geest van het publiek ¹, en hetzelfde meer vatbaar doen zyn dan in bedaarder oogenblikken, om indrukken te ontfangen van allerley aard, al waren die ook nog so verkeerd, wanneer men ze slegts onder den sluyer van het patriotismus wist te verbergen.

Dit scheepje kwam den 26 November des avonds op de rheed; den volgenden dag bekwam ik de daarmede aangebragte depeches, voor so verre die niet directelyk aan Generaal en Raden waaren gerigt; den 28^e des morgens werd daarover rypelyk gedelibereerd by Heeren Commissarissen Generaal, en by die gelegenheid vonden wy eenparig goed aan de Hooge Regeering voor te stellen de vraag „ of „ ter bevylyging van 's Compagnies possessien in Indien, bysonder

welyk kan spreken, had ik door eene indispositie byna verloren; maar hy is van zyne beroerte gelukkig hersteld. Die ambitieuse mensch verliet zyn gouvernement, om hier het Directoraat-Generaal te aanvaarden, ofschoon hy het verinogen had om in zyn vaderland na verkiezing te kunnen leven, en vond de zaken op dien voet dat men hem weigerde in een post te treden, waartoe ZynEd. was oponthoden. Wat sensatie dit geeft, kan natuurlyk worden afgeleid, hoezeer hy er zig verstandig in gedraagt. Intusschen kan ik tog wel ontdekken dat die vriend zig chagrineert, niettegenstaande hy ook de noodige standvastigheid heeft, om aftewagten wat hiervan de suites zullen worden.

Onder al het verdrietige, dat my ter ondervinding strekt, bemerkte ik tog duidelyk de Batavianen my estimeren; maar daar zy weten één tegens drie eene ongelyke kans is, en de meerderheid alles beslist, zoo moeten zy den afgod eeren, om niet geplaagd of benadeeld te worden

De Heer van de Graaff eens in de directie zynde, en het andere gebroedsel van de hand gezet, zyn er hier nog middelen optesporen die van convenientie kunnen zyn om de Compagnie te behouden. Ik wenschte maar dat wy het zooverre gebragt hadden; dan zoude ik met meer genoegen en vooruitzigt werkzaam wesen; nu is 't boter aan de galg gesmeerd. Aan fraaye papieren zal het mogelyk niet hapereu, hiermede zal men alles tragten goed te maken; maar verdoend zy de Logica, als men ze tot een kwaad einde employeert! *

Een paar maanden later, schreef Frykenius in gelijken geest:

* *N(ederburgh)* zie ik niet meer als in de Besognes, omdat zyn gezelschap my vervelend is geworden, en ik hem niet meer kan vertrouwen, waarvan hy ten volle bewust is. *

1 De schryver verzuimt hier te vermelden, dat reeds anderhalve maand te voren „ de ontzettende lijding der overgave van Malacca aan de Engelsen „ te Batavia ontvangen was. (*Extr. Besogne van Commiss. Gen., 12 October 1795*).

„deezc hoofdplaats, van hier eenige verdere maatregelen met effect „konden worden in 't werk gesteld, dan de reeds aangewende en „nog in 't werk gesteld wordende pogingen.”

Dit poinet vervolgens den 30ⁿ daaraan by de Hooce Regeering in overweging zynde genomen, vond de raad Extraordinair Mom goed zig op het hevigst te beklagen dat de Regeering omtrent alles de defensie betreffende was ignorant en werkeloos gehouden, daartegen te protesteeren, sowel als tegens de gevolgen en verandwoording daaruit voortvloeyende, en voorts te adviseeren dat het nu (quasi) te laat was om alles behoorlyk te onderzoeken wat er omtrent de defensie was verhandeld, zig voorbehoudende om zig omtrent dat een en ander nader schriftelyk te zullen verklaren.

Dit schriftuur produceerde hy den volgenden dag; en de Regeering, door deese onbeschaamde voordragten geheel geïntimideerd, had de zwakheid, in plaats van zig daarover zelve met cordaatheid te explicceeren, te besluiten om hetzelfde by de resolutien te insereeren, en op de vyf daerby overgegeeve poineten het goedvinden van C. C. G. G. te verzoeken.

Den 3 December haalde de Raad Extraordinair Mom dit stuk weer op, en las een schriftuur voor, dat, volgens het getuigenis van de present geweest zynde leeden, aller belceedigenst moet geweest zyn voor C. C. G. G., als deselve daarby opentlyk beschuldigende van huune magt te zyn te buiten getreden, het stuk der defensie te hebben verwaarloosd, ja, hy zoude by die gelegenheid opentlyk gesegd hebben, dat men het er op toelag om de Colonie aan de Engelschen te verkoopen.

Hij drong er sterk op aan dat men op dat schriftuur dadelyk zoude disponeeren, dog toen hem hetzelfde daartoe werd afgeeischt, weigerde hy het over te geeven, hetwelk hy echter aannam den volgenden dag te zullen doen.

Hy trad ook in eene wydloopige apologie van den Heer van de Graaff, droeg denzelve voor als de eenige man door wien de zaaken konden behouden worden, en eyschte dat nog staande vergadering eene plegtige deputatie aan dien Heer zoude gezonden worden, om hem te nodigen ten einde in de vergadering te verschynen (waarvan hy zig eygendunkelyk tot dusverre had geabsenteerd), met verzeeking dat die Heer reeds gereed stond om die deputatie af te

wagten, en aan soodanig verzoek te voldoen; welke propositie egter geen verder gevolg had.

De Directeur van de Graaff, die nu noodig was om de zaaken in Rade van Indie verder te helpen doordringen, zag zig dus verplicht om, zonder plegtige nodiging, op Vrydag den 4den deeser in Rade van Indie te verschynen, na zyn voornemen te hebben aangekondigd by een brief aan den Heer Gouverneur Generaal Alting, die genoeg deed zien hoedanig hy voornemens was zig te doen gelden.

Hy begon met te vorderen de eerste stem en praesancie by absentie van den Heer Gouverneur Generaal, waarin hy door den Heer Mom en deszelfs zwager van Riemsdyk kragtig wierd ondersteund; dog alle de overige leeden meenden dat de uitspraak daarover behoorde aan Heeren C. C. G. G.

De Heer Mom proponeerde daarop, als een point van bedenking, „ of de komst van Heeren C.C.G.G. en derzelve dadelyk aanweezen, „ in de verpligting der Hooge Regeering om 's Compagnies bezittingen te defendeeren, verandering of ook maar zelfs eenige bepaling „ had voortgebracht, of nog moest voortbrengen, en so ja, waar „ en hoe dat bleek op eene wyze die ten aanzien der Regeering „ eenig wettig gevolg kon hebben, ten einde onderzocht en sonder „ eenig uitstel getermineerd te worden”; verklarende daarna, zyne 's daags bevorens gecommuniceerde denkbeelden ter naaste vergadering, of ten minsten sodra mogelyk, in geschrifte te zullen overgeeven.

Daarop eischte men van hem op zyn schriftuur van den vorigen dag, als waarover de vergadering expres belegd was, dog hy weigerde hetzelfde over te geven, gelyk het ook tot heeden toe niet te berde gekomen is.

Verder werd de Heer Mom in zyn voorstel ondersteund door de Heeren van de Graaff, de Boek en van Riemsdyek, welke laatste ook een soort van schriftelyk advies suppediteerde, om des te beter van zynen yver voor den Heer van de Graaff te doen consteeren; 'twelk ik de vryheid neem tot speculatie van U WellEd. Hoog Achtb. hierby te voegen, sowel als een schriftuur van den Raad Extraordinair Mom, tenzelve dage ingediend, en almede strekkende om de directie die tot dusverre omtrend dit stuk der defensie heeft plaats gehad, in een aller ongunstigst dagligt te doen voorkomen.

Nog wierd tenzelven dage doorgedrongen om aan C. C. G. G. voor te dragen, het schip de Hertog van Brunswyk aan den 'slands kapitein ter zee Kuvel af te staan, eene zaak, waarvan ik hierna breedvoeriger sal moeten spreken.

Intusschen had men ook niet verzuimd om onder de gemeente te verspreiden, dat de defensie geheel wierd verwaarloost, dat het voornemen was om de Colonie aan de Engelschen over te geeven, voorts speciaal ten mynen opzichte, dat ik een pakketboot naar Malakka had afgesonden om de Engelschen in te roepen, en meer andere allerkwaadaardigste en lasterlyke zaaken; terwyl men onder begünstiging van die uitstroozelen, een adres aan Commissarissen Generaal liet rondgaan, onder anderen ook over het point der defensie rouleerende, hetwelk ook den volgenden dag, zynde 5 December, door eenige van de onderteekenaren in de vergadering van Commissarissen Generaal aan haar wierd overhandigd; wordende daarby onder anderen gezegd, „ dat het yder inwoonder deezzer colonie, die eenige „ zugt voor de belangen zyns vaderlands en eenige zorg voor zyne „ eige bezittingen heeft, ten uitersten vreemd moest voorkomen, in „ zulk een drygend gevaar (als thans plaats had) alles in de diepste „ kalmte en werkeloosheid, en geene of zeer bekrompe toebereidsels „ te zien maken tot eene bekwame defensie deeser plaats en afweering „ van den vyand; — dat het dierhalven geen wonder was, dat zulk „ een onbegrypelyk verscheinsel in veeler harten de zeldzaamste ge- „ waarwordingen deed opkomen, ja zelfs dat het voorbeeld van dien „ trouwloosen *fielt*, den verrader! (naar het algemeen gerigt) van „ Kabo de Goede Hoop, aan sommigen een allerdroevigst noodlot voor „ deeze hoofdplaats deed vreezen, „ waarop de onderteekenaren egter als een soort van palliatief lieten volgen „ dat hunne hoop gevestigd „ was op het doorzigt en de voorzigtigheid van Commissarissen Gene- „ raal, van welker Bataafsche trouw en vaderlandsliefde zy zig ver- „ zoekerd hielden enz., dog dat zy niettemin ons ernstig verzogten „ en aanmaanden, om onze naauwkeurigste aandacht te vestigen op „ hetgeen dienstig kon zyn om Batavia in zekerheid te stellen; met „ de opregte verseekering dat zy elk in den hare bereid waren tot „ dat heilzaam oogmerk mede te werken, mitsgaders alle soodanige, „ die eenig nadeelig oogmerk mogten koesteren, sonder onderscheid „ van rang of aanzien op het naauwkeurigste gade te slaan, „ gelyk

UWelEd. Groot Achtb. dit alles uyt het voorschr. adres zelve breeder kunnen ontwaren.

Hetzelve behelsde buiten dat nog twee versoeken, het eerste „dat „ aan de inwoonderen van Batavia van alle standen zonder onderscheid „ eene bepaalde dag mogt worden voorgeschreeven, waarop zy zig „ in het openbaar over de vrede en vryheid, hen door hunne Fransche „ broederen en bondgenoten verworven, gelykelyk en broederlyk „ mogten verheugen“; en het andere, „ dat de alhier plaats hebbende „ uiterlyke teekenen van distinctie, soveel doenlyk, mogten worden „ afgeschaft.“

Het eerste deezzer poineten, of dat der te pleegen vreugdebedryven, gehoorde eygentlyk tot de bestellingen der Hooge Regeering, aan welke wy alle de uit Nederland ontfange depeches met derselver bylagen hadden gerenvoyeerd, met aanschryving om daarop ten spoedigsten de nodige dispositien te neemen. Wy maakten egter geen zwaarigheid aan dat verzoek, als volkomen instemmende met onze eige denkwyze, te defereeren, en gaven zulks aan de supplianten te kennen, met byvoeging, dat wy den verderen inhoud van hun adres in overweeging zouden neemen, en onze dispositien daaromtrent nader aan hun zouden doen verstaan.

Daarna een aanvang gemaakt zynde met de deliberatie over het voorgevallene in de vergaderingen van Generaal en Raden op den 30n November mitsgaders den 1, 3 en 4 December, rakende het poinet van defensie dezer hoofdplaatse, hetwelk ik hierboven summierlyk heb verhandeld, mitsgaders over den inhoud van het even-gemelde adres betrekkelijk dat poinet, heb ik met dien nadruk, welke ik begryp dat een eerlyk man in sodanige gevallen past, myne uiterste bevreemding te kennen gegeven, hoe sommige leeden van de Hoge Tafel van zig hadden kunnen verkrygen het voeren van sustenuen en het indienen van schriftuuren, tot oogmerk hebbende om Commissarissen Generaal opentlyk te doen voorkomen als de paalen hunner magt en autoriteit hebbende verwaarloosd, en als hebbende de Hooge Regeering van Indie daaromtrent gehouden in een staat van werkeloosheid en onkunde, strydig sowel met hetgeen haar, volgens haar regten competeerde, als met haaren eed en pligt.

Vervolgens betoogd hebbende hoe wy, uit kragte onser commissie, bevoegd waren, om sowel omtrent het poinet der defensie, als alle

andere zaaken de belangen der Generaale Compagnie concerneerende, ook alhier ter hoofdplaatse het opperste gezag uitte oefenen en directe ordres te stellen, gaf ik daarby myne uiterste ontstigting te kennen, hoe men thans gedeeltelyk dat gesag twyfelagtig zocht te maaken, gedeeltelyk uit de uitoefening van hetzelfde tragtte af te leiden alsof de Hooge Regeering zig daardoor zoude hebben kunnen of mogen beschouwen als verhinderd in het voldoen aan haare duure verpligting, om ook van haare zyde al het mogelyke te contribueeren, wat tot defensie en beveiliging van 's Compagnies bezittingen strekken kan, en daartoe niet alleen eenen geduurigen en naanwkeurigen aandagt op dat soo aangeleege point te vestigen, maar ook gedurende ons aanwezen alhier alle soodanige voorstellen te doen hetzelfde concerneerende, als zy maar immer nuttig en nodig kon oordeelen.

Dat, al ware het dat van onze zyde eenige daad mogte zyn gepleegd, waaruit iets diergelyks, tegens onse intentie, mogte hebben kunnen worden opgemaakt, het alsdan de pligt van de Regeering zoude geweest zyn, onmiddelyk daartegen gepaste representatie te doen; dog dat er geen schyn of schaduw van iets diergelyks te vinden was, ofte dat de Regeering in het minste of geringste zoude zyn geempescheerd of verhinderd geweest, om zig van die haare verpligting te kwyten, hetzy door het doen van directe voorstellen aan ons, van representatien omtrend de door ons betrekkeelyk de defensie genome besluiten, het dagelyksch gadeslaan van het werk der defensie, met alles wat daartoe betrekking heeft, het requireeren van ouvertures en elucidatien dienaangaande van commissarissen ter zee en te velde, als anderzints, en dat alles wat zy dierhalven daaromtrent mogt hebben geömitteerd te doen, wel degelyk liep en bleef lopen voor haar eige rekening en verantwoording.

Vervolgens herinnerde ik aan myne meedeleden, hoe seedert den eersten aanvang onzer werkzaamheden ter hoofdplaatse, het stuk der defensie geduurig een zeer ernstig onderwerp onser zorgen was geweest, hoe merkelyk deselve seederd was verbeterd, vooral de defensie te lande; hoe wy altyd getragd hadden de middelen ter verdediging te regelen namate van den vyand, met welken wy te doen, en de aanvallen welke wy te dugten hadden, om aan de eene kant ons sooveel mogelyk in postuur van defensie te stellen en te

houden, en aan de andere kant, in de sobere gesteldheid der finantien, alle noodeloze uitgaaven te menageeren, en hoe eindelyk de Hooge Regeering altyd genoegzaam in tyds was onderrigt geweest van de besluiten van Commissarissen Generaal, het werk der defensie deeser hoofdplaats concerneerende, inzonderheid zeederd men alhier voor een ernstigen aanval der Engelschen heeft moeten bedugt zijn.

Dat ik my dierhalven ten allerernstigsten moest beklagen over de hatelyke insinuatien van sommige leeden van de Hooge Tafel, en insonderheid van den Raad Extraordinair Mom, tegens ons gedrag in en omtrend het stuk der defensie gehouden, en my zulks des te meer moest aantrekken, uit hoofde van de allernadeeligste uitwerkingen welke zulks reeds had op den geest van het publiek, sodat wy heden hadden moeten ondervinden, dat een aantal dienaren en ingezeetenen zig opentlyk en plegtig over het stuk der defensie aan ons hadden verklaard, op eene wyze die eeven nadeelig was voor ons character, als beleedigend voor onze probiteit.

Dat ik dierhalven op het nadrukkelykst insteede op het neemen van soodanige dispositien, waardoor onze eer en character van den blaam op hetzelfde gelegd volkomen gevindiceerd, en diergelyke handelwyze voor het vervolg efficacieuselyk kon worden geprevenueerd.

Dog dit alles mogt niet baaten. De Heer Frykenius, ofschoon evenzeer en niets minder, ja misschien uit hoofde van zyne militaire qualiteit nog ruim zoozeer in deesen gecompromiteerd als zyne verdere mededeelen in de Commissie, was van advies, dat alle die zaaken in de presente omstandigheeden onaangeroerd moesten worden gelaten, en de Heeren Alting en Siberg, ten eenemalen geïntimideerd, en uit het veld geslagen door de gebeurtenissen van die week, en vreesende ik weet niet wat, hadden de lafhartigheit om zig by dat advies te voegen.

In zelve voegen wierd in dit besoigne besloten, dat het schip de Hertog van Brunswyk zoude worden afgestaan aan den 's Lands kapitein Kuvel, en dat de Directeur Generaal van de Graaff zoude gesteld worden in de dadelijke exercitie van dat ambt. Het advies van den vreesagtigen Heer Alting op dit laatste stuk was: *dewyl de Heer van de Graaff er op insteedt, fiat*; en op zulk een wyze wierd

aan alle vorige dispositien van C. C. G. G. op dit stuk den bodem ingeslagen, en eene zaak doorgedrongen die de Compagnie op tonnen gouds sal te staan komen; want ik schroomde niet opentlyk te verklaren, dat de Heer van de Graaff *niet in staat is* om het Directoraat Generaal behoorlyk en tot profyt van de Compagnie waar te neemen ¹. Ik kon er dan ook om lief nog leed myne stem toe geeven, en reserveerde myne schriftelyke aanteekening en protest tegen dat by meerderheid genomen besluit.

Dog het was den Heer Frykenius niet genoeg, dat hy dus in alles zyn zin kreeg, hy moest daarenboven nog omtrend my in 't byzonder zynen moed koelen; hy had de onbeschaamdheid my te vragen wat het publiek wel denken moest, dat ik my verzet had tegens het geeven van 't schip de Hertog van Brunswyk aan 's lands Capitain Kuvel. En toen ik hem bedaardelyk ten antwoord gaf, dat indien het publiek acquitabel was, het denken zoude dat ik daartoe zeer gegronde reedenen had gehad, voer hy allerheevigst tegens my uit, sloeg met beide vuisten herhaaldelyk op de tafel, en duwde my toe, dat hy so dikwerf al de thermomether van zyn bloed (gelyk hy zig verkoos nittedrukken) op 100 graden beneden 0 had moeten zetten, dog dat hy het nimmer zoude vergeeten, en de gevoeligheid over in zyne ziel bewaarde en nimmer zoude afleggen, enz.

By eene bedaarde overweeging van alle deeze gebeurtenissen, bleef er by my geen twyfel overig, of de toeleg van de factie, welke zig in den loop deeser week soo zeer gedistingueerd had, was om zig met geweld in het wettig gezag in te dringen; en, opentlyk voor het oog van het publiek in myne eer en character aangetast, myn invloed by Heeren Commissarissen Generaal door de zwakheid van de Heeren Alting en Siberg geheel verloren hebbende, en het lighaam der Hooge Regeering door eene panieque vrees geheel dienstbaar ziende aan de oogmerken van die factie, immers niet gesind om deselve met de vereischte nadruk tegen te gaan, kon ik niet anders dan prostitutie op prostitutie verwagten. Maar boven alles kon ik niet

¹ Kort tevoren had Nederburgh nog hoog opgegeven van de Graaf's «reputatie van uitstekende bekwaamheden», en den haat tegen hem toegeschreven aan «drift en partijdigheid» (*Nederb. aan Pr. Willem V*, 25 Maart 1794). In een ander vertrouweljk schrijven van Nederburgh, van 1 Julij 1795, heette de Graaf «een man van geslepen kennis en ondervinding.»

verdragen het denkbeeld, van te moeten bekend staan voor iemand die in staat zoude zyn geweest om de belangen van zyn Vaderland en van de Compagnie op de schandelykste wyze te hebben helpen verwaarloozen, in een soo teeder point als dat van de defensie haarer bezittingen tegens eenen openbaren vyand, en dat my de gelegenheid wierd afgesneden om my van dien laster, voor zoo ver ze my betrof, te zuiveren, en myn eer te vindiceeren. Wat moest ik van dat alles denken? wat anders dan dat men een opzettelyk voornemen had om my te bederven, en op het duurst betaald te zetten myne standvastige wederstreeving aan de pogingen van het vuyge eygenbelang en aan den gebiedenden en dreygenden toon, waarmede men my soo dikwyls heeft tragten aftewringen myne toestemming tot zaaken, die ik met myne pligt en consciencie niet konde overeenbrengen.

Er schoot my dierhalven geene andere keuse over dan, of myne werkzaamheden als Commissaris Generaal op te schorten, of daarinne met schande en oneer belaauden te continuereen, en my in dat myn publiek character dagelyks aan nieuwe fletrissures bloot te stellen. Uw WelEdele Hoog Agtbare, die my persoonlyk kennen, als onder welker oog ik eenige jaaren in eene moeyelyke publieke bediening en in moeyelyke tyden gefungeerd hebbe, zullen niet twyffelen aan myne keuse. Op den 7 December maakte ik deselve aan de Heeren myne meede Commissarissen bekend by een brief aan haar geadresseerd, tot welkers inhoud ik verzoeke my te mogen refereeren, en waarby ik verklaarde in myne bediening als Commissaris Generaal ter dezer hoofdplaatse niet meer met vrugt te kunnen werkzaam zyn, ofte de deliberatien der commissie verder te kunnen bywonen ofte daaraan eenig deel neemen, teevens expresselyk en op het plegtigst protesteerende tegens de handelingen van diegeene, die de aanleiders en fauteurs waren van de gebeurtenissen, welke my daartoe tegens mynen dank dwongen, en alle de gevolgen en nadeelen daarvan latende voor hunne rekening en verandwoording, sowel als ik, behoudens alle verschuldigde agting, voor de reekening en verantwoording van de Heeren myne meede Commissarissen liet alle besluiten die door haar, geduurende myne absentie van derselver deliberatien zouden worden genomen, en derzelver gevolgen; met verdere instantie dat de inhoud van dien brief in de resolutien der Commissie zoude worden geinsereerd, en reserve van alle sodanige verdere wettige

demarches, als ik in deesen tot conservatie van myn character als andersints zoude dienstig en noodig oordeelen ¹.

Terzelve tyd informeerde ik de Hooge Regeering van deeze myne demarche, voor zooverre zulks noodig was, by eene missive almeede copieelyk hierby gevoegd.

Intusschen begonden de jongste gebeurtenissen in veele opzigten eene geheele andere uitwerking te hebben, dan derzelve autheurs zig hadden voorgesteld. Commissarissen ter zee en te velde, met de hoofdofficieren van het guarnisoen en de zeevaart al zeedert lang uitmakende een soort van committé, dat zig opzettelyk met de zaaken der militie en defensie bezig hield, en aan C. C. G. G. alle soodanige voorstellen deed als zy tot nut en bevordering van een en ander dienstig oordeelden, waren ten uitersten verontwaardigd dat de Commandeur Andriessen, zelfs een lid van dat committé zynde, zulke schandelyke insinuatien met zyne onderteekening had bekragtigd, daar hy nimmer of ooyt zig over iets diergelyks had bezwaard, veel min eenige propositiën ten nutte of bevordering der defensie gedaan had, die van de hand geweesen waaren. Deese verontwaardiging was

1 In de *Resol. van Commiss. Gen. van 9 Dec. 1795*, vinden wij den loop der zaak aldus vermeld:

„De Heeren Comm. Gen. Alting en Siberg op het vriendelykste geïnsteerd hebbende, dat alle discrepanties, als ten hoogste nadeelig voor de gemeene zaak, zooveel mogelijk mogten worden vermyd, soo heeft de Heer Comm. Gen. Nederburgh betuigd, dat niets Z. H. Ed. meer ter harte kon gaan, en dierhalven zig voor het tegenwoordige vergenoogen zoude om by monde te verklaren, dat Zyn H. Ed. zig zelven, zoowel als alle de overige Heeren Commissarissen Gen., in H. d. publiek character opentlyk vond aangerand en in den hoogsten graad beleedigd door de aantyging, alsof het stuk der defensie tegen den vyand door H. d. Comm. Gen. zoude zyn verwaarloosd, en de daaromtrent gevoerde sustennen aan de Hooge Tafel, inzonderheid door den Heer Raad Extr. Mom;

dat Zyn H. Ed. in het besogne van den 5^{en} deeser te vergeefs had geïnsteerd op het nemen van besluiten om dat character van dien lasterlyken blaam te vindiceren, en daaronder niet werkzaam kunnende zyn, dierhalven tans declareren moest de deliberatiën der Hooge Commissie niet verder te kunnen bywonen, of eenig deel nemen aan de directie van zaken

„De Heer Comm. Gen. Frykenius heeft betuigd niet van dat gevoelen te zyn, en dat, indien Zyn H. Ed. daaromtrent al eenige sensatie mogt hebben, alsdan nog dit tydstip ongeschikt zoude agten om daarvoor uittekomen.

„De H. d. Comm. Gen. Alting en Siberg hebben verklaard gaarne hun uiterste te zullen aanwenden, ten einde uit den weg mogten worden geruimd de redenen welke den Hr. Comm. Gen. Nederburgh tot de voors. demarche hadden verpligt, en daartoe nog heden by het ligchaam der Hooge Regeering werkzaam te willen zyn.“

nog hooger, toen men vernam dat hy verscheide zeeofficieren van de Compagnie, gedeeltelyk door de toezegging om hun tenzelve dage gedaan verzoek om vermeerdering van gagie te zullen ondersteunen, gedeeltelyk door zware bedreigingen overgehaald en gedwongen had, om dat schriftuur meede te onderteekenen. De heer Fetmenger, die als Commissaris over de militie ¹ met de uiterste lof en eene onbegrypelyke activiteit de voetstappen van zynen waardigen voorganger den heer van de Weert betreedt, trok zig zulks soozeer aan, dat hy by requeste zyn onmiddelyk ontslag verzogt van alle de charges by hem in den dienst van de Compagnie bekleed wordende; de majoor Sandol Roy, de kundigste officier van de infanterie die men alhier heeft ², verzogt meede zyn ontslag en om met bringer deeser naar Europa te mogen overvaaren, en men was onderrigt dat zulks door byna alle de beste officieren van het guarnisoen stond te worden gevolgd. Veele brave dienaren en ingezetenen verborgen ook hunne diepe verontwaardiging niet over de verregaande misstappen welke anderen zig hadden veroorloofd; kortom, er deed zig rondsom een akelig verschiet op van burgerlyke twist, regeeringloosheid en alle de heilloose gevolgen die daarvan onafscheidelyk zyn, toen myn voormelde brief by de Hooge Regeering inkwam, en de merkelyke verlegenheid waarin zy zig op dat oogenblik reeds bevond, niet weinig vermeerderde. Nog staande de vergadering ontving ik eene deputatie uit haar midden, die my in substantie betuigde dat de Hooge Regeering met leetweezen uit myne missive vernomen had, dat ik my verplicht had gevonden van de verdere waarneeming myner functien alhier af te zien, en oordeelende, vooral in deese critieke tyden, meer dan ooit eene gemeenschappelijke samenwerking van Heeren Commissarissen Generaal met de Regeering noodig te zyn, my dierhalven plegtiglyk versogd dat voornemen te willen laten varen, en met de verdere Heeren Commissarissen Generaal en haar gezamentlyk over de algemeene belangen

1 Godfried Christoffel Fetmenger, wiens verdiensten als militaire specialiteit hier geroemd werden, was eerst voor weinige jaren tot den rang van koopman opgeklimmen, en dusver factuurhouder op het Batavia'sch negotiekantoor. Dezelfde heer Fetmenger was ook door Nederburgh geschikt gecoardeeld om de functien van Voorzitter van den Raad van Justitie waartenemen.

2 Zie omtrent de Sandol Roy, blz. 323.

te willen raadplegen, en alsoo met raad en daad bystaan. Waarop ik beleefdelyk ten antwoord gaf, dat ik altyd volkomen bereid en hartelyk genegen zoude zyn om, wanneer wettige redenen zulks niet volstrekt onmogelyk maakten, my dienstbaar te maken aan de goede intentien en verlangens der Hooge Regeering, en dierhalven ook gaarne aan haar versoek in deesen zoude voldoen, indien de Heer Frykenius daartoe mede instemde, en zo ras uit den weg geruimd zouden zyn de reedenen, welke my thans verhinderden om eenig deel aan de directie der zaaken te neemen; dat ik die reedenen by eene missive had te kennen gegeven aan Heeren Commissarissen Generaal, en de dispositie daaromtrent aan Haar Hoog Edelhedens moest overlaten.

Kort daarop ontving ik tot myne merkelyke surprise van den Heer Frykenius een brief, waarby hy my den mynen aan Commissarissen Generaal soo even gemeld terug sond „ten einde (so als daarby uitgedrukt staat) my in staat te stellen daaromtrent sodanig te dispo-
„neeren, als zoude oordeelen te behooren.”

De zin en meening deeser terugzending niet regt begrypende, agtte ik het noodig, my by rescriptie op eevengem. missive nader te informeren, of de Heer Frykenius alsnog myn brief aan Commissarissen Generaal geliefde te accepteren, om daarmee te handelen overeenkomstig de intentie waarmede ik dezelve had afgesonden, proponeerende in 't contrarie geval den volgenden ogtend een besoigne te houden, waarin ik alsdan myne voordragt by monde zoude doen.

Het wederantwoord dat ik daarop bekwam, verplichtte my het besoigne te beleggen, waarin ik vervolgens by monde te kennen gaf de reedenen, die mij verplichtten om te moeten declareeren myne functien alhier niet langer te kunnen waarneemen, nogte de deliberatien van Heeren Commissarissen Generaal verder bytewoonen, waarvan ik my dan ook dadelyk excuseerde.

Den volgenden dag bragten de Heeren Alting en Siberg de redenen van myn bezwaar ter informatie van de Hooge Regeering, die daarop het besluit nam om te verklaren, „dat zy nimmer hadde aangemerkt, „alsof de directie van Commissarissen Generaal omtrent het stuk „der defensie gehouden, eenige gegronde aanleyding zoude hebben „gegeeven tot de uitgestrooyde gerugten, alsof hetzelve zoude zyn „verwaarloost, en dat zy dierhalven desavoueerde alle schriftuuren

„en sustenuen, die daartoe aanleyding mogten hebben gegeven, in „vertrouwen dat ik met dat gedeclareerde genoeg zoude neemen, „en my alsnu onbezwaard vinden om de vergadering met myne tegen- „woordigheid te vereeren,” welk besluit my vervolgens wederom door eene expresse deputatie wierd bekend gemaakt. ¹

Schoon ik hetzelfde in geene deele hebbe kunnen beschouwen als eene geëvenredigde genoegdoening voor de verregaande laesien aan het character van Heeren Commissarissen Generaal toegebracht, nog ook als voldoende om volkomen uit den weg te ruimen de reedenen welke my tot de voorsch. demarche hadden verplicht, so heb ik egter, de goede intentie van het lighaam der Hooge Regeering in deesen ziende, en ook verneemende dat de ongunstige impressie by het publiek verwekt omtrend eene verwaarloosing van het defensiewezen, op verre na zoo algemeen niet was als ik zulks uit den inhoud van het bewuste adres Saturdays te voren had moeten opmaken, gemeend het character van Heeren Commissarissen Generaal door een so plegtig declaratoir van het lighaam van de Hoge Regeering vooreerst genoegzaam gevindiceerd te zyn van den op hetzelfde gelegden blaam, ten minsten ik heb zulks liefst alsoo willen considereeren, ten einde geen hinderpaal te zyn aan den voortgang eener gecombineerde vergadering, welke als so nuttig en heilzaam wierd beschouwd voor de bevordering van het algemeene welzyn; ik gaf dan ten antwoord, met het voors. declaratoir vooreerst genoeg te zullen neemen, en de Gecombineerde Vergadering te zullen bywoonen.

Diezelfde deputatie verklaarde tevens, dat de Heer Gouverneur Generaal aan my gedefereerd liet het aanzeggen van die vergadering, sowel als het praesidie in dezelve, en de gedistingueerde stoel, door den Gouverneur Generaal van India bekleed wordende — waarop ik

¹ Deze latere verklaring schijnt dan het gevolg te zijn geweest der pogingen van verzoening, door Altling en Siberg aangewend. Volgens het M.S. *« Protest van de Graaff aan de Hooge Regeering »* echter, had Nederburgh, den dag na de famense Resolutie van 5 December (*Zie blz. 364 en volg. noot*), te vergeefs op eene soortgelijke verklaring ten zynen persoonlyken behoefte aangedrongen, hoewel hy een door hem zelf gesteld concept daartoe aan de Raden Fetmenger en Wiese had in handen gegeven. In de geheime zitting der Hooge Regeering van den 6de, had alleen Siberg zich daarvoor verklaard, maar was toen alle verdere beraadslaging afgesneden door de opmerking van de Graaff, *« dat zoowel het vragen als het geven van zulk eene verklaring » notoir veronderstelde, dat er in het stuk van 't defensiewezen verzuim had plaats gehad. »*

antwoordde dat ik, ingevalle de Heer Frykenius daar niet tegen had, aan den Heer Alting gaarne uit persoonlyke consideratie zoude laten het gebruik van die stoel, dat ik ook Zynen Edelheid versogd zig met de aanzegging der vergadering te willen blyven chargeeren, en dat wat het praesidie betref in die gecombineerde vergadering, ik begreep dat het van zelfs sprak dat dit aan my, als eerste in de Hooge Commissie toekwam, en ik hetzelve dierhalven zouden uitoeffenen.

Hierop had den 10e die gecombineerde vergadering voor het eerst plaats. Ik opende dezelve met te zeggen, dat ik met de Heer Frykenius uitgenoodigd zynde om in eene gecombineerde vergadering met de Hooge Regeering gezamentlyk over de algemeene belangen te willen raadpleegen, en haar also met raad en daad bytestaan, gaarne daaraan had gedefereerd, so ras de reedenen welke zulks in den aanvang verhinderden, waren weggenomen; dat ik dierhalven thans verklaarde gekomen te zyn om aan dat voor my alzints respectabel verlangen te voldoen, en my van gantsche harte aanbod om na myn best vermogen de algemeene belangen te helpen overweegen en daaroemtrend te helpen resolveeren; vertrouwende dat diezelfde geneigdheid by alle de leeden plaats zoude hebben, wanneer er niet aan te twyffelen was of de zaaken zonden op eene harmonieuse wyse tot een goed einde kunnen worden gebragt, waarna ik de vergadering kortelyk informeerde van het voorgevallene omtrent de stoel van den Heer Gouverneur Generaal, het aanzeggen der vergaderingen en het praesidie.

Weinig had ik gedacht dat dit laatste my zoude zyn gecontesteerd geworden, en althans niet dat zulks zoude geschied zyn door den Heer Frykenius, die zig vry hevige daartegen uitliet, van begrip was dat het praesidie toekwam aan den Heer Alting, en wanneer deese buiten staat was of verkoos hetzelve niet waar te neemen, dan aan den Heer van de Graaf, als aan wien de eerste stem en praesancee by absentie van den Heer Alting was toegekend; zig voorts beklagende dat dit point niet eerst by Heeren Commissarissen Generaal zelve was in deliberatie gebragt, enz.

Ik betuigde zulks gedaan te zullen hebben, so ik slegts had kunnen gissen dat een point, na myne gedagten so klaar en eenvoudig als dit, immer tegenspraak zoude hebben kunnen vinden; dat deese Gecombineerde Vergadering was te samen gesteld uit het lighaam van Commissarissen Generaal en het lighaam van de Hooge Regeering;

en dat vermits dat van Commissarissen Generaal in allen opsigte had de rang en superioriteit boven dat van de Regeering, ik dierhalven begreep dat van zelfs daaruit voortvloeyde, dat de eerste in rang van Heeren Commissarissen Generaal in die gecombineerde vergadering moest praesideeren. Dog dit alles mogt niet baten, de Heer Frykenius bleef op zyn stuk staan, en wierd door den Heer van de Graaff ten sterkste geapuyeed; sodat ik om confusie voor te komen en de vergadering niet vrugteloos te doen afloopen, verpligt was te declareeren, dat dewyl ik op het nitdrukkelyk verlangen der Hooge Regeering aldaar verscheenen was, en thans twyffelagtig gemaakt wierd op wat voet ik alhier moest worden beschouwd, ik dierhalven haare intentie daaromtrent nader wenschte te verneemen, ten einde my des noods ook nader op die uitnoodiging te kunnen verklaaren, waartoe ik haar vryheid van deliberatie liet, gelyk ook geschiedde door den Heer Frykenius.

De uitslag was, dat de Hooge Regeering, met uitsondering alleen van de Heeren van de Graaff en van Riemsdyk (zynde de Heer Mom absent door indispositie) my eenparig versogt, om my met het praesidie der Gecombineerde Vergadering te willen belasten.

De Heer van de Graaff heeft dit niet kunnen verduwen; eerst declareerde hy geen deel te zullen nemen aan de deliberatiën, dog zulks heeft hy slegts dien dag uitgehouden, en seederd is hy al wederom met eene propositie voor den dag gekomen, dat die gecombineerde vergadering geheel anders moest worden georganiseerd, en Commissarissen Generaal daarin alleen moesten zitting nemen als ordinaire Raden; welk onbeschaamd voorstel ik geweigerd hebbe in omvrage te brengen. Intusschen kunnen UWelEd. Hoog Achtb. uit dit staaltje zien, met wat menschen men hier is opgescheept, hoe men my, by elke stap, het werk lastig en verdrietig tragt te maken, en hoe opentlyk de toeleg van den Heer van de Graaff is om sig in het gezag in te dringen.

Intusschen begon zig eene algemeene gisting onder de gemoederen van dienaaren en burgers hoe langs so meer te openbaren; verre de meeste waren verontwaardigd, dat eenige woelgeesten den geheiligden naam van vaderlandsliefde misbruikten om de wettige overheden te belasten en van het publiek vertrouwen te berooven, de goede ordre om te keeren, de rust en eensgezindheid te ver-

stooren en partyschappen te foveeren, die altyd in derselver gevolgen doodelyk moesten zyn voor deeze colonie en deszelfs ingezetenen, en dat alles alleen om de bysondere oogmerken te bevorderen van eenige weinige lieden, die de zaaken by Commissarissen Generaal en de Hooge Regeering niet na hun zin konden krygen. Het ergerde ook niet weinig, dat daar er geene de minste blyken waren dat alhier kwalyk gesinden zouden zyn, die het minder wel met het vaderland zouden meenen, en niet van harte geneegen en bereid zyn om volgens eed en plicht den algemeenen vyand te helpen te keer te gaan, en goed en bloed voor het behoud der colonie op te zetten, eenige weinige zig arrocgerden die gevoelens, als 't ware met uitsluiting van hunne mededienaren en burgers te bezitten, ja een wee hadden durven uitroepen over alle diegeene die het bewuste adres niet geteekend hadden, terwyl een groot getal der teekenaaren door dwang of surprise daartoe waren overgehaald.

Dit had ten gevolge, dat een aantal der beste en notabelste dienaaren en ingezetenen zig ook adresseerden, ten einde plegtige verseekeringen te geeven van hun volkomen vertrouwen in het bestuur hunner overigheid, en haare onschendbaare trouw en verknogdheid aan deselve, waaronder ook de officieren van het guarnisoen, gelyk UWel Edele Hoog Achtb. zulks uit de insgelyks hiernevens in copie gevoegde adressen zullen kunnen ontwaaren. ¹

Daarentegen hadden er des Maandags en Dingsdags (7 en 8 December) zeer verre gaande beweegingen in het gestigt der pennisten plaats gehad; dese loshandige hoop en verzameling van ongesloote herssenen, alleen door eene gestrenge tugt in ordre te houden, van het presenteeren van het meermelde adres onderrigt zynde, was in 't begryp geraakt, dat zy ook geen ware vaderlanders konden zyn zonder zig op soortgelyke manier te distingueeren; zy hadden eene vergadering belegd, so genaamde representanten gekoosen, zig by eene acte onderling verbonden en duur gezworen om elkan-

¹ De hier bedoelde adressen waren het werk, het eene van Engelhard, Alting's schoonzoon, H. A. Nederburgh, J. J. Nederburgh, Walbeek en verdere familiebetrekkingen, het andere van den Majoor de Sandol Roy en verdere creaturen van den Eersten Commissaris Generaal.

deren tot den laasten man by te staan in het bevorderen der goede zaak, so zy die noemden, terwyl sommige reeds volstrekt weigerden hunne diensten op de schryfcomptoiren te praesteeren.

Dog onder malkanderen het niet eens kunnende worden, wie praesident zoude zyn in hunne vergadering, raakte daardoor de zaak al spoedig bekend, en zoo ras de Hooge Regeering er van onderrigt was, besloot dezelve den 9e, om vier der voornaamste belhamels te doen in arrest neemen, en benoemde de Heeren Wiegerman en Neun om de zaak verder te onderzoeken.

Deze Heeren rapporteerden in de eerste sessie der gecombineerde vergadering, en bevestigden door het schriftelyk gedeclareerde van de gearresteerde personen, dat de pennisten tot deese oproerige bewegingen voornamentlyk waaren aangemoedigd en aangezet door den Raad van Justitie J. G. Hartman en den Commandeur en Opper-equipagiemeester W. J. Andriesse, welke laaste int bysonder hun in 't denkbeeld had gebragt, dat de colonie genoegzaam aan de Engelschen verkogt was, dat de defensie geheel verwaarloost wierd, dat zyne propositien geen ingang vonden, dat zy naar moesten volhouden, en alsdan ook eenige uit hun tot het committé van defensie zouden worden benoemd, en wat diergelyke meer is; terwyl zy teevens indices opdedden, om de plans die men had, des noods, met geweld dóór te dringen, waaromtrent de pennisten hadden toegezegd, dat elk hunner, als het er op aankwam, een gewapend man zoude leveren. Ik behoef aan UWelEd. Hoog Agtbaar niet open te leggen, van welke schrikkelyke gevolgen zulke zaaken kunnen zyn in eene colonie als deeze. Met een handvol Europeesen geplaatst in 't midden van magtige inlandsche volkeren, die hoe zagt het bestuur van de Compagnie ten hunnen opzigte ook in de aard zy, egter altyd met weezin het denkbeeld verdraagen, dat vreemden in hun eigen land hun de wet stellen, zo zoude eene burgerlyke twist niet kunnen missen het totaal bederf en verlies van Indias hoofdplaats ten gevolge te hebben, vooral wanneer dezelve, gelyk hier, onmiddelyk is ingerigt tot ondermyning van de autoriteit en het respect der wettige Regeering. De Javaan, nog oneindig verwyderd van de ontwikkeling der menschelyke vermogens en daaruit voortspruitende verheevene kennis en gevoelens, waarvoor de bewooneren der meest beschaaftde werelddeelen zelve

nu eerst in de laatste tyden ryp geworden zyn, kan zich volstrekt geen denkbeeld vormen van eene maatschappy die niet onder een hoofdbestuur, dat van de leeden der maatschappy geheel onafhankelijk is, verdeeld is in onderscheide standen, wederom aan elkanderen ondergeschikt; en een iegelyk die het character deeser natie een weinig bestudeerd heeft, zal moeten erkennen dat het eene taak zoude zyn boven alle menschelyke vermogens, om haar, althans binnen de eerste vyfentwintig jaaren, van die gevoelens af te brengen, die in alle de Oostersche volkeren, welke hun omringen, even diep geworteld zyn.

De Chineesen, die in eene so groote menigte over dit eyland verspreid zyn, zyn wel wat slimmer als het op hunne belangen aankomt, maar in het stuk der betrekkingen van de menschen als menschen tot elkanderen, en de daaruit voortvloeyende regten en pligten in eene maatschappy, eeven dom. Zy zyn daarenboven van een zeer onrustigen en oproerigen aart, sodat zy by burgerlyke oneenigheeden zig al ras zouden laten verleyden om daaraan deel te neemen, vooral wanneer men hun wist te beduiden dat zy daarmede voordeel zouden kunnen bejaagen — daarenboven groote liefhebbers van nieuwigheden. Toen de Hooge Regeering in den namiddag van den 9e buitengewoon vergaderde, was het gerugt onder hun algemeen, dat zulks geschiedde om den Heer van de Graaff Gouverneur Generaal en den Heer Mom Directeur Generaal te maaken, sodat veele by het scheidten der vergadering eerstgem. Heer reeds stonden op te wagten, om hem met die eminente waardigheid geluk te wenschen.

Daar zig dierhalven zulke openbaare blyken opdedden van voornemens en dadelyke overleggingen tot verstoring van de publieke rust door daden van geweld, en daar de autheurs en fauteurs derselve genoeg toonden, ja sommige zig opentlyk uitlieten, alsof sy in hunne boose desseinen konden staat maken op de protectie van aanzienlyke lieden, was er geen oogenblik te verzuimen om den voortgang deeser oproerige beweegingen dadelyk te stuyten door prompte en efficacieuse maatregelen; men besloot dierhalven om voorm. Raad van Justitie Hartman en den Commandeur Andriesse, als zig in een hoogen graad in deesen suspect hebbende gemaakt van de instigateurs te zyn van die beweegingen, terstond in arrest

te neemen, so als ook volbragt wierd; wordende de Commandeur nog dienzelfden ogtend door den overste Schaeffer afgehaald en begeleid naar het huys van den Major Josi, om aldaar ter nadere dispositie vooreerst te verblyven, en de Raad van Justitie Hartman des agtermiddags door den Major de Sandolroy ten huys van laastgemelde.

Sederd is aan voorm. Andriessse op versoek van zyn huisvrouw toegestaan, om in zyn eigen huis arrest te houden; en hy was aldaar naauwlyks overgebracht, of vond sig met een bezoek van de Heeren Frykenius en van de Graaff vereerd.

Voorts wierd beslooten om de pennisten van het gestigt te ontwapenen, dat ook dienzelfden dag geschiedde, en de Raden Wiegeman en Neun verzogt met het examineeren der gearresteerde pennisten voort te gaan, met adsistentie van den Secretaris der Hooge Commissie Walbeck, waarna die Heeren den 11^e nader van rapport dienden en eenige declaratoiren overlagen, waardoor de vorige informatiën ten sterksten wierden bevestigd. Men hield dan ook hunne commissie daarmee voor afgeloopen, en stelde alles in handen van den Advocaat Fiskaal, om zyn ampt en pligt tegens voormelden Hartman en Andriessse te betragten. ¹

De Hooge Regeering had ook reeds daagsch te voren, onder approbatie van Commissarissen Generaal, besloten tot het doen

¹ Met welk eene mate van overdrijving de gebeurtenissen door Nederburgh voorgesteld werden, blijkt onder andere uit de verhooren der pennisten, zowals die zija opgenomen in de *Resol. der Gecomb. Vergadering*. Door de gedeputeerde Raden Wiegeman en Neun waren de voornaamste onder die jongelieden, met name George van der Leede, Cornelis de Graaff, Johs. Borchers en Herman Conink Westenberg, gevangen en in verhoor genomen. En wat bleek nu uit de geheele instructie hunner zaak? Dat, sedert de openbaarmaking van het verbond met Frankrijk, de aan 't hoofd daarvan geplaatste woorden: Gelykheid, Vrijheid, Broederschap hun veel stof tot bespreking hadden gegeven. Dat zij gewenscht hadden medetewerken tot het adres der Batavia'sche burgerij van den 5 December, en zich daarom bij den commandeur Andriessse beklangd hadden, dat de teekening daarvan niet algemeen was opengesteld geweest. Dat daarop de Heer Hartman in het pennisten-gesticht gekomen was, om hun medetedeelen dat een nader adres van adhaesie aan dat van den 5de, zou worden ter teekening gelegd bij den postmeester Ravensberg. Dat Borchers dit adres daarop was gaan halen, dat door al de pennisten onderteekend was; en dat onmiddelyk daarna hunne arrestatie en de sluiting van het gesticht had plaatse gehad.

Als *instigateurs deeser oproerige beweging* -, werden toen ook de heeren Andriessse en Hartman aan de justitie overgeleverd!

eener publicatie tegens alle daden en onderneemingen strekkende tot verstoring van de publieke rust en goede ordre; dog ik begreep dat dezelve, wilde men er een gewenscht effect van kunnen verwagten, zig veel verder moest uitstrekken.

Aan de eene kant bespeurde men duidelyk genoeg dat de plaats gehad hebbende bewegingen veelal gekoesterd en aangekweekt waaren door een denkbeeld, alsof de omwenteling van zaaken in de Republiek ook eene geheele ommekeer in de regeering en het bestuur deeser landen van nu af moest ten gevolge hebben — een denkbeeld soo gunstig voor dien drom van onnutte dienaren, wier yver- en werkeloosheid derselver bevordering belet, niet minder als voor een aantal ledigloopers en geruïneerde lieden, hoedanige er verscheide onder de teekenaren van het bewuste adres gevonden wierden. Zelfs waren veelen in het begrip dat zulks strookte met de denkbeelden en beginselen van aanzienlyke personagiën, en dat hunne pogingen in deesen dierhalven de ondersteuning van hooger hand te wagten hadden.

Aan de andere kant had men hun tragten diets te maken, alsof er eene verfoeyelyke factie zoude exteeren, die zelfs in de Hooge Regeeringscollegien wortelen zoude hebben geschoten, trouwloos genoeg om met verzaking van alles wat aan eerlyke harten dierbaar en heilig behoord te zyn, de pligten omtrend het lieve vaderland te schenden, ja samen te spannen met desselfs openbare vyand.

Dat deese laster, hoe absurd ook en van alle schyn of schaduw zelfs maar van waarschyndheid verstoken, reeds merkelyken voortgang had gemaakt, bleek niet alleen uit de gebeurtenissen die reeds plaats hadden gehad; maar staande de voorsch. gecombineerde vergadering van den 10^e, deed er zig nog een nieuw en frappant bewys van op. Eenige vreemdelingen, soo Franschen als Deenen en Amerikanen, kwamen te kennen geeven dat zy in 't zekere onderdicht waren, dat er deesen morgen eene geheele revolutie in het publiek systema plaats had gehad, dat zy als brave patriotten zig niet veylig konden rekenen, dat men hun de nationale cocardes van de hoeden zoude rukken enz. verzoekende onze voorziening; en men had alle moeite om deese absurditeiten die lieden uit het hoofd te praten.

Het was dierhalven allernoodzakelykst en nuttigst, dat Commis-

sarissen Generaal en de Hooge Regeering haare denkwysse in deesen aan het publiek openleyden, als waardoor aan den laster op eens de mond werd gestopt, en aan de slinksche machinationen waardoor sommige de gemeente tragtten te misleyden, den bodem ingeslagen. Zulks is dan ook by diezelfde publicatie geschied, die met eenparigheid van stemmen is gearresteerd, en waarvan ik de vryheid neeme, soo als ook van nog twee publicatien dienzelfden dag geëmaneed, de exemplaren hiernevens te voegen tot speculatie van UWelEd. Hoog Achtbaare.

Deeze maatregelen hebben de heilzaamste uitwerkingen gehad, de publieke rust is zeedert volstrekt ongestoord gebleeven, veele lieden zyn van hunne verkeerde begrippen teruggekomen, en de plegtigheid van den 10^{en} deeser is in de volmaakste orde afgeloopen; de vreugdebedryven zyn algemeen geweest, en Commissarissen Generaal beneevens de Hooge Regeering hebben by die gelegenheid ook eene gedistingueerde festiviteit gegeeven.

God geeve dat het nog lang op dien voet moge blyven; wat my betreft ik zal volgens myne dunre verpligting daartoe al het mogelyke aanwenden, zoolang ik kan, dog moet tot myn leetwezen, maar met die cordaatheid welke UWelEd. Hoog Achtb. met regt van my kunnen verwagten, verklaren bedugt te zyn dat de Heer van de Graaff en de zynen hunne plans van eygen grootheyd niet hebben laten varen, ten minsten dat zy de zaaken sooveel mogelyk zullen blyven dwarsboomen en moeyelyk maken.

En daar de Heer Frykenius eene opentlyke scheuring heeft gemaakt in het lighaam van Commissarissen Generaal, door zig aan het hoofd van die factie te stellen, soo vinde ik my tevens in de verpligting om met allen eerbied, maar tevens op het nadrukkelykst te moeten betuigen, dat ik geen kans meer zie om myne commissie alhier tot een goed einde te kunnen brengen, en alhier de orde en deugdzaamheid van het bestuur op solide gronden te kunnen vestigen. Ik zal my niet vermeeten te treden in een onderzoek, welke verdere voorzieningen uit het vaderland in deesen noodig kunnen zyn; UWelEd. Hoog Achtb. thans onderrigt, zullen naar hoogsterzelve wysheid daarover oordeelen. Maar daar ik my door deese fatale omstandigheid buiten staat gesteld vinde, om de my opgedrage last met eere en tot welzyn van myn boven alles dierbaar

vaderland te kunnen ten einde brengen, soo hoop en vertrouw ik dat UWelEd. Hoog Achtb. althans zullen geconvinced zyn van de billykheid en gepastheid van myn nedrig verzoek, hetwelk ik de vryheid neeme by deese te doen, dat het UWelEd. Hoog Achtb. behagen moge my van de verdere uitvoering myner commissie gracieuselyk te ontslaan, en te permitteeren om met de allereerste gelegenheid, die zig daartoe zal opdoen, naar myn vaderland te mogen retourneeren.

UWelEd. Hoog Achtb. die enz.

Batavia, 22 Dec. 1795.

(w. get.) S. C. Nederburgh.

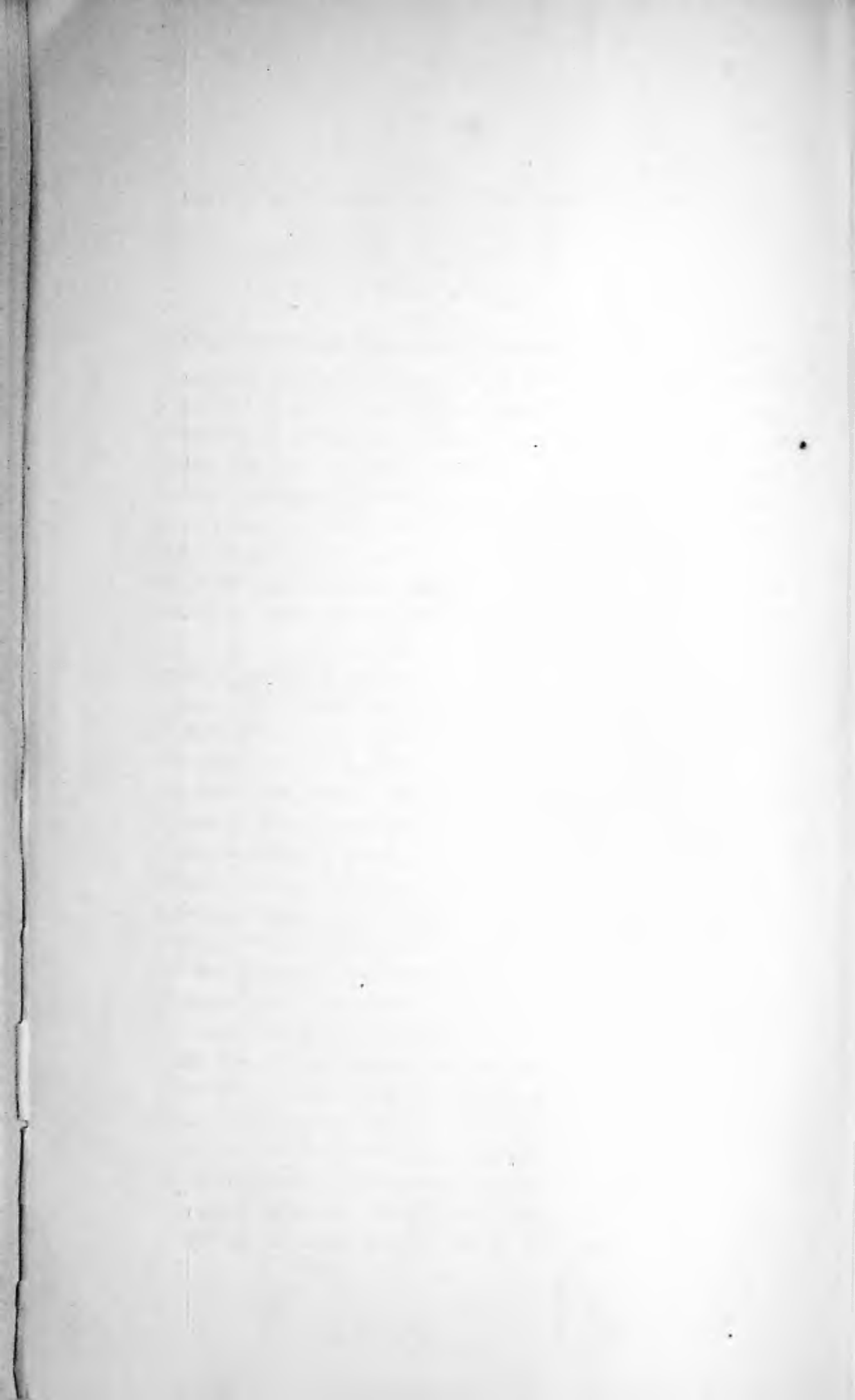
LII. Overzicht der bevolking en plantagiën van de Batavia'sche en Preanger-Regentschappen 1795.

Aantooning van de bevolking der natemelden Jaccatra'se en Preanger-Regentschappen, zoo Boemies als Manoempangers, met aanwijzing van de Producten uit ieder regentschap, den staat van de Coffy-Culture, enz., volgens den daarvan gedane opneem in 't jaar 1795.

REGENTSCHAPPEN.	Campongs.	Radeens.	Ingabeis.	Priaijs.	Opzienders.	Mandadoors.	Priesters.	Boemies.				Manoempangers.				Leverantie van Picols:						Coffy-boomen.	Clappus-boomen.	
								Mans.	Vrouwen.	Kinders.		Mans.	Vrouwen.	Kinders.		Generale Bevolking	Coffy-boonen.	Cat. Garens.	Indigo.	Cardamon.	Peper.			Curcuma.
										Jongens.	Meiden.			Jongens.	Meiden.									
TJANJOER (verdeeld in 6 districten)	1975	34	109	48	10	537	401	7610	7773	7281	6964	1994	3158	4579	4362	44,721	34,799	—	—	17	—	—	7,402,005	43,190
BUITENZORG (8 ")	91	5	17	4	—	89	1	—	—	—	—	5397	4935	4615	4907	19,854	—	—	—	—	—	—	1,306,800	10,403
CRAUWANG (12 ")	199	11	10	102	13	185	105	1654	1918	1969	1891	2070	2164	2342	2040	16,048	1,509	4	—	—	—	—	1,140,500	4,900
BANDONG (3 ")	646	34	25	85	31	646	164	1268	1268	2405	3997	6154	6154	6297	6872	34,415	10,618	23	5	—	—	620	4,462,000	6,014
PRACAMOENTJANG . (9 ")	767	17	6	164	11	507	390	5291	6048	7459	9064	3350	3325	4180	4209	42,926	8,315	34	14	—	—	—	5,530,589	15,278
SUMADANG (18 ")	402	15	17	121	19	402	229	1984	2802	1568	2349	2530	2530	1544	2759	18,066	5,588	30	6	—	—	—	1,243,381	6,248
BATOELAJANG . . . (3 ")	318	6	28	18	12	168	64	720	679	1306	1509	1695	1936	1388	1484	10,717	3,700	2	1	—	—	—	1,692,000	1,275
TJASSUM	64	2	4	20	—	63	44	450	513	542	529	221	256	270	259	3,040	252	—	—	—	—	—	270,784	600
PAMANOEKAN en PAGADEEN	66	3	6	23	—	47	36	743	999	880	891	318	385	378	357	4,951	466	2	—	—	—	—	238,645	857
ADIARSA	54	2	—	8	—	54	17	328	328	78	68	204	204	39	31	1,280	138	—	—	—	—	—	92,500	600
TANGERANG en GRINDING	152	1	—	—	—	145	—	—	—	—	—	2914	2451	2387	2724	10,476	395	—	—	—	1	—	1,006,308	1,838
Te zamen:	4734	130	222	593	96	2842	1451	26,048	22,328	23,488	27,262	27,847	27,498	28,019	30,004	206,494	65,813	96	27	17	1	620	24,385,602	91,212

Batavia, den 25 October 1796.

(w. get.) Engelhard.

LIII. De Resident van Tjeribon aan Gouvern. Gen. en Rade
van Indie.

HoogEd. Gestr. enz.

Gaarne zoude ik eerder hebben geantwoord op de rescriptie Uwer HoogEd. dd^o. 1 December A^o. P^o., byaldien de herhaalde mondelijksche conferenties, om den ouden Sultan Canoman tot andere gevoelens te brengen omtrent de sedert jaren ongehoorde en wonderbaarlyke in swang geweest zynde regtspleging, geen tyd hadden vereischt, en ik daarenboven niet had behoeven te wagten na 's vorsten rescriptie, alzoö het schryven of beantwoorden van brieven over ongemeene punten by de Javanen voor eene der gewigtigste zaken wordt gehouden, waartoe zy niet alleen ongaarne maar teffens zoo langzaam besluiten, dat men hetzelve als met vyzels en dommekrachten moet afpersen.

Om in dit critique tydstop UHed. met geene overtollige herhalingen op te houden, zal ik my eenlyk tot het hoofdzakelyke bepalen.

Thans kan ik met overgrootte blydschap en satisfactie UHed. communiceren, dat de zoo gepaste en volmaakt ingerigte brief aan Sultan Canoman het doelwit bereikt heeft. Ik heb geen moeite nog pligten versuimd, om van dese gunstige occasie niet alleen mondelijk maar ook door tusschenspraak van den Tommogong Ryksbestierder Nata Nagara, 's vorsten vertrouweling, een dusdanig gebruik te maken als my het geschikst voorkwam, om den ouden dweepzieken Sultan van zyne ongefundeerde priesterlyke gevoelens af te trekken, en zyn gezag in luister te herstellen door eene eigene uitoefening van het wettig gezag, en door dit middel teffens een blyk van genegenheid en vriendschap aan de Hooge India'sche Regering te geven.

Lang heeft de oude man hierover geraadpleegd, en vele slape-looze nachten heeft het HD. gekost, aleer tot een rustig en gedeceideerd besluit te kunnen komen. Dan, nadat ik op Dingsdag den 11^e deser de eer had genoten eene contra-nieuwjaarsvisite by Z. H. af te leggen, en by die gelegenheid nog eens nadrukkelyk de belangrykheid van dat punt had voorgehouden, met byvoeging dat hetzelve tot eene verkleining van zyn magt en eer zoude strekken om er met die

domme priesters over te aboucheren, mogt ik den volgenden dag van den Tommogong vernemen, dat het besluit onherroepelijk genomen was, en zelfs sonder de minste besoignes met die goddeloose tempelschare, sooals inliggend kort dog beslissend antwoord UHEd. zal overtuigen ¹.

Daarin word teffens een niet onbillyk verzoek of voorstel gedaan, om de Chinezen en andere Natiën welke zig aan het vermoorden van Sultan's onderdanen schuldig maken en tot bekentenis gebragt worden, mede alhier, tot afschrik van hunne Natie te doen executeren.

Een pluimpje hierop en een toestemmend antwoord op HD. verzoek zal Z.H. nog meer encourageren, en smee ik UHEd. hierop by gelegenheid indagtig te zyn.

Om dit waarlyk gewigtig stuk tot stand te brengen, hebben al myne voorzaten vrugteloos hunne onophoudelyke pogingen verspild, en ik reken het my aldus een eer en geluk hetzelfde te hebben kunnen volbrengen, waardoor tegelyk de *Guittap*, een wetboek ² zoo onregtvaardig als belaglyk, grootelyks zyne kragt verliest. . . .

In voldoening aan den inhoud van UHEd. gerespecteerden brief van den 30^e passato, heb ik de beide Heeren Sultans van den gesloten vrede tusschen de Republiek en Frankryk, zoowel als van den daaruit

1 Dit antwoord van den Sultan Anum aan Gouv. Gen. en Rade van Indie luidde vertaald aldus:

• UHoogEd. zeer geëerde missive ontvangen, en dies inhoud ten volle begrepen hebbende, zoo dient daarop in antwoord, dat volgens de oude costumen van Cheribon, de Priesters over doodstraffen hun advies moeten geven.

• Dan, UHEd. begeerte, dat misdadigers, welke een beganen moord voor den Resident en de gezamenlyke Tommogongs geconfesseerd hebben, zonder dat dezelve voor de Priesters behoeven gebragt te worden, de straffe des doods alhier te Cheribon zullen ondergaan, zal door my, Sultan Anum, benevens door Sultan Supoe, in eerbied worden nagevolgd.

- Echter smeeken wy UHE. zeer ootmoedig om Hd. hulpe, dat byaldien er Chinezen, Parnakers, Boeginesen, Macassaren, enz., sorterende onder de Compagnie, mogten zyu die een moord aan een Javaan gepleegd, daarvan ten klaarste overtuigd en tot confessie gekomen zyn, dat zoodanigen almede de doodstraffe alhier te Cheribon mogen ondergaan. Mogelyk zal zulks ook tot welzyu van het Land strekken." — (*Uit de papieren van Nederburgh.*)

2 De omschrijving hier door Umbgrove gegeven, is minder juist, daar onder *Guittap* (of *Kittap*) verstaan wordt de geestelyke rechtspraak in 't algemeen volgens den Koran.

voortgesproken oorlog met Engeland kennis gegeven; voor welke informatie die vorsten my verzogt en opgedragen hebben UHed. veelmaals te bedanken.

Waarmede enz.

(w. g.) J. L. Umbgrove.

Cheribon, 19 January 1796.

LIV. De Gouvern. Gen. P. G. van Overstraten en Rade van
Indie aan de Bewindhebbers der Gen. O. I. Compagnie.

Batavia, den 31 January 1796. ¹

WEd.H. Agtb. Heeren,

De generale beschrijving van onze verrigtingen gedurende het jaar 1795 bieden wy U by dezen aan.

Batavia. Wy rekenen ons verplicht ter kennisse van UWelEdele Hoog Achtbare te brengen, dat de bedeeing van hetgeen int byzonder betrekking heeft tot deze hoofdplaats niet zal kunnen geschieden met de gewoone aanwyzing van het breeder detail der zaken als gewoonlyk is geschied, doordien van het jaar 1795 waarover dit ons verslag loopt geene resolutien zyn gecoucheert, behalven van de maanden October, November en eenige van de maand December, zoodat UWelEdele Hoog Achtbare des behagende kunnen beoogen uit een door den Heer Gouverneur Generaal ter sessie van den 9 October neevens hoogstdezelfs schriftelyke propositien geproduceerde notitie die wy oerbiedigst dezen doen verzellen, onder te kennengeving dat wy conform. welgem. Zyn Hoog Edelheids voorstel

¹ Blijkens den aanhef, is deze brief werkelijk op dien datum vastgesteld en gedagteekend geweest. Naar luid van het slot is hij echter niet voor ult. December 1797, waarschijnlijk ten gevolge der tijdsomstandigheden, verzonden. Van daar, dat hij de handteekening draagt van van Overstraten als Gouverneur Generaal.

en approbatie van de Hoog Edel Gestrenge Heeren Commissarissen Generaal, hebben besloten om de notulen zoowel van 1794 à 1795 voor zooverre dezelve niet tot resolutien geconverteerd zyn, by de Heeren leden rond te zenden om dezelve te resumeeren en teekenen, om als resolutien aangemerkt en met insertie der adviesen, nevens alle de bylagen UWelEdele Hoog Achtbare aangeboden te worden, in vertrouwen dat hoogstdezelve daarin zullen gelieven te berusten, als zynde eeniglyk toe te schryven aan ongelukkige omstandigheden die daartoe geconcreerd hebben, als de gedurige verwisseling van secretarissen, doch voornamelyk in de twee laatste jaren gedurende den tyd dat wylen de Heer Raad Extraordinair van de Weert het secretariaat waargenomen en bekleed heeft, uit hoofde der hachelyke omstandigheden waarin men geverseerd heeft.

By ons generaal verslag van 1794 hebben wy genoegsaam en in het breede aangetoond de droevige situatie, waarin wy ons toen uit hoofde van het groot gebrek aan Europeesche zeevarende bevonden, en welk employ zoowel van Chineesche als Javaasche zeevarende is moeten gemaakt worden. Uw WelEd. Hoog Achtb. zullen zeer ligt beseffen, wyl wy zedert geene de minste assistentie uit Europa hebben ontvangen, zulx nog veel moet zyn verergerd, en het is ook tot ons bitter en grievend leedwezen zoover gekomen, dat wy geene scheepen meer naar zee kunnen zenden, maar dezelve gedeeltelyk tot batteryscheepen hebben moeten employeren, en tot welkers bemanning de Hoog Edele Heeren Commissarissen Generaal qualificatie hebben moeten geven om boven het groot getal inlanders, dat reeds in dienst is genomen, nog 300 koppen uit derzelve campons te ligten.

Wy hebben ook niet alleen, zooals in 1794 heeft plaats gehad, ter gedeeltelyke bemanning der retourscheepen daarop inlanders en Chineesen moeten employeeren, maar wyl er niet zooveel Europeesen gemist kunnen worden als allernoodigst zyn om 's Comps. kostbare bodems met derzelve ladingen niet aan te veel gevaar te exponeeren, hebben hoogst gemelde Heeren Commissarissen Generaal blykens het aangeteekende by onze notulen van den 6n February 1795 van de reisen naar Nederland moeten excuseeren de bereids daartoe aangelegde en in gereedheid gebragte scheepen Regt door zee en Maccasser; en indien wy op hoogstderzelve qualificatie geen gebruik hadden kunnen maken van 60 koppen van de Fransche fregatten La Recherche

en L'Esperance, zouden wy wel gedwongen zyn geweest nog meer van de voor Nederland beladen scheepen aan te houden; dan, door dit onverwacht ontzet is het schip Maccasser, wyl hetzelfde ook reeds byna volladen was, noch naar Nederland kunnen worden gedepecheerd. .

Vervolgens zyn door hoogstgemelde Heeren Commissarissen Generaal, by secreete missive van den 17 Augustus, na alvorens daarby te hebben aangehaald de hooge noodzakelykheid dier er was om zich van contanten te voorzien, en wyl geen ander middel aan handen of uittedenken was dan de verkoop van 's Comps. koopmanschappen aan particulieren en vreemdelingen, van ons gerequireerd onze consideratien en eene opgave van de quantiteit die aanhanden en welke daarvan te missen zoude zyn; en wy hebben nopens dit aangeleegen stuk gesuppeditoerd eene door den Heer Raad ordinaris en pro interim Directeur Generaal Johannes Siberg overgelegde aantooning van het restant der koopmanschappen, en welke quantiteit met gerustheid daarvan zoude kunnen worden verkocht, benevens eene opgave van de pryzen waarvoor dezelve zoude kunnen worden afgestaan, met zoodanige informatien en consideratien als by onze secreete resolutien van den 21 Augustus 1795 in het breede zyn omschreven; waaraan wy verzoeken ons te mogen gedragen, met aanhaling echter dat die verkoop zeedert op de nader daartoe van Hunne Hoog Edelheden erlangde qualificatie heeft gevolg genomen. ¹

De inlandsche zaken betreffende, hebben wy te bedeele dat volgens het genoteerde by onze resolutie van den 5n November 1793, op een bericht van den Gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander Nicolaas Engelhard, wegens combustien die onder de Chineesen in de Bovenlanden hadden plaats gehad, noodig geoordeeld zynde de Chineesen woonende op de landen welke de Koning van Bantam aan de Bataviasche ingezetenen in huur afstaat, onder de jurisdictie van de

¹ Blijkens geheime aanschrijving van 22 Aug. 1795 aan de gezaghebbers in Bengalen, Coromandel en Suratte, kregen deze in last de particuliere kooplieden te animeren tot den inkoop van Compagnie's producten, te leveren tegen contante betaling uit de pakhuizen te Batavia. De ministers op Ceilon werden gemagtigd, door contracten terzelfder zake zich eene som van 300,000 Rd. aan contanten te verschaffen.

De beschikbaar gestelde producten te Batavia bedroegen tien millioen pond koffij, 16,000 kanassers suiker, 500,000 ₧ peper, 500,000 ₧ tin, 400,000 ₧ Jap. koper, hout en specerijen.

Compagnie te brengen, vervolgens daartoe de noodige representaties by dien Vorst zyn gedaan, en Zyn Hoogheid daarin tot ons genoegen heeft toegestemd; waarom dan ook door ons den gen. Gecommitteerde qualificatie is verleend om die Chineesen als nu onder de directie en jurisdictie van Batavia te trekken, en omtrent hen dezelve ordres als ten opzichte der andere Chineesen plaats hebben te observeeren.

In de Jaccatrasche en Preanger regentschappen zyn zoo ten aanzien der regenten als in hunne verplichtingen geene veranderingen gemaakt, weshalven wy hier alleen melden dat door den Gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander Engelhard, by een den 8 December ingediend bericht, verslag is gedaan nopens den staat der koffyplantagien en de overige cultures der afgeloopen inzaam en de gehoudene afrekeningen; dat wy ten dien dage daarop hebben gedisponeerd, doch dat wy uit hoofde van de ongunstige tydsgesteldheid het afroepen en compareeren na jaarlyksche gewoonte van de regenten uit de Preangerlanden, hoe noodig en heilzaam dit anders is, voor deze keer hebben moeten excuseeren.

Met betrekking tot de particuliere vaart, hebben wy aan diverse Comps. ingezetenen, zoo van deze hoofdplaats als van de andere comptoiren en etablissementen, zoo mede aan eenige Macaosche handelaren, den 6 Maart, 14 April, 9 Juny, 24 July, 4, 18, 25 Augustus, 30 October en 15 December, toegestaan den invoer van negotiewaaren en den uitvoer van zuiker, arak, ryst en andere articulen. . . .

Door den in de maand July 1795 alhier van Banda overgekomen burger Steenbergen wierd den 10n dier maand aan ons te kennen gegeven, dat hy door den Bandas gezaghebber van Boeckholt was gequalificeerd om op de Papoesche kust in Nova Guinea te onderzoeken, of aldaar speceryen gevonden worden en welk soort, dat hy daarop een brik ten zynen kosten had bemand, uitgerust en met negotie goederen beladen, mitsgaders aldaar aan het requisit voldaan, doch er niet anders had gevonden dan mannetjesnooten en soely, die aan de noordkust door de Engelschen opgekocht wierden, waarvan toen twee scheepen zich te Waaro hadden bevonden, daar de gezaghebbers van die bodems een byeenkomst met Prins Noekoe gehad hadden, enz.

Met relatie tot de correspondentien met de ministers der vreemde etablissementen, gebruiken wy de vryheid te noteeren: dat wy op

den 1n Mei ontvangen hebben een missive van het Engelsch Ministerie te Calcutta, houdende doleantie over den verkoop van slaven op Cochim, welke wy by gelegenheid naar vereisch zullen beantwoorden;

en dat op den 17ⁿ December door den Heer W^m. Macarty, Consul der Vereenigde Staten van Amerika te Isle de France, by eene missive is verzocht, dat de handel der herwaards komende Amerikaansche scheepen moge gefaciliteerd en met voorregten begunstigd worden, waaromtrent wy verzoeken ons zoowel aan die resolutie te mogen gedragen, als aan het antwoord hetwelk daarop met qualificatie van de Hoog Edele Heeren Commissarissen is gegeven ¹.

Om gedurende den oorlog van de aankomst en nadering van vyandelyke scheepen tydig informatie te bekomen, hetgeen al veel tot ons behoud in onze zwakke gesteldheid zoude kunnen contributeeren, hebben de Hoog Edele Heeren Commissarissen Generaal door den Gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander voor de Compagnie laten inhuren zes wel bezeilde vaartuigen, die overal digt onder de wal loopen en zich verbergen kunnen, om in de straat Sunda op de verscheidene plaatsen te kruissen, en wy hebben mitsdien de bemanning van die vaartuigen en hetgeen daaraan bekostigd moet worden zoodanig bepaald als by ons besluit van den 9ⁿ February 1795 staat genoteerd.

Wy hebben op de successive ingekomen tydingen en geruchten van de nadering van vyandelyke scheepen naar ons inzien de beste mesures genomen tot een kloekmoedige afweering van dezelve, gelyk onder anderen op den 9ⁿ July, wanneer van Bantam werd gemeld de verschyning in straat Sunda van vyandelyke scheepen, wanneer direct 's lands schip van oorlog de Amazon en 's Comp. gewapend schip de Hertog van Brunswyk, die zich toen op Java en wel in den Oosthoek bevonden, naar herwaarts zyn opontboden, en gebruikt gemaakt is van de manschappen der alhier ter rheede liggende particuliere ingehuurde scheepen die op de batteryscheepen zyn verdeeld, zooals hiervooren onder het hoofddeel van scheepen en vaartuigen reeds is gemeld; en wyl de toen zich alhier bevonden hebbende Capitain Sant, voerende het Engelsche kaperschip

¹ Daar het Rijk-Archief geene Resolutien der Hooge Regering na December 1793 bezit, kan omtrent deze punten hier niets naders worden medegedeeld.

The Armenian zich zelve zoowel aanbod als zyn volk en schip om tot tegengang van den vyand geemployeerd te worden, hebben wy die offerte mede geaccepteerd. Echter is de tyding die ons toen alarmeerde, zonder gevolg geweest.

Alles wat met eenige mogelykheid heeft kunnen worden uitgedacht is in het werk gesteld, om het groot gebrek aan Europeesche militairen op de best mogelyke wyze te vergoeden, en dienvolgende hebben wy op de qualificatie van den Hoog Edelen Heeren Commissarissen Generaal aan den Heer Java's Gouverneur van Overstraten aangeschreven, om de noodige ordres te geven tot het doen oprichten, exerceeren en disciplineeren te Sourabaya van twee bataillons Madureesche en Sumanapsche soldaten, om herwaards overgezonden te worden, alsmede tot de oprichting van een depot op Sourabaya, het een en ander op de voet als sulx door de Heeren Commissarissen ter zee en te velde is voorgesteld by een daarvoor vervaardigde capittulatie.

De oorlog met Engeland, waarvan men alhier in het begin van Augustus door geruchten by de komst van 's Lands Capitain Dekker met het oorlogsfregat Medenblik wierd geïnformeerd, bragt ons meer in verlegendheid als men bevoorens geweest was, want niet-tegenstaande de zwakke situatie waarin wy ons bevonden, had men minder voor de aanvallen van de zyde der Franschen te vreezen gehad, die van onzen toestand niet geïnformeerd waren, als van de Engelschen, die als vrienden vooraf in de gelegendheid waren geweest te zien hoedanig liet by ons was gesteld, en aan welken dus onze situatie ten vollen konde bekend zyn. Wy hebben derhalven niet alleen hier ter hoofdplaatse ten eerste zoo verre doenlyk was de noodige maatregelen bepaald, maar ook om de ministers op de buiten-comptoiren tegens alle ondernemingen van dien geduchten vyand op hoede te doen zyn, zonder uitstel aan den Heer Java's Gouverneur laten toekomen eenige exemplaren van een gedrukt extract uit onze secreete resolutien van den 13 Augustus, met ordre om dezelve by de eerste gelegendheid naar de Oostersche gouvernementen en Timor te zenden.

Verders heeft men ter versterking van deze hoofdplaats met alle kracht en yver alle middelen die daartoe konden dienen onder handen genomen, door het aanleggen van batteryen, die men ge-

durende den oorlog met Frankryk om derzelver kostbaarheid had kunnen excuseeren, doch waartoe men thans hoezeer zulx al in dezen geldelozen tyd ten uittersten moeyelyk was, moeten besluiten en waaraan men nog met alle voortvarendheid bezig is, gedragende wy ons korthedshalven aan de resolutien daartoe genomen; waarby Uwe WelEd. Hoog Achtbare des behagende zullen kunnen beoogen wat zoo ten opzichte van den overgang van de souverainiteit op het Nederlandsch volk hier is gedaan, als de ordres die er zyn gegeven tot 's Lands en 's Comp. equipagien aan land, het verlaten der scheepen, en wat verder in cas van alarm noodig en dienstig is geoordeeld, alsmede dat het commando in dien gevallen aan den Heer Gouverneur Generaal is opgedragen, en dat er een instructie voor alle chefs en verdere officieren der onderscheide corpsen is geformeerd waarnaar een ieder zich zal gedragen.

Vervolgens is op den ontvangst van een aparte brief van den Heer Gouverneur van Malacca, Abraham Couperus, houdende communicatie van de overgaaf van dat gouvernement aan de Engelschen en de daarby plaats gehad hebbende omstandigheden, in eene gecombineerde vergadering besloten, den ingezetenen by publicatie kennis te geven en te waarschouwen van het misleidend en valsch gedrag dat de Engelschen aldaar, door het verspreiden van geschriften in de onderscheide inlandsche talen hebben gepleegd, en daardoor de onkundige op- en ingezetenen door schoonschynende beloften hebben afgetrokken van de verschuldigde trouw aan hunne wettige heeren en meesters.

Alsmede dat, conform de bedenkingen door de Heeren van de Militaire Commissie Vaillant, Verhuel en Graevenstein over een generaal plan van defensie van Nederlands Indie, wyl daaruit consteerde dat de gouvernementen Ternaten en Maccasser ongeschikt en niet in staat bevonden zyn om by een aanval van een Europeesche vyand eenige resistentie te kunnen bieden, op den 21 daaraanvolgende door ons is besloten de ministers aldaar aan te schryven, om by eerste gelegendheid een gedeelte van de aldaar guarnisoen houdende militairen met derselver officieren naar Ambon en Banda te laten overgaan, ten einde die principale etablissementen voor de Maatschappy, was het mogelyk, te behouden.

Met betrekking tot enz.

LV. De Gouverneur van Java van Overstraten aan
Zyn Hoog Edelheid Nederburgh.
(Uittreksel.) ¹

Samarang, 9 Mei 1796.

De fataale tyding van de overgave van het eiland Ceilon aan de Engelschen, die my met de laatste post van Batavia is aangebragt, heeft by my al dien indruk verwekt, die ieder dewelke zyn vaderland oprecht bemint moet gevoelen, en heeft my nader alles in overweeging doen nemen wat eenigzints zoude kunnen strekken tot behoud van dat gering gedeelte van Comps. bezittingen, dat haar in deze gewesten helaas! noch overig is.

Alle onze possessien om de west van Indie zyn wy thans zeekeer, dat, met Cabo de Goede Hoop, Mallacca en Padang, in de macht onzer vyanden zyn, en dagelyks moeten wy het droevig naricht te gemoet zien, dat onze oostersche provincien hetzelfde lot zal zyn te beurt gevallen.

Niets blyft dus onze Republiek in deeze Indies meer overig, dan het gelukkig eiland Java, waar echter de vyand nu dagelyks staat aan te komen, en Batavia als 's Maatschappy's hoofdplaats meer dan waarschyntlyk het eerst zal worden aangevallen.

Is dus Batavia bestand genoeg, om een aanval van gewicht te kunnen resisteeren? dient dierhalven naar myn gering begrip de eerste en voornaamste vraag in dit hachelyk tydstip uit te maaken, en uit de kennis die ik draag van hare situatie en van de macht die men daar aan handen heeft tot hare defensie, vermeen ik te moeten besluiten, dat zy dit niet is, of ten minste dat zy slechts korte daagen aan een vigoureuse attaque weerstand zal kunnen bieden.

Onnoodig is het aan te haalen, wat de gevolgen van de overgave of wel de overmeestering van die plaats voor onze natie zullen zyn, want ieder is het bekend, dat haare val den val van dit gouvernement zal moeten bewerken, en dus onzen ondergang naar zich zal moeten sleepen.

¹ Uit de bijlagen tot de Secrete Notulen van Commissarissen Generaal.

Het zeer vertrouwelyk en persoonlyk karakter van dezen brief is waarschynlyk oorzaak geweest, dat van de daarbij ontwikkelde denkbeelden nimmer iets is uitgelekt. Ook mr. P. Mijer maakt er, in zijne uitvoerige Biographie van Overstraten, met geen woord gewag van.

Zonder voor als nog in het toekomstige te kunnen zien, zal haare val ook nog dit onberekenbaar nadeel voor ons vaderland en onze geallieerden met zich brengen, dat de vyand gesteld zal worden in het bezit van talryke scheepen en vaartuigen, van aanzienlyke hoeveelheden van ammunitie goederen en van magazynen, die de kostbaarste Indische producten in hebben, en dit al zal hem tot nieuw voedsel voor den oorlog en zyne natie meer en meer aanmoedigen om denzelfden met geweld te vervolgen.

Ik heb wel alle gegronde hoop van my, kooft de vyand my hier op Samarang of op Sourabaya te attaqueeren, eenigen tyd te zullen kunnen staande houden, genomen ook al dat zyn overmacht my van de stranden naar het gebergte deed wyken; maar is de hoofdplaats weg, en krygt men geene spoedige adsistentie uit Europa, dan zal dit gouvernement ook weldra een buit voor den vyand moeten worden, vooral ook, dewyl men by de overgave of overmeestering van Batavia, niet anders kan verwachten, als dat de krygsgevangen gemaakte Europeesche militairen en zeevarenden, voor zooveer de gemeenen ten minsten aangaat, spoedig in Engelsche soldy zullen overgaan, en deze dan onze ergste vyanden zullen uitmaaken, en dat het dan buiten iemands vermogen wezen zal, de vorsten en grooten aan ons tegens een triumpherenden vyand getrouw te doen blyven, dewelke by zyn overmacht niet zal nalaten alle listen te voegen om den inlander aan zyne zyde te krygen, ongeacht dat ik dan ook noch geheel aan my zelfs zal overgelaaten weezen, en zoowel de hooge commissie als 's lands regeering zich in handen van den vyand zullen bevinden.

Het besef dus van alle deeze zoo noodlottige gebeurtenissen, die ons met rasse schreeden naderen, en ons als het ware van verre toeroepen van in de korte oogenblikken, dewelke ons nog overig zyn, die middelen tot ons behoud aantegrypen dewelke wy noch aan handen hebben, dwingt my als een waar Nederlander en getrouw Comps. dienaar, by Uw Hoog Edelheid in overweeging te brengen, of in dit critiek tydstip het eenigste middel om Java noch voor de Maatschappy te behouden, en alle die rampen voor te komen, die het verlies daarvan noodwendig zal ten gevolge hebben, niet ware, Comps. macht by een te trekken en zich te vereenigen.

Was Batavia in eene genoegzame staat van defensie en dies damp-

kring minder vergiftig, deeze plaats zoude mogelyk het geschiktste daartoe weezen, schoon het dan ook noch naar myn inzien niet raadzaam zoude zyn die daartoe te verkiezen; omdat dan dit gouvernement ten prooi van den vyand zoude moeten blyven, en de beide vorsten, aan zich zelfs overgelaaten, weldra aan de zyde van den vyand zouden worden overgehaald, al was het ook maar alleen om daardoor zich van de gevolgen van den oorlog te bevryden.

Doch Batavia is met hare presente macht, volgens myn gevoelen, niet te behouden, en dies ongezondheid verzwakt haar dagelyks meer en meer, en dus blyvt ons geen andere keus thans meer over dan Batavia met de daarin zich bevindende militaire macht en marine te verlaaten, totdat wy ontzet uit Europa zullen hebben ontvangen, en zich ten spoedigsten met alle de aan handen zynde scheepen en vaartuigen naar Samarang, dan wel Sourabaya te begeeven, na de beste producten en goederen daarin zooveel mogelyk te hebben afge-laaden, en de overige waaren te hebben vernietigd.

De hoge commissie en de hoge regeering zouden zig dan, benevens de noodigste dienaaren, de militairen, zeevarenden, Comp^s. archiven, ammunitie van oorlog en de meest noodige behoeftens, op een der beide plaatsen hier op Java kunnen ophouden, en de scheepen zouden in alle gevallen naar Sourabaya kunnen worden getransporteerd, waar zy vylig zouden kunnen leggen, en zelfs tot eene merkelyke versterking dier plaats kunnen strekken.

Op de hoofdplaats daarentegen zoude eene bezetting kunnen blyven van drie à vierhonderd inlandsche militairen, onder eenige Europeesche officiers, en daarvan zoude dan zoolang een gouvernement kunnen worden gemaakt, totdat de tyd zal daar zyn waarin men nadere maatregelen zal kunnen beaamen.

Nu reeds alle Comp^s. bezittingen buiten dit eiland door den vyand zyn overmeesterd, nu dunkt my, dat het er nog weinig meer op aan zal komen, waar 's Lands regeering haare residentie voor een tyd houdt, zoo zy slechts zeeker is. En die zekerheid kan zy tot noch toe hier op Java vinden, al waar het zelfs, des noods, aan een der hoven van de vorsten, waar zy niet alleen met de archieven veilig zal weezen, maar ook ongestoord hare deliberatien over het algemeen belang zal kunnen voortzetten; daar zy op Batavia blyvende, weldra buiten de mogelykheid zal worden gesteld van meer werk-

zaam te kunnen zyn, en word daarin niet noch tydig voorzien, door den vyand naar andere plaatzen zal worden overgebracht.

Ik beken, dat dit project in den eersten opslag als ten nitersten nadeelig en naauwlyks uitvoerlyk zal voorkomen; dan, het water is aan de lippen, en wy hebben niet meer dan een enkeld oogeblik, om eene keuze te doen tusschen deze twee uitersten, of om Batavia en dus het geheele eiland Java in handen van den vyand te doen vallen, of om die stad, en de byzondere belangens van dies ingezeetenen, aan het algemeen welzyn voor een gedeelte op te offeren.

Ik zeg voor een gedeelte op te offeren, want Batavia zonder macht, zonder Comp^s. eerste regeering, zoude dan, komt daar de vyand, niet in staat wezen eenigen weerstand te kunnen bieden, en dus eene zoo voordeelige capitulatie moeten aangaan als bedongen zoude kunnen worden, en daar de Engelschen nimmer een stuk guarnisoen aan dies besmet klimaat zullen kunnen waagen, zal het het ons, krygen wy ontzet, weinig moeite kosten om die plaats te herneemen.

Door dit middel, en wel dit middel alleen, zal Java nog geconserveerd kunnen blyven, want trekt men onze magt hier byeen, dan is er geene de minste swarigheid, of wy zullen den vyand, al is hy ook nog zoo formidabel, ten minsten een tyd lang kunnen resisteren, en wy zullen dan tevens zeeker van der vorsten en regenten trouw blyven. Onze macht zal dan niet meer aan zooveele sterfte onderhevig wezen, als zy nu is, ja zelfs dagelyks in sterkte toeneemen door de meerdere gezondheid, die zy zal genieten, en de mogelykheid is zelfs daar, dat wy ons daardoor weldra in staat zullen bevinden eenige gewapende scheepen in zee te brengen, waarvan wy nu verstoken blyven.

Hinderpaalen in meenigte doen zich tegens dit project op, maar hetgeen het zwaarste is, moet naar myn gevoelen het zwaarste weegen. De vernietiging der producten, die niet spoedig genoeg naar herwaarts vervoerd zullen kunnen worden, is niet meer dan een temporeel verlies, en zelfs geen verlies, wanneer men nagaat dat anders de vyand dezelve, tot onzen verderen ondergang, toch zal wegvoeren; en die mede genomen zouden kunnen worden, zouden in de scheepen op Sourabaya kunnen blyven, voor zoover zy hier

geborgen zouden kunnen worden, waar zy vry wat zekerder zullen leggen dan op Batavia. Met deeze zelfde scheepen zouden dan ook de militairen en alle politieken herwaards kunnen overkomen; plaatsen ter logeering der militie en scheepvaart ontbreken hier niet, doordien de voor de Wurtenbergers opgerichte barakken de schoonste en gezondste gebouwen zyn die men hebben kan, waarin noch wel duizend man goed gelogeed kunnen worden, terwyl de inlanders, even gelyk hier geschied met die dewelke hier in guarnisoen zyn, in bamboeze barakken zouden kunnen worden gelegd.

De eerste dienaaren zoude het zeeker zeer moeyelyk vallen hier huisvesting te vinden, dan behalven dat derzelver getal niet zeer groot zoude behoeven te zyn, zoude ook een gedeelte daarvan, dat niet volstrekt noodzakelyk zoude worden geoordeeld, op Sourabaya en andere plaatsen kunnen worden gelegd, en ik maak dan ook geen de minste swarigheid hieromtrent de noodige arrangementen te maaken.

Dit project kan ook niet gezegd worden nadeelig voor Batavias ingezeetenen te wezen, want ligtelyk zal men dan by de te maaken capitulatie kunnen stipuleeren, dat ieder in het bezit zyner goederen zal blyven, te meer daar de vyand noch quasi ageert voor het belang van den Heer gewezen Erfstadhouder, en het veroveren van Comps. possessien noch eenelyk wil doen doorgaan voor het in protectie neemen van dezelve voor Zyn Hoogheid.

Nadeeliga bewegingen onder de ingezetenen kan ik niet nagaan dat een besluit hiertoe zoude kunnen verwekken, vooral zoo het spoedig genomen en met kracht geexecuteerd wordt, dewyl hetzelfde tot hun voordeel strekt en vry wat advantageuser is, dan wanneer men Batavia zoude willen defendeeren; naardien men dan gevaar loopt, wordt het door de wapenen overwonnen, dat eene algemeene plundering hun deel zal worden, de inlandsche militairen zullen dan ook intusschen voor de algemeene veiligheid waaken, en de verdeeldheid tusschen de inlanders en Chineezzen kan ons ook tevens tot waarborg strekken, dat van geene dier partyen iets zal worden ondernomen, dat nadeelige gevolgen zoude kunnen hebben.

Verwarring in de publieke zaaken kan ook hierdoor niet veroorzaakt worden, dewyl spoedig alle de vorsten en grooten, waarmede de Compagnie in verbond en vriendschap is, zouden kunnen worden

onderricht van deze temporeele retraite van 's Lands regeering, en de uitkomende scheepen met weinig moeite daarvan tydig geïnformeerd zouden kunnen worden.

(w. get.) P. G. van Overstraten ¹.

1 Het lot dat aan deze voorstellen van Java's Gouverneur wedervoer, blijkt uit de *Secrete Resolutien van Commiss. Gen.*, van 21 Mei—9 Julij 1796.

Daar die voorstellen bovenal berusten op de overweging dat Batavia niet bestand zijn zou tegen een krachtigen vijandelijken aanval, noodigden Commissarissen Generaal allereerst de commissarissen ter zee en te velde uit, omtrent dit aangelegen punt hunne overtuiging op goede gronden medetedeelen. De geruststellende verzekeringen van die zijde ontvangen, noopten Frijkenius, zoowel als Alting en Siberg, om zich tegen de verwezenlijking van Overstraten's plan te verklaren. Het afwijkend gevoelen van Nederburgh werd door dezen schriftelijk en mondeling ontwikkeld.

De Eerste Commissaris Generaal betoogde, dat Batavia ongetwijfeld door de Engelschen in de eerste plaats zou worden aangevallen, uithoofde van " de immense " schatten aldaar te vinden, en het vooruitzigt om met de hoofdplaats alle 's Comp. " overige bezittingen in hun handen te zien vallen Dat wel niet kon " worden beslist of Java, door de operatie welke de Heer van Overstraten by zyne " particuliere missive van 9 Mei geproponcerd heeft, behouden zal zyn; dog buiten " speculatie schynt te zyn of men zoude, zyne magt op Java geconcentreerd heb- " bende, *aldaar* veel vigoureuser defensie kunnen doen en den vyand veel langer " tegenstand kunnen bieden, dan alhier op *Batavia* Dat ZHed. wyders " volkomen moest instemmen het gevoelen van den Heer van Overstraten, dat men " zig alsdan ook van de Java'sche vorsten vry beter zoude kunnen verzekerd houden . . . " Dat het transport der produkten langzamerhand, naar mate de middelen daartoe " zouden te vinden zyn, geëffectueerd moest worden, ten einde zulks geen onover- " komelyke hinderpaal blyve, wanneer eens bevonden word dat het concentreren der " militaire magt op Java het eenig overgebleven middel zyn zal van zelfbehoud . . . " Dat ook de Koning van *Bantam* daardoor niet meer of minder aan zyn noodlot " zoude worden overgelaten, dan hy tegenwoordig is, nadien het volstrekt onmogelyk " is, hem by vyandelyken aanval de allerminste adisistentie van de hoofdplaats te " bewysen Dat ZHed. zig verplicht vond, tot zyne décharge in der tyd, " alsnog op het nadrukkelykst te insteren, dat, zoo men er al te veel zwaarigheid " in vond dat Commissarissen Generaal en de *geheele* Landsregering naar Java over- " gaan, dan ten minste zoodanig *gedeelte* derzelve zig naar derwaarts begeve, als " voldoende kan worden geoordeeld om altyd, in cas van nood, eene op zig zelfs " staande en onafhankelyke oppermagt, in naam der Nederlandsche Republiek, over " dese gewesten dadelyk te kunnen constituieren "

Intusschen bleek in de vergadering van 9 Julij, dat " de verdere HH. Comm. " Gen. by H. d. voors. gevoelens zyn blyven persisteren; zoodat is goedgevonden de " voors. propositien te declineren, en daarmede de deliberatien over de meergemelde " particuliere missive van den Heer van Overstraten in dato 9 Mei te houden voor " geëindigd. "

LVI. De Gouverneur van Java aan Gouvern. Gen. en Rade
van Indië.

Samarang, den 22 July 1796.

HoogEdG., enz.

Nadat enz.

Ik kan alsnu het genoegen hebben UHE. hiernevens aantebieden de uittreksels uit de hier ter kustte zoo van Lossarie tot Sidayoe, als in den Oosthoek gedanen generalen opneem, uytgenomen 't eiland de Baviaan en de landschappen Besoekie, Panaroekan en Oeloedjamie (die nog niet volbragt is), van het getal negoryen, inlanders, tjatja's en jonken rystvelden, welke in ieder regentschap in het gepasseerde jaar zyn geweest ¹, waarby ook gevoegd zyn het getal der verhuurde dessa's, het getal der buffels en de hoeveelheden ryst, die iedere plaats by een goed gewas kan opleveren.

Hieruit zal UHE. blyken, dat in de regentschappen van Lossarie tot Sidayoe, uitgenomen Oeloedjamie, zyn bevonden: 8585 negoryen, waarvan 1134 verhuurd, voor Rds. 44,462;

225,726 manspersonen,

261,687 vrouwen,

240,073 jongens,

223,927 meisjes,

157,396 buffels,

47,518 tjatja's,

25,359 jonken rystvelden, die kunnen opbrengen 14,947 coyang,

130,463 hangmatten in 27,554 R ryst, uitmakende in het geheel 17,500 coyang ryst.

In den geheelen Oosthoek zyn, met 't eyland Madura aangerekend, echter de Baviaan, Besoekie en Panaroekan (*uitgezonderd*), mede in 't gepasseerde jaar opgenomen:

5,322 negoryen,

130,772 manspersonen,

145,770 vrouwen,

121,569 jongens,

146,384 meisjes,

¹ De speciale lijsten zijn niet meer aanwezig.

41306 tjatjas,
19,089 jonken rystvelden.

Zoodat ten dezen gouvernemente, buiten de voornoemde plaatsen en de landen der Vorsten, in 't verloopen jaar geweest zyn, in het geheel:

345,498 manspersonen,
407,457 vrouwen,
361,642 jongens,
370,311 meisjes, of te zamen 1,495,908 zielen;

buiten de Europeesen, Chineesen en overwalsche Natien, die zich ten dezen gouvernemente bevinden, en ook die Javanen die ter zee varen.

Deze opnemen zyn zoo accuraat mogelyk gedaan door Europesche en Javaansche gecommiteerden, en schoon het wel mogelyk is dat daaromtrent op de eene plaats meer nauwkeurigheid dan op de andere is in acht genomen, zoo kunnen UHE. er echter staat op maken dat zy exact geschied zyn en er in alle gevallen eer meerder dan minder menschen zyn, dan de opgegevene. Veel swarigheden hebben de regenten in den beginne tegen die opnemen gemaakt, dan, daar ik weldra bemerkte dat de reden daarvan eenlyk was, dat zy bevreesd waren dat hierdoor ontdekt zou worden dat hunne regentschappen meer tjatjas bevatten en dus grooter zyn dan bekend is, en dus hunne tjatja's-gelden zouden vermeerderd worden, zoo heb ik hun, om het werk te faciliteren, toegezegd dat, al moogt dat ook zoo worden bevonden, zy echter geene meerdere gelden zouden opbrengen. Waarna die opnemen dan ook geene de minste difficulteiten meer ontmoet hebben, doordien ik de stipste orders had gesteld, dat nog de gene. gecommiteerden nog de regenten of hunne hoofden het minste van de gemeenten zouden mogen vorderen, hetwelk anders in gelyke gevallen maar al te dikwyls hier op Java plaats heeft.

Buiten het voordeel, dat in deze opnemen ligt opgesloten, dat men nu eindelyk eens kennis draagt van het waarschylyke getal der menschen die in dit gouvernement zyn, en ook van de buffels en de quantiteiten ryst, die de landen kunnen opbrengen, zoo kan men daarnaar ook ligtelyk opmaken, in hoe verre de cultures der onderscheidene producten kunnen worden geëxtendeerd. En er moet tevens dit nut uit afvloeyen, dat men in het vervolg met meer nauwkeurigheid

dan tot nu toe heeft kunnen geschieden, zal kunnen nagaan, hoedanig de respective regenten hunne onderhoorigen behandelen; want dit kan men by den Javaan voor een generalen vasten regel aannemen, dat in die regentschappen welke het meest bevolkt zyn, ook de beste behandeling plaats vindt.

Tot dat einde heb ik my ook reeds sedert geruimen tyd bezig gehouden met nauwkeurige nasporingen te doen naar de wyze waarop ieder regentschap op zich zelf door den regent en mindere hoofden wordt bestuurd, voor zoover het huishoudelyke betreft; nasporingen die aller belangrykst zyn om, langs dien weg, de knevelaryen en mishandelingen van den gemeenen man, die nog maar al te veel gepractiseerd worden, te kunnen leeren kennen en dus voorkomen, doch die tevens eene nauwlyks te begrypen moeite vereischen, omdat geen een district hier op Java, ja zelfs geen eene dessa, in zyne regeringswyze gelyk staat met het andere, daar alles by den Javaan gegrond is op *adats* of gewoonten, die dikwyls zoo onzeker als drukkende zyn, en waaruit niet dan de grootste misbruiken voorkomen.

Nadat dit werk, hetwelk nog eenigen tyd zal vereischen, zal zyn volbragt, zal men kunnen overgaan om met de regenten of de voornaamste uit dezelve vaste bepalingen te maken, waarnaar iedereen gehouden en verplicht zal wezen het bestuur van het hem toevertrouwde regentschap interichten, en waardoor een ieder zal kunnen weten, welke lasten hy moet dragen, die nu voor een zeer groot gedeelte willekeurig zyn en afhangen van de denkwyze der hoofden, en dan die hoofden tevens aan hunne onderhoorigen niets zullen kunnen opleggen dan hetgeen billyk en bepaald is.

Om verder 's Comp. landen exact te kunnen, heb ik reeds voor twee jaren een begin laten maken met daarvan accurate landkaarten te doen formeren, waarmede ik met dit hoofdcomptoir een begin heb laten maken door eenige jongelingen uit het Marineschool alhier, die met dit moeyelyke werk thans zoover zyn gevorderd, dat Samarang met de daaronder sorterende landen en districten in dit jaar opgenomen en in kaart gebragt zal zyn, dewelke ik dan de eer zal hebben UHE. aantebieden, en waarna men dit werk langs het geheele gouvernement zal kunnen vervolgen.

Dit alles is, naar myn gevoelen, onontbeerlyk om Java zoo belangryk voor de Maatschappy te maken als het worden kan, en zoude

nutteloos zyn UHE. dit in detail optegeven, daar het voordeel dat uit een en ander indertyd noodwendig zal moeten voortvloeyen, zoo voor de ingezetenen in het gemeen als de Maatschappij in 't byzonder, vooral ter vermeerdering van de gewildste producten, te tastbaar is, dan dat het UHE. attentie zou kunnen ontgaan.

Onder de Inlandsche zaken, kan ik het genoeg hebben UHEd. de verzekering te geven, dat nu zoowel de Keizer als de Sultan meer dan ooit aan de Compagnie geattacheerd zyn. Daartoe is van eene ongemeen goede uitwerking geweest het middel dat ik in 't werk gesteld heb, om in dezen verderfelyken oorlog de belangen van de Vorsten met die van de Comp. ten sterkste te verbinden en gepaard te doen gaan.

Toen ik UHEd. by myn schryven van 2 Maart 1792 onderhield over de op Ceylon zynde Java'sche bannelingen, was ik verplicht te moeten te kennen geven dat ik, mits de gebrekkige opgave, die men gedaan had, van den daarby vermelden Pangerang Adipatty Amangkoerat, niet had kunnen nagaan wie dezelve was, alzoo men geomitteerd den naam van zyn vader aantehalen. Dan, na de komst van Ceylon alhier van den Pangerang Aria Kasoemo Diningrat, werd ik geïnformeerd dat voorn. Adipatti Amangkoerat, eigenlyk genaamd Radeen Maas Oemar, en zyn broeder Radeen Maas Ambia zoons zyn van den Pangerang Maas, wiens vader geweest is de zoogenaamde Soesochoenan Grandie, die in 1750 naar Ceylon is gerelegeerd ¹, en welke een zoon was van den Pangerang Tippto Soemo, die tot vader heeft gehad den Soesochoenan Amangkoerat, die op Tagal begraven ligt, en broeder van den Keizer Pacoeboeana de Eerste. En daar dus de beide genoemde Radeens Maas Oemar en Ambia uit de rechte linie van den Keizer Amangkoerat afstammen, en er eene voorzegging ligt dat daaruit noch eens iemand den troon alhier beklimmen zal, zoo liet ik den Vorsten daarvan ten eerste kennis geven, en wel op het tydstip dat Ilunne Hoogh. door anderen was verhaald, dat onder de bannelingen die de Engelschen van Ceylon hadden medegenomen, de voorn. Radeen Maas Oemar gevonden werd, aan wien men vorstelyke eer bewees, en die zelfs den naam van Adipatti of de Kroonprins Amangkoerat voerde.

1 Secr. Resol. van 19 December 1750.

Nooit kon iets meer sensatie verwekt hebben by de Vorsten, en vooral by den Keizer, als dit naricht, welke direct verscheidene secrete nachtvergaderingen hield om te overleggen wat Z. H. in dit hachlyk tydstip te doen stond; en het algemeen gevoelen van dien raad, meestal gecomposeerd uit lieden die de Comp. zeer genegen waren, was dat het belang van den Keizer en zyn Huis volstrekt vorderden de Comp. tot het laatst toe aantekleven, en dus alle vermogens aantewenden om dezelve tegen hare vyanden te helpen beschermen, omdat men niet anders kon veronderstellen als dat de Engelschen, na zich door list en beloften by de presente Vorsten ingedrongen te hebben, naderhand den voorn. Prins tot vorst verheffen, en dus aan de voorzeggung dies vervulling geven zouden, ten einde langs dien weg een by hen bekend en vertrouwd vorst hier op Java te hebben!

Ook heeft men Z. H. in dien geheimen raad beduid, dat geen van de regenten zich kon voorstellen van door het geslacht van Amangkoerat tot den geringsten post waardig geoordeeld te zullen worden, waaruit de vorst by gevolgtrekking ligtelyk afleiden kon, welke vernederende omstandigheden in dien gevalle hem en zyne familie te wagten stonden. Hierop heeft de vorst dan ook niet alleen in den gez. raad zich uitgelaten, van zich met lyf en ziel aan de Compagnie te zullen houden, maar ook den Eersten Resident onder vier oogen op het nadrukkelykst verzekerd, dat Hy de groote verplichtingen gevoelt die Hy en al zyne voorvaders aan de Comp. hadden; en, zich herinnerende de vele oorlogen die de Comp. voor en met dezelve op Java gevoerd had, en de meer dan honderdjarige vriendschap die er tusschen hen en de Comp. had plaats gehad, overzulks nu ook het vaste voornemen had gevormd om dezelve met alle macht en naar uiterste vermogen bytestaan, en hare vyanden als zyne eigene te beschouwen; dat Hy den Kroonprins, indien die wat grooter was, voorzeker met de hulptroepen herwaarts zou medezenden, omdat Hy, indien de nood dringend mogt worden en alle andere manschappen niet toereikend mogten zyn, bereid was om zelf met zyne beste (?) als het laatste corps de reserve aftekomen.

Dat deze betuigingen van den Keizer nu waarlyk welgemeend zyn, en Z. H. tot voor dien tyd noch steeds swanger heeft gegaan met projecten om uit dezen oorlog zyn voordeel te trekken, heeft my

gen. Eerste Resident van Reede ten sterkste verzekerd. Het eenigste waarover die vorst noch ongerust schynt te zyn, is, dat men somwylen op Batavia en ook hier zich vrywillig aan de Engelschen zoude overgeven, even als op Ceylon, Ambon, Malacca en meer andere possessien van de Comp. heeft plaats gehad, en dit doet Z. H. by herhaling aan zyne raden vragen wat Hy toch doen zal, wanneer de Comp. hier ook zoodanig handelde. Hierop heeft de Eerste Resident Z. H. laten aanraden, om in alle gevallen zich naar 's Comp. raadgevingen te gedragen, en ik heb den vorst nader met allen nadruk laten verzekeren, dat wanneer onze vyanden het mogten willen wagen om ons op deze kust aantevallen, ik er alles aan zal wagen om dit gouvernement te behouden en ZH. op zyn troon te beschermen; en met die verzekering is de vorst dan ook ongemeen tevreden.

Door dit naricht heeft de Sultan ook meer inzien dan ooit beginnen te krygen in het belang dat ZH. er by heeft, dat de Compagnie in het bezit van Java blyft, ongeacht dat zyne welmeenendheid noch steeds dezelfde geweest is. Deze vorst scheen echter in het denkbeeld te verseren, dat de vyand het niet op Java gemunt zoude hebben, en gaf zich dus by aanhoudendheid noch alleen aan zyne gewone vermaken over, zonder zich veel aan den oorlog te bekreunen. Dan, zoo door dit naricht, als dewyl ik tegelykertyd ZH. by een vriendelyken brief opmerkte en aantoonde het gevaar, waarin wy op dit eiland zyn, van dagelyks door den vyand met eene aanzienlyke macht geattaqueerd te zullen worden, is Hy niet alleen zeer inquiet geworden over de alleszints critique situatie, waarin Hy en zyn Ryk zich zouden bevinden indien de Engelschen met de voorn. Princeen hier eens mogten komen te triumferen, maar nu ook continueel bezig met syn volk, dat tot assistentie van de Comp. aan de stranden is geprojecteerd, te exerceren, even gelyk de Keizer reeds sedert lang gedaan heeft.

Ook hebben de beide Vorsten alsnu, in navolging van hetgeen ik hier aan de stranden gedaan heb, overal in hunne ryken de stiptste orders gesteld, om alle suspecte personen die er gevonden mogten worden ten eerste te apprehenderen, en de Keizer heeft daarby zelfs last gegeven om zich daarvan hetzy levendig of dood meester te maken. Want de vrees voor de Ceylonsche Bannelingen is ongemeen groot, en hieruit blykt dat de Engelschen, met die Princeen

met zich te voeren, tot hertoe de Comp. vry meer voor- dan nadeel gedaan hebben.

Alles schikt zich te Souracarta met den Paap Kiai Toegoe ten besten, zoodat dezelve thans zeer geattacheerd is aan den Eersten Resident van Reede, en men geen quaad van denselven heeft te vreesen.

Uit myn vorig schryven van den 10 Juny jl. zal het UHed. reeds geconsteerd hebben, dat het den Keizer een byzonder genoegen heeft gegeven dat UHed. zyn zoon den Kroonprins met den naam van Pangerang Adipatti Anom Hamangcoe Negoro vereerd, daarvan eene acte verleend en tevens een goud cachet voor dien Prins hebben laten toekomen Niet minder aangenaam is het dien vorst geweest, dat UHed. geconsenteerd hebben in ZH. instantien om zynen ryksbestuurder Djaja Ningrat als zoodanig te ontslaan, en daartoe weder aantestellen den Tommogong Sosro Widjojo, onder den titel en naam van Radeen Adipatti Mangcoe Prodjo, waarvoor Z.H. zyne verplichting erkent by den hierby gevoegden brief

Ongeacht de welmeenendheid van den Sultan ten opzichte van de Comp., blyft deze vorst in zyne regeering echter even despotiek en capricieus, schoon de gewezen Raden Tommogong Notto Judo, die ik UHed. den 20 Febr. jl. bedeed heb dat door ZH. was afgezet, weder eenigsints in genade is aangenomen.

Het effect van deze caprices moest de Eerste Resident van IJsseldyk ook onlangs ondervinden, want ZH. betoonde vóór eenigen tyd aan hem in verre na die vriendelykheid niet, waarmede hy gewoon was denzelven te behandelen; en toen hy naar de reden daarvan informeerde, kwam Z.H. met vele niets beduidende zaken op, als dat de Ratoe voor eenigen tyd het honneur niet was gegeven dat zy kon pretenderen, dat hy IJsseldyk den vorst beloofd had groote diamanten voor hem te zullen zoeken en die nog niet bezorgd had, en soortgelyke. Waarom gez. van IJsseldyk my dan ook verzoek deed, zich by UHed. te mogen adresseren om zyn ontslag als Eersten Resident. Dan, vóór ik hierin toestemde, onderhield ik den Sultan hierover by een brief, waarop Z.H. my vry kort antwoordde dat hy dan met ult^o. Aug. een anderen Resident zoude verwachten. Sinds dien tyd echter is Z.H. zoozeer veranderd, dat Hy zich weder, als bevorens, bysonder vriendelyk omtrent hem gedraagt, en heeft Hy my laten weten, dat wanneer ik het

noodig mogt oordeelen dat Ysseldyk noch een jaar aan zyn Hof verbleef, Hy daar gaarne in zou toestemmen; en daar ik van gevoelen ben dat in den presenten tyd 's Compagnie's belang volstrekt vordert dat hy aan Sultan's Hof vooreerst continueert, zoo heb ik Z.H. dit ook by een brief te kennen gegeven, die daarin heeft genoeg genomen. De Sultan zou my, zooals ik onderricht ben, daarvoor wel zelf verzoek gedaan hebben, zoo hy zich niet eenig-sints geschaamd had over zyn eerste schryven aan my, en ook niet onkundig was geweest hoe hy dit verzoek zou inrichten, zonder my zyne zwakheid te toonen.

Intusschen blykt nu hieruit weder, hoe hoog noodig het is dat ik dien wispelturigen vorst eens op eene voorzigtige wyze zyne gebreken onder het oog breng. Dan, daar de tegenwoordige tydsomstandigheden niet zeer gunstig daartoe zyn, zal ik wel verplicht wezen hiermede noch wat te temporiseren.

Voor de allesints gunstige wyze waarop UHed. wel hebben gelieven te beschouwen myne verrichtingen omtrent de successie van den Pangerang Arie Praboe Prang Wedono, en de 4000 Tjatja's die zyn grootvader Pangerang Mangeoe Negoro heeft bezeten, myne opregte erkentenis aanbiedende, gebruik ik de vryheid dit ook uit naam van gen. van Reede te doen, voor het door UHed. betuigd gevoegen over zyne betoonde cordaatheid en goed overleg in het begin dezer gevaarlyke gebeurtenis.

Thans kan ik UHed. bedeelen, dat de restitutie van alle de landen die de gen. oude Prins boven die 4000 Tjatja's in bezit gehad heeft, onder het op- en toezicht van van Reede reeds geheel tot wederzyds genoeg is volbracht, behalve cenige weinige door den ryksbestuurder opgegeven negoryen, die hy echter zelf betuigt niet te weten waar dezelve gelegen zyn, en welke den Pangerang Prang Wedono ook volkomen onbekend zyn, doch tot de restitutie waarvan hy ten volle bereid is. En ik kan hier zelfs byvoegen, dat de Keizer ook in de ruiling van een gedeelte van die 4000 Tjatja's, waarvan voorn. Pangerang had verzoek gedaan, met alle gratie be-willigd heeft, en dat genoegzaam al de artikelen der eerbewyzingen van dien Prins jegens den Keizer reeds in train gebragt zyn, en de Pangerang reeds vele saturdayen de Tournoyspelen en ook al twee feesten tot genoeg van dien vorst bygewoond heeft.

Daar nu ook de verdeeling der nalatenschap van den voorn. Pangerang Adipatti onder zyne kinders, kleinkinders en achterkleinkinders tot onderling genoeg haar beslag erlangd heeft, zoo is deze in den beginne zoo gevaarlyk geweest zynde successie alsnu ten volle volbragt

Alle de strand-regenten kan ik wyders het genoeg hebben UHed. te bedeele dat steeds verknocht zyn aan 's Compagnie's belangen, en ten volle bereid om de Maats. met al hunne vermogens tegen hare vyanden de Engelschen bytestaan, en de meeste zoo niet alle beyveren zich om my in deze critique tyden blyken van hunne welmeenendheid te geven.

De heffing van een matig lastgeld van de handeldryvende vaartuigen op deze kust, volgens het reglement dat HHed. hebben gelieven goed te keuren, heeft tot hiertoe gevolg gehad zonder de minste swarigheid te ontmoeten. Dan, daar de particuliere vaart en handel thans hier geheel en al stilstaan, zoo zal daarnaar niet wel eene berekening kunnen gemaakt worden; en het zou daarom ook Comp. belang zyn hetselve vooreerst nog te doen collecteren, zooals nu plaats vindt, zonder nog dit jaar te verpagten

De brieven die ik aan de gebieders van de vier Oostersche Gouvernemen ten heb toegezonden, om hun kennis te geven van de publieke zaken en het presuntive vertrek van Malacca van eene Engelsche vloot naar derwaarts, zyn gelukkig alle nog in tyds, vóór dat die vloot daar was, in hunne handen gekomen, zoodat zy volkomen kennis gedragen hebben van het oogmerk van den vyand; schoon dit, naar het blykt, weinig heeft kunnen contribuieren om de gouvernemen ten van Amboina en Banda voor de Comp. te behouden

Over de volle bereidwilligheid van beide de Vorsten, om de Compagnie in den presenten oorlog met al hunne vermogens te assisteren, heb ik UHed. reeds hiervoren geïnformeerd. Hunne Hoogh. hebben zig nu reeds meer dan eens geïnformeerd, of UHed. alsnog zouden requireren de voor Batavia geprojecteerde hulptroupen. Dewyl ik daaromtrent geen nader aanschryven van UHed. heb ontvangen, en veronderstellen moet dat dezelve niet hoogst noodzakelyk worden geoordeeld, zoo heb ik Hunne Hoogh. laten weten, dat hoezeer ik ook hieromtrent nog onkundig was, ik egter vermeende dat die vooreerst niet zouden gevorderd worden; en hierop hebben de Vorsten

dezelve dan ook provisioneel gedestineerd om het getal der voor Samarang bepaalde manschappen te vermeerderen ¹.

De Pangerang Prang Wedono is met die vorsten ook aanhoudend bezig, met zyne hulptroepen in den wapenhandel te oefenen, en staat gereed om op de eerste order van my direct met zyn volk af te komen, waarnaar hy zelf schynt te verlangen, om der Comp. sprekende bewyzen van zyn attachement te kunnen geven.

De door UHed. van hier gerequireerde inlandsche militairen reeds compleet naar de hoofdplaats verzonden zynde, zoo hoop ik dat dezelve aau Hd. intentie zullen hebben voldaan. Ook vlei ik my dat uit de verzending van het daartoe behoorend bataillon Javanen met het schip de „de Ondernemer“, UHed. zal gebleken zyn, dat men met de aanwerving en dressering van dezelve immer mogelyken spoed gemaakt heeft

Ik heb enz.

(w. gel.) P. G. van Overstraten.

1 Wat hieromtrent verder verhandeld was, en welke denkbeelden de Gouverneur van Overstraten zich vormde omtrent het gebruik makeu van de inlandsche troepen, blijkt uit zijne Memorie van 13 Oct. 1796. Men leest daar § 330;

• Van de troepen van beide de Vorsten, zoowel als van den Pangerang Arie Praboe Prang Wedono, die steeds gereed staan om op de eerste order afte komen, zyn onderscheidene corpsen bepaald zoo voor de hoofdplaats Batavia, als voor Samarang en de oost- en westzyde van dit gouvernement, zonder dat echter het precise getal daarvan kan opgegeven worden, dewyl de vorsten zelve daarvan onkundig zyn. Voor Batavia is echter door ieder dier vorsten op 1000 man gerekend, en voor Samarang zooveel als noodig wezen zal, terwyl der vorsten oostersche en westersche regenten order hebben om direct zich te begeven waar zy zullen worden gerequireerd.

• Myn oogmerk is echter nimmer geweest, om van die manschappen hier op Samarang en aan de stranden eenig gebruik te maken, dewyl zy tegen geen vuur bestand zyn, maar om die alleen te employeren in dat onverhoopte geval wanneer men verplicht zal worden naar het gebergte te retireren, wanneer ik oordeel dat zy van zeer veel nut zullen kunnen wezen, zoo om den vyand allen toevoer van levensmiddelen te beletten, onophoudelyk te ontrusten en aftematten, als om in hinderlagen gelegd te worden.

• Wanneer nu van alle deze aanhanden zynde macht een voorzichtig en nuttig gebruik gemaakt word, indien UEd. vyandelyk mocht worden aangevallen, mag men zich vlyen dat deze zoo belangryke possessie voor de Maatschappy tyden lang zal te behouden zyn, gesteld ook al dat men onvermogennd wezen mogt om eene landing van den vyand tegentegaan.

LVIII. Memorie van dusdanige indigo, cardamom, coffy, ronde peeper, zwavel etc. dewelke zedert primo September 1791 tot heden, op en langs Java, zoo door de Regenten en hoofden respectie jaarlyks geleverd zyn, namentlyk :

INDIGO JAVASCH EERSTE SOORT.

Te Sourabaya, te weeten:

	door de beide regenten	Ƴ 555½	
	" " Panumbahan van Madura	107½	
1795	" " regent te Passourouang	106	
	" " " " Banger	225	
	" " " " Bangil	83	
	" " " " Pamacassang	28½	
	" " beide regenten te Grisee	45	
	" " Regent te Lamongang	25	
		—————	Ƴ 1175½
1796	" " beide regenten te Sourabaya	1120	
	" " regent te Passourouang	960½	
		—————	2080½
			—————
			3255¾

Te Banjoewangie.

1791	door den regent	Ƴ 168	
1792	" " "	171	
1793	" " "	186½	
1794	" " "	86	
1795	" " "	112	
1795/6	" " "	108	
		—————	871½

Off in den Oosthoek te zamen Ƴ 4127¼

Te Joana.

1791	door de regenten van Patty	Ƴ 1250
1792	" " " " "	1125
1793	" " " " "	1125

1794	door de regenten van Patty	875	
1795	" " " " "	604	
1795/6	" " " " "	687 $\frac{1}{2}$	
		<hr/>	5666 $\frac{1}{2}$

Te Japara.

1791	door de regenten	1500	
1792	" " "	1972	
1793	" " "	2300	
1794	" " "	2150	
1795	" " "	1750	
1796	" " "	1516	
		<hr/>	11188

Te Paccalongang.

1791	door de regenten	2000	
1792	" " "	2625	
1793	" " "	2375	
1794	" " "	3652 $\frac{1}{2}$	
1795	" " "	4125	
1796	" " "	4295	
		<hr/>	19072 $\frac{1}{2}$

Te Tagal.

1791	door de regenten	1093 $\frac{3}{4}$	
1792	" " "	1156 $\frac{1}{4}$	
1793	" " "	843 $\frac{3}{4}$	
1794	" " "	656 $\frac{1}{2}$	
1795	" " "	755	
1796	" " "	750	
		<hr/>	5255

Te Souracarta.

1795	door het opperhoofd	125	
1796	" " "	195	
		<hr/>	320

Te Djocjocarta.

1792	door het opperhoofd	581	
1794	" " "	427	
1795	" " "	170	
		<hr/>	1178

Te Samarang.

door den Samarang hoofdregent	342	
" " regent van Candal	207	
" " " " Caliwongoe	220	
" " " " Damak	54	
		<u>823</u>

Dan wel te zamen, aan Indigo op Java geleverd @ 47630 $\frac{1}{4}$

Ofte de vyf boekjaren, gerekend zeedert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols 76 $\frac{521}{500}$.

CARDAMOM JAVASCH.

Te Sourabaya.

1792	@ 290	
		Te Banjoewangi.
1792	437	
1793	310	
1794	102	
1795	112	
1796	159	
		<u>1120</u>

Te Passourouang.

1795	48	
		<u>1458</u>

Te Tagal.

1791	1000	
1792	704	
1793	630	
1794	300	
1795	650	
		<u>3284</u>

Te Djocjocarta.

1791	366	
1793	1000	
1794	500	
		<u>1866</u>

Dan wel te zamen, aan Cardamom op Java geleverd @ 6608

Bedragende picols $52\frac{19}{2}\frac{3}{2}$.

Offte de vyf boekjaren, gerekend zoekert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols $10\frac{3}{8}\frac{5}{1}\frac{3}{2}$.

COFFYBOONEN JAVA'SCH.

Te Sourabaya.

1794 ⌘ 3562 $\frac{1}{2}$

Te Banjoewangie.

1794 1875

1795 6250

1796 5000

13125

Te Passourouang.

1793 3750

1794 27750

1795 31250 62750

Off in den Oosthoek te zamen ⌘ 79437 $\frac{1}{2}$

Te Joana.

1795 4573

Te Japara.

1795 4625

Te Paccalongang.

1794 781 $\frac{1}{4}$

1795 1750

1796 2375

1906 $\frac{1}{4}$

Te Tagal.

1792 7875

1793 15625

1794 13250

1795 21250

1796 14000

72000

Te Souracarta.

1794 4781 $\frac{1}{4}$

1795 4781 $\frac{1}{4}$

9562 $\frac{1}{2}$

Te Samarang.

1791 van de forten Salatiga en Boejolalie	17279
1792 " " " " " "	151436
1793 " " " " " "	245153
1794 " " " " " "	263279
1795 " " " " " "	313067
1796 " " " " " "	100972
	<hr/>
	1091186

Dan wel te zamen, aan Coffy op Java geleverd @ 1266290 $\frac{1}{4}$
 Bedragende picols 10130 $\frac{161}{2500}$.

Off de vyf boekjaren, gerekend zedert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols 2026 $\frac{161}{2500}$.

RONDE PEEPER.

Te Passourouang.

1794 @ 330

Te Joana.

1795/6 1358

Te Japara.

1794/5 1250

Te Tagal.

1795/6 500

Te Souracarta.

1792	4000
1793	24832
1794	6093 $\frac{3}{4}$
1795/6	35179
	<hr/>
	70104 $\frac{3}{4}$

Te Djocjocarta.

1791	6625
1792	12625
1793	34562 $\frac{1}{2}$
1794	4875
1795/6	32937 $\frac{1}{2}$
	<hr/>
	91625

Te Samarang.

1791 van de fortén Salatiga en Boejojallie	410	
1792	133 $\frac{1}{2}$	
1793	1551 $\frac{1}{2}$	
1794	196	
1795/6	2730	
		5020 $\frac{3}{4}$

Dan wel te zamen, aan ronde peper op Java geleverd ₧ 170188 $\frac{7}{10}$

Bedragende picols 1361 $\frac{1}{2}$ $\frac{2}{5}$ $\frac{6}{10}$ $\frac{7}{10}$.

Ofte de vyf boekjaren, gerekend zedert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols 272 $\frac{1}{2}$ $\frac{7}{10}$ $\frac{6}{10}$.

ZWAVEL ONGERAFINEEERDE.

Te Sourabaya.

1792		₧ 627
------	--	-------

Te Banjoewangie.

1791	23402	
1792	62024	
1793	72200	
1794	19300	
1796	150	
		177076

Dan wel te zamen, aan zwavel op Java geleverd ₧ 177703

Bedragende picols 1421 $\frac{7}{10}$ $\frac{2}{5}$.

Ofte de vyf boekjaren, gerekend zedert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols 284 $\frac{2}{5}$ $\frac{0}{10}$ $\frac{3}{10}$.

CATTOENE GAARENS VAN LA. A. B. C. EN D.

Te Sourabaya en onderhoorige posten.

1791	₧ 2250	
1792	11750	
1793	11000	
1794	14386 $\frac{1}{10}$	
1795	12625	
1796	562 $\frac{1}{2}$	
		52573 $\frac{1}{10}$

Te Grissee.

1791	9000	
1792	5500	
1793	11250	
1794	31375	
1795	14967	
1796	6812 $\frac{1}{2}$	
	<hr/>	78904 $\frac{1}{2}$

Te Sumanap.

1791	1250	
1792	500	
1793	1437 $\frac{1}{2}$	
1794	1875	
1795	625	
1796	—	
	<hr/>	5687 $\frac{1}{2}$

Of in den Oosthoek te zamen 137165 $\frac{3}{16}$

Te Rembang.

1791	645	
1792	1875	
1793	—	
1794	6625	
1795	7500	
1796	250	
	<hr/>	16895

Te Joana.

1791	531 $\frac{1}{4}$	
1792	1500 $\frac{1}{4}$	
1793	1406 $\frac{1}{4}$	
1794	875	
1795	1731	
1796	—	
	<hr/>	6043 $\frac{3}{4}$

Te Japara.

1791	1000
1792	7625

1793	6260	
1794	14260	
1795	4875	
1796	—	
	<hr/>	34020

Te Paccalongang.

1791	1500	
1792	—	
1793	1500	
1794	2750	
1795	2125	
1796	2625	
	<hr/>	10500

Te Tagal.

1791	3000	
1792	7750	
1793	4625	
1794	5125	
1795	4000	
1796	—	
	<hr/>	24500

Te Samarang.

1791	—	
1792	4145½	
1793	7137¼	
1794	12546¾	
1795	6231	
1796	4993	
	<hr/>	35053½

Dan wel te zamen, cattoene garens op Java geleverd @ 264177¼

Bedragende picols 2113¼.

Ofte de vyf boekjaren, gerekend zeedert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols 422¼.

SAPPANHOUT.

Te Sourabaya.

1792	ƒ 4625	
1794	6125	
	<hr/>	10750

Te Banjoewangie.

1791	58250	
1792	27875	
1794	12750	
	<hr/>	98875

Dan wel te zamen, sappanhout op Java geleverd ƒ 109625
Bedragende picols 877.

Oft de vyff boekjaren, gerekend zedert primo September 1791 tot ultimo Augustus 1796, door malkanderen geslagen, komt voor elk jaar picols 177 $\frac{2}{3}$.

Samarang, ultimo Augustus 1796.

LIX. De Commissarissen Gen. en Gouvern. Gen. en Rade van Indie aan de Bewindhebbers, uitmakende het Comité voor de O. I. bezittingen ¹.

Batavia, den 7 July 1797.

W.Ed. H.Achth. Heeren,

Den 14 Juny ontvingen wy met het Deensche schip „Eenrom” twee pakketten geadresseerd aan de Comm. Gen. mitsgaders den Gouv. Gen. en Raden van Ned. Indie, en vonden wy daarin de missives van UEHA. van 5 Sept. en 13 Oct. 1796.

Deze laatste thans pligtschuldig zullende beantwoorden, . . . ook hetgeen daarby voorkomt betreffende de zoo noodige harmonie

¹ Bij Resol. der Staten Generaal van 24 Dec. 1795 was het O. I. Comité gemagtigd, te blijven voeren den titel van „Bewindhebbers der Generale O. I. Compagnie”.

onder de leden van het bestuur in Indie, hebben wy met alle aandacht overwogen hetgeen UEHA. ons over dit belangryk onderwerp nader hebben voorgehouden. Dan, ofschoon wy niet kunnen ontkennen dat alhier, byzonder sedert het laatst van November 1795, zig verregaande oneenigheden en zelfs partyschappen hebben geopenbaard, die in derzelver gevolgen hoogst nadeelig hadden kunnen zyn, en welker oorzaken wy op 't voetspoor van UEHA. voor het tegenwoordige liefst onaangeroerd zullen laten, zoo kunnen wy echter het genoeg hebben UEHA. te verzekeren, dat die gevolgen ten eenenmale in hun geboorte gesmoord zyn, door de maatregelen welke wy gezamentlyk in gecombineerde vergaderingen volgens eed en pligt daartoe genomen hebben, en dat dezelve geen naamwaardigen invloed hebben gehad op de algemeene belangen. Voor zoover het voormelde aanschryven op dit sujet meer bepaaldelyk betreft Commissarissen Gen., uit Nederland gezonden, verzoekt de daarvan overgebleven C. G. Nederburgh zig te mogen refereren aan hetgeen Zyn HoogEd. by deszelfs aparte brieven aan het vorig Bewind deswege reeds heeft voorgedragen ¹.

By deze gelegenheid mogen wy niet afzyn UEdHA. het overlyden van den Heer Comm. Gen. Simon Hendrik Frykenius te communiceren. Zyn HoogEd. heeft den 6 Juny jl. na eene ziekte van drie weken het tydelyke met het eeuwige verwisseld, over welk sterfgeval wy den rouw voor den tyd van zes weken hebben aangenomen ².

Wat aangaat een beknopten dog precisen staat van de onderscheidene bezittingen der Compagnie in Azië, welke UEHA. van ons gezamentlyk requireren, zyn wy verpligt te moeten vertoonen, dat de meeste dier bezittingen thans zyn in handen van den vyand, en de overige uithoofde der omstandigheden van den oorlog in een staat van onzekerheid, waarvan de uitkomst ten uiterste twyfelachtig is, weshalve eene soodanige opgave in de tegenwoordige gesteldheid van zaken niet dan ten hoogste gebrekkig zou kunnen zyn. Inzonderheid moeten wy zwaarigheid maken om voor alsnog den staat

¹ Zie o. a. hiervoor n°. LI.

² Frykenius werd door de overblijvende Commissarissen Generaal niet vervangen, hetgeen de goedkeuring wegdroeg van het O. I. Comité. (*Het Comité voor de O. I. Bezitt. aan C. C. G. G.*, 9 Febr. 1798.)

der defensie van de overgebleven bezittingen der Maats. te detailleren, om de allernadeeligste gevolgen die er uit zouden voortspruiten wanneer zoodanige stukken geraakten in handen des vyands, welke dagelyks toont geene vlaggen hoegenaamd te respecteren, wanneer zyne convenientie zulks anders medebrengt

Omtrent de behandeling der neutrale en inzonderheid der Deensche schepen, is het ons byzonder aangenaam het goedvinden van UEHA. gerencontreerd te hebben, daar dezelve steeds met alle gepaste toegevendheid en attentie worden behandeld; en wy vertrouwen vastelyk dat de Deensche Natie, juist zooals UEHA. zulks hebben voorzien, daardoor geanimeerd is geworden om ons goederen en provisien uit Europa toetebrengeu, waarvan wy zonder hare hulp reeds voor lang geheel verstoken zouden zyn geweest. Dan, wy kunnen ook niet anders dan vaststellen, dat deeze zoowel als andere vreemde Natiën thans deeze reede zeldzaam zouden bezoeken, wanneer zy het vooruitzigt niet hadden om het provenu van hunne hier gebragte ladingen in producten van deze gewesten te kunnen besteden. Uit vrywillige verkiesing zullen zy derhalve nimmer overgaan om, in stede van dezen zeer winstgevendenden handel, zig te laten employeren om, overeenkomstig UEHA. verlangen, retouren op vragt naar Nederland overtebrengeu. Misschien zouden wy, door den verkoop van producten eensklaps te doen stilstaan, één eenig maal kunnen reusseren om desen of genen hunner als 't ware te noodsaken zig aan onze schikkingen te onderwerpen; dog daardoor zouden wy tevens zeker de onzydige Natiën van alle vaart op deeze hoofdplaats ten eenen male afschrikken. En dan, Ed.HAgtb. Heeren! dan ware de éénige ressourcee, welke ons nog in staat stelt om de zaken gaande te houden en alles voor eene totale confusie te bewaren, onherstelbaar afgesneden. Door den verkoop voor gereed geld van eenige producten, hebben wy sedert zooveel tyd dat wy uit het Moederland van geene behoeften hoegenaamd zyn voorzien geworden, het hoofd tot hiertoe boven water kunnen houden, maar dit middel ons ontvallende, moeten wy verklaren niet te weten op wat wyze zouden kunnen worden gefourneerd de importante uitgaven, welke *dagelyks* moeten geschieden.

Inmiddels is onse speculatio gevallen of het, by onverhoopte voortdoring van den oorlog, niet verkieslyk en van beter effect zoude zyn wanneer UEHA. zelve, zoo in Pruissen, als in Denemarken en

Hamburg, de noodige arrangementen geliefden te maken, om met neutrale bodems producten van hier te laten afhalen, op soortgelyke wyze als zulks reeds met eenige Amerikaansche schepen heeft plaats gehad, en wy gebruiken derhalve de vryheid zulks aan UEHA. in consideratie te geven

Reeds vóór een geruimen tyd, hebben wy ons in de onaangename verpligting gevonden om, zoowel ter voorkoming van verder en onherstelbaar nadeel, als om ressources voor 's Compagnie's financien te vinden, verscheidene Comp. schepen te verkoopen, niet alleen aan Deenen, gelyk UEHA. qualificatie by voors. missive is luidende, maar ook aan andere vreemde Natien, waarvan Comm. Gen. zoowel als de Hooge Regering UEHAgth. reeds by verschillende gelegenheden hebben geïnformeerd; voegende wy hier alsnu ter volkomen elucidatie van UEHA. by, dat de toenemend slegte gesteldheid van die welke nog waren overgebleven, ons onlangs heeft doen besluiten om alleenlyk de schepen de Hertog van Brunswyk, Voorland, Hilverbeek en de Ondernemer nog provisioneel voor de Compagnie aan te houden, dog al de overige welke hier nog ter reede liggen, insgelyks te verkoopen, wanneer zig daartoe geschikte gelegenheden opdoen.

Tot dusver de missive van UEHAgth. aan ons gezamentlyk gerigt verhandeld hebbende, treffen wy daarby eene periode aan, waar Hd. zig aan de missive aan de Hooge Regering afzonderlyk in d^o. 5 September 1796 geschreven refereren, betrekkelijk het daarby aangeschrevene, dat de gemoederen allengskens moeten worden voorbereid tot de gewigtige omwending, welke te zijner tyd in de politique principes en maatregelen ook in de Indische gewesten zal kunnen en mogen worden ingevoerd, daarin zullende bestaan dat het thans in Nederland prevalerende systema van vryheid en volksregten in dezelve gewesten zal moeten worden geïntroduceerd ¹.

1 In welken geest die aanschrijving bedoeld was, bleek uit eene nadere geheime mededeeling, door het O. I. Comité den 22 April 1799 aan den Gouverneur Generaal persoonlijk gerigt. Daarin leest men: "Behalve hetgeen u aanvankelyk is gecommuniceerd nopens de missie van Prediger naar het vaderland, en het door hem gedaan verslag van den staat van zaken in Indie, en de daar verwekte nadeelige impressiën door het verspreiden van gerugten, alsof wy hadden geprojecteerd diverse alteratiën, zoo in het bestuur van Indie, als in het lot van de Europesche en Aziatische ingezetenen van die gewesten, . . . hebben wy goedgeacht u meer onmiddelyk bekend te maken met onze ware meening en bedoeling omtrent die gewigtige onderwerpen.

Daar deeze materie, als van het alleruiterste belang zoowel voor het lieve vaderland als voor de O. I. Maatschappy, ons allen ten sterksten ter harte gaat, vertrouwen wy dat UHHA. niet ten kwade zullen duiden, dat Commissarissen Gen. benevens alle de leden der Hooge Regering gezamentlyk en met volkomen eenstemmigheid zig daarover zoodanig expliceren, als de ware liefde voor het vaderland en deszelfs dierbare belangens, door welke zy bezielid zyn, van hen in dit oogenblik vordert.

Wy kunnen ons dan, hetzy met eerbied gezegd, geene verbeelding

Wy hebben n. l. nooit opgehouden te verseren in het denkbeeld, en wy persisteren alsnog by die gedagte, dat de leer van vryheid en gelykheid, hoezeer gegrond op de onvervreembare rechten van den mensch en burger, en hoezeer ook geïntroduceerd in dit gemeenebest en eenige andere staten van Europa, niet kan worden overgebracht noch geapliceerd in 's Lands Indische bezittingen, immers zoolang derzelve zekerheid en veiligheid onder andere zal blyven afhangen van den aldaar vigerenden en dusver onontbeerlyken trap van subordinatie, zonder die bezittingen blootstellen aan verwarringen en misbruiken, welker effect niet zou te berekenen zyn, en waaraan wy niet kunnen denken zonder angst en schrik. Wel verre derhalve van enig voornemen, om de praktyk der gezegde leer van vryheid en gelykheid te extenderen tot de etablissementen in Azie, kunnen wy U verzekeren dat wy, by alle redressen en reformes welke aldaar noodzakelyk zonden kunnen worden bevonden, hetzy in de onderscheidene deelen van het bestaure, hetzy in den handel, nimmer uit het oog zullen verliezen noch de waaragtige belangen van die etablissementen noch derzelve byzondere betrekkingen en omstandigheden.

Hebben wy nu niet geschroomd ons op deze wyze te verklaren omtrent een der punten, welke wel de meeste sensatie en bekommernis schynen te hebben veroorzaakt, wy kunnen zulks veel eerder doen ten aanzien van een ander even ongegrond gerucht, hetwelk of door onwetenden verkeerdelyk uit deze of gene omstandigheid moet afgeleid, of door kwaadwilligen met een boosaardig opzet verzonnen zyn, om de gemoederen te verontrusten: wy bedoelen een aan ons toegekend project om de slaven te bevryden uit hun staat van dienstbaarheid, en dezelve te doen deelen in die vryheid waarinede de beschaafde volken van dit werelddeel zyn begunstigd

Ja, Medeburger! wy beklagen het deerniswaardig lot van die ongelukkigen, welke, ofschoon gelyk wy en alle menschen vry geboren, en met ons dezelfde aanspraak hebbende op al die rechten die den mensch niet zonder het grootste onrecht kunnen worden ontnomen of betwist, dusver schynen te zyn gedoemd tot eene onnatuurlyke en veelal ondragelyke slaverny. Maar wy apprecieren evenzeer, aan den anderen kant, dat de onvermydelyke omstandigheden imperieuselyk vorderen dat die staat van slaverny voor alsnog blyve voortduren, totdat een meerdere trap van verlichting en verbetering van het menschedom in het gemeen zal gedoogen daarin verzachting te beproeven, met concurrentie van de overige Europeesche Natiën, nevens ons gepossessionneerd in andere werelddeelen. Wy zyn toch zoozeer gepenetreerd van alle de funeste gevolgen, welke zouden kunnen en moeten proflueren uit alle premature en ontydige resolutien of demarches omtrent een stuk van die importantie, dat wy tot op dit oogenblik hebben verworpen alle gedagten of aangegeven ontwerpen om in deze het allerminste te innoveren. "

maken op wat wyze eene omwending gegrond op het thans in Nederland prevalerend systema van vryheid en volksregten, in de Indische gewesten zou kunnen worden geïntroduceerd, zonder dat 's Comps. bezittingen in dit werelddeel al hunne waarde voor het Moederland tevens zouden verliezen.

Zeer moeyelyk is het egter voor ons om daaromtrent in eene opzettelyke discussie te treden, vermits het aanschryven van UEHA. geene bepaalde zaken aanwyst, waartoe zoodanige omwending zig zoude uitstrekken, en men alhier zelfs nog zeer weinig kennis draagt van de byzondere stellingen waaruit het thans in Nederland prevalerende systema is gecomponeerd, zoowel als van de uitwerkselen daarvan op het publiek bestuur van het gemeenebest, zynde het alleen by toeval en door middel der thans zoo gebrekkig gaande particuliere correspondentie dat wy nu en dan daarvan het een of ander te weten krygen.

Egter vertrouwen wy te mogen vaststellen, de intentie van UEHA. niet te zyn, dat die omwending zig zal uitstrekken tot de Inlandsche vorsten en volkeren, of tot de relatiën en contracten welke de Compagnie met dezelve heeft; want, nadien het geheele bestaan van dit ligchaam in Indie op de tegenwoordige zedelyke en politieke gesteldheid van die vorsten en volkeren en de daaruit geproflueerde betrekkingen en verbindtenissen rust, zoo zoude eene omwending daarin derhalven ook noodwendig eene omkeering van het geheele bestaan der Comp. ten gevolge moeten hebben.

Dienvolgens vermeenen wy de intentie van UEHA. in een veel engeren zin te moeten verstaan, als alleen betrekkelijk het bestuur van 's Comp. zaken, hare dienaren, en de verdere ingezetenen onmiddelyk onder haar gebied ressorterende.

Er zoude dan alleen overschieten, dat meergemelde omwending haar betrekking zou moeten hebben tot die ingezetenen welke, ofschoon geene dienaren zynde, onder de Comp. ressorteren, met andere woorden tot de vrye Burgers, omtrent welke wy eene omwending van zooveel aanbelang als UEHA. bedoelen, almede voor impracticabel moeten houden.

Het getal dezer vrye burgers op alle 's Comp. bezittingen in Azie is zeer gering, ja byna niet noemenswaardig, en onder deze weinigen zal men er bezwaarlyk enkelen kunnen vinden welke bevoegd en in

staat zyn om over zaken van belang met eenigen grond te kunnen oordeelen. Dog het belang van deeze burgers in de welvaart en het behoud van dezelve bezittingen kan in geene vergelyking komen by dat hetwelk de Maatsy. daarby heeft, en het zou dierhalven op geene billyke gronden hoegenaamd steunen, om 's Maatschappy's belangen van het oordeel van zoodanige lieden afhankelyk te maken.

Ook zyn de belangen der Kolonien niet vatbaar om te worden beschouwd als afgescheiden van die der Maatsy., en om dus aan een afzonderlyk bestuur der kolonisten te worden onderworpen.

Wy zouden zeer veel meer kunnen bybrengen om te betoogen, dat 's Comp. bezittingen in Azie ten eenenmale onvatbaar zyn voor eene introductie van het thans in Nederland prevalerend systema van vryheid en volksregten; dog wy schroomen, door gebrek aan kennis van de ware bedoelingen van UEHA., misschien reeds meer gezegd te hebben dan noodig was. Vertrouwende egter dat ook dit eene gunstige versooning zal vinden, uit hoofde der dure verpligting van elk onzer, om ter zyner décharge in der tyd, des mogelyk te preveniëren inrigtingen, welke wy niet alleen als ten uiterste schadelyk voor de belangen van het lieve vaderland en hare bevoorregte Maatschappy, maar zelfs als geheel onuitvoerlyk moeten beschouwen.

Waarom, enz.

LX. De Gouvern. Gen. P. G. van Overstraten en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers, uitmakende het Comité voor de
O. I. Bezittingen.

Batavia, den 31 December 1797.

WEd. II. Achtb. Heeren,

Een generaal verslag van onze verrichtingen in het jaar 1796
bieden wy u by dezen aan, voor zoover enz

Java's N. O. kust. Het opnemen van straat Bali, in 1794 be-
gonnen, en de nauwkeurige informatien welke zyn ingewonnen om-
trent de stroomen in en buiten dezelve, heeft de kundige ingenieur

Jouveney ¹, die daartoe met eenige jongelingen uit het Marineschool derwaarts was gezonden, onlangs voor een groot gedeelte geabsolveert, en tevens reeds van het voornaamste van dezelve eene zoodanige accurate kaart geformeerd, als door ZHEd. van Overstraten ons in dato 15 Maart is aangeboden Sedert zyn twee jongelingen van het Marineschool nader onledig geweest met het opnemen van de west- en zuidzyde van het eiland Bali, en zal voorn. Jouveney, als dit werk almede zal volbragt zyn, eene generale kaart van die straat opmaken, die in allen gevalle dit byzonder nut zal hebben dat daaruit van zelf zal blyken, dat gemelde passage van groot belang voor de Compagnie is, zoo in den Oostmousson voor de uit Europa komende, als in den Westmousson voor de derwaarts en na de west van Indie vertrekkende schepen, en dat dezelve in geenen deele zoo gevaarlyk is als men tot hertoe heeft verondersteld.

Het in dienst houden van inlanders is niet alleen noodzakelyk geweest op Java, uit hoofde der sterftens onder de Europesche militairen, maar ook om dezelve, voornamentlyk Sumanappers en Maduresen, op Java te doen dressereren voor de hoofdplaats en herwaarts te zenden; en wy hebben ons ook in dit jaar, om die reden, en door de sterftens en deserties onder die inlandsche manschappen, genoodzaakt gevonden daarmede te continueren, gelyk dit UEHA. zal kunnen blyken uit onse brieven aan den Heer Gouverneur, waarby wy Zyn Ed. zoo tot de herwaartszending van de benooidigde artilleristen als infanteristen uit het sedert 1795 op Java aangehouden depôt, als tot de aanneming van recruten gequalificeerd hebben.

Die troepen zouden vaster vooruitzicht gegeven hebben dat het oogmerk met dezelve zoude kunnen bereikt worden, en in cas van nood ons vertrouwen ten volle verdient hebben, doordien dezelve in den wapenhandel compleet bedreven zyn overgekomen, hadden wy minder reden gehad ons te beklagen over de gedurige desertien onder deselve by troepen tegelyk, zoodanig dat wy eindelyk genoodzaakt zyn geweest door den Heer Gouverneur by den Prins van Madura

1 Jouveney was afkomstig van het Fransche schip „l'Espérance“ (zie blz. 321 en 328), en had bij den verkoop van dien bodem, de dienst van Frankrijk verlaten voor die der Compagnie. (*Voyage de Dentrecazeaux à la recherche de la Pérouse. II.*)

en Pangerang van Sumanap op het sterkst te laten insteren om door strenge orders dit kwaad tegentegaan, dat egter desnietteenstaande heeft blyven voortduren; zoodat ons dit aanleiding heeft gegeven gemelde Regenten daaromtrent eenigsints te verdenken, dat daarby conniventie heeft plaats gevonden

Nopens de Inlandsche Zaken, kunnen wy met genoegen UEHA. doen opmerken, dat de rust aan de Hoven van den Keizer en Sultan in deze critique tydsomstandigheden, ongeacht 's Comp. macht dagelijks verzwakt, echter bestendig blyft voortduren, hetgeen over 't algemeen ook plaats vindt zoo in de strandregentschappen als ten eilande Madura. Dan, des ongeacht, dient men thans meer dan ooit bedacht te zyn, om dezulken die ondernemende en gevaarlyke ideeën voeden en zich met heimelyke inzichten aan de Hoven ophouden, tydig den pas daartoe aftesnyden. Twee onaangename voorbeelden, die men onlangs daarvan weder heeft aangetroffen aan 's Keizers Hof, strekken hiervan ten bewyze. Zekeren paap Kiai Toegoe heeft men als zoodanig een gevaarlyk sujet moeten beschouwen, alsmede den in 1795, na het eindigen van zyn bannissement op Ceylon, naar Samarang teruggezonden Pangerang Aria Coesoemo Diningrat.

Ten opzigte van den eersten, heeft met succes gewerkt het door Z.H.E. van Overstraten voorgesteld en door ons goedgekeurd middel, om denzelven aan de Comp. te verbinden, dat echter uit vrees voor de dweepzuchtige denkbeelden van den vorst, met de grootste omzichtigheid getraceerd, dog eindelyk zoover door ZHEd. gebragt is, dat men daarmede het oogmerk ten volle bereikt heeft. Ten opzigte van den gerappelleerden Pangerang, een vertrouweling en gunsteling van den Keizer, is men eindelyk, na alles in het werk te hebben gesteld, gereussceerd denzelven buiten alle connexie van dien vorst te brengen, en hem op Samarang zyn verblyf te doen houden, onder het genot van 1000 sp. r. 'sjaars, met oogmerk om hem daardoor geheel van alle nieuwe aanslagen van dien kant te diverteren Sedert is het zoover gekomen, dat die prins, door zyn gehouden nadenkelyk gedrag in het oog van den Keizer, zyne ongunst zich dusdanig heeft op den hals gehaald, dat wy, op Z.H. verzoek, denzelven herwaarts hebben laten overkomen, en alhier onder het op- en toezicht van den Gecommitteerde over de zaken van den inlander hebben gesteld

Van het aan dit Hof verder voorgevallene, is eenlyk noch van belang om UEHA. te occuperen, de verandering van den Solo'schen Ryksbestuurder, die de Keizer begeerd heeft. Wy hebben daarom, op Z.H. instantie, welke door den Heer Gouverneur ons werd voorgedragen, geconsenteerd in het ontslag van den Radeen Adipatti Djaya Diningrat en de wederaanstelling van den Radeen Tommogong Sasro Widjojo, onder den eertitel van Adipatti Mancoe Proedjo. De bygebragte redenen door den vorst voor dat zyn verzoek, behalve de klagten van den Gouverneur omtrent het door denzelfden gehouden gedrag in dien post, hebben ons te zeer overtuigd dat dezelve zig sedert lang in veel opzichten niet overeenkomstig zyn plicht gedragen had; dan, alzoo eene verandering in zulk eene gewichtige bediening als die van ryksbestuurder vooral in tydsomstandigheden als de tegenwoordige zyn, bedenking geeft, en dus die stap onge raden heeft doen voorkomen, is door den Heer Gouverneur het gem. verzoek zoolang tegengehouden, totdat eindelyk, om den vorst geene redenen tot misnoegen te geven, ZEd. wel genoodzaakt is geweest hetzelve aan ons voortedragen. Echter geene mindere reden van tevredenheid vinden wy by den nitslag daarvan, alzoo dezelve dusver zeer wel aan de verwachting heeft beantwoord, die men reden gehad heeft omtrent den nieuwen ryksbestuurder te hebben.

Hoezeer wy over de byzondere betoonde bereidwilligheid en welmeenendheid van den Sultan, om de Comp., waar liet mocht vereischt worden, krachtdadig te assisteren, reden gevonden hebben vergenoegd te zyn, zoo heeft ons echter zyne wispelturige en willekeurige regeringswyze niet minder ontstigt, en dit is zelfs reeds tot die hoogte gekomen, dat de Heer Gouverneur al voor lang onvermydelyk geoordeeld en ook werkelyk het voornemen gehad heeft Z.H. daarover op eene ernstige wyze te onderhouden, hetgeen door ons blykens rescriptie van den 26 April jl. dan ook ten volle gegouteerd is. Dan, de critieke tyden en hachelyke situatie, waarin wy zyn, hebben tot nog toe geene bekwame gelegenheid gegeven om dit voornemen ten uitvoer te brengen.

Als een ongelukkig voorwerp van Sultans despotieke handelingen, kunnen wy niet afzyn aantehalen de sedert 1788 aan den ouden ryksbestuurder Danoeredjo toegevoegd geweest zynde Radeen Tommo-

gong Notto Judo, die reeds tot opvolger van eerstgen. door den Sultan gedespiceert was, doch onlangs door de ongenade van dien vorst ontslagen is, en thans als een geringe tommogong leven moet, niettegenstaande dezelve voor een braaf minister bekend is. Het belang dat de Heer Gouverneur daarom ook in dien man gesteld heeft, en waarvan de Sultan kennis draagt, is de reden dat de Sultan over dat bedryf noch niet opzettelyk is onderhouden, om des mogelyk verdere vervolgingen voortekomen die men uit 's vorsten grilzieke bedryven zou moeten verwachten; en dit heeft wezentlyk ten gevolge gehad, dat Notto Judo weder in genade by zyn vorst is aangenumen, hoewel het nog niet te onderstellen is dat hy zyn vorigen post weder zal bekleeden.

De Eerste Resident van Ysseldyk, welke aan dit Hof verblyf houdt, ongeacht die bekend is eene grondige kennis en ervarenheid te bezitten in de behandeling der inlandsche zaken, en by eene yverige betrachting van zyn pligt zich eene meer dan gewone geschiktheid eigen gemaakt heeft om met den Javaan wel omtegaan, en tot dusver ook steeds in Sultan's gunst geweest is, heeft nochtans vóór eenigen tyd op eene onschuldige wyze het effect van 's vorsten wispelturigheid moeten ondervinden; dat echter tot ons genoegen weder zoodanig ten zynen opzichte is veranderd, dat die vorst hem weer als te voren behandelt, en in deszelfs verblyf van noch een jaar aan het Hof genoegen heeft genomen.

Vermits de zoo beruchte Pangerang Mangcoe Negoro den 28 December 1795 in een hoogen ouderdom overleden is, zoo moeten wy zulks als eene gebeurtenis die altoos groote beduchting gegeven heeft alsnog aan U.E.H.A. bedceelen, te meer daar Z.H.Ed. van Overstraten, tot onze byzondere geruststelling, ten volle het oogmerk bereikt heeft met de intyds gemaakte arrangementen, ter verydelling van die gevolgen welke zoo uit het different over de eerbewyzingen, die zyn opvolger Pangerang Prang Wedono had kunnen vorderen en de broeders van den Keizer zouden hebben kunnen weigeren, als de achtergebleven zaden van ongenoegen by den Keizer over den afstand van 4000 tjatja's aan gez. Mangcoe Negoro, al ligtelyk zouden hebben kunnen resulteren, by aldien ZynEd. niet eindelyk met het Hof en gem. Pangerang omtrent dit een en ander was overeengekomen. Zynde dezelve dienvolgens dan ook den 25 January van dit jaar 1796,

onder den titel van Ario Praboe Prang Wedono, door den Keizer in het bezit der aan zyn grootvader en predecesseur afgestane 4000 tjatja's gesteld, en by die gelegenheid door hem de eed van trouw zoo aan de Comp. als aan den Keizer afgelegd.

Tot geen minder genoeg en heeft het ons gestrekt, dat door Zyn-H.Ed. geene moeyelyke occupatiën zyn ontzien in het naauwkeurig nasporen van de wijze waarop elk Regentschap in het huishoudelyke word bestuurd, met het prysselyk oogmerk om, tot voorkoming van alle knevelaryen en mishandelingen van den gemeenen man, na de volbrenging van dit gewichtig werk (hetgeen nû door den aangekomen Gouverneur van Reede staat ten einde gebracht te worden), met de Regenten vaste bepalingen te maken, waarnaar een ieder gehouden zal zyn het bestuur interigten, byzonder ook omtrent het dragen der lasten op een billyken voet; waarvan dierhalven de uitslag en de gewenschte gevolgen door ons met vermaak worden tegemoet gezien.

By de aparte missives van Z.H.Ed. van Overstraten van 31 Maart en 10 Juny is ons in alle omstandigheden voorgekomen het slecht en ondankbaar gedrag van den Mandarees Captain Bouton, aan welken, uithoofde zynr bevorens aan de Comp. bewesene diensten ter verdryving van de zeeroovers onder het zuiderstrand van Java, sedert 1790 is vergund geweest aan dat strand te Wedi Alit verblyf te houden met al de zynen, en die volgens een met hem gemaakt contract ¹ het opzicht gehad heeft over de goa's of klippen aldaar. Aan dit vertrouwen is door hem in geen deele beantwoord, alzoo hy zich zoo al niet volkomen schuldig, ten minste meer dan suspect gemaakt heeft zelfs zeerooveryen te hebben gepleegd, met het voornemen tevens om met zyn aanhang en buit geheel optebreken en de vlugt te nemen. Waardoor men zich verplicht heeft gevonden, van Passarouang in Maart jl. een militair commando naar Wedi Alit te zenden, om hem te arresteren; dan hy, hetzelfde ontmoetende, heeft daartegen met eenige van zyn volk amok gemaakt, waarby hy zelf en drie van de zynen omgekomen, en de vaandrig Phaff, die het detachement commandeerde, zwaar gekwetst is, terwyl de overige van zyn aanhang daarop in den nacht de vlugt genomen hebben.

1 Zie hiervoor n°. XXVIII.

En daar nu dit geval maar al te klaar heeft doen zien, hoe gevaarlijk het is om met vreemde inlandsche Natien onder hun eigen hoofd contracten van dien aard aantegaan, hebben wy op voorstel van Z.H.Ed., de vogelnestklippen voor de jaren 1797 en 1798 gesteld onder den Regent van West-Balembongan, dewelke voor het genot derzelve heeft aangenomen, buiten zyne verplichting om de stranden te beveiligen, 's jaars te zullen betalen Rds. 400, onder deze reserve van na expiratie van dien tyd nader te bepalen hoeveel voor dien afstand alsdan zal moeten worden opgebracht; terwyl voor 't overige de contingenten van de aldaar vallende producten, die voor alsnog op den voet van de gewone leverancie gebleven zyn, mede beter zullen kunnen worden gereguleerd.

Nopens de particuliere vaart en handel kunnen wy UEdHA. be- deelen, dat de vaart van de overwal en de groote Oost, ongeacht de ongunstige omstandigheden door het voortduren van den oorlog, dit jaar op denzelfden voet is voortgegaan als in het jaar 1795. Doch daarentegen zyn de berichten van de commercie, van Java op die plaatsen gedreven, ongunstiger, doordien de vertrokkene vaartuigen een aanzienlyk getal minder hebben bedragen dan het jaar bevorens. Dit blykt ook uit de minder vervoerde quantiteit ryst.

Ondertusschen kunnen wy ons echter in zoover geruststellen, dat het verval is toetschryven aan de twee op elkander gevolgde oorlogen, en dat door ons geen gelegenheid is verzuimd die tot bevordering van dezelve zou hebben kunnen dienen, terwyl wy integendeel ge- tracht hebben al het mogelyke daartoe te contribuieren, door zoodanige verzoeken als nu door de ministers zyn voorgedragen, naar billyk- heid te favoriseren. Terwyl wy ten bewyze daarvan aanhalen kunnen, zoo de vergunningen tot den bouw en inkoop van vaartuigen, als tot assistentie met geschut en andere benooidgheden, en de permissie aan den Oosthoek's Gezaghebber van Hogendorp, om zyne drie schepen Elisabeth, de Goede Hoop en Ondine nevens een bark de Vryheid, met ryst, cadjang, suiker en arak beladen, direct van Sourabaya door straat Bali naar Ile de France te mogen zenden, ten welken einde wy hem de noodige passen hebben doen toekomen. Voorts de by ons schryven van 30 Aug. geaccordeerde afzending, mede direct van Java, van eene bark door den Samarang's burger Blank, en een vaartuig van den Japara's Resident, beide naar de Golf van Perzie.

Daar het algemeene plan, ter defensie van Java's N. O. Kust beraamd, daarin bestaat om Samarang en Sourabaya alleen in cas van attaque tot het uiterste te defenderen, alzoo die beide plaatsen daartoe nu genoegzaam versterkt gerekend kunnen worden, en men nu, gelyk voorheen het voornemen is geweest, nader bepaald heeft om de subalterne comptoiren te verlaten, wanneer die met overmagt mogten worden geattaqueerd, zoo is het noodzakelyk voorgekomen, uit hoofde van de merkelyk veranderde tydsomstandigheden, de noodige alteratien te maken in de ordres ten dien opzichte in 1793 gegeven, wanneer het plan inhiel om de retraite van het eene comptoir naar het andere tot Samarang te laten doen. Zoodat wy alsnu, op voorstel van de ministers, nadere bevelen hebben afgezonden, om in het bovengenoemde geval landwaarts in naar het gebergte, tot 2 à 3 uren van de stranden, naar de veiligste plaatsen te retireren, om aldaar post te vatten met de Regenten en medetrekkende manschappen, en de passages naar de bovenlanden bezet te houden, ten einde den vyand daardoor alle correspondentie met den bovenlander te beletten en hem de communicatie met de vorsten nevens den toevoer van levensmiddelen aftesnyden. Dan, bevorens daartoe over te gaan, zyn de Residenten gerecommandeerd om voornamentlyk de ryst, contanten en ammunitie in veilige plaats over te brengen.

Ook hebben de HH. Commissn. Generl. noodzakelyk geoordeeld, dat tot de tegengang van 's vyands oogmerken, wanneer dezelve mogt trachten zich van Cheribon meester te maken, op dat comptoir zou moeten worden gehandeld gelykvormig met de overige Javasche comptoiren tusschen Samarang en Batavia gelegen; en dienvolgens hebben HD. den Cheribon's Resident, uithoofde van de door hem gemaakte zwarigheden, voor zoover dit stuk betreft, gesteld onder de immediate orders van den Heer Java's Gouverneur, om zich daarnaar stiptelyk te gedragen.

Volgens getuigenis der ministers, kan men zich van den bystand met hulptroepen, in alle gevallen, zoo van den kant der Vorsten als van den opvolger van Mangcoe Negoro verzekerd houden, voor zoover die tot defensie op Java benoodigd mogten zyn; en daar men heeft afgezien om de door den Keizer en Sultan aangeboden twee duizend man voor Batavia te doen overkomen, hebben die vorsten

niet alleen aangeboden die troepen by elkander te houden, maar dezelve worden sedert ook in den wapenhandel geoefend en gedisciplineerd.

Cheribon. Den inkoop van suiker, kadjang en ryst hebben wy zoo door geldgebrek als om de steeds in allen deele ongunstige omstandigheden van de Compagnie, in 1796 geëxcuseerd. De overige producten op den ouden voet ingezameld zynde, heeft het montant daarvan in gelde bedragen f 175,469, en hebben deze artikelen bestaan in:

2,000,000	⊗	koffyboonen,
369,000	"	ryst,
250	"	zwarte peper,
5,000	"	indigo,
20,000	"	katoenen garens in soort,
194	"	waskaarsen,
60,000	pr.	stroozakken,
400	kan	klapperoly, en
980	⊗	kardamom.

Betrekkelijk de Inlandsche Zaken, enz.

Daar tot de verzending van den naar Ceilon gerelegeerden Pangerang van Cheribon Aria Marta Widjaja en zyn gevolg, voorkomende by het verslag van 1794 ¹, geene gelegenheid geweest is, en dezelve daardoor in Comp. boeyen alhier gegyzeld zyn gebleven, hebben wy, op een bericht van den Gecommitteerde over de zaken van den Inlander, waarby o. a. werd voorgedragen of omtrent hunne langere aanhouding en gyzeling geen favorabeler dispositie genomen zou kunnen worden, den Resident gelast om op te geven of gen. Pangerang met de zynen zonder nadcelige gevolgen op Batavia zou kunnen blyven wonen. Een nademaal uit zyne sedert daarop gediende consideratiën consteert, dat het ontslaan van dezelve en domiciliëren op Batavia juist zoo gevaarlyk voor het Suppo'sche Hof niet werd beschouwd, mits hem de pas tot alle briefwisseling en het doen van clandestine reizen naar Cheribon worde afgesneden, zoo hebben wy denzelven ontslagen, doch onder sterke aanbeveling om zich van alle correspondentie hetzy in brieven dan wel met zendelingen van Cheribon

¹ Zie blz. 332 hiervoor.

te onthouden, en hem onder het toezigt van gez. Gecommitteerde gesteld.

Bantam. Met relatie tot de zaken van oorlog, hebben wy met genoegten uit het schryven van de bediendens dd^e. 14 Mey gezien, dat de Koning op onze communicatie zoo van den gesloten vrede met de Republiek van Frankryk als van den daaruit gesproten oorlog met Engeland, verzekerd heeft, zooveel het zyne vermogens zouden toelaten, de Maats. als een trouw leenman te zullen helpen beschermen, en den vyand by eene attaque op Bantam met alle kracht te zullen afkeeren.

Ten einde den vorst daartoe zooveel mogelyk in staat te stellen, en zyne goede meening te helpen bevorderen, hebben wy, op de voordragt zyner instantiën door den Commandeur, derwaarts gesonden de reeds in 1795 geaccordeerde 12 ps. kanonnen van 18 c , ten dienste van de door hem opgerigte strandbatterryen, nevens de benooodigde ammunitiegoederen, alsmede 6 ps. canons van 18 c met derzelver toebehooren voor het fort Speelwyk. . . . Sedert is door HH. Comm. Gen. de Luit. Ingenieur J. O. Mehl naar Bantam gezonden, om met overleg van den Commandeur, inspectie te nemen van de door den Koning aangelegde batterryen en den verderen staat van defensie aldaar.

Van de ondernemingen der zeeroovers die zich dit jaar by continuatie in straat Sunda en op de Lampongsche kust vertoond hebben, waardoor het afhalen van de peeper uit de Lampongs weder zeer belemmerd is geworden, moeten wy byzonder aanhalen, dat dezelve met 22 vaartuigen den post Anjer in straat Sunda hebben durven aantasten. Echter zyn dezelve gelukkig door eene wakkere defensie genoodzaakt geworden weder aftedeinzen, hetgeen zeer tot ons genoogen gestrekt heeft, alzoo wy tot ons leedwezen moeten betuigen ten eenen male buiten staat te zyn geweest, om de verzogte voorziening tegen de gedurige aanvallen van die roovers te kunnen stellen.

Batavia. De ongunstige gesteldheid waarin zich de schepen en vaartuigen hebben bevonden, zal UEHA. zyn gebleken by ons vorig verslag, en HD. zullen ligtelyk kunnen penetreren dat, vermits in dit jaar weder van de meeste derzelve uithoofde van het meer en meer toegenomen gebrek aan zeevarenden, geen het minste emplooi is kunnen gemaakt worden, dezelve veel in waarde en deugdzaamheid zyn afgenomen. Hoezeer wy moeten betreuren de ongunstige

situatie waarin de Compagnie, weleer zulk een handeldryvend ligchaam, zich bevind van hare kostbare transportsbodems te zien vernielen enkel door zonder emplooi te moeten blyven liggen, hebben wy ons echter buiten staat bevonden iets tot verbetering of conservatie van dezelve in 't werk te stellen, als eeniglyk te amplecteren een voorstel van den Heer Commissaris voor de Marine Wiese, om dezelve boven water te laten calfaten en zoo goed mogelyk onderhouden.

Niettegenstaande die aangewende voorzorgen, hebben wy echter, om niet ten eenemale de kostbare Comp. schepen door verrotting te zien vernielen, en voor de Compagnie daarvan alle mogelyke voordeel te trekken, moeten overgaan, even als in 1795, tot het verkoopen van eenige dezelve, te meer wyl ze door vreemdelingen van Neutrale Mogendheden worden gekogt, die daardoor geanimeerd worden om het grootste gedeelte der lading van 's Comp. producten in te koopen, hetwelk het eenigste middel is aan ons overgebleven om de hoogst benoedigde contanten magtig te worden. Waarom wy niet alleen de schepen Westkapelle, de Eendragt, Buiten Verwachting, de Erfprins, Rembang, Vreedenburg en Huisduinen verkogt hebben, maar de koopers van dezelve ook met Java'sche zeevarenden geassisteerd hebben.

Uit hoofde van het groot gebrek aan volk, hebben wy in dit jaar geen enkel Comp. schip naar Nederland of eenige der buitencomptoiren kunnen laten vertrekken, zoodat de vaart met 's Compagnie's bodems finaal heeft stilgestaan, uitgesonderd die kleine vaartuigen welke wy met zeer veel moeite tot het overbrengen van benoedigdheden na Java en Banda hebben geëmployeerd, en eenige weinige vaartuigen die ter bekruissing hebben gediend. Het zal UEHA. onder de hiervoor verhandelde materie zyn gebleken, dat wy geen middel hebben verzuimd om zooveel producten naar herwaarts over te laten brengen, als eenigsints doenlyk is geweest. Echter hebben, even als in 1795 heeft plaats gehad, de producten voor het grootste gedeelte moeten worden opgeschuurd op de onderscheidene Java'sche comptoiren. Wy hebben dierhalven van de minst voordeel gevende de inzameling geëxecuteerd, zooveel als heeft kunnen geschieden zonder voor de inlanders, die de leverantie van dezelve alsnu haar geheel bestaan uitmaakt, niet al te drukkend te zyn, en de Comp. daardoor in vervolg van tyd geen al te groot nadeel zou komen te

lyden
 Nadien het gewoon jaarlyks rapport van den Gecommitteerde wederom door het laat afloopen der leverantien nog niet is ingekomen, zullen wy alhier noteren waarin die leverantiën hebben bestaan :

57,769 pikols koffy,		of 8099 minder als in 1795,
90 " katoenen garens,	6	" " " "
25 " indigo,	1	" " " "
23 " peeper,	22	meerder " " "
5 " cardamom,	13	minder " " "
950 " curcuma,	330	meerder " " "

Vermits Hun HoogEd. Commiss. Gen. aan ons hebben overgelaten de dispositie omtrent de pagt van de Duizend Eilanden ¹, zoo hebben wy geconsidereerd, dat de Comp. de voors. eilanden van den Koning van Bantam heeft overgenomen voor een jaarlyks equivalent van 1000 Sp. R., ten einde daardoor voortekomen den morshandel in amfioen en andere artikelen, die daar zeer frequent en tot merkelyke prejuditie der Bataviasche pagten gedreven werd, zonder dat zulks genoegzaam was voortekomen zoolang die eilanden onder den Koning stonden, en hy dezelve aan wien hy wilde kon verhuren; dat dit oogmerk echter niet genoeg is bereikt, zoodat men is overgegaan tot het verhuren dier eilanden aan Chinesen, alzoo maar al te zeer is ontwaard dat dezelve mede aldaar een clandestinen handel hebben gedreven, zoo met Cerammers en Mandarezen die op Bancahoele varen als met Palembangse sluikehandelaars, mitsgaders Boeginesen en Baliërs, die er agar agar, tripangs, vogelnestjes, bindrottings, tin en peeper voor den Chineschen handel aanbrengeu, welke goederen vervolgens door de jonken by hun retour van hier, zonder eenige pagt te betalen, worden vervoerd, behalve dat er ook jaarlyks een groot getal slaven wordt aangebragt, die successive op eene bedekte wyze hier worden ingevoerd, en die eilanden ook zeer gelegen liggen tot den smokkelhandel in amfioen, die van daar naar de Bantamsche suikermolens overgebragt werd; — dat het derhalven te wenschen ware dat men ook voor 't vervolg tot den verhuur van die eilanden niet behoefde overtegaan, en men genoegzame middelen had om niet alleen de Chinesen maar ook alle vreemde handelaars

1 Zie Deel XI, blz. 290.

van daar te weren, doch dat zulks vooral in de tegenwoordige omstandigheden niet wel doenlyk is Wy hebben om die redenen goedgevonden, de voors. Duizend Eilanden onder het opzigt van den Gecommitteerde over de Zaken van den Inlander (onder wien die eilanden gesteld zyn) te laten, en allen handel hoegenaamd by die eilanden nader te verbieden, op poene dat, wanneer in der tyd mogt worden bevonden dat aldaar goederen ten verkoop zyn ingevoerd, niet alleen de ingezetenen die daarin zullen getrampeerd hebben naar bevinding zullen worden gestraft, maar ook die goederen en de vaartuigen die dezelve hebben aangebragt geconfisqueerd worden

Wyders noteren wy alhier uit eene by onze Secrete Resol. van 25 Oct. vermelde opgave van den Heer p. i. Directeur Gen. Siberg, dat de aangemaakte papieren van crediet onder ult^o. Aug. jl. in het geheel hebben gemonteerd f 5,047.762.— of Rds. 2,549,375.—, waaronder voor Rds. 969,375 oude gestempelde, en voor Rds. 1,580,000 nieuwe

Onder die belastingen welke eene speciale aanhaling vereischen, mogen wy in de eerste plaats wel stellen de importante te kort koming in het IJzermagazyn, waarvan de invordering aan den Advocaat Fiscaal was aanbevolen. Dan, die zaak is door den Raad van Justitie by de Commiss. Gen. overgebracht, met instantie om dezelve door eene politique dispositie aftedoen, als daartoe volstrekt vereischt wordende; en H.H.Ed. hebben ons toegesonden een extract uit Hd. resolutie van den 4 April, vervattende de finale dispositie omtrent die tekortkoming, en volgens dezelve zyn al de Administrateurs die in het gen. Magazyn zyn geweest, te beginnen met den administrateur Joh. Willh. Crose, die in 1787 heeft gefungeerd, tot den administrateur Evert Joost Lewe inclusive, allen gezamenlyk en elk in solidum, aansprakelyk verklaard ¹. En ten einde die dispositie ten spoedigste effect te doen sorteren, hebben wy de berekening van een ieders aandeel in die vergoeding, volgens welke de meergene. tekortkoming deductis deducendis bedraagt Rds 110,021—, aan den p. i. Advocaat Fiscaal laten afgeven, met last om voor het

¹ De administrateur Folkers maakte zich uit de voeten, en de pogingen om hem optesporen bleven vruchteloos. (*Resol. C. C. G. 28 January 1797.*)

interest van de Comp. in deze te zorgen

Buiten de aanstelling van den Radeen Demang Djaja Nagara, broeder van den Adepatti van Tjanjoer, tot Regent van Buitenzorg, in stede van den overleden Aria Ranga Gede, in de Omme- en Bovenlanden niets voorgevallen zynde hetgeen zou meriteren speciaal onder het oog van UEHA. gebragt te worden, zullen wy eeniglyk noteren, dat wy tot tegengang van het meer en meer toenemend moorden en rooven, verplicht zyn geweest militaire patrouilles in de Ommelanden uitzezenden, ten einde de vagebonden optevatten.

Het zal UEHA., onder de vooraf verhandelde materiën van Java en Cheribon en speciaal Banlam zyn voorgekomen, tot welk eene hoogte de stoutheid der zeeroovers is gestegen, juist in een tydstip dat wy weinig of geene middelen hebben kunnen in 't werk stellen om dat gespuis in hunne rooveryen tegentegaan. Wy vreezen dat dit kwaad nog meer zal toenemen, doordien wy mogen onderstellen dat zy min of meer van onze omstandigheden onderrigt zyn, vermits dezelve zich niet hebben ontzien om, nadat zy op den 24 July eene landing in het Regentschap Tjassem hebben gedaan, aldaar de camping Planakang uitteplunderen en in brand te steken, en 34 menschen wegtevoeren, en door verscheidene vaartuigen de rivieren Tjassem en Tjilamaya bezet te houden, waardoor de hoofdnegory van Tjassem met hetzelfde lot gedreigd werd. De bewoonders van het zeestrand hadden reeds allen hunne campongs verlaten, nithoofde van de onmacht om tegen de ondernemingen van die zeeroovers resistentie te bieden; en ware het ons niet gelukt door de spoedige afzending van de gewapende brik de Beschermer met eenige kruissers, behooryk met inlandsche militairen bemand, en enige manschap over land ter versterking van de veldschans Tjanjongpoera, zoodanig dat de aanval tegelyk ter zee en te land kon geschieden, dezelve te verdryven, was het te vreezen geweest dat zy zich van dat gansche zeestrand zouden hebben meester gemaakt, zonder dat zy van de landzyde door de ontvolking van die geheele streek daarin zouden hebben kunnen worden tegengegaan.

De bedugting dat wy gedurende dezen oorlog gewis een aanval op dit eiland en wel voornamelyk op deze hoofdplaats te wagten hebben, heeft ons al aanstonds by het uitbarsten van denzelfden werkzaam doen zyn in het aanleggen van batteryen. Deze sterkten

de eenigste source zynde, die ons is overgebleven, om in onze zwakke situatie en totaal gebrek aan Europesche manschappen, de landing van een gedugten vyand, die zich reeds listig had weten meester te maken van de meeste onzer kostbare etablissementen (afteweren), hebben wy gedurende dit geheele jaar ons steeds met het voltooyen en uitbreiden van die sterkkens langs de stranden onledig gehouden, zooals UEHA. byna op iedere bladzyde van onze resolutien zal voorkomen; waarby tevens zal blyken dat wy telkens, alvorens tot het een of ander te besluiten, het goedvinden en de approbatie van de Hooge Commissie verzogt en verkregen hebben. En wyl eene speciale aanhaling van alles wat tot de fortificatiën relatie heeft eene verbazende extensie zou vereischen, verzoeken wy te mogen volstaan met eeniglyk uit onze resolutien van 19 July aantehalen, dat de onder dien datum afbetaalde som tot oprichting van de voors. strandbatteryen heeft bedragen Rds. 114,379 - , welke uitgaven zoowel als die daaraan nader zyn gedaan, wy ons te beter kunnen getroosten, naar mate wy het behoud van India's hoofdplaats daardoor te beter verzekerd zien.

Nadat wy ontvangen hadden het door UEHA. ons toegezonden Manifest van Engeland, wegens het verleenen van brieven van represaille tegen alle schepen, goederen en onderdanen der Vereenigde Nederlanden, hebben wy direct by publicatie de op- en ingezetenen daarvan geïnformeerd, en uitgenoodigd om kapers uitterusten, met kennisgeving dat, op de alhier geusiteerde manier, aan hen die zig daartoe zullen aanbieden zullen worden verleend lettres de marque tegen alle Engelsche schepen en eigendommen. Doch tot hiertoe is nog geen enkele kaper in zee gebragt, dat geensints is toeteschryven alsof 's Comp. dienaren en ingezetenen niet genegen zouden zyn om den vyand op alle mogelyke wyze afbreuk te doen, en daartoe alles wat in hun verinogen is toetebrenge, maar wel daaraan dat hiertoe geene Europesche matrozen of militairen kunnen worden afgestaan, en dezelve anders niet te bekomen zyn.

Alzoo ons niets meer ter harte gaat als deze colonie by een vyan-delyken aanval der Engelschen met alle mogelyke magt te defenderen, is by ons in consideratie genomen het gebruik dat zou kunnen gemaakt worden van Boeginesen, Macassaren en andere vrywillige inlanders, ten einde den vyand in cas van attaque of landing met

alle vigeur te repousseren. Wy hebben om gez. inlanders aante-
moedigen den vyand in zoodanig geval kloekmoedig te keer te gaan,
by publicatie eene premie van Rds. 100 tot 1000 uitgeloofd, te be-
grooten naar proportie van de bravoure en dienst by hen gedaan;
en, ten einde een iegelyk te animeren om by verschyning van een
vyandelyk eskader te dezer reede die schepen in brand te steken,
hebben wy by dieselve publicatie uitgeloofd eene premie van Rds. 2000
voor de vryen, en 500 benevens vrydom voor een slaaf, voor ieder
schip dat in zoodanig geval zal worden in brand gestoken.

Daar onze situatie, door het geringe getal Europezen, altyd ten
hoogsten kritiek is en blyft, hebben wy zooveel in ons vermogen is
geweest daarin trachten te voorzien, door het laten aanwerven en
exerceren zoo van Chinesen als van Maduresen en Sumanappers,
van welke wy hoop hebben dat met goed succes op de batteryen
zal kunnen worden gebruik gemaakt, te meer wanneer die door de
weinige daaronder verdeelde Europesen met kloekmoedigheid voor-
gegaan en aangevoerd worden. Wy zyn hiertoe te eerder overgegaan,
omdat men op hunne verkleefdheid en trouw aan de Comp. de meeste
staat kan maken, wyl niet alleen de Chinesen in zoodanig geval
hunne eigene haardsteden zouden verdedigen, maar ook de Madu-
rezen en Sumanappers te meermalen blyken van hunne onversaagd-
heid hebben gegeven

Wy bevelen enz.

LXI. De Commissarissen Gen. en Gouv. Gen. en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers, uitmakende het Comité voor de
O. I. Bezittingen.

Batavia, den 18 January 1798.

W.E.H.Agtb. Heeren,

Met een neutraal schip hebben wy op den 10e deezer ontvangen de originele en copie van Uwe aan ons gerigte missives van 23 Febr. en 10 July 1797, mitsgaders de aanschryvingen van de personele Commissie, door U.E.H.A. gequalificeerd tot de by die missives gemelde verkooping van 's Compagnie's alhier liggende goederen.

Overeenkomstig aan den inhoud van al de voormelde brieven, hebben wy in onse byeenkomst van den 11e besloten, dat de goederen welke ingevolge het aangeschrevene, door de personele Commissie verkogt zyn aan de Heeren de Coninck en Cie, te Kopenhagen, voor zooverre zulks mogelyk zal wezen, zullen worden afgegeven aan zoodanige personen als van hunnentwege tot de ontvangst daarvan zullen zyn gequalificeerd en zig ten dien einde alhier adresseren, en dat daarby zooveel mogelyk ook zullen worden in agt genomen de conditiën, door die Heeren bedongen en aan ons gecommuniceerd ¹.

Wy zeggen: *zooverl mogelyk*, omdat van sommige artikelen de verkogte hoeveelheden niet aanhanden zyn, als b.v. de notenmuscaten, waarvan het restant onder ult^o. Dec. niet meer bedroeg dan 46066 ponden; dat omtrent andere niet gespecificeerd zyn de soorten, zooals de indigo en catocnen garens, en de vorderingen daaromtrent zoodanig ongerymd en voor 's Comp. belangen prejudiciabel zouden kunnen zyn, dat wy het onverantwoordelyk zouden moeten agten daaraan te voldoen; en eindelyk omdat wy altyd verpligt zullen zyn om, zoolang wy door U.E.H.A. niet kragtdadig ondersteund worden met contante penningen, zulke quantiteiten van sommige artikelen aanhanden te houden, als noodig zyn om geschikte en gewilde cargasoenen te formeren voor neutrale schepen, welke de producten alhier tegen contante betaling komen inkoopen, hetwelk de eenige ressource uitmaakt welke ons in staat stelt om de zaken gaande en buiten

¹ In den loop van het jaar 1798 werden op die wijze aan het handelshuis de Coninck en Co., te Kopenhagen, geëxpedieerd tien schepen, met ladingen koffij, suiker, tin en specerijen. (*Comm. Gen. aan de Bewindh.*, 25 Sept. 1798.)

Zie omtrent de gesinauleerde contracten, waarbij die verkoopen plaats hadden: „Het leven van Wiselius“, door P. van Limbury Brower, p. 135 volg.

verwarring te houden, gelyk wy hieronder nader zullen betoogen.

.

Gemelde personele Commissie heeft ons ordres gegeven in de onderstelling, dat door het arrivement van diverse particuliere schepen provisioneel in het grootste gebrek alhier zou zyn voorzien geworden. Die Commissie is nl. by brief van 27 February van begrip, dat wy uit dien hoofde niet noodig zouden hebben vooreerst van meerderen verkoop van producten gebruik te maken, en zegt wyders by dien van 7 Maart, allezints in die suppositie bevestigd te zyn, en dat het dierhalven de serieuze intentie van HunEd.II.Agtb. is, dat „hy provisie, en tot Hd. nadere dispositie, worde gestaakt alle „verdere verkoop van Indische producten, aan wien zulks ook „zoude mogen wezen, buiten diegene welke zouden zyn gemuniteerd „met hun specialen last, ten einde aldus niet infructueus werden „gemaakt die verkooping van Europa reeds waren gecontracteerd, en nog zouden mogen gecontracteerd worden, ten ware misschien, tegen de verwagting der Commissie, de volstreckte noodzakelykheid en de vrees voor gebrek ons kwamen te dringen om „op nieuw uittezien naar reeds beproefde middelen van redding, in „welk geval alleen HunEd. zeggen te zullen kunnen gedoogen, dat „door ons nogmaals gebruik worde gemaakt van de voorgaande door „UEd.H.A. verleende permissie tot verkooping als boven, dog ook dan „volstreckt niet meer dan noodig was tot onze onmiddelyke redding;” terwyl voorn. Commissie laatstelyk nog by brief van 24 July vernieuwde het te kunnen gegeven verlangen *om verder geene verkooping buiten deszelfs speciale aanschrijving te doen.*

Wy moeten alhier herhalen, dat de aanbrengh van zulke goederen als doorgaans met vreemde schepen hier worden aangebragt, weinig of geen betrekking heeft op het algemeene belang, en kunnen er gerustelyk byvoegen dat zulks even weinig in verband staat met de tegenwoordige situatie van 's Comp. financiën in Indie, tot welker styving alleen wy tot de meermelde verkooping toevlugt hebben moeten nemen. Daar de scheepvaart van de Comp. in deeze gewesten genoegzaam stilstaat, ja door gebrek aan schepen en volk byna geheel vernietigd is, zyn de inkoop van Europeesche noodwendigheden, tot welke men nu en dan verplicht is, van zoo gering aanbelang dat dezelve niet in aanmerking verdienen te komen. Altans hebben zy

geen betrekking tot den voorraad van contante specie in 's Comp. kas, omdat men dezelve met papieren geld heeft kunnen voldoen, zonder welk expediënt dezelve wel gestrekt zouden hebben om onse verlegenheid aan contante spatie te vermeerderen, maar geenzints om deselve te verminderen ¹.

Hoezeer de dienaren van de Compagnie, W.Ed.H.A. Heeren! tot zelfs de militairen voor ver het grootste gedeelte hunne tractementen ontvangen in papiere munt, en zig een verlies van 15 tot 20 pct. agio daarop moeten getroosten, zoo bedragen nogtans de uitgaven in contanten, tot welke men onvermydelyk verplicht blyft, niet minder dan 60 à 70,000 Rds. in de maand hier ter hoofdplaats. Wanneer men hierby voegt de importante capitalen in diezelfde spatie, welke vereischt worden om de producten (die insgelyks volstrekt niet met papier kunnen worden afbetaald) in te koopen, en de overgebleven buiten-comptoirs van het noodige te voorzien, zal men ligtelyk kunnen opmaken dat er jaarlyks verscheidene tonnen schats in contanten noodig zyn, zonder welke de zaken met geen mogelijkheid zouden kunnen worden gaande gehouden.

Om nu, ontbloot van alle secours uit het vaderland, deeze specien te vinden, verklaren wy geen ander middel te weten, dan de verkoop van Producten. Door de directie welke wy daaromtrent gehouden hebben, is het alléén, dat wy de Militie hebben kunnen aanhouden, en tot de zoo hoog noodige defensie deezer Colonie aanzienlyk vermeerderen, — dat wy fransche hulptroepen hebben kunnen aannemen ², — dat wy fortificatiën hebben kunnen verbeteren en nieuwe aanleggen, — dat wy met den inkoop der kostbare producten hebben kunnen voortgaan, en aan onze verbindtenissen daaromtrent met inlandsche vorsten en regenten gestand doen, — dat wy 's Comp. overgebleven bezittingen hebben kunnen bystaan en nog iets tot derzelve verdediging en versterking toebrengen. Daaraan is alleen

¹ Zoo schreef ook de Fransche koopman Jaussand, in een *Mémoire sur le commerce de l'Île de Java*: « L'île a besoin de provisions mais son plus grand besoin est de numéraire, dont la colonie manque absolument. La plus grande part des Danois et Américains que j'ai vu venir à Batavia, n'y apportaient que des piastres. »

² In November 1797 was van Mauritius te Batavia gekomen het « twaalfde Bataillon van de Fransche Republiek », onder commando van den burger Rochefort, met eenige Fransche genieofficieren. Verder werden door bemiddeling van den Gouverneur dier Fransche bezitting, ook compagniën artilleristen aangeworven.

toeteschryven, dat het enorme capitaal van papieren munt, dat op dit eiland rouleert, nog in dier voege deszelfs crediet behoudt, zonder 'twelk eene algemeene verwarring oogenblikkelyk daar zou zyn. Door deeze gehouden directie, eindelyk, zonden wy ons in staat bevinden om, by het uiteinde van den schadelyken en kostbaren oorlog, ofschoon geheel aan ons zelven overgelaten en immense onkosten hebbende goedgeemaakt, aan het vaderland eene ryke hoeveelheid van kostbare producten aantebieden, die welke zig by het uitbarsten van denselven in 's Comp. magazynen bevond nog ver surpasserende, zonder de Maatsj. met eenige schulden te hebben beswaard. Dog, in welk vleyend vooruitzigt wy ons thans gefrustreerd vinden door de in Europa geëffectuëerde aanzienlyke verkooping.

Wy vertrouwen dat uit het geavanceerde blykbaar is, dat ook alle verdere dispositie daaromtrent aan ons, als de situatie der zaken in deeze gewesten van naby kennende en met het bestuur daarvan belast zynde, hetzy met eerbied gezegd, behoort te worden overgelaten. Wy insteren daarop met al dien welmeenenden ernst, welke kan worden verwacht van eerlyke en getrouwe regenten en ware beminnaars van hun vaderland; terwyl wy eindelyk niet mogen afzyn UEd.H.A. te doen opmerken, hoe uit het geallegeerde niet minder evident is, dat eene te groote extensie van soortgelyke verkooping in het vaderland alhier de schadelykste, ja, onherstelbare gevolgen zou kunnen hebben, ja dat die extensie wel zoo groot zou kunnen zyn dat dezelve aan den verkoop alhier geheel den bodem insloeg; in welk geval het ons onmogelyk zou zyn aan de ordres, die wy daaromtrent zouden mogen ontfangen, completelyk te voldoen, dewyl wy nimmer zouden kunnen nog mogen onderstellen dat UEd.H.A. zouden willen het totaal bederf en verlies der Indische bezittingen, welke nogtans de onvermydelyke gevolgen daarvan zouden zyn.

Intusschen, enz.

LXII. Korte aanwyzing van den staat der Generale Nederl. O. I. Compagnie, getrokken en byeengesteld uit de Indische Negotieboeken van den jare 1797/8, uitgezonderd Timor en Japan nevens de door de Engelschen geoccupeerde comptoiren Ceilon, Cormanandel, Malabaar, Bengalen, Souratte, Malacca, Amboina, Banda, Padang en Cabo de Goede Hoop, waarvan de negotieboeken niet ontvangen zyn.

Het capital, dat onder ult. Augustus 1798 in Indiën is verbleven, tel	ƒ 31,318,847
zijnde meerder als in Anno 1797	ƒ 1,521,122
Hetzelve bedraagt volgens de generale boeken van 1796/7 eene somma van	ƒ 29,797,725
De generale winsten, inkomsten en andere voordeelen tellen	ƒ 7,404,833
De generale lasten maar	3,742,245
Dus meerder winsten als lasten	ƒ 3,662,608
* Welk verminderd word voor zooveel de rekening van voortjarige en toevallige partijen ten agteren staat, als:	
De nadeelige beloopn	ƒ 1,536,602
en de voordelige maar	1,048,251
Dus komt aan meerdere voortjarige verliezen	ƒ 488,351
En is er aldus in Indiën in dat jaar zuiver gewonnen	ƒ 3,174,257
De verzonden retouren naar Nederland en China, en andere posten op 's Comp. rekening montern	ƒ 1,725,133
De getelde op Assignatiën en Nalatenfchappen daarentegen slegts	72,018
Overzullks meer verzonden als ontvangen	ƒ 1,653,135
Dit van 't bovengemelde meerder winsten afgetrokken zynde, dan komt tot vermeerdering van 't capital	ƒ 1,521,122
Hetzelve met het bovenstaande Indische capital gevoegd wordende, zoo komt voor 't ware capital, conform 't slot der Generale Boeken van 1798.	ƒ 31,318,847

LXIII. De Gouv. Gen. P. G. van Overstraten en Rade
van Indie aan de Bewindhebbers, uitmakende het
Comité voor de O. I. Bezittingen.

Batavia, den 13 November 1798.

W.Ed.H.Achth. Heeren,

UEd. deze generale beschrijving van onze verrichtingen gedurende het jaar 1797 aanbiedende, enz.

Java's N. O. Kust. Door H.H. Commissarissen Gen. is ons by missive dd. 18 Dec. jl. bedeeld geworden, dat H.H.Ed. reeds in den jare 1795 diverse besluiten genomen hadden tot eene aanzienlyke vergrooting van het jaarlyksch retour van suiker voor Nederland, en om ten dien einde de leverantie van dit artikel, behalve op Cheribon, ook op Java merkelyk te vermeerderen; doch dat de omstandigheden der tyden en de beduchting dat er geen fondsen genoeg by de Comp. zouden aanhanden zyn, Hd. in Aug. van dat jaar hadden doen besluiten dezelve vooreerst opteschorten. Dat thans echter, daar een aanstaande algemeene vrede meer en meer waarschylyk werd, en H.H.Ed. eene gegronde hoop mogten voeden dat de sedert alhier gevestigde vaart van vreemde schepen, die 's Comp. producten komen afhaken, zou zyn gelyk die tot nu toe geweest was, om hare noodigdheden van contante specien te vervullen, besloten hadden de voors. dispositien ter dadelyke executie te leggen, en ten dien einde de noodige aanschryvingen te laten afgaan aan de ministers van Java en den Resident van Cheribon.

Terwyl ons uit die aanschryvingen voor zoover Java aangaat is gebleken, dat H.H.Ed. verlangen, dat de leverantie van suiker ten dien gouvernemente zal gebragt worden tot op eene hoeveelheid van 32,000 pic., of vier millioen ponden;

dat H.H.Ed. de ministers van Java hebben gelast, om de suikercultuur aldaar te ontheffen van alle de drukkende omstandigheden, welke dezelve tegenwoordig belemmeren, en door gepaste voorzieningen op eene kragtadige wyze aantemoedigen, doch daarin tevens met de vereischte omzigtigheid te werk te gaan, ten einde de extensie der suikerteelt geen nadeel toebrengt aan die van de ryst, en ook niet strekke tot prejudicie van de Bataviasche Colonie;

dat H.H.Ed. vermeenen ongeraden te zyn, aan een iegelyk onbepaalde vryheid tot het aanleggen van suikermolens te verleenen, niet alleen wyl ieder om het zeerst geneigd schynt te zyu om diergelyke ondernemingen by de hand te nemen, maar ook wyl het suikerriet op Java door den Javaan zelfs en geensints door den moleenaar, gelyk hier ter hoofdplaatse, word gekweekt, en die landaart een afkeer heeft van het schoon- en toemaken van onbebouwde gronden, zoodat eene onbepaalde vergunning in dezen buiten allen twyfel nadeelig zou zyn aan de noodige rystcultuur, en H.H.Ed., om dat te voorkomen, de ministers van Java hebben gequalificeerd om de voors. extensie der suiker-cultuur te doen gevolg nemen onder de navolgende bepalingen: vooreerst, dat geen grooter getal nieuwe molens op Java zal mogen worden aangelegd dan, met het thans aanwezig zynde getal, voldoende zullen zyn om aan de Compagnie eene jaarlyksche leverantie van 32,000 picols suiker te verzekeren, en eene hoeveelheid van 6 tot 8 duizend picols te doen overblyven voor den particulieren handel; enz.

Wy hebben dit jaar wederom op Java, en vooral op Sourabaya, laten aanwerven de voor Batavia benoodigd geweest synde inlandsche militairen, zoo tot plaatsvulling van de afgestorvene en gedeserteerde manschappen, als om te dienen in suppletie van het gering getal der aanhanden zynde Europesche militairen. Dezelve zyn alle vry wel geoefend overgekomen, en dienen dus mede tot versterking van deze hoofdplaats.

By ons jongste verslag hebben wy ons beklaagd over de aanhoudende desertiën van die manschappen, vooral van de Sumanappers en Maduresen, en daar dit kwaad meer en meer toenam heeft zulks ons bedacht doen zyn om daartegen serieuze maatregelen in'twerk te stellen, welke onder andere bestaan hebben in het imponeren van boetens aan zoodanige Regenten welke van die deserteurs door hunne regentschappen zullen laten passeren of daarin laten verblyven, en ten einde de apprehensie van zoodanige deserteurs gemakkellyk te maken, zyn daarby tevens de noodige schikkingen ter observantie voor de inlandsche hoofden in de onderscheidene districten gemaakt. . . Dit is dan ook van dat gevolg geweest, dat onlangs 37 stuks deserteurs, welke op Souracarta, Tagal en Paccalongang waren geapprehendeert, weer herwaarts zyn overgesonden, en alhier na verdienste

zyn afgestraft

Betrekkelijk het gewichtig stuk der Inlandsche zaken, zullen UEd.HA. uit ons jongste verslag hebben gezien hoezeer steeds met behoedzaamheid word getracht, de belangen der Vorsten van Java zooveel mogelyk aan de Maatsy. te verbinden, om in dit critique tydvak te kunnen verzeekerd wezen dat hunne verknogtheid, door hun eigen belang gesterkt, by eene onverhoopte onderneming der vyanden op deze kust standvastig zal blyven. Ten zelve einde hebben wy den Heer Gouverneur ook aanbevolen om steeds te observeren de voorschriften, die by de Memorie van Z.HEd. van Overstraten voorkomen, zoo tot behoud van de rust en vrede met de Vorsten, als tot een waakzamen tegengang der communicatie tusschen den vyand en de Hoven.

En daar vooral tot instandhouding van het zoo noodig evenwicht op Java ook met opmerkzaamheid moet gelet worden op de diverse betrekkingen der vorsten, en wel voornamelyk dat men door onderlinge verbintenissen tusschen de beide Hoven niet aan nadenkelyke gevolgen geëxponeerd worde, zoo heeft ons ook tot genoegen gestrekt dat door den Heer Gouverneur is ontdekt, en door geheime tegenwerkingen is verydeild geworden, het plan dat de Keizer van Souracarta in secretesse geformeerd had, om zyne geliefde onechte zuster de Radeen Adjing Sitadjie aan den Kroonprins van Djocjacarta uittehuwelyken, mitsgaders dat gez. Heer Gouverneur het daarheen heeft weten te dirigeren, dat Z.H. by Z.Ed. het verzoek heeft gedaan om deze zyne zuster namens de Comp. uittehuwelyken; 'twelk dan ook ingevolge onze qualificatie op eene convenable en met het belang van de Comp. meer overeenkomende wyze heeft plaats gevonden, met den door den Hr. Gouverneur daartoe voorgedragen eenigen zoon van den Eersten Regent van Sourabaya

Om intusschen ook de eendracht aan het Hof van den Keizer en de binnenlandsche rust op Java te bewaren en te bevestigen, is het ons allernoodzakelykst voorgekomen om in tyds de noodige beschikkingen te maken omtrent de successie in de landen van den Pangerang Ario Praboe Prang Wedono, dewyl dezelve tot nu toe geen zoon heeft; en wy hebben dierhalven den Heer Gouverneur gerecommandeerd om in tyds bedacht te zyn tot het benoemen van een successeur van gem. Pangerang, ingevalle hy zonder mannylyke

afstammelingen natelaten mogt komen te overlyden. Ter voldoening hieraan heeft de Heer van Reede ons voorgedragen den jongeren broeder van dien prins, Pangerang Praboe, en vermits ZynEd. tevens heeft bedeed dat die prins der Compagnie een goed hart toedraagt, ook by zyn broeder zeer gezien is, en zooverre dat dezelve zyn verlangen heeft te kennen gegeven dat deze zyn broeder hem mogt opvolgen, ingeval hy by onverhoopt afsterven geene zoons mogt nalaten, — zoo hebben wy op den 15 Aug. gen. van Reede qualificatie gegeven, om in het voors. geval daartoe te eligeren den Pangerang Praboe, en ZynEd. tevens aangeschreven den Keizer hiervan in tyds, en wanneer zulks noodzakelyk zal zyn, op eene geschikte wyze te informeren, en te disponeren hierin genoeg te nemen.

By ons vorig verslag UEHA. bedeed hebbende, dat de aan den ouden Ryksbestuurder van het Hof van den Sultan te Djococarta toegevoegde en tot zyne vervanging gedestineerde Radeen Tommogong Notto Judo in de ongenade van dien vorst was geraakt, kunnen wy thans noteren, dat wy sedert tot ons genoeg vernomen hebben, dat deze der Comp. zeer toegedane regent meer en meer 's vorsten gunst en vertrouwen schynt te herwinnen, en dit is ons voorgekomen teffens een bewys opteleveren dat hetgeen hy misdaan mogt hebben niet van zeer veel belang moet geweest zyn, maar veeleer moet toegeschreven worden aan des Sultan's bekende wispelturigheid, waarvan Z.H. in dit jaar weder een nader en klaar bewys heeft opgeleverd door het afzetten van verscheidene der oudste en kundigste regenten en het veranderen van hofgrooten, waaromtrent de waarschyntlykheid daar is, dat de vorst, die van die daad kort daarna berouw gehad heeft, eerlang weder een of twee van dezelve zal herstellen. Waarom wy ook den Heere van Reede hebben voorgehouden, dat, hoezeer het belang der Compagnie andersints medebrenge om onder de hand te bewerken dat de vorsten van goede en kundige ministers worden voorzien, het jaloersch karakter van den Sultan in de presente tydsomstandigheden echter niet permitteert dat men zich met zyne huisselyke bestellingen veel bemoeit; en wy hebben ZynEd. uit dien hoofde tevens gerecommandeerd, om den aan dat Hof als Resident fungerenden opperkoopman van Ysseldyk met ernst aan te bevelen, om zich ook hierin met alle mogelyke omzigtigheid te gedragen.

Op Madura, Sumanap en de Regentschappen aan de Javasche Stranden is alles in de volkomenste orde, en de Panembahan zoowel als de overige Regenten voldoen in alle opzichten zooveel in hun vermogen is aan hunne verplichtingen jegens de Comp. Eenlyk zullen UEHA. by de aparte brief van den Gouver. van Reede in d^o. 18 febr. ¹ voorkomen eenige speculative voorgevens, betrekkelyk de gevoelens die de Panembahan van Madura omtrent de Compagnie zoude koesteren. Dan, daar dezelve opgegeven zyn door zyn halven broeder Jaja Diningrat, die men geïnformeerd is dat aan den Panembahan geen goed hart toedraagt, en men daarom voor alsnog daaraan geen genoegzaam gehoor kan geven om tot ernstige maatregelen over te gaan, te minder nog daar de Panembahan tot nog toe zoowel in den vorigen als in den tegenwoordigen oorlog met Engeland altyd blyken heeft gegeven van zynen verknochtheid en trouw aan de Comp., zoo hebben wy echter den Gouverneur met allen aandrang gerecommandeerd, om de gangen van den Panembahan en zyne hovelingen zorgvuldig te doen nagaan, en een omzigtig wantrouwen omtrent dien Prins steeds te doen plaats hebben, om door denzelfden in tyd van nood niet verkloekt te worden, indien hy waarlyk die gevoelens hebben mogt die hem ten laste worden gelegd. Terwyl UEHA. uit de hiervoor gemelde brieven. . . . zal blyken, dat wy raadzaam hebben geoordeeld om den vertrouweling van gez. Panembahan, in name Mangoen Sastrouw, van hem te verwyderen, en dat dezelve ingevolge van dien na herwaarts gesonden en provisioneel gesteld is onder het opzicht van den Gecommitteerde over de zaken van den Inlander.

Niettegenstaande wy ons omtrent de verkleefdheid der inlanders aan de Compagnie in 't generaal wel kunnen geruststellen, zyn wy echter verplicht geweest aan den Heer Gouverneur op te dragen, in secretesse onderzoek te doen na de klagten die tegen den Oosthoek's Gezaghebber van Hogendorp zyn ingekomen. En daar wy, tot ons innig leedwesen, uit het sedert van ZynEd. ontfangen antwoord hebben moeten zien, dat die beschuldigingen maar al te gegrond zyn, en daaruit gedugte gevolgen zouden kunnen voortspruiten, hebben wy deze zaak ter kennis van HH. Comm. Gen. gebracht, en

¹ Deze brief is niet gevonden.

in eene den 26 Decbr. 1797 door Hd. en ons gehouden vergadering besloten eene commissie uit twee personen bestaande derwaarts te zenden, om naar de voorm. beschuldigingen op de plaats zelve onderzoek te doen

Eenige Baliërs, onderhoorigen van den Gusty van Djembrana, nevens eenige der Javanen te Banjoewangie, hadden het heilloos ontwerp gesmeed om 's Comp. possessie aldaar afteloopen, en den commandant de Harritz met al de daar liggende Europeanen te vermoorden. Dan, gelukkig is zulks by tyds ontdekt, en door de wakkere precautiën van gem. commandant en de derwaarts zending van eene compagnie Madurezen verydeld geworden. Terwyl de voornaamste aanlegger van dat verraad, zekere Mas Sikar, en zyne complices zyn opgevat, en aan den Raad van Justitie te Samarang overgeleverd, om aldaar de welverdiende straf van hunne euveldaad te ondergaan.

Ten vervolge van het aangeteekende by ons jongst Verslag, mogen wy niet afzyn UEHA. ter kennis te brengen, dat ons door den Heer Gouverneur is aangeboden geworden eene door de jongelingen uit het Marineschool vervaardigde geographische landkaart van het Regentschap Samarang met eenige aangrenzende gedeelten der ryken van Souracarta en Djocjocarta, benevens een gedeelte der regentschappen Damak, Caliwoengo, Candal, Japara en der landen van Adilango. En vermits daaruit duidelyk consteert de mogelykheid om van de geheele N. O. kust van Java eene goede landkaart te krygen buiten kosten van de Comp., behalve dat eene zoodanige kaart ook voornamelyk zal contribueren om 's Comp. landen op Java en derselver intrinsique gesteldheid, preciselyk te leeren kennen, waaruit het grootste nut voor de Maats. en de ingezetenen dezer gezegende kust metter tyd zal kunnen ontstaan, zoo hebben wy hierover ons genoeg be-tuigd, en qualificatie gegeven om met dit zoo nuttig werk te laten voortvaren.

Cheribon. Onder het hoofddeel der Inlandsche Zaken, moeten wy in de eerste plaats aanhalen dat de Residenten ons by brief van 11 July hebben kennis gegeven, dat de afgeleefde Sultan Anom op gen. datum, in den ouderdom van 74 jaren, na 53 jaren geregeerd te hebben ¹, dezer wereld was overleden, en dat de Resident Umbgrove

¹ Sultan Anom had in 1744 de regering aanvaard, krachtens magtiging van Gouv. Gen. en Rade van Indie van 25 Febr. van dat jaar.

op de bekomen tyding zich direct na de Dalem van den overledene had begeven, om 's Comp. zegelring, 's Vorsten kris en het contractboek, als poessakka's van het Ryk in naam van de Comp. op te eischen, en hy aan alle de zich aanwezig bevonden hebbende Prinsen had verklaard, dat het Ryk wederom aan de Compagnie was vervallen, tot tyd en wyle wy nader over de successie zouden disponeren.

Dewyl tot deze successie bereids in 1762, op instantig verzoek van den overledene, is benoemd geworden 's Vorsten oudste zoon ¹, die tegelykertyd met den eenaam van Pangerang Depatti Cheribon is begunstigd, en niets in het gedrach van dien Prins is voorgevallen dat verandering in dat besluit zou kunnen maken, verzochten de Residenten ons hoe eer hoe beter tot de publieke voorstelling van gen. Pangerang Depatti, onder den naam van zyn overleden vader, qualificatie te verleen. Hieraan is door ons voldaan by onze missive van den 18 July, waarby wy de Residenten hebben gequalificeerd om den Prins als zoodanig publiek voortestellen, en te installeren met de by die plechtigheid gebruikelijke ceremoniën. En uit den naderen brief van gem. Residenten van den 11 Augs. zal UEHA. blyken, dat deze voorstelling den 10e bevorens gevolg heeft gehad, en by die gelegenheid niet verzuimd was Z. H. de verplichting en dankbaarheid aan de Comp. verschuldigd op het krachtigst voortehouden, met vriendelyke recomandatie om de contracten zyner voorouders heilig en zonder afwyking natekomen, en in 't byzonder te zorgen dat zyn verplichte contingent Indigo eerste soort compleet en in voldoende qualiteit voldaan worde dan ten tyde van zynen defuncten vader, en dat de vorst met de allerernstigste bedreiging alle de Coewoes en Hoofden der Negoryen tot dat oogmerk gelast en aangespoord had.

Ook is dit jaar overleden de Pangerang Tommogong Widjaja Ningrat, eerste voogd en representant van den jongen Sultan Suppoe. By den brief van 2 April, waarby de Resident Umbgrove ons dit overlyden bekend maakte, communicerde hy ons tevens in de uiterste

¹ Hier blijkt op nieuw hoe slecht Hageman ingelicht is. Zie diens "Handleiding" — Cheribon, blz. 216.

Dat Pangerang Depatti Cheribon werkelijk de oudste zoon was van den overleden Sultan Anom, blijkt ook uit de genealogie der Tjeribonsche vorsten in de Memorie van Armenault. Zie Deel XI, blz. 186,7.

verlegenheid te zyn een ander Prins in dies plaats aan ons voortedragen, alzoo onder al de Princen waarmede het Cheribonsche Hof versierd was, slechts een enkele was te vinden, in name Soema Diningrat, die genoegzame vereischten bezat om daartoe geëmployeerd te kunnen worden, doch dat daarentegen weder zooveel op zyn gedrag te zeggen was dat het niet voorzigtig zou wezen denzelven een macht of gezag optedragen, waarvan somwylen misbruik zou kunnen worden gemaakt, en hy dus in overleg met den ouden Sultan het best geoordeeld had, aan ons voor te dragen om de voogdy in het landsbestuur, die noch maar 2 à 3 jaren duren moest, voortaan alleen aan den Tommogong Iaya Diridja overtelaten, hetgeen met des te meerder gerustheid kon geschieden, wyl die tommogong met eene beproefde eerlykheid de belangen van zyn vorst en van de Comp. behartigde en de achting van den jongen Sultan gewonnen had. Wy hebben dit een en ander als zeer gegrond aangemerkt, en den Resident gequalificeerd, om de voogdy over dien jongen vorst en het bestuur over dies land, volgens het advies van den ouden Sultan Anom, alleen overtelaten aan den Tommogong Iaya Diridja, waarover de jonge Sultan zeer is verheugd geweest, en de Residenten verzocht heeft ons daarvoor zyn ootmoedigen dank te betuigen

Ten vervolge van het bedeelde by ons jongst generaal verslag, betrekkelyk de rechtspleging aan de Chinesen, Parnakans, Boeginesen, Macassaren, die onder Comp. jurisdictie sorteren, over criminele delicten gepleegd aan Javanen ¹, kunnen wy UEHA. thans met genoegen melden, dat nu voor eenmaal vast besloten is, dat de aanstaande Chinesen, Parnakans, Boeginesen en Macassaren, in Sultan's landen wonende, die zich aan criminele delicten schuldig maken, wel op den ouden voet herwaarts zullen worden gezonden om alhier gevonnisd te worden, doch dat dezelve daarna weder naar Cheribon zullen worden teruggezonden, ter erlanging van de straffen waartoe zy verwezen zyn; hetwelk alsdan zal moeten geschieden ten overstaan van den Resident, pakhuismeester en scriba, dewelke alsdan van de volbragte executie behoorlyk aan den rechter rapport zullen moeten doen.

Wy hebben den Raad van Justitie daarvan kennis gegeven, met

¹ Zie n°. LIII hiervoor.

last om voortaan de by hem gesententeerde Chinesen, enz. in Sultan's landen wonende, met eene sententie ten hunnen laste in goede verzekering naar Cheribon te zenden, om aldaar volgens de tegen hen geslagen vonnissen terecht gesteld te worden; van welk een en ander wy den Resident en Sultan Anom hebben geïnformeerd

Bantam. De bedienden hebben ons bedeed, dat de Koning zeer oplettend bleef op het cultiveren der peepertuinen te Bantam, waarvan de dagelyksche afvoer en aanbreng in eene veel ruimere hoeveelheid dan in 1796 de bewyzen waren; hetwelk den Koning deed vertrouwen dat wy in deze zyne pogingen zouden berusten, en hem nogmaals verschoonen van de anders gebruikelyke jaarlykse opneem, dewyl behalve de last en onkosten die zynen onderdanen daardoor werd veroorzaakt, daarenboven dezelfde ongelukkige en onrustige tyd als in het vorige jaar nog is voortdurende.

By apart schryven van den Commandeur van den 8 July heeft hy ons bedeed, dat de Koning hem verzocht had ons bekend te maken, zoowel het gevaar waarin zig Lampong Samanea bevond om door de Engelschen gewelddadig aangerand te zullen worden, als zyne verlegenheid hoedanig zich in dat geval te gedragen, alzoo Z. H. grootelyks en niet zonder reden beducht was dat de vyand zich van die plaats meester gemaakt hebbende, zyne roofflust verder na andere naby gelegen peeperplaatsen zou uitstrekken, en dus Hem zoowel als de Maats. van het weinige en nog eenig overgebleven voordeel berooven.

Wy hebben direct op de ontvangst van die tyding besloten, 100 man inlandsche militairen onder hunne officieren naar Bantam te zenden, en den Commandeur aangeschreven om den Koning hiervan te informeren, opdat Z. H. mede by tyds de noodige manschappen zoude kunnen byeenbrengen, om met dezelve gezamenlyk naar de Lampongs overtegaan, tot defensie van die plaats. Deze militairen zyn ook werkelyk reeds den 13 July door ons afgezonden. Doch, uit de brieven van den Commandeur van 27 July en 10 Aug. zal UEHA. kunnen blyken, deze expeditie naar de Lampongs geen voortgang heeft gehad, uit hoofde van de nader van daar ontvangen tydingen en de moeyelykheden waarmede die expeditie zou hebben moeten verzeld gaan. Wy hebben uit dien hoofde by onsen aparten brieven van 18 Aug. die militairen weder terug ontboden,

en zyn door den Commandeur den 26^e daaraan herwaarts teruggezonden.

Batavia. Wy achten het onnoodig UEHA. een ampel detail te geven van de redenen waarom wy, zoowel als in 1795 en '96 heeft plaats gehad, met het verkoopen van 's Compagnie's schepen hebben moeten blijven voortgaan, alzoo UEHA. zeer ligt kunnen nagaan, dat de redenen die ons daartoe genoodzaakt hebben meer en meer dringender zyn geworden.

Wy hebben echter, by gelegenheid dat wy HH. Comm. Generl. hebben aangeboden de berichten der zee- en scheepsbouwkundigen, die overeenkomstig den hun gegeven last de noch overgeblevene schepen met alle nauwkeurigheid hebben geëxamineerd, HH.Ed. in consideratie gegeven om eenige der beste van die schepen aantehouden, wyl dezelve by eene te hopen verandering der omstandigheden zeer zouden kunnen te pas komen. HH.Ed. hebben ons daarop uitwyzens onse Resolutie van den 23 May daartoe gequalificeerd, en wy hebben ten zelven dage besloten, de schepen de Hertog van Brunswyk, de Onderneming, Voorland en Hilverbeek aan te houden, en de overige, bestaande in de schepen Christophorus Columbus, Vasco de Gama, het Slot Capelle, St. Laurens, Regt door Zee en West Capelle, by bekwame gelegenheden van de hand te zetten. Dan, wyl ons daartoe geen gelegenheid is voorgekomen, en ons uit onderscheidene berichten van scheepsbouwkundigen die de gemelde schepen nader hebben geëxamineerd, was gebleken de slegte gesteldheid der schepen Vasco de Gama, Christophorus Columbus en St. Laurens, hebben wy ons wel verplicht gevonden die schepen te laten sloopen.

Omtrent het verkochte in 1797 zyn wy zoo vry ons te refereren aan de samentrekking van verkoop :

1,076 kisten Amfoen	Rds.	828,240
47 dito	"	10,683
35,962 Picols Koffyboonen, à 125 π de picol	"	520,396
52,443 " " " "	"	784,537
64 " Catoenen Garens	"	2,083
100 " Camfer	"	5,603
425 " Kapok	"	3,397
13 " Foelie	"	11,750
774 " Nagelen	"	123,845

516	Picols Japan's Koper.	Rds.	18,614
46	" Notenuscaat	"	35,692
3,125	" Zwarte Peeper.	"	66,100
24	" Koperen Spykers	"	2,500
1,145	" Sapanhout Bima's.	"	4,716
6,400	" Tin Banca's.	"	163,925
418	" Tin Malaks	"	13,981
70,576	" Poeder suiker	"	565,296
	Diverse goederen.	"	34,079
		Rds.	3,195,437
	Het ingekochte maar bedragen hebbende.	"	623,969

zoo blykt, dat de Verkoop den Inkoop surpasseert: Rds. 2,571,468.

Dit aanzienlyk meerder bedrag van de verkogte, dan wel ingekogte, goederen heeft zyn oorsprong uit den thans plaats gehad hebbenden verkoop van producten alhier aan neutrale vreemdelingen, waartoe wy uit hoofde van de UEHA. te meermalen aangetoonde noodzakelykheid hebben moeten overgaan.

Hun HoogEd. hebben ons een afschrift toegesonden der van den Gecommitteerde over de Zaken van den Inlander gevorderde consideratiën, en een extract uit hunne Resolutie van den 19 Augs. Wy zullen hier eenlyk noteren, dat gen. III. Comm. Gen. by hunne voors. resolutie hebben gelast, dat eene proeve zal worden genomen om Indigofabriquen aanteleggen in de regentschappen Tjanjoer en Batoelayang, op daartoe aangewezen plaatsen, — een proef zal genomen worden om in het gansche land Tjassam, Pamanoeckan en Pagadeen, alwaar de coffycultuur in 't geheel niet opneemt, de Indigo-cultuur intevoeren, — dat in de regentschappen Badong en Sumadang, als in 't geheel niet geschikt tot de indigo-cultuur, Peeper zal moeten worden geplant, — dat in het regentschap Crawang insgelyks Peeper zal worden aangekweekt, gelyk mede in de hooge landen van Tjassam, Pamanoeckan en Pagadeen., — dat in ieder der regentschappen Tjanjoer, Bandong, Sumadang, Praccamoentjang, Crawang en Batoelayang vooreerst een passer ter preuve zal worden opgericht, om in 't vervolg wanneer bevonden word dat de uitkomst aan de verwachting beantwoord, 2 à 3 in ieder district intevoeren, — dat de regentschappen Tjassam, Pama-

noekan, Pagadeen en Adiarsa, welke niet zeer groot, onvrugtbaar en slegt bevolkt zyn, zullen getrokken worden onder de regenten van Crawang en die van Sumadang, te weten Adiarsa en Tjassam als één tjoetak onder Crawang, en Pamanoekan en Pagadeen insgelyks één tjoetak onder Sumadang.

Betrekkelijk de schepen toebehoorende aan vreemde Europeërs, hebben wy de eer te noteren, dat in dit afgeloopen jaar 1797 alhier ter reede zyn verschenen :

- 20 Deensche schepen,
- 31 Amerikaansche schepen en
- 1 Toskaansch schip.

Onze correspondentie met de ministers van de Fransche Republiek op Mauritius heeft hoofdzakelyk bestaan in onderhandelingen over de versterking van ons garnisoen, en de aan de fregatten van die republiek bewesen assistentie; en die met den Gouverneur van de Spaansche bezittingen op de Philippynsche Eilanden, in kennisgevingen van de voornemens onzer vyanden. Om welke destebeter afteweren, de eerstgeteekende by eene in de maand Mei aan Don Raphael Maria de Aguilar gezonden missive voorstellen heeft gedaan, om de navale macht der Spanjaarden met de Fransche en de onze te vereenigen; doch tot dusver zyn wy van het antwoord daarop verstoken gebleven

Het groot gebrek aan Europeesche militairen heeft ons steeds in de uiterste verlegenheid gebragt, en om daarin naar beste vermogen te voorzien, zyn wy overgegaan om een gedeelte der mariniers tot canonniers te engageren, en hebben wy besloten om 100 inlandsche militairen op Java tot artilleristen te laten exerceren.

Ook hebben wy, overeenkomstig onse secrete besluiten van 17 en 28 febr., weder een renfort van 2000 man Maduresen, Sumanappers en Javanen op Java laten aanwerven, om ter completering van de hier aan handen zynde bataillons en ter verdere versterking van de militie alhier te dienen.

Wy hebben ook in het oog gehad om, in de critique omstandigheden waarin wy ons bevonden, gebruik te maken van de slaven aan particulieren toebehoorende; dan, uit hoofde van de zwarigheden die zich hiertegen hebben opgedaan, hebben wy ons oogmerk daarin niet kunnen bereiken, en hebben wy den 19 Mei besloten om, in

stede van het aanzienlyk corps dat wy gemeend hadden uit de slaven te zullen kunnen oprichten ¹, het corps van 200 Chineesche artilleristen te laten augmenteren tot 800 koppen, om daarmede de strandbatteryen te kunnen bezetten.

LXIV. Verslag van W. H. van Ysseldyk, over de gesteldheid van Java's Oosthoek.

By het 16de articul van de Instructie die het Hun HoogEdelheedens de Hoog Edele Heeren Commissarissen Generaal over geheele Nederlands India alsmeede Zyn Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal en de Heeren Raaden van India behaagt heeft, aan den Secretaris van eerstgemelde Hun Hoog Edelh. Jan Justinus Keyzer en den ondergeteekenden in Hunne qualiteiten van Commissarissen ter onderzoek van het gedrag van den gewezen Gezaghebber Dirk van Hogendorp ter hand te stellen, voorkomende de order om een gedetailleerd verslag te doen van de staat des OostHoeks in het generaal ende daaronder geschikte Comtoiren, Regentschappen, Dienaeren en Inlanders in het byzonder, mitsgaders van alles het geene zoude kunnen gezegt worden eenige relatie tot hunne last te hebben, en dit gedeelte van de commissie door het versogte en bekomene ontslag van gem: Heer Keyzer uyt de gem: qualiteit van Commissaris vervolgens nader door den Hoog Edelen Gestrengen Groot Achtbaren Heer Mr Sebastiaan Cornelis Nederburgh, Commissaris Generaal over geheel Neêrlands India, by Hoogst Desselfs officieele Missive van den 21 Juny P^o aan my alléén opgedragen zynde: so is het alsnu dat ik vermeene, na alvorens den geheelen OostHoek doorreist, en alle Comptoiren en Regentschappen uitgezondert de Cangeansche Eilanden en de Baviaan, waartoe sich de gelegenheid niet heeft aangeboden, in persoon bezogt te hebben, my in staat te be-

1 Vg. P. Myer, Biographie van Overstraten, p. 247,48.

vinden, om aan het oogmerk van welme Hun Hoog Edelh. door het indienen van dit ampel Rapport, overeenkomstig de door my gedane Navorschingen en ingekomen Informatien, die ook veelal stemmen op oculaire Inspectien, na myn best vermoogen te voldoen.

Om nu so veel mogelyk eene gepaste order te observeeren en de beoordeeling over dit Rapport gemaklyker te maaken, hebbe ik my voorgenomen hetzelve te verdeelen in de volgende Hoofdarticulen.

Eerstens: in eene beknopte beschryving van alle de onder deesen Oosthoek sorteerende comptoiren, dies plaatselyke Gesteldheid, so met opzicht tot de Politique, Militaire, en Kerkelyke Huishouding als den staat van het defensieweezen te Sourabaya, die der aangelege Batteryen, het nut dat men er van meent te mogen verwagten en de gebreken die er in gevonden worden, eene opgave van de tegenwoordige situatie van de Particuliere Salpeter-makeryen, en eyndelyk de Defecten die zo aan Comps Gebouwen als andersints hier en daar plaats hebben.

Tweedens: in eene so veel mogelyk accurate vertooning van den staat van alle de onder dit district behoorende Regentschappen, met opzicht tot dies bestier, innerlyke gesteldheid, den staat der Peeper-, Coffy-Plantagien en vogelnestjes-klippen, item de verplichtingen die dezelve nu gewoon zyn aan de Comp. op te brengen, en desulken die ik vermeene dat zy zonder daarom te veel bezwaard te worden nog zouden kunnen opbrengen.

Derdens: in eene beknopte verhandeling over de uitbreiding der Suikerculture in den Oosthoek, navolgende de laatste by Hun Hoog Edelh. vastgestelde bepaeling, en

Vierdens: in het daarstellen van eenige geringe Consideratien over al het verhandelde, en in 't bysonder over de meerdere voordeelen, die de Comp. myns bedunkens in der tyd, by eene gewenschte vrede, nog in het algemeen uyt dit geseegend en voor de Comp. zeer belangryk district zoude kunnen genieten.

Wat nu het eerste articul betreft, daaromtrent komt als het Hoofd-comptoir van den geheelen Oosthoek voor de stad

§ 1. Sourabaya. Het zoude overtollig zyn, als ik eene breedvoerige beschryving wilde doen van dies ligging, daar dezelve genoeg bekend is, eenelyk daaromtrent noteerende, dat vermits deselve nog de kenmerken draagt van in oude tyden niets anders

geweest te zyn als eene sogenaemde Europeesche Negory, die alleen geschikt was voor desulken die niet in het daarnaast en te naby gelegene fortje Belvidera verkoozen te woonen, of ter buitenwooning consent hadden, soals zulks op alle kleyne Javasche Buitencomptoiren in gebruik is, de stad op zich zelve misbouwd, en de optrekking der meeste huizen en muuren zonder de minste regulariteit te observeeren geschied is.

De voorige Gezaghebber en eenige anderen hebben daarin op eenige opene en ter Bouwing geschikte Plaatzten huizen gebouwd, die geschikt zyn om een gemaklyker Logement aan de notabelste Dienaeren te bezorgen, en een paar ruime straaften formeeren, zonder dewelke er geene zyn die dien naem mogen draagen, als de ook noch seer irrégulier bebouwde Gragt, waarop het Huis van den Gezaghebber en Administrateur gevonden worden. Dan hoezeer dit als niet meer te veranderen zynde te beklagen is, word zulks vry wat vergoed door den loop langs de stad van eene fraaye, vry breede en zuivere Rivier, die bevorens ongelyk veel dieper was, maar nu door de jaarlyks toeneemende aangroeying der Bank voor dies monding daarin meer en meer afneemt.

§ 2. Deeze, tusschen de stad en de daar teegenover leggende zeer wel met Heerenhuizen bebouwde Chineeese Campong heen loopende, geeft aan dezelve eene byzondere levendigheid, en brengt niet weinig toe om Sourabaya voor een van de aangenaemste Plaetzten te moogen houden, die er op Java gevonden worden; maar daar de afneeming van die Diepte en het meer en meer aangroeyen van de Bank inconvenienten zyn, die men voor zeer essentieel moet houden, en de gevolgen daarvan sowel voor 's Comps. direct belang als de daaraan nauw verbonden Particulieren Handel zeer nadeelig moeten worden, zo achte ik my verplicht hierop een weynig sijn te staan.

Toen ik voor ruim 21 Jaaren deese Plaats als Scriba het eerst bewoonde, was deselve noch zo diep, dat er groote vaartuigen tot jonken toe tot boven de stad en Chineeese Campong konden opvaeren, sonder daarom het hoogste water so als nu plaats heeft te behoeven, dat nu niet meer geschieden kan, en na myn gedagten moet worden toegeschreeven aan eene afleyding van de Rivier, die sedert dien tyd door den Inlander gemaakt is omtrent 2 uren boven de stad, waardoor men wel is waar het ongemak is voorgekomen

dat de Rivier in de kwade Mousson niet over zyne boorden loopt, en de laeg leggende Rystakkers niet meer geruineerd worden, zooals ter dier tyd gebeurde, dog ook tegelyk de kracht van het water vermindert en de afgevoerd wordende Modder en Zandgrond meer als voorheen op de grond heeft doen zakken, eer het beneden de stad komt, alwaar de gem. Rivier smalder wordende, om die reeden altoos eene genoegzaeme diepte behoudt, doch de Grend ook met te meerder kracht teegens de Bank aanvoert. Hetwelk echter het meeste tot merkelyke toeneeming van deese contribuëert, is voorzeeker de gesteldheid van het JaegPad, dat lynregt en byna een Half uur gaans is

§ 6. Betreffende de Huishouding te Soerabaya, zo in het Politique Bestier als de Kerkelyke en Militaire inrigting, item die der Zeevaart, valt ten aanzien van de twee eerste en vierde Poineten weinig aan te merken, daar het genoeg bekend is dat het eerste bestaat uit een Gezaghebber, den Administrateur, den Commandant van het Guarnisoen en den Gesworen Scriba, die te zaemen de ordinaire Raad van Politie uitmaaken, waarvan de eerstgemelde President is, en door dien Raad alle's Comps. zaaken verhandeld, de Papiëren geteekend en ter hunner verantwoording na Samarang aan UwWelEd. Gest. en Raad aldaar verzonden worden, en van welke drie dienaren dat thans de Koopman Willem Beeekman, de Capitain Pierre Gillaume Joseph Bernard de Chasteauvieux en de Onderkoopman Aart Quiry Palm zyn, ik niet anders getuygen kan, als dat een ieder hunner behoorlyk op zyn dienst past. Tot deesen Raad behooren ook de Residenten van Grissee, Sumanap en Bancallang, die in tyd van noodzakelykheid ter bywoning van den Raad kunnen worden opgeroepen, hetwelk echter zelden gebeurt; en zegge ik verdex ten aanzien van de

§ 7. Kerkelyke staat, dat de Godsdienst hier alle weck na behooren word waargenoomen door den Predikant Muller, op wiens gedrag niets te zeggen valt, en aan wien is toegevoegd een kerkenraad, bestaande nyt 2 Onderlingen en 2 Diaconen, die van het by Haar voorvallende by wyze van een Besluit aan den Gezaghebber en Raad kennis geeven, om daarvan notitie te houden, of zodanige dispositie te neemen als deese meenen te kunnen verantwoorden

§ 10. Buiten en behalven de door de Comp. besoldigde soldaaten,

hebben de beide Regenten van Sourabaya ieder ter défensie van den Oost-Hoek in het algemeen en deese plaats in het byzonder opgerigt :

- 2 Battaillons Infanteristen met Geweeren , bestaende yder uit :
- 1 Major.
- 4 Capitains.
- 4 Lieutenants.
- 5 Vaendrighs , waarvan een Adjutant.
- 9 Sergeants , waarvan een Onder dt^o.
- 16 Corporaals.
- 8 Timmerlieden.
- 8 Tamboers en Pypers en

300 Gemeenen , buiten noch zestig overcompleten.

En dan nog 2 Battons Piekeniers , yder sterk , Primo Plan ,

350 Koppen , behalve de benoedigde manschappen voor 4 veldstukken , die op het gebruik derselve geexerceert zyn ; en zyn de inwoonders , die men in staat reekent wapens te draagen , verdeeld in twintig Battaillons , yder onder Hunne eyge Hoofden , welk volk men in der tyd van nood zoude kunnen oproepen , doch echter alleen als Negorysvolk en dus ongeoeffende troepen moeten worden geconsideereerd , van wien men na myn gevoelen ook weinig of geen dienst te wagten heeft. Maar buyten de vier bovengene geexerceerde Battaillons van de Sourabayasche Regenten , bevinden sich in den Oost-Hoek nog zes Battaillons Inlanders met Geweeren , ieder van 300 Koppen , meerendeels door Europeezen geexerceerd volk , en alle voorzien van de daartoe behoorende officieren en onderofficieren , dewelke bestaan in :

2 Battaillons door den Panumbahan van Madura opgerigt , waarvan er een permanent op de Zeeport Sambilangang dienst doet.

1 Battaillon waartoe den Regent van Passerouang twee Compagniën en die van Probolingo en Bangil yder één fourneert.

1 Battaillon van de Prins van Sumanap.

1 dt^o van de Regenten van Grissee en Lamongang , waartoe de beyde eerste twee en de andere 1 Comp. van 100 Koppen toe contribueeren.

1 Half Battaillon van twee Compagniën , dat op Sidayoe is opgerigt , en van noch een Compagnie behoorende aan den Regent van Pamaccassang , en een ander aan die van Banjoewangie , alwaar ter

plaats ook noch bescheiden zyn een Comp^e Madureezen en een dto. Maleyers, die de Gezaghebber van Hogendorp verplicht geweest is derwaarts te zenden toen de Baliërs in den jare 1797 de intentie hadden zich van dat Comptoir meester te maaken, en welke Manschappen ook volgens aanschryvens van Samarang by aparte Missive van den 22 Augustus van dat jaar in 's Comps dienst zyn aangenomen.

§ 11. Meerg. van Hogendorp heeft aan alle de respectieve Regenten, in het begin van de oprichting van deese troupes, ook gelast om na evenreedigheid en in navolging van die van Soerabaya, eenige Compagnien Piekeniers op te rigten; maar hetzy dat zulks aan die Regenten te zwaar gevallen is, of dat zy gebruik gemaakt hebben van de meerdere afgeleegendheid, van de uitvoering dier order is weinig gekoomen. En niet beter is het gegaan met de verdeling van het gesamentlyk Negorys volk onder Bataillons ¹⁾, aan welke order meerm: Hogendorp zich naderhand, misschien uit overtuiging dat men van ongedresseerde Manschappen weinig verwagten kan, ook niet meer schynt bekreund te hebben; hetwelk ook de reden is waarom de Heer Keizer en ik, als Commissarissen, die order niet hebben gerenoveert, te minder omdat de ongewoonheid van het oprichten van eene reguliere inlandsche Krijgs Magt, die aan gem. van Hogendorp [dit kan niet ontkend worden:] veel hoofdbrekens en moeyte gekost, ook de gelegenheid heeft gegeven van verloop van volk, waarover te dier tyd in het algemeen geklaagd wierd, met veele zwarigheden verzeld ging.

Ik moet echter ten aanzien van de troepen aanmerken, dat vermits dezelve meerendeels door Europeesche drilmeesters geexerceert zyn, de meeste Regenten, er het nut ter beveiliging van hare eyge Regentschappen tegen Benden Struikrovers of wel den een of anderen opwerping van ingezien hebbende, zelve veel liefhebbery voor die troepen gekreegen hebben, die zy alle of uit Privée Beurs een zekere gage 'smaands of zo veel Rystvelden hebben toegestaan, dat zy dezelve permanent op de been kunnen houden, zonder dat het haar Land te veel bezwaard, en over alle Negoryen verdeeld zynde deeze te zaemen die last byna onmerkbaar draagen; waarom

1) Vg. blz. 415, noot.

ik, onder verbetering, van gevoelen zoude zyn, dat als de lang gewenschte vrede eens daar is, ten minsten een goed gedeelte van de tot het geweer gedresseerde Manschappen op dien voet in dienst dienen te blyven, so om in tyd van nood tegens dezulken van de vorsten of anderen die sich contrarie hunne plicht mogten gedragen, met effect tegelyk met de Europeezen gebruikt te kunnen worden, als om de zogenaemde Cramans of opwerpelingen, die sich in deesen Oostfloek om de zware wildernissen die men er noch vindt wel eens willen vertonen, tegen te gaan en te snuiken eer zy iets reëels beginnen kunnen, en welke in diensthouding ik geen reeden heb te twyffelen of alle de Regenten, voor zoverre ik hunne conduite omtrent de Comp^{ie} durve beoordeelen, zullen dezelve met vermaak op zich nemen.

§ 12. Alvorens af te stappen van dit articul, acht ik het van myne plicht, om niet voor UwWelEdGestr. verborgen te houden dat de lof die gem. Troepen voornamentlyk die van Sourabaya en Grisseë by differente gelegendheeden by het verrigten van haare Militaire evolutien hebben mogen wegdraagen, moet worden dank geweeten aan de onvermoeyde vlyt en yver, die de Capitain van het Regiment van Wurtemberg von Franquemont sich zonder oplouden gegeven heeft en nog geeft, om van gewoone Negory-Javaanen wel gedisciplineerde en geexerceerde soldaten te maaken, die de Europeezen volgens het getuigenis van deskundigen daarin weinig behoeven naategeeven; hetwelk dan ook de reeden geweest is dat de Hoog EdelGestr. Heer Commissaris Generaal Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh, toen Hoogst Dezelve deezen Oosthoek met een besoek vereerde, zulks meede in aanmerking genoomen en gem. Franquemont na de satisfactoirste betuigingen van genoeg en over dit tot noch toe zo pligtmatig als belangloos gedrag, aan hem de belofte heeft gelieven te doen, van hem aan de Hooge Indiasche Regeering gunstig te zullen voordraegen als er in de Commandants plaats van Sourabaya verandering koomen mogt, waarop en op de hem door den présent Commandant de Chasteauvieux gedaane belofte van onder zekere conditien zyn ontslag te zullen verzoeken, gemelde Franquemont alstoen verzoek gedaan heeft tot het changeeren en overgaan in 'sComps. dienst. . . .

§ 13. De Zeevaart moet volgens de Memorie van Menage bestaan in:

1 Bootsman ,

4 Quartiermeesters, waaronder een Loots,

33 Matroozen, die dienen moeten zo tot het bemannen van de kruisvloot als de alhier t'huis hoorende Pantjallangs;

doch bestaat dezelve thans in :

1 Sous Lieutenant titulair, die door zyn Hoog Edelheit Nederburgh op de daartoe gedaane voordragt, van Bootsman tot die qualiteit bevordert is, zonder dat echter zyn gage of emolumenten vermeerderd zyn.

6 Quartiermeesters, waaronder 1 als Loots voor Banjoewangie, en een als Vlottemaaker te Grissee dienst doen, en

18 Matroozen, zodat er aan het bepaalde getal 12 Koppen manqueeren. Ook neem ik de vryheid UwWelEdGest. eerbiedig in consideratie te geeven, of het niet nuttig zoude zyn dat er voor dit Comptoir nog een Pantjallang, zoo als die die hier dienst doet, en volgens gem. Memorie van Menage word te goed gedaan, wierd aangemaakt, wyl de Zerovers meer en meer toeneemen, en zoo een vaartuig hier nog zeer wel zoude te pas koomen.

§ 14. De Kruisers, die hier jaarlyks dienst doen ter beveiliging van den smallen Handel, bestaan noch in een en twintig vaartuigen, die door de respectieve Regenten geleeverd en door de Comp. van de noodige ammunitie voorzien worden, dog dewelke aan het bedoelde oogmerk niet genoegzaam voldoen, dat ik moet toeschryven aan het gebruik dat men daarvan ook moet maaken ter sleeping van Houtwerken als anderzints.

En hiermeede overgaande tot de situatie van het Défensieweesen, of die der respectieve Batteryen, hebbe ik de eer te noteeren dat de sterktens waarmeede Sourabaya gedekt is, bestaen in :

1 Batterye van 16 stukken Canon, geleegeen aan de Westkant van de mond der groote Rivier, en waarop geplaatst zyn :

3 stukken van 24 "

5 dt^o. van 12 " en

8 dt^o. van 8 "

2 Batteryen te zamen van 11 Canons, beyde geleegeen aan de Oostkant van de Mond dier zelfde Rivier, en waarop geplaatst zyn :

7 stukken van 8 " op de eene, en

4 dt^o van hetzelfde Caliber op de andere, die nog een weinig westelyker geleegeen is

§ 16. Voorts leggen er aan beide zyden van de eerstgemelde groote Rivier omtrent half weegen de stad, aan weerskanten van dezelve, twee Batteryen van zeven en vier stukken van 8 st, alleen om te dieneft op het Rivier als de eerste geforceerd waren, en moeten beide Rivieren geslooten worden door de zware Compagnies Schouwen, die zeer geschikt zyn om er kleyn geschut met een goed effect op te kunnen gebruiken.

§ 17. Behalven deese inrigtingen is er ook nog een Battery aan gelegd van 4 Canons, doch die door gebrek daaraan niet gemonteerd en gelegen is landswaards in, agter de Chinesesche Campong, alleen om in geval de vyand op de eenigste mogelyke plaats verre Oostwaarts Sourabaya lauden mogt, en daar doordrong, hem daarin verder hinderlyk te zyn, doch dewelke na alle waarschyntykheid niet te pas zal koomen.

§ 18. Als men nu in aanmerking neemt dat Sourabaya aan byde kanten een zeer lang modderagtig strand heeft, hetwelk sich aan weerskanten van de stad verandert in met allerly ruigte bewassene modderige vischplaatzen, die enkel door kleine paaden van elkander gescheiden zyn, dan behoeft men voor een Landing elders als aan de Rivieren niet bevreest te zyn, ten ware den vyand sich eerst van het weerlose Grissee meester maakte en daar aanhang mogt zoeken te krygen, of wel landen twee uren beoosten Sourabaya op een plaats Pabanjerang genaemd; doch in welk geval, sowel als indien hy het probeerde om in de Bogt van Sememie de kleine Riviertjes die eenelyk by het hoogste water met kleine vaartuigen kunnen bevaeren worden te gebruiken, de Heer van Hogendorp het plan had om hem met de mogelyke Magt in het veld met het kleyn geschut af te wagten, en waartoe hy vermeend er altoos tyd zoude zyn, vermits de scheepen daar verre in zee moeten blyven leggen, en de vyand in byde gevallen een quartier uurs verre door het water en modder zoude moeten marcheeren eer hy aan de wal kan koomen, en dan nog een paar uur door de Rystvelden, alvorens hy de stad naderen kan. Ik voege hierby een kaartje, daar de ligging van Sourabaya en Grissee duidelyk in is aangetoond, te gelyk met de daar tusschen leggende Bogt van Sememie, die geheel en al met sware modder bezet is.

§ 23. Ten aanzien van de zo hier als te Grissee door den

defuncten Gezaghebber van Hogendorp voor zyne particuliere reekening aangelegde Salpeter-makeryen, doct het my leed dat myn Rapport gansch niet overeenkomt met de verwagting, de moeyte en het goede oogmerk, die de voorm: Gezaghebber daarmee schynt gehad te hebben, dewelke het my ten duidelyksten gebleeken is dat ook dan daaraan niet zouden hebben kunnen voldoen, als denzelven in zyn post gebleven was, en er ten aanzien van die fabrieken eene verregaande misrekening heeft plaats gehad.

§ 24. Die Fabricq is te Sourabaya aangelegd ter distantie van ruim twee uren van de stad, op een soort van klyn Gebergte, dat om de dor- en onvruchtbaarheid eigentlyk genaemd word Goenong Boetak, doch om een kleine Negory die daarby ligt hernaamd is Goenong Sarie, welk stuk Land door gemelde van Hogendorp van de Comp. gekogt zynde, een eygendom is van zyn Boedel

§ 26. De aparte Brieven daarover handelende sub datis den 19 September en 22 April 1796, wyzen aan welke verwagting gem. van Hogendorp daarvan te dier tyd hadde, in dewelke hy zich echter zeer aanmerkelyk vergist schynt te hebben, also de quantiteyt van die Zoutstoffe uyt beide de fabrieken in verre na geen 2000 Picols kan bedraagen, soals hy by laatste missive heeft verzekert dat bereids in den gepasseerden Jare 1798 zoude plaats hebben.

In het byzonder hebbe ik de Gecommitteerdens gelast om dien aangaande de nauwkeurigste informatie in te neemen, dog zomin deese als de Opzichter Hubert, die ik daarover te meermalen gesproken heb, hebben daaraan durven voldoen, zynde de laatste steeds huiverig om eene vaste belofte te doen, in een zaak die aan zooveel wisselvalligheden bloot gesteld, en in de reussite noch meerendeels onzeker is. Dan, om hieromtrent echter iets te zeggen dat ter zake dienen kan, zo meene ik de calculatie te moogen maaken na die van Grissee, alwaar die fabriek minder omslagtig en dus ook minder vervallen is als hier, de grond beter daartoe geschikt geoordeeld word, en de proeve met een vry voordelig effect genomen is.

§ 28. Uyt een Huis of Loots van deselve grootte en gecalculerde waarde als hier, heeft gem. opzichter geloogt drie kookzels van 4 Piculs, ofte te zaemen 12 Piculs ruwe Salpeter, die na de quantiteit van de zich daar bevindende Looghuisen, die 11 in getal zyn, dus als deselve alle waren uitgeloogt zoude hebben uitgemaakt een getal

van 132 Piculs
 en deese berekening genoomen wordende over de 61
 Looghuizen, die hier zyn aangelegt, zoude deese als
 dezelve alle weer in stand gebragt en zommige in eenige
 jaaren op nieuws van genoegzaeme Salpeter-stoffe voor-
 zien wierden, kunnen afleveren 732 "

Of te zaemen 864 Piculs

ruuwe Salpeter, die teegens 8 Rds zoals 's Comps bepaeling dicteert, berekend wordende, aan den eygenaer zoude opbrengen eene somma van Rds 6912, . . . op welk montant, na aftrek van de door Geocommitteerdens gecalculerde jaarlyksche onkosten en de interesssen van een half pr^o Ct^o op het Capitaal voornoemd van Rds 28.000, noch zoude overschieten circum circa Rds 932, voorzeker niet evenreedig aan de risico die men loopen moet van door brand en andere ongevallen het geheele Capitaal te verliezen.

§ 29. Buytendien moet er worden opgemerkt, dat volgens het meergemelde berigt er nog ten minste 2 jaren zullen moeten worden gewagt, eer dat die Huizen zullen kunnen worden uitgeloozd, die niet door gebrek aan noodige reparatiën bedorven of ten minsten in waarde vermindert zyn, en dat de andere aan wien eene geheele vernieuwing of capitaale reparatie moet geschieden, in waarde op niet veel meer kunnen geschat werden als toen die Fabriek eerst is aangelegt; zodat het uit al het voormelde blykt dat het nimmer een Particulier convenieren kan, die fabriek met eenig vooruitzigt om dezelve zonder aanmerkelyke schaade aan te houden, over te neemen, en er niets op is als deselve geheel te abandonneeren, dan wel dat de Comp. die voor een zekere somma en een beter koop uitkomende schikking overneemt.

Van Panaroekan voortreysende, komt men eyndelyk door een op Java onvergelyklyk groot Bosch, te

§ 49. Banjowangie, waarvan ik eeven als van de andere Comp-toiren hier alleen de plaatselyke gesteldheid etc. zal beschryven, om onder het articul der Regentschappen datgeene te brengen dat kan geagt worden relatie te hebben tot de voordeelen, die de Comp. daarvan nu geniet, en in der tyd by eene aanhoudende vrede op dit gezeegend eiland nog genieten kan.

§ 50. Zoodra men uit het gemeld zwaare Bosch komt, word men op het overwagts getroffen door een allerfraayst gezigt over een straat, na myn gissing ruim een Half myl breed, teegens de Balysehe wal aan, die ofschoon aan die kant het meeste onbewoond, door de hoogte van de met allerly groen bekleede bergen eene verrukke-lyke vertooning maakt, en dewelke na ruim nog een paar uren reyzens langs het strand noordwaarts aan, wordt afgewisseld door een geen minder fraay en veel interessanter vertooning, te weten eene zeer uitgestrekte vlakte, die ten tyde van den presenten Commandant meerendoels verandert is uit zwaare wildernissen tot de schoonste Rystvelden, die men ergens op Java vinden kan, en dewelke jaarlyks na maate het getal der Inwoonders zulks gedooft, worden vermeerdert. Na deese gepasseert te zyn, waartoe men met een rytuig ruim een uur noodig heeft, komt men aan de zogenaemde Cotta en vervolgens aan het Forteres, waarin zich thans de Capitein Luitenant Clement de Harrits als Commandant bevind.

§ 51. Wat men ook van de toenemende gezondheid van die Plaats successive aan de respectieve Heeren Gouverneurs mag geschreeven of verhaald hebben, en de verbeteringen door meerm. Harrits met het Comptoir op te ruimen en te zuiveren, zeeker geen nadeel ja missehien voordeel daaraan kan toegebracht hebben, de ongezondheid vooral voor Europeers zal nimmer ophouden; welke stelling ik mag afleiden uit deeze natuurlyke reeden, dat op een distantie na myn gissing van ruim twee à drie mylen, de aan de Comp. Zwavel fourneerende Berg ligt, die zo door de dagelykse roering daarin als by het uitwerpen van die delfstoffe, de daaronder leggende Vlake steeds vervult met de sijnste Zwaveldeeltjes, die alle nagten in de goede Mousson met de Landwind worden aangevoerd; zodat het niet zelden gebeurd dat het gras er 's morgens geel van is, en er gedurende de Landwind steeds op de geheele vlakte een soort van dampagtige warme zwavellugt blyft leggen, terwyl het elders helder en klaar is, tot dat een styve koeltje en daardoor voor de gezondheid van deese plaats zeer schadelyke zeevind die wolkagtige lugt wegvoert of weer landwaarts in dryft, om snagts daaraan opnieuws door die ongezonde lugt vervangen te worden; hetwelk men zeer duidelyk kan opmerken, als men nog een dag van daar smorgens op reis is, wanneer ik de Gebergten en de geheele Landstreek overal

eeven zuiver en schoon gezien heb, terwyl de sich daar van het gebergte vertoonende vlakke met die damp geheel overdekt lag, hetgeene meerm: Harrits my verzeekerde dat meerendeels altoos hetzelfde was.

§ 55. Dit natuurlijk gebrek, hetwelk de respectieve Commandanten zoals het schynt nooit onder het oog van hunne gebieders zoals het waarlyk is gebragt hebben, zoude na myn gering gevoelen altoos een zeer gewigtig inconvenient zyn, om Banjoewangi van het noodige volk te voorzien, ten einde een zoodanig fortres voornamentlyk als hetzelfde eens tegen een Europeeschen vyand zoude gebruikt worden, welt te defendeeren; zynde een gedeelte van het hiervooren genoemde my gebleeken in de ellendige gedaante van de daar bescheidene Europeezen, waaronder er maar eenige weinige gezond zyn, en de andere alle, de Commandant niet uitgeslooten, eene geele taanagtige kleur hebben, waarby zy zonder ooit regt frisch te zyn, het leeven houden, terwyl anderen die er eerst koomen tegen veele oogendobbelen moeten, zoals onder anderen onlangs gebleeken is toen ik er een vaendrig en 3 gemeene heengezonden hebbe, waarvan de eerste met twee van zyn huisgenoten binnen agt dagen, en twee van de anderen eenige weeken daarna gestorven, en het slagtoffer van dit plaatslyk gebrek geworden zyn.

§ 56. Daarby komt het my onder verbetering voor, dat al waare het ook dat het district van Banjoewangie, en langzamerhand de beide provincien van Ooster en Wester Balemboangang eens door den tyd zodanig in fleur en dus ook in belangrykheid voor de Comp. mogte toeneemen, als men reedenen heeft om by eene gewenschte continueele rust in dien oord te moogen hoopen, het dan nog preferent zoude zyn om een comptoir van meer sterkte landwaards in, of wel aan de Westkust van kaap Sundana of Telaga Wocroong, op een gezonde plaats daar men het heerlykste water vindt, aan te leggen, zo om Banjoewangie daaruit van de noodige vereischens te voorzien, als by attaque en overmeestering van een Europeesche vyand eene retraite te hebben; daar geen vreemdelyk, zo om de zware wildernissen die men tusschen beiden vind, als de vreeze die deese zouden moeten hebben voor een in een woest land onbekende vyand, zich na myn gedagten zoude durven begeeven, en dus van zelve als de Balemboangers de Comp. getrouw blyven, weder zoude moeten

opbreeken, ten ware dat de Balyers in zo een geval haar oude gepretendeerde regten op die Provincie deden gelden. Maar daar het bekend is, dat die Vorstjes in een gedurige twist leven, en de Balemboangers haare natuurlyke vyanden zyn, zo kan men niet voorzien die adsistentie een Europeesche vyand van veel nut zoude weezen, en zoude eindelyk de aanleg van een zoodanig comptoir in der tyd in het byzonder zyn nut kunnen hebben, als het afscheiden van een gedeelte van Ooster Balemboangang van dit Regentschap onder een apart Hoofd, waarover ik zo vry zal zyn hierna onder het articul der respectieve Regentschappen myn gevoelen te zeggen, eens in der tyd bevonden mogt worden aan het oogmerk te beantwoorden.

§ 57. Buiten, omtrent op een distantie van een uur bergwaarts, heeft meerm: Commandant een tuin aangelegd, daar ik in het byzonder melding van moet maaken, omdat de daar gevonden wordende Plantagie, die anders onder de Regentschappen sorteeren, hem in eygendom toebehoort, en de Producten door hem aan de Comp. verkogt worden.

§ 58. Dezelve is genaemd Soeka Radja, en bebouwd met zeer convenable huizen, zo om te dienen voor een klein buitenverblyf, als ter drooging en berging van Producten, waartoe ook de droog-plaatsen of wyd gemetzelde steenen plaatzen gevonden worden, en waar de Bandieten ook haar verblyf houden, daar expresse Pondokken, meede van steen en eeven als de andere gebouwen met dergelyke verwulven, die daar gemakkelyker te vervaardigen vallen als pannedaaken, voor zyn opgebouwd, en van welke ik uw Wel-Ed.Gestr. hierby onder n°. 15 almeede een kaartje aanbiede.

§ 59. Deeze lieden zyn daar op eenige weinige na, alle in dienst van den Commandant, die hun voor de vrye kost en tien Balysche kippings 's weeks, in zyne ten dienste van de Comp. aangelegde en steeds vergroot werdende Plantagie laat arbeiden.

Ik hebbe een gedeelte van die menschen noch in de ketting loopende gevonden, waaromtrent de meerm: Commandant, op myne gedaane vrage wat daarvan de reeden was, en ook waarom de genoemde Bandieten niet meer ter bebouwing van het Land en Rystvelden [zoals ik meen de intentie te zyn] gebruikt wierden, my verzeekert heeft, dat de door my in de ketting gevondene Bandieten dezulke waren, die zich of op de vlugt hadden begeeven, of zich op

Banjoewangie zelve op nieuws aan het een of ander misdryf hadden schuldig gemaakt; daar ik hem echter by deed opmerken, dat my het getal dat in de 40 beliep, daartoe wat groot voorkwam, en ik hem op de door my gedane informatie waarin haare misdaad bestaan had, moest gelasten er een goed gedeelte van te ontslaan, dat dan ook ten eersten gevolg had, met belofte dat hy er geene meer in de keetens zoude laten loopen, als alleen dezulke die zich op nieuws aan een misdaad van belang zouden schuldig maaken, en was zyn antwoord op myne tweede vrage, dat de meeste der hem toegezonden wordende Bandieten Javanen waren, die zich met het bebouwen van de Rystvelden nimmer hadden opgehouden, en dus niet in staat daar ter plaatze, daar geen luyard zo als hy zich uitdrukte de kost vond, te kunnen bestaan, maar dat eenige van de getrouwde, die eenige jaaren haar pligt gedaan hadden, bereids Rystvelden hadden, en de kinderen van anderen, waarvan het getal ruim 30 bedroeg, zodra zy in staat waren de buffels te hoeden [: dat by het kind van een gemeenen Javaan het eerste boerewerk is :] in de respectieve negoryen verdeeld wierden. En ofschoon my deese verantwoording vry schraal is voorgekoomen, daar er zeeker in het bebouwen van Rystvelden weinig kunst geleegeen is, zo hebbe ik daarin tot nader order geen verandering willen maaken, in de overtuiging dat zy in de tuin voormeld voor de Comp. van zeer veel nut zyn.

§ 60. Deeze menschen, wier getal toen ik my daar bevond bestond in 275 koppen, zyn over het geheel genoomen zeer wel gekleed en gereed, en wonen des nagts de getrouwden met haar wyven, die ook, voor zoverre ze niet tot het koken van Ryst en ander vrouwenwerk noodig zyn, in de thuynen arbeiden, in de boveng: Pedakken, daar het rivierwaater onder door of vlak by laugs loopt, hebbende een yder een bamboezen kartel en zeer schoone en zuivere vertrekken; en ofschoon het meer als waarschyndlyk is, dat men er die zuiverheid in het byzonder op myn aannadering aan gegeven zal hebben, so syn my echter op het daarna gedane onderhandsche onderzoek geene de minste reedenen van klagten onder die lieden voorgekoomen, en kan ik dus niet anders zeggen als dat die menschen hun ongeluk zeer draaglyk gemaakt wordt. Wenschelyk ware het dat het getal der vrouwen in eevenreedigheid van de mansperzoonen konde vermeerderd worden, ter bevordering van het

gewenschte oogmerk, daar echter weinig andere gelegenheid toe is als van tyd tot tyd eenige al te ligte sujetten derwaarts te zenden.

§ 61. De rapporten die ik de eer gehad heb Uw WelEd.Gestr. van de staat der respective Plantagien te doen, zullen Hoogst Denzelven hebben doen zien, dat Banjoewangie daarby zowel in getal als fleur na proportie van de gesteldheid des Lands, eene geen geringe vertoning maakt, en daar het voornaemste gedeelte der Peeperen Coffytuinen in deesen aanleg van den Commandant gevonden worden, hebbe ik dezelve des te beeter kunnen naazien en allzints in eene byzondere voordeelige staat gevonden, zoals zulks ook beweezen is uit de laatste bevinding te Batavia van de Banjoewangiesche coffy.

§ 63. Eyndelyk moet ik ten aanzien van de door my aldaar ingerigte schikking, die direct van den Commandant dependeert en dus geen relatie heeft tot het hier navolgende Regentschap zelve, nog noteren, dat dese my beloofd heeft, de Samarangsche meyden en anderen die derwaards gezonden zyn, voortaan te zullen employeeren tot het spinnen van fyn gaaren, om door dien weg de landaart dat werk te leeren, en des mogelyk aan te gewinnen.

Onder Banjoewangi behoort ook nog het Postje Calibocntoe

§ 76. De plaatselyke gesteldheid van Grissee is ten overvloede bekend als een van de aangenaemste en welgeleegenste voor de handel, die er op Java te vinden is, en ofschoon die handel sedert eenige jaaren meer en meer is afgenoomen, zo blyft dezelve echter nog altoos in gelykstelling van andere plaatsen min of meer floreeren, dat men voornamentlyk moet toeschryven aan de gemaklykheid voor de aankomende en afgaande vaartuigen in het lossen en laeden, hetwelk steeds gefaciliteerd word door een zeer lang Hoofd, dat zich tot in het diepwater uitstrekt, en den handelaar altoos als hy wil met zyne goederen af en aan kan voeren, en ook noch door de nabyliggende Solosche Rivier, daar jaarlyks veel Ryst, Cappas, Jarrak en andere voortbrengsels van het Land worden afgevoerd . . .

§ 78. Met dit een en ander nu heb ik gemeent te zullen kunnen volstaan in het beschryven van de respective comptoiren in den Oosthoek op zich zelve, so omdat alles wat daaromtrent gezegd kon worden meerendeels aan Uw WellEdGestr. bekend is, als om deese niet altezcer nit te breiden, en op het articul van de respective

Regentschappen, waaruit de Comp. haare voordeelen behaalen moet, wat langer stil te staan, in welke beschryving ik op nieuws de order die hier vooren geobserveert is volgen zal; en beginne dus met het Regentschap

§ 79. Soerabaya, volgens de oude bepaeling gerekend op 7000 Tjatjas, welk getal echter, even als het over geheel Java geleegen is, seedert eene zoo langduurige rust als waarop dit gezeegend Java roemen mogt, aanmerkelyk vermeerderd is, word, zoo als Uw WelEdelGest. bewust is, bestierd door de Twee Regenten Radeen Tommongong Tjokko Negro en den Maas Tommongong Djoyo Dirono; en daar beyde die lieden steeds gehouden zyn, de eerste voor een goedhartig en knap man, en de tweede voor meer schrandere en zeer actief in zyn dienst, kan my daarmede wel conformeeren, schoon ik niet voorby kan gaan er nog omtrend aan te merken, dat byde, waarvan de eerste sich in de meesten zyner gedoentens, excepto in zulke gevallen waarin zyne finantieele omstandigheden het verbieden, schikt na de tweede, wiens particuliere rykdommen hem het hart al vry hoog doen op haalen, in het algemeen vry stroef en styf zyn, zich kwalyk schynende te kunnen verbeelden dat zy volstreckte ahangelingen zyn van de Comp., waarvan ik verscheidene voorbeelden zoude kunnen bybrengen. Dan, daar de Contingenten tot nog toe, ofschoon van de eerste steeds schoorvoetende en langzaam, en daarentegen van de tweede prompt zyn ingekoomen, en hun overigens geene byzondere fouten als die van de meeste Inlanders, namentlyk dat haar volk in het algemeen door de groote en kleyne Hoofden vry wat onderdrukt worden, kunnen worden te last gelegd, en zy zig overigens tot nog toe zeer wel in het secureeren van den Oosthoek voor den vyand gedragen hebben, ook dat men verondersteld dat op haar trouw staat te maken is, agt ik het niet nodig daarover meer te zeggen als in deese van zelve zal te pas koomen.

§ 80. Zy zyn verpligt jaarlyks aan de Comp. te leveren :

145½ Rds. voor kalangs-gelden ,	
1000 Coyangs Ryst	} voor niet , en
800 Kannen Aardoly	

34 Picols Catoene Garens, waarvan echter den Gezaghelber, zoals zulks nu ook door my geschied, de Cappas moet worden gefourneert voor 16 Piculs.

§ 81. Het Regentschap zelve is zeer zeeker een van de grootste en vrugtbaarste en gezegendste van alle langs geheel Java, hetwelk om de Oost op een distantie van ruim 10 uren aan 's Comps. territorium of het Regentschap Bangil landswaarts in, op een ongelyke doch noch wel so grote distantie aan der Vorsten provincien Wirosaba, Cartasana en Djapan, en om de West agter langs het Grisseesche Lamongansche en Sidayoesche district heen loopt, en met een landtong tusschen het Sulthans Gebied Djipang en Comps. onder Rembang sorteerende Regentschap Touban is uytgestrekt, zodat het geen betooging noodig heeft om overtuigt te worden, dat de 1000 Coyangs Ryst die hetzelfde voor niet leeverd, eene zeer middelmaatige contributie is, die na myn inzien als het eens vrede word merkelyk kan vermeerderd, of dit uitgebreide Land, dat zich nader in drie byzondere Districten verdeelt, van elkander gescheiden, en ieder in het byzonder door aparte Hoofden geregeert worden, waardoor die vermeerdering van zelve zonde volgen.

§ 82. De gemelde districten verdeelen zich :

Eerstelyk in de Landen

Goenong Kending,

Linkeer en

Cabo,

dit is meerendeels alles bergagtig of hoog leggend land, daar dikwyls misgewassen plaats hebben, als de reegens, zonder dewelke dezelve geen Ryst kunnen leveren, gedurende de kwaade mousson niet toereiken.

Tweedens in de Landen van

Rowo en Poelo,

dat een overheerlyk vrugtbaar en schoon district is, waar alle velden door het Rivierwater bevochtigd kunnen worden, en de natuur alles aangegeeven heeft tot het doen slaagen van alle inlandsche gewassen, hetwelk hier onder nader blyken zal, en eyndelyk

Ten derden in de Landen van

Djengolo en

Djabakotta,

of desulken die eygentlyk meer direct het Sourabayasche district uitmaken, waarvan de Rystvelden schoon niet alle meerendeels het zelfde voorregt hebben als boveng. Rowo en Poelo, en men om die

reeden zeer zeldzaam een algemeen misgewasch heeft, daar de sogenaemde ziekten van het Pady Gewas maar zeldzaam en nog zeldzamer over geheele districten uitgestrekt zyn.

§ 83. Alle deese Landen hebben de beyde Regenten zooveel mogelyk in eene gelyke verdeeling onder hun Bestuur, doch verschillen niet weinig in bloey en welvaart, hetwelk moet toegeschreven worden aan toevallige en ook aan oorzaken uit gebrek aan goede directie haar oorsprong hebbende, en die ik hier onder zal aantoonen, latende alvorens eene calculative berekening volgen van de respectieve opbrengsten van de Rystvelden in het algemeen, om daaruit te kunnen nagaan hoeveel van dien korrel er jaarlyks wel uyt kan worden ingeogst, en dewelke ik my mag vlyen dat niet verre bezyden de ware bevinding zyn zal.

§ 84. In alle de hier boven gemelde districten zoude, na de oude berekening van de tot dit Regentschap behoorende 7000 Tjatjas, maar gevonden worden circum circa 4000 Djongs rystvelden; dan, daar het van zelve spreekt dat de langduurige genotene rust en vrede de meeste Bosschen in Rystvelden heeft doen veranderen, en de Tjatjas of Huisgezinnen considerabel vermeerderd zyn, alzo de beide Regentschappen thans op een getal van ruim 23,000 Huisgezinnen reekenen, zoo kan men thans zeer gerust, zonder dat men voor misrekening behoeft te vreezen, de tot den Rystbouw bekwaam gemaakte velden stellen op ruim 7500 Djongs, dewelke na gewoonte yder kunnen opbrengen 35 à 40 Hangmatten Pady, waarvan men er 12 à 14 tot een coyang noodig heeft, dat alles te zaamen in de beyde Regentschappen zoude uitmaaken een aanmerkelyk getal van ruim 23,600 coyangs Ryst, die er jaarlyks in het Regentschap van Soerabaya by een goed gewas kunnen worden ingeogst.

§ 85. Dan, daar hieronder ook die landen begrepen zyn wier Rystvelden alleen van de toereikende reegens afhangen, daar deeze berekening, ofschoon van meer als een kant vry wel met elkander overeenkomende, my wat hoog genoomen toeschynt, daar er ook een goed getal Djongs Rystvelden door al te dorre grond of verloop van volk, dan wel luiheid van den gemeenen Inlander jaarlyks braak blyven liggen, zo verminderde ik dezelve met $\frac{1}{2}$, en bepaalde het getal van de in het Soerabayasche district groeyende Ryst op ruim 19,000 Coyangs; waarvan echter de Inwoonders van het Regentschap

zelve gevoed worden, en het ovrige na aftrek van de Contingenten met dies gebrukelyke overwigten, item hetgeen de Regenten, Pattys, Mantries en andere geringe Hoofden met alle haar gesleep na den aard en gewoontens der Javanen voor haar bestaan noodig hebben, jaarlyks na Madura, de Baviaan en den Overwal, als de uitvoer gepermitteerd is Batavia, en verder om de Oost of West, daar Ryst manqueert, ten handel vervoert word of kan worden; en waaruit het dus van zelve in het oog valt, dat een zo vrugbaar Land als Sourabaya is, in verre na niet aan de Comp., die er wettige Eygenaar van is, opbrengt wat er met redelykheid, sonder dat daarom de Inlander te veel bezwaard word, van kan gevorderd worden, indien er eens eene andere inrigting over de geheele Huishouding kon worden ingevoerd. En ofschoon politieke redenen voor alsnog beletten om in deese voor de Maatschappy belangryke zaake eenige verandering te maaken, zo zal het ter bevestiging van hetgeene ik hier aanmerke, zyn nut hebben, dat ik een exempel neeme aan het hierboven genoemde Landschap Rowo en Poelo: hetzelfde heeft in den beginne, toen de zaaken van Sourabaya na de vrede op een bepaalde voet gebragt zyn, en de te dier tyd bereids aan de Regenten opgelegde last van 1000 coyangs voor niet te leveren, niet meer gecontribueerd als 40 coyangs van ieder Regent; doch hebben deese dat District vervolgens, na maate er meer Bosschen verkapt en meer Rystvelden aangelegd wierden, op eene willekeurige wyze zozeer verhoogt, dat hetzelfde nu 360 cogs. in de bevorens bepaalde 1000 coyangs opbrengt, zonder dat de Compagnie een coyang meer genooten heeft als de eerste verplichting was, en waaruit blykt, dat dezelve door elkander genoomen jaarlyks ten minsten 150 à 200 coy^s. is te kort gedaan. Ik hebbe zulks in het afgeloopen jaar, by het leveren van de gewone Contingenten, de Regenten onder het oog gebragt, die schoon met de zaak vry wat verleegen, zich behielpen met de betooging, dat het te meer malen gebeurde, dat andere Rystlanden niet in staat waren door misgewas, dan wel verloop van volk of andere toevallige oorzaken, hun gewoone contributie op te brengen, en die meerdere van het voorn. Landschap gevorderde Ryst ter suppletie van het in zulke Landen te kortkomende gediend had, als meede om de in het Pakhuis volgens gewoonte gewoogen wordende overwigten en andere kleine verplichtingen, zo voor het huisgebruk van

den Heere Gouvern., als dat van den Gezaghebber daaruit te vinden.

§ 86. Dan, vermits het evident is dat even zowel als Rowo en Poelo zozeer in vermeerdering van het Rystgewas is toegenoomen, de andere Landen zo in het Sourabayasche zelve als in die die door het regenwater door haar hoogten moeten bevochtigd worden, na evenredigheid van Bosschen gezuiverd en in goede Rystvelden veranderd zyn, en dus de Ryst van die Landen ook merkelyk is toegenomen, zo deed ik haar het foutive of liever het niet voldoende van dit excus opmerken; dan vermits my intusschen middelen waren voorgekoomen die my aller voordeligst voor de Comp. toeschenen, en waarover ik by myne algemeene aanmerkingen over het belang van den Oosthoek handelen zal, vermeende ik beter te zullen doen om de snaar voor eerst niet verder te roeren, en my te gedraagen als of ik in dat excus niettegenstaande myn gegeven antwoord berustte.

§ 87. Wat nu verder betreft de huishoudelyke bestelling van de beide Regenten over het hun toevertrouwde Land, hierover ben ik verplicht Uw WelEdGestr. attentie in het byzonder voor een oogenblik besig te houden, en wel voornamentlyk over het gedeelte van den eersten Regent, hetwelk tot in een hoogen graad in verval is geraakt, en waarvan ik de motiven wat hooger diene op te haalen. Om echter in deese zoveel mogelyk alle wydloopigheid te vermyden, kan ik my eenigsints refereeren aan de particuliere schryven, die ik te gelyk met den Heer Keyzer de eer gehad hebbe op den 4 Maart A^o P^o Uw WelEdGestr. toe te zenden, kortelyk herhaalende, dat de familie van den Ouden Bappa Tjondro Nogoro, die na het bevredigen van den Oost-Hoek het bestier had, en dus in een tyd dat het Regentschap als uit eene woestyne opgehaald en hersteld moest worden, en ook eene vry vadsige directie hetzelve er heeft ondergehouden, en dat die Familie, zo door den hogen ouderdom van dien Regent, die zyne jaren tot over de 90 gebragt heeft, na 's lands-gewoonte noch zeer vermeerdert door een buitengewoon getal kinderen, door hem by veele vrouwen verwekt; in welke stant deese man, door ouderdom verzwakt, het Regentschap overgegeeven en door de Comp. aan zyn zoon opgedragen zynde, deese verplicht is geweest om behalven zyne eige Familie, ook zyn vader en alle zyn broeders, zusters en verdere descendenten in een soort van Heerenstand, zeer ten bezware van het Land, te moeten onderhouden, waarby noch

kwam, dat hy somin als de meeste zyner broeders genoegzaam met vermogen begaaft was, om door eene goede directie en oeconomie het bezwaarende in deese te verminderen, veel min weg te neemen; zodat hy ter onderhouding van die familie, en teffens ter opbrenging van zyn verplichtingen aan de Comp., zyn hulp heeft moeten zoeken in het maaken van schulden, en het verpagten van veele der beste Negoryen, zodat deese Regent na de dood van zyn vader, by zyn aanstelling tot opvolger, het Regentschap heeft overgenoomen in een zeer slegten staat.

§ 88. En ofschoon hy van beginnen aan zyn best wel gedaan heeft om die zware lasten te verminderen, dog ongelukkig almeede even als zyn vader gebrek aan doorsicht had of heeft om de herstellmiddelen van de regte zyde aan te vatten, heeft hy ter voldoening aan zyne wederzydsche verplichtingen almeede ondervonden, dat de zaaken van het Regentschap meer en meer den kreeftengang gingen, waarby nog gekoomen zyn de onkosten die heeft moeten doen, zo by syn aanstelling, als by de kort daarop gevolgde uitbersting van den oorlog, waardoor hy zich in de noodzakelykheid gebragt zag om meer en meer van zyne landen te verpagten; zodat dit Regentschap tegenwoordig meer als voor de helft in vreemde handen is, en niet wel hersteld kan worden als door hem op een raisonnable wyze te ondersteunen, en hem door het terugneemen van alle die negoryen en het daarvoor ontfangene geld te restitueeren, in staat te stellen het land even als den 2den Regent zelve te administreeren.

§ 89. Het pernicieuse van deese te ver gedreevene verpachting valt van zelfs in het oog, als men opmerkt dat de meeste dier Pagters Chineesen zyn, die of een zekere quantiteit Ryst voor 's Comp. Contingenten moeten leveren, of daarvoor alleenlyk contanten betalen, dan wel andere die door vooruitbetaling of leening van geld de negoryen en dies voordeelen geheel voor zich zelve houden, en den Regent verplichten om voor die genotene contanten of niets aan hem leverende Negoryen de gewoone Ryst-verplichtingen zo voor zich zelve en zyne uitgebreide familie als voor 's Comp. contingenten te verdeelen over de nog in zyne handen zynde Negoryen, welker last daardoor meer en meer ondraaglyk word, en door deeze behandeling, niet alleen om de mindere lasten, die zy in den dienst van de Chineezen hebben, maar ook door de betere directie in het

2de Regentschap, meer en meer tot die andere Landen overloopen, en het kwaad steeds verergert. Behalven dit, hebben die Pagters het aan hun afgestaan regt om, na aftrek van de door hun aangenomene Leverantie, met de overige na genoeg te handelen, en die aan grootere Chineezen of andere Handelaers te verkoopen, waardoor die Ryst of opgeschuurd of uitgevoerd wordende, dezelve steeds in hoogen prys gehouden, en de Regent, als deese volstrekt niets meer van zyn volk vorderen kan, genoodzaakt wordt zyn te kortkooming veel duurder als anders in te koopen, waartoe op nieuws geld tot het betalen van zware intressen en dus ook nieuwe onderdrukking van het Land vereischt word.

§ 90. Dit een en ander acht ik genoegzaam om UwWelEdGestr. de noodzakelykheid te doen beseffen, dat er in deese ingewortelde kwaal hoe eerder hoe beeter voorzien word; en hiertoe meene ik dat geen ander middel is, als dat of de Comp. of een nieuwe Gezaghebber aan gem: Regent eene genoegzaeme voorschieting doet, om alle de verpagte negoryen onder laatstgem: oog en order, te kunnen inlossen ¹, met het scherpst verbod van aan niemand hoegenaamd weder anderen in Pagt te geeven, waartoe 6 a 7000) spaansche reaalen zullen nodig zyn, en dat de Regent zich verplicht om in restitueering of afkorting van het uitgeschootene capitaal, dat men op een half pr^o ct^o zoude kunnen berekenen, jaarlyks eene zekere quantiteit Coyangs Ryst te leveren, om in het laatstgem: geval zolang door de respective successours te worden overgenomen, tot het capitaal vereffend is, waartoe apparent maar eenige jaaren zouden nodig zyn; en in welke gevalle ik wel zoude durven verzeekeren dat by eene nauwkeurige oplettendheid op en over 's Regents gedrag, eene beeter directie ten aanzien van veele kleyne gebreken, die haar oorzaak vinden in de uitgebreidheid van zyne familien, of liever door het administreeen van het Regentschap op den voet van den tweeden Regent, hetzelve in korte jaren geheel opluikende, hy ter opbrenging van de respective verplichtingen zich gemaklyk in staat zoude bevinden, zonder tot zulke ruineuse middelen te behoeven over te

¹ Overeenkomstig dit voorstel, werd door de Hooge Regering besloten, „alle „ negoryen, door den eersten regent van Soerabaya aan Chinesen verpacht, weder „ intelousseu voor rekening der Compagnie.“ *Zie het verslag der reis van Engelhard, 27 Mei 1803.*

gaan; en zoude het, ingevalle Hun Hoog Edelh. eens mogen goedvinden om na de vrede een of twee gedeeltens van het Regentschap te verdeelen onder byzondere Hoofden, waarover hieronder nader, altoos zodanig kunnen worden geschikt, dat een yder daarvan, namate zyn aandeel negoryen verpagt en ingelost zyn geworden, in de aflegging dier schuld deelde.

§ 91. Het tweede Regentschap, dat door de vermeerderde Familie van dies Regent ook meer gedrukt is als voorheen, kan men echter noch als in een zeer florissante staat en minder in gevaar van in verval te geraaken beschouwen, zolang men in het gevoelen blijft dat de boveng: verpachtingen vooral aan Chineezen en Maleyers schadelyk zyn; want ofschoon deeze verpachtingen daar in een ongelijk mindere quantiteit ook wel plaats hebben, geschied zulks alleen aan eenige vertrouwde Hoofden van 's Regents Familie, die verplicht zyn van die Negoryen even zowel als van de overige volk daar het noodig is te leveren, de contingenten op te brengen, en in een woord alle Heerendiensten te doen, waardoor men deeze behandeling eer als eene verdeling van het gezag over een zo uitgebreid district beschouwen kan, als wel een formeele afstand, hetwelk my dan ook te meer overtuigd heeft dat het bovengem: redresmiddel een zeer nuttige zaak zoude zyn.

§ 92. De meer op schrandtheid en goed overleg gegronde directie van dit Regentschap word men, behalve de gepretendeerde rykdom van den Regent, het best gewaar by het leveren van de contingenten, die altoos prompt en maenden voor die van zynen meede-regent binnen zyn. De verplichtingen en alle diensten, van welken aard ook, worden door hetzelfde met de meeste activiteit opgebracht en gedaen, daar alles in togendeel aan de andre kant schoorvoetende en dan nog zeer gebrekkig of in het geheel niet geschied, omdat men van de verpagte negoryen als gemeld niets meer als de gemaakte bepaeling vorderen kan. Deeze gunstige gesteldheid van dit Regentschap permitteert my dus om van dies inwendige huishouding af te stappen, en in het byzonder noch ten aanzien van het voormelde

§ 93. Rowo en Poelo aan te merken, dat dat district by uitzondering van de andere landen bestierd word door twee Hoofden, als den Ingabey Mangoon Deredjo en den Radeen Jondro Coesoemo, beyde gesujetteerd aan de Regenten, en waarvan de eersto, die onder de

tweede Regent sorteerd, een oude vrye lant-Javaan is, die dat district seedert 40 Jaaron bestierd en in den tegenwoordigen staat van welvaart gebragt heeft, zonder er eenige verpagtingen aan Chineezen of anderen in te dulden, en door eene zekere hem eygen zynde manier om de gemeene man aan zich te verbinden, overvloed heeft van volk, en dus zyne leverantie, hoezeer ook vermeerdert, zeer gemakkelyk kan oopbrengen; terwyl de gem: Tjondro Coesoemo, dat een onnozele hals, en alleen op het verzoek van den Panumbahan, met wiens volle nicht hy is getrouwd, aan die plaats geholpen is, daarentegen even als zyn Broeder veele schulden, en ook al door verpagtingen van Negoryen als andersints het Land verarmd heeft, hetwelk hy echter zo wel nu als bevorens toeschryft aan eenen Soero Diwirio, dat een zwager is van hem en zyn broeder den eersten Regent, dewelke hem door den laatsten, toen hy dit Land aan gem. Tjondro moest afstaan, is toegevoegd ter bewaaking van zyn gedrag. Dan vermits hieruit veele dwarsdryveryen zyn voortgekomen, waardoor gem: Tjondro meer en meer in zyne leverantie is te kort gekoomen, zodanig dat de Panumbahan van Madura zoowel aan de Heer van Hogendorp als aan my by geschrifte versogt heeft dat gem. Soero Diwirio van daar verplaatst mogt worden, en my by onderzoek gebleeken is dat de klagten over hem niet ongegrond waren, schoon er ook op het bestier van den anderen vry wat te zeggen valt, zo hebbe ik met den Regent, onder verhooging van zyn aandeel in het Contingent, so geschikt, dat hy nu voortaan van hem ontslaagen zal zyn, en welke inrigting my nodig is voorgekomen om dit district, ook met voorschieting van contanten, ter inlossing van de door hem verpachte Negoryen, waarmede omtrent 3000 sp. gemoeyt zoude zyn, weer in fleur te brengen, en als dan de occasie te hebben, om meerm. Tjondro, hoedaanig hy zich in het Bestier zal hebben te gedraagen, de wet voorschryven, zonder dat hy de schuld zal kunnen leggen op meerm. Soero Diwirio.

§ 94. Ten aanzien van de

Peeper-Plantagiën wenschte ik wel een voordeeliger berigt te kunnen geeven. Uyt de successive aan Uw WelEdGestr. overgezondene lysten van dies staat en vordering, zal Hoogstdezelve gezien hebben, dat het aan den Gezaghebber niet gehaperd heeft om de Plantagiën zooveel mogelyk uit te bryden; echter is het my voorgekomen, dat

men daartoe de rechte weg niet heeft ingeslaagen, die na myne gedagten beeter zoude gevonden zyn geweest, met op een uitgezogte goede grond in eens eene aanmerkelyke quantiteyt ranken te planten, en af te zien van daartoe kleyne thuienen te verkiesen, meereendeels niet verre van de stranden afleggende, en waarvan er veele gevonden worden, hetwelk vooral het inconvenient heeft veroorzaakt, dat men dezelve minder heeft kunnen onderhouden, zuiveren en van het noodige waater en andere vereyshtens voorzien, als dat er eene aanzienlyke quantiteyt in een Thuyne by elkander geplant waren, en ten anderen, dat de meeste van die Peeper in een daartoe geheel ongeschikte grond gezet is, zo dat er veele thuyenen waren daar dezelve volstrekt niet in het leeven blyven wilden, anderen waarin noch eenigen gevonden zyn, geen hoop gaven om in jaren tot de gewoone hoogte, veel min tot het vrugtdragen te koomen, en weer anderen, die bereids ten tyde van den Heer Gouverneur Greeve geplant zyn en een redelyke hoogte hadden, doch tot nog toe geen enkele korrel Peeper hebben afgegeeven.

Deeze zichtbare ongeschiktheid van den grond heeft my dan ook aangeraaden om de Regenten niet te plaagen met iets, waarvan de vooruitzigten geen hoop overlieten ooyt aan het oogmerk te zullen beantwoorden, zodat ik alle die thuienen die in die elendige staat waren, afgekeurd, de weinige goede plantjes landswaards in, in betere thuienen overgebracht, en de daartoe gebruikte stukken gronds aan den eygenaar terug gegeeuen hebbe, met oogmerk, om het hierdoor in schyn verlorene met een oneyndig beeter uitzicht te vergoeden in andere districten, daar die plant als van zelve voortwil, zoals zulks ook gevolgd is en hier onder blyken zal.

§ 96. De Peeper die thans in het Sourabayasche noch in weezen is, en waarvan men, schoon langzaemer als in andere Provintien, indertyd vrugten kan verwagten, bedraagt een getal van 119,000 groote en kleine Ranken, ter welker onderhouding geene moeyte gespaard word, en ik my dus mag vleyen, dat hieruit meer en meer eenig voordeel voor de Comp. zal afvloeuen. Omtrend

§ 97. De Clappus, Arung, Coffy en Cardamom-cultuur, moet en kan ik my refereeren aan het in het laatste van het afgelopen jaar overgezonden berigt; ten aanzien van de eerste noteerende, dat de abundantie van Oly die hier gevonden word de egtheid van dat

berigt bevestigt, en dat de aangeplante Arungboomen, een gewas dat zeer langzaam groeyt, eerst over jaren lang ter afneeming van Goemoeite-draad bekwaam zullen zyn; terwyl van de Coffy en Cardamom, ofschoon volgens dat berigt reeds een weinig vrugten beginnende te geeven, tot nogtoe niets geleverd, doch op myn order en aanrading zoveel het ook weezen mag noch dit jaar zal geleverd worden, ten eynde de Regenten aan die leverantie te gewennen.

Omtrend

§ 98. De Indigo-makeryen kan ik de eer hebben te noteeren, dat, ofschoon de redenen die de Regenten in het voorleeden Jaar hebben bygebragt, waarom zy verzogten met 4 combuizen te mogen volstaan, my niet ongegrond voorkwamen, en dit hun verzoek daarop voorgedragen en ook gunstig door Hun Hoog Edelhs. de Hooge Regeering beantwoord is, de vernietiging van een gedeelte der afgekeurde Pepertuinen en daardoor veroorzaakte vermindering van volksleverantie my gelegenheid gegeven heeft, om de twee dit jaar stil gestaan hebbende combuizen weeder aan den gang te brengen, en de Regenten nu op nieuws aangenoomen hebben om voor 6 combuizen te zorgen, waartoe het noodige met al hetgeene er volgens de Paccalongansche inrigting nodig geoordeeld word, nader bepaald is, zodat ik my vleye, dat daarvan voortaan jaarlyksch by een goed Tomgewas ten minsten zullen kunnen gekookt worden 12 à 14 van die fyne verfstoffen.

Ten aanzien van de Landschappen van

§ 99. Goenoong Kending, Lingkier en Cabo valt aan te merken, dat in dezelve zeer schone Houtbosschen gevonden worden, die tot nogtoe zo het schynt door het eygenbelang verdonkert zyn, en waarin een ieder na welgevallen gekapt heeft; hetwelk ik by provisie verboden hebbe, of het Hun Hoog Edelhs. behaagen mogt er gebruik van te maaken, kunnende er uit die Bosschen jaarlyks een aanmerkelyke quantiteyt Balken van agt tot twaalf duim gekapt worden, zonder dat zulks beletten zal er jaaren lang gebruik van te maaken, waarvan ik ook by het besluit deezes melding maaken zal.

§ 100. Ten aanzien van het Cayer- en Goemoeitedraad, waarvan een gedeelte der jaarlyks gedaan wordende eysch van Touwwerk, zo voor de Hoofdplaats als Samarang voldaan moet worden, is my gebleeken

dat de respective Regenten daaromtrent veel belooft hebben, dog het daarby ook meest gebleeven is, en de laatst gemaakte inrigting van de Hr van Hogendorp om alleen daarvoor draad in een grotere quantiteyd te accepteren, ten einde te Sourabaya gesponnen te worden, waartoe veel handen vereischt wierden, niet aan het oogmerk voldaan heeft; waarom ik die manier en in vago gedane belofte afgeschapt, en de Leverantie, na my eerst nauwkeurig na de gesteldheid van yders vermoogen in deezen geïnformeerd te hebben, over den geheelen Oosthoek bepaeld hebbe jaarlyks op 1100 piculs goemotie- of cayer-draed, om smaendelyks na proportie van ieders vermogen geleverd te worden, en waarvan dus jaarlyks circum circa zullen kunnen worden voldaan 1000 pks. Touwwerk, om in der tyd, nadat de gemeene man aan dit onaangenaem en volkereyschend werk meer gewoon zal zyn, de quantiteyt naar billykheid nog wat te vermeerderen; schoon ik reeden hebbe te mogen veronderstellen, dat er zelfs in dit jaer aan de gedane eyschen voor Batavia en Samarang voor een groot gedeelte zal kunnen voldaan werden, en van welke inrigting, als deeze myne schikking mogt worden geaprobeerd, een verbandschrift zal dienen te worden gemaekt, alzo er niets zeckerder is als dat de Inlander in het gemeen tot zyn plicht steeds aangedreeven moet worden, en men weinig verwachten kan van in vago gedane toezeggingen.

§ 101. Eyndelyk moet ik hier ten aanzien van der Regenten kinderen noch byvoegen, dat bovengem. Raden Tommongong twee egte zoons en een dogter heeft, waarvan de oudste zoon Pandjie Notto Coesocmo, die nu tot Regent van Coedus verheeven is, getrouwd is met des Keyzers zuster, en de ander, in naeme Raden Djoko Gelessong, noch by zyn ouders inwoont, en de tweede Regent alleen drie zoons heeft, in naeme: Radeen Patty Djayo Adi Coesocmo, Radeen Ario Prowiro Dridjo, majoor van het Battaillon infantry, en Maas Ingebey Djoyo Adinogoro.

§ 102. Voorts vervolg ik met het oostwaarts op eene distantie van 12 uren van Sourabaya leggende kleine Regentschap Bangil, werwaards men in de goede mousson door eene considérable vlakke van de schoonste Rystvelden, per as de reyze doct.

§ 103. Dit kleyne doch overheerlyk vrugtbaar Land, dat bestierd word door den Tommongong Socro Adi Negro, een zoon van een

Parnakan-Chinees, die in den Javaanschen oorlog gevangen genoomen, tot het mahometaansche geloof overgegaan, naderhand wederom gevlugt, en by de Comp., in wiens dienst hy zonder weer van Religie te veranderen gesneuveld is, is door gem: Regent in eene zo welvarende staat gebragt, dat ik hem het regt moet doen van te getuigen, dat hy des Comps. genotene gunst by uitzondering van veele anderen meriteert, en het te beklaagen is dat de kleynste van hetzelfde hem geene geleegentheid geeft om zyn yver en vlyt na genoegen aan den dag te kunnen leggen.

§ 104. De activiteyt van deezen Regont heeft hem eene volmaakte kennisse gegeven van alles dat tot de innerlyke gesteldheid van zyn Land betrekking heeft, en daar dit by de geboren Javaanen seldzaam en dan nog maar gebrekkig plaats heeft, zo meen ik dat het niet te onpas zal koomen, daarvan iets hierin te voegen.

§ 105. In het geheele Landschap zoude men kunnen zeggen dat geen stuk gronds gevonden word, hetwelk niet na de gelegentheid van de aerde bebouwd is, en alle kreupelbosschen waar men bergwater in konde brengen, omgekapt en in Rystvelden verandert, en de hooger leggende Landen, zoverre het de grond permitteerd, tot droge Producten gebeezigd zyn; zodat dit district door de overvloed die er heerscht, veel meer Inwoonders en vooral overgelopene Madureezen voed, als er na rato van andere Landen van verwacht kon worden.

§ 106. De Rystvelden die er thans in gevonden worden, worden eygentlyk maar berekend op 200 Djongs, die by een goed gewasch, dat hier zelden anders uitvalt, 36 à 40 Hangmatten Padië geeven van 50 Bosschen, à 10 a 12 catjes, zodat ieder min of meer 550 catjes bedraagt, en uitgestampt wordend op 2½ Piculs ryst kunnen berekend worden.

§ 107. Van deeze Pady geniet de Regent voor het leveren van zyn contingent 5 Hangmatten van yder Djong, andere 5 dienen voor het onderhoud van de respective Mantries en geringere Hooftden, terwyl het resteerende in de handen gelaaten word van den gemeenen man, zowel om daaruit zyn voedsel te erlangen als om het overhoudende na welgevallen te kunnen verkoopen. Van alle verdere Land- en Boomvrugten neemt hy niets, maar verplicht zyn volk daarvoor om zonder dat hun zulks bezwaerd, de opgelegde catoene garens, item het cayer- en goemoetic-draad te spinnen.

§ 108. Buyten en behalven gen. tot de voldoening van de contingenten behoorende 200 Djongs, heeft hy noch een getal aangewonnene velden, waarvan zyn comp. Militairen onderhouden worden, en op dezelfde wyze als de voorige velden verdeeld ook aan hem noch een vry aanmerkelyk voordeel geeven; hetwelk hy echter, op de betooging dat na zoveel toeneemende welvaart het billyk was, dat de Comp. ook het haare daarvan genoot, ten eersten aannam met de Comp. te verdeelen, en in steede van 20 coyangs voortaan aan de Comp. 35 Lasten Ryst met de gewone overwigten voor niet te zullen leeveren, zoals zulks dan ook dit loopende jaar bereids plaats zal hebben.

§ 109. En daar onder anderen in dit Regentschap, zoals ook in die hieronder volgende, Peeper overheerlyk groeyt, zo heeft hy op myn daartoe gedaan voorstel aangenoomen, om beneevens de thans reeds geplante en zeer voordeelig voortgroeyende Peeper, zyn aandeel in de vermeerdering van die Producten, zoals zulks gedurende de gepasseerde kwaade mousson gevolg gehad heeft, te brengen op een getal van 30.000 Boomen, waarvan men in deezen vrugtbaren oord zeeker kan stellen dat de Comp. in korte jaaren, zolals zulks uit den aanplant ook bereids begint te blyken, de vrugten genieten zal. Buitendien brengt hy jaarlyks twee à drie Picols fyne Indigo voor betaling op, alsmeede 30 Picols van 125 R goemoetie- en kayer draad, beneevens 2 Picols catoene garens, dat alles is wat ik van hem zonder het Land te veel te bezwaaren heb kunnen vorderen, wyl den gemeenen man aan het maaken van goemoetie-draad bezwaarlyk te houden is, en vlak aan 's Sulthans Landschap Djappan leggende, alligt overloopt, zodra zyn last maar eenigsints te zwaar word.

§ 110. De Coffy-Plantagien, met welker uitbreiding men om het daaromtrent aangeschrevene hier zowel als elders in deezen oord maar spaerzaam te werk gaet, groeyt aan de gebergten als van zelve; doch met de inoogsting van de cardamom gaat het steeds gebrekkig, zoo om het veele ongedierte dat er op aert, als de onbequaamheid van de Javaanen om die vrugt op zyn juiste tyd af te plukken.

§ 111. Het is UwWelEdGestr. bekend dat onder deezen thans ook behooren de districten Malang en Antang, werwaards men van

Passarouang eerst door eene groote vlakte passeert van ruim 7 uren in uitgestrektheid, en meerendeels met zogenaemde Alang Alang en wilde Rottings bewasschen is, schoon er hier en daer ook wel eenige djaty, goemoetie, genitric, en Sonno-boomen gevonden worden; doch zyn de eersten van te weinig belang om er melding van te maaken. Vervolgens passeert men tusschen de hooge gebergens Ardjoeno en Tenger, alwaar men in een zware valey een schoone vlakte en velden met ryst, jagons, cadjang en djarrak vind, waaruit de Inwoonders van 11 à 12 daar zedert weinig jaren aangelegde Negoryen haar bestaan vinden. Verders komende, passeert men wederom veele gebergens en slegte weegen, tot dat men eyndelyk nadert aan

§ 112. Malang, daar een zindelyk inlandsch dorp met breede straaften, en beplant met zeer weelderige coffyboomen is aangelegt, terwyl de environs van dat plaatsje een fraay vertoon maaken van Rystvelden en andere aardvrugten, die echter maar alleen dienen tot voeding van den planter; zynde de aanwas van volk, ofschoon volgens de algemeene verzeekering seedert dat deeze Regent er het gezag voert, merkelyk toegenoomen, nog so groot niet, dat de Ryst aan de Comp. eenig voordeel zoude kunnen aanbrengen, te minder daar de afvoer daarvan de kosten en moeyte niet zoude kunnen evenaeren.

§ 113. Men heeft alhier ook een Peeper-Tuin aangelegt, en een preuve genomen met de Indigo, doch schynt het klimaat dat vooral 's nagts zeer koud is in dien oord, voor beide die producten niet gunstig te zyn, alzo de Peeper die 5 à 6 jaren geplant is zeer mager, zonder vrugten te geeven, op zyn best zooveel voeten hoogte haalen kan, en zyn de Inlanders door de slegtheid van de Indigo meerendeels zelve verpligt om die tot eyge gebruik benoodigde verfstoffe in de environs van Passourouang op te koopen.

§ 114. De Inlander geneert zich meerendeels met den verkoop van Tabak, Kasoemba en Katoembar, welke Plantagien jaarlyks veel moeten lyden van eene in de drooge Mousson vallende mist, waardoor de meeste plantgewasschen verdroogen en verscheidene op andere plaatzen onbekende Insecten doen voortkomen, die aan het plantzoen eene totaale ruine veroorzaken.

§ 115. Verder voortreyzende, passeert men steeds zware Allang Allang-velden en slegte weegen, waarin hier en daar eenige Negoryen

en ook de daartoe behoorende Rystvelden verspreyd leggen, en komt aan een soort van Hoofd-negorye,

§ 116. Batoe genaemd, dat rondsom in zware gebergten legd, daar het voor de gewassen van Java te koud, en de winden te scherp schynen te zyn, alzo dezelve steeds mager en schraal zeer langzaam voortkruipen.

§ 117. In dit gebergte vind men een warm bad, waarvan de Inlanders zo men wil veel gebruik maaken voor lammigheeden en nitslag van huyl, alsmeede veele plaatzen die zout uitdampen, waarvan echter alleen door het wild gebruik gemaekt word.

§ 118. Van deeze plaats, daar men 's nagts blyven moet, reist men vervolgens over hemelhooge bergen en byna ontoegangelyke weegen, zo om de steyltens die men er aantreft als veele klippen waaruyt een gedeelte van die bergen als het ware bestaat, tussehen dewelke men echter veele vlaktens aantreft, die ten uystersten woest en wild zyn, en alleen bewoond worden door zwaar wild en ongedierte, tot dat men eyndelyk komt te:

§ 119. Antang, dat thans in vergelyking van hetgeen het geweest is, al vry aanmerkelyk in volk is toegenoomen. Hetzelve is zindelyk en wel geregeld aangelegt; de Peeper en Indigo groeyt er echter niet beeter als te Malang, maar de Coffy en andere Producten daarentegen overheerlyk, en als in het wild, zodat men den aanplant van dat Product in die drie districten byna zo verre men wil zoude kunnen uitbreiden. Ofschoon er hier en daar, vooral in het Antangsche, wel eenige bosschen, waarin zwaar Jatty-Hout staat, gevonden worden, zo zal er aan de kapping van hetzelve niet veel te doen zyn, omdat er veel moeyte toe zoude behooren het over de veele gebergten te sleepen, en de rivieren, ofschoon in meenigte door die Landen heenvloeyende, daartoe niet dienen kunnen.

§ 120. De Arung Boomen worden hier en in de environs in meenigte gevonden, zodat men daar, by meerder toeneeming van Inwoonders, indertyd ook eene goede party goemoetie-draeden zoude kunnen vervaerdigen, schoon er op die toeneeming tot eene groote hoeveelheid naar myn begrip niet wel te rekenen is, wyl dit Land geheel en al in de gebergten ingesloten legt, en er geen andere rystvelden kunnen werden gemaekt als die kleine vlakke, die daar is, toelaat. Ook zal het uit de landen van Malang en Antang nimmer zack zyn om

zich daar ten voordeel van de Comp. op de Rystculture toe te leggen, vermits het transport duurder zoude koomen als men dezelve op de landswaards in leggende Passers krygen kan, en dit Land, behalven de coffy, welker uitbreiding zo als gezegd is tot eene na verkiezing te bepaele hoogte kan gebragt worden, altoos meer dienen zal om een oog op de kwaadwilligen te houden, als wel dat de Comp. daarvan of van andere producten een naemwaerdig voordeel zal kunnen verwagten.

Het Regentschap

§ 121. Passourouang, waarvan het territoir even buiten Bangil begint, en zich Noortwaards verre in het gebergte en Oostwaarts tot aan het Probolingosche uytstrekt, is tot nog toe toevertrouwd aan den ouden en afgeleefden, doch niet te min nog steeds voort-sukkelende en van geen afstand van zyn Regentschap aan zyn zoon willende weten Kiay Ady Patty Niti Diningrat; hetzelfde is bekend voor een zeer vrugtbaar district, daar alles wat men in deeze gewesten verlangen kan zeer fleurig staat.

§ 122. Van deeze gelukkige gesteldheid des Lands hebben de overleeden Commandant van Ryck en in het byzonder zyn opvolger de oud wordende Capitain Coert gebruik gemaakt, om den Regent en zyn zoons steeds aan te spooren tot het verkappen van kreupelbosschen en die bekwaam te maaken tot Rystvelden, waarin men ook zeer geslaagt is, zodat ik niet weinig verwonderd hebbe gestaan over de verandering ten goede, die dit district in den tyd van 14 jaren dat ik daar niet geweest was, heeft ondergaan. Men vind in het zelve tot aan het hooge gebergte toe zeer weinig Bosschen meer, de Rystvelden staan er doorgaans overheerlyk, en gebruikt de Inlander de aan de voet van de gebergte meer hoog leggende landen tot drooge veldvrugten, en ook sommige daar men het bergwater brengen kan tot Rystlanden, die evenals in veele middenlanden van Java trapsgewyze gemaekt, en ter ophouding van het water met kleine dykjes omringt zyn.

§ 123. De Peeper groeyt er niet minder schoon, en heeft de tegenwoordige Commandant zich zo veel mogelyk beyvert om overwalsehe plantjes aan te kweeken, die er zeer wel voort willen; en daar dies getal bereids over de 24.000 kleyne en groote boomen bedraegt, waarvan men voor een gedeelte de uitschietende ranken bereids jaarlyks kan afnemen, zo zal men daar in kort de nieuwe

Plantagien van die zoort kunnen aanleggen, dat om de beeteren qualiteit als de Javaansche en omdat die rank buitendien de eygenschap heeft van niet te gelyker tyd ryp te worden, waardoor de recolte veel facielder gemaakt wordt als die van de Javasche zoort, verre te prefereren is; waarom het zyn byzonder nut zal hebben dat de Plantagien in den geheelen OostHoek in der tyd jaarlyks ter suppleering en onderhouding van de thuin en met overwalsche Peeper worden aangevult.

§ 124. De Coffy groeyt in dit district als in de voorige, en kunnen dus Plantagien ook na welgevallen worden uitgebreid. Men vindt in de gebergten veele Arungboomen, die jaarlyks eene schoone party goemoetie kunnen missen, doch daar het hierneede als elders een voor den Inlander lastig en veel handen vereyschent werk is, kan men zonder er weer andere gedeelten der gevorderd wordende producten door te benadeelen, niet dan een bepaalde quantiteit van eyschen.

§ 125. Over het onderhouden van twee Indigo-Fabriequen beklagde zich de Regent zeer, en verzogt instantig voortaan om reeden van de ongelooflyke moeyte die deese fabriequen kosten, met een derzelve te kunnen volstaen, aenneemende om daarvoor zodanig equivalent op zich te willen neemen als ik billyk zoude oordeelen; en daar ik voorzag elders eene zodanige afschaffing weer te kunnen vergoeden, hebbe ik de vryheid genomen hem te beloven de voordragt van dit verzoek te zullen op my neemen, terwyl ik intusschen, om de ongemeene geschiktheid van dit district tot den Peeper-Plant, den Regent hebbe overgehaalt om, in steede van de Indigo-makery, indien Hun Hoog Edelh. mogten goedvinden, met een te laten volstaan, den aanplant van die korrel in twee volgende kwade Moussons uit te bryden tot een getal van 200.000 boomen, en naderhand dezelve des jaars te suppléeren met 10 à 12.000 ranken ter onderhouding, aan welke belofte hy bereids in de nu afgeloopene regentyd redelyk voldaan heeft, zodat men daar thans ruim 100.000 ranken in het leeven en in de fleurigste staet vind; en van welke belofte ik met UwWelEdGestr. voorkennisse en permissie, na de approbatie van deeze myne schikking, ook een bewys zoude kunnen vorderen, evenals van de vermeerdering van 's Comps. Contingent in Ryst, hetwelk, zo als UwWelEdGestr. bekend is, tegelyk met Porrong bevoorens bedraegen heeft 70 Coyangs, en nu, op

myn daartoe gedane aanvraag, op grond van overtuiging dat de toeneemende welvaart van dit Land eene billyke verhooging gedoogde, vermeerderd is tot 110 coyangs jaarlyks, en waarin de Regent en oudste Zoon, dat steeds een zeer geschikt en de gunst van de Comp. meriteerende Javaan is, ten eersten consenteerde, onder be-
tuiging dat hy die vermeerdering uit zyn eigen Land en zonder dat hy daarom den gemeenen man meer behoefde te belasten, zoude leveren, tegelyk de hoope geevende op eene groote leverantie in der tyd, als de onder de gebergten leggende landen, waarby er uoch veele zyn die in Rystvelden kunnen verandert worden, eens alle zullen zyn toebereid. Buitendien heeft de Regent zich verplicht tot de jaarlyksche leverantie van 80 Datjings goemoetie- en cayerdraed, welke quantiteyt my vooreerst met de gesteldheid van Land en Volk bestaanbaar is voorgekoomen.

§ 126. Het meerme: district is thans zeer volkryk, dat veel veroorzaakt wordt door de Madureezen, die zich daar van tyd tot tyd nederzetten; dan vermits dit volk alleen voor overloopers moet gehouden worden, die weldra weer verhuizen, kan men van hun noch minder vergen als van den Inwoonder zelve, die ook al met veel behoedzaamheid behandelt dient te worden, om de nabyheid van der Vorsten Landen DJapan, Wirosaba etc.

§ 127. De egte kinderen van den Regent bestaan in drie zoons en drie dogters, waarvan de oudste, Radeen Notto Coesoemo, volgens het besluit van haar Hoog Edelheeden tot de successie in zyns vaders plaets in aanmerking zal koomen, en de andere genaemd zyn Radeen Soedi Koesoemo en Prang Coesoemoe.

§ 128. Verders Oostwaards reyzende, langs een weg die voor het rytuig bekwaam gemaakt is, passeert men eerst eene vlakke van ruim drie uren, daar niets in gevonden worden als tot de gewoone culture bekwaam gemaakte velden, die vervolgens worden afgewisseld door een fraay Bosch, dat men jaarlyks ook meer tot het voorge-
noemde eynde verkapt, en hetwelk meede ruim drie uren lang is, wanneer men aan de bebouwde landen van het op een distantie van 8 uren van Passourouang leggende Regentschap

§ 129. Banger komt. Hetzelve grenst ten westen aan het Passou-
rouangsche, ten noorden aan de zee, ten zuyden aan het Lamad-
jangsche en ten oosten aan het Besoekiesche, is van een zeer groote

uitgestrektheid, die echter meerendeels langs het gebergte gaat, in welk laatste schoone Djatty-Bosschen gevonden worden, die echter nader zouden dienen te worden opgenoomen, alvorens ik de bepaeling der leverantie zoude durven maeken, waarin men vooral ook zoude dienen te letten op de kracht der Inwoonders om het te kunnen kappen. De Regent, genaemt Djoyo Nogoro, die daar het gezag voert, is een vry stroef Heer, die evenals die van Sourabaya wat veel verbeelding van eyge grootheid heeft. Hy moet ook meer als anderen tot zyne pligten worden aangespoort, doch heeft zyne landen met behulp van dien en de veele tot zynent overgeloopene Madureezen, Sumanappers in de laatste jaren merkelyk verbeetert, zodat de Rystvelden considerabel vermeerderd zyn; hetwelk my dan ook ten eersten heeft doen bedagt zyn op eene billyke verhooging van zyn contingent in Ryst, dat bevorens maar agt coyangs was, doch hetwelk hy, zonder er iets tegen te hebben, aangenomen heeft met 32 coys. te vermeerderen, zodat hy voortaan en bereids in dit jaar 40 Lasten leveren zal.

§ 130. Buyten de bereids aangelegde Rystvelden, vind men in zyn district eene groote uitgestrektheid van zogenaemde Tegals of velden die alleen voor aardvrugten worden geemployeert, wyl er gebrek aan water is, en nyt eene met zand gemengde grond bestaende, in de quaade mousson zelfs by de swaerste reegens daaraan gebrek lyden. Ik hebbe den Regent doen opmerken, dat als men de moeyte nam om eenige Rivieren, die van het daar langs leggende hoog gebergte afkoomen, behoorlyk op te dammen, er dan wel mogelykheid is om alle die velden tot de Rystplant bekwaam te maaken, hetwelk eens effect sorteerende occagie kan geeven om dit Regentschap in korte jaaren van het uiterste belang te doen zyn; zoals ik dan ook den Commandant Coert hebbe opgedraagen om den Regent aan te spooren tot het nakomen van zyne my gedane belofte, van daaromtrent het doenlyke te werk te zullen stellen.

§ 131. In het oostelyke gedeelte van dit Regentschap legt een stuk lands, bekend onder den naem van Pa-itoen en Pad-Sarak-an; dit bestaat uit een stuk grond, zoowel van gebergte, daar nog vry wat Djattyhout valt, als van platte grond, die tot Rystvelden kunnen worden aangelegt, en door den Regent, die al eeven als andere Javanen, van zyn volk, door veele kleinigheden te laten opbrengen;

vry veel vergt, ofschoon voor een gedeelte beplant niet ligt geheel bebouwd, of het in de bosschen vallende hout gekapt zal kunnen werden. Maar als de Comp., hetzy by 's mans afsterven of wel by andere occasie, eens mogt kunnen goedvinden dit Regentschap aan den tegenwoordige Regent van Bangil of aan zyn broeder die van Poegar toe te vertrouwen, is het meer als waarschylyk, dat dit Regentschap welhaast in eene aller voordeeligste staat geraeken, en de voormelde waterleidingen, hoe difficeel de uytvoering daarvan ook schynen mag, gemaakt zouden zyn.

§ 132. Dat men aan dit stuk gronds wel eene byzondere waarde mag hegten, blykt daaruit wyl my door den Capt. chinees bereids nu Rds. 2000 is aangeboden als hy hetzelve in pagt kan krygen, en aanneemt om nadat hy het 5 jaeren in administratie gehad zal hebben, die pagt na billykheid te verhoogen; waaruit ik hebbe opgemaakt dat de Compie. er in der tyd op dien voet, hetzy door hetzelve aan hem even als het hierop volgende Besoeki, dan wel onder andere bepaelingen aan den regent zelve of andere inlanders werd afgestaen, al vry wat voordeel van zoude kunnen trekken.

§ 133. Het gem. regentschap even als Passourouang alle-vrugtbaerst zynde, en waarin de peperplant overheerlyk groeyt, hebbe ik meede uitgekoozen om de culture van dit gewilde product uyttebryden, en dus niet alleen de vernietiging van eenige thuynen van het Sourabayasche ruim te vergoeden, maar ook verzeekert te zyn dat in korte jaeren de vrugten daarvan in des Comps. schoot zullen worden uitgestort, waaraan om dies schoone daar bereids gevonden wordende thuynen geen twyfel is; weshalven ik dit Regentschap met UwWelEdGestr. goedkeuring, vast bepaeld hebbe op een getal van 150.000 peeperBoomen, met de daartoe behoorende jaarlyksche aanplant ter supplieering, en welke Plantagie hy meede aangenoomen heeft in twee regenmoussons prompt te zullen beplanten, zoals hy in de laatste mousson dan ook bereids voor een goed gedeelte heeft, en er thans een getal van 70.000 ranken in den fleurigsten staet gevonden worden.

§ 134. Met de Coffy is het hier als in de twee bevorens verhandelde Regentschappen geleegeen; dezelve groeyt aan de gebergten in overvloed en als het ware in het wild, zodat de uitbreiding steeds van het welbehaagen Hunner HloogEdelhs afhangt.

§ 135. Arung-Boomen vind men hier ook in eene redelyke abundantie, dog vermits de Inlander tot het maaken van Touw niet gemaklyk te brengen, en het hier met de overloopers eeven als in het Passourouangsche geleegeen is, hebbe ik vooreerst niet meer kunnen bedingen als 54 Piculs van 125 R goemoetie draad, met de belofte echter dat de Regent dies quantiteyt langzamerhand vermeerderen zal, als zyn volk aan dies vervaardiging meer gewoon zal zyn.

§ 136. Over de Indigo-makerye, die in dit district op twee bepaeld zyn, beklagde zich de Regent niet minder als die van Passourouang zeer instantig, verzoekende dat hy uithoofde van de aanmerkelyke vermeerdering der Peeper en de moeyte en arbeyd die dit werk kost, met een combuis volstaan mogt, om met zoveel meer kragt aan de Peeper-thuinen en de Zuikermolen, als hem tot dies aanleg permissie verleend word, te kunnen laten arbeiden; en ofschoon de Commandant Coert dit verzoek ook om veele reedenen met zyn voordragt zocht te appuyceeren, hebbe ik daarom geen verdere belofte mogen doen als dat ik UwWelEdGestr. zyn verzoek zoude voordragen, waaromtrent ik echter niet veel anders ter obtineering van het verlangde poseeren kan als dat, hoezeer dit Land ook vol is van meerm: Madureezen, deeze niet langer blyven als het hun aanstaat, en zy zodra hun te veel werk na hun begrip word opgelegd, weer naar elders verhuizen.

Onder dit Regentschap sorteert ook thans

§ 137. Lamadjang, dat bevorens voor den oorlog ongelyk florisanter was als tegenwoordig, nu het geen andere opmerking verdient, als dat hetzelve om dies vrugtbaarheid, naar maate er volk komt, ook in belang zal toeneemen, en er thans alleen aangelegd is een fraye Peeper-thuin van 30.000 Ranken.

§ 138. De echte kinderen van den Regent bestaen in 3 dogters en een zoon, die Tjondro Nogoro genaemd is. En hiermeede van dit Regentschap afgaande, vervolg ik met het daar aangrenzende, doch ten uitersten florcerende, aan den Capitain Chinees van Sourabaya Han Tjanpit levenslang met Pannaroekan, voor een somma van 6000 spaansche matten en 10 coyangs Ryst jaarlyks, afgestaane Landschap

§ 139. Bezoekie, hetwelk men niet oneigen den thuyne van Java zoude kunnen noemen.

De goede directie, die er zo door den vader van deezen Capitain als door hem zelve, en voornamentlyk door den tegenwoordige Regent van Poeger [: die er jaren lang hoofd was :] in gehouden is, en de behandeling van den gemeenen man verdienen alle lof, alzo het zeer zeker is dat eene zoodanige huishouding alleen in staat was, om uit eene woesteny, die door den voorigen oorlog byna van inwoonders verlaten geweest, als het ware een aards Parady's te maaken.

§ 140. De welvaart van dit kleine district, dat van inwoonders en overloopers van het eiland Madura krielt, heeft de jalousie van andere Chineezen te meermalen gaande gemaakt, en niet weinig ook aan anderen, die niet van de ware gesteldheid deezes lands met de motiven die tot die welvaert aanleyding gegeven hebben geïnformeert zynde, occasie gegeven om de leenman van dat Land een te grote daarvan trekkende winst op rekening te stellen, hetwelk my in het byzonder heeft uitgelokt om die winsten van naby en zo veel mogelijk met accuratesse gade te slaan.

§ 141. De kaart die ik van dat district met dat van Pannaroeckan hebbe laten vervaardigen, dewelke hier onder n°. 20 nevensgaan, zullen UwWelEdGestr. in het byzonder ten aanzien van hetzelfde doen zien, dat het alleen een lange langs de gebergten heen strekkende landstreek is, die zich, te Besoekie wat breeder wordende, als het ware met een halve maen of landbaay na het gebergte uitstrekt. Deeze grond wordt thans vry exact gemeeten in 232 Djongs Rystvelden verdeeld, waarvan afgaan 32, die tot het bestaan van de respectieve kleine Hoofden dienen, en de eigenaer van de overige, na aftrek van hetgeene hy aan de gemeene man toestaat, het Djong circum circa rekenen kan op 18 hangmatten Pady, die men hier op 600 catjes stelt, en, deeze weer gerekend tegens 2½ Picul Ryst, zoude hy van yder Djong 45 picols of 1½ coyang Ryst trekken, die tot 25 Rds. in gelden gebragt, voor de 200 Djongs zoude uitmaaken 300 coygs., ofte Rds. 7500.—

Voorts geniet hy van alle huisgezinnen, die een bestaan hebben, dewelke daar wel op 6000 gerekend kunnen worden, 1 Ropy, ofte te zaemen 3750.—

Buytendien heeft hy van yder djong land, voor het zogenaemde Wang Djong Djongang, 2 Rds. 's jaars, en van de

Transporteere Rds. 11250.—

Per Transport Rds. 11250.—

drooge aardvrugten 1/10, dat te zaemen kan bereekent worden op 2500.—

Hierby reken ik de gecalculeerde voordeelen van het hier onder volgende Panaroekkan, alwaar geen hoofdgeld gecommeerd word, en minder als het bovengem: Besoekie van vaste inwoonders en ook velden voorzien is, en voor den eygenaer de Ryst en andere inkomsten, die hy uit het Land zelve trekt, maar kan reekenen op ruim 3000.—
ofte te zaemen Rds. 16750.—

§ 142. Zodat er noch na die bereekening, na aftrek van hetgeen hy zich verplicht heeft aan de Comp. jaarlyks te betalen, zoude overschieten eene somma van Rds. 8500.—, waarvan echter noch af moet het onderhoud van het Panaroekansche fortje, de verstreking van ryst, oly, zout, brandhout, etc., aan de bezetting; en ofschoon het hieruit schynt te blyken, dat hy die Landen op eene te goedkoope voet verkreegen heeft, zo is het niet minder waar dat de Comp. er nimmer zoveel van zoude getrokken hebben als hetzelve niet steeds door den werkzaemen yver van zyn vader en hem tot dien staet gebragt was, omdat de kleinheid van hetzelve niet evenredig is aan het getal der monden die er in gevoed worden, en voorzecker een zeer aanmerklyk verloop zoude moeten ondergaan, als het te zwaar belast wierd, alware het ook dat hy of een ander voor het contrarie repondeerde; en eyndelyk dat, daar Hunne Hoog Edellis. om de gem: redenen en ook uit erkentenis van het verrigtte in die bevorens woeste Provintie, hem een acte van leen voor zyn leeven heeft afgestaen, dezelve niet zoude kunnen intrekken zonder het crediet van de Comp. te zeer te verkorten, om welke reedenen het my voorkomt dat de zaak zo als ze is gedurende het leeven van deeze Capt. Chinces zo zoude kunnen blyven, om na zyn dood zoodanige nadere arrangementen te maaken, als dat Hooge Collegie dan zal bevinden te behooren.

§ 143. Niettegenstaende dit bovengemelde, hebbe ik echter niet kunnen nalaaten om voorm: Capt. de byzondere consideratien voor te houden, die de Comp. voor hem heeft, met hem permanent een zo schoon land ter beheering toe te staan, onder betooging dat hy van zyn kant wel zoude doen daarvoor zyne verplichting te betoo-

nen, met in een van die districten een Indigo-Fabriek, die voor die van Passourouang manqueert, aanteleggen, en op zich te neemen om in het Besoekiesche een thuin van 20.000 en in het district van Pannaroekan een ander aan te planten van 10.000 peepeer boomen, en dat om beeter te toonen dat die aanleg een blyk is van erken-
 tenis, hy voor de daarvan koomende peepeer insteede van 7 Rds. alleen de helft of $3\frac{1}{2}$ Rds. voor de Picul zal genieten; welk een en ander hy, na daar eerst volgens Chineesche gewoonte tegen gesparteld te hebben, heeft aangenoomen, en waarvan ik eeven als de voorige schikkingen, als die geapprobeerd mogen worden, hem op zyn tyd een bewys zal afvorderen, om met te meer ernst op de uitvoering te kunnen aandringen.

§ 144. Ten aanzien van Pannaroekan valt om het bovengenoemde verder weinig te reflecteeren, als dat het daar krielt van overge-
 loopene Madureezen en Sumanappers, die er zoo in overvloed zyn, dat men dezelve op 75 ten honderd van de Inwoonders kan reeke-
 nen; echter kan men die niet als vaste inwoonders beschouwen, vindende haar bestaan wel uit hun handenwerk, en brengen daarvan ook iets na 's lands gebruik op, maar verhuizen by de minste ver-
 andering, en zullen er zeker niet blyven, als de omstandigheden der tyden wat mogten veranderen, en men minder Nylanders voor Batavia noodig zal hebben.

§ 145. De clappus-boomen vallen in die beide districten meede overvloedig, en Arung-boomen in het laatste in eene redelyke quan-
 titeyt, doch zyn alle vertoogen by de Capt. Chinees te vergeefsch geweest om er eene zekere quantiteyt cayer- en goemoetie-draad van te winnen, zich excuseerende met de veele moeilijkten die het maaken van deeze draaden aan den gemeenen man veroorzacken, die, al is het ook dat zy voorerst niet beslyten mogten om na Madura over te steeken, eene vrye toegang vinden in het tusschen de twee districten in het gebergte landwaards op nieuw aangelegde zogenaemde Regentschap

§ 146. Bondowosso, alwaar de eygentlyke Regent van Poeger, die Soero Adiwicromo genaemd en een broeder is van den hier voorgenoem". Tommongong van Bangil, op de daartoe van zyn Hoog Edelheid van Overstraten bekoomene permissie, een nieuwen Dalm tot een verblyf heeft aangelegd, en noch jaren lang volk zal

manqueeren om de considerable bosschen, waarin dit nieuw verblyf geleegeen is, te verkappen, en den grond ter bebouwing bekwaam te maaken, welke omstandigheid altoos een breydel zal zyn voor den bestierder van bovengen. landen, om zyn volk niet te veel te plaagen, te meer daar gem. Regent in het byzonder de manier heeft om de gemeene man na zich te trekken.

§ 147. Het land dat hy tot zyn verblyf uitgekoozen heeft, legt omtrend 4 uren landswaards in, en gaat men, na het eerste voor-gebergte gepasseert te zyn, hoger en hooger op, tot dat men even als by het niet verre van Samarang leggende Oenarang, eene schoone vlakke vind, die, ofschoon thans noch met zwaar bosch bedekt, in der tyd de schoonste Rystvelden zal geeven, hebbende deeze plaats in allen deele veel van de situatie van het gem. veldpostje. Het zal noch jaren aanhouden, eer men daarvan eenig noemenswaerdig voordeel zal kunnen trekken, en zoude ik zulks in het geheel niet durven stellen, als gem. Tommongong even als zyn broeder, niet een van de geschikste en actiefste Regenten was die ik kenne, en er zeker zodra mogelyk ook ten belange van zich zelve, alles wat men verwagten kan van maken zal, waartoe om dies goede geleegeentheid en meerdere nabyheid aan het noorder zeestrand, ook meer hoope is als van het verre om de zuid van het eyland leggende Poegar, dat in volk, om die reedenen en de ongezonderheit der lugt, weinig toeneemt.

§ 148. Tegenwoordig heeft meerm. Regent van dat zeer uitgestrekte en anders aller vrugtbaarst district geene noemenswaerdige voordeelen die, zoveel er zyn, gevonden worden uit een zekere contribucie van Tabak en Was, beneevens $1/10$ gedeelte van de gecultiveerd wordende Ryst, doch is de Regent daarentegen verpligt om de aan de Comp. geleverd wordende Catoene gaerens zelve te koopen, zyn Bepatty en minder Hoofden uit zyn zak toelagen te geeven, en dit land als het ware uit privé beurs eenige gedaente te bezorgen, zodat vooreerst zyne verplichtingen niet veel kunnen worden vermeerderd.

§ 149. Hy heeft my in het byzonder zyn bezwaar te kennen geeven over de door hem in administratie genomene vogelnestjes-klippen, onder betooging, dat de klippen door de gesneuvelde capitain Bocton ter onherstelbare ruine met zwaveldampen gevuld, en allo de vogeltjes daardoor gestorven of verhuist zyn, sodat hy verzeekerde,

dat hy de onkosten niet konde goedmaken, veel minder aan de Comp., zonder zyn schade, langer de 400 Rds. te kunnen betalen, die hy daarvoor aangenoomen heeft op te brengen; dan vermits vooral de Chineezzen of haar afkomelingen ten aanzien van dit, by haar zo gewild product, niet zeer te vertrouwen zyn, en ook vermits die klippen na de order in dit voorjaar, moesten worden opgenoomen, hebbe ik zodra de westwinden wat bedaert waren, eene Commissie uitgezonden van Inlanders, die jaeren lang in myn dienst by de Carrangbollangsche klippen geweest en alles wat tot de behandeling van die precicuse ware betrekking heeft, volkoomen kundig zyn, niet alleen om de Poegarsche- of Wester-Balemboangsche klippen te visiteren, dies getal nategaan, en of er geen middelen tot verbetering zouden kunnen gevonden worden, maar ook alle desulken op te neemen die meer oostwaarts tot in straat Baly toe gevonden worden, en welke Commissie nu voor eenige weinige dagen eerst terug gekoomen zynde, kan ik de eer hebben dienaangaande te poseeren; dat het my gebleeken is, men onder het zogenaemde Wester Balemboangang, of dat district welker vogelnestjesklippen aan den Regent van Poegar zyn afgestaan, beneevens het daaronder behoorende eyland Noessa, zeven en twintig zogenaemde Goas vind, die by de jongste plukking, daar myne zendelingen by present zyn geweest, hebben afgeleevert 3.713 Ps. nestjes in soort

§ 151. Voorts moet ik omtrent de klippen in dien oort nog aanmerken, dat verscheidene die onder Poegar sorteeren, door den ontrouw gewordenen en voorts gesneuvelden Capitain Bouton, zoals hier boven zeide, met zwaveldampen geheel en al bedorven zyn, en dezelve alleen door toeneeming der vogeltjes (dat het voornaemste is waarop gelet moet worden, en van de directie in het plukken der nestjes afhangt), op nieuw bevolkt moeten worden, en dat de zceroovers er dikwerf kwaad aan zoeken te doen; doch dat dit meene ik dat zal worden voorgekoomen, als men eenen zich op Baly ophoudenden Juragan Bappa Tima, die thans de aanvoerder en het hoofd is van het volk, dat voornoemde Boeton bevorens verzelde, doch na zyn dood is gevlugt, door eenige kleinigheden aan zich verpligtte, welke snaak het in het byzonder in het stooren van de klippen voorzien heeft op den Banjoewangieschen Captn. Chinees, misschien wel op de instigatie van een tweede, dien ik echter by gebrek van bewys niet noemen mag.

Hier eyndelyk nog ten besluite byvoegende, dat de meeste der klippen het inconvenient hebben dat dezelve in de westmousson zeer bezwaarlyk en dikwyls volstrekt niet, doch in de contrarie mousson zeer gemaklyk behandelt kunnen worden, en de eerste zwaarigheid doet voorzien, dat het in die tyd niet altoos zo regulier met den inoogst of plukking zal kunnen toegaan, als wel vereischt zou worden, waartegens echter niets te doen is, en ook maar alleen het gevolg kan hebben dat de nestjes in dat jaargety langer zitten, en dus ook minder zuiver en wit blyven.

Dit het alles zynde wat ik van gen. klippen hebbe kunnen zeggen, vervolge ik met te noteeren, dat men van Panaroekan by afwisseling tot op een distantie van nog 6 uren, door dat district passeert, dan eens door wildernissen en dan eens door bouwland, waarop eenelyk drooge veldvrugten wasschen, tot dat men na noch een paar uren langs strand gereeden te hebben, komt aan het begin van het Balemboangsche bosch, dat alleen door allerly wild, waaronder ook niet weinig tygers en ander ongedierte, bewoond word, en waarin men drie nagten verblyven moet. De eerste daartoe geschikte plaats is genaemd

§ 152. Kalie Tiekoes, waaromtrent niets te reflecteeren valt; doch ligt hier eenige uren van daan het zogenaemde landschap

§ 159. Tjottek, hetwelk echter ten onrechte zoo genoemd word, maar eygentlyk zoude kunnen werden genaemt Combang of Djonker, naar twee daarin leggende negoryen. Ten aanzien van die landstreek is, zoals de geweze gezaghebber van Hogendorp by eene bereids aan Commissarissen overgegeeven nota heeft genoteerd, een voorstel gedaan door een Javaan genaemt Wongso Coesoemo, om een gedeelte van Ooster Balemboangang beoosten Panaroekan, tot de Tellaga Wocroong of Caap Sundana toe, te bevolken en te bebouwen, als zyn zoon daarover als hoofd konde worden gesteld, breeder vermeld by eene nadere copia van dit papier, dat ik hiernevens voeg. Ik hebbe het my laten gevallen om deesen woesten oord meede in perzoon te gaan bezigtigen, en bevonden dat de geheele strekking van de landstreek, die ik op 12 uren lengte schatte, in laeg land en meerendeels kreupelbosch bestaet, waarvan het schoonste gebruik zoude kunnen werden gemaekt, als er volk en water te brengen is. Tot het eerste verzeekert gem. Wongso Coesoemo, dat hy kans ziet, als hy niet door den Banjoewangieschen Commandant of Regent, welke

laatste deeze plaats cenelyk tot de herten- en zwynenjagt gebruikt, gedwarshoomt word, en tot het laatste is van zelve door het afkomend bergwater gelegenheid, als men de rivieren boven aan 't gebergte niet opstopt; en daar het my by oculaire inspectie even als gem. van Hogendorp, die het echter maar by rapporte had, is voorgekoomen, dat deeze streek lands, bebouwd zynde, indertyd van veel belang voor de Comp. zoude kunnen worden, zo ben ik zo vry daarover myn gering gevoelen hier te laten volgen.

§ 154. De eerste zwarigheid die zich in deeze voordoet, is het contract [: hetwelk echter eerder als eene oppervlakkige acte van verband kan worden beschouwd], waarby in den jare 1782 door den toemaaligen Heer Java's Gouverneur Siberg, aan den tegenswoordigen Regent, het geheel Ooster Balemboang is afgestaan; dan, daar die afstand een uitgestrektheid van land beslaat, die voorzeeker de verbeelding van alle, die dezelve niet gezien hebben, verre te boven gaet, en meerendeels eene vreeselyke wildernis was, ter welkers bevolking vooral indertyd of maar korte jaren na den Balemboangschen oorlog, die men verplicht geweest is in dien oort te voeren, geen de minste hoop konde gevoed worden, zo komt het my voor, dat die afstand op die wyze aan gem. Regent gedaan is alleen wyl er een hoofd over diende te weezen, en men geen mensch vond die durfde aanneemen, om er een gedeelte van onder zyn opzicht en belofte van bevolking te neemen, en ook omdat men niet konde voorzien dat de Comp. er nut van zoude kunnen hebben, zodat het my onder verbetering toeschynt dat de Regent, die buitendien noch meer land heeft als hy misschien in een halve eeuw in orde kan brengen, geen de minste reeden kan hebben om zich daarover te beklagen, te minder wyl de herten- en zwynenjagt in die streek, door het lange jaegen en vangen, zo zeer vermindert is dat dezelve geen naem mag hebben, in vergelyking van de andere bosschen die hem daartoe nog overschieten; hetwelk gem. Regent my zelve heeft moeten avouereen, en ook betuigde er onder zekere conditien niets tegen te hebben als de Comp. eens tot de afsteeking van dit land van zyn Regentschap overging. Intusschen is het zeker, dat hy die verandering niet van herten gaarne ziet, en met behulp van den Commandant daar tot noch toe heeft zoeken tegen te werken, onder pretext dat gem. Wongso Coesoemo bereids door

van Hogendorp, schoon particulier, voor ruim twee jaren derwaards gezonden is, zonder dat hy aan zyn bereids te dier tyd gedane belofte heeft voldaan, maar heeft hy zich wel gewagt om er by op te geeven dat afgunst, vrees van daardoor verminderende grootheid of uitgebreid gezag, indertyd onvergenoegtheid tegens meerm: Wongso Coesoemo, omdat hy hem niet genoeg gekent en ontzien heeft, de oorzaaken zyn geweest dat de gemeene man aan de gebergten de waterleidingen verlegt, waardoor de aanleg van Rystvelden in de beneden-landen onmogelyk gemaakt heeft. En daar deese zwaarigheden van zelve zullen moeten en kunnen ophouden, als de Comp. door haar gezag daarin voorziet, meene ik dat de redenen, waarom dit project tot nog toe weinig opgang gemaakt heeft, van zelve vervallen zullen, onder verbetering van gevoelen zynde, dat de Comp. het met deeze Wongsoe Coesoemo eens zoude kunnen probeeren, met aan zyn zoon een acte van Ingebey te geeven over deeze Landstreek, doch in welken gevalle het zoude noodig zyn, dat daarby zowel op zyn als op het my door den Regent gedaan verzoek, en verzeekering van Comp. eyge secureteyt, bepaeld worde

§ 155. *Eerstelyk*, dat het district zich strekkende langs de kust van Cali Tiekoes of oostwaards tot aan Caap Sundana, als wettig eygendom van de Comp., aan gem. Wongso Coesoemo en zoon ter beheering word afgestaan, onafhanglyk van den Commandant of Regent van Banjoewangic.

§ 156. *Tweedens*, dat dit land zich zuidwaards of in de breedte zal bepaalen tot de groote weg of landstraat, die thans in gebruik is, zonder dat dezelve als met voorkennis van den Heer Gouverneur of Gezaghebber zal mogen verlegt worden.

§ 157. *Derdens*, dat de Regent de Negoryen Calie Tiekoes, Soember Waroe en Badjoel mattie, die tot de verblyfplaatzen van de Passagiers gebruikt worden, en de eenigste zyn die in dien oort gevonden worden, behouden zal.

§ 158. *Vierdens*, dat gemelde Regent wel-serieuslyk gelast word dat hy de van boven afkomende waterleidingen niet verleggen of de bronnen daarvan zal opstoppen of doen opstoppen, en het zyne daarentegen zal toebrenge om te zorgen dat het gemelde Landschap van genoegsaem water voorzien word.

§ 159. *Ten Vyftien*, dat Wongso Coesoemo e. s. direct zal staan onder

de orders van den Gezaghebber, of van zynent weegen onder die van den Posthouder van Pannaroekan, die gelast dient te worden om het gedrag van denzelven van tyd tot tyd te doen gadeslaen, en

§ 160. *Eyndelyk*, dat gem. Wongso Coesoemo geen overloopers van Balemboangang in zyn land moge dulden, maar verplicht zal zyn dezelve op de reclame van den Regent terug te zenden.

§ 161. De redenen waarom eene zodanige acte in dier voege met UwWelEdGestr. goedkeuring zoude dienen te worden opgemaakt, vinden zich ten aanzien van de onafhankelykheid van Banjoewangie in de noodzakelykheid, dat men van daar geen gelegenheid kan hebben de zaak onder de hand te bederven, en de Posthouder van Pannaroekan, zyn belang er niet meede verbonden en er veel nader by gelegen zynde, tot het opzicht het best geschikt is; dat de bepaeling om de groote weg tot de scheiding te maken, den Regent in de occasie stelt de herten en zwynenjagt, waarvan de Inlander in dien oort voornamentlyk zyn bestaan heeft, aan de zuidkant van die weg zoverre hy wil te vervolgen, en er dus niet naemwaerdig by verliest; dat de gem: drie verblyf- of rustplaatzen onder hem dienen te blyven, wyl de andere voor eerst niet in staat zal zyn de weegen daar zoveel het noodig is open te kappen en van ongedierte zuiver te houden; en eyndelyk omdat van het afkomende water alles afhangt, zonder hetwelk er niets begonnen kan worden, en het voor Banjoewangies bevolking schadelyk soude kunnen zyn, als het verbod om van daar volk aan te neemen wierd uit het oog verlooren.

§ 162. Gemelde Wongso Coesoemo c. s. zoude, in gevalle dit plan mogt geaprobeerd worden, zich ook noch dienen te verplichten tot een zekere contributie, al ware het ook maar wat was of dergelyke, hebbende my voorts verzeekerd dat hy aanneemt in vyf jaren zyn onderhoorigen tot 4 à 500 huisgezinnen te brengen, waaronder zo als gesegt geen Balemboangers zouden mogen genomen worden, en hy die bevolking zal doen uit zyne te Pamakassang reedelyk uitgestrekte familie, en desulken die van elders zullen overkoomen, waartoe het doorgaans aan geen volk manqueert, als er eene nieuwe volkplanting, daar noch geene lasten van geheeven worden, word aangelegt, en na welke 5 jaren men zoude kunnen doen opneemen hoeverre hy in zyn voornemen geslaagt is.

§ 163. Behalven nu de nuttigheid, die er by eene bestendige rust

en vreedde uyt deezen afstand ten aanzien van de producten zoude kunnen voortvloeyen, zo komt het my voor dat deeze volkplanting opneemende, zelve tot een evenwigt zoude kunnen dienen tegens de Balemboangers, als deese in der tyd haar oude onwilligheid eens weer mogten zoeken aan den dag te leggen, en zoude ik zelfs van gevoelen zyn, dat indien men dien uitgestrekten oord in der tyd noch onder meer Hoofden konde verdeelen, zulks voor de zekerheid van de Comp. een zeer wenschelyke zaak zoude zyn.

§ 164. Van het gemelde Calie Tikoes vervolgens voorttrezzende, passeert men door hetzelfde bosch, waarin men echter zoomin als langs den geheelen tot Banjoewangie loopenden weg, eenig bruikbaar hout vind, en komt aan de tweede rustplaats,

§ 165. Soember Waroe genaemt, gelegen digt by een zwaar gebergte, dat by de zeelieden Caap Sundana genaemd word, op hetwelk veel sandelhout groeyt, doch bevorens bereids de Comp. aangeboden, en niet fraay genoeg bevonden is om er gebruik van te maaken.

§ 166. Eer men aan deeze plaats komt, ontmoet men een rivier, waarin het waater zo wrang en met zwaveldeelen bezet is, dat er geen schepzel in leeven kan, en zelfs de paerden, die er in goede mousson door moeten [: om welke reeden men er dan ook een brug over legt :] al de hairen van de pooten verliezen. De gewezen oppermeester en tegenwoordige opzichter over de salpeter-maakeryen Hubert, die men zegt een kundig chimist te zyn, verbeeldt zich dat er uit dit waater misschien voor de medicynen een nuttig gebruik te maaken zoude zyn.

§ 167. Van gen: rustplaats voorttrezzende, passeert men steeds dezelfde woesteny, daar een kleyn djattie-bosch van omtrent een half uur in de ronde in gevonden word, en arriveert te

§ 168. Badjoel matty, waarvan niets te zeggen valt als dat het een zeer woeste plaats is, daar een van de daar ongelooftlyk veel huysvestende tygers my een Javaan als het ware in myn presentie uit de camp gehaald, en een ander van het paard geslagen heeft; en waarvan men des daags daaraan vroeg vertrekkende, des morgens om 11 à 12 uren arriveert te

§ 169. Banjoewangie, by welke plaats ik ten aanzien van het Regentschap, ook wederom een weinig diene stil te staen.

§ 170. De Regent Radeen Tommongong Wiro Goeno schynt

een hupsch man te zyn, van de oude Baleboangsche vorstjes herkomstig ¹, doch zeer styf en stroef in ommevang, dat men echter volgens Harrits alleen aan gebrek van occasie om met vreemdelingen om te gaan moet toeschryven; hy is tot nog toe zeer arm, zodat men aan zyn omslag wel zien kan, dat hy van zyn volk niet veel vordert of vorderen kan.

§ 171. Omtrend op een paar uren distantie alvorens men aan het comptoir komt, vindt men, zoals hiervooren bereids is aangehaald, eene schoone vlakte van rystvelden, die zig zuidwaards aan tot aan de gebergten uitstrekt, en van jaar tot jaar meer en meer vergroot wordt, na maate de gemeene man, die de eerste 4 à 5 jaren vry is van alle belastingen, in getal toeneemt.

§ 172. Het grootste district van Banjoewangi, waaronder ook de vlakten by Oeloe Pampang en elders, kan door het natuurlijk bergwaater tot rystvelden worden geappropriëerd, even zo als zulks in de Javasche middenlanden amphiteatersgewyze geschied, en pretendeert men dat zulks vóór den alles verdevenden oorlog, die daar zoveele jaren geduurd heeft, ook heeft plaats gehad, zodat men daar jaarlyks eene considerabele inzaem had van ryst, hebbende ik ten vollen bevestigd bevonden, dat het dien oord alleen aan handen ontbreekt, om zowel in het articul van de ryst als andere producten voor de Comp. van het uiterste belang te worden.

§ 173. De thans in het gem: district gevonden wordende Nego-ryen heeft my de Commandant opgegeeven dat een getal van 95 uitmaaken, waarin te zaemen 667 huisgezinnen gevonden worden, buiten en behalven de zogenaemde Latangers, die in den oorlog de Comp. nimmer verlaten hebbende, het overschot er van om de door hun beweezene trouwe diensten van alle particuliere werk verschoond gebleeven zyn, alsmeede de familie van den Regent, het volk dat op de vaartuigen en by de indigo-makeryen bescheiden is, de by de Comp. in dienst zynde Madureezen en Maleyers, en nog een party Priesters. Dan, daar deeze lieden in het algemeen voor het land zelve van niet veel nut zyn, kan men maar op voorn: getal huisgezinnen reekenen, die seedert den tyd dat deeze Regent het bestier in handen heeft, ruim met 400 huisgezinnen vermeerderd zyn, en dewelke het dan ook meerendeels zullen weezen, die het land meer

¹ Zie blz. 25.

en meer voornamentlyk bevolken moeten, waartoe echter noch veele jaren zullen vereischt worden, en ook om van dit Regentschap de voordeelen te genieten, die er van kunnen afvloeyen; ten aanzien van dewelke ik kan noteeren,

§ 174. Dat de Regent, die bevoorens 40 coyangs ryst voor niet geleevert heeft, op myn daartoe gedaane voorstel, als een gevolg van 's lands toeneemende welvaart, de leverantie voortaan zal verhoogen tot 50 coyangs, en ook bereid is die quantiteyt te vermeerderen, zodra het met gevoeglykheid geschieden kan, en hy ontslagen zal zyn van het onderhouden der inlandsche compagnien.

§ 175. Met de peeper-culture, voor zooverre die den Regent betreft en men van hem vorderen kan, gaat het ook vry wel, schoon ik hem hebbe doen opmerken, dat, vermits het aanleggen van een tuin van belang eens geschied zynde, het onderhouden in een land daar dezelve zo weeldrig groeit als te Banjoewangie weinig moeyte kost, ik hem dus moest aanraden om in de volgende kwaade mousson een capitale tuin van 20.000 boomen, waartoe de dadap bereids geplant, doch door zyne nalatigheid tot noch toe in die staat gelaaten was, met peeper te bezetten, hetwelk hy aangenoomen en ook volbragt heeft.

§ 176. De Coffy, die onlangs voor de beste uit deezen oort verzonden gehouden is, kan er, eevenals elders, tot een zeer groote quantiteyt boomen worden aangeplant, alzo dezelve er als in het wild groeyt, en bereids na twee jaren plantens vrugt begint te draagen.

§ 177. Tot noch toe heeft men uit dit district nog geene catoene Garens of Goemoetie- en Cayer-draad geleeverd, waaromtrent ik echter met den Regent hebbe uitgemaakt, dat hy daarmede in een geringe quantiteyt beginnen zal, om er zyn volk langzamerhand aan te gewennen; doch hebbe ik moeten genoegen neemen in het voorstel van den Commandant, om vooreerst jaarlyks maar 1 picul van het eerste en 24 piculs van het laatste te leveren, onder verzeekering van den Regent, dat zodra er, zonder de Balemboangers, dat een styfhoofdige natie schynt te zyn die alligt boschwaard in loopt, te veel te bezwaren, mogelykheid is meer op te brengen, hy zulks doen zal, en hebbe ik den Commandant intusschen gelast tot het spinnen van Catoene garens de Samarangsche meiden te gebruiken, ter onderrigting van de vrouwen in dien oort, zoals boven gesegt is.

§ 178. De tot nog toe daar ter plaatze in gebruik zynde wyze om Indigo te bereiden, verschilt niet weinig van die, die elders plaats heeft; men vult aldaar des morgens eenige staande heele leggers met wel gewasschen en gezuiverde Tom, daar de groote steelen zyn uitgesneeden, waarop men dan groote steenen legt, en het vat met het helderste waater verder aanvult; dit blyft er 24 uren instaan, wanneer het afgetapt, gekookt en vervolgens behandeld word als op andere plaetzen. Deeze manier van bereiding pretendeert men aldaar, dat minder moeyte en omslag vereischt: dan vermits dezelve door deskundigen inferieur geoordeelt wordt aan de andere soort, hebbe ik den Regent aangemoedigt om de behandeling in voege den Commandant is aangeschreeven te doen, waartegen hy om de veele handen die die fabriek in dit geval vordert, echter vry wat in te brengen, en waarop ik toen niet verder heb kunnen aandringen, als den Commandant te recommandeeren daartoe langzamerhand het zyne toe te brengen.

§ 179. Van de brandende berg kan zoveel zwavel gehaald worden als de Comp. begeert, doch is het niet gemakkelyk om altoos van de soort te krygen die maar weinig aarddeelen in zich heeft, zo omdat de bovenop leggende zwavel door de wind en by afwisseling vallende regens met veel stof en aarde vermengd word, als omdat de zuiverder soort nader by 's bergs opening, en dus niet als met veel gevaar voor de menschen, die dezelve haalen, kan verkreegen worden; hetwelk dan ook de reeden is dat gem. Commandant seedert dat de door hem het laatste na herwaards en vervolgens na Samarang verzonden zwavel is afgekeurd, verzogt heeft om die bergstoffe te Banjoewangie te laten rafineeren, in welken gevalle hy aanneemt om de 100 R fyne gerafineerd zwavel benevens 10 R overwigt, buiten de ton en afscheeps ongelden, die 1 Rds. p. ton zyn, te leveren voor 7½ Rds. Hollandsch.

§ 180. De Cardamon heeft hier almeede hetzelfde inconvenient als elders, en word met moeyte en dan noch dikwyls ontydig, niet tegenstaande de herhaalde beveelen, afgeplukt; ook is de quantiteyt tot nog toe gering, die echter meer kan worden uitgebreid, als daartoe nieuwe orders gegeven worden.

§ 181. Aan de zoogenaamde Gocoeng Ikan word een zeer zwaar bosch gevonden van het schoonste Cajaten-hout, dat zich na gissing

over de 10 mylen in lengte en breedte uitstrekt, en hetwelk by toeneeming van volk voor de Comp. een ryke bron kan opleeveren, om van deeze op het westelyker gedeelte van Java reeds manquee-rende benoedigheid voorzien te werden, te meer daar dies afbrenging gefaciliteert word door een rivier, Calie Stail genaemt, die in de baey van Oeloe-Pampang uitvloeyt; doch van de zuid- en zuidoostkant van het bosch zoude het hout met buffels moeten gesleept worden, waaraan in de eerste jaren niet zal kunnen worden gedagt.

§ 182. Buiten dit bosch van Djattyhout, valt er in deeze districten veel zogenaamd Cayoe Bayoor, waarvan met het Grisseesche vlot eenige masthouten zullen verzonden worden, zodat, als die voor het gebruik nuttig zyn, de Comp. er jaarlyks zoveel van kon laten kappen, als men na mate van de inwoonders met billykheid zal kunnen vorderen, en waartoe na myn gedagten, zonder de Balemboangers daarom meer te bezwaaren, de successive derwaards gezonden wordende bandieten ook zouden kunnen worden gebruikt, te meer wyl dit hout niet verre van Banjoewangie valt, en dat volk niet geheel in de plantagien nodig is.

§ 183. Om nu niet te spreken van was en andere kleyne voortbrengselen van weinig belang, noteere ik alleen, dat van het zeer uitgestrekte district Proea, dat zyn begin neemt aan Oeloepampang en zich uitstrekt tot den uiterste zuid-oosthoek van Java en van daar over byna ommeetyke pleinen gaet tot een negorye Cradjagang genoemd, dat in die geheele vlakke rystvelden kunnen gemaakt worden, doch thans door dies onbevolktheid tot een verblyf van wild gedierte dient, en het hieruit, zowel als uit het boven genoteerde blykt, van hoe veel nut dien oord in der tyd, als dezelve by de vrede en in onze geruste possissie blyven mag, voor de Comp. worden zal; voegende hier ten besluyte over dit district nog by, dat er in de bosschen nog een party oude Balemboangers rondzwerfen, die zich niet onderworpen hebben, en men meent dat de Mahomedaansche religie ook nog niet zyn toegedaan.

§ 184. Deeze hebben my meerg: Regent en Commandant verzeekert dat zy kans zien om na de vrede te doen opvangen, en met zagtheid tot haar plicht brengen, alzo haar getal maar op 40 á 50 huisgezinnen begroot wordt, doch waarin ik hun alle voorzichtigheid hebbe moeten aanraden, als het eens zooverre koomen

mogt, om door het aansteeken van een kleyn vuur niet somtyds een grooter te doen ontbranden, en men op de Balemboangers, waarvan er noch veele zyn die van haar oude onafhanglykheid droomen, en misschien met behulp der Baliërs van de minste beweging zouden willen gebruik maaken om des Comp. gezag in dien oort te verminderen, niet veel staat zoude kunnen maaken. Van de

§ 185. Paerel-visscherye is, volgens de verzekering van meerm: Harrits, tot noch toe even zo weinig gekoomen als bevorens; echter heeft hy my daarover zyn gevoelen gezegd, dat hierop uitkomt, dat dezelve in gedeeltens moeten worden gezogt, te weeten dat men alle jaren niet op dezelfde klippen zoeken moet, en men aan de kleyne paereltjes, die in de baai van Pampang en de binnen-zee van Cradjagang gevonden worden, tyd moet geeven om te groeyen; dat het opzicht daarover door Europeesen dient gehouden te werden, en er misschien alsdan noch wat van te verwagten zoude zyn; hebbende de voorige Gezaghebber van Hogendorp er van tyd tot tyd eenige fraaye ingekocht, en worden de zogenaemde stampaerlen, ter zwaerte van een reaal, voor 5 spr. verkocht, waarvan de tegenwoordige pagter jaarlyks ruim 1000 realen maken kan; dan met dat al meende hy dat er 20 jaren nodig zullen zyn om die visschery in den staat te brengen, waarin dezelve na zyn idee zoude kunnen koomen, zodat er na die reekening vooreerst geen voordeel van te halen is.

§ 186. De Regent heeft verscheide zo echte als onechte kinderen, die alle noch kleyn zyn, en dus noch geen opmerking verdienen.

§ 187. Hiermeede nu ook van dit Regentschap, alwaar aan de zeekant by het inkomen van het rivier door den Tommongong ook een soort van een buiten-benting is opgerigt, daar men echter weinig defensie van wagten kan, afstappende, en van waar ik wederom westwaards tot Pannarooekan hebbe moeten reyzen, om te gemaklyker na het eyland Madura over te steeken, vervolg ik met

§ 188. Sumanap, dat het oostelykste gedeelte van dat eyland uitmaakt. De aldaar noch het gezag voerende Regent, die ten tyde van wylen Zyn Hoog Edelheid Riemsdyk tot Pangerang is verheeven, schoon hy van priesterlyke afkomst is, is niet ten onregte bevorens by iterative geleegendheeden beschreven als een groothartig mensch, die zich op zija gezag over een gebied als dat van Sumanap is, vry

veel laat voorstaan, zich maar bezwaarlyk kunnende verbeelden dat hy een directe onderdaan is van de Comp., zodat hy steeds met moeyte tot zyne verplichtingen moet gebragt worden.

Eene hem aangeboorene vadsigheid, ook goedheid van aert en daarvan afvloeyende te groote toegeevendheid, doen hem weinig denken aan het bestier van zyn Regentschap, en noch minder aan het verbeeteren van de daarin gevonden wordende gebruiken, waardoor hetzelve vry wat verwaarloost, en door een paar van zyn zoons, veele hoofden en ook Papen, van dewelke hy een groot vriend is, seer word uitgeput, hetwelk te meer gevoeld word, nu de continueele werving, die er in dat Regentschap heeft plaats gehad, waardoor veel volk verzonden en noch veel meer verhuist is, den Inlander er zeer vermindert heeft, zodat dit land, dat buitendien dor, op veele plaatzen brak, en op andere klipachtig en aan de planter ondankbaar is, niet kan gezegt worden te floreeren, en de zolang gewenschte vrede, zowel als het hieronder volgende Regentschap van de Panumbahan, ten uitersten nodig heeft.

§ 189. Hetzelve is na de oude reekening op 5000 Tjatja's bepaeld, die echter even als in andere landen aanmerklyk vermeerdert, doch nu zeedert de laatste jaren in huisgezinnen meer afgenoomen zyn, schoon de Regent het contrarie heeft zoeken te betoogen, doch hetwelk daaruyt klaar blykt, dat in de zogenaemde Cotta en eenige Negoryen en landen aan de grensen, zyne familie behoorende, alleen veele inwoonders gevonden worden, omdat die in de eerste wonen meer occasie hebben zich met den klynen handel in producten op Java te ernceeren, en de laetsten de besten zyn die in het geheele district gevonden worden; maar landwaarts in zyn de meeste Negoryen zeer schraal van volk voorzien, en volgens het getuignis van geloofwaardige Sumanappørs, in verre na zowel bevolkt niet als bevorens plaats had.

§ 190. De door hem geleverd wordende producten, die bestaan in :

17500 kannen clappus oly	} voor niet,
25 piculs catoene garens	
80 coyangs groene catjang	
10 piculs catoene garens voor betaling,	

heeft hy echter tot noch toe altoos compleet voldaan, schoon hem dezelve om de boveng. reedenen thans zwaarder als ooit vallen, en

ook op dit oogenblik op zyne leverantie van het afgeloopen jaar nog een party catoene garens schuldig is, zodat ik hier ten belange van de Comp. niets hebbe kunnen nitvoeren als den Regent op te dragen, even als op andere bereids gepasseerde Regentschappen, voortaan een vast bepaald getal piculs cayer- en goemoetie-draad te leveren, in steede van de voorige onbepaalde leverantie, waarvan hy niet meer voldeed als goed dagt, en dewelke ik met zyn volkomen genoegen, om de uitgestrektheid des lands, 252 piculs ofte 21 in de maand bepaeld hebbe, waaraan door de continueele adhortatien van den Resident Bronckhorst steeds wel voldaan word, en deese quantiteyt met die van Bankallang al vry wat bedraegt, om Batavia en Samarang van tonwwerk te voorzien.

§ 191. Het onderhouden van het hiervooren onder het articul van het defensieweezen van het comptoir genoteerde manschappen, kost den Prins veel geld, en drukt zyn land al vry wat, niet tegenstaende de Comp. hem de gunst bewyst van hem smaandelyks voor de prys van Rds. 15, 6 coys. ryst ter gemaklyke voeding van de manschappen toe te staan.

§ 192. Ten aanzien van de op Java vallende producten valt hier niets te zeggen; alleen kan ik ten aanzien van de clappusboomen aanmerken, dat de landaart dezelve genoeg aanplant, wyl het een groot gedeelte van hun bestaan moet uitmaaken, en de oly, zeedert eenige jaaren meer en meer in prys gesteegen zynde, hy zelve genoodzaekt is geworden voor dien aanplant te zorgen.

§ 193. Aan het eynde van de rivier heeft de Prins, onder opzicht van den Resident, 2 batteryen doen oprichten, als een van 7 canons en een van 10 stukken van zes en twee pond, alle aan hem zelve toe behoorende, en dewelke om de ongemaklykheid der landing aan den vyand al zeer veel kwaad zoude kunnen doen, als hy het eens ondernam zich van die plaats te willen meester maken.

§ 194. Wat nu den aart van de Inwoonders zelve betreft, men geeft hun de naem by uitstek geveinsd en moordzuchtig, doch ook vooral op een vreemde kust goede soldaten te zyn, die zich zeer wel aan militaire discipline kunnen gewennen, doch overigens zeer bygeloovig en in den hoogsten graed luy, zich in het algemeen niet gelukkiger achtende als wanneer zy zonder iets te doen, de Papyerye oeffenen, en door de vrouwen haar bestaen zoeken kunnen.

§ 195. De Prins heeft thans noch in het leeven zeeven echte kinderen, waarvan 4 zoons en 3 dogters; de oudste van de zoons in naeme Radeen Soemo Diningrat, is bekend voor een debauchant, daar niet veel goeds van kan gezegt worden, doch daarentegen is de tweede, die major is by zyns vaders bataillon, een zeer geschikt jongeling, Radeen Terto Coesoema genaemt, die zeer vlug van begrip en knap in zyn zaeken, zich daarin en in het navolgen van Europeesche gewoontens en lust tot het militaire byzonder distingueert; maar van de derde, Tirta Diningrat gent., kan niet veel meer gezegt worden, als dat hy zyn vader in veelen opzichten evenaert, een liefhebber van Papery is, en niet als by noodzakelykheid met ons omgaet, en is de 4de zoon noch een kind zonder consequentie.

Met deese aanmerking van dit Regentschap afgaende, koome ik tot de daaronder sorteerende

§ 196. Cangiangsche Eylanden, die ik om reeden van onverwagte gebeurtenissen en de onzeckerheid der lang of kort durendheid der reise derwaarts, in persoon niet heb kunnen opneemen; doch zyn daar in het begin van de maand April j. l. op myn order na toegegaan de Sumanaps Resident van Bronckhorst en de gezworen Scriba alhier Palm, die by hun terugkomst, dat eerst onlangs heeft plaats gehad, my een anpel rapport van de situatie dier eylanden hebben gedaen, waarvan ik echter, om zoveel mogelyk de langwyligheid te vermyden, alleen de eer zal hebben het voornaemste hier ter needer te stellen.

Het eerste dat men om de oost steyenende ontmoet, is

§ 197. Dilangoe, een redelyk groot eyland, waarop zich veele Maleyers bevinden, die daar van den kleynen handel leeven, zo ook meede omtrent 1300 huisgezinnen, Sumanappers, dewelke daarin meede gedeeltelyk hun bestaen vinden, en ook voornamentlyk in het planten van veelerly soort van aardvrugten. Hetzelve brengt jaarlyks aan den Prins op rds. 2778.30, benevens 2706 strengen catoene garens en 155 piculs groene cadjang, voor Comp. contingent. Het eylandje dat daarop volgt, is

§ 198. Giliang, kleyn, klipagtig en dus meerendeels van geen belang; de inwoonders, die men op ruim 180 huisgezinnen steld, vinden hun bestaen in het planten van jagons en de visscherye, en brengt hetzelve aan den Regent jaarlyks aan hoofdgeld, pagtpen-

ningen en een weinig vogelnestjes die daar vallen, circum circa op 400 spaansche reaaalen, terwyl die lieden buiten dien verplicht zyn voor Comp. contingenten 292 strengen garen te leveren. Omtrend vyf mylen oostelyker volgt het eylandje

§ 199. Sapoedie, dat gerekent word 3 mylen lang en omtrend 2 breed te zyn. Hetzelve is voor groote vaartuigen, om de veele reeven en klippen waarmede het omringd is, ten uitersten gevaarlyk te naderen, doch wel voorzien van inwoonders, die men op ruim 1900 huisgezinnen bereekent, en verdeelt wonen in veele negoryen, waarvan de landen beplant worden met een weinig ryst, in kleyne valyen jagons, cappas, cadjang, etc.; en hebben gem: gecommiteerdens aldaar de indigo plant ook in een zeer fleurige staat gevonden, zo dat gem: Resident my gemeld heeft, te zullen beproeven of men aldaar niet een fabriek van die verfstoffe zoude kunnen aanleggen.

De inwoonders leggen zich ook veel toe op het fokken van hoornvee, dat voor het beste in deesen oord gehouden word, alsmeede op de visscheryen, waaruit en uit den kleinen handel op Java zy een redelyk ruim bestaen hebben, zodat de Pangerang van Sumanap daarvan jaarlyks uit diverse revenuen geniet ruim Rds. 3560, en den gemeenen man bovendien noch opbrengt 58 piculs groene cadjangs, 3663 strengen Catoene Gaerens; behoorende onder het bestier aldaar, dat in handen van eenen Wira Djaya is, ook de kleyne eilandjes Manok en Panjangang, die klipachtig zynde, geen inwoonders hebben als eenige visschers. Niet verre van daar legt het eyland

§ 200. Raas, ongelyk minder groot als het voorige, wordende maar gerekent op 500 huisgezinnen, en levert omtrent dezelfde soort van producten op, uit welkers vertier de Regent jaarlyks 756 Rds. sp. geniet, benevens 58 piculs Cadjang en ruim 1000 strengen gaaren; het hoofd er van, Brata Soeda genaemt, heeft ook onder zyn opzicht de zeer weinig opbrengende en meerendeels onvrugtbare eylanden Sarok, Telangong aing Tenga, Timor, Toendol en Poelvanjer, welk laatste door een soort van zwerfende volken, Cambangers genaamd, bewoond word, die steeds van het eene eiland tot het andere verhuizen, na de occasie die zy vinden om door het visschen aan een bestaen te geraeken en bevryd te zyn van de zeerovers, die daar in meenigte rond zwerfen; en geniet de Regent van die eilanden,

waarvan sommige ook met eenige drooge producten beplant zyn, alleen 18½ vogelnestjes. Het eilandje

§ 201. Goa Goa, daar eenige mylen van daan leggende, en hetwelk maar 70 huisgezinnen heeft, is van geen belang, zoals de inkomsten van den Pangerang, die daar maar 40 sp. 'sjaars van trekt, aanwyzen; doch daarentegen is het daarop volgende eiland

§ 202. Cangiang in grootte en vrugtbareheid voor het eerste en voornaamste van alle deeze eilanden te houden, hebbende hetzelfde ruim 8 mylen in de lengte en 4 dto. in de breedte, en is meereendeels bewassen met de voortbrengsels als men op Java vind. De inwoonders, die zich als een kleyn natie op zich zelve beschouwen, alsmeede veele Maleyers, Parnakkans en ook eenige Chineezen ernecten zich van eene vry leevendige handel op Java, en worden de huisgezinnen, die men daar vind, circum circa bereekent op ruim 1200, dewelke voor den Prins aan revenuen opbrengen rds. sps. 1584:30, beneevens 2378 strenge Catoene Gaerens en 45 piculs groen cadjang. Op dit eyland zyn 3 combuizen voor het kookken van Indigo aangelegd, waarmede het echter tot noch toe niet voordeelig gegaan is, en ik moet vreezen dat vry wat moeyte zal in hebben om te verbeteren, zo door de afgelegendheid van Sumanap, als de aanbeoorene stroefheid der inlanders, die zich meereendeels even als al de in deeze klynen Archipel woonende landaard, eene zeekere vryheid toegeigenen, die het naast by onwilligheid komt om zich de beveelen van den Prins verder te onderwerpen als het opbrengen van de gewoone contributien. Gem. Resident heeft my daartoe echter eenige hoop gegeven, doch waarvan ik my onder den tegenswoordigen Pangerang niet veel durve voorstellen.

Het daar niet verre afgeleegen

§ 203. Paseat is om dies ongezondheid van geen ander nut, als dat hetzelfde veel hout heeft, dat voor gem. Indigo-makery dienen kan, en volgen voorts de eylanden Groot en Kleyn

§ 204. Sidoelang, dewelke niet verre van daar leggen, en het eerste, indien het bebouwd wierd, omtrend dezelfde producten zoude geeven als het voorige, onder anderen ook een weinig Ebbenhout, en het laatste eenlyk een zankbank is; bestaende de zwerfende inwoonders van beyde meereendeels van het zoeken van tripangs, agar agar, het schieten van schildpadden en visschery, doch weeten in

het geheel van geen andere subordinatione als dat zy een Hoofd onder haar dulden, dat door den vorst van Bonie word aangesteld, en in zyne beveelen niet verder mag gaan als eenige onderlinge verschillen na de mahomedaansche wetten te beslissen, gaende overigens naar welgevallen werwaards zy willen, en word het getal van die lieden, die men niet oneigen by de zwervende Arabieren zoude kunnen vergelyken, gerekent op ruim 200 huisgezinnen, die echter geen de minste contributie opbrengen. De meerm. Resident heeft my verzekert, die leeden aangeraden te hebben om zich een vast verblyf uit te kiezen, op een of ander meer tot den landbouw geschikt eyland, waaraan zy eenig gehoor zouden gegeeven hebben, met daartoe het niet verre van daar geleegene Siboenting uit te kiezen, en de Comp. of dies Resident alleen tot Hoofd te willen erkennen, maar vermits dit een volkomen woest volk is die niet ligt van de gewoontens hunner voorouders zullen afaen, kan ik my daarvan weinig goeds voorstellen. Van daar gaande, passeert men de weinig of niets beduidende eylandjes Sardien, Pakkor, Zauer, en komt aan

§ 205. Zaëel, dat omtrend 3 mylen groot beschreeven, doch van weinig waarde geagt word, zo omdat het meerendeels uit klippen en zandgrond bestaet, als omdat de inwoonders, die maar ruim 50 huisgezinnen uitmaaken, meest in haar vaartuigen wonen en niet beschaefder zyn als de voorigen, zoals het ook geleegeen is met het daar digt by leggende eylandje

§ 206. Zaebus, hetwelk eenelyk bewoond word door wild en ongedierte, en er de Cambangers geen gebruik van maaken als in die nabyheid visch te vangen; doch is het daar digt by leggende

§ 207. Sepandjang van eenig meer belang, zo om dies vrugtbaarheid, als het hout dat men daar wat meer als elders vind, doch ook al niet naemwaardig is om voor de Comp. van nut te zyn. Het eyland is omtrend 3 mylen lang en een myl breed, en voed omtrent 100 huisgezinnen, die aan de Prins van Sumanap rds. sp. 70 aan gelde en 150 strengen Catoene Gaerens opbrengen; doch daarentegen is het eylandje

§ 208. Sauler, hetwelk eenige mylen verder legt, en door de Gecommitteerdens voor zeer vrugtbaer en met ligt Kane en Ebbenhout bewasschen gehouden is, onbewoond, dat eenige maanden in het jaar ook het geval is van een ander eylandje

§ 209. Sepancor genaemd, dat meede de gedaente heeft van vrugtbaer te zyn, doch overigens geene byzondere opmerking verdient, zo min als het niet verre van daar leggende

§ 210. Sepoenten, dat nu weer onbewoond is, schoon het zowel aan de daaraan gevonden wordende graeven als andere teekenen de kenmerken draegt van bevolkt te zyn geweest, en zulks om dies vrugtbaarheid ook wel verdient. Voorts leggen meer oostelyk noch veele kleyne eylandjes, meerendeels onbewoond of van gering belang, doch vind men op de terugreize na Sumanap de eylanden :

§ 211. Gilie Genteng en Gilie Radja, die te zaemen omtrend bewoond zyn door ruim 1000 huisgezinnen, en veelerly soort van aardvrugten opleeverende en daar meede reedelyk wel volplant zynde, aan de inwoonders een tamelyk bestaen bezorgen, genietende de Regent van die eilanden ruim 800 spaansche reaalen in contanten, 99 piculs groen Cadjang en 2124 strengen Cattoene Garens. En hiermeede de korte beschryving van de eilanden die eenige opmerking verdienen, voor afgedaan houdende, moet ik in het algemeen daaromtrent nog aanmerken, dat dezelve aan alle kanten vol reeven en klippen en voor de scheepvaart zeer gevaerlyk zyn, dat men in dies nabyheid considerabel veel visch en op veele er van rykelyk wild, in het byzonder hartebeesten, vind. Bevorens waren die eylanden ook ruim voorzien van Cayaten en voor het bouwen en andere eyndens zeer geschikt hout, doch is dit seedert jaren lang meer en meer weggekapt, zodat dies quantiteit, behalven op Cangaeng, daar men het meeste vind, niet meer naemwaerdig.

Met dit al zouden er voor de Comp., na myne gedachten, noch al goede voordeelen van te haalen zyn, als de zaeken by het vergeeven van het Regentschap in der tyd daar heenen konde worden gedrigeert, dat dezelve van Sumanap afgescheiden en onder een apart hoofd gesteld wierden, ecnelyk ahanglyk van de Comp., in welken gevalle men, door op het voornaemste er van een post van eenige weinige Europeesen en Inlandschen militairen te plaetsen, misschien den morshandel zoude kunnen voorkoomen, die men wil dat er gedreeven word, en de inlander, die nu onder verscheidene kleyne hoofden staet, by eene meer reguliere huishouding en directie zich apparent ook beeter onderwerpen zoude, om voor de Comp. meer producten en in het byzonder indigo te planten.

Het aan Sumanap grenzende Regentschap is het kleine

§ 212. Pamacassang, dat na de gewoone reekening 600 tjatjas telt; de aldaar het bestier in handen hebbende Radeen Tommongong Tjakra Diningrat, is by Hun Hoog Edelhs. en Uw WelEdGestr. zo ik meen, bekend voor een aan de Comp. zeer getrouwe regent. Hy word echter oud en sufagtig, zodat het my toescheint de Comp., al waare het ook dat hy eens een ander Regentschap obtineerde, van niet veel dienst meer zal kunnen zyn.

§ 213. Met het leveren van zyn contingenten, die bestaan in:

7500 kannen Clappus oly	}	voor niet,
30 Coyangs Groene Catjang		
12 piculs Cattoene Garens		

2 piculs Cattoene Garens voor betaling, gaat het zeedert eenige tyd schoorvoetende of liever gebrekkig, zodat hy heeden noch 24 piculs Cattoene Garens ten agteren is, dat ik meen te moeten toeschryven aan de verarming van zyn klein district, zeedert dat verscheidene van zyne dochters aan het keizerlyke hof zyn uitgehuwd, waardoor hy verplicht geworden is veele onkosten te doen, die meeren-deels, naar 's lands gebruik, op de gemeene man zyn neergekomen, en waardoor ook al veel volk verlopen is.

§ 214. Deeze niet voordeelige staet van dit Regentschap heeft my dan ook de gelegenheid benomen om er iets te kunnen doen, te minder wyl de Regent niet te huis was, en nu eerst seodert weinig van Souracarta is teruggekomen; by welke occasie ik hem ontmoet en gepersuadeerd hebbe tot het opbrengen van eene, met de andere Regentschappen evenreedige leverantie jaarlyks van 100 piculs Cayer of Goemoetidraad, daar hy des te greetiger in consenteerde, in de hoope dat het Uw WelEdGestr. gunstig behaagen mag myne gedaane voordragt, om hem voortaan te laten volstaan, met een in steede van twee kruisvaartuigen, met hoogstdeszelfs favorable voorschryvens te appuyeeren; ten welke regarde zo vry ben te noteeren, dat hy zich bereids in den voorleeden jare by Commissarissen geadresseert en geklaagt heeft over de oneevenreedigheid die er geleegeen legt in de bepaeling van de kruissers-vaartuigen, daar hy met Passourouang gelyk, ook twee van die vaartuigen moet gereed maaken, en het daar naast geleegeen Sumanap er maar 3 zyn opgedraagen, pretendeerende dat die verdoeling alleen een ge-

volg geweest is van eene geringe verwydering die er weleer tusschen hem en den toenmaligen gezaghebber van der Niepoort plaats had, en dewyl deeze geopperde zwaarigheid dier tyd billyk aan Commissarissen is voorgekomen, zo hebben zy zulks aan UwWelEdGestr. by haar eerbiedig particulier missive van den 4den Maart A⁰P⁰ met gunstig gevolg voorgedragen, dat Hoogstdenzelven de zaak mede billyk vindende, daarin in der tyd een andere schikking zoude plaats geeven, waaromtrent ik nu de vryheid neeme te noteeren, dat het verminderen van zo een vaartuig aan de beveiliging van het vaarwater niet veel af of toe zal doen, en dit gemis zoude kunnen plaats hebben zonder dat men er daarom een ander Regentschap meede zoude behoeven te belasten, vallende meerm. vaartuigen den Regenten in het algemeen ter onderhouding vry zwaar.

§ 215. Het gem. Regentschap is anders van de drie die op het eiland gevonden worden, het vrugtbaerste, en dryft op Java noch al vrij wat handel in rijst en pady, item zout, cadjang, oly en landvrugten, die op meerg. eiland noch al voort willen.

§ 216. Gem. Regent heeft thans noch by zich in huis 5 echte kinderen, waarvan de drie zoons genaemt zyn:

Aria Djay Ningrat;

Aria Djaying Sarie;

Aria Tjakra Diepoera.

Dit het alles zynde wat ik over dit Regentschap heb kunnen zeggen, zal ik wat langer moeten stilstaan op het daaraan van de westkant grenzende

§ 217. Madura, of liever dat Regentschap dat onder den Panumbahan sorteert, en verdeeld is in het zogenaemde Madura, Balega en Sampang; over het eerste derzelve regeert die Prins direct alleen, en zijn de laatste aan twee hoofden, die van zyne familie zyn en onder zyn gezag staan, toevertrouwd.

§ 218. De Panumbahan Ady Patty Tjakra Diningrat is bekend voor een zeer goedaartig, meededoogend en gewillig mensch, die geen andere fout heeft als dat hij zwak en ook wat paapsgezind is, waardoor deeze een wat al te grooten invloed op hem hebben, en de raadgevingen hem door anderen gegeeven wordende, hetzij dat dezelve kwaad of goed zyn, altyd ingang vinden.

§ 219. Voor cenige wynige jaaren wierd zyn gedrag en voor-

neemens, zoals UwWelEdGestr. bekend, is vry wat verdagt gehouden; maar zeedert dat de zich thans te Batavia bevindende niaka Mangoen Sastro van hem verwyderd, is en hy zyn volle vertrouwen geschonken heeft aan zyn Resident Hendrik van Ligten, kan ik niet anders van hem zeggen als dat hy zich met een oprecht hart aan de Comp. houdt.

Toen ik by hem geweest ben, heeft hy my dit met de meeste ernst verzeekert, en zelfs met traanen in de oogen gebeden dat ik de Comp. doch in dat gevoelen houden zoude; dat hy gevoelde een zoon, zooals hy zich uitliet, van haar te zyn, die ongelukkig moest worden zoodra hy haar verliet of van haar verlaten wierd, dat hy zich zelve, zyne kinderen en alles wat hem dierbaar was voor haar zoude opofferen, alleen van haar smekende om zyne kinderen niet te vergeeten, en hem voortaan zo veel immer mogelyk zoude zyn te ontslaan van de verdere leverantien van volk, uit een land, dat haar wettig toekomt; waarby hy de reflexie voegde dat het haar toch ook niet onverschillig konde zyn, dat hetzelfde meer en meer in een kwynende staat gebragt wierd.

§ 220. De Provincie waarover hy direct het gezag voert, word thans maar berekent op 32000, het district van Balega op 4000 en dat van Sampang op 6000 huisgezinnen, waarby echter de kinderen niet gerekend zyn; ¹ doch welk getal van inwoonders zeer aanmerkelyk verschild van hetgeene er volgens de berigten van oude Madureezen gevonden is ten tyde van 's Prinzen vader, welke vermindering veelal word toegeschreeven zo aan de kwaade directie van de twee Panumbahans, die opgevolgd zyn, als aan een zamenloop van ongelukken die de Comp. zeedert veele jaren getroffen hebben, en waarin Madura in het byzonder veel deel heeft moeten neemen.

§ 221. Uit dit genoteerde getal van inwoonders zoude men kunnen opmaaken, dat de Prins van zyn hoofdgelden, waarvan zyn vader zo men wil des jaars alleen op het minst berekent 50 à 60,000 sp. reaaen trok, noch een aanmerkelyk inkomen had. Maar na de nauwkeurigste gedane navorschingen, hebbe ik bevonden dat dezelve jaarlyks geen Rds. 8000 bedragen, dat een gevolg is van 's mans verregaande zwakheid en te grote toegeevendheid, want wel verre

¹ Men ziet hieruit de onjuistheid der opgaven van Stavorus, Reizen II. Vg. Deel XI, blz. LXXIX.

dat dit tot soulaas van den gemeenen man zoude verstrekken, word zulks door hun prompt opgebracht alleen om te dienen ter verryking van een groot getal groote en mindere hoofden, die den Prins door steeds zyn meededoogen te treffen en hem de armoede van zyn volk voor te houden, weeten over te haalen dat hy van die contributie afziet, hetwelk hem meermalen doch te vergeefs door gem. van Ligten is voorgehouden.

§ 222. De producten die hy verplicht is te leveren, bestaan in :

12000 kannen Clappus oly,

30 picols cattoene gaarens, en

60 coyangs groene cadjang, welke laatste hy volgens de jongste order, ten bedraagen van Rds. 7400 voor de Comp. alhier, in Comps. kas teld ¹, koomen tegenwoordig traag in, dat ik veelal moet toeschryven eensdeels aan de kwynende staet, daar dat Regentschap om de bekende omstandigheeden zich thans in bevind, en ten anderen door dat den tegenswoordigen Patty, den ouden Radeen Aria Soero Laya, ofschoon een braaf man, afgeleefd, en dus ook vry zwak is in het doen observeeren van zyne beveelen, waarin men echter wel zal moeten berusten tot zyn einde, vermits het aanstellen van een ander in zyn plaats den Prins, die schoonvader tegen hem zegt, te veel stuiten zoude, en ik buitendien van gevoelen ben dat men gem. Prins, die in deeze oorlog al vry wat voor de Comp. doet en gedaan heeft, wel cenige blyken mag geeven van 's Maatschappy's attentie voor zyn persoon.

§ 223. De rystvelden, die hier in gebruik zyn, en waarvan volgens opgave van den Resident, thans ruim 2000 antings [een soort van landverdeeling, alleen op dit eyland bekend en omtrent met de jongs overeenkomende] brak leggen, dienen alleen tot voeding van den Inwoonder; doch vermits dezelve daartoe in verre na niet toereiken, wordt er jaarlyks een meenigte ryst en pady van Java gehaald, overigens worden er niets als jagons, groene cadjang en dergelyke aardgewassen gecultiveerd, terwyl de oly, de overvloed van boomvrugten en andere overschietende voortbrengsels van den grond, die na Java worden overgevoerd, tot een sober bestaan dienen voor de gemeente.

1 Hier schijnen cenige woorden te zijn uitgevallen.

§ 224. Met de clappus-culture is het geleegeven even als in het Sumanapsee; de Inlander, zoals gezegd is, dit voor zyn grootste ressource houdende om van te leeven, plant die boomen successive aan, zonder dat men hem daartoe sterk behoefte aan te spooren.

§ 225. De arung-boomen zyn hier veele in getal, zoals UwWel EdGestr. uit het laatst overgezonden rapport van de respective cultures zal hebben gelieven te zien, waarom ik den meergem. Prins hebbe overgehaald om voortaan in eevenredigheid van andere plaatzen, jaarlyks aan de Comp. voor het kostende te leeveren 252 piculs goemoetie draad, hetwelk hy ten genoegen aangenoomen heeft, en maandelyks ook vry wel aan de bezorging van 21 piculs, eeven als Sumanap, voldoet. In dit district worden

§ 226. Drie indigo-makeryen gevonden, waarvan er twee redelyk wel na maate van 's lands magerheid aan het oogmerk beantwoorden, doch de 3de, die te verre van Bancallang legt om behooryk gade te worden geslaagen, en ook de grond onvrugtbaer en het water te brak is, om daar met een goed effect van die verfstoffe te kunnen bereiden, zodat ik den Prins op verzoek van den Resident vriendelyk onder het oog heb gebragt, dat een verplaatzing derzelve, zoude de Comp. er ooit nut van trekken, noodzakelyk, en het wel het best was om die te doen gevolg hebben in de nabyheid van Bancallang, ten einde aan meerg: Resident occasie te geeven er dagelyks na te laten omzien, hetwelk hy my dan ook gratieuslyk heeft beloofd, zodat ik my vlyen mag dat die indigomakeryen meede aan de intentie voldoen zullen.

§ 227. Voorts heeft evengemelde Prins aan den Resident op myn gedaan verzoek afgestaan eene zekere quantiteyt velden, die zeer geschikt zyn voor den zuikerteelt, om daarop een molen aan te leggen, waarover ik, by dat articul komende, nader spreken zal.

§ 228. Onder dit Regentschap legt ook de zeepest Sanbilangang, waarover ik by het articul van het defensieweezen gehandeld hebbe.

§ 229. Zyn Hoogheid de Panumbahan heeft geene echte kinderen, maar daarentegen 2 natuurlyke zoons en 6 dogters. De oudste van de eerste is genaemt Radeen Tommong Mangeoe Diningrat, waar hy byzonder veel werk van maekt, en onlangs by de vacature van Sidatjoe ter opvolging voor verzogt heeft, en ofschoon het toen geen zaak was om aan een jongeling het Regentschap toe te

vertrouwen, mag ik hem om zyn goed gedrag en het de Comp. zeer toegedaan interieur, gerust by een nadere gelegendheid in 's Comp. gunst aanbeveele. Van zyn jongere Broeder, dat nog een kind is, valt noch niets zeekers te zeggen, schoon men wil dat eenige karaktertrekken, in zyn kindsheid al ontwikkeld, op zyn gevorderden ouderdom en denkwyze geen voordeelig vooruitzicht formeeren. De dochters & &.

§ 230. Voorts van Madura overgestooken zynde, om de Grisseese Regentschappen te visiteeren, komt daar het eerst in voor: het westelykst geleegene district van

§ 231. Sidayoc, dat gerekend wordt op 2000 vyf honderd Tjatjas, en seedert den jare 1779 bestierd is door den onlangs overleeden Radeen Tommongong Socro Diningrat. Het doet my leed dat van het bestier, dat gen. Regent gehouden heeft, weinig kan gezegd worden dat zyn naem en nagedagtenis ten aanzien van 's Comps. belang eer aandoet; ofschoon den Europeesen zeer geneegen, en ook de Comp., voor zoverre men op het zich voordoende karakter van een Javaan staat kan maaken, getrouw, was hy tot in den hoogsten graad verslaafd aan de papyere, koopzick, verkwistend, doch gulhartig van aard, voorzag hy zich als het ware van alles om het aan den eersten, die hem byna voorkwam, weer weg te schenken, waartoe hy zonder misschien ooit aan zyn schulden te gedenken, ruim zyn inkomsten noodig had, en er ter betaling alleen van interessen, al vry wat vereischt werd.

§ 232. Deeze quaade directie in zyne huishouding heeft, zoals Uwe WelEdGest. ligt zal kunnen nagaan, niet minder plaats gehad in het bestier van het Regentschap, hetwelk steeds door allerly soort van klyne belastingen werd uitgeput, en niet weinig last moet lyden van de zoons, met de al te veel invloed hebbende Paapen, zodat dit een en ander, en hetgeen waartoe hy ten tyde van den Gezaghebber van Hogendorp verplicht is geworden, oorzaken heeft gegeven tot een aanmerkelyk verloop van volk, en dat veele van de besterystvelden onbebouwd zyn blyven leggen, zodat het voor 's Comps. belang niet te beklagen is, dat die Regent verscheiden, en door een man word opgevolgd van wien men eene betere directie verwagten kan.

§ 233. Het tegenwoordige contingent bedraagt, zoals Uw WelEdGestr. bekend is:

200 Coyangs Ryst, en
 6 piculs Catoene Garens,
 en deese worden gevonden uit 1133 Djongs bebouwde rystvelden; doch als men de verpachte negoryen, die 155 Djongs zyn, en waarvan de Regent alleen gewoon was geld te trekken, byreekent, met die landen die door gebrek aan goede directie niet bebouwd zyn geworden, en die ik volgens de daarvan by my ingekomene informatien gerustelyk op een vierde van het eerstgem. getal berekenen kan, behalven noch de gelegendheid die er in dat Regentschap is, om by eene beeter order van zaeken veele kreupelbosschen tot rystvelden te maaken, zo valt het van zelve in het oog, dat de contingenten van dit uitgestrekt en schoon Regentschap, waarin de oogst zeldzaam of nooit geheel mislaet, indertijd zeer aanmerkelyk kunnen verhoogd worden, doch waartoe echter eenige weinige jaren zullen gevorderd worden, om de nieuwe Regent in de occasie te stellen, de zo nodige verbeteringen te maaken, en waaromtrent men in het eerste jaar van zyn bestier welhaast zal kunnen ontdekken wat er van hem ten deezzen opzichte te wagten is.

§ 234. De slegte gesteldheid van het genoemde Regentschap heeft my dan ook voor het tegenwoordige de gelegendheid benomen, om voor de Comp. eenige schikkingen van belang te maaken, hebbende dezelve als equivalent voor het afschaffen van de indigo-makeryen, navolgens het by gemene missive van den 18 September A° P° herwaards aangeschreevene, moeten bepaalen op de meerdere leverantie van:

20 Coyangs Ryst, en
 4 piculs Catoene Gaerens van La A. of B. Item,

§ 235. het aandeel van dit Regentschap in de 150 piculs Cayer of Goemoetie-draad, die Sidayoe, Grissee en Lanongang op zich genomen hebben jaarlyks te leveren; kunnende ten aanzien van de beide eerste articulen noteeren, dat, ofschoon het om het bovenvermelde schynen zoude dat deeze vermeerdering tot een nieuwe last voor de gemeene man moet verstrekken, ik met den overleedene had uitgemaakt, dat dezelve niet tot last zoude koomen van de tot het leveren van de contingenten verplichtte negoryen, maar alleen tot dezulken die in handen der Paapen en zyn familie waren, dewelke die last gemaklyk dragen kunnen, en deeze meerdere leverantie in

dat Regentschap niet naemwaardig is, nu men zich met een betere directie vleyen kan.

§ 236. En wat het laatste betreft, deese leverantie valt de Regenten van de 3 genoemde districten zwaarder als de meeste andere in den Oosthoek, wyl de clappusboomen daar en overal ook apparent door de ziltige grond even schraal en mager staen; maar omdat het my billyk voorkwam, dat dezelve, door de zogenaemte Sapat en Goe-moetoe-draad elders op te koopen, ook een evenreedige last droegen in de leverantien, tegelyk met de andere Regenten, zo hebbe ik het boveng. getal van 150 piculs, hetwelk, indien de zwaarigheid in het gewas der clappusboomen niet esteerde, wel op 400 piculs had moeten koomen, proportioneel gevonden met het verlies dat de Regenten lyden moeten op den inkoop van het gen. draad, hetwelk elders niet minder als voor $2\frac{1}{2}$ a $\frac{3}{4}$ sps. te krygen is, en de Comp. er maar $2\frac{1}{4}$ a $2\frac{3}{4}$ Rds. voor betaelt.

§ 237. Van de peeper- en coffy-plantagien kan men in dit Regentschap, even zomin als de hier onder volgende, naar myne gedagten immer iets naemwaardigs verwagten, zynde ten aanzien van de eerste alle genoemene moeyte steeds te vergeefs afgehoopen, en is het getal der boompjes van de laatste in vergelyking van de oostelyk geleegene Regentschappen zo gering, dat dezelve in verre na de moeyte niet evenaren die men doen moet om er maar iets van te krygen; en daar in de bereids verhandelde Regentschappen overvloed van dat gewas met het schoonste effect kan worden aangeplant, zoude ik onder verbetering van gevoelen zyn, dat het verkieslyk is om de drie Regentschappen van dien aanplant, even als van indigo-make-ryen, geheel te excuseeren, en de Regenten daardoor gelegenheid te geeven, zich met te meer yver op de rystcultuur toeteleggen.

§ 238. De overleedene Regent heeft drie zoons nagelaaten, die meerderjarig, en genoemd zyn Radeen Pandjie Dewo Coesoemo, Radeen Pandjie Soero Dipietro en Arang Coesoemo, benevens twee dochters; de eerste weinig van haar vader geleerd hebbende dat haar in staat stelt om de Comp. van nut te kunnen zyn, verdienen echter zowel als haar zusters, groot medelyden, hetwelk te hoopen is dat de nieuwe Regent in aanmerking neemen en voor haar zorgen zal, te meer wyl de Panembahan om reedenen van de veele broeders, neeven en achterneeven, die hy onderhouden moet,

zich by my gedeclareerd heeft, zulks niet te kunnen doen. Van de dogters is er nog een ongetrouwde, en de andere gescheiden van de oudste zoon van den Prins van Sumanap.

§ 239. Het Regentschap, dat meede onder Grissee behoord, en ik nu verhandelen zal, is Lamongang, dat na de oude berekening op 1000 Tjatjas geschat word.

§ 240. Hetzelve word thans bestierd door den kundigen en wakkeren Regent Tjondro Nogoro, die hetzelve zeedert de 3 jaren, dat het hem is opgedragen, uit een diep verval waarin het door vorigen Regenten gebragt was, tot eene welvaart verheeven heeft, daar men zich over verwonderen moet, en my met geen gering vooruitzicht van de beste reusite voor het belang van de Comp. aanraadt om deese yverige en aan de Maatschappij byzonder getrouwe dienaar in de protectie van UwWelEdGestr. aan te beveelen, ter verwerving in der tyd van een grooter district, om hetwelk te betoogen ik het noodig achtte op zyne gehoudene directie een weinig stil te staan.

§ 241. Toen hy het Regentschap overnam, werden er 310 negoryen in gevonden, waarvan de meeste zeer schraal bevolkt en elf geheel leedig waren, dewelke nu weer van bewoonders voorzien, en alle de in zyn distrikt leggende djongs rystvelden, die 668 in getal bedraagen, behoorlyk beplant zyn, en bestaet de vermeerdering van volk thans bereids in ruim 500 huisgezinnen, die uit het Sidayoesche, Grisseesche en Sourabayasche door eene beetere behandeling zyn derwaards gezakt, en noch dagelyks toeneemen, zoodat hy verplicht is geweest noch verscheidene nieuwe Negoryen te laten aanleggen, die thans bereids 55 bedraagen, en meerendeels aangelegt zyn om en in zodanige Bosschen, als tot het aanleggen van nieuwe rystvelden bekwaam gemaekt kunnen en in korte jaren zullen worden, en welke negoryen volgens zyne inrigting in de eerste 4, 5 à 6 jaren na mate de grond vrugtbaar en dankbaar is, vry blyven van alle belastingen hoegenacmd.

§ 242. Hy heeft in zyn geheel Regentschap geen enkele Nogory verpagt, en weet dus steeds na aftrek van de ryst, die hy aan de Mantries, mindere hoofden en den gemeenen man voor haar aandeel laat, hoeveel ryst het land zo voor 's Comps. contingent als voor zyn eigen gebruik opbrengt.

§ 243. Ook heeft hy een inrigting met zyne onderhoorigen ge-

mackt, die ik noch nergens gevonden hebbe, daarin bestaende dat hy de Rds. 3750 die hy Comp. weege voor 250 Coygs ryst ontvangt, en met en benevens zyn Bepatty, Niakas, mantries, mindere hoofden en de gemeene man, die men in dat kleyne district over de 6000 huisgezinnen bereekent, verdeelt wordende, op zyn best voor de gemeene man op eenige stuivers komen te staen, dat hy dit geld zegge ik gebruikt voor de hem opgelegde lasten, als voor de kruissersvaartuigen, de gage en onderhoud van de te Grissee bescheidene militairen en arthilleristen, inkoop van stroozakken, & &, zonder een duit hoofdgeld of andere betalinge van zyne onderhoorigen te neemen, en waarvan hy een schriftelyk accoord heeft laten maaken, dat ik daar zynde zelve gezien hebbe, en welke inrigting het wel te wenschen ware dat op Java door alle die producten voor betaling leveren kon worden nagevolgd.

§ 244. Wat nu zyn leverantie van 250 coyangs ryst en 3 piculs catoene garens betreffen, item den aanplant van peeper en coffy, omtrent de eerste moet ik zeggen, dat om redenen van het diep verval, daar hy het land in gevonden heeft, dit contingent tot noch toe alles is wat Lamongang op kan brengen; dat ligt kan worden nagegaan, als men ten aanzien van Sidayoe opmerkt, dat hetzelfde zeer zoeker tweemaal zoo groot is, en echter tot noch toe niet meer heeft opgebracht als 2 eogs ryst en 6 picols catoene garens, zodat ik vermeene dat die schikking vooreerst zo zal dienen te blyven, doch na een jaar 2 a 3 zal men er met billykheid noch 15 à 20 coys. kunnen byvoegen, waartoe hy my dan ook bereids de toezegging gedaan heeft.

§ 245. Hy deelt voorts ook in de leverantie van 150 picols cayer- en goemoetic-draad, die over de drie Regentschappen verdeeld zyn; terwyl ik ten aanzien van dit Regentschap ten besluite noch noteere, dat veele van de Rystvelden te hoog leggen om met rivierwater besproeit te kunnen worden, en het by gebrek aan genoegzaeme reegens zeer sujet is aan misgewas, wanneer de Regent verplicht is zyne te leveren ryst elders, en meest in het Sidayoesche en Djipansche op te koopen.

§ 246. Gem. Regent heeft 8 echte kinderen, waarvan de oudste zoon Maas Ingebey Ongo Widjoyo een zeer geschikt jongeling is, de twee volgende noch kinderen, en de dochters op een na noch ongetrouwd zyn.

§ 247. Het bovengem. misgewas is ook het geval van het hierop volgende Regentschap Grisee, dat het geluk heeft meede bestiert te worden door twee allerbraafste en de Comp. zeer getrouwe Regenten, in naeme Ardjo Nogoro en Brotto Nogoro, en brengt, zoals UwWelEdGestr. bewust is, aan de Comp. voor betaling op

600 coyangs ryst en

6 picols catoene garens, welke eerste, na aftrek van de gewoone eigendommen van de mantries & & moeten worden verzaemeld uit 367 Djongs rystvelden, en door het gem. misgewas ten uiterste bezwaarlyk zoude kunnen werden opgebragt, als de Regenten die in deezen oort ook eenige kleine handel dryven, daardoor het verlies niet wisten te vinden dat zy op den particulieren inkoop te meer-malen lyden moeten, hetwelk dan ook de reden is dat ik, in equivalent voor de afgeschafte indigo-makeryen, met billykheid van dat Regentschap niet meer heb kunnen vorderen als de vermeerdering van:

20 coyangs ryst en

4 piculs catoene garens van L. A en B, alsmeede een aandeel in de meermelde 150 picols Goemoetie- en Cayer-draad, welk een en ander gem. Regenten echter met genoeg en op zich genoomen hebben, en niettegenstaande het laatstgemelde om de slegtheid der clappus culture daar uit den eigen voorraad van hair niet te vervaardigen is, zich den inkoop van hetzelfde elders gaan getroosten, zoals onder het articul van Sidayoe is aangemerkt.

§ 248. Ten aanzien van andere producten, valt hier niets te reflecteeren als hetgeene mede omtrent Sidayoe gezegd is, en heeft de eerste Regent 3 echte zonen, genaemd Ardjo Dirdjo, Ardjo Adi Nogoro, die Majoor is by het Inlandsche bataillon, en Djoyo Diridjo; zodat ik ten beslyte over het articul van de Regentschappen die onder dezen Oosthoek sorteeren, er alleen hebbe by te voegen het eiland

§ 249. Baviaan, dat noch bestierd word door den Radeen Tom-mongong Pourbo Nogoro, en waaromtrent niets van belang valt aan te merken, als dat 's Comp. gezag daar meer dient om de weleer daar gedreevene smokkel-handel tegen te gaan, als tot haar voordeel, zynde de inlander daar in het gemeen zeer arm en de geringe contingenten die moeten worden opgebragt noch achteruit, als aan catoene gaaren voor vyf jaren ofte 15 Picols, en de oly

voor drie jaren ofte 7500 kannen, en is den Regent bovendien aan de Comp. als pagter, dat hy bevoorens was, noch schuldig Rds. 871.

§ 250. De coffy- en peeper-plantagien zyn daar niet noemenswaardig, doch die der clappusboomen veelal tot een bestaen van de inwoonders dienende, is deezer getal noch al groot, en worden deeze met de arungboomen die men er vind, overigens gebruikt voor het slaan van eenig goemoetie- en cayerdraad, waar het echter gantsch niet voordeelig meede gaat, doch de inwoonders daar zich weinig willende stooeren aan 's Comps. gezag, is er teegens die onwilligheid vooreerst niet veel te doen.

§ 251. Alvorens ik nu van het bovengemelde articul afstappe, meene ik Uw Wel Ed Gestr. ook in het algemeen ten aanzien van de zogenaemde Tjatja-gelden te moeten onder het oog brengen, dat het uit de vermeerdering van huisgezinnen zeedert de oude verdeling zoude moeten volgen, dat dezelve ook vry wat vermeerderd waren, en dat de respective Regenten daarin niet ter goeder trouw te werk gaan; waaromtrent het zeker is dat, als dit nauwkeurig onderzocht, en over geheel Java geschieden zoude, dit noch al eenig verschil zoude veroorzaken. Maar uit de nauwkeurigste informatie is het my gebleeken, dat het oude getal eigentlyk noch berekend word om de Comps. contingenten en andere lasten op te brengen, en de overige huisgezinnen, die vrye lieden genoemd worden, steeds onder dat getal voortloopen, en behalven de ruiling voor anderen, die eenige jaren te veel belast en niet langer in staat zyn die last op te brengen, vrygelaten, en door haar meede Inwoonders vervangen wordende, het meerder bedragen dient voor veele benodigtheden van de Regenten en mindere hoofden zelve, en het bovendien met het opbrengen van 't hoofdgeld in het algemeen zeer onzeker is, wyl er veele van die huisgezinnen geheel vrygelaten worden, als hare gewassen niet voordeelig slaagen, en ook wel andere, als zy kunnen aantonen door een of ander ongeluk in het onvermoogen te zyn iets op te brengen, zodat er weinig op te rekenen is.

§ 252. Ook moet ik ten aanzien van de respective leverantien noch noteeren, dat dezelve, zoals gebleeken is, meerendeels rigtig gedaan worden, doch dat aan de zogenaemde extra-leveranties van catoene gaerens, die de Panumbahan van Madura, de Prins van

Sumanap en de Gezaghebber noch hebben aangenomen jaarlyks te doen, manqueeren van Madura :

39 piculs van den jare 1794 tot 1799.

6½ dito van Sumanap voor 1797 à 1798.

4 piculs, die de voorn. Gezaghebber van Hogendorp voor 1799 noch voldoen moet.

§ 253. Welke boveng: Regenten ik daarover onderhouden hebbe, echter met geen ander effect, als dat zy verzogten om daarvan gedurende den oorlog ontslagen te zyn, met belofte om daarna haar best te zullen doen haar bevorens gedane belofte zoveel doenlyk te zullen naakomen; in welken gevalle ik echter meene het beeter zal zyn, die leverantie niet meer van haar welgevallen te doen afhangen, maar dezelve op de helft of vier en vyf piculs respectie te verminderen, en dan direct onder de verplichtte contingenten te brengen.

§ 254. Uit al het hierboven genoteerde nu zal het UwWelEd Gestr. niet onduidelyk gebleeken zyn, hoedanig het in het algemeen met 's Comp. Regentschappen in den OostHoek geleegeen is, my vervryende ten aanzien van des inlanders denkwysze in het gemeen over de noodzakelykheid van 's Comps. bestaen op Java, en de assistentie die men na myn inzien van hun zouden te wagten hebben, als de OostHoek eens onverhoopt vyandelyk wierd aangetast, eenige geringe reflexien te maaken.

§ 255. In het algemeen kan men na myn begrip daarop een vaste staat maken, dat zowel de Hoofden der Madureesen en Sumanappers, als de andere Regenten op Java overtuigd zyn, dat de Comp. voor haar aller noodzakelykst is om de onderlinge rust en vrede te bewaeren.

§ 256. Het nabuurig Baly en andere kleyne eylanden, daar haar gezag en invloed minder of in het geheel niet werkt, geeven daarvan de duidelykste bewyzen, en de meeste hunner eene welvaert genietende waaraan zy zonder dien invloed niet zouden durven gedenken, kan zulks haar geen andere denkbeelden inboezemen als de verbindtenis aan de Comp., te meer wyl er verscheidene zyn, die van zelve gevoelen moeten, dat er anderen gevonden worden die meer regt op haar Regentschappen hebben als zy, en verandering van Heer haar nimmer voordeel kan toebrengen; hetwelk in het byzonder op het eyland Madura het geval is van den Prins

van Sumanap, die zich zeeker wel zal herinneren, dat zyne familie alleen door gunst en niet door geboorte het Regentschap gekreegen heeft, en de minste stap van ontrouw genoegzaam zoude zyn om de Madureezen, die de natuurlyke vyanden van zyn Huis en onderhoorigen zyn, gelegendheid te geeven om onder pretext van voor de Comp. te yveren, hem aan te tasten, wanneer zyn bestaen, als een vreemdeling in het land zynde, welhaast een einde neemen zoude; terwyl de trouwe en verbindtenis aan de Maatschappy hem daarentegen altoos voor dien aanval verzeekeren kan, om den staat daar de gem. Madureezen zich wederkeerig in zouden bevinden, als deese de Comp. verlieten, wanneer hy hetzelfde regt zoude hebben, om op zyn beurt hun te attacqueeren, zodat men de beide Prinsen en hun onderhoorigen als het ware in den zelfden staat kan stellen als die der vorsten, waar het eene mes het andere in de scheede houdt, en diegene die de Comp. verlaet, ook ten eersten zyn party vindt in den anderen, die haer trouw gebleeven zoude zyn, of bleef. Daarby zyn algemeene gerugten van en over het willekeurige en geweldadig gedrag van onze vyanden met andere inlandsche natien te zeer bekend, dan dat zy na eene verandering haaken zouden, waarvan de uitslag ten minsten zeer onzeker zoude zyn.

§ 257. Ik kan dus niet anders veronderstellen, of beyde die Regenten, voor zooverre het van haer zoude dependeeren, en by herhaelde en ter zaeke dienende betooging dat het verlies van den Oosthoek het ongeluk van hun zelve moet ten gevolge hebben, zouden de Comp. zelve, ten minsten zolang als zy onderling geen verschil kreegen, met oprechte gemoede bystaen; en dit meen ik ook te moogen gelooven van de overige respectie Regenten in den Oosthoek, zo omdat er eenige onder zyn, die meede geen geboorteregten op de hun afgestaene Regentschappen hebben, als omdat er andere gevonden worden, van wier onwrikbaere en beproefde trouwe men volkoomen verzeekerd kan zyn, en dewelke, evenals op Madura, altoos een evenwigt zouden kunnen uitmaaken tegens dezulke, die misschien minder te vertrouwen zouden zyn. En daar de Regenten, even zowel als de gemeene man, onlangs ondervonden hebben, dat het der Comp. wel degelyk ernst is om er in te voorzien, als zy te veel gedrukt of mishandelt worden, daar zy zien dat haar land weer meer en meer begint te floreeren, door de terugkomst van dezulke

die hetzelfde om bovengen. redenen verlaaten hadden, en zelfs door het weer in trein brengen van de vermaaklykheeden, daar zy bevoorens aan gewoon waren, als byvoorbeeld het houden van publieke steekspeelen op de Passebaan, en andere, hetwelk onder het vorig bestier in lange tyd geen plaats meer heeft gevonden, dagelyks de blyken geeven van 's Lands gerustheid en haer contentement over sComps. gedrag ten haren opzichte, kan men daaruit ook afleiden, dat de door de Regenten, onder het opzicht van geschikte Europeesche aanvoerders, gedaan wordende aanmoedigingen van het gedresseerde volk, niet zonder effect zoude zyn; dan waaromtrent echter meerder zekerheid kan worden gesteld als van mindere Hoofden, alzo er, zoals het overal gaat, wel eenige van die lieden zyn, die hetzy door eigen toedoen of om andere redenen zich meenen te moogen beklagen, of over haar staat niet tevrede zyn, en waarin by de meesten om 's lands gewoontens en gebreken in het huishoudelyk bestier niet wel verandering kan gemaakt worden, en zouden dezulken een verandering van Heer van zoveel belang niet kunnen achten, om ter continueering van haar bekrompene staet, lang haar Hoofd, ter tegengang van eene verandering, daar zy niet veel by verergeren kunnen, veyl te geeven, en al ligt tegens een Europeeschen vyand, daar niemand hunner ooyt het gevoel van kan gehad hebben, moerende vegten, het hazepad kunnen kiezen, dat zeker verwarring en groote onheylen zouden moeten veroorzaaken, in welke gevallen men hun met zagtheid en ook met de uiterste strengheid, na mate de omstandigheeden het zouden vorderen, tot haar plicht zoude dienen te brengen; kunnende, naar der inlanders aart, met vry wat zekerheid verondersteld worden, dat alles zoude afhangen van den uitslag van den eersten aanval, want deese wel gerepousseerd wordende, zoude ik my als het ware met volle vertrouwen durven vlyen, dat de in het eerst vertsaegde, zowel als meenig Europees, de mogelykheid daar ziende dat de vyand wederhouden kon worden, ter verdere defensie, tot alles te bewegen zoude zyn.

§ 258. Met al het verhandelde nu over de respectieve Regentschappen van den Oosthoek, vleye ik my myn doelwit eenigzints bereikt te hebben, en koome ik dus aan myn voorgenoomen plan om ook iets te zeggen over de uitbreiding van de

§ 259. Suiker-culture; daaromtrent eerbiedig noteerende, dat,

indien er stiptelyk conform het welbehaagen Hunner Hoog Edelhs., zuikermoolens in deezen Oosthoek zullen worden aangelegt, die niet strekken ter prejuditie der Ryst-culture, zulks, in den striksten zin genoomen, hier zomin als elders op Java mogelyk is. Vooreerst omdat er maar zeer weinige bevolkte plaetzen gevonden worden, groot en uitgebreid genoeg om zoveel riet te planten als er tot de quantiteyt, waarop de nieuwe molens zouden moeten worden gesteld, benodigt is, zonder dat er hier en daar stukken gronds zullen tussehenleggen daar men niet bevorens, hetzy by continuatie of alleen maar by tyden, ryst op gebouwd heeft; en ten tweeden, dat daar de zuikerteeld, even zowel als de ryst, water ter besproeying vordert, men alle boschlanden, na derzelver zuivering en toebereiding, even zoowel voor dien aanplant, ten minsten zeeker tot die van bergryst, zoude kunnen employeeren, als tot de planting van zuikerriet, en men dus kan zeggen, dat er zuikerriet kan geplant worden overal daar men handen vind om de landen te bearbyden, en het niet missen kan of veele landen, die door gebrek aan volk onbebouwd hebben moeten blyven leggen, zullen door de dagelyksche toeneeming daarvan, by eene billyke behandeling, van zelve in rystvelden veranderen; welk, zo ik meen, gegrond vooruitzicht, alles afdoet, om de schaade of liever de minderheid van ryst voor te koomen, die er uit het aanleggen van de bepaalde molens zoude kunnen resultereeren, al is het ook dat er tot den aanplant van het genoegzaeme riet eenige velden moesten werden gebruikt, die bevorens voor de rystculture gebeezyt zyn, zooals op zommige plaatzen, dat ik hier onder zal aantoonen, het geval is ¹.

§ 260. De zuikermoolens, die er buyten die, die bereids op Pasourouang in weezen is en door den Capt. Chineeas met voorkennis en consent van den Heer Java's Gouverneur is opgerigt, provisioneel wel in deezen Oosthoek zouden kunnen worden aangelegt, of wel waaromtrent ik bereids met zekerheid aan UwWelEdGestr. het voorstel kan doen, zouden zich vooreerst bepaelen tot een molen op Passourouang, een ander op Besoekie, een derde in 's Comp. Regentschap Probolingo, een vierde in dat van Bangil, een vyfde op Madura (daar my de Panumbahan belofte toe gedaan heeft), en

1 Vg. blz. 345 hiervoor.

waartoe de Commandant van het eerste district Johannes Coert, de Capt. Chinees van hier, Han Tianpit, en de twee Regenten van de twee laatste Regentschappen Adi Nogoro en Joyo Nogoro, bereids aan den Hoog Edelen Gestrengen Heer Commissaris Generaal Nederburgh by request verzoek gedaen hebben; terwyl dat van den Bancallangs Resident van Ligten hiernevens gaet.

§ 261. By de ingekomene informatien is het gebleeken, dat gem. Coert, voor het aanleggen van eene met het oogmerk slagende moolen, zoude benodigt zyn 16 djongs bouwland, en dat hy daartoe uitgekoozen heeft een zeeker stuk grond, geleegen aan de Zuidoostkant van Passouroeang, hetwelk hy my verzekert heeft, dat volgaaren door den Regent aldaar ten dien eynde zal worden afgestaen, omdat hetzelve meerendeels bestaet in boschland, waarvan tot op heeden toe niemand eenige parthy getrokken heeft, en dit Land voor rekening van den bearbeyder tot bouwland geappropriëerd wordende, het door de Comp. aan dien Regent ter beheering toebehouwd district daardoor werkelyk buyten zyn schaade zal verbeterd worden, te meer omdat de aard van de zuikerteelt vordert, dat die stukken gronds, daar een, twee, doch uiterlyk drie jaren suikerriet word opgeplant, zulks het volgende jaar met ryst of andere producten geschieden moet, om die landen op den duur tot de bedoelde culture bekwaem te houden, en waardoor dus van zelve de gebouwd wordende quantiteit ryst of andere producten, niet tegenstaande de zuikerteeld, zullen vermeerdert worden; om echter den Regent volkomen buiten de minste schaade te houden, neemt voorm. commandant aan, om aan hem voor den afstand daarvan te betaalen eene somma van 200 spaansche realen.

§ 262. En opdat de aanleg van die moolen tot den staet van het bedoelde oogmerk gebragt werd, zoude gem. commandant zich onder correctie van Uw Wel Ed Gestr. wyzer gevoelen, dienen te onderwerpen aan de volgende bepalingen:

§ 263. Eerstelyk, dat hy voor de bereiding van het Boschland, den aanplant van het zuikerriet en de behandeling van alles dat tot de molen betrekking heeft, voor een billyke betaeling in huur zal nemen de daartoe benoedigde manschappen, die hy op of omtrend dat stuk grond, de vryheid zal moeten overlaten om daarin een of meer Negoryen aanteleggen.

§ 264. Tweedens, dat hy aan dezelve zal toelaten om die landen die om de boveng. reeden met ryst zullen worden beplant, zelve te bearbeiten, onder de gewoone bepaeling dat de helft daarvan zal zyn voor degene die het land beploegt en bewerkt, om daaruit zyn voedzel te vinden, en de andere helft voor de commandant, om daaruit zoveel mogelyk de door hem te doene onkosten provisioneel te kunnen goed maaken, en dat zolang als die lieden uit de rystlanden geen genoegzaam bestaen kunnen hebben, hy verpligt zal zyn om in dat district, daar de levensmiddelen voor de gemeene man zeer goedkoop vallen, behoorlyk te kunnen bestaen.

§ 265. Derdens, dat het daartoe uitgezogte stuk lands door de deskundigen zal moeten worden gemeeten, en hy geen vryheid zal hebben om buitendien daartoe eenige andere landeryen te beesigen.

§ 266. Ten vierden, vermits het gem. commandant als nu, by het berekenen van een goede en suffisante moolen op de wyze zoals die om de West van Java gemaakt worden, gebleeken is dezelve ongelyk veel hooger zal komen te staan, als hy zich bevorens verbeeldde, en zelve verklaert niets te kunnen beginnen, als hy in de eerste jaren niet word te gemoet gekoomen, hy zowel als de andere onderneemers zich egter stiptelyk zal moeten houden aan de orders en besluiten, by hun HoogEdelh. ten aanzien van die culture vastgesteld en gevonden worden by de aparte missive van den 20 January A^o P^o, doch waaromtrent ik de vryheid neeme Uw WelEdGestr. onder het oog te brengen, dat daar alle beginselen moeylyk zyn, en er vooral in de eerste jaren weinig vooruitzicht is dat de planter het oogmerk zonder zyn schade zal kunnen bereiken, als hy niet ter meerdere aanmoediging op eene billyke wyze word gededommageerd, het my voorgekomen is, dat men hem het eerste jaar volkoomen vryheid zal dienen te laaten, om de gemaakt wordende zuiker of wel het geplant wordende riet voor eige reekening op Java of Madura te moogen verkoopen, maar dat hy het tweede jaar verpligt zal zyn, de helft van de gemaakt wordende suiker aan de Comp. te leveren, voor de bepaalde pryzen, om met de andere helft ook naar welgevallen te handelen, en dat hy het derde jaar alleen en derde van die suiker voor particuliere rekening zal moogen verkoopen, om het vierde jaar, wanneer men moet vooronderstellen, dat de landen daartoe volkomen toebereid en de molens in order zullen

gebragt zyn, zich te onderwerpen aan de bepaeling door hun Hoog Edelhedens daaromtrent gefixeerd; en eyndelyk

§ 267. Ten vyfden, dat hy commandant en degeenen die na hem de zuikermolen zullen bezitten, zich ten allen tyde zullen moeten onderwerpen aan het onderzoek, dat men zal noodig achten na de gesteldheid der door hem van de Comp. verkregene landeryen, de molen, met dies toebehooren, en in het algemeen na de behandeling, die hy omtrent de gemeene man in het oog houdt, te laten doen, en hy van alle de door deese schikking hem toeschynende voordeelen zal moeten verstoooken zyn, zoodra men bevindt dat hy 's Comp. goede intentie op eene ongeoorloofde wyze mogt hebben zoeken te eluderen.

§ 268. Meerendeels ofte alleen met die veranderingen die de plaatslyke gesteldheid van het landschap Bezoekie vordert, zoude aan den boveng. Capitain der Chineeze natie alhier, Han Tjanpit, ook de permissie kunnen worden gegeven tot het aanleggen van eene zodanige molen; doch waaromtrent te noteeren valt, dat er in dit kleyne landschap in het geheel geen landen gevonden worden, die niet bereids tot den rystbouw gebeezygd zyn, en er dus in dat district niets te doen zal vallen, als men zich stiptelyk zal houden aan het hooge bevel, om tot den aanplant van zuikerriet geene rystvelden te employeeren. Dan hieromtrent zy het my vergund aan te merken, dat daar het contingent van dat district maar 10 coyangs ryst in natura is, en de pagter ovrigen voor den verkoop en uitvoer van pady en andre producten jaarlyks zes duizend sp. matten aan de Maatschappy betaeld, en het in dat landschap, alwaar na proportie van de landeryen, te veel volk gevonden word om alle van haar eigen-handen werk gevoed te worden, een gebruik is, dat de eigenaer jaarlyks zyne rystvelden by afwisseling aan het grootste gedeelte der inwoonders verpagt, terwyl het kleynste daarvan, hetwelk het jaar te voren velden ter bereiding heeft gehad, zich alsdan op andere wyze een bestaen bezorgen moet, waartoe in dit distrikt, daar de smalle handel op het eiland Madura zeer floreert, beter als elders occasie is, men om die reeden niet zeggen kan, dat als gem. pagter cenige dier landen voor den zuikerteelt afzondert, zulks eenige naemwaardige schaade aan het rystgewas toebrengen kan, vermits de quantiteit Pady die na het eiland Madura wordt uitge-

voerd, daardoor alleen met eenige honderde hangmatten uit dien oord verminderd zoude worden, en van die Pady niemand eigenaer worden kan als degeene die zich in staet bevinden daar den inkoop van te doen, hetzy op Bezoekie zelve dezulke die haar onderhand op andere wyze zoeken moeten, waartoe door het betaelen van dag-gelden in de molen zelve occasie zal zyn, of dezulke van Madura, die dat product ten handel komen afhalen, die minderheid van eenige honderde hangmatten, als dezelve als eens van belang mogt zyn, altoos zullen kunnen vinden in de andere districten van den Oost-Hoek, daar de rystbouw steeds van jaar tot jaar toeneemt, en men dus om deeze afwyking van het bevel hunner HoogEdelh., zonder dewelke men in het Besoekiesche geen molen kan aanleggen, van dien aanleg niet zoude behoeven af te zien, te minder wyl die oort in daar gecultiveerd wordende producten zeer vrugtbaar is, en men alle reedenen heeft te moogen hoopen dat de zuikerplant aldaar in het byzonder zeer voordeelich groeyen zal.

§ 269. Voorts zoude de eigenaer, buiten en behalven de bepaelingen hiervoorens ten aanzien van Passourouang genoteerd, voor zoverre die tot dat landschap applicabel kunnen geagt worden, zich moeten verbinden, om den gemeenen man die in de moolen en zuikervelden zullen arbeiden, vry te laten van alle belastingen, en bovendien zoveel gage toe te voegen als tot zyn onderhoud zal noodig zyn, waaromtrent men ter navolginge eene genoegzaame waarborge vind in de aard van de inwoonders dier landstreek zelve, dat meest Madureesen zyn, en in het Pannaroe Kansche en elders overal landen genoeg kunnen vinden om te bebouwen, en by de minste onderdrukking verhuizen, dat echter in het Besoekiesche blykt contrarie plaats te hebben, om het meerder getal inwoonders dat men daar in evenreedigheid van het territoir aantreft.

§ 270. Ten aanzien van deeze landstreek, of liever van den aanleg eener moolen in hetzelfde, moet ik UwWelEdGestr. ook noch doen opmerken, dat vermits de voorn. Capt. Chinees, even zowel als de Regenten van Probolingo en Bangil [door den afstand van pagt van het landschap] kan gezegt worden daarvan eigenaer te zyn, men zo min omtrent hem als de Regenten eene vaste bepaeling zoude behoeven te maaken, omtrent de hoeveelheyd der landeryen die hy daartoe employeeren mag, en ook niet van dies plaatselyke

ligging, maar het ten zynen belange en ook dat van de Comp. aan hem zoude kunnen worden overgelaaten, welke landeryen hy jaarlyks verkiezen zal voor den aanplant van zuikerriet af te zonderen.

§ 271. In zelve voegen zoude ook aan de twee Regenten de permissie tot den aanleg van een zuikermoolen in het hun door de Comp. aanvertrouwde district kunnen worden verleend, almede onder zoodanige bepaelingen als hierboven genoteerd zyn, en alleen zouden dienen te worden verandert na maate de omstandigheden en de gesteldheid van ieder dier Regenschappen zulks zullen koomen te vorderen; waaromtrent ten aanzien van Probolingo noch valt te noteeren, dat die aanleg aldaar volgens de opgave van den Regent meerendeels op boschland zal kunnen geschieden, en men maar eenige weinige rystvelden zal behoeven te employeren, welk verlies aan de gecultiveerd wordende ryst op den duur weer rykelyk zal worden vergoed door de bereids verhandelde omstandigheid, dat men maar een of twee jaren op hetzelfde land zuikerriet bouwen kan, en het jaar daarop pady of andere veldvrugten planten moet.

§ 272. In het byzonder zal het nodig zyn, dat dien Regent wordt voorgehouden, dat er aan zyn verzoek niet zal worden voldaan als onder de expresse conditie, dat 's Comps onderdanen niet zullen mogen worden geconstringeerd tot de werking in de moolen, als voor aparte betaeling, of aanwyzing indertyd van het middel om van hetzelfde in belooning van haaren arbeid te kunnen bestaen; hetwelk ik hier in het byzonder noteere, omdat deeze Regent zich alligt by de Javaansche gewoonte zoude houden, van zyn ordinair Negorys volk daartoe te employeeren, waardoor 's Compagnies belangens voorzeeker door het dan te vreezen zynde verloop van volk zouden worden verwaarloosd. Bovendien moeten die lieden [die van zelve van Madura, alwaar altoos gebrek aan voedsel is, zullen overkoomen, zodra zy verneemen men haar betaemelyk beloonen zal] in de gelegenheid worden gesteld om nieuwe negoryen aan te leggen, en buiten den arbeid in de molen ook vryheid hebben, waar zy kunnen, de noodige rystvelden te bearbeiten.

§ 273. Geheel anders is het echter geleegeen met het landschap Bangil, alwaar onder het bestier van deeze Regent, die in goede directie boven veele andere in den OostHoek uitmunt, maar zeer weinige landen meer gevonden worden, die tot de zuikerteelt kun-

nen worden gebeesigt, zonder nadeel toe te brengen aan de ryst-culture; maar vermits het ryst-contingent van dit district, dat thans in 35 coys. zoude bestaen, zeer draeglyk is, en er overigens dezelfde omstandigheden omtrent den handel met pady op Madura plaats hebben als op Besoekie, zo zoude men na myn gedagten ook om diezelfde reeden daarom niet behoeven aftezien van de zuikerteelt, te minder omdat de activiteit van den Regent doet voorzien, dat deese molen het eerste in stand zal zyn, en hy zelve heeft aangeboden om het volk daartoe te zullen huuren, met ontheffing van alle lasten hoegenaemd, tot welke laatste schikking zich in het byzonder ook dient te verbinden de hiervooren genoemde Regent van Probolingo.

§ 274. In het Passourouangse bevind zich, zoals UwWelEdGestr. bekend is, bereids eene suikermolen, in welker huishouding ik op myne reize eenige geringe veranderingen, die echter meerendeels op particuliere verzoeken of wel van de kant van den Regent als die van de molenaar, en op het verpagten van eenige negoryen betrekking hadden, gemaakt heb. De molens zijn in het geheel op de Javaansche of liever Chineesche bekrompene wyze ingerigt, en schikt de Capt. Chinees van die plaats, die er eigenaar van is, zich bereids naar de orders van de Comp. vastgesteld. De eigenaar heeft dit jaar niet meer geleverd als 500 ps. suiker, dat ongelyk minder is als de Commandant Coert my bevorens wel eens heeft opgegeeven, doch waarop hy, toen ik deese reflexie gemaakt hebbe, my geen ander bescheid heeft weeten te geeven, als dat, indien alle de tot die moolen behoorende of gepaste landeryen met zuikerriet beplant konden worden, de quantiteyt als dan veel grooter zoude zyn, maar dat dit geen geloofs had, en hy ook vermeende dat de molenaar dit jaer maar ruim 600 piculs suiker gemalen had.

§ 275. Onder het articul van Madura, zeide ik dat de Panumbahan aan zyn resident eenige velden had afgestaan, meede ter aanlegging van een zodanige suikermolen, hetwelk ik hier herhale, onder aanmerking, dat daar het riet op dit eyland doorgaans wel voort wil, en indien het Hun Ifoog Edel Gestr. behagen mogt gem. van Ligten consent tot de verpagting te geeven, van die moolen nog al wat verwagt, en dien dienaar, die nu maar een zeer mediocre

bestaan heeft, volgens de nieuwe inrigting en bepaeling noch een voordeeltje zoude kunnen besorgt worden.

§ 276. Alvorens ik nu aan het laatste articul koome van het door my geformeerde plan, meene ik ook nog kortelyk iets te moeten zeggen van de Chineezzen en Malyers. De eerste, die zich in den OostHoek, even als elders, in een vry grooter getal bevinden als wel noodig is, heb daarin over het algemeen genoomen tot noch toe eene redelyke welvaart genoten; doch begint het verregaand verval van den handel op haar in het byzonder nu een zo grooten invloed te krygen, dat de meeste hunner niet meer weeten hoe zy aan een bestaan zullen komen, zoals het ook gelegen is met de laetste, die op Sourabaya, Grisse, Passourouang en Sumanap onder haar aparte Hoofden staen, en in het algemeen vreedzaeme lieden zyn.

§ 277. Het zoude deeze te veel uitbreiden en ook misschien niet te pas koomen, als ik over het voor- en nadeel dat de Chineesen aan de Colonie toebrengen, wilde uitweiden, waarom ik my liever bepeale tot de algemeene aanmerking, dat het my noch altoos is voorgekomen, dat de grootste van die natie in deesen Oosthoek in het byzonder bevoorregt zyn, en het na de zozeer gewenschte vrede wel eens zaek zoude weezen om hare winsten, zowel die die zy in het algemeen in vreedes tyd van de Banderyen trekken, als dezulke die zy door verpagtingen van negoryen en veele andere middelen weten magtig te worden, die doch veelal op het bezwaer van den armen Javaan nederkoomen, nategaan; dan om daaraan in den tegenwoordigen gesteldheid van zaeken te beginnen, kan ik niet aanraeden, te minder omdat het verval van den handel en derzelver oorzaeken hun veele redenen zoude geeven tot allerly uitvlugten.

§ 278. Ten aanzien van de respective zich in deese Oosthoek bevindende Hoofden van die natie, kan ik niet anders zeggen, als dat het geschikte en gewillige lieden zyn, die prompt aan hare verplichtingen voldoen, en met hare particuliere vaartuigen de Comp. in overbrengen van Ryst en andere articulen na vermogen zoeken te adsisteeren; doch ben ik verplicht om den zogenaemden Capt. van Sidayoc, Tan Ganko, in het byzonder in UwWelEdGestr. gunstig voorschryven by Hun HoogEdelhs. aan te beveelen, ter finaele ont-heffing dan wel temporiseering in de betaelyd van een gedeelte van hetgeene hy aan de Comp. voor pagt en amptgelden & schuldig is,

en waartoe alle hem gedaene aanmaningen tot noch toe vrugteloos zyn afgeloopen, onder betoging van zyn kant dat hy door den byna geheel stilstaande handel op de Baviaan, waarvan hy pachter is, geen vierde van de inkomsten kan reekenen van de door hem aangeslagen pagt, en zyn hoop steeds heeft gestelt op UwWelEdG. gunstige schikking van hem de pagten en sabandharyen van Sidayoe c. s. weerom te zullen geeven, zodat dit dan ook by de laatste verpagting gevolgd is; maar ofschoon hem dit veel hoop geeft om weer eenigzints wat op te luiken, zo zal het echter niet wel mogelyk zyn om de 4.997 te betaelen, die hy noch aan de Comp. debet is, zoals UwWelEdGestr. dezelve gespecificeerd zal vinden op eene nota hierby gevoegt, en waaromtrent ik de vryheid neeme te noteeren, dat, indien hy door UwWelEdGestr. voordragt en de gunstige dispositie van Hun Hoog Edelhs., mogt ontheeven worden van de 1500 Rds., die hy voor zyn amptgeld van de laatste vyf jaren en het fournissement voor de kruissers-vaartuigen schuldig is, hy het vorige misschien langzamerhand zoude kunnen betaelen, welk voorstel ik my ondersta UwWelEdGestr. te doen, op de overtuiging dat de man het niet heeft, en zyn onvermogen alleen aan de ongelukkige tyden moet worden toegeschreeven.

§ 279. Voorts meene ik, dat het hier te passe zal koomen om UwWelEdGestr. onder het oog te brengen, dat de middelen die ik hebbe aangewend ter persuadeering van de inlanders in het gemeen, om ingevolge de hooge beveelen van zyn Hoog Edelheid, den Heere Commissaris Generaal over geheel Nederlandsch India, Mr. Cornelis Sebastiaan Nederburgh, by Hoogstdesselfs in den beginne dezes vermelde missive, tot het brengen van huu ryst aan het pakhuis, om aldaar voor 40 stuivers het picol te worden ingekogt, geheel en al te vergeefsch zyn afgeloopen; maar dat ik daarentegen het genoegen hebbe gehad te ondervinden, dat de sinaele afschryving van alle binnenlandsche tolln, waarover ik de eer hadde by myne aparte missive van den 29 Maart jl. te handelen, en de orders daarby gesteld, dat geene Chineesen de ryst ter pryshouding in de negoryen mogen opslaan &, en de Javanen de haare op de passer moeten verkoopen, het gevolg gehad heeft, dat zelfs nu in de anders duurste tyd, wyl alles wat verkocht word voorjarig gewas is, de ryst op de buitenpassers voor 18 a 19 sp. verkocht word, en voor ieder te krygen

is; zodat ik my vlyen mag, dat dezelve na den oogst, die echter dit jaer in de laege landen van Sourabaya en Grissee meerendeels verbrand zyn, zodanig in prys daelen zal, dat men altoos geen reeden zal hebben om zich over die duurte te beklaegen.

§ 280. Met al het voorenstaende nu hoop ik eenigsints te zullen hebben voldaan aan de begeerte van hun Hoog Edelhs., met aan Hoogstdezelve te suppeditereen een berigt van des Oosthoeks algemeene gesteldheid, schoon ik, myne zwakheid gevoelende, dat Hoge Collegie als by voorraad vergeeving vraege over datgeene wat daarby geomitteerd, kwalyk gesteld of ongefundeert beoordeeld zal bevonden worden, en in welk gunstig aspect ik ook eerbiedig verzoeke dat mogen worden opgenoomen de geringe consideratien, die ik de vryheid neeme hier te laten volgen over eenige pointen, die my zyn voorkoomen dat voor de Comp., vooral ook na de zoo zeer gewenschte vrede, noch al van eenig belang zouden kunnen zyn.

§ 281. Het behoort niet tot myn Departement, om in het breede uit te weiden over het nut dat er in zoude gelegen zyn, als er een algemeene verandering in de huishouding der Regenten en mindere hoofden met de gemeene inlanders, hunne wyze van doen in het afvorderen van de hun competerende voordeelen uit de respective landeryen, en het ophaalen van belastingen, het leveren van volk, als andersints, konde worden ingevoerd. Zeeker is het, dat als in deeze de behandeling gevolgd wierd van de groote Chineezzen in deeze oort, die geen vaste bepaeling van de haar verpligte opbrengsels maaken, maar een yder op zyn waarde taxeeren, yder djonk rystvelden, zodra de korrel van den ryst gezet en het graan aan het rypen is, opneemen, en met den eigenaer accordeeren hoeveel hy van zodanig een djonk voor hem als landheer vordert, en hetwelk dan ter wederzydsche genoegens afgedaan wordende, den gemeenen man vergenoegt doet heenen gaan, zonder dat hy bevreest behoeft te zyn, zyn geboorte- of door hem in rust bewoond wordende land te zullen moeten verlaaten, omdat van hun, zoals onder de Javanen veelal het gebruik is, by misgewas dezelfde of ten minsten noch te zwaare contributie zal gevordert worden, die hy by het tegendeel verplicht is op te brengen; zeeker is het, dat dit voor de Javanen oneindig draaglyker zoude zyn. De welvaerende landen van Bangil [daar de Regent dit volgt], Besockie en Panaroe kan, geeven de klaerste bewyzen van aan

de hand. Maar daar dat zeer gemaklyk te reflecteeren, toch byna ondoenlyk in de uitvoering is, daar alle veranderingen of nieuwigheeden, die teegens de oude gebruiken aanwerken, by den inlander, om de onophoudelyke machinatie van dezulken wier belang het is by het oude te blyven, de prevelary van de geestelyken, en het den inlander zelve eigen zynde bygeloof, niet dienen begonnen te worden als met een vooruitzicht van de zeekerste reussite, en dan noch in een tyd dat alles in de diepste rust en vrede is, zo zal daaraan in de tegenswoordige oorlogstyd zo weinig kunnen gedaen worden, als aan het tegengaan in het algemeen van de te ver gedrevene winzucht van de Chineezen &, en het naspeeren van veele weegen, die zy noch meerendeels voor ons hebben weten verborgen te houden. Doch was de vrede eens gelukkig daar, alsdan vermeene ik dat het van het uiterste belang zoude zyn, als deeze gebreeken van naby zo veel mogelyk onderzocht en de verbetering met zagtheid, voor zoverre zulks plaats hebben kan by den inlander, en als deeze by de Chineezen niet helpen wilde, met meer kragt, by haar wierden ingevoerd. Ik zwyge van het wenschelyke dat er in geleegen zoude zyn, als de winsten van de dienaeren geheel en al konden worden afgescheiden van die van de Comp., dewelke, zolang dezelve daaraan verbonden zyn, altoos een groot voedzel zullen toebrengen aan de baatzucht van dezulken, die niettegenstaande de waakzaamheid van de respectieve Heeren Gouverneurs, haar fortuin weten te maaken ten koste van den heer die zy dienen, en ter uitzuiging van de zulken waarover het gezag hen is toevertrouwd. Dan hiervan als in geene deele tot myn vak behoorende afgaande, komt my ten aanzien der meerdere voordeelen van den Oosthoek het eerste voor, het my door den alhier zich bevindende Luitenant der Chinese Natie, Han Soe Seek voorgestelde, namentlyk om het onder het Regentschap van Sourabaya sorteerende en op zyn plaats vermelde district van:

§ 282. Rowo Poelo in pagt te verzoeken, met belofte dat, in gevalle ik mogt kunnen bewerken dat hetzelfde van de beide Regenten afgescheiden, en invoege als de landschappen Panarockan en Besoekie, onder by de Comp. te makene bepaelingen, aan hem werd afgestaan, hy aannam daarvoor jaarlyks aan de Maatschappy te betaelen 6000 Rds. in contanten en 400 Coyangs ryst in natura voor niet; een voorstel dat my niet weinig frappeerde, en in vollen over-

tuigde van hetgeene ik hierboven zeide, dat de Comp. hier in den OostHoek in het byzonder, misschien ook al met kennis en op eygenbelang gegronde oogluiking van den laatsten Gezaghebber, in verre na het haar competeerende niet genooten heeft, en van welk voorstel ik te dier tyd UwWelEdGestr. al voorloopig kennis hebbe gegeven, om daarvan op zyn tyd in dit rapport melding te maaken, met daargestelling van myn consideratie of het niet verkieslyker zoude zyn, om in steede van gem. Chinees tot de beheering te employeeren, dezelve toe te vertrouwen aan de daar zynde hoofden, indien zy aannamen dezelfde conditie aan te gaan, en onafhankelyk verklaard wierden van de Soerabayasche Regenten, waarvoor ik deeze reden hadde dat de oude Ingebey Magoon Deredjo, die zyn aandeel in de beheering van het onder den tweeden Regent sorteerende gedeelte tot die hoogte van welvaard door yver en vlyt gebragt heeft, daarop voor hem en zyne nakomelingen, die geschikt bevonden worden, het meeste regt heeft, en het voor hem eene verregaande hardigheid zoude zyn te moeten ondervinden, dat de vrugten van zyn langjarigen arbeid alsnu zouden ingeogst worden door een Chinees; en ten tweeden, dat door het onafhankelyk verklaren invoegen voormeld, van het hoofd van de kant van het eerste Regentschap, Radeen Tjondro Coesoemo genaemt, die een broeder van de eerste Regent, en zo als ik boven zeide, gehuwd is met een volle nicht van de Panumbahan van Madura, de occasie zoude geboren worden, om dien Prins, die niet nalaet my deeze zynen neef dagelyks aan te beveelen, een blyk te geeven van attentie en erkentenis voor de opofferingen, die hy in deezen oorlog zeeker niet tot vermeerdering van Madura's welvaart, aan de Comp. gedaan heeft. Dan daer Uw WelEdGestr. gevoelens daaromtrent niet ten eene maale met die van my overeenkwamen, en ik ook niet ontkennen kan, dat zulke landen die geheel en al aan de beheering van gegoede en geschikte Chineezzen worden toevertrouwd, in getal van volk, rykdom van den inlander, overvloed van producten, of liever in een woord in welvaart anderen verre overtreffen, die in der inlanders administratie zyn, waarvan de voorbeelden op Java en meer als in een land gevonden worden, ofschoon het my voorkomt dat de environneerende onder de Regenten staande landen op die plaatsen er niet weinig door worden benadeeld, wyl het verloop van volk daarin, om het

onderscheid in de behandeling, doorgaans zeer aanmerkelyk is, en ik ook voorts niets voor UwWelEdGestr. mag verbergen, dat, zo knap en in eene by uitzondering van de meeste inlanders goede directie over zyne onderhoorigen grys gewordene Magoen Deredjo is, en daarom eene byzondere consideratie en vergelding meriteert, de andere alleen in die post soude kunnen gesteld worden onder de strikste bevelen, en met behulp van een geschikt voorwerp, in staat om van dat land de gezegde voordeelen te kunnen trekken, zonder dat hetzelfde geruineerd wierd, alzo hy in zyn persoon niets voor zich heeft als de recommandatie van zyn oom, en een zeer onnoozel mensch zynde, er op de bestiering van dit land gansch niet te roemen valt; hetwelk een en ander te beoordeelen, ik aan het wyzer gevoelen en de goedvinding van den superieur moet overlaten. Merkende daaromtrent alleen noch aan, dat welke keuze er ook in de tyd van die twee mag genomen worden, het gem. Landschap, hetwelk in de eerste tyden maar 80 Cog. tot de contingenten toebragt, alsnu alleen op dat voorstel jaarlyks, zo aan ryst als contanten, de eerstgem. tegens 25 Rds. de coy. gerekend, zoude kunnen opbrengen een somma van 16,000 Rds., waarvan echter zoude moeten worden afgerekend de vermindering van contingenten, die men na billykheid verplicht zoude zyn aan de Regenten toe te staan; zooals er ook eene evenredige en billyke vermindering zoude dienen plaats te hebben, als hun Hoog Edelh. eens mogten goedvinden om het landschap

§ 283. Lingheer en Kabo, waarvan de Regenten nu in de beste jaren, door verwaarlosing en gebrek aan volk, maar 30 cogs. in haar contingent ontvangen, meede daarvan af te scheiden.

§ 284. Deeze districten zouden na myn inzien veel eygentlyker kunnen sorteeren onder het Regentschap Lamogang, vooreerst om dat die landen er als het ware aan vast, ten minsten veel digter als aan het Sourabayasche gelegen zyn, ten tweeden omdat de hiervoor beschrevene Regent van Lamogang door zyn byzonder goede directie alles voor zich heeft om die landen welhaast te bevolken, en men indien hem die landen na de vrede mogten worden toegevoegt, alleen daaruit, buiten het Lamongansche, voor de Comp. by een goed gewas zoude kunnen inoogsten 100 Cogs. ryst, en daarenboven uit de daar gevonden wordende bosschen, die hier noch altoos of

verborgen of voor particulier gebruik gebeezeit zyn, zoude kunnen laten kappen 1000 à 1200 balken van 10 a 12 dm., hetwelk ik meen dat zeedert men veele bosschen in de middenlanden heeft begonnen te menageeren, noch al van eenig belang kan geacht worden; en ofschoon de Sourabayasche Regenten dien houtkap ook wel zouden kunnen op zich neemen, is daar echter minder van te wagten als van die van Lamongang, wyl deeze overvloed van volk heeft, en die landen daarvan onder zyn bestier ook welhaast zouden voorzien worden, neemende ter régardé van de bosschen in het algemeen de vryheid aan te merken, dat als de Chineesen minder vryheid hadden om door het in pagt neemen van de daartoe behoorende negoryen na welgevallen hout te kappen, dit in der tyd voor de Comp. in dat articul van veel nut zoude zyn.

§ 285. Het is my op myne reize ook gebleeken, dat men in de gebergten van deezen OostHoek veel tabak bouwt, die in waerde zo goed of ten minsten weinig minder is als de Cadoesche; zodat de inlanders, vooral de Madureezen, zich daarvan by preferentie bedienen, terwyl er zeeker ook wel van na de overwal zal worden uitgevoerd. Ofschoon het planten van tabak tot noch toe een prerogatif geweest is alleen aan de Cadoe toegestaan, dunkt het my, indien er geene redenen zyn die tegens myn voorstel direct militeeren, het met 's Comps. belang stroken zoude, dat de uitgevoerd wordende tabak zoveel mogelyk exact nagegaan, en de quantiteyt noemwaardig bevonden wordende, ten behoeve van de Maatschappy in den Oost-Hoek, even als die van de Cadoe ten belange van de vorsten, voor die van de Comp. verpagt wierd, met oprichting van eene zogenaemde Gedong of het voorregt om alleen tabak te koopen en te verkoopen, onder bepaeling dat de Cadoesche niet verder als tot de scheiding van den OostHoek, en die uit deezen oort meer oostwaarts, en dus ook op en van Madura verkogt en vervoerd zoude mogen worden; hetwelk eens in train gebragt zynde, ik meene dat in der tyd, wyl men zich dan meer op dien aanplant zoude toelaggen, noch al eenig voordeel voor de Comp: zoude kunnen afwerpen.

§ 286. Ten aanzien van Madura, in welks directie veele verregaande erreuren plaats hebben, valt te reflecteeren, dat dezelve als deeze Panumbahan eens aslyvig wierd, veelal zoude kunnen worden voorgeloomen door de Hoofden van Balega, Sampang en eenige

kleynere districten niet enkeld afhanglyk te doen zyn van den opvolger, maar dat die op zyn voordragt door de Comp. aangesteld en ook aan haar in het byzonder gesujetteerd wierden; waardoor het veel gemaklyker zoude vallen haare gangen, vooral ook de wyze waarop het hoofdgeld geheeven en den Prins verantwoord word, nategaan, alzoo de contributie nu, door het misbruik dat er door zwakheid van den Prins van gemaekt word, den Madurees op een ongelyke wyze drukt, zonder dat de wettige eygenaer er eenig naemwaardig voordeel van heeft, hebbende de Resident my tot myn grootste verwondering verzeekert, dat zulks voor den Regent niet boven de 6000 sp. realen bedraegt, en dat, ofschoon er thans door de mindere welvaart van Madura als in tyde van rust en vrede, die belasting niet van alle huisgezinnen kan geheeven worden, er echter een veel grooter somma door de mindere Hoofden verdonkert word; op welke verzeekering het my is bygefallen, of men van dezelve, by het leeven van deezen Panumbahan, dat hoofdgeld niet door de Comp. doen ophalen, en den Prins daardoor jaarlyks een zekere somma na dien evenredigheid zoude kunnen uitkeeren, en welkers bedragen apparent hooger zoude loopen als hetgeene hy er nu van geniet, terwyl er voor de Comp. ook noch wel eenige duizende Ryksds. zouden overschieten, te eerder als men de zogenaemde manoekan of fortuinzoekers, die in overvloed aldaar gevonden worden, jaarlyks een ropy per kop liet opbrengen. Eene dergelyke schikking zoude ook kunnen plaets hebben met den Prins jaarlyks voor zyne passers, tolpoorten, sabandharyen, eene vaste somma uit 's Comps. cassa te laten toekoomen, en dezelve voorts aan de meestbiedende van de Chineesen onder borgtogt te verpagten, uit welk een en ander ik vermeen vry wat meer voordeelen zouden kunnen voortvloeyen als de Rks. 5000, die de Comp. nu uit de revenuen van Madura trekt, en hetwelk daaruit blykt, dat den meergem: Prins van die alle, met de daarby behoorende verstrekkingsen van zuiker, thee, payongs & a & a, niet meer geniet als ruim 12.500 Rds. sp., en diezelfde tolpoorten, passers & a door de pagters wederom aan andere Chineesen, die ook daarvan haare voordeelen moeten hebben, worden verpagt voor ruim 20.000 sp. realen.

§ 287. Deeze en andere middelen om de Comp. haare noodwen-

dige lasten dragelyker te maaken, zoude er misschien noch wel op meer articulen, zo op Java als Madura, kunnen gevonden worden. Dan, de omstandigheden thans de uitpluizing derzelve niet wel gedoogende, en hier dus van afgaande, zy het my geoorloofd UwWelEdGestr. ook noch met een paar woorden te onderhouden over de fatale omstandigheden, waarin de kleine handelaer zich van dag tot dag meer en meer gebragt ziet.

Ik behoeve UwWelEdGestr. niet te herinneren, welke schaemens dezelve gedurende deeze oorlog of liever seedert de laetste jaren aan hare vaartuigen en ladingen geleeden hebben; behalven dat de oorlog zelve niet gedooft dat zy, werwaards men bevorens varen konde, de steeven wenden, hebben de verregeaende zeeroveren van de overwalders, die van jaar tot jaar toeneemen, den inlander of geheel in armoede gedompeld of groote schaemde toegebragt. De noodzakelykheid waarin de overigheid zich gebragt gezien heeft, om de vervoer van levensmiddelen naar Palembang te verbieden, waardoor de vaert geheel en al gestremd is, en de steeds geïnterdiceerde uitvoer van ryst naar de overwal, en de niet toereikende middelen om de voormelde zeerovers, niettegenstaende het daarvoor betaeld wordende lastgeld, tegen te gaen, heeft aan de meesten de occasie benomen om hare vaartuigen te employeeren, zodat veele er van op de rheede en in de rivieren zyn blyven leggen verrotten. Dat alles heeft onder die lieden een moedeloosheid, ja mag ik zeggen, eene onverschilligheid omtrent dengenen onder wiens gezag zy staen, te weege gebragt, die waarschylyk in haar boezem dieper wortelen geschooten heeft als zy wel durven openbaeren. De zulke die noch van eenige groote vaartuigen voorzien zyn, hebben dezelve tot noch toe met alle bereidwilligheid ter huur afgestaen aan de Compagnie, ter overbrenging van producten naar Batavia, die zy weeten dat door eygen gebrek anders niet voor de hoofdplaats kunnen worden afgehaeld, altoos in de hoop, dat de zacken eyndelyk wat in haar voordeel veranderen zouden, maar wel verre dat deeze hoop vervuld zoude zyn, geraekt de handel meer en meer in verval; de zwaerigheden om naer de overwal te vaeren, al wierd die ook toegestaen, neemen door de uitvindingen van de vorstjes aldaar om hun met zulke waren te betaelen die zy hier niet moogen invoeren, hand over hand toe. De gemeene Chineezen, Maleyers en andere geringe inlanders, die de goederen, toen dezelve by een oogluikend

kwaad (om grooter kwaad voor te komen) ter invoer werden gepermitteerd, weer in het kleyn wisten te verhandelen, hebben daardoor het eenige middel verloren dat haar noch voor een bestaan overbleef, en zien hare armoede van oogenblik tot oogenblik naderen. Zoude het, om alle deese redenen, mag ik eerbiedig vragen, niet verkieslyker zyn, om de particuliere belangens van enkele pagters te doen zwigten voor die van zoveele vreedzaeme en anders de Comp. voordeel aanbrengeende lieden, die door hare tegenswoordige werkeloosheid maar al te veel gelegenheid hebben, op voor de Comp. min wensche-lyke zaeken te denken, — zoude het om alle de eerstgem. fataliteiten niet zaak zyn geworden om den handel door kleyne vryheden, waarby de Comp. zelve geen schaede kan hebben, ter troost van die menschen weer zoveel mogelyk en nadat de omstandigheden het permitteeren, meer te bevoordeelen, en waartoe de gunstige permissie om Chinesche wharen in te mogen voeren, veel contribu-eeren zoude; terwyl ik ten aanzien van de uit de bovenlanden, be-vorens op ongeoorloofde wyze afgevoerde, en in den Oosthoek verde-biteerde coffy, de vryheid neeme aan te merken, dat ook die permissie onder zekere bepaeling, aan de Maatschappy geen naemwaardige schade kan toebrengen, en echter meerder invloed op het bestaan van de kleyne handelaers heeft, als het in het eerste aboard voorkomt. By ondervinding is het my dit jaar gebleeken, dat die coffy ten minsten voor $\frac{3}{4}$ gedeelte zwart en voor de Comp. volstrekt onbruikbaar is, brengende den inlander, die in de bovenlanden zeldzaam van geld voorzien is, of ter verkooping of ter verruiling van voor die landen kleyne benodigtheden, en voornamentlyk zout, trassie, drooge visch, petis &, met welker bereiding duizende gemeene Javanen haar brood hebben. Als hun die afbreng nu onder zekere voorwaarden wierd toegestaen, is het zeker dat de gem. klyne handel daardoor ook vry wat zoude worden opgeluikt, en in tegendeel meer en meer vervallen moet, als de orders dien aangaande in haar volle kragt blyven, waaromtrent men myns bedunken [: onder verbetering] zoude kunnen bepaelen, dat de respective eerste Residenten aan de hoven permissie erlangden, om ter afvoer van de koffy tot een zekere quantiteyt toe, passen te verleenen, met belofte dat de zoodanige, die voor de Comp. acceptabel zal geoordeeld worden, de picul uitgestampt in het pakhuis hier zal worden betaeld tegens $4\frac{1}{2}$ Rds., en dat dezulke, die zwart

of bedorven word bevonden, ter verkoop of ter ruiling waar zy kunnen, aan de eygenaers zal worden teruggegeeven. Het is waer, dat het een middel zoude zyn om de overwalders aan dat product te helpen, maar als men nagaat dat deeze dan ook geen andere als bedorvene of by de Comp. niet acceptable coffy zouden ontfangen, kan men niet vooronderstellen, dat daaruit reëele schaade zoude voortvloeyen, te minder daar die culture zoverre men wil kan worden uitgebreid. Dan, dit een en ander ook wederom pligtelyk moetende overlaaten aan het dieper doorzicht van de Hooge Gebieders deezer Colonie, besluite ik dit myn ampel rapport eyndelyk met hier te laten volgen eene generaale opgave van alle de inkomsten, die de Oosthoek jaarlyks aan de Comp. opbrengt, ongereekend de voor Europa geschikte producten die in gelden niet kunnen berekent worden, en welke inkomsten bestaen in de volgende articulen

[Hier ontbreekt één of twee vellen.]

By welke aanmerkelyke voordeelen nu ook noch zouden koomen de in dit Rapport verhandelde schikkingen, indien de bereids daar gestelde geaprobeerd, en de andere in der tyd in trein mogten gebragt worden.

Met de verschuldigde eerbied enz.

(w. get.) W. H. van Ysseldyk. 1.

Sourabaya den 15 Juny 1799.

1 De benoeming van Van IJsseldijk tot Lid van den Raad van Indie was de laatste regeringsdaad van Commissarissen Generaal.

LXV. De Gouvern. Gen. P. G. van Overstraten en Rade van Indie
aan de Bewindhebbers, uitmakende het Comité voor de
Oost-Indische Bezittingen.

Batavia, den 3 October 1799.

WEd.H.Achth. Heeren,

De generale beschryving van onse verrigtingen gedurende het jaar
1798 UE.H.A. aanbiedende, enz.

Java's N. O. Kust Volgens de door de ministers by brief van 31
Decr. gedane opgave, is van de op en langs Java in 1798 inge-
zamelde Producten eene aanzienlyke quantiteit zoo naar derwaarts
als naar de comptoiren nog in 's Comp. possessie zynde verzonden,
in voege hetzelfde, nevens hetgeen noch op diverse gedane eischen
ter verzending gereed ligt en het uitbetaalde voor Batavia en andere
plaatsen, in gelde heeft bedragen. f 826,430 —

Dan, naardien de goederen en contanten, die naar
Java zyn gezonden, mitsgaders de door de ministers
op ons getrokken wissels en hetgeen ten laste van
Samarang is aangerekend, sommeert f 1,026,884--

Zoo heeft Java in dit jaar nogtans minder opge-
leverd en gefourneerd, dan ontfangen f 200,454.

Daar echter het gouvernement Java in dit jaar meerder heeft ge-
fourneerd, dan in 1797, tot f 44,577—, zoo geeft dit noch al eenig
genoegen; terwyl de door ons gestelde orders om de Koffy en Peeper
herwaarts te zenden, ons de aangename hoop geeft dat dit hoofddeel
in het aanstaande jaar eene voordeeliger vertooning zal opleveren.

Onder de zaken welke by het aanwezen van den Eersten Comm.
Gen. Mr Nederburgh op Java ter onzer kennis zyn gebragt, en die
wy begrypen dat eene speciale behandeling in deze vereischen, is
ons in 't byzonder voorgekomen, dat Z.H.Ed. by visitatie der Resi-
dentiën Japara, Joana en Rembang heeft opgemerkt, dat door vorige
residenten op die comptoiren al vry willekeurig gehandeld zou zyn
in het doen opbrengen van contingenten door de respective Regenten,
voornamelyk met opzicht tot het importante artikel der houtwerken,
. en dat gem. Heer Nederburgh het vervolg van deze
recherches heeft opgedragen aan den Heer Gouv. van Reede, met
recommandatie om daarvan vervolgens aan ons verslag te doen . . .

Daar wy overigens ontwaard hebben dat meergem. Heer Nederburgh, by renovatie van eene door Z.H.Ed. van Overstraten op Java gestelde order, den Resident van Joana gelast heeft, om voortaan aldaar geen meerder overwicht op de geleverd wordende Ryst te mogen nemen dan een quart of zeven picols, in stede van het sedert wederom in usantie geraakte en tot 14 picols geklommen overwicht op elke coyang, op poene van dadelyk deportement, onder bepaling tevens dat de Resident in deze aansprakelyk zal worden gehouden voor het gedrag der mindere bediendens, zoo hebben wy de ministers aanbevolen soigneuselyk te zorgen dat deze heilzame bepaling, strekkende tot verlichting van den gemeenen man, stiptelyk worde nagekomen, zonder eenige consideratie hoegenaamd ook hieromtrent plaats te geven.

Voorts heeft de Heer Nederburgh ten aanzien der leverantie van de Ryst in den Oosthoek bepaald, dat voortaan de ryst door de Inlanders zelve in de pakhuizen van de Comp. zal worden geleverd, tegen contante betaling van een halven ducaton per picol, om daardoor voornamelyk te bewerken, dat de gemeene man eene behoorlyke belooning geniete voor hetgeen hy toebrengt tot de cultures, die 's Comp. kostbare bezitting zoo belangryk maken ¹.

By den gedanen opneem in dit jaar, volgens usantie, van de Koffy-plantagiën, is het getal boomen in dezelve bevonden geaccerseerd te zyn tot 3,618,320 stuks, of wel 119,140 stuks meerder dan in het gepasseerde jaar, zoodat eindelyk de ministers hebben moeten overgaan tot het geven van orders om dit meerder getal te extirperen

Met opzicht tot de Peeper-culture is ons gebleken, dat in 's Comp. landen het getal der peeperranken is gestegen tot wel 945,360 stuks; terwyl de Heer Gouverneur ons betreffende den staat van dit product in de landen der Vorsten bedeed heeft, dat hetzelfde aldaar mede merkelyk is toegenomen, zoodat de ranken die daar in wezen zyn, nevens die welke in 's Comp. landen in groei staan, een aanzienlyk aantal van 2,116,730 stuks uitmaken

Hoewel Batavia met een aanmerkelyk getal van op Java aangevorven inlandsche militairen is voorzien geworden, zoo is echter

1 Vg. Deel XI, blz. LXII.

daarvan geen zoo toereikend aantal geworven kunnen worden dat daarmede de in dit jaar alhier gestorven Europeanen en inlanders geremplaceerd zyn Wy hebben daarom den Heer Gouverneur in consideratie gegeven, wyl de gedane wervingen zich tot nu toe bepaald hebben tot Samarang, den Oosthoek en Souracarta, of dezelve ook niet op de andere comptoiren met een goed effect zouden kunnen geschieden, en of de Sultan niet zou willen toestaan dat, even als de Keizer in zyne landen tolereert, onder zyn gebied zoodanige wervingen wierden beproefd. Op welk eerste punt, nl. de aanwerving op de Residentiën, ZynEd. sedert heeft bedeed daartoe direct order te hebben gesteld, dog met weinig hoop op een goed gevolg, alzoo ZynEd. daarvan reeds bevorens vruchteloos de proef had laten nemen ¹, terwyl de uitslag van het aan den Sultan te doene voorstel alsnog door ons wordt te gemoet gezien.

Daar nochtans de intentie niet is, dat eenige aanwervingen op Java geschieden, dan van inlanders die zig vrywillig in den dienst van de Comp. willen verbinden — gelyk onze brieven aan den Heer Gouverneur daarvan getuigenis dragen — zoo heeft het dan ook niet als tot ons hoogste ongenoegen kunnen strekken, dat een verkeerd begrip, waarin naar het schynt de bediendens te Sourabaya hebben geverseerd, alsof de voldoening der in dit jaar gevraagde militairen hun alleen was aanbevolen, aanleiding heeft kunnen geven, om aldaar op eene allezints onbillyke en zelfs geweldige wyze 300 Maduresen aantewerven Weshalve wy den Heer Gouverneur gerecommandeerd hebben, den gez. bediendens deswege ernstig ons misnoegen voortehouden, met verderen last aan ZynEd. om tegen gelyke violente aanwervingen in den aanstaande zorgvuldig te waken . . .

1 Als reden voor de slechte uitkomst der wervingen, voerde de Gouverneur van Java het volgende aan:

„ Daar sedert eenige jaren geen enkel man van de naar Batavia gezondene militairen van daar huiswaarts is gekeerd, behalve dezulke die het gewaagd hebben en wien het gelukt is te deserteren, en van wie het niet te onderstellen is dat zy gunstige berichten zullen gegeven hebben van de behandeling die zy op de hoofdplaats ondervonden hebben, zoo brengt dit mede, dat het by den gemeenen inlander als hetzelfde word aangemerkt of naar Batavia of naar hun dood te gaan, en dat zoodra men maar op eenige plaats in den Oosthoek kan onderstellen dat de Comp. volk noodig heeft, heele negoryn leegloopen, uit vrees van door eene geforceerde pressing, *zooals voorheen aldaar wel heeft plaats gehad*, te zullen worden opgeligt en weggevoerd. (van Reede van Goww. Gen. en Rade, 24 Oct. 1798)

Met betrekking tot de Inlandsche Zaken, . . . kunnen wy met byzonder genoegen UEHA. bedeele, dat eene diepe rust aan beide de Hoven heerscht, terwyl door ons steeds alles word aangewend om de goede harmonie tusschen de Javasche Vorsten en de Comp. te cultiveren

Aan het Hof van den Sultan heeft wederom eenige verandering plaats gevonden, naardien deze vorst heeft goedgevonden, om den vóór twee jaren als 1^{en} cliwong van zyn ryksbestuur afgezetten Radeen Notto Judo te benoemen tot 2^{en} cliwong en tot hoofd over de Regenten van de linkerzyde, met teruggave zyner inkomsten, mitsgaders om de inkomsten van den Radeen Tommogong Danoe Coesoema en den Radeen Tommogong Ario Mandura te verhoogen. Ofschoon ons dit uithoofde van de erkende trouw van den eerste en de steeds ontvangen goede getuigenissen van de twee laatstgen., zeer ten genoegen is, zoo blykt nogthans hieruit nader de wispel-turigheid van dien vorst, die wy wel hadden gewenscht dat de tyden hadden kunnen toelaten tegentegaan.

De verandering die dit jaar aan het Djoejocartasche Hof heeft plaats gehad onder 's Comp. bediendens, door het verleend ontslag aan den opperkoopman van Ysseldyk, op zyn daartoe gedaan verzoek, en de aanstelling tot eersten Resident van den tweede aldaar Gerardus van den Berg, en tot tweeden Resident van den van Banda geretourneerden onderkoopman Matthys Waterloo, heeft den Sultan tot genoegen gestrekt; en volgens deszelfs betuiging by zyne aan ons dieswege geschreven missive, schynt Z. II. over het gehouden gedrag van voorn. van IJsseldyk, gedurende hy aan dat hof geweest is, over 't algemeen content te wezen.

Ondertusschen is in tyds in den Oosthoek geapprehendeerd en herwaarts gezonden zeker Javaan, in name Socro Sentoko, die zich voor een zoon van den overleden Sultan uitgegeven, en getracht heeft zig tot hoofd over het onder den Oosthoek gelegen district Antang optewerpen. En alzoo gelyke subjecten niet dan nadeelig voor de binnenlandsche rust op Java te houden zyn, en het daarom hoog noodig is geweest dien Javaan voor altyd te beletten weder naar derwaarts te keeren, zoo hebben wy denzelven provisioneel in 's Comp. boeyen alhier doen plaats, totdat er gelegenheid ter zyner verzending zal zyn.

Door ons, by dispositie op de nagelaten Memorie van den Heer Gouverneur van Java aan den presenten Heer van Reede, aanbevolen zynde om te laten opnemen de in Sultan's land Padjitan aan de Zuidzee gelegene baai, zoodra zulks zonder eenige nadeelige verdenking aan dien vorst te geven zou kunnen geschieden, zoo heeft gen. Heer Gouverneur, nadat Z. H. ryksbestierder verzekerd had dat die opneem zonder eenige consequentie zou kunnen gevolg nemen, dezelve laten geschieden. Uit het rapport van dezen opneem, welke door den presenten vaandrig-ingenieur en informator in het Marineschool Cornelis is ten uitvoer gebracht, blykt, dat die baai overal schoon is bevonden, en men by het inzeilen van dezelve voor geene klippen noch banken te vreezen heeft.

Ten hoogsten aangenaam is het ons geweest te vernemen, hoe zeer de Pangerang Ario Praboe Prang Wedono steeds blyken geeft van zyne verknogtheid aan de Maats., en dat de Heer Gouverneur zich verzekerd houdt, dat ingeval van eene onverhoopte attaque door den vyand, van dien Prins alle hulp zal erlangd worden, die de Comp. van een getrouw bondgenoot kan verwagten. Maar, naardien ZynEd. ons tevens heeft voorgesteld om dien Pangerang in de lasten die hy genoodzaakt is te dragen, tot onderhoud der troepen die hy gedurende den presenten oorlog tot hulp van de Comp. op de been houdt, te gemoet te komen, zoo zyn wy wel verplicht geweest, ten einde dien Prins te meer aan de Comp. te verbinden, den Heer Gouverneur qualificatie te geven om aan denzelfden tot soulagement in die kosten, gedurende den presenten oorlog, jaarlyks 2000 Sps. aftegeven, mits hy dan ook komt zorg te dragen dat zyne troepen in dienzelfden behoorlyken staat blyven, waarin dezelve zich thans bevinden

Volgens de gegeven narichten door den Heer Gouverneur by zyne aparte brieven, is op Sumanap, Madura en de Regentschappen aan de Stranden alles mede in de beste orde, en nadat ZynEd. wel inzonderheid geïnquireerd heeft naar de gevoelens der onderscheidene Regenten en Hoofden ten opzichte van de Comp., heeft ZynEd. ons verzekerd dat men volkomen mag staat maken op derzelve verknogtheid aan de belangen van de Maats., en men zig kan verzekerd houden, in geval van nood, van dezelve dien bystand te zullen ondervinden die zy der Comp. verschuldigd zyn. Desniettemin hebben

wy den Heer Gouverneur nader gerecommandeerd, om op de gangen en het gedrag van den Panembahan van Madura en Pangerang van Sumanap, als de voornaamste zynde, steeds een wakend oog te houden.

Cheribon. Van de voorgekomen Inlandsche Zaken noteren wy, dat ingevolge de door den Resident gedane voordragt, de Sultan Suppoe, als den ouderdom van 18 jaren bereikt hebbende, van de voogdy van den Tommogong Jaya Diridja, waaronder Z. H. gedurende zyne minderjarigheid heeft gestaan, door ons is ontslagen geworden, en wy dien Prins niet alleen meerderjarig hebben verklaard, maar ook dadelyk de regering van zyn ryk doen aanvaarden. Echter hebben wy by die gelegenheid den Resident gerecommandeerd om te zorgen, dat de jonge vorst voldoe aan zyne gedane belofte om in alle zaken van aangelegenheid zyn raad te zullen inwinnen, en om steeds Z. H. gangen nauwkeurig nategaan.

De Sultan Anum heeft ons het verzoek gedaan, dat deszelfs oudste zoon de Pangerang Radja Carta Widjaja tot zyn opvolger mogt worden benoemd. En wyl de Resident ons goede getuigenis van dien Prins gegeven heeft, hebben wy in dat verzoek bewilligd, en hem by onse missive aan gem. vorst van 14 Maart, onder den titel van Pangerang Depatti Cheribon, als zoodanig benoemd en laten voorstellen

Batavia. Aangaande de Producten uit de Jaccatrasche en Prcanger Bovenlanden, hebben wy te noteren, dat de leverantie in het jaar 1797 bedragen heeft 66,687 pic. Koffyboonen van 160 ₧ en 8904 pic. van 146 ₧, of te samen 81,986 pic. van 146 ₧, zynde 24,217 pic. meerder dan in 1796,

- 27 pic. Indigo,
- 97 " Katoenen Garens,
- 2 " Cardamon,
- 20 " Peeper.

Door den Heer Raad Extr. Nic. Engelhard zyn, als toenmalig Gecommitteerde voor de Zaken van den Inlander, in 't breede opgegeven diverse zwarigheden die zich hadden opgedaan by het extrueren van pakhuizen in de Bovenlanden, op de wyze en ingevolge het daartoe genomen besluit in het gepasseerde jaar. Wy hebben daartegen in consideratie genomen de noodzakelykheid, die er niettemin

is en blyft, dat de koffy aldaar worde opgeschuurd, zoo om de aanzienlyke hoeveelheden die van dat product hier nog aanhanden zyn, zoodat zelfs een gedeelte van den inzaam van 179 $\frac{3}{4}$ en alle overige oogsten nog in voorraad ligt, als omdat hoe meer producten er hier opgeslagen zyn, hoe meer er in handen van den vyand zouden kunnen vallen, ingeval men by een onverhoopten aanval (waarom men eigenlyk tot dit besluit gekomen is) genoodzaakt werd de stad te verlaten en na de bovenlanden te retireren. Daar integendeel de in die bovenlanden opgeschuurde koffy volkomen voor den vyand beveiligd moet worden geacht, schoon dezelve ook meester wierd van Batavia en dies omtrek, ja zelfs van de bovenlanden, wyl hy dan nog in de onmogelykheid zou zyn om die koffy te doen afbrengen, door gebrek aan karren en draagbeesten. Dierhalven zyn wy in de verplichting geweest om van het liggende besluit vooreerst niet aftegaan, en hebben van ZynEd. gerequireerd zoodanige middelen op te geven, als waardoor het oogmerk ten volle zou kunnen worden bereikt.

Ten opzigte van de schepen en vaartuigen toebehoorende aan vreemde Europeërs, hebben wy de eer te noteren, dat in dit afge-
loopen jaar 1798 alhier ter reede zyn verschenen :

- 29 Deensche schepen,
- 27 Amerikaansche schepen,
- 1 Zweedsch,
- 1 Hamburgsch en
- 1 Toskaansch schip.

Reeds in Mei 1782 was door de Hooge Regering het besluit genomen, zooveel krijgsvolk en schepen bijeentebrengen, als noodig waren om de West- en Zuidkust van Sumatra op de Engelschen te heroveren. De hiergenoemde schepen waren bestemd, om daaraan een begin van uitvoering te geven. Zij stonden door anderen gevolgd te worden; en aan den resident van der Ster werd de leiding eener onderneming naar Samanca opgedragen, met last om die al dadelijk uittestrekken tot Croë, Bancoenat en verdere punten, die de Engelschen op de westkust bezaten.

Het gelukte der expeditie, met 500 Bantammers versterkt, zonder veel moeite in Julij Lampong Samanca te hernemen, en eenigen buit op de Engelschen te maken. Naauwelijks echter had men zich daar gevestigd, of losse geruchten, die alle kenteekenen van onwaarschijnlijkheid droegen, alsof de vijand eene groote magt te Bencoelen vereenigd had om daarmede de onzen op het lijf te vallen, waren voldoende om den vreesachtigen van der Ster den schrik op 't lijf te jagen. IJlings verliet hij met de Nederlandsche schepen het pas bezette Samanca weër; en de Koning van Bantam ontbood, op dat voorbeeld, ook zijne bezetting uit de Lampongs terug.

Van der Ster werd ter verantwoording geroepen, wegens het geloof hechten aan ongegronde berigten en het niet partij trekken van de scheepsmagt, die op de kust van Sumatra was vereenigd geweest; maar de Hooge Regering oordeelde tevens, „genoodzaakt te zijn in „het een en ander als eene gedane zaak te berusten“. En de ongeschiktheid van dezen resident was oorzaak, dat er aan geene verovering verder gedacht werd, dat Samanca nog eenige jaren voor de Compagnie verloren bleef, en het herstel harer posten ter Westkust van Sumatra op het herstel van den vrede met Engeland zou moeten wachten. (*Secr. Res. Gow. Gen. en Rade*, 31 Mei 1782, — *Meybaum en Engert aan Gow. Gen. en Rade*, 11, 14 Juny, 27 Augs., 30 Oct., — *Gow. Gen. en Rade aan Engert*, 13 Augs., en aan het Comité voor de Oorlogszaken, 8 Oct. 1782.)